

258929

STUART

MARIA.

I. 2.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

446

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Almásy Pál kedves bátyám,
nak, - ki ezen mű fordítására
buzdított, s annak megjele-
nését hegyes pártfogása által
lehetővé tette, - mely tiszteletem
hő ragaszkodásom s forró
hálám jeléül. Pesten 1863.
június 27-én.

Berzeviczy Edmund.

STUART MÁRIA.

IRTA

MIGNET M.

A FRANCZIA AKADEMIA TAGJA.

FORDITOTTA

BERZEVICZY EDMUND.

I. KOTET.

PEST, 1863.

KIADJA RÁTH MÓR.

Brett.
3 42 d.

(R2)

258929

ALMÁSSY PÁL
könyvtárából.

R
1965

STUART MÁRIA.

Első fejezet.

Skóthon Stuart Mária előtt. — Harczai Angolhon ellen, függetlenségének fenn-
tartása végett. — Királyainak s nagyjainak küzdelmei. — Állapota V. Jakab
halála- és Stuart Mária trónraléptekor.

Skóthon egyike volt Európa leghányatottabb országainak azon időpontig, midőn Angolhonnal egyesítettett s vele Nagy-Britanniát képezé. Nemzeti királyainak egyike alatt sem ment át annyi forradalmon s nyújtá oly szomorú végzetek sorát, mint Stuart Mária alatt. — Ezen a balsors által születésétől egész haláláig szüntelen üldözött királynő alig hat napos korú volt, midőn trónra hivatott. Csakhamar országát odahagyni kénytelen, a francia korona-örökshöz ment férjhez, majd azt 18 éves korában elvesztette. Ily nagyon ifjú korban özvegy-ségre jutván, Skóthonba visszatért, hol épen akkor ment végbe a protestáns forradalom, s hol a régi hűbéri hajthatatlansághoz az új hitelvek által gerjesztett vakbuzgalom járult. Ott kevés idő multán fogságra vettetett, letétetett, számüze-tett s alattvalóinak erőszakosságai elől menekülni akarván, szomszédjai hatalmába esett, kik 19 éven át fogva tartották s vérpadon kivégezték.

Elbeszélvén oly sok más író után ezen megindító s szo-morú történetet, megkísérlem annak eseményeit egész valóság-gukban állítani elő, nem hagyva bizonytalanságot igazi okaik iránt. Az újabban használt vagy felfedezett okmányokhoz eddig-elé ismeretleneket is csatolandok. Teljesebb adatok segédelmével

talán sikerülend új világot deríteni ezen több pontjaiban homályos tárgyra. Tartózkodva minden elfogultságtól ezen bájló királynőnek, kiért az utókor is hevül, sem dicsőítője, sem lealacsonyítója nem leszek. Skót- vagy angolként Stuart Máriát sem mint catholicust sem mint protestánszt megítélni nem fogom. A történelem nyugodt igazságával fogom nyomozni, mi volt légyen viszontagságaiban végzetszerű vagy önokozta, elnézés és túlszigor nélkül adván elő helyzeteit és magaviseletét.

Mindenekelőtt mellőzhetetlen előadnom Skóthonnak politikai állását s a protestáns forradalom szellemét, melyek oly nagy befolyással voltak Stuart Mária végzetére.

A britt sziget keleti végére helyezve, hegységekkel borítva, pusztákkal telve, tavakkal hasítva a szegény és harcias Skóthon állhatatosan védelmezé magát a különféle hódítók ellen, kik ezen szigetnek déli részét elfoglalák. Az ókorban megmenekült a római iga alól; a germán betörések idejében a szászok fegyverétől, az anglosoktól és dánoktól; a hűbéri időszakban az anglo-normannok uralmától. Nyers és rettenthetlen lakói nemzetségi főnökök által kormányzott clanokra voltak felosztva, kiket hűséggel követtek s kikért odaadással áldozták fel magukat. A külön clanokban mindannyian ugyan egy nevet viseltek s szenvedett meggyaláztatások- s elkövetett gyilkosságokért clanról clanra öröklő bosszú érzelmeket tápláltak, ama halálos gyűlölséget, mely egyik főjellege az őállamnak, hol a társadalom még csak a családban sarkallik. A régi gall törzsnek maradványai, vállalkozó jellemmel, viszálykodó szellemmel, hajthatlan bátorsággal, változó hajlamokkal s majdnem változhatlan erkölcsökkel birtak. Bár Stuart Mária idejében számban igen megfogyva, mégis megtartották a celt tribusok nyelvét, mezét, szervezetét s részben fegyvereit is.

Skóthonnak nemzeti királyai alatt a tizenegyedik század végétől egész a tizenharmadik század végeig szász menekültek és normann kalandorok nyomultak vagy fogadtattak be az alvidékre, kik ott kevésbbé mint hódítók s inkább gyarmatosokként telepedvén meg, a piktekkel és skótokkal elegyedtek. Ugyanazon időkorban a germán népek hűbéri

rendszere honosodott meg a gall tribusok és törzsrendszere mellett, mely utóbbi éjszakon a Grampian hegylánczatban, folyton uralgott, s délen a Cheviot hegylánczatban, valamint a Skóthont Angolhontól elválasztó mocsáros vidéken is, bár némileg módosultan fentartotta magát. — Innen kezdve ezen kis országban két nép, két nyelv, két társadalmi állapot, két szervezeti rend létezett. Az ősz czelt törzs a hegyes vidékeket tartotta meg; a germán törzsű angol-szászok és normannok a síkságot foglalák el. — A magaslatok vad lakói az úgynevezett highlanderek gall nyelven beszéltek, az alvidék fegyveres gyarmatosai angol ajkuak voltak. Az elsőbbiek folyvást a clan kormánya alatt éltek; az utóbbiak a hűbéri rendszer alatt; amazok, kivált a nemzetségi köteléket ösmerék el, emezek katonai szervezetű politikai és területi tömbökre voltak felosztva.

A háború úgy szólván állandó vala Skótzia földén, hol kevés város emelkedett, de mértföldről mértföldre erősségek meredeztek, melyekbe vonult vissza a föld népe, midőn a magán viszályok kitörtek. A belső küzdelmekhez, melyek majdnem soha sem szüntek meg clanrol clanra, valamint a highlanderek és lowlanderek vagyis az alvidék lakói között, sokáig félelmes külső háborúk is járultak. Az angol-normann királyok, kik megszállották Irlandot s meghódították a gallok tartományát, Skóthon uralma után vágytak. Ez által egészen hatalmuk alá hajtották volna a britt szigeteknek azon részét, hol a gall törzs függetlenül tartotta fenn magát. Több ízben győzelmesen vonultak be Skóthonba, sőt I. és III-ik Eduárd alatt ott végkép elhelyezkedni látszottak Wallace hősi erőködései és Bruce Robert makacs ellentállása daczára. Ezen időszak táján valószínűleg sikerülendett Skóthont Angolországhoz csatolniok, ha nem kényszerültek volna több mint egy századon keresztül haderejüket a szárazföldre vinni át, ottani birtokaik védelmére vagy nagyobbitására. A francia királyok ellen folytatott hosszas háborúk miatt Irland meghódítását végre nem hajthaták, s uralmukat Skóthonban meg nem szilárdíthaták. Minélfogva 1357. év óta, midőn II. David, az atyja, Bruce Róbert által dicsőségesen megalapított trónra, ismét fellépett, Skóthonnak nemzeti függetlensége vitálytalanná válván, Anglia királyai által fenyegettetni megszűnt.

Ezen nagy eredmény sokban Franciaország hozzájárulása által éretett el. — Ugyanazon ellenség folytonos támadásainak kitéve, ezen állam Skóthonnal a tizenharmadik században szövetséget kötött, mely egész a tizenhatodik század végeig fenállott, s mind a két országra nézve egyaránt hasznos volt, elősegítvén hol az egyiknek hol a másiknak Angoloktól való szabadulását. Ezen szövetség gondosan tartatott fenn a francia királyok által, kik segedelmet küldöttek a skótoknak midőn ezek veszélyben forogtak, s hasonló esetben viszont emezektől segítettének; kik skót testőrséggel környezteték magukat, a hatalmas Stuart, Douglas s Hamilton családok egynémely tagjainak czimeket és javadalmakat adományozának s udvarukat menedékhely vagy képezde gyanánt tárva tartották a szárazföldre menekült vagy oda művelődés végett érkezett skót nemesség előtt. — Ezen egész a tizenhatodik század végeig fenállott frigy nem kevésbé befolyt Stuart Mária végzetére, francziává tévén őt születésénél, nevelésénél, első házasságánál s erkölceinél fogva; s felköltvén az ellentállási szellemet az ezen fejedelemnő kiskorúsága és távolléte alatt túlhatalmassá vált Skót főnemességben.

Stuart Máriának öt trónelődje, követve az általános irányt, mely szerint az államok a főhatalom öszpontosítására törekedtek, sikertelenül kísérlettek meg az egyeduralkodó kormányidom alá hajtani s hódolatra bírni ezen rettenetes nemességet. Ekkor közöttük és a főurak között politikai küzdelem támadt, mely a skótok és angolok közötti nemzeti harczokra következett. A főurak, kik közül többen clanfőnökök és hűbérurak voltak, tekintélyes erők felett rendelkezének. Egy-maga a fekete Douglas-ok főnöke, kinek védelme alatt állottak a skóciai határszélek a déli vidéken, ezer, sőt tizenöt száz lovast birt rendes kíséretül, s negyvenezer embert állíthattott ki hadjáratra. A királyok ellenben sem állandó hadsereggel sem pénzbeli segélyforrásokkal nem bírtak. Hatalmuk egyedül a királyi czimben feküdt, mely nem mindig tartatott tiszteletben; s főhatóságuk a nagy nemzetségek mulékony és változó hűségében rejtett, melyeket egymás ellenében használtak fel. Ezen tehetlenségi állapot daczára a Stuartok merész fejedelmi háza, mely női ágon lépett Bruce Róbert trónjára, 1423-tól kezdve egész 1542-ig folytatá a főnemesség lealázását.

I. Jakab kezdé meg ezen nehéz vállalatot. Tizenhatsz évi fogság után Angolországból Skóthónba vissza térvén, az angol kormányzatot vevé mintául s akará megalapítani honában. Hogy minden ellenállást megtörjön, hadjáratot vitt a Highland-okra s több mint negyven clanfőnököt ejtett hatalmába. Azután több fő lordot támadott meg, kik fejedelmeként uralkodtak jözságaikban, ekkép sujtván a két rendbeli főnemességet, melynek fenállása gátolá a királyi hatalom gyakorlását. Megtiltá a nagyok szövetkezéseit; két kamarára osztá a skót parlamentet, mely addig csupán egy gyülekezetet képezett s a főnemesség által kormányoztatott; megszilárdítá a közigazságszolgáltatást, s az országszerte négyszer tartott törvényszékek illetősége alá veté a fegyveres kézzel oldadni szokott vitályokat, s visszafoglalá a koronától elbitorlott vagy annak kárára kizsarolt grófságokat és javadalmakat törvénytelen vagy lázadó birtokosaiktól. De a nemesség újításain és szigorán felzajdulva, további folyamuknak gyilkosság által gátot vetett. Összeesküvés támadt ellene, s az összeesküdtek által Perthben meglepetvén, megöletett 1437. jan. 14-én.

Minden újítások, melyeket az államba behozott, eltűntek fia II. Jakab kiskorúsága alatt, ki egyébként szinte felvállalá atyja terveit, midőn nagykorúvá lőn. Douglas gróf leghatalmasabb főúr délen, szövetségre lépett a keleten igen hatalmas Crawford gróffal s Ross gróffal, ki az éjszakot uralta. II-ik Jakab, reá nem birhatván őt, hogy lemondjon ezen szövetségről, saját kezével ledöfte a Stirlingi várban, hová szabad menet biztosítása mellett hívatá. Ezen árulási és erőszakossági tény után könyörtelen harc támadt a Stuartok és Douglasok között, kik egyenlő haderők élén törtek egymás ellen. A két hadsereg, mindegyik negyvenezer főnyi, Carron kis folyam partjain találkozott. Be kelle következni, hogy a Stuartok leverjék a Douglasokat, vagy a Douglasok tegyék tönkre a Stuartokat. A nemesség féelme ama büszke és nagyravágyó nemzetségnek már-már túlságos hatalmától, mely győzelem esetében a királyinál nehezebb jármot vetett volna reá, a Stuartoknak engedé a diadalt. Douglas Jakab övéinek egy része által elhagyatván, megveretett, birtokaitól megfosztatott s száműzetett. Vele eldőlt a fekete Douglasok ága, birtokai felosztattak az Angus ágbeli vörös Douglas, a keleti Hamilton és a délszaki

Buccleuchi Scott nemzetségek között, melyek a felforgatott család romjaiból emelkedének fel, a nélkül azonban, hogy szintoly hatalmasakká váltak volna.

A vállalkozó II. Jakab nem soká élte túl ezen eredményt, mely őt félelmessé tévé a nemesség előtt. Huszonkilencz éves korában halt meg egy ágyú szétrobbanása következtében Roxburg előtt 1460-ban. Ezen halál által valószínűleg atyjáéhoz hasonlót került el, mely fiának maradt fentartva. A kiskorban hátrahagyott III. Jakab folytató két elődjének művét, mihelyt kormányozhatott. De belátás és erély nélkül tévé azt. Póri osztályból választott főhivatalnokok és kedvenczek által környeztetve, hatalmát oly kezekre bizá, melyek azt lealacsonyítandók voltak s nem öregbítheték. A helyett hogy a nemesség meghasonlásán dolgozott volna, azt egészen maga ellen egyesíté, s ép oly félénknek mint tehetetlennek mutatkozott. 1482-ben a főurak kézre keríték pórias kedvenceit s a Lau-deri hídon felakasztaták, 1488-ban pedig megütközének vele Sanchie mellett, s futás közben leszúrták.

Felriadva, vagy okúlva egyaránt gyászos sorsukon IV. Jakab nem követé ősei nyomát. Egyetértett a skót nemességgel, melyet azok megtámadtak s kibékült Anglia királyaival, kikkel küzdöttek volt. A belső összhangot s külső békét országának megszilárdítására s pallérozására használta fel. Nőül vevé az eszélyes VII. Henrik leányát, ki épen akkor végezte be Angolhonban a York és Lancaster házak közti hosszas polgári háborúkat, és ki átlátta ezen szövetségnek hasznos voltát még meg nem szilárdult királyságára nézve. A Tudorok, kiknek királyi házát VII. Henrik alapítá meg, új tervekkel viseltettek Skóthon iránt. Többé nem szándékoztak azt erőszakosan kebelezni be Angliába, vagy hűbérileg hódoltatni meg, mint azt hajdan a Plantagenetek megkísérlették: hanem házasságok és szerződések által akarták azt angol szövetségre bírni, s ekkép elvonni a franczia szövetségtől, mely két századon át elődjeik terveinek meghiusítására szolgált a szigeten úgy mint a szárazföldön. A két királyságnak politikai közeledését eszközölni és ekként területi egyesülésüket előkészíteni, ez volt azon rendszer, melyet VII. Henrik Margit leányának IV. Jakabbali összeházasítása és egy védelmi és dacszövetségnek létrehozása által megszentesített, mely utób-

bival mérte az első csapást a Skóthon és Franciaország között fenállott régi szövetségre. De VIII. Henrik csakhamar megdönté atyja művét, kinek sem eszélyes kiméletét, sem sikeres ügyességét nem öröklé. Kényszeríté IV. Jakabot 1513-ban újból szövetkezni Franciaországgal s fegyvert ragadni ellene. A háború ugyan balúl végződött a királyra s a Skót nemességre nézve, kik ez úttal egyesülve voltak. IV. Jakab megbukott alatta. Halálát érte a Floddeni csatatéren, tizezer övéivel, kik között találatott két érsek, két süveges apát, tizenkét gróf, tizenhárom lord, öt főúri elsőszülött, és számos alsóbbbrangú nemes. Az ország legnagyobb zavarba jutott fiatal utódja, V. Jakab alatt, ki még nem volt két éves midőn atyját a trónon helyettesíté.

V. Jakab hosszú kiskorúsága alatt Skóthonnak nagy nemzetségei vetélkedtek a főhatalomért, s egész Edimburg utczaiban csatároztak. Kivált a Hamiltonok és vörös Douglasok szakaszták pártra az országot. Az elsőbbiek feje az Arrani gróf volt, a Stuartok után legközelebb örököse a skót koronának, az utóbbiak az Angusi grófnak hódoltak, ki nőül vette IV. Jakab özvegyét VIII. Henrik nővérét. A Hamilton nemzetség általán hive maradt a franczia politikának, a Douglas nemzetség pedig az angol befolyást igyekezett az országban fentartani és öregbiteni. Hosszú küzdelmek után végre a két párt a királyság rovására egyezett meg. Az ifjú fejedelem oly szoros gyámság alatt tartatott, hogy az valóságos fogsághoz hasonlított. Ez okból engesztelhetlen gyűlölséget táplált a skót nemesség ellen, s azon rendszeres szándékhoz, melyel elődjei azt megalázni törekedtek, nála boszúvágy is csatlakozott. Mihelyt megszabadúlhatott Angus gróf igája alól, ki nevében kormányzott, ellene indult, s Angliába menekülni kényszeríté, hol a vörös Douglasok ezen főnöke V. Jakabnak élte hoszsziglan számkivetésben maradt. A szenvedélyes V. Jakab elődjeinél merészebben járt el a korona általános tekintélyének helyreállítása s a nemesség féktelen hatalmának leszállítása körül. Leveré a vörös Douglasokat mint szépatyja II. Jakab leverte volt a fekete Douglasokat. Aztán hadjáratot vitt a déli határokra, hol a Hepburn, Hume, Scott és Ker harczias elanok teljes fegyelmetlenségben éltek, kiknek várait elfoglalá, főnökeik hatalmába ejté s ellenszegülésüket leküzdé. —

Hatalma és szigora által mindenütt mély rettegést hagyott hátra, megfenyítette az erőszakos és vad népségek által szüntelen elkövetett gyilkosságokat, üldöztette a népszokásban rejlő gyujtogatásokat és marhalopásokat, megjavította a törvénykezési intézményeket, előmozdította a szellemi művelődést, több nemű ipart fejtett ki, Skóthont számos építménynyel díszíté s a belbékét oly biztossá tévé, miszerint közmondássá vált, hogy „a bokrok őrzik a teheneket.”

Mindezen változások mulékonyak valának. A skót társadalom külszínén vitetvén véghez, annak mélyébe időfogytán nem hatottak. VIII. Henrik különösen hozzájárult ennek megakadályozásához. Ezen heves és kénykedő fejedelem unokaöcscsét a királyt be akará vonni minden politikai és vallásos terveibe. Midőn a római egyháztól elpártolt, arra ösztönzé V. Jakabot, hogy országába is, behozza az általa a magáéban véghez vitt vallásváltoztatást. Átlátta, hogy midőn Anglia protestánsná lőn, Skóthon nem maradhatott catholicus a nélkül, hogy még inkább ne tereltessek ama szárazföldi szövetségek felé, melyektől atyja s ő azt elválasztani törekedtek s hogy újabb ellenségeskedési indokok ismét fel ne idézzék és súlyosbítsák a régieket. Ennélfogva csábító ajánlatokat tön öcscsének s idősb leányát nőül igérte neki.

V. Jakab egy ideig habozott. A skót papság szerfeletti romlottsága, mely az egyháziaknak akkoriban általánosán bűnűl rótt közönyösséghez járult, s a skót nemesség durva szokásai és erőszakos erkölce hajlandóvá tévék a királyt reform iránt. A papság terjedelmes birtokai is kecsegteték. Sőt sir Lindsay David költőnek és Buchanan György tudornak megengedte, gúnyiratokat tenni közzé a barátok s papok ellen, melyeket a nép mohó kedvezéssel fogadott. De csakhamar mást határozott. Átlátta, vagy meggyőzetett a felől, hogy megrendíteni a papságot annyit tett, mint gyarapítani a nemességet; hogy ama testületet javadalmaitól megfosztani nem lehetett a nélkül, hogy ezek nagyrészt az utóbbinak essenek martalékul. Ekként cselekedni annyit tett volna, mint ellenkezni elődjeivel, s megtagadni önmagát; annyit tett volna, mint felhagyva a nemesség ellenében több mint egy század óta követett tervvel, egészen ellenkezőt állapítani meg. V. Jakab továbbá tekintetbe vevé, hogy a papságban foglaltatott az országnak majdnem

egész felvilágosodása, s hogy abból került ki legnagyobb része a magas államhivatalok betöltésére képes férfiaknak, s hogy tehát a papság bukásával Skóthón a tudatlanságba süllyedett, s a hűbéri főnemesség ellensúly nélkül maradott a parlamentben úgy mint a tartományokban. A primás Beaton, Szent-Endrei érsek s a többi püspökök még inkább meggyőzők őt a papság nevében ötvenezer livrenyi évi segélypénz felajánlása által, mely kapzsiságát kielégítette, s előmozdított a védelmét VIII. Henrik ellen, ha ezen fejedelem elégedetlenségében háborút üzent volna ellene.

Választania kellvén a catholica egyház megrontása s a hűbéri nemesség lealázása között, V. Jakab az utóbbinál maradott. Azonban visszautasítván VIII. Henrik kénytető barátságát, I. Ferencz pártfogó szövetségéhez kellett folyamodnia. Kényszerülve visszatért tehát házának s honának régi politikájához. Ő maga ment Franciaországba, nőül venni I. Ferencz leányát Magdolnát 1537-ben. Ezen hercegnő kevéssel házassága után meghalálózván, Jakab következő évben második házasságra lépett Lotharingiai Máriával Longueville herceg özvegyével s Guise Ferencz herceg nővérével. Ezen egybekezelés előre jelzé követendő eljárását úgy a hitújítók ellenében, kiknek tanai komoran terjedeztek Skóthonban, valamint a földes urak ellen, kik türelmetlenül viselék hatalmának súlyát. Törvény és kegyetlen kivégzések által üldözte a protestánsokat s erőszakosságait az ország legnagyobb családaira kiterjesztette. Ezekre nézve minden összeesküvés gyanú rettenetes büntetéseket vont maga után. Az ingerültségnek s gyűlölségnek legmagasb fokára csigáztatva a nemesség csak alkalomra várt, hogy V. Jakab elleni bűsz indulatának kitörést engedhessen. Ezen alkalom csakhamar bekövetkezett.

VIII. Henrik újból sürgeté a skót királyt, hogy vele egyesülten a reformatiót országába behozza. Sőt maga Yorkba helyezkedett át, hogy V. Jakabbal, ki odajövetelét megígérte, találkozassék. De ott hat napon át a bátya hasztalanul várt öcscsére s dühében neki azonnal hadat üzent. Ez volt V. Jakabra nézve a veszélyes pillanat. Az angol királyt csak a skót nemesség hadseregével verhetette vissza, melynek inkább állt érdekében őt gyengíteni mintsem győzelemre segíteni. El kelle érnie ezen szomorú tapasztalást. Az angolok feldúlván a skót

határszéleket, honukba vissza tértek, a skót nemesség vonakodott őket odáig üldözni, kinyilatkoztatván V. Jakab előtt, hogy ezen háború az ország érdekeivel ellenkeznék, s hogy különben is az ellenség visszavonulása folytatását haszталanná tenné. Ezen merész elpártolásuk az elhagyatott királyt mélyen leveré. Mindamellett hadjáratot szervezett Angolország ellen, melynek vezényletét Sinclair Olivérre bízta, kit mint a király kedvenczét s a papság barátját a nemesség utált, s ki tiz ezer ember élén a nyugati határszálen át előre nyomúlt. A skót hadsereg a Solway öbölnek keleti szélén öt száz angolra bukkanván, előlük megfutamodott, inkább megalázni akarván a királyt megveretése által, mint, sem erősíteni előnyt víva ki, melyet az hatalmának öregbítésére fordítandott. A Solway-mossi gyalázatos és jelentőséges kudarcz kétségbe ejté V. Jakabot. Lázba esett s 1542-i december 14-én a Falklandi várban meghalálózott, korának harminczegyedik évében. Kevéssel halála előtt értesülván, hogy neje Linlinthgowban leányt szült, szomorúan jegyzé meg, a skót koronáról beszélván, mely Bruce Robertnek egy unokaleányával szállott a Stuart házra: „Leánynyal jött, s leánynyal fog elmenni.” Ezen leánygyermek Stuart Mária volt, született 1542-i december 8-án.

Azon időpontban, midőn a hat napos királyné, kinek hosszú kiskorúsága alatt a nemesség anarchikus uralma csakhamar ismét lábra kapott s öregbedett, trónra jutott, a megelőző öt király által kitűzött átalakítás műve kezdetinél alig haladott előbbre. Skóthon régi állapota, nem változott. Mint előbb pusztákkal telt s várakkal még mindig megrakott területén a városok csak kevés szaporodtak vagy nagyobbúttak. A clanok is hűbérek őserájukban fenállottak. Nem találta ellensúlyt sem a községekben, melyek eléggé ki nem fejlődtek, sem a királyságban, mely nem volt eléggé hatalmas. A királyság ugyan megkisérlé behozni Skóthonba az általános államszervezetet, a nélkül azonban, hogy azt mint több más országban túlsúlyra sikerült volna emelnie. A törvényhozó hatalom, a közérő, a bírői hatalom nem csak a főurak jószágában, hanem a királyi kerületekben is örökös természetűek lévén, mely utóbbiakban sénéchal, baillif, stévard (felügyelő) czimű hivatalnokok által gyakoroltatának, a nemesség kezei között maradtak; ez kormányzá a parlamentet, székel a bíró-

ságoknál, képezé a hűbéri hadsereget, sőt városnagyi hivatalokat is elnyert.

A skót parlament egy gyülekezetet képezett. I. Jakab király ugyan két kamarára osztá fel az angol parlament mintája szerint; de ezen ujtás nem tartatott tiszteletben. Visszatérvén régi alakjára a skót parlament képezé az ország főtanácsát, melyben közösen határoztak a világi lordok, az egyházi lordok, a városok küldöttjei és a korona hivatalnokai. Egy Skóthonban sajátlagos intézménynél fogva harminczkét tagból álló testület „czikkelyes lordok választmánya“ cím alatt különvált a nagy gyülekezettől s előkészité az ülésben tárgyalandó ügyeket. Ezen választmány kormányzá a parlamentet, melynek kebeléből választatott.

A skót királyok megkísérlették egy a hűbéri igazságszolgáltatásnál feljebbvaló általános törvénykezés megalapítását. Ezen igazságszolgáltatás eleinte mozgékony volt, s az I. Jakabtól alkotott úgynevezett székelő lordok által az ország különböző részeiben három-három hónaponként tartott törvényszékek alkalmával gyakoroltatott. Állandóvá vált IV. Jakab alatt az úgynevezett mindennapi tanács lordjai törvényszéke alakjában, mely Edimburgban székel. Végre még teljesebbé lön V. Jakab alatt, ki az úgynevezett törvénykezési testületet alakította. Azonban magok a nemesek által szolgáltatván ki, szenvedélyeiktől és viszályaiktól lön függővé. Ott, hol nem létez részrehajlatlan közhatalom, nem maradhat tiszteletben az általános törvénykezés sem. Az igazságszolgáltatás csak egy módjává fajúl az elnyomásnak. A hatalmasabb a gyengébb ellen fordítja azt. Skóthonban a királyoknak nem sikerült nekik hódolt közhatalmat szerezni. Igen szerény jövedelmekkel birván állandó hadseregük nem volt. Haderejük hűbéri maradt. Első jelre zászlaik alá sereglének a hadviselésre kötelezettek, rendesen csak igen rövid időre. A királyok nem birván saját haderővel a nemesség leküzdésére, rendes kormányzattal sem helyettesítheték annak fegyelmetlen hatalmát. Arra szoríttatván, hogy a földesurakat egymás ellenében felhasználják, megfoszták azokat, kik ellenük voltak, hogy fel emeljék a nekik kedvezőket. Ekkép csak áthelyezgeték s nem gyengíték a főuri hatalmat, s a helyett, hogy szétrombolták volna a hűbériség tömbeit, csak másként tölték ki azokat.

Ugyszólván csak ellenséget cseréltek. Megkísérlék ugyan a korona javadalmaait elidegeníthetlenné tenni, visszafoglalni az elbitorlott királyi jogokat, eltörölni az örökös határőrséget, mindinkább csökkenteni az atyákról gyermekeikre ruházható tiszteket, megtiltani az országnagyok szövetkezéseit; azonban viszont magok is a szokás és szükség ellenállhatlan rohamánál fogva ismét kioszták az elkobzott javakat, újra eladományozák a visszavont czimeket, megengedék az eltiltott örökösség folytatását s legtöbben tehetleneknek érezték magukat az általuk kárhoztatott szövetségek ellenében.

Az öt király közül, kik Stuart Máriát a trónon megelőzték, kettő meggyilkoltatott I. és III. Jakab; kettő a csatatéren veszett el, II. és IV. Jakab; s V. Jakab, az utolsó, kétségbeesésből múlt ki, elhagyatva látván magát az általa meghódoltatni vélt nemességtől s meggyőzöttnek érezvén magát, midőn diadalra számított. Mind az öt király a skót nemesség ellenszegülése vagy Angolország ellenségessége miatt bukott el. — Aldozatai egy náluknál hatalmasabb helyzetnek, összeesküvések által vagy csatákban veszték el még fiatalan. A legidősebb nem haladott meg negyvenegy esztendő, s mindannyian gyermekutódokat hagytak hátra. Öt egymásra következő és hosszadalmas kiskorúság alatt nemcsak fel volt függesztve a királyi mű, de megmerevedve a királyság maga. A nemesség visszanyeré mit hatalmából elvesztett, és Skóthon mindennemű zavarokba visszasülyedett. Így történt, hogy szándékuk és erőködéseik daczára öt király meghagyván ugyanazon társadalmi állapotot, ugyanazon veszedelmeken is ment keresztül. Ezen veszedelmek még nagyobbodának Stuart Máriára nézve, kinek kiskorúsága alatt a hitelvekben oly változás ment végbe, mely a fegyelmetlenségnek s küzdelmeknek új indokait csatolá a régiekhez. A protestans reformatio növelé és kiterjeszté a főurak zabolátlanságát.

Második fejezet.

Stuart Mária kiskorúsága. — Arran grófnak a Hamiltonok főnökének kormányzósága. — VIII. Henrik tervei Stuart Máriára nézve. — Sikertelen közbenjárása fiával a Galli herczeggel való összeházasítása és Skóthonnak Angolországgal való egyesítése végett. — Angolország részéről hadüzenet Skóthon ellen. — A Skótok balsorsa és ellentállása. — Franciaországgal szoros egyesülésök. — Stuart Máriának Franciaországba való küldetése, tartózkodása és neveltetése II. Henrik udvaránál. — Francia seregek érkezése Skóthonba. — Az angolok kiűzetése, s azokkal kötött béke. — Guise Mária kormányzósága, leányának akarátja s II. Henriknek befolyása következtében, a Châtellerault herczeggé nevezett Arrani gróf helyébe. — Stuart Mária összekelése a francia Dauphinnal. — Skóthon titkos eladományozása II. Henrik s utódjai számára Stuart Mária által, ennek magtalan elbúnya esetére. — Erzsébetnek trónralépte Angolországban, jelleme, kormányzata. — Stuart Mária igényei az angol trónra. — A két királynőnek növekvő vetélkedése. — A francziák kormányzása Skóthonban. — A nemesség elégedetlensége ezen királyságban. — A protestantismusnak keletkezése és előmenetele Skóthonban. — Knox János élte, tanai, befolyása. — Az elégedetlen nemesek és üldözött protestansok szövetekezése, kik politikai és vallásos párttá alakúlnak gyülekezeti lordok nevezete alatt. — Felkelésük, a francziák kiűzése és az egyház reformatiója végett. — A királynő természetes fivérének lord Stuart Jakabnak szereplése. — II. Henrik halála. — II. Ferencz és Stuart Mária trónraléptük Franciaországban. — A kormányzónő részére küldött segély. — A gyülekezeti lordok segélyt kérnek Erzsébettől. — A Bervicki szerződés Erzsébet és a gyülekezetbeli lordok között. — Angol hadsereg és hajóhad Skóthonban. — Leith ostroma a gyülekezetbeli lordok és Erzsébet egyesült serei által. — A francia pártnak és a catholicus ügynek hanyatlása. — A kormányzónő halála. — Edimburgi szerződés, mely a skót főnemesség uralmát biztosítja s diadalát megszentesi. — A protestans istenimádás megalapítása s a presbyteri egyház szervezése a genfi hitvallomás és szertartás után. — A francia udvar ingerültsége. — II. Ferencz halála. — Stuart Mária visszatérése Skóthonba.

Először történt, hogy nő hivatott légyen Skóthon trónjára. Stuart Mária korának és nemének kettős gyengeségével lépett fel arra. A kormányzóságra, mely sokáig vala tartandó egy, atyja halálakor alig hat napos királynő alatt, Beaton bibornok, Szent-Endrei érsek, kit primási czimje az egyház fejévé tön, és Hamilton Jakab az Arrani gróf, ki legközelebb örököse volt a koronának s a legtöbb főúr kedvezése által gyámolittatott, vágyódtak. A nemesség feje könnyű szerivel győzelmeskedett a papság főnökén. Az Arrani gróf nyere el az összegyűlt parlamentiől az ország kormányzóságát s az ifjú királynő

gyámságát. Ezek után Stuart Mária megkoronáztatott 1543-i szeptember 9-én a Stirlingi egyházban Beaton bibornok által.

Ezen percztől kezdve képződött s működött a két párt, mely Stuart Mária hatalma, személye és öröksége felett vetelkedett, egyik Angol- másik Franciaországra támaszkodva. Az elsőbbi, mely a függetlenségének birtokába ismét belépett nemesség legnagyobb részét foglalá magában, eltávolítá az ügyviteltől a másodikat, melyhez ragaszkodott a hanyatló egyház elégedetlen primásának vezénylete alatt, egyetértve az akkoriban teljesen hatalomtalan özvegy királynővel. VIII. Henrik felhasználandónak gondolá ezen kedvező alkalmat Skóthron iránti terveinek valósitására. Valamint pár évvel előbb Mária leányát ajánlá V. Jakab nejéül, most Stuart Máriát kérte meg fia a Galli herczeg számára. Ezen terv ép oly eszélyes mint alkalmas volt. Skóthon örökösének Anglia örököséveli egybekelése által zavargás nélkül s egészen természetes módon készíté elő a két állam egyesülését. De VIII. Henrik meghíúsítá kivitelében. Szilaj vágya sem halasztáshoz alkalmazkodni, sem bizonytalanságot elviselni nem bírván, őt szerfelett türelmetlenné és követelővé tette. Maga részére szorgalmazá az ifjú királynő őrizetét felerdüléseig s addig is az ország néhány legerősebb helyeinek átengedését sürgeté. Ez nem ugyan elfoglalása volt az országnak mint Edvárd idejében, de a királyság elkobzása és Skóthonnak ideiglenesen angol zárlat alá helyezése.

A dolognak ezen ildomtalam siettetése s amaz a skót büszkeségre nézve oly sértő követelés sokat ártott VIII. Henriknek, ki utóbb igényeit alábbszállítani volt kénytelen. Beérte avval, hogy Stuart Mária tiz éves korában Angolországba küldessék, hogy ott a Galli herczeggel össze keljen, mihelyt a házasság megköthető lészen. Az egyesség ezen feltételek alatt létre jött 1543-i julius 1-én. — De maga ezen szerződés is kelletlenül érinté a skót nemzeti szellemet, s az országot ismét élénken a francia szövetség felé terelte. Az Arrani gróf, kinek családja mindenkor Franciaországhoz szittott, s kit csak nagyravágyási érdek csatolt pillanatnyilag Angliához, most az özvegy királynő felé hajolt, ki még nem vala félelmes előtte, s a bibornok-primás felé, ki többé nem volt az. Ezen közeledés ismét rögtöni változást idézett elő

Skóthon politikájában. A VIII. Henrikkel kötött szerződés öt hónappal kelte után megsemmisítettett, s Franciaországgal szoros szövetség iratott alá december 15-én Edimburgban a kormányzó és a skót rendek által, kik Stuart Mária nevében helybenhagyták valamennyi ezen két ország között Bruce Robert óta létesült szerződéseket.

Ez által kikerülhetlenné vált a háború Angliával. VIII. Henrik bosszúságában azonnal megüzené azt. Hajóhadat küldött a Forthi szorosba, mely annak partjait feldúlá, sőt Edimburg városát is felperzselé. Kevéssel azután angol hadsereg lépett át a déli határokon s több ízben pusztitá a skót területet. Ily erőszakos módon kérni nőül Stuart Máriát annyit tett, mint bizonyos megtagadásnak nézni elébe. Ezen eszélytelen háború által VIII. Henrik csak azt érte el, hogy Skóthonban általános lőn az irtozat az angolok ellen, kiknek pártja mindinkább csökkent; hogy francia csapatok hivattak be az országba segélyül, s hogy vak üldözés támadt az angol ügghöz szító hitujítók ellen, kiknek már számos főnökei a Szent-Endrei várba hurczoltattak s a francia gályákra bilincseltek. Meghalt 1547. évi januáriusban, távolról sem érvén el kitüzött célját a Stuart és Tudor házak egyesülését s ezzel Skót- és Angolhonnak egybeolvadását.

Sommerset herczeg IV. Edvárd anyai nagybátyja s kiskorúsága alatt a királyság protectora ugyanazon célú követé hasonló hévvel. Ez VIII. Henrik halálának évében Skóthonba hadsereg élén lépett be, melynek Angliába való visszavezetésére ajánlkozott, ha a skótok kötelezték volna magokat, királynéjukat felserdüléseig őrizetük alatt tartani, s a száraz földre nem bocsátani, Franciaországgal pedig minden viszonyt felbontani. De ezek inkább harczolni akarván mintsem az angol követeléseknek engedni, 1547. évi szeptember 10-én velök Pinkie mellett megütköztek s csatát vesztek. Ezen válságos vész, mely tiz ezernél több emberükbe került, Skóthont megátalkodott ellenei előtt kitárta. Az angolok abban Leithig nyomultak elő, s aztán déli részében helyezkedtek el, hol erős állást vőnek, s ama határszéli harczias kerületek főlairdjeit meghódoltaták.

A nemzeti párt meggyengülve, de meg nem törve ezen nagy viszontagság által, Franciaországhoz folyamodott, mely

egyedül volt képes Skóthont az angol fegyverek ellen hathatósan gyámolítani. A végből, hogy a politikai eszélyen kívül még más érdekekkel is kötelezze, kész volt részére felajánlani azt, mire oly hévvel vágytak az angolok, Stuart Mária őrizetét és örökségét. Ezen alig hat éves fejedelemnő eddig a stirlingi várban tartózkodott két kormányzójával Erskine és Livingston lordokkal. A pinkiei csata után ezen várból, mely nem nyújtott elegendő biztosságot, a menteithi tó közepén fekvő Inchmahomei monostorba vitetett, mely kevésbbé volt az angol hadsereg támadásainak kitéve. Az özvegy királyné egyetértve a kormányzóval ekkor azon kettős tervet fogamzá, leányát a szárazföldre küldeni s a fiatal francia dauphinnal, ki körülbelől vele egykorú volt, összeházásítani. A nyilatkozat, melyet ezen ügyes fejedelemné ez iránt a skót nemesség és a francia udvar előtt tőn, mindkét részről hévvel fogadtatott. Mindenki hasznát látta benne. Az ország védőt nyert általa, mely képes volt fentartani függetlenségét; az özvegy királyné később annak kormányzását reménylő elnyerni; a francia udvar ezen felbonthatlan szövetségben biztos módot látott Angliát sachban tartani. De senki sem nyert vele többet mint a skót nemesség, melynek féktelen uralmát Stuart Mária távolléte és idegen földön házassága könnyítendő vala.

Mihelyt ezen terv egyik és másik részről elfogadtatott, II. Henrik, ki I. Ferenczre következett, három hónappal VI. Edvárd trónralépte után hajóhadat küldött a Forthra, hat ezer főnyi szárazföldi hadsereggel s kitünő tüzérségi készlettel Essei Montalembert András vezérlete alatt. A segédc csapatoknak ezen parancsnoka bevezettetvén a skót parlamenti gyűlésbe kijelenté, hogy ura a király, szerencsésnek érezvén magát a két királyságnak régi frigyét örököseiknek egybekelése által még inkább összeforrasztani, szívesen magára vállalja Skóthon védelmét s az ifjú királynő felnevelését, s ünneptélyesen kötelezi magát az ország törvényeinek és szabadságainak tiszteletbentartására. Ezen egység meghiúsítá a lord protector terveit, ki legyőzé Skóthont, de meg nem hajtathá, s pusztításai által még inkább eltávolítá Angolországtól. Miért is nyiltparancsot bocsátván közre, elutasíta magától minden más szándékot, mint azt, mely a két királyságnak teljes egyenlőség alapján s Britannia közös nevezet alatt házasság

által leendő egyesítésére volt irányozva. Biztosítá, miszerint ez által véget akart vetni azon háborúknak, melyek oly sokáig pusztiták a két országot. De politikai okoskodásai nem több sikert arattak mint hadjáratai. A Sommerseti herczeg ekkor meg akará gátolni az ifjú királynőnek Skóthonból Franciaországba való átköltözését. Clinton tengernagy vezénylete alatt hajóhadat menesztett átjárat közbeni elfogatása végett, meg lévén győződve, hogy azon ország, melyben személye őriztetik, utóvégre országának is birtokába jutand.

Az özvegy királyné biztos és előrelátó intézkedései által elhárítá ezen utolsó veszélyt leányáról. Inchmahomeból hirtelen Dumbartonba vezeté az ifjú Máriát, hová nem kevesebb sietséggel mint titokkal érkezett Villegagnon tengernagy is négy gályával, hogy azokon Franciaországba szállítsa. Az ifjú fejedelemnő a királyi gályára szállott, két nevelőjével, természetes fivérével az akkoriban tizenhét éves James lorddal, s négy kortársnővel a Fleming, Seaton, Beaton és Livingston nemes családokból. A négy Máriának nevezék őket, mert mindannyian az ő nevét viselték. A kis hajóhad becses letéményével terhelten augusztus 7-én hagyá el Skóthon nyugati partjait, kevéssel előbb mintsem az angol hajóraj a szent Abboti foknál megérkezett, hogy az átmenetet megakadályozza. Háborítlan hajózás után 1548-i augusztus 13-án a bresti kikötőbe szerencsésen beért. A kis Mária Saint-Germainba vitetett, a hol az udvar akkoriban székelt, s hol II. Henrik király őt leányaként fogadá. Rangjához illő udvartartást jelölt ki számára, s tulajdon gyermekeivel nevelteté.

Minden be vala fejezve. Az egyesülés politikája nem birván túlsúlyra emelkedni Skóthon és Anglia között, a vetelkedés és viszály politikája lépett előtérbe inkább mint valaha, hogy az egész századon át majd erőszakosan, majd csalárdul üzessék. Stuart Máriának a szárazföldre történt eltávozása után a háború még két évig folyt országa ellen. De ezen háború más szint öltött, mióta francia csapatok csatlakoztak a skót hadsereghez. Az angolok megveretvén, nagyobbbrészt elvesztették a Pinkiei csata óta elfoglalt állásaikat, és Skóthon területéről eltakarodván, békére léptek, mely Boulogneban kötötetett meg martius 24-én s 1550-i april 20-án Edimburgban kihirdettetett. Mindamellet szomszédjaik a kilencz éves háború

által bennök támadt ellenszenvnél fogva, folytonos utálattal viseltettek irántok.

Az 1550-i békekötésre következő tíz év a francia uralom kifejlődését, megállapodását és bukását látta Skóthonban. Az ép oly nagyravágyó mint eszélyes özvegy királyné, leánya országának kormánya után áhitozott. Ugyanazon ügyességet fejté ki a kormányzóság elnyerése végett, melyet a Skóthon és Franciaország közötti szoros egyetértés létesítése és Stuart Mária házasságának előmozdítása körül tanusított. Nehézség nélkül megnyeré II. Henriknek érdekszülte támogatását. Ezen fejedelem, kinél fivérei Guise Ferencz herczeg és a lotharingiai bibornok nagy kedvezésben részesültek, az Arrani grófnak rendelkezése alá bocsátá a Châtelleraulti herczegséget azon esetre, ha a Hamiltonok ezen főnöke a kormányzóságról lemondana. Lotharingiai Mária azon felül megnyeré a nemességet oly ajánlatokkal, melyek kapzsiságára hatottak; a már számos protestáns felekezetet, türelmességet színelve tanai iránt, s részére hódítá Huntly grófot a Gordonok fejét s az éjszagnak leghatalmasabb urát, a Murray grófság adományozását s idősb fiának Rothsay gróffá emelését igérvén neki. Egszersmind a királynő gyámságát is magára ruháztatá, hogy utat törjön az ország kormányzásához. Azonban csak négy évi cselszövények és erőködések után érheté el célját. Az 1554. év tavaszán a gyöngé Arrani gróf végre átengedé neki a kormányzóságot, melynek áraban a Châtelleraulti herczegséget s dús nyugpénzt nyert Franciaországtól. Megtartá Dumbarton várát a királynő nagykorúságaig, az ország második személyeül ösmertetett el, és Stuart Mária halálának esetében a trón örököse leendett. Lotharingiai Mária a skót rendek jelenlétében s beleegyezésével vevé akkor közel tizenkét éves leányától a kormányzói czímet és hatalmat. Ezen eszélyes herczegnő elérte volt kitűzött célját. Nem követett el hibát, mi könnyebben esik meg, midőn valamire vágyódunk, mint ha már birtokában vagyunk, midőn hatalomért küzdünk, mint ha már kormányzunk. Mindenkre szorúlván, mindegyikkel megtudott egyezni. Nem úgy cselekedett, midőn a királyi hatalommal már rendelkezett. Bajosan mellőzhető elragadtatásnál fogva nagyon is kedvezett Franciaországnak, melynek emelkedését köszöné. Az ország több főtiszttségét francziákra

ruházta, az alkanczellári méltóságot Rubay úrnak, az Orkney kormányzóságot Bonton urnak adományozván, s az általános ügyvezényletet d'Oysel úrra, egyszersmind titkos tanácsosára bízván. Skóthonnak eme idegenek általi kormányzása eszélytelen és veszélyes volt. Felkölté a skót nemesség vetélkedését, mely ugyan szívesen fogadá Franciaország segélyét, de uralmát sokáig nem tűrhette.

Azonban a szakadás nem tört ki azonnal a francziák és skótok között. A kormányzónő még mindig kimélettel viseltetett mindazok iránt, kiknek közreműködésére szüksége volt, hogy leányát a Dauphinnal összeházashassa és Skóthont Angolország ellen védelmezhesse. Ez utóbbi országnak helyzete tökéletesen megváltozott Tudor Mária trónralépte óta. Az új királynő ép oly merészséggel mint gyűlölettel döntvén meg az atyja VIII. Henrik által megalapított s bátyja VI. Edvárd alatt kiterjesztett vallásos művet, erőszakosan visszaállítá a katolikus hitet. Utóbb II. Fülöphöz menvén nőül, Angliát ama terjedelmes államokkal egyesíté, melyekkel birt Spanyolhon, a két Szicília, a Milanói herczegség, Németalföld és Amerika uralkodója. Ezen Franciaországra és Skóthonra nézve egyaránt nyugtalanító egyesülés szükségképen, bár csak pillanatnyilag szorosabbra füzé a közöttük fenálló kapesokat. Meggátolá a katolikus nemzeti pártnak a kormányzónőtől eltávolodását, s a protestáns angol pártnak közeledését egy oly királynőhöz, mely vallását üldöze Angolországban, s egy oly királyhoz, ki annak legnyiltabb ellene volt az egész szárazföldön. Elkerülhetlenné s különösen sürgőssé tevé a skót királynőnek a francia Dauphinnal való összekelését, hogy szövetség tüzessék szövetség ellen.

Stuart Mária igen kifejlett volt korát tekintve. Nagy és szép vala. Szemei fényben ragyogtak és szellemet sugározának. Kezei lehető legszebb idomúak voltak. Szava édes volt, tekintete nemes és bájos, beszéde lelkes, alakja kecses és vonzó. — Korán fejté ki ama ritka kellemeket, melyek őt mindenki előtt kedvessé s már magát gyermekkorát is hódítótá tevék, Medicei Katalin leányaival neveltetett fel II. Henrik nővére a tudós Frankhoni Margit szemei alatt, ki pártfogónője volt De l'Hôpital Mihálynak s utóbb a Szavojai herczeghez ment nőül. Az udvar, melynek körében növekedett Stuart

Mária akkoron a legfényesebb, legpazarabb, legélvezetesebb s hozzá kell tennünk, legfeslettebb volt Európában. Megtartván a középkornak egynémely katonás szokásait, s ismét a renaissance korszak szellemes ildomoságához alkalmazkodván, félig lovagias, félig tudós volt, harcjátékokkal váltotta fel a tanulmányokat, vadászattal a művelődést, a szellemi látványokat testgyakorlatokkal, a régi és durva ügyességi s erőjátékokat új és gyöngéd művészeti élvekkel. Mi sem fogható azon fényhez és élénkséghez, melyet I. Ferencz hozott be, maga körül gyűjtven Frankhon legfőbb nemességét, mint apródokat nevelven fel a tartománybeli fiatal nemeseket, s közel kétszáz főrangú urnővel és hölgygyel diszítven udvarát, melyet majd az általa épített vagy feldiszitett Fontainebleau-i és Saint-Germain-i ékes palotákba a Szajnához, majd ismét a Bloisi és Amboisei megnagyobbitott s hajdan elődjei által lakott várakba tett át a Loire partjaira. Atyja példáját követven, II. Henrik ugyanazon pompát tartá meg udvaránál, melyet ép oly kelemmel mint tevékenységgel kormányzott a sima olasz nő, Medicei Katalin I. Ferencz növendéke, ki őt felvévé „kedvencz hölgyeinek kis falkájába“, melyel szarvast üzni és sokszor egymaga édelegni szokott volt kéjlakaiban. A férfiak ott folyvást a nők közé voltak vegyülve: a királyné s hölgyei részt vőnek II. Henrik és nemesei minden mulatságaiban s követék a vadászatokon; a király viszont a kíséretbeli urakkal minden reggel és estve több órát töltött Medicei Katalin lakosztályában. „Ott, úgymond Brantôme, tömérdek szebbnél szebb földi istennő létezett, minden főúr és nemes azt mulattatá, kit leginkább kedvelt, a király pedig a királynét, nővérét, a dauphinné királynőt (Stuart Máriát) és a hercegnőket mulattatá a mellette ülő urakkal és hercegekkel.“ A királyok közelségre kedveseket tartván, azon voltak, hogy alattvalóik is birjanak. „És ha nem szereztek, úgymond Brantôme, unalmasoknak és gyámoltalanoknak tekintették.“ I. Ferencz egymásután kedvesekül vevé Châteaubriant grófnőt, s II. Henrik a Normandi nagy sénéchalné Poitiers Diannának volt lovagias és szenvedélyes hódolója. De ezen közelségre szerelmeken kívül voltak mások is; s I. Ferencz merész feslettségében maga idomítá az udvarához érkező hölgyeket. Ezen kéjvadászati és erkölcsvesztegetési tiszttben segédül szolgálta neki Stuart Máriának

bátyja, a dúsgazdag és feslett Lotharingiai bibornok. Ilyen volt amaz udvar, melynek köréből merité Brantôme nagyobb részét a „Dames galantes“ czimű munkájában elősorolt cynikus példáknak s melynek feslettségét megítélhetni az alább következő versekből is, melyeket II. Henrik alamizsnása Mellin de Saint-Gelais költő intézett ama hölgyek egyikehez:

Si du parti de celle voulez être
Par qui Vénus de la cour est bannie,
Moi, de son fils ambassadeur et prêtre,
Savoir vous fais qu' il vous excommunie.
Mais si voulez à leur foy être unie,
Mettre vous faut le coeur en leur puissance
Pour répondant de votre obéissance;
Car on leur dit qu'en vous, mes demoiselles,
Sans gage sûr, y a peu de fiancée,
Et que d'Amour n'avez rien que les ailes.

A fényűzés és romlottság ezen oskolájában, melyből oly szellemdús és gyarló királyok s oly szeretetreméltó és könyelmű fejedelemlők léptek ki, képeztetett Stuart Mária. Gyermekkorában csak a jót vette fel, bár ki nem kerülheté, hogy a rosszat is észre vegye s utóbb kövesse, mert a mit látunk, sokáig befoly arra mit cselekszünk. Akkor azonban csak bájait és műveltségét szította fel ama kellemes és tudományos udvarnak, hol a királyleányok a nyelvek tanulmányának s a műizlésnek adták magokat, s hol minden fejedelemnek saját költője volt; I. Ferencznek Marot; II. Henriknek Saint Gelais; IX. Károlynak Ronsard; III. Henriknek Desportes. Amaz irodalmi átalakulás idejében érkezett oda, mely elválasztván a francia költészetet a középkorban felvett naiv formáktól hogy azt az ókori tudós alakzatokhoz vezesse vissza, megfosztá eredetiségétől s nagyszerűségre még sem emelé, s csak mulékony lehetett, bár Bellay Joachim által ajánltatott, Ronsard által véghez vitetett, De l'Hopital kancellár által pártoltatott, Montaigne által csodáltatott s tetszéssel fogadtatott II. Henriknek egész udvara részéről. Ronsard, ki mint V. Jakab apródja három évig lakott Skóthonban, volt Stuart Mária mestere a költészetben, s csudálójává lőn.

Stuart Mária csakhamar kifejté dús és bájló természetének különböző tehetségeit. Tíz éves korában mindenkit meglepett fejlettsége által és Skóthon ügyei iránt finom és érett

elmével irt az özvegy királynénak. — Tizenhárom éves korában a király, királyné s az egész udvar előtt egy önkészítette latin beszédet szavallott a Louvre teremében. Már akkor kellő kiméllyel titkon tudta tartani az anyjától nyert meghitt politikai közleményeket, s ez utóbbinak a Lotharingiai bibornok a következőket írta fölére; „leánya anynyira megnőtt s növekszik napról napra nagyságban, jóságban, bölcsességben és erényekben, hogy lehető legtökéletesebb s legteljesebb minden jó s erényes dolgokban, s hogy nincs hozzá fogható az országban, sem a nemes hölgyek, sem a közép vagy alsóbb vagy bár mely más rendűek és sorsuak között; s meg kell önnek vallanom asszonyom, hogy a király annyira gyönyörködik benne, hogy szívesen tölti vele idejét órahosszat, s ő oly jól tudja mulattatni helyes és elmés megjegyzéseivel, mint egy huszonöt esztendő nő.” Felette gondos nevelése új képességekkel gazdagította természetes bájait. A latinon kívül, melyet jól értett és beszélt, járatos volt a történelemben, ösméré az élő nyelveket, kitűnően zenélt, igen kellemesen énekelt lant kísérettel, s Ronsard és du Bellay által magasztalt verseket készített. Eleven és nyílt elméjével megnyerő és szeretetreméltó jellemével disze és gyönyöre volt az udvarnak. A Lotharingiai bibornok ezen szavakkal értesíté testvérét azon fölényről, melyre emelkednie sikerült: „valóban biztosítom önt asszonyom, hogy nincs szebb sem jobb mint leánya a királynő, ő kormányozza a királyt és a királynét.”

Midőn ezen bájos fejedelemnő tizenötödik évébe ért II. Henrik sürgeté összekelését a Dauphinnal. — 1557-ki october 31-kén irt a skót rendeknek, felszólítván őket e részbeni régi kötelmeik teljesítésére. — Az Edimburgban deczember 14-kén összegyűlt rendek hajlottak kívánatára, melyel a kormányzónt őket megbarátkoztatá, s kilencz biztost neveztek ki Párisba menendőket, hogy ott a házasságot Skóthon nevében megszenteltesék s ünneplésénél részt vegyenek. — Ezen biztosok voltak a glasgowi érsek, a rossi püspök, az orkneyi püspök, Rothes gróf, Cassilis gróf, az akkor huszonhat éves Stuart Jakab lord, Szent-Endrei parancsnok, Fleming Jakab, Seaton György lordok és Duni Erskine János. Utasításokhoz képest mindenekelőtt ígérettel kellett kötelezniök a királynőt és a dauphint az ország területi épségének,

törvényeinek és szabadságainak fentartására. Ezen alakszerűség teljesítettén, a szerződés megkötött 1558-ki ápril 19-én következő feltételek alatt: hogy az ezen házasságból származandott elsőszülött fimagzat Franciaország királya, s ha csak leánygyermek születnének, az idősb leány Skóthon királynője legyen, s ez mint Frankhon leánya négyszázezer tallért kapjon, s csak Skóthon rendei s Franciaország királyának kettős beleegyezésével mehessen férjhez; hogy a dauphin Skóthon királyának címét és czimerét viselje, s ha Franciaország trónján halna meg, özvegyének a királynőnek, özvegyi tartás fejében hatvan ezer livret hagyományozzon.

Öt nappal utóbb az egybekelés a legnagyobb pompával ment véghez a Notre-Dame egyházban. Bourbon bibornok adá reá az áldást a király, a királyné, a vérségbeli herczegek és a főbb nemesség jelenlétében. A szertartás végeztével az ifjú mátká, követve honának küldöttjei által, a dauphint mint Skóthon királyát üdvözlék, s több napon át ünnepély ünnepélyt követett a mozgalom és örömtelt Párisban. A ragyogó fejedelemnő nagyságát és boldogságát ünneplék, ki arra látszék hivatva, hogy szerencsésen viselje két ország koronáját, s ki tiz év lefolyta előtt egyikét másika után veszté el, hogy sanyarúságok örvényébe merüljön.

Maga a francia udvar mozdítá elő bukását kétszínűségre és csalárdságra oktatóván, melyek reá nézve később oly gyászszosakká lőnek. Nem elégedvén meg a Skóthonnal való szövetségnek ezen házasság általi megszilárdításával, mely utóbbi besodortatott Franciaországnak Angol és Spanyolországgali háborújába, II. Henrik ezen országnak birtokát akará magának biztosíttatni Stuart Mária gyermektelen halála esetére. Ez által gondolá megelőzni a Hamiltonok trónrajutását, s Franciaországhoz csatolni azon országot, mely soha sem tűré Angliába való bekebeleztetését. 1558-ki ápril 4-én, tizenöt nappal előbb, mintsem Stuart Mária a Skóthoni parlament biztosai által áthozott feltételeket elfogadta volna, két veszélyes fontosságú titkos okmányt írt alá Fontainebleauban. Ezen okmányok elseje tiszta s egyszerű adományozását tartalmazá Skóthonnak a francia királyok részére, az általuk ezen országnak mindenkoron tett szolgálatokért s annak megörögzött ellenségei az angolok elleni védelmeért, s különösen

a II. Henrik által nyújtott segélyért, ki azt a királynő kiskorúsága alatt saját költségén tartotta fen.

A második okirat úgy látszik csak az elsőbbinek fogatlanlansága esetére alkottatott, melyben egyszersmind az Angolhon és Irland tekintetében reá háromlandó jogokat is átengedé. Amaz Skóthonnak haszonélvezetét ruházá a francia királyra mindaddig, míg a védelmére fordított összegeket visszanyerendette. Egy millióra aranyban becsülvén ezen összegeket, melyeket Skóthon szegénységi állapotában megtéríteni képes nem volt, Stuart Mária elrendelé, hogy a francia király mindaddig birja országának haszonélvezetét, míg azok visszafizetve nem lesznek. Bátyjainak Guise herczegnek és a Lotharingiai bibornoknak beleegyezésével és tanácsával ekként Skóthont zálogul bocsátá oly adósságokért, melyeket ez el nem fogadott volt.

Ezen egyaránt eszélytelen és kivihetetlen kötvények nem használhattak a francia királynak, de igen is megbecsteleníthették a skót királynőt, a ki ekként ugyanaz nap szavának megszegésére s kötelmeinek kijátszására biratván ez által baljóslatú ösvényre tért. Csakugyan april 4-én titkos óvást irt alá a tizenöt nappal később a skót biztosok jelenlétében felvállalt ünnepélyes kötelezettségek ellen. Előre megsemmisítvén beleegyezését, melyet az országa rendei által annak törvényeihez képest alkotott czikkelyekre adandó vala, ezen óvásban kinyilatkoztatja, miszerint valódi királynőként szándékszik örökségéről rendelkezni, nem engedvén azt bármely országabeli főúr hatalmába kerülni, s miszerint a skót királyságot a francia koronához akarja kötni és kapcsolni. Hozzá teszi, miszerint az alattvalói által követelt föltételekhez színelig alkalmazkodni kénytelen, távol lévén honától, nem bírván annak erősségeit, s különben is oly zavaroktól tartván, melyek vesztét okozhatnak.

Igy lépett fel az életben s királyságban egy gyöngeségi s árulási ténynyel Stuart Mária, kinek alig lehet bűnül róni e hibát, oly fiatal vala még, s oly igen alávetve mások akaratának. De csak nagyon is hamar visszaemlékezett ezen alávaló oktatásra. A skót biztosok nem is gyanítva, hogy királynőjük esküje fölé helyezte magát s hazájuk fölől önkényesen rendelkezett, visszatértek Skóthonba, hogy ott meg-

szentesítessék az ápril 19-én létesült egyességeket. A kielégített parlament 1558-ki decemberben helybenhagyá azokat, s megajánlá a dauphinnak a házastársi koronát. Határozatilag kimondá, hogy azontúl minden államtények Ferencz és Mária skót király és királynő, francia dauphin és dauphine nevében lesznek kihirdetendők.

Ezen házasság a francia befolyásnak legmagasb fokát jelzé Skóthonban. Elérvén ezen végső határát, ezen befolyás csakhamar hanyatlásnak indult. Skóthon elérte volt annak előnyeit, azontúl csupán hátrányait tapasztalá. Érezni kezdé, hogy Angolország ellenében istápoltt függetlensége francia részről fenyegettetik és sem egy sem más idegen uralmat nem ohajtott. Más részről Lotharingiai Mária, miután minden czéljait elérte, az Arrani grófot a kormányzóságtól elmozdította, leányát Europa leghatalmasabb fejedelmével összeházasította, és Skóthont Franciaország védelme alá helyezte volt, kevesebb kinélettel viseltetett azok iránt, kiket többé felhasználandóknak és félelmeseknek nem tartott. Minden bizalmát hontársaiban helyezé, s ekként elkedvetlenité a gyanakodó és vetélkedő skót nemességet, mely hajlamainál és szokásainál fogva is távolodott tőle. A fő országnagyok s ezeknek élén a Châtelleraulti herczeg és Huntly gróf már a francziák és spanyolok ellen folytatott háború alkalmával bizalmatlanságot nyilvánítottak. Kelsoban összegyűlvén vonakodtak az angol területre nyomúlni, okúl adván, miszerint nem állana érdekükben támadólag lépni fel, s hogy az ellenség visszaverésére kellene szorítkozniok, ha ez országukat megtámadná.

A visszavonásnak ezen kezdete csakhamar tovább fejlődött. Két hónappal a skót királynő és francia dauphin házasságuk után Tudor Mária meghalálozott, s halála megtörte a Spanyol és Angolhon közötti szoros szövetséget. Azon felül a catholicismus újbóli bukását idézte elő ez utóbbi országban, mely oly igen változékony volt vallásos érzelmeiben, s melynek hite fejedelmei akaratótól függött. Arragoniai Katalin leányát Boleyn Anna leánya követé a trónon, ki nem késett helyreállítani atyja VIII. Henrik és fivére VI. Edvárd vallását. Erzsébetnek 1558-ki novemberben történt trónralépte megváltoztatá úgy Stuart Mária helyzetét Angolhon irányában, valamint a pártok viszonyát Skóthonban. Erzsébet anyjának

lefejeztetésekor törvénytelen gyermeknek lévén nyilvánítva, a francia udvar őt születésénél és vallásánál fogva képtelennek tekintette. Ezen udvarnak érdekszülte ítélete szerint Stuart Mária mint egyenes utódja VII. Henriknek, idősb leánya a IV. Jakabnál férjezett Tudor Margit által, volt Angolország koronájának törvényes örököse. II. Henrik tehát még eszélytelenebbül, mint a Fontainebleau-i titkos végzemények aláírására, most arra bírta a dauphinet, hogy Skóthon czimere mellé Angolország czimerét is felvegye, s ez által a legfélelmesebb viszályba keverte őt Erzsébettel.

Milyen volt ezen fejedelemnő, kinek ellenséges indulatát nem rettegé a francia udvar Stuart Mária ellen felköltetni, s ki ezen percztől fogva vágytársnőjévé vált mint asszony és királynő? Nagyratörő szellemmel, parancsoló jellemmel, szerfeletti büszkeséggel, sok erélylyel, álnoksággal és tehetséggel felruházva, Erzsébet sokáig kénytelen volt titkolni érzelmeit és hitét nővérének szörnyű kormánya alatt, ki őt száműzte volna, ha II. Fülöp nem pártfogolja. Gyanúsítva és szemmel tartva távol élt az udvartól s megszokta amaz álnokságot, mely nála az atyjától öröklött nagyratörő és heves szenvedélyekhez járult. Giovanni Michele velencei követ ezen szavakkal jellemzi 1556-ban ezen akkor 23 éves fejedelemnőt kevéssel trónralépte előtt: „Ép oly feltűnő testre mint szellemére nézve, bár arcza inkább kellemes mint szép. Alakja magas s jó termetű. Arcszíne barna de eleven. Szép szemei vannak, s mindenekfelett gyönyörű kezei, melyeket szívesen mutat. Csodálatos szellemmel és ügyességgel bír, mint azt bölcs önkormányzata által az őt környező ezerféle gyanú és veszélyek közepette eléggé tanúsítá. Felülmulja nővérét a királynőt nyelvek ösmeretében. Az angolon, spanyolon, franczián és latinon kívül, melyeket úgy tud mint a királynő, nem mindennapi ösmeretével bír a görög nyelvnek, s olaszul jobban beszél mint a királynő és szívesen. Fenséges és kevély. Bár házaságtörőként kivégzett anyától származik, nem kevesebbre becsüli magát, mint nővére a királynő, s ép oly törvényesnek. Mondják, nagyon hasonlít atyjához, kinél ez okból mindig igen kedves volt, s ki őt ép oly jól nevelteté mint a királynőt, s végrendeletében is hasonlólag gondoskodott felőle.“ Erzsébet a legalaposabb ösmeretekkel kellemes képességeket egyesített.

Kitünően zenélt és tökélylyel tánczolt. Egynémely személyes adományok, minden szellemi báj, fényes műveltség disze, sok eredetiség s elegendő negély, eleven és erőteljes képzelem kincsei kiválóvá tévék őt mint nőt, miglen éles és átható ítélete, mély szorgalma, kevély és fondor jelleme s tevékeny nagyravágyása őt nagy királynővé képesíték.

Trónralépte napján úgy mutatkozott, a milyen volt egész élte folytán. Otthonossággal foglalá el a trónt, s az elnyomattatástól meglepetés és fesz nélkül szállott az uralomra. Felvállalván azon politikát, mely kormányát nagygyá vala teendő, követé, de nem tulsietteté azt. Nem állithatni, hogy buzgó protestáns lett volna; de eltávolodott volt a katholicismustól, mint azon vallástól, mely fiatalságát elnyomá s koronáját fenyegeté. Átallotta inkább, mintsem kétlette. Mondá, hogy sem Luthert, sem Calvint nem olvasta, de igenis szent Jeromost és szent Ágostont, s azt találta, hogy a különféle keresztény hitvallások közötti elágazás tulajdonképen csekélységből áll. Visszatért tehát a protestantismushoz állameszélyből inkább mint hitből, hogy a szellemi irányadást s az államhatalmat a maga pártjának engedje, elvonván azt az ellenségestől.

Tüstént hű és ügyes férfiakkal környezte magát. Ezek között legfőbbek valának Dudley Robert lord a Northumberlandi herczegnek egyik fia, kit főlovászmesterének nevezett, s ki élethossziglan kedvence maradt és Cecil Vilmos, kit államtitkárrá tön s ki negyven éven át fő ministere volt. Megtudván tartani azokat, kiket választott, mindég jól szolgáltattott. Soha sem engedé meg kedvenceinek, hogy csak pillanatra is uraivá legyenek, s legavatottabb ministerei csak hasznos eszközeiül szolgáltak. Minden alkalommal tanácsot keresett, s a határozatot magának tartotta fen. Akarata, melyet egyedül számítás és érdek vezérlett, néha lassúdad, gyakran merész s mindig teljhatalmú volt. Alig egy hónappal trónralépte után a spanyol követ ezeket írá II. Fülöpnek: „Hasonlíthatlanúl inkább tartanak tőle, mint testvérétől a királynőtől. Ép oly korlátlanúl mint atyja a király parancsol és tesz mindent mit jónak lát. Ezen időtájt Erzsébet önérzetesen szólván magáról és tehetségeiről, oda nyilatkozott „hogy megösmerteti a világgal, miszerint

Angolországban létez egy nő, ki férfiként cselekszik, és nem szorúl sem Montmorency connétable segélyére, mint a francia király, sem az Arras-i püspökére, mint Spanyolhon királya.“

Ilyen volt a királynő, kinek lángoló ellenszenvét Stuart Mária helytelen tanácsok által indítatva felidézé s kit ekként a Skóthoni hitujítók és politikai elégületlenek gyámolává tőn. Ezen uj hitre tértek és elégületlenek száma mindinkább szaporodott, a kormányzónő Lotharingiai Mária azt híven, hogy leányának a dauphinnali házassága után, kevesebb vallástürelemmel tartozik viseltetni a protestans párt iránt, s hogy büntelenül mellőzheti a főnemességet. Franciaország tanácsával és katonáival kormányza tehát, mely most ép oly utálttá lőn Skóthonban mint előbb Angolország. Lotharingiai Mária pedig vejének és leányának Franciaországban történt trónralépte által ezen ösvényen mind előbbre indítatott.

II. Henrik ugyanis egy harczjáték alkalmával lándsával megsebesítettven 1559-ki július 10-én meghalálozott s koronáját az ifjú II. Ferenczre hagyá, ki egészen a skót kormányzónő bátyjai Guise Ferencz herczeg s a Lotharingiai bibornok által kormányoztatott. Ámbár az általános béke három hónappal előbb (ápril 2-án) kötöttet meg Cateau-Cambrésisben, s Erzsébet ama szerződvényben szinte befoglaltatott, Stuart Mária még sem szünt meg Angolhon czimerét viselni, sőt Angolország és Írland királynőjének czimét is fölvevé. Ezen vakmerő és hiu bitorlás Erzsébetet viszont arra indítá, hogy gyámolítsa a főnemesség és a reformált hitfelekezet tagjait, kik megújíták az angol pártot Skóthonban. Ezen percztől kezdve ama nagy kérdés forgott fen az ország nagyjai és az idegen harczosok, a protestánsok és katolikusok között, vajjon a főnemesség, vagy a királyság, az ó vagy pedig az új hit fog-e győzelemre vergődni? Stuart Mária távolléte s Lotharingiai Mária eszélytelen eljárása sokban előmozdíták ama kérdésnek a hűbéri nemesség és a presbyteri egyház részére lett eldöntését, mi által az ország hatalmukba került.

Ezen forradalmat rövideden előadni szükséges. A protestáns párt, mely oly nagy szerepet játszott Stuart Mária balvégzetében, lassan képződött Skóthonban, hol kegyetlenül üldöztetett V. Jakab élete folytán. Ezen király azt mint

eretneket utálta s mint nemzetietlent rettegte, az ó egyháznak ellenét s Angolhonnak szövetségesét látván benne. A skót protestantismus mielőtt a genfi hitvallás szerint alakult volna, előbbi hitelveit Némethonból vevé. Eleintén Luther szel-leme lengte át. 1525. óta parlamenti végzés tiltá ezen félel-mes hitujító műveinek az országba való behozatalát s szám-üzte tanait. Azonban sem a törvény, sem büntetések nem gátolhaták ama jámbor és rideg eszmének elterjedését, melyet felkarolának, s melyért lánghalált szenvedének apátok, lelké-szek, benczerendbeli barátok, Szent Endrei kanonokok és ne-mesemberek. Sőt maga a királynak gyóntatója Seton, igen is kedvezni látszván annak, Angolhonba kényszerült menekülni a máglya elől, melyre csak az 1539-ik évben a protestan-tismusnak hét vértanúja lépett fel. 1541-ben a parlament halál és vagyonelkobzás büntetése alatt megtiltá, bármiben is kétségbevonni a pápa tekintélyét.

De kevéssel utóbb minden más színt öltött az Arrani gróf kormányzósága alatt. Ezen főúr, kit érdekei eleinte Angolországhoz csatoltak, egyetértett a czikkelyes lordokkal, hogy a szentírásnak köznyelven olvasása szabadalmaztassék s az evangélikus hitujítók papolásai eltűressenek. Ezeknek egyike Wishart György visszatérván Angolországból, hova menekült volt, elterjeszté Skóthonban a reformot s tanítványúl számítá a hí-res Knoxot, kinek tulajdonképeni elődje vala a protestantismus terjesztésében és megalapításában. Emelkedett szellemű, gyöngéd lelkületű, kissé remeteszerű áhítatú férfi volt ez, ki szerfeletti sze-lidséggel lángoló meggyőződéseket egyesített. Nagy eredménnyel papolt Montroseban, Dundeen, Perthen, Ayrban, a római egyház hitelvei s az egyháziak rendetlen élete ellen. Buzgó támogatásra talált Glencairn grófnál, Marshall grófnál, Sir Douglas György-nél, Archibald bátyjánál s Angusi grófnál, Brunston, Long-Niddry, Ormiston, Calder és Loch-Norris lairdeknél. Az Arrani gróf-nak és Beaton bibornoknak kibékülésük nem tartóztathatá fel előmenetelét, bár az állam bűnbánó fejének kedvezése többé nem kísérte s az egyház nekibátorult feje mindent elkövetett leküzdésére. Sőt gyilkos merény intéztetett Wishart ellen, de nem sikerült, s azontúl csak főúrak s fegyveresek által kör-nyeztetve szónokolt. Végül mégis Ormiston helységben Both-well Patrick gróf által, kit egy katona csapat követett, éjszaka

meglepetvén, Beaton bibornoknak kiszolgáltattott, ki őt elevenen megégetteté 1546-ki márczius 28-kán. Halála végkép felmegasztalá a protestans párt gyűlöletét a bibornok ellen, ki viszont tizenhat elhatározott férfi által, Rothes gróf idősb fiának, Lesly Normandnak vezérlete alatt a Szent Endrei várban meglepetvén, vakbuzgó vadsággal megfojtattott s a vár ormaira gyalázatosan felakasztatott.

Ezen merénylet nagy irtózatot gerjesztett s felettéb ártott a protestáns ügynek. Ennek fejei s közöttük Knox, kitől Wishart szívélyesen vált el megfogatása előtt, mondván: „Távozzál, egy áldozatra elég egy“, inkább mint valaha üldöztetvén, a Szent Endrei várba zárkoztak, öt hónapi ostrom után foglyokká tétettek s Franciaországba szállítottak. Ott súlyos fogságban tartattak, s leveretett pártjuk csak az időben támadt fel ismét, midőn Lotharingiai Mária érdeke úgy hozta magával, hogy kedvezzen nekik, ha a kormányzóságot elérni és Skóthont zavarok nélkül kormányzani akará. Akkor új erőre éledt és Knox, ki bilincsre verve több évet töltött a francia gályákon, visszatért, hogy szellemével és bátorságával lelkesitse.

Ezen kalandos hitujító élte delén álva, képességei, szolgálatai és szenvedései által szerfeletti befolyást nyert Skóthonban. 1505-ben születvén, előbb a Haddingtoni iskolában, utóbb a Szent Endrei egyetemen növekedett, itt Buchanan társaságában tanulta az egélyt a Franciaországban d'Ailly és Gerson független tanai szerint kiképzett Major Jakab alatt, majd Wishartnak bolygó tanítványává és II. Henrik bús foglyává lön. A korabeli irodalmárok és ujitók által művelt három nyelv közül ifjúságában csupán a latint ösmeré, csak 1534 után tanulmányozá a görögöt, mely akkortájt hozatott be Skóthonba egy Franciaországból érkezett tanár által; s a héber nyelvet 1550-ben, midőn a békekötés fogságának véget vetett. Ezen három ujitási eszköznek s kiterjedt vallástudománynak birtokában, hatalmas szellem és páratlan buzgalom által lelkesítve, elragadó ékesszólásával s hajthatlan jellemével mindenütt hol szükséges volt, ügyének szentelé magát. Átment Angolhonba, hogy közreműködjék a VI. Edvárd alatt tovább fejlesztett reformnál; elhagyta ezen országot, midőn Mária királynő helyreállítá a catholicismust; angol ajkú menekültek egyházközönségét kormányzandó Frankfurtba ment, onnan

Genfbe költözött, s ott Calvin tanítványa és barátja lön, kit utólért hajthatlanságban s túlhaladott erélyben. Lotharingiai Máriának türelmes politikája megnyitván előtte hazáját 1555-ben oda visszatért, hogy Skóthonnak hitszervezője s erkölcsi uralója legyen.

Knox ekkor reábirta a reformált kereszténység hiveit, hogy ne vegyenek többé részt az uralgó szentegyház szertartásaiban, mint azt akkoráig tevék, s hogy ekkép nyiltan elszakadjanak a katholikusoktól. Együttal három ifjú és tekintélyes férfiút hódított tanai részére, kik fontos szereplésre voltak hivatva hazájuk ügyeiben. Lord Stuart Jakab, a királynő természetes fivére és Szent-Endrei perjel, szilárd jelleménél, hatalmas eszénél és magas állásánál fogva egyaránt kitünő férfiú áttért a protestáns hitre Archibald Lorni lorddal, Argyle gróf fiával és Erskine János lorddal. Kettejük később Skóthon kormányzói voltak Murray gróf és Mar gróf nevezetek alatt. Több más hatalmas főúrral egyesülve, mint Gleincairn gróffal, Marshal gróffal, sir Sandilands Jakabbal, ki Saint-John lordnak neveztetett, minthogy jeruzsalemi Szent János rendjének perjele volt, s Duni Erskine lorddal vallásgyülekezeteket képeztek Knox tanácsa következtében. Ünnepelesen kötelezték magukat a szentírás hirdetésének s terjesztésének fentartására. A papság félelembe gondolván Knoxot ejteni, őt maga elé idézte Edimburgba. A merész hitujító megjelent, de hogy nyiltan hirdesse a reformált tanokat. Tíz napon át reggel s estve szószékre lépett s prédikált s véghetetlen sokaság előtt, melyet ékesszólásával oda vonzott s az evangéliumi könyvek magyarázata által elragadott, a nélkül hogy valaki megkisérlette volna czáfolatát. A nép, beszédjei által végkép felmagasztaltatva, elszéleszté a Szent Egyednek mint a város véd-szentjének tiszteletére tartott évi körmenetet és a szentnek szobrát a tóba veté.

El lévén hintve a nemesség és nép között az új tanok magvai, azoknak országos felvétele vala eszközzendő. Knox ezt elérni reménylette. E végből folyamodványt intézett a kormányzónőhöz. De ez a legsértőbb megvetéssel fogadá, s belátá, hogy ideje érkezett megakasztani a forradalom előmenetelét, mely egyaránt veszedelmes volt az anyaszentegyház

hitére, valamint az államrendre nézve. A papság könnyen elhitetvé vele, hogy kegyetlenkedni kellend Knox s az általa pártütő módon terjesztett ujitások ellen. Kieszközlé felhatalmaztatását ama félelmes ellennek üldözésére és elkárkozására, s az angusi grófságban megöletését is megkisérle.

Knox bátran szembeszállott a veszélylyel, hol azt sikeresen teheté, de kerülté a küzdelmet ott, hol a bukás múlhatlan vala. Felmagasztaltsággal eszélyt párosított s az alkalomhoz képest feláldozni vagy fentartani tudta magát. Átlátván akkor, miszerint még ideje nem érkezett, véghez vinni az általa ohajtott vallás-változtatást, visszavonúlt a reá lecsapni kész vihar elől, s ismét Genfbe ment, hová mint lelkész meghivatott. Halálitélet mondatott ki ellene, s ábrázata megégettetett Edimburgban a magas kereszt előtt. A katholikus párt Knox elítéltetése és futása által felbátoritva reménynyel kecsegteté magát, hogy majd a reformationnak többi hirdetőit is, kik az országot minden irányban átvándorlák elrémiteni sikerülend. Douglas János protestáns hitre áttért carmelita s Argyle grófnak udvari káplánja helyettesité Knoxot az edimburgi gyülekezetnél; Methven Pál Dundeeban nyilvánosan szónokolt, Willoch János angol az evangeliumi vallást Angus és Merns grófságokban terjeszté; más lelkészek más kerületekben gyűjtöttek hiveket, s minden helyütt folyvást tartattak magán összejöveletek, melyekben a gyülekezet legképzetebb tagja olvasá a szent írást, s utána jámbor serkentő beszédet tartott. A kormányzónó a tiltott vallás mindezen terjesztőit maga elé idézteté, hogy számot adjanak viseletükről. Megjelentek, de oly számos kíséretével a felekezetükbeli nemességnek, hogy a kormányzónó arra szoritkozott, a határszéli kerületekbe való eltávozásukat rendelni el. Nem hajtottak ezen parancsra. Sőt egy nyugati főúr Catgirthe Chalmers a többi nemesektől környeztetve, fenyegető merészséggel emelt szót az üldöztetések ellen, melyeknek tárgyai voltak a papság részéről: „A püspökök, úgymond, a kormányzónónek, elnyomnak minket és szegény béreseinket, hogy tápláljuk őket. Megtámadják lelkészeinket, s vesztükre törnek valamint a mienkre. Nem türjük tovább.“ Ezen szavaknál társai, kik állva és hajadon fővel maradtak, büszkén feltevék vas sisakjaikat, mintha kihívást intéztek volna.

A kormányzónő kénytelen volt hallgatólagos türelmet engedni nekik. De a protestáns főurak és nemesek, felizgatva az őket meredéke mélyéből is vezénylő Knox által 1557-i december 3-án összegyülekeztek, és egy covenant (szövetség) által elhatárázák, nyíltan gyakorolni vallásukat, azon módon feltámadni az ó hitnek szertartásai ellen, s fölkelő kormányt alakítottak az államban „gyülekezetbeli lordok” nevezete alatt. Glencairn, Argyle és Morton grófok, a Szent-Endrei perjel, Duni Erskine stb. voltak a gyülekezetbeli főlordok, kik az új vallást új hatalom pártfogása alá helyezték.

Az ekként szervezett két párt még egy ideig veszteg maradt s össze nem tűzött. A kormányzónő folyton türelemmel viseltetett a protestánsok iránt, míg leányát a dauphinnal össze nem házasítá, s míg Spanyol- és Angolhonnak uniója meg nem szűnt a katolikus hitű Mária halála s a protestáns Erzsébet trónra lépte következtében. Ekkor azonban kimélete véget ért. Az 1559-ik év első hónapjaiban hozzájárult a francia udvar veszedelmes terveihöz, melyekkel ez utóbbi Stuart Mária részére biztosítani kívánta Angol- és Skóthon birtokát, a két országbeli katolikusokra támaszkodván. A kormányzónő megszentestíven hatalmával egy püspöki zsinat határozatait, kárhoztatta a Skóthonba behozott újításokat, s a válásegység teljes helyreállítását követelte. Ezen türelmetlenségi nyilatkozatra a protestáns párt lázadással fenyegetett.

Az ekkép mindkét részről megüzent háború csakhamar kitört. Több város, ezek között Dundee, Montrose és Perth a reformot nyíltan felkarolák. Knox a gyülekezetbeli lordok által hivatva, sietve megérkezett Genfből s 1559-i május kezdetén ismét megjelent Skóthonban, ezuttal ott maradandó. A katolicismus szertartásai és intézvényei ellen intézett lángoló szónoklatai egy erőszakos és vakbuzgó sokaságot képek felforgatására, zárdák lerombolására s az ó hit emlékeinek feldúlására indítanak. Perthben kezdetett meg a pusztítás, s csakhamar más helyütt is utánoztatott, s a kormányzónő haragjában földig akará romboltatni ama várost, és sót vetetni helyébe.

Összeszedé tehát erejét, s Perth ostromához akart fogni, melyet a gyülekezetbeli lordok védelmezni készültek. Mindamellet bevonúlt abba egyesség következtében, melynek feltételeit meg nem tartotta. Ekkor a James lord, és Argyle

A kormányzónő kénytelen volt hallgatólagos türelmet engedni nekik. De a protestáns főurak és nemesek, felizgatva az őket meredéke mélyéből is vezénylő Knox által 1557-i december 3-án összegyülekeztek, és egy covenant (szövetség) által elhatárázák, nyíltan gyakorolni vallásukat, azon módon feltámadni az ó hitnek szertartásai ellen, s fölkelő kormányt alakítottak az államban „gyülekezetbeli lordok” nevezete alatt. Glencairn, Argyle és Morton grófok, a Szent-Endrei perjel, Duni Erskine stb. voltak a gyülekezetbeli főlordok, kik az új vallást új hatalom pártfogása alá helyezték.

Az ekként szervezett két párt még egy ideig veszteg maradt s össze nem tűzött. A kormányzónő folyton türelemmel viseltetett a protestánsok iránt, míg leányát a dauphinnal össze nem házasítá, s míg Spanyol- és Angolhonnak uniója meg nem szűnt a katolikus hitű Mária halála s a protestáns Erzsébet trónra lépte következtében. Ekkor azonban kimélete véget ért. Az 1559-ik év első hónapjaiban hozzájárult a francia udvar veszedelmes terveihöz, melyekkel ez utóbbi Stuart Mária részére biztosítani kívánta Angol- és Skóthon birtokát, a két országbeli katolikusokra támaszkodván. A kormányzónő megszentestíven hatalmával egy püspöki zsinat határozatait, kárhoztatta a Skóthonba behozott újításokat, s a válásegység teljes helyreállítását követelte. Ezen türelmetlenségi nyilatkozatra a protestáns párt lázadással fenyegetett.

Az ekkép mindkét részről megüzent háború csakhamar kitört. Több város, ezek között Dundee, Montrose és Perth a reformot nyíltan felkarolák. Knox a gyülekezetbeli lordok által hivatva, sietve megérkezett Genfből s 1559-i május kezdetén ismét megjelent Skóthonban, ezuttal ott maradandó. A katholicismus szertartásai és intézvényei ellen intézett lángoló szónoklatai egy erőszakos és vakbuzgó sokaságot képek felforgatására, zárdák lerombolására s az ó hit emlékeinek feldúlására indítanak. Perthben kezdetett meg a pusztítás, s csakhamar más helyütt is utánoztatott, s a kormányzónő haragjában földig akará romboltatni ama várost, és sót vetetni helyébe.

Összeszedé tehát erejét, s Perth ostromához akart fogni, melyet a gyülekezetbeli lordok védelmezni készültek. Mindamellet bevonúlt abba egyesség következtében, melynek feltételeit meg nem tartotta. Ekkor a James lord, és Argyle

gróf vezérlete alatt álló gyülekezeti hadsereg, melyhez sir Kirkaldy Vilmos grange-i laird Skóthonnak egyik legbátrabb s legtapasztaltabb vitéze csatlakozott, Szent-Endrétől Perth felé megindult, s azt június 25-én visszavette. Megelőzte a kormányzónőt Stirlingben, melyet hatalmába ejtett, bevonult Linlithgowba és Edimburgnak tartott, hova június 30-án szintén benyomult. Skóthon fővárosa a protestantismus hatalmába esett, s ott valamint az ország minden részeiben, hova a gyülekezet hadserege ért s papjainak szónoklata elhatott, a forradalom zárdák lerombolása, oltárok felforgatása, képek összezúzása s a katolikus istenimádásnak erőszakos eltörlése által vitetett végbe.

Ezen küzdelemben, mely döntő leendett, a protestánsok Erzsébethhez fordultak segélyért, a kormányzónő pedig II. Henriktől szorgalmazott erősítést. Egyelőre fegyverszünet kötöttet július 24-től egész 1560-i január 10-ig, s mindkét rész a kölcsönös vallásgyakorlat tiszteletbentartására kötelezte magát. A gyülekezetbeli lordok ráállottak Edimburg odahagyására s onnan 1559-i július 25-én kivonultak, a kormányzónő pedig megígérte, hogy francia őrsereget nem fog oda vezetni. A fegyverszünet ideje mindkét részről erősítésükre használtatott fel. II. Henrik meghalálozott, s Franciaország hadereje a Cateau-Cambrésis-i békekötés által felszabadittatván, inkább mint valaha Lotharingiai Mária rendelkezésére látszott állani, kinek leánya lépett volt ezen hatalmas ország trónjára. Egy kis hadcsapat csakugyan haladék nélkül küldetett is számára, s a francia udvar, melyet egészen két fivére kormányzott, hadjáratot készít elő, melyet d'Elbeuf marquis vala vezénylendő. II. Ferencz De Bethencourt urat küldé Skóthonba nyolczvanezer livrenyi összeggel. Fenyegető levelet irt a Szent-Endrei perjelnek, s megbízá Bethencourt, jelentené ki, hogy inkább kész eljátszani Frankhon koronáját, mint Skóthont engedelmességre nem hajtani.

Miglen a kormányzónő csapatokat nyert s Leithban elhelyezett, melynek erődítményeit ismét helyreállíttatá, hogy a Forth szorosát uralja s Edimburgnak ez oldalról megközelítését gátolja, a hitfelek gyülekezete sem maradt tétlenül. Knox titkon Berwickbe küldetvén, ott sir Crofts Jakabbal, ezen erősség angol parancsnokával értekezett, s hajókat kért

tőle, hogy biztosságba helyezze Dundeet és Perthet, katonákat a francia csapatok ellen, s pénzt a nemesség fizetésére, mely tulajdon költségén képtelen volt tovább táborozni. Azonkívül megírta Cecilnek, hogy romlásuk úrnője romlását vonná maga után, s a legszenvelgőbb kifejezésekkel kérte, bírná reá segélyzésükre. „Ezen kerületek nemessége, úgymonda, kész a legvégsőbb erőfeszítésre, ha segítségére jönnek.“ Az úr Jézus Krisztusnak beleire kérem, nyilatkozzék őszintén.“

Cecil osztá Knox érzelmeit. Még mielőtt levelét vette volna, kifejezé azokat Erzsébet előtt. Azon mély politikai belátással, melyet uralkodónőjének szolgálatában negyven éven át kifejtett, augusztus 5-én egy jegyzéket szerkesztett „a felől mit tenni szükséges, hogy Skóthon teljesen visszanyeressék,“ „Skóthon, úgymond abban, csak két módon juthat teljes jólétre: ha vagy örökös barátsággal csatlakozik Angliához, vagy vele egy királyságot képez. Hogy örökös barátság köttethessék a két ország között, szükséges Skóthont kiragadni Angolország régi ellenének Franciaországnak befolyása alól. Mindaddig a míg Skóthon francia befolyás alatt marad, ezen egység lehetetlen.“ Hogy ezen befolyás alól elvonassék, Cecil Skóthon segélyzését tanácslá úrnőjének a királynőnek, s kijelölé az ezen ország rendei által eszközzendő intézkedéseket, melyek a francia csapatok kiűzésére, az idegeneknek minden közhivatalok és katonai parancsnokságokból való kizárására, s egy a királynőtől független kormánytanács alakítására voltak irányozva; s ha ez ama feltételeket elfogadni vonakodnék, a királyi hatalom gyakorlásának a legközelebbi koronaörökösre leendő átruházását czélozák. Befejezésül ezt mondá: „Ha majd Skóthon szabad, könnyű leendő módot találni a két ország egyesítésére.“

Erzsébet habozott. Alig telt esztendeje, hogy trónon ült, melyen még nem egészen biztosnak érzi magát. Semmi hajlamot nem érzett a presbyteri reform iránt, mely eltörlé a főpapuralmat az egyházban és a pártszellemet honosítá meg az államban. Ezen felforgató protestantismustóli félelméhez annak főelőmozdítója Knox iránti gyűlölete is járult, ki az asszonyuralom ellen Tudor Mária idejében közzétett heves irata által királyi büszkeségét megsértette volt. Végre az akkoriban

létesült Cateau-Cambrésis-i békekötésnél fogva Francia- és Skóthon irányában minden ellenségeskedéstől tartózkodnia kellett. Mindamellett, minthogy mindég a pillanatnyi érdek által vezéreltetett, II. Ferencz és Stuart Mária részéről pedig az által, hogy ezek az angol koronához jogát el nem ösmerék s czímét bitorlák, irányukbani kötelezettségei alól felmentetett, elhatározá, segélyt nyújtani a szövetséges lordoknak. Ekkép fellépett azon ösvényre, melyet egész éltén át követendő vala ellenkezésben tanaival, de egyezőleg érdekeivel.

Azonban eleinte csak lanyhán és alattomosan segíté a skót fölkelőket. Sir Sadler Ralph három ezer font sterlinget vitt át nekik részéről, s abban állapotott meg velök, hogy a főhatalmat Lotharingiai Máriáról a Châtelleraulti herczegre ruházzák, ki fiának a Franciaországból közelebb visszaérkezett ott calvinistává lett s a skót testőrség parancsnokságától elmozdított Arrani grófnak befolyása alatt állva, ügyüket felkarolá. A nekibátorodott szövetségesek felszólíták a kormányzónőt, hagyna fel Leith erősítésével; s azt nyervén feleletül, miszerint leánya, kinek hatalmát képviseli, alattvalóinak engedélyére nem szorúl, hogy országa egyik kikötőjét megerősítesse, 1559-i október 15-én ismét táborba szálltak tizenkét ezer főnyi hadsereggel, s 16-án Edimburgot ellenállás nélkül újból elfoglalák. Ott haladék nélkül két rendbeli tanácsot állítottak fel, melyeknek alakítása jelzé az állam kormányzására s az egyház felforgatására irányzott szándékukat. A Châtelleraulti herczeg, a Szent-Endrei perjel, Arran, Argyle és Glencairn grófok, Ruthven, Boyd és Maxwell lordok, a Dun-i és Grange-i lairdek, Balnaves Henrik és Halyburton J. Dundeei városnagj képezék az elsőt, mely politikai tanács volt; miglen Knox, Goodman és a Gallowayi protestáns püspök a másíknak voltak tagjai, mely vallásos természetű vala. Négy nappal később mindnyájan együtt nyilvános gyűlésben egy felette merész határozatot hoztak, mely előjátéka volt amaz erőszakos intézkedéseknek, melyek Stuart Mária országlata alatt napirenden voltak. Letették a kormányzónőt s elmozdítását következő szavakkal adták tudtára: „Mi királynőnk hű nagyjai fontos okoknál fogva felfüggesztjük a fön ségedre uralkodóink nevében bizott hatalmat, kiknek szüületés jogánál fogva tanácsosai vagyunk közönségünk ügyeiben.“ Engedetlen-

ségüket hűségnek nevezzék, s a hatalom bitorlását jognak látszatába öltöztették.

Ekkép megalakulva, Leithnak tartottak. De ott a francziák által megveretvén Edimburgot másod izben oda hagyni kényszerültek november 5-ének éjjelén. Erzsébet királynő ekkor határozá el nyitabb és hatályosabb módon nyújtani részükre segélyt. Maitland Vilmos Lethingtoni laird, ki a kormányzónő alatt felhagyott államtitkári működésével, hogy ügyességét a gyülekezet szolgálatának szentelje, Erzsébethez küldetett, és sürgetve kérte küldene hajóhadat és hadsereget Skóthonba, ha ezen országot a francziák által rövid idő alatt meghódítva látni, s aztán saját jogait az angol trónra nézve megtámadtatni nem akarja. Ő volt Skóthonnak legértelmesebb, legügyesebb, legmeggyőzőbb s legsimulékonyabb államférfia. Sikerült meggyőznie Erzsébetet érdekeinek világos volta által. Minélfogva ezen fejedelemnő a Norfolk herceget Berwickbe küldé, ki is nevében Maitlanddal, Balnavessel, Pittarowval és Ruthvennel mint a gyülekezet biztosaival védszövetséget kötött. Megállapodás történt, hogy Angolhon királynője segélyt nyujtand a Châtelleraulti hercegnek és pártjának, mindaddig míg a francziát ki nem üzik országokból; s hogy viszont azon esetre, ha Angolhon Francziaország által megtámadtatnék, a Châtelleraulti herceg és pártja haderejüket a királynő seregével egyesitendik. Hogy pedig ezen szerződés a szövetségeselek részéről pártütés, Erzsébetéről pedig lovagiatlanság bélyegét magán ne viselje, Stuart Mária alattvalói azt uralkodónéjuk nevében kötötték meg, s irányábani engedelmességüket csorbulatlanul ígérték fentartani mindenben, mi a régi törvények és az ország ősi szabadságának sérelmére és romlására nem volna irányozva.

Angolországnak ezen beavatkozása Skóthon ügyeibe meglepetést okozott a franczia udvarnál, mely miután botorúl felidézte Erzsébet ellenséges indulatát, most ezért számot kért tőle. Azonban Erzsébet mindig eszélyes okokat tudott találni reá nézve üdvös cselekményeinek igazolására. Merészen vállaszolt, hogy Skóthon nemességét és népét lázadókúl nem tekintheti, hogy ellenkezőleg a korona hű alattvalóinak kell őket tartania, mióta szembeszáltak a franczia király haragjával, hogy nejének, királynőjüknek jogait megvédelmezzék: „Valóban így

szólla tovább, ha a főurak megengednék, hogy országuk kormánya kicsavartassék kezeikből királynőjük távollétében; ha gyáván lemondának szülőföldük függetlenségéről, a mig királynőjük nem skótoknak, de francziáknak követi tanácsát, anyja és más idegenek lévén tanácsosai Skóthonban, a bibornok és Guise herczeg pedig Franciaországban; gyalázattal kellene őket illetni a világ színe előtt; s ha majd a fiatal királynő anyját túlélendette mint gyáva és elfajúlt alattvalókat kellene őket elítélnie.“

A berwicki szerződés következtében angol hajóhad érkezett a Forthra 1560-i tavasszal, s hat ezer főnyi gyalog és két ezernyi lovas hadsereg nyomult be Skóthonba lord Grey vezérlete alatt. Preston mellett nyolcz ezer szövetséges csatlakozott hozzá, kiknek élén a Châtelleraulti herczeg állott. Ezen percztől kezdve a francziák nem mérközhettek ezen az övénél sokkal túlnyomóbb haderővel. Leithra kanyarodtak vissza s ezen erősségbe zárkoztak, mely a Forth öblét uralván Edimburgnak kikötője volt. A tenger felől ostromzár alá helyezve, a szárazföldi oldalról szorongattatva emlékezetes megszállást állottak ki Leithban, szerencsés kirohanásokat tettek, és sokáig vitézül visszaverték az ellenség támadásait. De a franczia udvar nem küldött számukra erősítést. Gátoltatott pedig pénzügyeinek zilált állapota s azon háború által, mely épen akkor tört ki az országban a protestánsok és katolikusok, a Bourbon házból és a Lotharingiaiból származott herczegek között. Az Amboisei összeesküvés márczius hóban fölfedeztetvén, Guise herczeg és a Lotharingiai bibornok maguk védelmére kényszerültek s nővérüket a skóthoni kormányzónőt nem segíthették. A Leithi őrsereg helyzete ezen szükség okozta elhagyattatás következtében annál tarthatlanabbá vált, minthogy az egész nemesség, ideértve a katolikusok fejét Huntly grófot is, az idegenek uralma és jelenléte ellen egyesült.

Montluc, valencei püspök Stuart Mária és II. Ferencz által a végből küldetvén, hogy a kormányzónő és a fölkelt nemesség között béke alkudozást indítván meg, ezáltal időnyeressék, küldetésében kudarcot vallott. A kormányzónő maga sem volt szerencsésebb egy értekezleten, melyet a szövetségesek néhányával tartott, kik mindenekelőtt a francziák kitakarodását követelték. Végre fáradalmak és gondok

által megtöretve, ezen herczegnő halálos betegségbe esett. Az ország belzavarai, az elmozdittatása miatti bánat, a védelem izgalma s a skótok és francziák ellenkező érdekei közötti visszás helyzete siettetéek halálát, melyet közeledni látván, még egyszer értekezni kívánt a fölkelők főnökeivel. Az Edimburgi várba viteté magát, hol Erskine lord fogadá. A Châtelleraulti herczeg, Argyle, Glencairn és Marshall grófok s James lord jelentek meg előtte. A kormányzónő régi szívélyességével s természetes jóindulatával fogadá őket. Búsan szólla hozzájuk az ország szomorú állapotáról, melyet több éven át egységben s jólétben kormányzott, kifejezé sajnálatát az iránt, hogy a Franciaországból érkezett parancsokat teljesítenie kellett, s mind a francia mind az angol seregek kiutasítását tanácsolván, egyszersmind mégis azon ország szövetségét ajánlá nekik, mely nem fenyegetheté nemzeti függetlenségüket. Ezen bölcs tanácsok után, melyeket szabadon adhatott, de nem követhetett, megölelé valamennyit s a kíséretbeli alsóbbrendű nemesekkel kezét szorított. Ezen búcsúzás egy haldokló királyné részéről, kinek majd minden hibája másnak műve volt, s kinek helyes esze s szelidsége ellenállott az ellenszenv és a halál megpróbáltatásainak, meginditá őket s könnytelt szemekkel váltak el tőle.

Lotharingiai Mária nem soká élte túl ezen érzékeny jelenetet. Meghalt 1560-ki június 10-én. Elhunytával minden törvényes tekintély hiányzott a francziák részén, minthogy a kormányzónő többé nem létezett, s a királynő országon kívül volt. Ezentúl sem képesek, sem jogosultak nem valának folytatni a harczot, szorongattatván Leithban s nem számíthatván erősítésre Franciaország részéről, mely pártokra szakadva polgári háború küszöbén állott. A béke tehát mellőzhetlenné vált s a skót szövetségesek által előszabott feltételek alatt vala megkötendő.

Az alkudozások Edimburgban folytak Cecil s Wotton Miklós Erzsébet biztosai s a valencei s amiensi püspökök, la Brosse, d'Oysel és Randan mint II. Ferencz és Stuart Mária meghatalmazottjai között. Aláíratott július 5-én és 6-án következő záradékokkal: hogy a francia csapatok Skóthonból kivonúljanak, Leith erődítményei leromboltassanak; Frankhon uralkodói angol királyi és királynői czimmal s Angolhon czi-

merével többé ne éljenek; a Châtelleraulti herczeg s azon skót nemesek, kik Frankhonban javakat birtak, visszanyerjék ezen országban jószágaikat s czimeiket, melyektől fölkelésök óta megfosztattak; a kancellári, kincstárnoki és ellenőri főméltóságok többé nem egyházi de világi férfiaknak adományoztasának, s az országnak őrizete és kormányja ezentúl idegen katonákra és főtisztviselőkre többé ne bizassanak. Az ügyek vezénylete egy tizenkét tagból álló tanácsra vala ruházandó, kik közül hetet a királynő s ötöt a rendek nevezendettek ki; mely tanács az ország kormányzatába való jobb rend behozására volt hivatva. Megállapítottatott továbbá, hogy egy szabad parlament fog összegyűlni augustus hóban.

Ezek valának főbb kikötései az edimburgi szerződvénynek, mely megpecsétlé a francziák bukását s az angolok diadalát Skóthonban. Az egyeduralmi kormányt jobbagivá alakította át. Előkészíté az ó egyház összeomlását a reformpárt győzelmes erőködései alatt, s biztosítá a hűbéri főnemesség részére a presbyteri democratia támogatását. Erzsébet két biztosa átlátták ezen szerződvénynek reája nézve hasznos voltát, s azonnal tudósították megkötéséről. „Ezen szerződvény, ugymondák, megszerzi végre mit elődjeinek egyike sem érhetett el minden nyert csatákkal, Skóthon meghódítását, megnyervén a nemesség rokonszenvét és jóindulatát, mi többet ér Angolországra nézve még ama korona jövedelmeinél is.

Miután az idegen uralom felforgattatott Skóthonban, még a vallásos forradalom vala ott végrehajtandó. A gyülekezetbeli lordok szorososan fentartották szövetségüket, mig eme nagy vállalat be nem fejeztetett. Ama szerződvény aláírásától fogva, mely őket minden ellenállástól megszabadítá, a parlament összegyűltéig, mely őket céljukhoz vala vezetendő, oda működtek az országban, hogy azt maguknak kedvezővé tegyék. Hitszónokaik minden irányban elszéledtek, s midőn a parlament összegyűlt, tagjainak túlnyomó többsége el volt határozva, megváltoztatni Skóthon egyházi szervezetét. Az alsóbb rendű főurak is, kik már el-elmaradoztak, ismét megjelentek ezen rendkívüli alkalommal s gyakorlatba vevék szavazási jogukat. Az egyháziak padja majdnem üres volt, az ott előbb székelni szokott püspökök és apátok nagyobb része nem kívánván részt venni az egyház romlásánál. A cikkelyes lordok teljes

számmal jelen voltak a gyülekezetben s a parlament Lethington elnöklete alatt nyílt meg, kinek jelleme minden helyzethez alkalmazkodott, s ki ügyességét sokáig diadalmas ügyek szolgálatának vala szentelendő. A királyi hatalom az üres trónra helyezett koronának, királyi pálczának és kardnak néma és tehetetlen jelvényei által volt képviselve. Ezen távollevő és elgyengült hatalom képtelenné vált kormányozni és féken tartani ezen forradalmi gyülekezetet, melynek hivatásul jutott befejezni a hitújítók által több mint húsz év óta változatos viszontagságok között de folytonos előmenetellel sikeresített művet. A legbuzgóbb reformatorok egy Knox által szerkesztett vagy legalább helybenhagyott indulatos folyamodványt intéztek a parlamenthez, melyben az apostolok által megalapított őseredeti fegyelem helyreállítását, a római egyház eltörlését, a katolikus papság elnyomását, az áttestesülésre s Jézus Krisztus testének kenyér színe alatti imádására vonatkozó hitelvek elkárhozását, a jó cselekvények érdeméről, a purgatoriumról, a bűcsújársokról s a szentek imádásáról szóló tanok roszalását, egy szóval a szentségeknek s az európai hitujítók legtöbbjei által megtámadott régi istenimádási szertartásoknak eltörlését, s a papságnak az államgyülekezetekbeni székelés és szavazás jogától való megfosztását kérelmezik. A parlament nagyobbbrészt engedett ezen parancsszerű követelményeknek, kielégíté a reformatorokat, elfogadván vallásukat, úgy szintén a nemességet, átengedvén annak a papi javadalmak egy részét.

Hitvallomást kívánt a reformált lelkészekről, kik azt négy nap alatt egybeállították. Ezen vallomás az apostolok credóján alapúlt és megközelíté az Angolhoni egyház czikkeleyeit VI. Edvárd alatt; Knox tanai abban túlnyomóak, s Calvinéival majdnem ugyanazonosak valának. A parlament augusztus 17-én úgyszólván közfelkiáltással fogadá el azokat. A világi lordok közül csak Cassilis és Caithness grófok nem helyeselték, s az egyházi lordok közül csak a primás Szent-Endrei érsek s a dumblanei és dunkeldi püspökök, kik nem vonakodván ugyan visszaélések reformjától, időt kértek annak érett megfontolással leendő eszközölhetésére. A győztes reformatorok, mint az csak nagyon is gyakran szokott történni, számüzöttekből üldözőkké lettek. Egymásra következő határozatokkal eltörlték a katolikus hitet s a pápai törvényhatóságot az országban. Szörnyü

büntetéseket rendelték el azok ellen, kik misét tartanának vagy abban részt vennének, első esetben jószágelkobzással, másodizben számüzéssel, s harmadszorra halállal fenytendőknek ítélvén azokat.

A skóthoni új egyház papjai azután a „fegyelem könyvét“ szerzették, mely nálók a keresztény kormányzatot vala szabályzandó. Az angol egyházi papuralmat majd csak nem úgy rosztalták, mint a római, babonaság és bálványimádás maradványának nevezvén azt, mely minden jámbor ember megbotránkozására szolgál. Ámbár tehát a fejedelmek és a hatóságok iránti engedelmességre buzdítottak, s azokat kik a polgári hatalmak szent lételeét eltörölni merészkednének, Isten és emberek ellenségeinek nyilvánították, mégis úgy mint Angolhonban az állam fejét az egyház fejének el nem ösmerték. A vallásbeli fensőbbtség a néphez tartozott, mely kútforrása volt az egyházi hatalomnak. A nép jelölé ki választás útján lelkészeit, de a keresztény társadalom eme választottjai, mielőtt evangeliomi tisztségük gyakorlatába léptek volna, a lelkészek és a gyülekezet vénei által nyilvános vizsgálat alá vétettek a hit sarkalatos pontjai, úgy szintén a pápai és presbyteri egyházak tanai között fenforgó eltérések felett. Ezen vizsgálat után az apostolok idejében szokásos kézfeltevással sem illetetvén, felvétettek a társak közé s az egyháznál, melyhez kinevezettek, szolgálatba léptek. Kiszolgáltatták a keresztség és úr felvételének szentségeit, hirdették az úr igéit s olvasták a közönséges imákat s a szent irásokat. Ezen utóbbi tisztet egyszerű felolvasók végezték oly helyeken, hol kinevezett lelkipásztorok nem léteztek. Szerpapok választattak az egyház jövedelmeinek felvételére s alamizsnáinak kiosztására.

Az ország tíz egyházmegyére osztatott, melyeknek élén megannyi főtisztviselő állott egyházfelügyelői czímmel. Egyházkerületeik látogatására köteleztetvén, azokban hetenként háromszor hitszónokolni, minden egyház teljes elhelyezése iránt intézkedni, a lelkipásztorok rendes életmódjuk és kellő ellátásuk felett örködni, a népnek keresztény erkölshöz szoktatása, a szegények segélyzése s az ifjuság neveltetése iránt gondoskodni tartoztak. A fegyelem könyvének következtében alakultak ama plébániai iskolák, melyeknek köszönhető később

Skóthon a népesség alsóbb rétegeiben elterjedt felvilágosodást, s az országszerte kifejlődött jólétet. „A végből, hogy az ifjuságnak erényes és jámbor neveltetése eszközöltessék, elrendeltetett abban, hogy minden plébániánál oly iskolamester alkalmaztassék, ki legalább a nyelvtannak és latin nyelvnek előadására képes legyen, bizonyos jelentőségű városokban. Mi pedig a vidéki plébániákat illeti, hol a nép hetenkint csak egyszer gyűl össze, hogy az isteni tiszteletben részt vegyen, ott a felolvasó vagy lelkipásztor a keresztény hittan elemeiben fogja azt oktatni jelesül a genfi katekizmus szerint.“ A fegyelem könyve, mely a katolikus papság javait a reformált istenimádás szolgálatára, a nép oktatására s a szegények könnyebbségére igénybe vevé, s a világi rendeket az egyházi pásztorok szigorú dorgálásainak kitévé, nem felelt meg a nemesség érdekeinek, mely általa javai nagy részétől megfosztott s lenyűgöztetett volna. Nem is talált oly helyeslésre mint a hitvallomás. Több főúr megtagadá aláírását, mások pedig, kik aláírták volt, módot találtak kijátszására. Ők meg akarták tartani az elfoglalt javakat, s mint mondták, nem érték be azzal „hogy csupán talyigát vonjanak az úr házának felépítésénél.“ De eltekintve ezen nézetkülönbségtől a régi nemesség s az új egyház egyetértőleg működtek a római papság ellen, melyet eltiportak, a francia befolyás ellen, melyet megsemmisítettek, s a királyi hatalom ellen, melyet megrendítettek. Az edinburghi szerződvény s az 1560-i augusztusi parlament határozatai Skóthont egy urak és lelkészek által kormányzott s Angolhon védelme alá helyezett protestáns köztársasággá tévék. A gyülekezetbeli lordok nem tartózkodtak kimondani, „hogy Erzsébet királynő gondoskodván Skóthon biztossága és szabadságáról, ezért az ország nekie inkább le van kötelezve mint saját uralkodójának.“

A parlament a királynő távollétében az igazság kiszolgáltatására s az ország kormányzására a győztes párt huszonegy legtekintélyesebb tagját jelölte ki. Calderi sir Sandilands Jakab jeruzsálemi szent János lovagjainak perjele Franciaországba küldetett, hogy Stuart Máriát és II. Ferenczet a történt intézkedések felől tudósítsa, s azoknak helybenhagyását kieszközölje; azonban Stuart Mária és II. Ferencz mint fejedelmek és mint katolikusok nem szentesíthették meg a forra-

dalmat, mely megváltoztatá az egyeduralom alapfeltételeit, s az országnak vallását. A főhatalomnak a skót nemesség részéről való bitorlása, egy idegen hatalmassággali szövetség megkötése, a kormányzónő elmozdittatása, a parlamentnek a korona hozzájárulása és beleegyezése nélkül történt egybehivatása, az istentiszteletnek nyilvános tanácskozás útján eszközölt megváltoztatása s a kormányzati tanácsnak közgyülekezet általi lett alakítása vépképen felingerelték őket. Elmozdítva látták magokat, a nélkül hogy trónjukat veszítették volna. A Lotharingiai bibornok keserűen kikelt az angol követ Throckmorton előtt azon támogatás ellen, melyben Erzsébet királynő ama lázadási tényeket részesíté. „A skótok, így szólla hozzá, egyikét sem töltik be alattvalói kötelességeiknek. Skóthon királya és királynője csak az uralkodói czimet birják irányukban, valóságát pedig úrnője a királynő, minthogy nekie engedelmeskednek.“ Midőn Throckmorton az edimburgi szerződvény helybenhagyását jött kikérni Stuart Máriától, ez azt határozottan megtagadá s élénken így szóla hozzá: „Skóthoni alattvalóim sehogy sem teljesítik kötelességüket. Én vagyok királynőjük, e névvel illetnek, de nem mint alattvalók viselik magokat. Majd megtanítom kötelességükre.“ Throckmorton viszont ellenveté, hogy az edimburgi szerződvény el nem fogadása szándékát valamint férjeét a királyét gyanússá teendi Erzsébet királynő előtt s úgy fog feltűnni, mintha igényeit Angolországra nézve, melynek czimerét viselni meg nem szűnt, továbbra is fentartaná. Mire épen nem kielégítő válasszal bocsátotta őt el.

Minden elégedetlensége mellett Stuart Mária képtelennek látta magát erőhatalommal hajtani alattvalóit régi engedelmeségükre. A francia csapatok kitakarodtak Leithból s II. Ferencz király annyira el volt foglalva a hugonották leküzdésével s a bourbonok és pártjuk növekvő ellenállásának fékezésével, hogy semmi merész vállalatot nem indíthatott Skóthon ellen. Bátyjai Guise herczeg és a Lotharingiai bibornok, kik helyette kormányozának, úgy vélekedtek, hogy időt kell nyerni s a szövetségesek meghasonlását bevárni, addig is pedig minden ellenállást megtörni Franciaországban. Ép oly merészen mint erőlyesen fáradoztak e célon. Meghiusítván az amboisei összeesküvést, felakasztatván alárendelt és ösmeretes

főnökeik, foglyúl ejték Condé herceget, kit annak titkos és főindítójául tekintettek; elrémiték a navarrai királyt, elmozdíták az ősz connetable Montmorency Annát és fiait, s üldözték a három Châtillon testvéreket. De ezen, Franciaországban erőszakos elnyomásra, Skóthonban pedig eszélyes veszteglésre alapított politikájuk végét érte II. Ferencznek 1560-ki deczember 5-én bekövetkezett halálával. Stuart Mária özvegy lett, bátyjai a Lotharingiai hercegek tekintélyüket veszítették, s a skót és francia koronák különválása folytán megszűnt a két ország érdekközössége. IX. Károlylyal más politika vette kezdetét Medicei Katalin álnok vezetése alatt, ki tartott a Guisek-től, nem kedvelte Stuart Máriát és semmit sem akarván erőszakolni, azon volt: hogy az országban egyességet hozzon létre a pártok és főnökeik között, az országon kívül pedig jó egyetértést tartson fel a társhatalmasságokkal.

Ekként ama házasság, melyet a halál félben szakíta, csak szomorú következményeket és semmi előnyt sem szült Stuart Máriára nézve. Távol tartván a királyi hatalmat, megrendíté a királyságot. Egyesíté a nemességet és túlsúlyra emelé annak féktelen uralmát. Győzelemre juttatá a protestans reformatiót s a hűbéri háborgások bajait egy oly vallásos népuralom veszélyeivel párosítá, mely Istennek tartozó engedelmesség ürügye alatt hajlandó volt megszegni a fejedelem iránti hódolatot. Gyűlöletessé tévé az előbb keresett francia szövetséget, s helyreállítá az annakelőtte visszautasított angol befolyást. Midőn tehát Stuart Mária ismét csak Skóthon királynője lett, nemességét pártütéshez szokva, hatalomra vergődve, országát szándéka ellenére egy eddigelé ellenséges szomszéd állammal szövetkezve, s népét az övétől különböző vallás gyakorlatában találta. Fenyegette látta szokásait, hatalmát, politikáját, hitvallását, egy szóval minden érdekeit.

A tizenkét éves korában francziává lett s tizennyolczadik évében özvegységre jutott Stuart Mária érezvén mit veszített férje halála s a francia trónról lelépte által, mély bánatba merült. Több héten át szobájába zárkozott, hol az anya királynén, a királyon, s fivérein, a navarrai királyon, Montmorency connétablen s bátyjain a Lotharingiai hercegeken kívül senkit sem fogadott. Mihelyt maga elé bocsáthatá a külföldi követeket, házassági ajánlatokat kapott, melyekre az időben

nem hajolt, s melyeknek különös fejlődési mozzanatait utóbb adandjuk elő. II. Fülöp király nem vehetvén ő maga nőül Erzsébetet, fiát don Carlost kívánta Stuart Máriával megnősíteni, hogy Spanyolhont azon viszonyba helyezze, melyben előbb Franciaország állott Skóthon irányában. Svéd és Dánországnak királyai szintén kezére vágtyak.

Erzsébet Bedford grótot küldé II. Ferencz özvegyének üdvözlétére. Ezen rendkívüli követ február 3-án érkezett Párisba, s az urnője által reá bízott udvariassági tisztet teljesítvén, azonkívül még az edimburgi szerződvény helybenhagyására kérte fel a skót királynőt. Mária kijelenté, miszerint Erzsébettel a legjobb szomszédi és rokoni vonatkozásokban kíván élni. „Mindketten ugyanazon szigeten élünk, mondá Bedfordnak, egy nyelven beszélünk, legközelebb rokonok vagyunk, s mindketten királynők.” De miután az egymással kötendő szoros barátságot ekkép indokolta volna, megtagadá az edimburgi szerződvény megszentetését bátyja a Lotharingiai bibornok távollétében, ki akkor az udvarnál nem volt jelen, s főleg mig az iránt nemességével és parlamentjével nem tanácskozott. Bájos módon kérte Erzsébet arczképét és találkozást kívánt vele, mely gyorsabban és biztosabban fogna egyetértésre vezetni minden közvetett alkudozásoknál. Ekkép játszta ki a szerződvény helybenhagyását, el levén határozva azt el nem fogadni.

Czéljai ez időben Skóthonra voltak irányozva, hol II. Ferencz halálának híre színletlen elégteliséggel fogadtatott. Ezen haláleset, megszüntetvén a Franciaországtóli félelmet, természetyszerüleg elkülöncz a pártokat. A függetlenség nemzeti érdeke többé fen nem forogván, az egyéni érdekek ismét fölmerültek. A katolikus párt föléledt és felbátorodott. Titkos gyülekezetet tartott, melyben résztvettek a szentendrei érsek, az aberdeeni, murrayi, rossi püspökök, Huntly, Athol, Crawford, Sutherland, Caithness grófok s több más főurak. Lesly János akkori aberdeeni egyháztisztet s utóbb rossi püspököt bízták meg, vinné át ifju uralkodónőjüknek teljes ragaszkodásuk biztosítását. Lesly 1561-ki april 14-én Stuart Máriát Vitryben találta a champagnei vidéken. Reimsből, hol nénjénél, az ottani Saint Pierre-les-Dames czimű zárda fejedelemnőjénél a tél egy részét tölté, Lotharingiába

utazott. Lesly a katolikusok részéről azon indítványt terjeszté elébe, induljon haladéktalanul Skóthonba, fogassa be Franciaországban James testvérét, kit a fölkelő parlament küldött oldala mellé, míg országába visszatérhetne, kössön ki Aberdeenben, hol húsz ezer főnyi hadsereget, barátjai által Skóthon éjszaki tájain gyűjtöttet, találand. Mária azonban elég észélyes volt nem követni ezen tanácsot. Visszaemlékezvén, miszerint ezen párt főnökei csak az imént gyöngéeknek vagy pártosoknak mutatkoztak, nem bizott ragaszkodásuk buzgalmában, ajánlatuk biztosságában, s hűségük tartósságában. Különben sem kívánt kizárólagosnak mutatkozni, attól tartván, hogy ez által még inkább gyöngíti állását. Mindenkinek kereste támogatását. Már előbb megbizta volt Craigmillar Prestont, Findlater Ogivlyt, Blanern Lumsdent és Auchtermuchty Leslyt, kiket mint biztosait Skóthonba küldött, s kik ott 1561-i február 20-án megérkeztek, hajlandóságának, engesztelékenységének, s közelgő megérkezésének üzenetével. A végből, hogy helyreállítsa a közhatalom rendes működését, királyi megbízást intézett a Châtellerauti herczeghez, Argyle, Athol, Huntly és Bothwell grófokhoz a szent-endrei érsekhez és James lordhoz egy törvényszerű parlament összehívása végett.

Az egybegyűlt parlament James lordot küldé ki nővéréhez. James lord bárkinél alkalmasabbnak látszott arra, hogy Stuart Mária elégedetlenségét enyhítse, s őt az országba való haladéktalan visszatérésre indítsa. Angolországban ment keresztül, s Erzsébet s miniszterei, kikkel szoros összeköttetésben állott, nem kevésbé tartottak azon ajánlatoktól, melyekkel a francia udvar őt majd maga részére hódítani iparkodik. Ő Skóthonnak legbefolyásosabb férfja volt nem csupán a vérségnél fogva, melyből származott, állásánál, melyet az országban kivívnia sikerült, de azon fölénynél fogva is, melyet az egész protestáns felekezeten, melynek világi feje ő vala, gyakorlott s azon bizalomnál fogva, melyel a nemesség legnagyobb része irányában viseltetett. Bár még ifju korában állva, már is kitünteté magát háborúban mint katona, s belzavargások alkalmával mint államférfiu. Bátorsága szilárd, ügyessége higgadt vala. Ildomos eszü, erélyes jellemü s okos viseletü volt, kevésbbé ingatag és furfangos mint ravasz és állhatatlan hon-társai, nyílt, heves s még sem képtelen színlésre s álnokságra,

ama helyes értelemmel s határozottsággal követte célját, mely többnyire gyorsan és biztosan vezet sikerre.

A szent-endrei perjel Saint-Dizierben találta nővérét a királynőt egy nappal azután, melyen ez az aberdeeni egyháztisztet Lesly Jánost fogadta volt. Megkísérlé hajlandóvá tenni őt a gyülekezeti párt, s az angol szövetség iránt. De Stuart Mária nem győzeté meg magát ezen saját hatalma és nyugalmanak érdekében felhozott okok által. Feltárván előtte szándékait, kijelenté, hogy az edimburgi szerződést helyben nem hagyja s törekedni fog felbontani az angol-skóthoni szövetséget, mely ellenére van; sőt igyekezett vallása és tervei részére téríteni James lordot, a bibornoki süveget s Franciaország részéről dús javadalmakat ajánlván fel neki. De James lord tétovázás nélkül elutasítá ezen előnyöket, és nyíltságának s igénytelenségének eme bizonyossága által még inkább megnyerni látszott nővére bizalmát. Mária megígérte neki a szükséges meghatalmazások átküldését, hogy az országot távolléte alatt kormányozhassa. Csak azt ohajtotta, hogy visszamenet Skóthonba, Angolországot ne érintse.

James lord nem úgy tett. Oly szilárdul ragaszkodott Erzsébet szövetségéhez, melyben pártjának főerejét látta, hogy közölte Throckmorton angol követtel mindazt, mi közte is nővére között történt. Throckmorton átlátván, mily fontos uralkodónőjére nézve, hogy megóvjá a Skóthonban szerzett befolyást, felszólítá őt, nyerné meg az ország legesélyesebb s leghatalmasabb férfait, évenkénti húsz ezer font sterling szétosztása által. „Különös figyelemmel kell viselkedni, így irt vala hozzá, Arran gróf, mint az ország második személye, s James lord irányában, kinek hitele és becsületessége, szerintem, bárki máséval felér ez országban. James lord nagyon tiszteletreméltó, őszinte és jámbor uraság, s igen jó indulatú fölséged iránt. Jóvolta helyesebb alkalmazást nem találhat mint irányában.“ A takarékos Erzsébet őt a vallásos hit és államérdek kettős tekintete által oly igen lekötöleztetnek hitte, hogy azt még pénzzel is tetézni fölöslegesnek tartotta. Igen szívesen fogadá tehát, midőn Londonba ért, de jó indulatának olcsó kegyénél egyebet nem nyújtott neki.

Stuart Mária James lordnak sem a reformált párthozói hűségét sem pedig angolországhozi ragaszkodását meg nem

rendithetvén, nem intézte hozzá az ígért felhatalmazásokat. Noailles Egyed küldetett ki, hogy felhívja a skót parlamentet az Erzsébettől imént kötött szövetség felbontására, s megújítására annak, mely oly sokáig tartatott fenn Franciaországgal. De Noailles küldetésében célzott nem ért. A parlament ép oly rendithetlennek mutatkozott mint a szent-endrei perjel. Azt adá válaszul Stuart Mária küldöttjének, hogy az Erzsébet királynő részéről Skóthonnak nyújtott segély szabadítá meg ez országot a pápai zsarnokságtól és a francia igától, s visszaküldé a nélkül, hogy valamit elérhetett volna. Stuart Mária, miután még egyideig Reimsben s Lotharingiában tartózkodott volna, visszatérni készült Skóthonba, hatvanezer livre évi jövedelmet kapván Franciaországtól özvegyi tartás fejében. Nem annyira hajlama mint a kényszerűség vezeté oda vissza. „Gyakran tapasztalám, úgymond Brantôme, mennyire áttolja ezen utazást, s inkább kívánna egyszerű özvegyképen Franciaországban maradni, mint uralkodni menni vad hazájába.“ Védlevelet kéretett Erzsébettől, hogy országán keresztül utazhasson, s d'Oysel, ki őt megelőzendő vala Skóthonban, bizatott meg ezen kérelemmel. De Erzsébet nem engedé meg d'Oyselnek az országán való átutazást s megtagadá Stuart Máriától a védlevelet. „Ő felsége, írja Cecil, kijelenté d'Oysel urnak, hogy nem akar színeskedni a skót királynővel, s hogy az edinburghi szerződvény helybenhagyásaig halasztja a védlevél átküldését, de hogy akkor az tán nem csupán szabad átvonulást, de mindennemű segélyt s legszívélyesebb fogadtatást fog nyerni.“

Ezen tagadó válasz mélyen sebzé Stuart Máriát. Méltóságteljes és keserű szavakkal fejezé ki azt Throckmorton angolhoni követ előtt: „Uram, monda, mi sem bánthatna inkább, mint hogy annyira megfélelkeztem magamról, egy oly kedvezményt szorgalmazni úrnője a királynőtől, melyre szükségem nem volt.“ Fölemlítvén aztán Erzsébet iránti nehezteléseit, nemes érzéssel s kissé fenyegető élénkséggel tevé hozzá: „Tudassa úrnőjével, miszerint különösnek fog látszani a keresztény fejedelmek és államok előtt, hogy ő első volt, ki alattvalóimat ellenem ingerlé, s most mint özvegyet hátráltatni igyekszik, Skóthonba visszatérnem. Én csak barátságát kívánom, én nem hintek viszályt államaiba, nem czimboráskodom alattvalóival, pedig tudom, hogy országában sokan hajlandók

volnának elfogadni a nekik teendett ajánlatokat. Nem mindenki úgy érez vallás és egyéb dolgában. Úrnője a királynő azt mondja, hogy fiatal vagyok s tapasztalatlan; mégis elég idős s jártas vagyok, barátságosan s lovagiasan viselnem magamat rokonim s frigyesim iránt. Reménylem, miszerint okosságom soha sem fog annyira cserben hagyni, hogy szenvedélyem más szavakra fakasszon, mint a melyek egy királynőt is legközebb rokonomat illetik.“

Midőn másnap július 21-én elutazása előtt még egyszer látta Throckmortont, ezen szép és baljóslatu előérzettel telt szavakat intézte hozzá, melyeknek valósulása azonban későbbre volt fentartva: „Reménylem, hogy a szél kedvező leend, s hogy nem leszek kénytelen az angol partokat érinteni; ha mégis oda találnék jutni, követ úr, királynője hatalmában fog tartani, s kénye szerint bánhatik velem. — Ha elég kegyetlen haláloamat kívánni, cselekedjék tetszése szerint, áldozzon fel. Ezen végzet talán kívánatosabb reám nézve mint az élet. Teljék be az Isten akarata!“

Még pár napot Saint-Germainban töltvén a királyi család körében, bucsút vön tőle, s Guise herczeg, a Lotharingiai és Guisei bibornokok s az udvar egy része által Calaisig elkísértetett. Augustus 14-én szállott hajóra, három bátyjával, Aumale herczeggel, a nagy perjellel; d'Elbeuf herczeggel, Damville úrral Montmorency Anna connétable fiával és számos nemességgel. Brantôme egyike azon nemeseknek, kik őt egész Skóthonba követték, érzékeny rajzát adá elutazásának, melyből pár vonást elsajátítunk: „A gálya, úgymond, kievezvén a kikötőből, s kis üde szellő támadván, felvonták a vitorlákat. — A királynő két karjával a hajó orrára támaszkodván a kormány mellett, sűrű könnyekbe lábadott, szép szemeit a partra szegezvén, honnan elindult volt, s ezen bús szavakat rebesgetvén: „Isten veled Frankhon“ ... még csak be nem esteledett. — Eledelel nélkül akart lefeküdni, s vonakodott leszállni a hajóba, azért hát ágyát ott vetették. Meghagyá a kormányosnak, hogy mihelyt hajnalodni kezd, ha még felfedezné Franciaország földét, felköltse s ne féljen őt megszólítani: s e részben a szerencse kedvezett, mert a szél megszünvén, evezve nem messzire haladtak az éjjel, úgy hogy hajnalban még látszott Franciaország földje, s a kormányos

nem mulasztván el parancsát, a királynő felemelkedett ágyán, s nézte Frankhon határát, meddig csak láthatá. Ekkor ismétlé e szavakat: „Isten veled Franciaország, Isten veled! soha sem látlak többé!”

A bánat, melyet akkor érezett, váltig élénk maradt, s Ronsard ekkép fejezé ki azt bájos búsongással:

„Le jour que votre voile aux vents se recourba,
Et de nos yeux pleurans les vôtres déroba,
Ce jour-là même voile emporta loin de France
Les Muses qui souloient y faire demourance.”

Bár félt meglepetni a czirkálók által, kiket Erzsébet tengerre menesztett, baj nélkül ért a Forth öblébe öt napi áthajózás után. Megérkezése előestéjén sűrű köd szállván fel, nem engedé észrevétni a kis hajóhadat, mely hazájába visszahozta, s mely csekély távolságra a parttól horgonyt vetett. Ezen köd augusztus 19-én reggel alászállván, Stuart Mária váratlanul ért a Leithi kikötőbe. Mihelyt partra szállása tudva lőn, minden oldalról elébe siettek, s a nemesség érte jött, hogy Edimburgba kísérje ősei palotájába. Ezen szívélyes sürgés megindítá őt, de nem örvendezteté. Nem állhatá meg, hogy szomorú hasonlítást ne tegyen, a rideg országnak, hova tizenhárom évi távollét után visszatért, szegénysége, s amaz udvarnak fénye között, melyben gyermekkorának s ifjúságának boldog napjai lefolytak. Paripát készítettek elő számára, a kíséretbeli hölgyeknek és uraknak azonban csak apró bércki lovak jutottak „olyanok a milyenek, úgymond Brantôme, s épen úgy felszerelve”. Megpillantván azokat, tevő hozzá, a királynő sirva fakadt, mondván, „nem ilyen Franciaország pompája, készlete, fénye s gyönyörű paripái.” Ezen szerény menettel érkezett a Holyroodi palotába. Estve az edimburgi polgárság ablakai alá gyűlt, három húros hegedűit hangoztatva és zsoltárokat énekelve visszatértének ünneplésére s örömük tanúsítására. Ezen visszás zenének hangjai, s ama komor s reá nézve idegen egyház énekei még növelék azon bús benyomást, melyet Stuart Mária érezett, egy oly országba érvén, melyben idegennek találta magát, melynek szokásait fel nem vette, s vallását nem osztotta.

Harmadik fejezet.

Stuart Mária kormányzása Skóthonba való visszatérte után. — Magán istentiszteletének gyakorlása körüli nehézségek. — Knox levele Calvinhoz a mise visszaállítása ellen a királynő palotájában. — Stuart Mária részéről a protestáns párt javára tett engedmények. — A magán tanácsnak vegyes szerkezete, melynek tagjai közül heten az új, öten pedig az ó vallás hívei. — Az ország kormánya James lordra és Lethington lairdre bízva, az egyik főminister, a másik a királynő államtitkára. — A Hamiltonok kegyvesztése. — Huntly gróf és a Gordonok elégedetlenségük, pártütésük és romlásuk. — Maga a királynő hadjáratot visz ellenük az éjszaki kerületekbe. — James lord növekedő hatalma, ki Murray gróffá emeltetik, miután kevésse előbb Mar gróffá neveztetett. — Chastelard szenvedélye a királynő iránt, merényei, halála. — A királynő második házassága végetti alkudozások. — II. Fülöp fia don Carlos Ferdinánd császár fia Károly főherceg, Leicester gróf s a Lennox gróf fia Darnley lord egymásután kezére vágynak. — Stuart Mária előbb don Carlosnak utóbb Darnleynek adja az elsőbbséget. — Erzsébet elégedetlensége s álnok politikája. — A királynő meghasonlása Murrayval. — Bothwell gróf ismét kegybe fogadtatik. — Murray és Argyle grófok összeesküvése Stuart Mária ellen, s megghiúsítása. — A királynő összekelése Darnleyvel.

Stuart Mária többféle s igen nyomos nehézségekre talált Skóthonban. Hogy fog végezni a diadalmas protestantizmussal? Miként fogja egységben tartani s engedelmességre hajtani a pártoskodáshoz s pártütéshez szokott nemességet? Mi módon fog élni Erzsébet királynővel, e hatalmas szomszédnővel s voltaképen ellenségével? Végre hogyan fog ismét férjhez mehetni a nélkül, hogy veszélyeztesse koronáját, ha külföldi fejedelemhez megy, s zavarakba döntse országát, ha alattvalói egyikét választja. Hogy mindezen nehézségekből kibontakozzék, korát túlhaladó s természetével ellenkező okosságra lett volna szüksége. Finom elmével, de kevés belátással birt, szellemdús volt, de képtelen következetes eszélyességre. Meghitt viseletű, hirtelen indulatú, bájló és szenvedélyes lévén, szerfelett bizván kedveltjeibe s hévvel követvén uralgó eszméit, minden asszonyi kellemmel fel volt ruházva, a nélkül hogy eléggé birta volna ama szilárd tulajdonokat, melyek egy királynőnél megkívántatnak.

Mindazonáltal figyelmeztetve lévén az őt környező veszélyekre, eleinte ügyesen vitte dolgait James lord s Lethington ildomos vezérletük alatt. Magán tanácsának tagjaiúl kinevezé a Châtelleraulti herczeget, Huntly, Argyle, Bothwell, Errol,

Marshall, Athol, Morton, Montrose, Glencairn grófokat, James lordot és Erskine János lordot, kikkel még a korona kincstárnoka, az államtitkár, a clerc registre és a justice-clerc vettek benne részt. Bár a kancellári méltóságot Huntly grófnál hagyta, James lordot tevő főminiszterévé, s Lethingtont államtitkárává. Ezen két protestáns pártfő lett egy katolikus királynő titkos tanácsosaivá. Ez utóbbi elhatározottnak látszván országát illetőleg alávetni magát a távolléte alatt végbement vallásos forradalomnak, csupán maga részére kívánt türelmességet. „Elhatároztam, így szólott Throckmortonhoz, kevéssel Frankhonbóli elutazása előtt, egyikét sem kényszeríteni alattvalóimnak, de ohajtanom kell, hogy mindnyájan hasonló érzellemmel viseltessenek irányomban; s bizom benne, hogy nem fognak buzdíttatni kényszerítésemre.“

Ezen egyszerű türelmesség sem vala egykönnyen kieszközölhető ama buzgó felekezőktől, kik a mise helyreállítását mint a bálvány imádás visszatértét tekintették. Inkább tíz ezer ellenséget látnék kiszállani Skóthonban, mondá Knox, mintsem hogy ott egyetlen mise szolgáltassék. Midőn tehát a Stuart Mária megérkezése utáni vasárnap magán kápolnájában mise mondatott, a protestáns párt felindult, s majd nem feltámadt. A ministerek fenyegető állást vőnek. A nép zúgolódott. Minden oldalról mondogaták: „Ne türjük, hogy a bálvány visszaállíttassék országunkban.“ A vakbuzgó master Lindsay vértjével földve s ép oly bösz csoporttól követve a Holyroodi palota udvarába hatolt, fennen kiáltván, hogy a papokat halálra kell vetni. James lord, ki e zendülést előre látta, elszéleszté azt. Elszántan, nem háboríttatni nővére vallásszabadságát, a kápolna ajtaja elé állott. Tekintélyével s erélyével állván ellent ezen zajgó vakbuzgalomnak, pártolá a királynő lelkészeit, kik békében végzik el a katolikus szertartást, Knoxnak nagy botránkozására, kinek haragja James lordot sem kímélte meg.

Csak kevéssel ezen jelenet után, Knox ezeket írá barátjának Calvinnek: „A királynő érkezése megzavará ügyeink békés menetét. Alig három nappal megjötté után a misének bálványa ismét felállíttatott. Néhány higgadt s nagy tekintélyű férfi ezt ellenezni akarták, felhozván, hogy megtisztult lelkiösmerejük nem türheté, beszennyeztetni ujából a földet, melyet az úr igéjének hatályával megtisztított az idegen bálványimá-

dástól. De miután vallásunk hiveinek nagyobb része más-kép vélekedett, az istentelenség győztes maradt, s most már új erőre kap. Azok, kik felülkerekedtek, engedékenységük okául azt hozzák fel, hogy az igének minden hirdetői ak-ként vélekednek, s hogy te magad is állítod, miszerint nem szabad háborítnunk a királynőt vallása gyakorlatában. Bár ezen előttem hamisnak látszó hír ellen kikeltem, az mégis annyira szívekbe hatott, hogy lehetlen azt onnan kiüznöm, ha csak tőled meg nem tudom, vajjon ezen kérdés valóban egy-házunk elé terjesztetett legyen-e, s miként feleltek társaink. Mindig alkalmatlankodom nálad, de senkim sincs, kinek keblébe töltssem gondjaimat. Tartózkodás nélkül megvallom, atyám, hogy mindeddig soha sem éreztem, mily bajos és nehéz le-küzdeni a jámborság álarcza alatt lappangó csalárdságot. Soha sem tartottam annyira a nyílt ellenségektől, midőn sanyarúsá-gok közepette győzelmet reményltem.“

Knox elégedetlensége feltárta az egész új türelmetlenséget, melynek fenyegető jeleire talált a királynő Edimburgba való nyilvános bevonulása alkalmával. September 2-án, mint az ezen ünnepélyre kitűzött napon Stuart Mária, miután a várban ebédelt, a város felé indúlt lilaszín bársony mennyezet alatt a nemesség s főbb polgárság kíséretében. Egy fiatal hat éves gyermek felhőből bontakozva ki, mintha égből szállott volna alá, s ver-seket szavalva átnyújtá neki Edimburg kulcsait, egy szent írást, s egy zsoltár-könyvet. A végből, hogy emlékeztessék ama rettenetes boszúra, melyel a szent írás szerint Isten a bálvány-imádókat sujtolá, menetközben Core, Dathan és Abiron kínhalála, a mint áldozatuk végrehajtása pillanatában elnye-lettek, s más ily bal-jelentőségű látványok tüntettek föl. Csak nagy ügygyel bajjal sikerült megakadályozni egy más gyalá-zatos tüntetést, mely egy papnak oltár mellett, az ostya feleme-lésekor való megégettetését vala ábrázolandó. Örömmel fogad-tatva mint királynő, fenyegettetve mint katolikus, Stuart Mária, miután a népöröm és vallásos vakbuzgalom nyilatko-zatainak lett volna tanúja, visszatért Holyroodba, hol a város részéről kétezer márkát érő aranyozott ezüst asztali készletet kapott nászajándokul.

A királynő miután kivált bátyjának szilárdsága által elérte volt magán istentiszteletének gyakorolhatását, szüksé-

gesnek látta megnyugtatóni ezen félelmes protestansokat vál-
lásuk kizárólagos uralma iránt. Ennélfogva engedményeket
tett nekik, melyek bizonyosan nehezebbek estek. Kinyilatkoz-
tatta a tanácsban, s hirdetmény által kijelentette a népnek,
hogy a megállapított hitvallásban változás nem fog történni,
s minden annak megmásítására irányzott akár nyilvános akár
titkos tény halállal fog büntettetni. A koronának rendsze-
rinti hatalma ekként megerősíté a parlament forradalmi eljá-
rása által hozott végzéseket. — Mária ez után látni kívánta
Knoxot, s talán szelidebbé hangolni s magához vonzani re-
ménylette. Találkozásuk alkalmával az alattvalói s keresztényi
kötelességek felett vitatkoztak. Érezteté vele, hogy az asszo-
nyok kormányzatáról írt művében a népeket fejedelmeik ellen
izgatá, s felszólítá őt, viseltetnék több szeretettel azok iránt,
kik vallás dolgában másként vélekednek mint ő. „Asszonyom,
válaszola Knox, ha a bálványimádást felforgatni, s a népet
Istennek igéje szerinti imádásra felszólítani annyit tesz, mint az
alattvalókat fejedelmeik ellen izgatni, ez esetben nem mentethe-
tem, mert ezt elkövettem; de ha az Istennek s igaz tisztele-
tének ösmerete minden jámbor alattvalót arra indít, hogy feje-
delme iránt jó szántából engedelmességgel viseltessék, ezért
ki kárhoztathatna engem?“ — Egyébiránt biztosította, hogy
mindaddig megelégedetten fog a királynő hatósága alatt
élni, míg a szentek vére nem ontatik, s azt állította, hogy
hit dolgában az alattvalók nem fejedelmeik akaratát, de te-
remtőjük parancsait tartoznak követni. „Ha ugymond, az
apostolok korabeli emberek a császárok vallására kényszerít-
ettek volna, mivé lett volna a keresztény hit?“ — Ekkor a
királynő, élmés különböztetést tevé a hittagadás s lázadó fel-
kelések között, ezt válaszolá: — „De hisz ezen emberek
nem állottak ellent.“ — Azok, viszonzá Knox, kik nem hajla-
nak az adott parancsra, sajátlag ellentállóknak tekintetnek.“ —
„Nem, folytatá a királynő, ők nem állottak ellent fegyverrel.“
„Ez onnan van, viszonzá Knox, mert Isten erre nem adott
volt nekik módot s tehetséget.“ Ezen naiv és merész nyilat-
kozatra, mely szerint az erő jogosítana lázadásra, s egyedül
a tehetlenség volna oka a fejedelmek iránti hódolatnak, Stuart
Mária megdöbbenve mondá: „Tehát azt gondolja ön, hogy meg,
van engedve az alattvalóknak feltámadni fejedelmeik ellen,

midőn ez hatalmukban áll? A vakbuzgó hitújító, ki az államot a vallásnak alárendelte, nem hátrált elmélete következményeitől.“ — „Minden bizsonnyal asszonyom, úgymond, midőn a fejedelmek túllépnek kötelességeiken.“

Ezek után az oly fejedelmet, ki vakbuzgalmától ragadtatva, Isten gyermekeit sujtani akarná, egy oly családapához hasonlítván, ki egy örülségi roham alatt saját gyermekeit üldözné oly fegyverrel, melyet ezek kezeiből kiragadni jogositva volnának, Knox így monda: — „Szabad volna elvenni a kardot az ily fejedelemtől, megkötözni kezeit s fogságra vetni, míg nyugodtabbá lenne. Ez pedig nem engedetlenség, de az Isten ígéjéhez alkalmazott cselekmény volna.“ — Mária megzavarodott. Ezen minden felsőbbiséget felforgató tan, mely az alattvalókra ruházá a fejedelmeik iránt tartozó engedelmesség megbírlását, s egyházi főnökeik általi felszólíttatás esetében, lázadásra is feljogosítá őket, rémülettel tölté el szívet. Átlátta a szörnyű jövőt, mely nekie, a katolikus királynőnek ezen büszke és fegyelmetlen protestánsok s ezen komor és vakbuzgó lelkészek között fentartva lenni látszott. — Nem volt ereje többé felelni, mert érezte sikertelenségét. Bús halgatásba merült, s negyedóra hosszat mintegy elfogódva maradt.

Egyedül James lord volt ezen idegenszerű jelenet tanúja, hol Knox úgy lépett fel ezen ifjú és szeretetreméltó királynő előtt, ki csak nem régiben érkezett meg Franciaországból, mint hajdan a zsidó jósok áthozták volt a Mindenható intéseit Izrael és Juda királyainak. James lord igyekezett nővére elméjét föleleveníteni s bátorságát föléleszteni, minek folytán Stuart Mária gúnyoros módon helyeselvén Knox pártütő szavait, hogy azoknak horderejét még inkább feltüntesse: „Helyesen, úgymonda, értem. Alattvalóim önnek tartoznak engedelmeskedni, nem nekem; azt kell tenniök mi nekik tesszik, nem pedig mit én parancsolok. A helyett hogy királynőjük lennénk, tanúlnom kell alattvalójukká lenni!“ Knox ekkép tanának végkövetkezményeire szoríttatva, hátrálni kívánván, felkiáltott: „Isten mentsen hogy úgy legyen! Távol van tőlem bárkinek is parancsolni akarni, vagy pedig fölmenteni az alattvalókat törvényszerű engedelmességük alól. Én csupán egy dolgot kívánok, azt, hogy a fejedelmek valamint alattvalóik Istennek engedelmeskedjenek, kinek szava kötelezi a

királyokat és királynőket, hogy atyjai és anyái legyenek az egyháznak, s istápolják azt.“ Mária, ki nem szándékozott pártfogónője lenni egy oly vallásnak, melyet, eltűrt ugyan, de utált, magát többé vissza nem tarthatá. Érzelmek, melyeket addig titkolt vala, kifakadtak, s boszúsán mondá: „Nem az önök egyháza az, melyet táplálni fogok, de a római egyház, melyet Isten igaz egyházának tartok.“

Ezen szavakra Knox sem tartózkodott többé. Élénken felelt a királynőnek, miszerint akarata nem észtörvény, s a római egyház felőli véleménye nem változtathatja ezen meggyalázottat, mint azt ő s párthivei nevezék, Jézus Krisztus szeplőtlen hitvesévé. A leghevesebb szidalmakra fakadt ezen egyház ellen, melynek mély hitelveit fel nem fogta, s melynek magasztos intézményeit hosszan tartó visszaélések lealacsonyították a hitújítók szemeiben. Tévedésekkel teltnek, vétkekkel beszenyezettnek nyilvánítá azt, s bebizonyítására ajánlkozott annak, hogy a vallás benne még inkább elfajult mint a zsidók egyházában. A királynő véget vetett ezen merész kifakadásnak, elbocsátván őt. Távozáskor arra kérte az Istent: „áldaná meg a királynőt a skót köztársaságban oly bőven, mint hajdan Deborah Izrael országában.“

Knoxnak meggondolatlan heve a protestáns felekezeti államfők roszalásával találkozott. Sőt Lethington ezeket írta Cecilnek: „Óhajtanám, hogy Knox ur kedvesebb módon szólna egy ily fiatal fejedelemnőhöz, s hogy mérsékelhetlen indulatossága ne fakasztaná őt oly kifejezésekre, melyek nehezen emészthetők gyenge gyomor által. Valóban a királynő korát túlszárnyaló eszélyességről tesz bizonyosságot iránybani viseletében. Isten részesítse malasztjában!“ Mária, tizenkét gróf vagy lordokból összeállított magántanácsában a túlsúlyt az új hit párthiveinek juttatá. A reformált egyház állapotának s fentartási eszközeinek rendezése végett összehívott általános közgyűlésben elhatároztatott, hogy a főpapság birtokában maradt vagy a nemesség által elfoglalt egyházi javadalmak jövedékének harmadrésze a királynőnek lészen átadandó a hit-szónokok ellátására, iskolák alapítására, szegények gyámolítására és saját jövedelmeinek öregbítésére. James lord, Lethington Maitland, Argyle gróf és Morton gróf lőnek megbizva ezen harmad meghatározása iránti felügyelettel. A hitvallomás

megtartatott a vallás szabályzataúl, de a fegyelem könyve elvetetett a nemesség által, mely hajlandó volt ugyan a hitterjesztők tanainak, de nem egyszersmind uralmuknak elfogadására. Mária ezen első kormánytényei egy nemét hozták létre a kiegyezkedésnek ezen polgári háborúra mindig kész ország különböző érdekei között. Vallásuralom a reformált párt részére; egyéni szabadság a királynő számára; a közhatalom megosztása vegyes tanácsban; az egyházi jövedelmek elkülönzése, melyeknek két harmada a katolikus papság régi czimzetesei részére tartatott fen, vagy a nemességnél hagyatott, másik harmada pedig az új egyház szolgálatára fordított; ez volt a Stuart Mária visszatértekor létrehozott elrendezés.

Ezen elrendezés nagy részt James lord növekvő befolyásának volt köszönhető, kit Marshall gróf leányával történt házasságra lépte alkalmával, nővére Mar gróffá nevezett ki, s tág hatalommal ruházott fel, a határszéli fegyelmetlen kerületek meghódítására. Ritka erélylyel és gyors sikerrel teljesítette ezt. De a fejedelmi kegy, melyben részesült, vetélyt ébresztett a főnemesség legkiválóbb tagjainál. A Gordonok, kik katolikusok maradtak, s a Hamiltonok, kik nagyon sajnálták elvesztett hatalmukat, különösen elégedetlenek valának. Ez utóbbi család nagy jövedelmektől fosztatott meg az akkortájt véghezvitt változtatások által, melyeknek megszentése miatt a római papság szemrehányásokat tett a királynőnek. Châtelerault herczeg és idősb fia Arran gróf nem jelentek volt meg Stuart Mária előtt visszatértekor. Folyvást hatalmukban tarták Dumbarton erősséget, azonban befolyás nélkül voltak, s az arbroathi apátságához tartozó javak egy része tőlök elvetetett. A szent-endrei érsek, természetes fivére a herczegnek kénytelen volt elállani több rendbeli javadalmaitól, s emennek fia Claudius lord lemondani a paisleyi apátságról, melynek jövendő birtokosa leendett; a kilwinningi apát s más Hamiltonok elszánni magukat az utolsó gyülekezet által reájok rótt áldozatokra. Huntly grófnál pedig, kinek 1553-ban elhunyt idősb fia Gordon Sándor a Hamilton nemzetségből házasodott, a kegyben nem álló főurak mindegyikénél uralkodó elégtelenség általános okaihoz még a murrayi grófságtól leendő megfosztatásának félelme is járult. Hosszabb idő óta birván ezen grófságot, nem akarta azt elveszteni.

Az elégtelennek egyesülése soha sem maradt ki Skóthorban. De ez úttal nem sokra ment. Châtellerault herczeg idősb fia Arran gróf, kinek nem igen állott helyén az esze, hirtelen megőrült. Ebbeli kórrohamában egy Bothwell gróf és a kilwinningi apát által indítványozott tervet fedezett fel, mely szerint a királynő palotájába rontani, személyét hatalmukba ejteni, Mar grófot megölni s az ország kormánygyeplőit kezeikbe venni szándékoztak. Az összeesküvés ekkép fölfedeztetvén, csakhamar meg is hiusított. Mar gróf befogató Bothwellt, ki azonban kevéssel azután megszökött, s a kilwinningi apátot. Megtörvén a Hamiltonok erejét 1562-ik évi tavaszkor, ősszel letiporta a Gordonokat.

A Gordonok ép oly hatalmat gyakoroltak az éjszaki kerületekben, mint a Hamiltonok a nyugatiakon. Huntly Mar grófnak és Lethington titkárnak életük ellen merénnyt koholt, s másodszülött fiát Gordon Jánost a királynővel szándékozott összeházasítani. Ez utóbbi már nyílt pártütésre támadt. Magán viszály következtében megsebesítvén Ogilvy lordot Edimburg utczáin, nem hajtott az uralkodónó parancsára, ki őt a stirlingi erősségbe menni rendelte. Ezer lovast gyűjtvén maga körül, szembe állott a királyi hatalommal. Atyja Huntly gróf megerősíté Findlater, Achendown és Stratbogy várakat, s hegyeiben eltorlaszolja várta Stuart Máriát, ki miután az előbbi évben országa közepét látogatta volt meg, most annak éjszaki részét szándékozott szemügyre venni. Csakugyan oda is ért egy kis sereg élén, melyet Mar gróf vezérlett. Az Invernessi vár elzáratván előtte az őrsereg kapitánya által, kire a Gordonok azt reábizták volt, megtámadtatá, megadásra kényszerítetté, s parancsnokát felakasztatá. Ezen királyi körút alkalmával, mely egyszersmind katonai hadjárat is volt, nagy bátorságot mutatott s minden fáradalmakat jó kedvvel tűrt, lóháton futván át ama zord tájakat, folyókon átkelvén, pusztákon táborozván, és sajnálkozván a fölött miért nem férfi, hogy éjjeket tölthetne a mezőkön zubbonyba öltözve, knapsackot (élelmi táskát) viselve, Glasgowi paizsszal fődve s két kézre szolgáló hosszú szablyával fegyverkezve.“ Aberdeenbe visszatérvén a murrayi grófságot bátyjának adományozta, s ez által a Gordonokkali háborút kikerülhetlenné tette. Huntly gróf övéi élén csakugyan Corrichie-ig nyomult elő, tizenkét

mértföldnyire Aberdeentől. De az új Murray gróftól vezérelt királyi hadsereg által, melynek soraiban küzdtek Athol és Morton grófok is, teljesen megveretett. Ő maga elesett s temetés nélkül hagyatott a csatatéren, mint egy gonosztevő, s bukása házának ideiglenes romlását okozta. Fennmaradt két fiai közül Gordon János párttűzés bűne miatt fejvesztésre ítéltetett, mely ítélet aztán Dunbar erősségben, leendő bebörtönöztetésre változtatott, s az utolsó, Gordon Ádám fiatal korára való tekintetből megkíméltetett. Ezen az országban másodrangú nemzetség, mely avval szokott volt kérkedni, hogy húsz ezer embert állíthat ki fegyverben, elveszté czimét, megfosztatott roppant birtokaitól, s gyors hanyatlásnak indult. James lord, rokona Morton gróf részére a Huntly gróf halála által megürült országkorlátnoki állomást eszközölte ki növéretől. A Hamiltonok kegyvesztése és a Gordonok romlása még inkább megszilárdíták a protestantismus diadalát, melynek politikai főnöke Murray Skóthont ép oly hatalommal mint eszélyességgel kormányozta.

Egyébiránt Stuart Mária nem egyedül a végett tanusított oly mérvű hajlandóságot Murray pártja iránt, hogy háborítlanabb s könnyebb módon uralkodhassék. Még más kilátásai is voltak, s leereszkedése alatt szertelen nagyravágyás lappangott. Arra törekedett, hogy Anglia trónjának örökösül ösmertessék el Erzsébet királynő részéről, s könnyebben vélte ezen célját elérhetni a protestáns párt támogatása által, mely egyszersmind angol párt vala. II. Ferencz halála óta nem viselte többé Angolország czimerét s nem nyilvánította magát Erzsébet vágytársnéjának. De lemondván arról, hogy őt megbuktassa, most ismét arra számított, hogy örökösödjék utána. Ez vala azon cél, melyet Skóthonba való visszatértekor James lord elébe tűzött volt, s melyet azóta szem elől nem tévesztett. James lord növérehez vonzalmát vallása iránti buzgalomával kívánván egyesíteni, mindent elkövetett, hogy szoros barátságot költson a két királynő között, mely utóbb aztán a két országnak egy uralom s egy vallás alatti egyesülésére vezethetne.

1561-i augusztus 6-án tizenhárom nappal előbb, mintsem Stuart Mária Leithnél partra szállott, James lord Erzsébethez magához levelet intézett, mely nagy becsületére válik céljainak s érzelmeinek. Tanúbizonyosságát nyújtja teljes igazelműsége.

ségének, mely ítéletének s ildomos hazafiságának. A két rokon szívélyes egyesülését, s a két korona változhatlan szövetkezését tanácsolván, ép oly elmés mint kedves szavakkal ekkép fordult Erzsébethez: „Kegyetek gyöngéd unokatestvérek, mindketten az élet virágában, igen hasonlók egymáshoz kitünő tulajdonokban, kiknek Isten bőven juttatá a természet s szerencse minden adományait, de kik nemüknél fogva háború és vérontás által dicsőségüket el nem érhetik, s azt csak békés uralkodás által öregbithetik.“ Azután a czimről szólván, melyet fiatal úrnője a két ország háboruskodása alatt felvett volt, sajnálatát fejezé ki az iránt, hogy ez által veszélyes bizalmatlanság támadott legyen közöttük. Hogy pedig ezen tárgy, mely addig visszavonásra adott alkalmat, azontúl közeledésük előmozdítására szolgálhasson, Mária jövőndöbeli jogának megszentetését kérte, ha ez előbb Erzsébet jelenvaló hatalmát teljesen elősmerendette: „Mi nehézség foroghatna fen az ellen, úgymonda James lord, ha Felséged czime úgy saját mint nemzedéke részére érintetlenül hagyatván, úrnőm a királynő számára is hely tartatnék fen Angolhon koronájának örökségében, mely helyet én, Felséged meg fog nekem bocsátani, előbbvalónak tekintek minden nemzetek törvényei szerint, úrnőm egyenes utódja lévén VII. Henrik királynak, Felséged nagy atyjának. Ezen sziget így egyszersmind örök barátság által egyesíttetnék. Az országokbani örökösödés Isten akaratától függ, melyet emberi előrelátás meg nem változtathat. Nekünk pedig egy ily egyesség mindenestre nagy megnyugtatósunkra szolgál.“

Erzsébet nem lepetett meg ezen indítvány által. Lethington már II. Ferencz halála idejében közölte azt Cecillel, ki inkább elfogadta mint sem visszautasította. Minélfogva Stuart Mária hazatértekor az e részben már történetekről értesítettvén, Lethingtont ezen kecsegtető alkudozások folytatása végett Londonba küldötte. Egyszersmind Erzsébet iránti barátságának kijelentésével s ajándékok átadásával is megbizta, melyek között találtatott egy sziv formára metszett gyémánt, mintegy irántai érzelmeinek jelvénye. Anglia királynője, ki már követe Randolph Tamás által üdvözölté Stuart Máriát, igen jól fogadta ennek küldöttjét. De nem igen volt hajlandó örökségét előlegesen elintézni. Hatalmára való féltékenysége egész életén át visszatartotta őt örökösének kijelölésétől. Vissza nem

utasítván, de nem is teljesítvén a skóthoni királynő kívánalmait, ő viszont az edimburgi szerződvény helybenhagyását kérte. Stuart Mária ezt igen nyomos okoknál fogva továbbra is megtagadta. Felhozá, hogy ama szerződvény kivált férjével lett megkötve, hogy annak főzáradéka már végrehajtottak, hogy a francziák Skóthonból kitakarodtak, hogy az ujonnan épített erődítvények leromboltattak, s hogy ő megszűnt viselni Angolhon és Irland czimerét és királyi czimét. Hozzátevő, miszerint nem mondhat le föltétlen módon e czimről és czimeréről, mert ez annyit tenne mint lemondani jövődöbeli jogairól. Egyébiránt késznek nyilatkozott a szerződvényt átvizsgálás alá vétetni, mi által kölcsönös kötelezettségeik meghatározatása mindkettejük okszerű meglegedése, országaik közös s alattvalóik örökös nyugalma fogna elérteni.

A két királynő tehát különböző czél után törekedvén, érdekelletében állott egymással, melynek kiegyenlítése végett találkozásuk hozatott indítványba, módszerül bizalmatlanságuk eloszlatására s egyenletlenségeik megszüntetésére. S midőn Lethington 1562-i július 6-án Edimburgba visszatérvén, szívelyes levelet hozott Erzsébettől, melyben ez arczképét küldvén Stuart Mária számára, egyszersmind kifejezé a két ország barátságos egyességére irányzott szándokát, s közel találkozásra nyujta kellemes kilátást, Mária el volt ragadtatva örömétől. A reménynek amaz élénkségevel, mely természetében rejlett, s melyből kor és viszontagság sem birták kiábrándítani, bizott ezen találkozásban és szerencsés kimenetelében. „Biztos vagyok benne, így szóla Erzsébet követéhez, hogy mihelyt beszéllendettünk egymással, sziveink oly elégültek lesznek, s bántalmaink legnagyobbikául azt tekintendjük, melyet elválásunk okozand. Isten legyen bizonyságom, hogy szívemből tisztelem s mint édes kedves testvéremet szeretem.“ Örömteljes ömlengésében gyöngéd szeretettel s hizelgéssel nyilatkozott Erzsébet felől, mi kellemesen érintheté ezen királynő hiuságát, de nem volt képes őt politikájától eltéríteni.

Az összejövetel 1562-i ősz táján Yorkba tüzetvén ki, létre nem jött. A szárazföldi polgári háborúk, melyekben Erzsébet részt, pártolván a francziaországi hugonottákat, valamint előbb támogatta volt a skóthoni protestánsokat, alkalmat szolgáltatott annak 1563-i nyárig való elnapolására. Erzsébet

sir Sidney Henriket küldvén Stuart Máriához, általa jelenteté ki a feletti sajnálatát, hogy őt még nem láthatja, s tetszésére bizá találkozásuk napjának meghatározását a következő év május 20-ika és augusztus 31-ke között. Stuart Máriát kelemetlenül érinté ezen halasztás, mely később még többször ismétlődött. Azért nem kevésbé hű maradt elfogadott politikájához. Bátyjainak a lotharingiai hercegeknek sürgetései daczára, hagyna fel Erzsébettel, ki segédcsapatokat küldött Condé hercegnek, Coligny tengernagynak s a protestáns nemességnek, Mária semleges állását tovább is fentartotta. Hajlamai és érdekei, vallása és nagyravágyása közé helyeztetve, arra szorítkozott, hogy békére intsen. Az 1563-i télen Lethingtont Angolországba küldé, hogy megkísértse közeledést eszközölni Erzsébet és a Guisek között, s megvédje jogait, ha a parlament a koronaörökösödéssel foglalkoznék. Lethingtonnak oda kelle működnie ezen gyülekezet előtt, hogy Mária jogczime az angol koronára nézve, mint annak legközelebb örököséé fentartassék, s esedezni Erzsébetnél, ne mást jelölne ki mint őt, ha az ország érdeke s alattvalói ohajtása örökségének elintézését kötelességeül tenné.

Ezen fontos terveken való fáradozás mellett Stuart Mária kora és szelleme vonzalmait követte a skót udvarnál, melyet élénkségével, kedvteléseivel, bájaival és negélyével lelkesített. Áthozta oda a francia udvar szokásait és gyönyöreit. Az ország nemes családaiából származott fiatal, kecses leánykáktól környeztetve, majd zenélt, majd tánczolt, majd ismét sólyomvadászatra ment, sőt azokkal, kik mint ő a költészetet kedvelték, verselni szeretett. Ezen kedvtöltéseknél mutatott hevélye gyarlónak tetszván a presbyteri lelkészek szemeiben, szigorú dorgálásokra fakasztotta őket. Hányszor lépett Knox szószékre ezen vigalmas udvar hosszúra nyúlt ünnepélyei ellen, mely kevéssel utóbb oly elhagyottá és komorrá lőn! „A fejedelmek, úgymonda, gyakorlottabbak a zenében s lakomáknál, mint Isten szent igéjének olvasása s hallgatásában. Zenészek és hizelgők, kik rendszerint megrontják az ifjúságot, kedvesebbek előttök komoly és okos férfiaknál, kik üdvös intések által megtörhetik azon gőgöt, melyben mindnyájan születünk, de mely mélyebb gyökeret szokott verni a fejedelmek sziveiben rossz nevelés következtében.“ Hasonló szigorra talált a táncz

is ezen rideg erkölcsbirálónál, ki e részben nem mulasztá el megemlíteni Herodiadesnek és keresztelő Szent Jánosnak szomorú történetét.

A balsors úgy hozta magával, hogy a szeretetreméltó és könnyelmű Mária túlságos meghittsége következtében épen akkor lovagiatlan merészleteknek tette ki magát. Szertelen női szabadossága feledteté a királynő iránti tiszteletet. Egy Hepburn nevű kapitány durva gyöngédtelenséggel mert bánni vele s csak szökés által menekülhetett a büntetés elől. Példája nem tartóztatta vissza a boldogtalan Chastelardot. A Dauphinéből származott nemes vala ez, anyja által unokaöccse Bayard lovagnak, szellemdús, jó énekes s kellemes verselő. Damville úrral érkezett a skót földre Stuart Mária kíséretében, kibe a connétable ezen másodszülöttje nagyon szerelmes volt. Chastelard verseket intézett Stuart Máriához, melyekre ez másokkal felelt, s mint előbb ura Damville ő is esztelen szenvedélyre gyúlt a bájos királynő iránt. Viszszatérván Franciaországba, minthogy sem Damvillal hittársai a hugonották ellen indulni, sem viszont ezekkel ura Damville ellen küzdeni nem akart, ezt alkalmúl használta, hogy Skóthonba visszatérhessen. Stuart Mária igen szívesen fogadta, és Chastelard szenvedélye ez által végkép felmagasztaltott.

Ha Knox e részben hitelt érdemel, a királynő még felbátorította őt, erényes nő szendességével össze nem férő viselete által. Az 1563-i egész télen át, szabad bemenetet engedett neki ügyszobájába s magánosabban mint a nemesség bármely más tagját fogadta őt. Néha Chastelard karjára támaszkodott, kit ezen veszedelmes meghittség elszíditett s felbátorított mindent megkísérteni szenvedélyének kielégítésére. Egy estve a királynő ágya alá bújt. Fölfedeztetvén, Mária által az udvartól elutasított. Nem hajlott parancsára, sőt titkon követé a királynőt Fifbe, s két nap múlva ismét szobájába rejtőzött. Stuart Mária nyugalomra készülvén ismét észrevette őt. Ekkor nagy zajt ütött segélyért kiáltva. Minden oldalról oda futottak, s bosszúságának hevében parancsot adott Murraynek, ki egyike lépett be az elsőknék, szúrná le Chastelardot. Murray lecsillapítá nővérét, s megragadtatá a szerencsétlen lovagot, ki harmadnap fejvesztésre ítéltetett. A vérpad felé menvén, Ronsard barátjának a halálhoz irt költeményét szavallotta,

melyben helyzetének s érzelmeinek megfelelő versek foglaltattak:

„Le désir n'est rien que martire,
Content ne vit le désireux,
Et l'homme mort est bien heureux
Heureux qui plus rien ne désire.“

A vesztőhelyre érven, ég felé emelé szemeit e szavakat rebegvén: „Ó kegyetlen hölgy!“

Ezen esemény nagy és kellemetlen zajt okozott, s még kíváncsabbá tette, hogy a királynő új házasság által kikerülje szépségének s özvegyi állapotának veszélyeit. Különben is a fenforgó szükség, hogy Skóthonnak korona-örököszt szüljön, azt parancsolta, ifjúsága arra ösztönözte, alattvalói kívánták, s Europa több fejedelme által már több idő óta nőül kéretett. Ezen második házasság iránti alkudozások négy évig tartottak s a legnagyobb hatalmasságok közbenjárását idézték elő, mint II. Fülöpét, Medicei Katalinét, Ferdinánd császáret, Erzsébetét, a svéd és dán királyokét, kik részint annak létesítésén, részint megakadályozásán dolgoztak. Rendkívüli fontosságra emelkedvén a körébe vont érdekek, az általa leleplezett tervek, s szörnyű következményei által, szükséges részletesen s új okadatok segítségével előadni annak különös fejlődési szakait s gyászos befejezését.

Alig két hónappal II. Ferencz halála után többen emeltek igényt özvegye kezére. Mária elutasítá Dánia és Svédország királyait s don Carlost II. Fülöp fiát volt hajlandó választani. Bátyja a Lotharingiai bibornok tevé ezen házasság indítványát Chantonnaynek a katolikus király franciaországi követének. Ezen terv féltékenységet ébresztett és ellenkezésre talált Erzsébetnél és Medicei Katalinnál, kiknek egyaránt érdekükben állott nem tünni annak végrehajtását. Mindkettőre nézve igen veszedelmes lett volna, hogy Spanyolhon, Milano a két szicíliai királyság, Németalföld és a Franche-Comté örököse nőül vegye Skóthon királynőjét, ki egyszersmind az angol koronát is követelte. Medicei Katalin, kinek inkább módjában állott megakadályoztatni ezen házasságot, leányát ki a Cateau-Cambresisi békekötés után II. Fülöphez ment nőül, s a limoges püspököt, madridi követét bizta volt meg, hogy azt eszélyesen meggátolják, felhasználván egész befolyásukat a katolikus királynál. „Minden lehető rendelést vakon megteszek, hogy ezen csapást

elhárítsam“, ezt írta. Sőt Guise hercegnek és a Lotharingiai bibornoknak közbenjárását is igénybe vette, ildomos okokkal sikerülvén őket más nézetre téríteni. Előadá, hogy unokahúgok joggal birván az angol koronára, megtörténhetnék, miszerint a spanyol királyi herceghez menvén nőül, Skót- és Angolország a katolikus király államaihoz csatoltatnak, s azoknak nagyságát még növelik, s buzgó hévvel kérte őket, ne járúlnának soha egy oly házassághoz, mely Franciaországot a legnagyobb veszélybe dönthetné. A herceg és bibornok ezt megígérték. Szavukat adták, hogy kívánatához képest fognak cselekedni, inkább óhajtván előmozdítani Franciaország javát, mint unokahúgok érdekét. Szavukat állották, dicsőségükre kell ezt megvallani. Midőn Stuart Mária Franciaországot elhagyandó vala, tanácsot kért Guise hercegtől házassága iránt. A herceg azt válaszolá, hogy nem akar neki tanácsot adni, nem tanácsolhatván azt, mit ő kívánna, s a választást egészen reá bízta. De ezen választás, mely ezután is a spanyol királyi herceg felé hajolt, kevésbé utóbb meghiusított a Lotharingiai bibornok által, ki Innsbruckban Ferdinand császárral találkozá, alkudozásba bocsátkozott vele unokahúga tudta nélkül, közte és a császár másodszülött fia Károly főherceg között létesítendő házasság iránt. Ezen terv szükségkép megbontá a másikat. II. Fülöpnek ugyanis attól kelle tartania, hogy fiát unokatestvérének a főhercegnek hátrányára a skót királynővel házassítván meg, ez által nagy bátyjának bosszúságot okoz. S csakugyan úgy is volt. Mihelyt II. Fülöp értesült ezen másik alkudozásról, felhagyott a magáéval.

Stuart Máriát ez igen elkedvetlenítette. A főherceg sem hatalommal, sem hadsereggel, sem pénzzel nem birt, idegen létére Skóthonban nem láttatott volna szívesen, s mint katolikus bosszúságot költött volna a protestáns egyháznál. Azért hát Stuart Mária el volt határozva visszatartatni ezen házasságot, mely őt csak bajba keverendette, a nélkül hogy módot nyújtott volna, védelmeznie magát alattvalóinak elégtelensége és pártoskodása ellen. Szintúgy el nem fogadta Arran grófot, kivel az angol királynő szerette volna összeházassítani, valamint Nemours és a ferrarai hercegeket, kik szinte indítványba hozattak, de hozzá képest csekély

és hatalomtalan fejedelmek voltak. Azért hát nem tekintve bátyja a Lotharingiai bibornok ellenzéseit, egy merész cselfogással ismét megindítá a don Carlossal házasság ügyét. Lethington államtitkárt Londonba való számos küldetéseinek egyike alkalmával megbízta, jelentené ki II. Fülöp követének Erzsébet udvaránál, miszerint el van határozva sem katolikus, sem protestáns férjet el nem fogadni az angol királynő részéről; hogy helyzete és érdekeinél fogva szintűgy nem mehet a főherczeghez, s hogy azon esetre, ha a spanyol királyi herczeggel nem egyesülhet, ki egyedül felelne meg igényeinek, neki Lethingtonnak meghagyta volna, Franciaországba menni át s IX. Károlynak ajánlani őt nőül a korbéli különbség és fenforgó rokonság daczára. Arra számított, hogy az ezen utóbbi eshetőségtől való félelem minden más tekintetet le fog győzni II. Fülöp lelkében.

S csakugyan mihelyt ezen gyanakodó és határozatlan fejedelem megtudá Lethingtonnak Quadra püspökkel tartott értekezletét, levelet irt ez utóbbihoz, hogy miután a skót királynő házassága fiával a királyi herczeggel eszközül szolgálhatna a vallás ügyének orvoslására Angolországban, elhatározta megengedni annak létesítését. Felszólította őt, hogy értesíttesse magát a skót királynőnek Angolhonbani minden összeköttetései felől, s a legnagyobb titokban intézze ezen házasság ügyét, előbb kellvén annak megtörténni, mintsem köztudomásúvá lesz, nehogy a francia udvar és az angol királynő kettős ellenállása felidéztesse. Hozzátevé, miszerint e módon a császár is, ki a skót királynő igazi szándékát nem ismeri s egészen a Lotharingiai bibornok ajánlatára támaszkodik, kevésbbé kellemetlenül fogna érintetni. „Ha, úgymonda, valószínűnek tartanám a főherczeggel való házasságot, s ugyanazon hasznát látnám, mint a fiammal tervezettnek, közreműködnék legjobb akarattal azon hő ragaszkodásnál fogva, melyel bátyám a császár és gyermekei iránt viseltetem. Csak azon bizonyosság, melyet ön nekem a skót királynő ministereinek nyilatkozatai folytán, ennek ama házasság iránt való kevés hajlandósága s az ebből eredhető csekély haszon iránt nyújtott, valamint aggodalmam a francia királylyal történhető egybekelhetése tekintetében, indíthattak arra, hogy a fiammal való házasság iránt alkudozásba bocsátkozzam. Még emlékszem akkori gondjaim és nyugtalanságomra,

midőn a francia király neje volt. Ha ezen király még élne, kétségkívül hadakoznánk, mert köteles lettem volna védelmezni az angol királynőt azon már elhatározott betörés ellen, mely országát fenyegette.

Quadra ezen meghagyás következtében De Paz Luist küldé a skót királynőhöz don Carlrossali házassága iránt való alkudozás végett. Nagy titkon küldé Irlandon át. De Paz Luis, miután Lethingtonnal és Murrayvel értekezletet tartott, ennek következtében visszatért Londonba, StuartMária pedig nényének Arschot hercegnőnek és Granvelle bibornoknak közbenjárása által kívánván ezen házasság ügyét közvetlenül előmozdítani, e végből Raullet nevű titkárát küldé Brüsszelbe. Ugyanazon időtájban Perez Diego az angolhoni spanyol követség titkára szinte ez ügyben Aragonba ment, hol akkor II. Fülöp tartózkodott.

Ezen alkudozás nem oly titkon vitetett, hogy annak nesze a protestáns ministerek füleihöz nem ért volna. Ezek elrémültek királynőjüknek katolikus fejedelmekkel való házassági tervein, s Knox szokása szerint nyilvános megrovás tárgyaúl használta fel azokat. A reformált nemességhez fordulván s azt a fenyegető veszélyre figyelmeztetvén, így szólt: „A királynő házasságáról hallok beszélni. Hercegek, császárok testvérei s királyok versenyeznek a díjjért. Jegyezzék meg a napot, lordjaim, melyen ezt önökkel tudatom, hogy erről később tanuskodhassanak. Ha Skóthon nemessége, mely az Ur Jézus Krisztusnak szolgál, valaha beleegyezz abba, hogy egy hitlen, s minden pápista az, királynőnknek férje és ura legyen, számüzeti, a mennyire jelen van, Jézus Krisztust ezen országból s Isten boszúját idézi föl ezen hazára.“

A királynő megbotránkozott ezen beszéden, s bár előbbi feddései sikertelenek maradtak, Knoxot ismét maga elé hivatá. Szemére lobbantotta hálátlanságát és vakmerőségét. Megmondta neki, hogy mindent elkövetett, mikép őt szelidebbé hangolja és meglegedetté tegye, s hogy mégis semmire sem mehetett konoksága miatt, kifakadt ellene, a miért házasságáról merészelt beszélni, melyhez semmi köze, s boszújával fenyegette. Knox azt felelé, hogy midőn szószéken van, nem ura önmagának, de annak parancsait követi, ki megtiltá hizelegnie a testnek; hogy hivatása nem abban áll, fejedelmek

udvarát és úrhölgyek szobáit látogatni, de az evangéliomot hirdetni. „Elösmerem, viszonya a királynő; de miért elegyedik házasságomba? ki legyen ön az államban?” „Én született alattvalója vagyok ezen országnak, válaszola Knox zavarodás nélkül, s bár sem báró, sem lord, sem gróf nem vagyok asszonyom, s ön előtt érdemetlennek látszom, Isten engem mégis ezen állam hasznos tagjává tőn. Mint ilyen csakúgy mint a nemesség bármely tagja köteleztetem óvni a népet veszély ellen, s ezen oknál fogva, azt mit nyilvánosan mondtam, most Felséged előtt ismétlem. „Ha ezen ország nemessége annyira megfélemedne magáról, hogy beleegyeznék Felségednek egy hitlen férjjel való összekelésébe, akkor lemondana Krisztusról, a mennyiben ez tőle függ, száműzné a vallást, s elárulná az ország szabadságát.” A királynő haragra lobbanván, eltávolítá őt jelenlétéből. Az előtermeken menvén keresztül, ott néhány fiatal hölgyet talált együtt, az általa oly szigorúan bírált udvarhoz tartozókat, kik felpiperézve vigan csevegtek egymással, keserű gúnyorral fordult hozzájuk: „O szép hölgyek, így szólítá meg őket, mily kellemes életük, ha csak mindig tarthatna, s ha végre ily ékes mezben lehetne a mennybe jutni! De ó, az a rút halál megjön, bár mit is tegyenek! s midőn elérkezett, undorító férgek fognak marakodni testükön, bár az akkor nem lesz többé oly gyöngéd, s a szegény lélek pedig, attól tartok, oly gyöngye lesz, hogy majd el nem hordhatja magával ezen aranyat, ez ékszereket, gyöngyöket és drágaköveket.”

Knox Murrayt sem kímélte meg, ki igen is kedvezni látszott nővére a királynő kíváncsainak. Avval vádolta, hogy hatalmának és magas állásának fentartása végett elszakad Istentől. De kinyilatkoztatta előtte, miszerint ezen nagyravágyó előzékenysége által nem fogja elháríthatni közel bukását. Murray sértve érezvén magát ezen kifakadások által, eltávolodott tőle. Régi barátságuk meghűlt, s tizenhét hónapon át alig váltottak pár szót. Az Angliából visszatért Lethington szinte zokon vette a reformator indulatoskodását és bizalmatlanságait, ki úrnőjét ellenségeskedéseknek és gyanakodásoknak tette ki, hírét terjesztvén a spanyol királyfival tervezett házasságnak. Mind ennek daczára a megátalkodott Knox meg nem szűnt riadót verni, sőt Cecilnek, kivel folytonos

levelezésben állott, azt írta, hogy minden veszve van, s hogy a királynő tanácsának tizenkét tagja közül kilencz általa megnyerettet s minden terveire hajlandó.

Azonban Stuart Mária ezen kedvencz eszméje nem valósult. Don Carlossali házassága, mely oly élénk ellenzésre talált Skóthonban, s bár különböző természetű de hasonló erejű akadályokba ütközött Angolhonban, Franciaországban és Ausztriában, dugába dőlt a spanyol udvar szokásos késedelmessége miatt, mely mindamaz érdekek kifejtésére s érvényesítésére időt engedett. Ferdinánd császár oly igen kérte II. Fülöpöt, támogatná jó rokon modjára fiát a főherceget a skót királynő irányában, hogy Fülöp 1564-ki augusztus 6-án következőleg irt Diego Gusman de Silvának, Quadra utódjának a londoni követségben: „Mindez arra kötelez engem, hogy felhagyjak szándékommal a királyi herczegre nézve. Nem akarom elkedvetleníteni a császárt, sem gátolni Károly főherczeg házasságát, kit fiamnak tekintek. Nem kevésbbé leszek megelégedve, ha a skót királynő hozzá megy nőül, mint ha don Carlossal egyesülne, s mindent mi hatalmamban áll elkövetek ezen ügynek kívánatos elintézésére.“ Felszólítja Silvát, hogy visszaléptét tudtúl adja, s minden ügyességét a főherczeg érdekére fordítsa. II. Fülöpöt ez úttal nem természetes határozatlansága, de magának don Carlos herczegnek lélekállapota tartoztatta fel. Ezen zilált elméjű, erőszakos indulatú, végső elszántságra kész ifjú agyrendülést szenvedett egy bukás következtében, mely életét veszélyezteté. Minélfogva II. Fülöp ugyanaz nap, melyen végleges határozatát Silvával tudatá, következő nevezetes szavakat irt Granvelle bibornoknak a koronaörökös felől, ki négy évvel később oly gyászos véget ért: „Tekintve fiam lelkületét s más jelenségeit, úgy látom nem eredne ezen házasságból az általam várt haszon, tudniillik Skóthon és Angolország visszatérítése a katolikus vallásra, melyért egyedül száltam ki minden eshetőség ellen.“

Kényteleníttetvén lemondani don Carlosról, s nem akarván a főherczeghez menni, ki, úgymonda, „legkevésbé volt alkalmas ügyeinek előmozdítására akár Skót-, akár Angolhonban“, Stuart Mária nem gondolt többé szárazföldi fejedelemmel egybekelni. Mindannyian választásán kívül estek, némelyek valásuk, mások ismét tartózkodásuk miatt, néhányan mert túl-

hatalmasok, többen pedig mert igen is gyöngék voltak, s valamennyien alattvalóinál ellenszegülésre s szomszédja az angol királynőnél pedig ellenzésre találtak. Mit tehetett ezen helyzetben? „Elhatároztam, úgymonda, ezen szigetbeliek egyikéhez menni nőül, mire mind a katolikusok mind a protestánsok oly igen ösztönöznek, avval fenyegetvén, hogy mástnem tűrnek.“

Ezen időtájban Erzsébet, ki mindig attól tartott, hogy Stuart Mária külföldi fejedelemehez megy nőül, egy igen saját-szerű indítványt tett nekie követe Randolph által. Saját kedvenczét Dudley Robertet ajánlá férjeül. Randolph eleintén tartózkodott ilynemű megbízást teljesíteni. Ámbár Dudleyn Robert fia volt Northumberland herczegnek, ki VI. Edvárd alatt Angliát Somerset herczeg bukása után korlátlan hatalommal kormányozta, mégis sokkal távolabb állott a trónhoz, hogysen komolyan egy királynő kezére vágyhatott volna, s lehetlennék látszott, hogy Erzsébetnek valóságos szándéka lett légyen saját kedvesét adni férjül unokanővérének. Azonban úrnője ismételt parancsára Randolph egész formaszűrűséggel terjeszté amaz ajánlatot Stuart Mária elé. Ez azt sértőnek találván, büszkén ezt felelé. „Azt gondolja ön, Randolph uram, hogy tisztességes volna reám nézve ekkép lealacsonyítani rangomat? S vajjon úrnője a királynő azon ígéretéhez képest cselekszik e, mely szerint mint nővérével vagy leányával fog velem bánni, midőn azt tanácsolja, hogy Robert lordhoz menjek nőül, hogy alattvalójával egyesüljek? Mire Randolph ügyesen értésére adta, hogy ez esetben Dudley Robert Erzsébettől nyerendő nagy méltóságok s egyéb előnyök által fogna ezen magas frigyre érdemesíttetni. Ekkép az Angol trónbani örökösödést mintegy ama házasság díjjául tüntetvén fel, ezzel kisértette Máriát. De ez kijelenté, miszerint ezen kilátás sem indíthatja ama lépésre, minthogy különben is Erzsébet férjhez mehetne s utódokat szülhetne. „Mi szolgálna ez esetben biztosításomúl, jegyzé meg elmésen, s mit nyertem volna azzal?“ Mindamellett beleegyezett Murrayvel, Lethingtonnal és Argyle gróffal szólni a dologról. Ezek nem idegenkedtek volna annyira ezen szövetségtől mint Mária, ha csak Angolhonbani örökösödési jogának elősmerése éretett volna el általa. Fel is ajánlák egész befolyásukat, hogy úrnőjüket reá birják azon esetre, ha az angol királynő őt örö-

köseül nyilvánítja, s Angolhon koronáját parlamenti végzés által az ezen házasságból származandó gyermekek részére biztosíttatja.

Azonban csakhamar egy más félig angol félig skót igénylő jelentkezett, ki sokkal kedvezőbb helyzetben volt Robert lordnál. A Stuart házból származott Lennox gróf Skóthonból száműzetvén, a miért VIII. Henrik ügyéhez szított, Angolországba menekült, hol ezen fejedelem unokahugát Douglas Margit ladyt adta hozzá nőül, ki Angus grófnak és IV. Jakab özvegyének Tudor Margitnak leánya volt. Ezen házasságból származott Darnley Henrik lord, ki ekként az angol és skót trónokon lévő két fejedelmi családnak volt sarjadéka, s akkor tizenkilencz évet számlált. Anyja folyvást baráti és rokon viszonyban állott Stuart Máriával, mióta ez országába visszatért, s ezen időtájt fiát titkon férjül ajánlá neki. Hogy őt erre hajlandóbbá tegye, felemlíté, hogy fia is, mikint ő, „a skótoknál oly kedves Stuart csaláднеvet viseli,“ hogy ugyanazon vallás hive, s utána legközelebb trónörökös. Mária akkori fenakadásában vissza nem útasítá ezen ajánlatot, s Lennox grófnak Skóthonba való visszatérésre engedélyt adott, hogy ott magát a pártütése következtében elvesztett javaiba és méltóságaiba visszahelyeztethesse. De ehhez Erzsébet helybenhagyása szükségeltetett. Cecil kérdést intézett Murrayhez és Lethingtonhoz, vajjon Lennox grófnak visszatérése nem okozna e súlyos hátrányokat a protestáns ügyre és felekezetre nézve. Murray 1564-ki július 13-án következőleg válaszolt: „Testületünk hál' Istennek nem oly gyöngye lábon áll, hogy félténünk kellene még azon esetben is, ha ez ország alattvalóinak legelsőbbje jönne a pártosokhoz csatlakozni, miután oly mérvben részesülünk uralkodónőnk kedvezésében, s lelkiösmeretünk szabadságában, a mint azt csak kívánhatjuk: azért jöjjön bár vagy sem, ez a vallás dolgára nézve nagy befolyással nem lesz.“ Erzsébet némi vonakodás után megengedé Lennox-nak Skóthonba menni, sőt leveleiben Stuart Máriánál ajánlotta is. Talán átlátta ezen utazás rejtett célját, s azon pillanatban nem is volt ellenére hogy Lennox gróf fia vágyik unokanővérenek a királynőnek kezére. Két ily vetélytársat mint Robert és Darnley lordok, alig tartott elégségesnek a szárazföldi követelők háttérbe szorítására, kiktől míg mindig tartott, s

kétségkívül avval biztatta magát, hogy majd aztán e kettőt is sikerül eltávolítania. Ekkép ügyes fortélyok s alkalmoszerű ellenzések által reménylette sorban megakadályozhatni Stuart Mária házassági terveit, s őt kénye ellen hagyni azon állapotban, melyben ő maga jó szántából maradt meg.

Lennox gróf 1564-ki szeptember 23-án érkezett meg Skóthónban. Stuart Mária igen kegyesen fogadta, s csakhamar visszahelyezte régi állásába, a Hamilton nemzetségnek nagy elégedetlenségére, mely amazé irányában ellenséges indulattal viseltetett. De mielőtt valamit határozott volna, Stuart Mária biztosabban akarta kipuhatolni Erzsébet szándékát házasságára és az angol koronára való esetleges jogaira nézve. Ezen kényes természetű megbízást Melvil Jakabra ruházta, kit Londonba küldött, hogy ott egyszersmind Lennox ladyvel is titkon értekezzék s Darnleynek Skóthónba jöttét siettesse. Melvil Jakab tökéletesen kiképzett udvaronc s agyafűrt ügynök volt, ki ifjúságát a szárazföldön töltvén el, annak érdekeit jól ösmerte s főbb nyelveit beszéllette; tartózkodott a francia udvárnál, meglátogatta Németország udvarait, kilencz éven át tagja volt Montmorency connétable fényes házának, három évig birta a nádor választó fejedelem bizalmát, s Erzsébet által igen méltányoltatott, kinél tehát alig téveszthetett czélt.

Ezen mint hölgy hiú, mint királynő ildomos fejedelemsasszony valóban különös előzékenységet mutatott iránta. Úgy akarta, hogy Stafford asszonyságnál legmeghittebb udvari hölgyénél étkezzék, hogy így közelében lévén vele kényelmesebben értekezhessék, zenélt és tánczolt jelenlétében, majd angol, majd olasz, majd ismét francia módra öltözködött, többször váltván ruhát naponta, hogy tekintetét magára vonja s tetszését megnyerje, sőt kissé vöröses szőke s természettől göndör hajára mutatván, kérdést intézett hozzá, kinek hajzata szebb színű, az övé vagy pedig a skót királynőé? Melvil hibázhatlan udvaronczként felelt, hogy nincs hozzá hasonlítható Angolországban, valamint Skóthónban senki sem oly szép mint Stuart Mária. De Erzsébet be nem érte ezen kétértelmű bókka, s Melvil kénytelen volt kijelenteni, hogy arczsíne fehérebb, hogy jobban zongoráz, s nemesszerűbben tánczol.

Örömmel ragadtatva ezen csekély fölények által, hő vágyat nyilvánított Stuart Máriát láthatni, határtalan gyöngédséget

mutatott iránta s ömlengve csókolá arczképét, melyet Melvil előtt egy mellékszobából hozott ki, hol több másokat is tartott. Eféle külső tüntetések nála mindig csak érzelmeinek elpalástolására vagy túlzására s politikai céljainak előmozdítására szolgáltak. Ezen ármányos királynő meg nem feledkezett azokról, melyeket Skóthonban követett. Megkérdezé Melvilt, vajjon úrnője megbizta-e felelettel azon ajánlatra, melyet Randolph által vőn Dudley Robert lord tekintetében. Melvil abbeli válaszára, miszerint királynéjának nincs szándéka ezen házasságra lépni, Erzsébet nagyon elégedetlennek látszott: „Robert lord, úgymonda, legjobb barátom, mint testvéremet szeretem őt, és soha senkihez sem mentem volna nőül, mint hozzá, ha elhatározhattam volna magamat a házasságra. Nem kénytethetvén szeszélyemet, óhajtottam volna, hogy nővérem választása érje őt, miután senki sincs, kivel szívesebben látnám őt örökségemen osztozkodni. Ez volna legbiztosabb módja aggodalmaim lecsillapításának. Dudley lord buzgalma és hűsége ösmertések előttem, soha sem engedné ő, hogy egyetértésünk bármi által megzavartassék. Nővérem meg ne vesse őt, néhány nap múlva Leicester gróffá és Denbighi báróvá nevezendem ki.“

Csakugyan Erzsébet királynő ezen méltóságokat nagy pompával Robert lordra ruházta Westminsterben. Saját kezével tette kedvencze fejére a grófi koronát, s a szertartás végeztével Melvilhez fordulván megkérdezé, mi véleménynyel van Robert lord iránt. Melvil azt válaszolá, miszerint boldognak tartja őt, hogy érdemekkel birván, oly fejedelemnőre talált, ki oly dúsan jutalmazza. „Jól tudom, viszonzá amaz, Darnleyre mutatván, ki mint legközelebbi vérségbeli herczeg, előtte vitte a kormánybotot, és Stuart Máriának irányábani gyanitólagos hajlandóságára czélozván, tudom, hogy ezen „fiatal pálcza“ jobban tetszik önnek.“ Melvil tévedésbe akarván őt ejteni úrnője szándéka iránt, tovább füzte a tréfát, s ekként válaszolt: „Eszes nő nem választana ily csinos, vékony, szakáttalan férjet, ki inkább nőhöz hasonlít mint férfihez.“

Erzsébet gyakran visszatért ezen tárgyra, s biztositá Melvilt, hogy ha nővére a skót királynő tanácsa szerint menne férjhez, az örökösödés kérdése hamar tisztába hozatnék. Azt állította, hogy addig is az ország legjelesebb jogtudósai bizattak meg rendelete következtében ezen kérdés megvizsgálásával.

Ujból kijelenté, hogy szűz királynő akar maradni, „ha csak, tévé hozzá, úrnője nem kényszerít férjhez mennem, elmulasztván kötelességeit.“ Melvil azt adá feleletül, hogy határozata férjhez nem menni, megfelel érzelmei magasztosságának, s hogy sokkal nagyobb lelkű, mintsem megossza a fejedelmi hatalmat, s koczkáztassa szabadságát, urat vevén oldala mellé. Midőn tőle búcsút vőn ezen kedves bár nem igen őszinte szavakkal bocsáttatott el: „Biztosítsa királynőjét, miszerint gyöngéden szeretem, s kívánom, hogy barátságosabban éljünk egymással, mint eddigelé tettük, s miszerint minden vetélyt és gyanút örökre száműzők szivemből.“

Leicester fölemeltetése után Erzsébet még nagyobb buzgalmat fejtett ki, hogy őt a skót királynővel összeházasítsa. Randolph e tekintetben még formasierűbb utasításokkal lőn ellátva. Leicester maga is hódolattal és hizelgésekkel telt leveleket irt Stuart Máriának. Végre Lethington és Murray Bedford gróffal Berwickben tartott értekezletük alkalmával ismételve megigérték ezen házasság sikeresítését, ha Stuart Máriának Angolhonbani örökösödése parlamenti végzés által megalapíttatik. Ő maga is, előbb oly büszkén és határozottan kifejezett ellenzése daczára, most nem látszott idegennek ezen feltétel alatt. Az 1565-ik év kezdetén Szent-Endrére vonúlván vissza, hogy ott távol az ügyektől s az udvar zajától, több szabadságot élvezhessen, Randolphot, ki őt oda elkísérte, legmeghittebb otthonosságában részesítette. Ott minden fényűzés s majdnem kíséret nélkül élt egy szent-endrei kereskedő házában, s igen szellemdús nyilatkozatokat tett Erzsébet követe előtt, majd asztal felett, hol maga mellé ülteté, majd sétalovaglások alkalmával, melyeknél ez elkísérte. Megmondá neki, hogy házasságát továbbra nem halaszthatja, a nélkül hogy különféle bajoknak tegye ki magát, s hogy el van határozva Erzsébet tanácsát követni. „Ha csakugyan tulajdon testvére vagy leányaként akar bánni velem, tévé hozzá, egyiknek vagy másiknak tekintendem magamat, s tétovázás nélkül engedelmeskedem neki s mint nénémet vagy anyámat fogom tisztelni. Ha azonban mindenkor csak szomszédnéját, a skót királynőt fogja látni bennem, ez esetben bár barátságos életre s a béke fentartására mindig hajlandó leszek, ne várjon tőlem oly engedményeket, melyekre máskülönben szívesen ráállanám. Társalgásuk végén

Leicesterről lévén szó, irántai határozatát az angol trónra való törvényszerű örökösödési jogának elismerésétől látszott függővé tenni. Randolph ugyanis azt kérdvén tőle mit tart Leicester-ről: „Mit tartok róla, viszonya, azt hogy valódi nemes embernek kell lennie, többek véleménye szerint, s miután kedves nővérem a királynő, ki őt méltónak tartaná, hogy férje legyen, ha alattvalója nem volna, semmi kifogást nem találhat én velem való egyesülése ellen. Egyébiránt, folytatá, az mit cselekedni fogok, úrnője akaratától függ, ez lesz kalauzom és zsinórmértékem.“

Igy állott ezen alkudozás ügye, midőn Darnley Henrik Skóthonban megérkezett. Erzsébet megengedte Lennox grófhoz csatlakoznia, azon ürügy alatt, hogy atyjának családi intézkedéseknél segédkezet nyújtson. Igényei alig lehettek ösmeretlenek Erzsébet előtt, s aligha be nem látta, hogy megfogja hiúsítani Leicester házasságát, valamint ez utóbbi meg hiúsítá a külföldi fejedelmekkel folytatott alkudozásokat. Ezen ármányos királynő tulajdonképeni célja az volt, hogy a bizonytalanságokat hosszabbra nyújtsa, s mindent függőben tartson. Darnley unokanővére a királynő részéről a legszívélyesebb fogadtatásban részesült. Ő kellemes modorral, sok külső csinnal s az ifjúság egész bájával birt. Ezen előnyökkel nagy ravágyó rokonai tanácsára, elegendő ügyességet hozott kapcsolatba. Megérkeztekor eszélyesebben járván el mint utóbbi időkben, Murrayt igyekezett megnyerni, vezérlete alá helyezvén magát; reggelenként jelen volt Knox szónoklatánál, s estve tánczot lejtett a királynővel. Ekkép azon volt, hogy megnyugtassa a gyanakodó skót egyházat, s megnyerje az udvar jó kegyét.

Ezen percztől kezdve küzdelem támadt a protestáns és katolikus felekezetbeli két vetélytárs, Leicester és Darnley között; az elsőbbit Murray és Lethington pártfogolák; az utóbbi buzgón támogattatott Athol gróf, az ő valláshoz ragaszkodó skót főurak s egy Riccio Dávid nevezetű olasz által, ki Raullet helyét töltötte be a francia levelezéseknéli titkárságban a királynő oldalánál, s már is tetemes befolyást nyert felette. Ezen időtájt Lethington több rendbeli leveleket intézett Cecilhez, melyekben állambölcs tekinteteket hozott fel ama házasság érdekében, melyet oly hasznosnak tekintett közös ügyükre

s mindkét hazájukra nézve. Kérve kérte őt, eszközölné ki az annak sikerésítésére egyedül vezető feltételt Erzsébet királynőnél. Ez azonban neheztelőleg állítá, hogy vásárt üznek az alkudozásokkal, s Lethingont gúnyoson lélekharanggal hasonlítá össze, ki minduntalan örökségéről beszélvén, őt, mint annak gyászkongása, halálára emlékezteti. Lethington azt felelé, hogy úrnője csak egy ily nyomos ok felhozása által háríthatja el a külföldi fejedelmek ellenvetéseit, megmutatván, miszerint házassága dolgában nem könnyelműleg engedett az angol királynő felszólításának. Ő maga részéről szokatlan lelkesedésre buzdult, s nemes hazafisággal szólott Cecilhez Angol és Skóthonnak egyesüléséről, melyet ezen házasság előidézendne: „Ezen esemény, úgy monda, dicsőbb emléket, s az utókor részéről méltóbb hálát biztosítana kettőnk számára, mint a minőben azok részesültek, kik I. Edvárdot Skóthon meghódításánál, Bruce Robert királyt pedig annak megszabadításánál vitézül segítették.“

Murray sem mulasztott el semmit, hogy Erzsébetet meggyőzze. Mindenre kérte Cecilt, lenne közbenjárója a királynőnél, hogy ez Stuart Mária jogát az angol koronára elismervén, Leicesterreli házasságát siettesse. Megmondá, hogy ha ezen házasság végbe nem megy, ő maga minden befolyását elvesztené, hogy az általa Angolország irányában négy év óta követett politika abbahagyatnék; hogy nővére a királynő annál inkább el fogná tőle vonni bizalmát, miután azon remények közül, melyekkel kecsegtette s melyeknek tekintetéből őt cselekvésre indította, egyik sem teljesülendett; hogy Erzsébet iránti hódoló tisztelete megszűnnék; hogy ennek következtében rokonaihoz s a szárazföldi katolikus fejedelmekhez közelednék ismét, kiktől eltávolodott; hogy az új király halálos bosszút forralna ellene Murray ellen, a miért egy másnak házasságán fáradozott, amazét pedig gátolni igyekezett; hogy ha ezen király katolikus volna, annak engedelmeskednie, vagy pedig az elégedetlenek főnökévé lennie, s ismét viszontagságok és sanyarúságokkal kellene küzdenie, melyek öt év óta megszüntenek.

Ezen nyomos okok alkalmasok voltak arra, hogy Erzsébetet meggyőzzék, kinek elhatározására látszott várni Stuart Mária, irányadóul tekintvén azt a magáéra nézve. Ismételve

kijelentette Randolph előtt, hogy az angol királynő ha akarná, legnagyobb befolyást gyakorolhatna elhatározásaira. „Férjemnek, ugymonda, olyannak kell lennie, mint a kit úrnője ajánl nekem.” Azonban Erzsébet, ellenkező érzelmektől hányattatva, politikája által arra indíttatott, hogy Leicestert a skót királynő részére engedje át, hajlama által pedig hogy őt magánál tartsa. Különben is legyőzhetlen ellenszenvénél fogva átallotta kijelölni örökösét. Minélfogva Cecil így irt: „Ő felsége a királynő igenis ohajtja, hogy Leicester lord elérje ama magas állást s a skót királynő férje legyen; de a kívánt föltételek hallatára buzgalmát csökkenni látom.”

Mindazonáltal egyik vagy másik értelemben felelni kellett. Erzsébet cselszövényeinek s halogatásainak végére ért. Nyilatkozni kénytelenítettén, reá nem állott Stuart Mária örökösödési jogának elismerésére, mielőtt ez férjhez menendett. Megbízta Randolphot, hogy ezt tudtára adja, biztosítván őt egyébként, hogy ha Leicestert, mint egyszerű grófot, elfogadja, az angol királynő további nagylelkiségére számot tarthat, s nem lesz oka megbánni. Jól tudta, miként Mária megvetéssel fog egy ily aránytalan házasságot visszautasítani, mihelyt annak díjjául az angol koronát nem nyerheti, s az avval járó dicstelenség ép oly tetemes előny által ki nem egyenlítettik. Randolph úrnője rendeleteihez képest járt el. Közölte Erzsébet tagadó válaszát Stuart Máriával, ki azon igen elszomorodott és sírva fakadt. Ekkép megcsalatva nagyravágyó és makacs reményeiben, a skót királynő mit tehetett? Nem maradt egyéb hátra, mint Darnley felé fordulnia. Hirtelen reá ejté választását, mire épen úgy hajlama indítá mint a szükség kényszeríté. Darnley nagyon tetszett neki s ő csakhamar meghódítá ezen szeretetre és utálatra egyaránt könnyen indítható szívet. Stuart Mária csakhamar nem volt ura többé iránta való szenvedélyének, melyet mindenki előtt feltüntetett. Darnley betegségbe esvén, sem éjjel sem nappal el nem hagyta, s úgy őrködött felette szobájában, mintha már férje lett volna. Ekkép a szerelem vonzalma járulván a rokonsági érdekhez, s a helyzet kívánalmaihoz, ezen házasság elkerülhetlenné vált. Igen kedveztek annak, Athol és Caithness grófok, Ruthven, Lindsay és Hume lordok, azon része a Douglasoknak, kiket rokonság vagy barátság csatolt a Lennoxékhoz, s a katolikus val-

lášhoz titkon szító nemesség. Mária visszahivatá Franciaország-ból a vakmerő Bothwell grófot, hogy szükség esetében Murray ellen, kinek személyes ellensége volt, s kinek üldözései elöl több év előtt a szárazföldre menekülni kényszerült, felhasznál-hassa, s elhatározá ismét kegyelembe fogadni Huntly grófot, kinek házát Murray lealázta.

Azonban ezen házasság szintén sok akadályokra talált, s nagy aggodalmakat okozott. A protestáns párt és a gyülekezetbeli lordok ellenzették azt mint a katholicismus visszaállítására vezetőt. Châtellerault herczeg és valamennyi Hamilton régóta engesztelhetlen ellenségei a Lennox családnak, nemzetségük jövődöbeli romlását látták abban. Murray, kit Darnley túlhatalmasnak tartott, bizonyos kegyvesztésre volt elkészülve. Végre Erzsébet királynő ezen házasság által ellenséges helyzetbe juthatott Skóthonnal, melynek királya és királynője Europa katholicus hatalmasságaira támaszkodhattak, s felingerelhették ellene az ország régi vallásához hű maradt alattvalóit. — Lennox gróf nem is titkolá mindezeket, s oktalanúl beszélte, hogy a spanyol király lesz barátjuk, s hogy Angolhon legnagyobb részére számolhatnak.

El lévén határozva Darnleyhez menni nőül, mindezen félelmes ellenzések daczára, Stuart Mária azon volt, hogy csökkentse azokat számban vagy erőben. Már is hajlandóvá tette házassága iránt a simulékony Lethingtont, s Murrayt is megakarta nyerni, ki nem oly könnyen alkalmazkodott a körülményekhez, sőt az udvartól már visszavonúlt. Visszahivatá tehát maga elé s kegyvesztés terhe alatt felszöllítá egy okirat aláírására, mely házasságának helyeslését s azon ígéretet tartalmazá, miszerint azt minden lehető módon előmozdítandja. Murray megtagadá az aláírást, s hideg szilárdsággal mondá, hogy ezen házasság túlsiettetett, hogy a külföldi fejedelmek kedvezőtlenül fogják azt megítélni, hogy az angol királynő azt rossz néven veendi, s hogy egyébként ő mindenekelőtt azon előnyökre lévén tekintettel, melyek a királynő házasságából Krisztus igazi vallására háromolhatnának, nem óhajtja, miszerint egy olyan férjjel egyesüljön, ki mindaddig inkább az igaz hit ellenségének mint hívének mutatkozott. Mária felingerül-vén ellenkezése miatt, mindent elkövetett, hogy azt legyőzze; kért, fenyegetett, haragudott, könyörgött, de mind hasztalan.

Elbocsátá Murrayt, szemére vetvén hálátlanságát. Nagyravágyással gyanúsította, sőt azt állítá, hogy Skóthon királya akarna lenni. „Látom, mondá, mire czéloz, saját fejére szeretné tenni a koronát.“

Murray ellenséges magatartása által részben igazolá nővére bizalmatlanságát. Őt vagy hatezer emberrel megjelent Edimburgban, hogy ott elítéltesse Bothwell grófot, kit élete ellen irányzott több rendbeli merény koholásával vádolt, s kit nővére a száműzetésből visszahítt. Argyle gróffal és Châtellerault herczeggel szövetekezett a végből, hogy kölcsönösen védjék és fentartsák egymást. Egyetértésbe helyezé magát a protestáns egyház lelkeszeivel, kik Edimburgba gyűltek volt, hogy intézkedjenek fenyegetve látott biztosságuk iránt. Randolph közbenjárása által Erzsébet királynőhöz fordúlt, segélyt kérvén tőle, melyet ez hajlandó volt megadni.

Ezen fejedelemnő csakugyan hevesen kikelt a Darnley-veli házasság terve ellen, melyet a kétes jellemű Lethington tudtára adott. Távolról sem adván meg kért beleegyezését, az ügy megvizsgálását magán tanácsa elé terjeszté, mely is május 1-én azt mindkét királynőre nézve károsnak s mindkét országra nézve veszedelmesnek nyilvánította. Erzsébet, boszúságában megfélelkezvén kérelmeiről, melyeket előbb Leicester érdekében tett volt, azt mondá Francziaország követének De Foix Pálnak: „Hogy soha nem hitte volna, miként a skót királynő oly aljas szívű legyen, Lennox gróf fiához, saját hűbéreséhez menni nőül.“ Egyszersmind megbízta Throckmortont, vinné át Stuart Máriának az angolhoni magán tanács véleményét, s akadályozná meg házasságát, mindazok segítségével élvén, kik azt ellenzik. Throckmortonnak ismét Leicestert kellett indítványba hoznia, s azonkívül választást engednie Norfolk herczeg és Arundel gróf között.

De midőn Skóthonba ért, Stuart Mária már annyira ment, hogy többé vissza nem vonúlhatott. Országá főnemességét Stirlingbe hitta össze, s május 15. tudomására hozta Darnley-veli házassága szándékát, a nélkül hogy ez ellen valaki szót emelni merészelt volna. Ugyanaz nap Darnleyt, rossi gróffá és armanacki lorddá nevezte ki s nagy javakat adományozott részére az országban. Ezen döntő tények által Throckmorton küldetése egészen hasztalanná vált. Mindazonáltal közölte Máriával

az angolhoni titkos tanács ellenvetéseit, s kifejezte úrnője a királynő meglepetését a felett, hogy alattvalói Lennox gróf és Darnley lord nem féltek egy oly ügybe bocsátkozni tudta és beleegyezése nélkül, mely Angliát épen úgy érdekli mint Skóthont. Mária elmésen és büszkén felelt Throckmortonnak: „Jó néném elégedetlensége valóban csodálatos, miután az általa roszallott választás megfelel Randolph által kifejezett kívánatainak. Minden külföldi kérőket elutasítottam; s angolt választottam, a két ország fejedelmi ivadékát s Angolhon első vérségbeli hercegét. Azért igen meg kell ütköznöm ezen mindkét országra nézve egyaránt kívánatos választás utólagos roszalásán.” Mindamellet, veszedelmes szomszédnőjét némileg kiengesztelni, s nyílt szakadást elkerülni reménylven az összekelési szertartást elhalasztotta. De Erzsébet, ezen figyelemmel be nem érte, ő ugyanis felbontani, nem csupán elnapoltatni kívánta ama házasság tervét s nem hajlott Stuart Mária igazságos okaira.

Ezen ép oly indulatos mint ármányos királynő a londoni Towerbe viteté Lennox grófnőt, kit már előbb szoros felvigyázat alá helyezett volt házában, az angolhoni katolikus főnökökkel való egyetértéssel gyanúsítván őt. Idéző rendeletet bocsátott ki Lennox grófhhoz és Darnleyhez mint angol alattvalókhoz, hogy az udvarnál megjelenjenek. Midőn Randolph ezen parancsot Lennoxnak kézbesíté, ez vonakodott azt teljesíteni, okúl adván, hogy neje fogságra vettetett Angolországban, ő maga tehát nem bátorkodhatik ottan megjelenni, mielőtt Erzsébet kegyéről biztosított. Darnley válasza nem oly tiszteletteljes volt; s büszkébben hangzott. „En csupán a skót királynőnek tartozom engedelmességgel, kinek szolgálók és hódolok. Úrnője irigyli jó szerencsémét. Itt szükség van reám, mint azt kevés nap múlva meg fogja tudni. Azért nem szándéksom visszatérni, s igen jól érezvén magamat, itt maradok. Tekintse ezt feleletül.” Erzsébet, Lennox és Darnley megidéztetése alkalmával egyszersmind a skót pártosokat és protestánsokat is biztosítatá támogatásáról Randolph által.

Ekkor ezek végső kísérletet tettek a házasság meggátlására. Az Argyle gróf és Knox által összehívott skót egyházi közgyűlés elhatározta felfegyverezni az edimburgi polgárságot s kérvényt intézni a királynőhöz, hogy a mise nem csak az

egész országban, de még saját palotájában is eltöröltessék, s a honpolgárok a megállapított vallás imái és szertartásainál való részvételre köteleztessenek. Glencairn gróf ötöd magával mint a közgyűlés által választott biztosok nyújták át ezen folyamodványt a királynőnek, ki vallásuk hű föntartását ígérte, de az általa másoknak engedett vallástürelmet maga részére is igénybe vette. Sikerült megnyugtattania a protestánsokat, de nem magához vonzani Murrayt, ki életét Darnley és Lennox által veszélyeztettnék állítván, Perthben megjeleni vonakodott. Együttal a legvégsőbbre vetemedett. Egyetértvén Châtellerault herczeggel, Argyle és Rothes grófokkal s Boyd lorddal, merényt koholt a királynő és Darnley ellen, kiket Perthből Callendarba, Livingston lord várába való utaztukban akartak meglepni. Az összeesküdtek Darnleyt az angoloknak kiszolgáltatni, sőt megölni, Stuart Máriát Lochlewenben elzárni, s Murrayt ismét a kormány élére állítani szándékoztak. De a királynő ezen merész összeesküvésről értesülvén, hirtelen elhagyta Perthet háromszáz lovas kíséretében, kiket Athol gróf és Ruthven lord vezéreltek, s két órával előbb haladott át a támadás színhelyéül kitűzött kinrossi szorosokon, mintsem Argyle gróf népével oda megérkezett, s így akadály nélkül ért Callendarba.

Ezen kárhozatos merény országszerte nagy felindulást okozott, s azoknak, kik gyűlöletes kísérlatüknél ekként megbuktak, már most csak a nyílt pártütés maradt fön. Ahhoz folyamodtak. Murray fegyverre szólította a népet és „testvéreket,” Mária viszont Edimburgba hitta össze a korona hűbéreseit hadi felszerelésben, s a hadjárat megnyitásához szükségeltető készletekkel. Ildomos kiáltványt bocsátott közre a protestáns egyház megnyugtattására, sőt Callendarban először jelent meg egy presbyteri lelkész szónoklatánál, a végből, ne-hogy ezen vallásfelekezet a pártosokhoz csatlakozzék. Átlátván házassága mielőbbi végrehajtásának fontosságát és szükségességét, hogy megakadályozására irányzott további kísérleteknek eleje vétessék, július 20-án Darnleyt albanyi herczeggé nevezte, s 22-én megkapván a fölmentvényt Rómából a dumblanei püspök által, összekelése napját vasárnapra július 29-ére tűzte ki.

Ezen ünnepély előestéjén nyílt oklevél által királyi czímmel ruházta föl Darnleyt, ki estve az edimburgi keresztnél

három koronai hírnök által kikiáltatott. Másnap reggeli öt és hat óra között összekelt vele a holyroodi kápolnában. Ezen szertartásnál, melynek kevéssel azután oly szomorú következményei voltak, gyász öltönyben jelent meg. Azon fekete bársony ruhát és fehér fátyolt viselte, melyeket II. Ferencz halálánál vett föl. Miután katolikus szertartás szerint összeadtak, Darnley megölelé a királynőt s az oltár alján magára hagyta misét halgatni, nehogy jelenléte által magát gyanússá tegye. Reábírta azután Máriát, hogy özvegyi köntösét levesse s más öltönyben jelenjen meg a lakománál, melynél hűbéri szokás szerint mindkettőnek az ország legtekintélyesebb lordjai szolgáltak. A királynő körül Athol gróf mint udvarnok, Morton gróf mint tálnok és Crawford gróf mint pohárnok tettek szolgálatot, míglen Eglinton, Cassilis és Glencairn grófok hasonló tisztet végeztek a királynál. A nép közé pénz szórattott „bőség“ kiáltások mellett, s a nap hátralevő része víg tánczokkal töltetett. Darnley ünnepélyesen királynak elősmeretvén a kevélység mámorában volt, és Mária sokáig boldognak gondolván magát a kielégített szenvedély gyönyöreit élvezé. Erzsébet követte ezeket irá egyik s másik felől: „Nem azon Darnley lord az többé, kit ösmertünk. Szavai kevélyek, a világ fejedelmének vélhetnéd őt. . . Tetézve van minden díszszel, mit nő nyújthat férfinak. A királynő nem igényli maga részére azon dicsőítést, melyben Darnley részesül; minden méltóságok, melyeket fejére halmozhatott, megadvák neki; s nem tetszhetel a királynőnek, ha nem sikerült férje megelégedését kivívni: minden akaratát benne összpontosította, hogy ezen lord jó szánta szerint irányuljon.“

Ezen házasság véget vetett a két királynő elég szívélyes viszonyának, mely négy éven át kölcsönös s mindkét részen megghiúsult reményekre vala alapítva. Erzsébet folyvást az edimburgi szerződvény helybenhagyását szorgalmazá a nélkül, hogy Máriát arra bírhatta volna, ez viszont Angolhon örökségéhez való jogának elősmerését követelé Erzsébettől, és el nem érhette. A két királynő közötti viszálylyal újra föl kelle éledni a két ország közötti küzdelemnek is.

Igaz, hogy a sérelmek nem Máriától származtak, Erzsébet okozta valamennyit. Ezen álnok és kevély, bizalmatlan és kénykedő fejedelemasszony kormányozni akarta Máriát s a

mellett még elégtételt sem tenni, elszigetelni az egész világtól s viszont semmit sem nyújtani, mi által őt magához csatolhatta volna. Nem akarta, hogy a skót királynő szárazföldi fejedelmhez menjen nőül, ki őt túlhatalmassá teendette, sem angol alattvalóhoz, ki őt Angolhon örökségéhez juttathatta, sem a Tudor és Stuart fejedelmi házak ivadékához, ki a két korona egyesülését előkészítette volna; ellenzé don Carlost, elutasítá Károly főherceget, visszatartotta Leicestert és átallotta Darnleyt. Kedve szerint házasíthatta volna őt meg, ha örökösül kijelöli. Ezt nem tévén, folytonos örködés, ármány, vetély, agyarkodás és küzdés politikájára kárhoztatta magát. Skóthonban szüntelen cselet szöni, majd Angliában több rendbelit meghiusítani; szomszédnője országában polgárháborút szítani, magáéban viszont elnyomni vagy megelőzni: ez vala sorsa több mint húsz éven át 1565-től egész 1586-ig.

Más részt Stuart Mária balvégzetének egy ideig felfüggesztett folyamát, ildomos de gyászos házassága következtében ismét megindulni látta. Kényszerülve elszakadt bátyjától a nagyravágyó Murray gróftól, ki őt eszélyesen vezénylé Frankhombóli visszatérte óta, nyugalmat szerze országa bensejében, békét Angolhon irányában, engedelmességre hajtá háborgó nemességét, bizalomra vagy legalább hódolatra bírá a presbyteriek gyanakodó felekezetét. Ezentúl hajlamaihoz tért vissza, bátyjaihoz közeledett, kiknek legnagyobbika Guise Ferencz herczeg meggyilkoltatva halt meg, egyetértett a spanyol királlyal és a pápai uralkodóval, kedvezett a katolikusoknak, szorongatta a protestansokat, elidegenítette az angolokat, kalandokba bonyolodott s hatalmának s jó hírének zátonyain vesztének indúlt.

Negyedik fejezet.

Stuart Máriának Darnleyveli házassága által okozott benyomás Angolországban. — Erzsébetnél való közbenjárások a protestáns trónörökösödésnek biztosítása végett. — Házassági alkudozások ezen királynő és IX. Károly, főherczeg Károly és a svéd király között. — Leicester igényei a királynő kezére. Az Erzsébet és Stuart Mária közötti viszony meghűlése. — Murray lázadása, megveretése s Angolhonba menekülése. Megalázó fogadtatása, Erzsébet cserben hagyja, miután fellázította. — Stuart Mária engesztelhetlen haragja Murray ellen. Riccio

kegyeltetése, befolyása, tanácsa szerinti kísérletek a katholicismus helyreállítására Skóthonban. — Darnley szerelemföltétele, ki neki tulajdonítja Stuart Mária elidegenülését, s a házastársi korona megtagadását. — Parlament egybehívása a menekült pártütők elítélése s a katolikus papság szabádalmái egy részének visszaállítása végett. Riccio David elleni összeesküvés. — Darnley és Murray a skóthoni elégtelen nemese és az Angolországba menekült lordok szövetségre lépnek. — Riccio meggyilkoltatása. — A királynő előszörő fogsága.

A skót királynő házassága szerfelett nyugtalanította a protestánsokat Angolországban. Kevéssel megkötése előtt Erzsébet titkos tanácsa újból károsnak nyilvánította azt a reformált vallás érdekeire s az ország biztosságára nézve. Az angol hitfelekezet politikai főnöke Cecil egy emlékiratban fejté ki annak veszélyeit s azt Erzsébetnek átnyújtotta. Előadja benne: 1-ör. Hogy az ezen házasságból származandó gyermekek a két korona természetes örököseiül lévén tekintendők, számos angol alattvaló, még pedig a legtekintélyesebbek, könnyen eltéríthetnének urnőjük iránti kötelmeiktől s a skót királynő ármányait és terveit mozdíthatnák elő. 2-or. Hogy a pápisták ezen a római vallás helyreállítására egyedül vezethető házasságot a két ország békéjének s az ő fölsége iránti engedelmességnek megháborítására fognák felhasználni. Megemlítvén az angol czímernek és királyi czímnek a skót királynő által történt bitoroltatását, midőn ez Franciaországban volt férjnél, megjövendölte, miszerint Stuart Mária ismét előáll követeléseivel, s új erőre és bátorságra éleszi párthíveit. „Ezen párt, folytatá Cecil, ha csak ideje korán meg nem zabolázzuk, oly veszélyessé válik ezen udvarnál, a kamarákban s azokon kívül, hogy aztán már csak végső rendszabályok által lesz korlátozható. A békebiróságoknak utolsó megvizsgálása alkalomával országunk grófságaiban, a népesség alig egy harmada találtatott egészen biztosnak vallás dolgában.“

Ezen veszélyek elhárítására Cecil következő módszereket indítványozott: 1-ör. Továbbra nem halasztani Erzsébet királynő házasságát. 2-or. Alkalmas intézkedéseket tenni az új vallás megszilárdítására és terjesztésére Angol- és Skóthonban. 3-or. Szorosan szövetkezni Skóthonban a Darnley házasságát ellenző párttal, s azt hathatósan gyámolítani. — A protestantismus ügyében helyesebb előrelátás s győzelmének érdekében üdvösebb tanács alig vala képzelhető. A reformált párt akkor

különösen a protestáns Erzsébet házasságával akarta a katolikus Máriát ellensúlyozni, s a VIII. Henrik által eszközölt vallásos forradalmat megszilárdítani, vérségéből származott s vallását követő örökös részére biztosítván Angolország trónját.

Erzsébet akkor harmincz éves volt. Nem szép s mégis feltűnő s erre nem kevésbé büszke. Majd igen szabados majd nagyon ildomos viseletében a legmeghittebb különcséget a legmagasztosabb fönséggel párosítá. Dús volt szellemben, szenvedélyekben, sajátságokban s nagyságban, országát ritka eszélylyel, okossággal s erélylyel kormányzá, s belátás nélkül cselekedett, midőn ő maga forgott kérdésben. Nőül kéretni volt legnagyobb büszkesége, személyéhez vonzalmat s szépsége iránti csodálatot tartván egy ily fellépés indokaúl, mi által igen kellemesen érintetett. E részben nem volt mit irigyelnie Stuart Máriától. II. Fülöp nyitotta meg a pályázók sorát, második neje Mária királynő halála után. A skót királynő kérőinek nagyobb része az ő kezére is vágyott. Így Dánia és Svédhon királyai s Károly főherczeg, kívül hosszabb idő óta folytak az alkudozások a nélkül, hogy célhoz vezettek, vagy megszokítottak volna. Szó volt a skóthoni Arran grófról, s alattvalói közül Arundel gróf igyekezett tetszését megnyerni, mi Leicester grófnak sikerült.

Bár mennyire megszokta volt a különböző házassági ajánlatokat, ezek között egy igen meglepőt is kapott. Medicei Katalin, vagy azon szándékból, hogy Károly főherczeget kiszorítsa s az angol királynőt az osztrák házzali szövetkezéstől visszatartóztassa, vagy pedig hogy ezen királynő politikai jóindulatát, hiúságának tömjénezése által maga részére megnyerje, Medicei Katalin azon gondolatra jött IX. Károlyt ajánlani férjeül. Ezen sajátzerű indítvány, egy alig tizenöt éves ifjút harmincz évesnél idősb nővel, egy katolikust protestánszal, Frankhon királyát Angolország királynőjével egyesíteni, az 1564-i ősz táján merült fel. Medicei Katalin épen akkor végezte be az első polgári háborút, mely alatt Erzsébet a hugonottáknak nyújtott segélyt, s visszafoglalta a grácei kikötőt, melyet ezek viszont a nyert segítség fejében az angoloknak engedtek át. Az álnok olasz nő, mig egy részről a bayonnei találkozáskor veje II. Fülöp támogatását szerezte

volt meg, kétségkívül Erzsébet veszedelmes kajánságát akarta elhárítani ama házassági ajánlat által.

Londoni követét De Foix Pált bizta meg, hogy ezen ajánlatot Erzsébettel formaszerűleg közölje. „Ohajtanám, így szólt hozzá, szorosabbra fűzni barátságunkat, s a legboldogabb anyának érezném magamat a világon, ha gyermekeimnek egyike szeretett nővéremet kedves leányommá tehetné.“ De Foix Pál kihallgatást kért, s Erzsébet azt 1565-i február 14-ére tűzte ki, mely időtájt Darnley éppen Skóthorba érkezett, hogy Stuart Máriát nőül vegye. Miután kényes megbízását ildomosan teljesítette volna, De Foix Pál bemutatá Erzsébetnek magát a Medicei Katalintól vett sürgönyt is, melyben ez őt dicséretekkal elhalmozza s úgy vélekedik, hogy „fiánál az ifjú IX. Károlynál mind testileg mind szellemileg kielégítést fog találni.“ Ezen levél olvasásánál Erzsébet többször váltott színt és kedélyt. Elégedettnak és zavarodottnak látszott s azt felelé de Foix Pálnak, hogy ezen megtisztelő ajánlat egész életére oly hajlandóságot költött benne az anyakirályné iránt, mintha valóban leánya volna. Hozzá tévé azonban, hogy az anyakirályné bizonyosan nem jól értesült koráról, hogy ő igen is vén egy ily ifjú királyhoz képest, ki őt úgy el fogná hanyagolni, mint nővérét az elhunyt Mária királynőt elhanyagolta volt férje a spanyol király. „S inkább akarnék meghalni, mondá, mintsem megvetettnak s elhagyottnak látni magamat.“

Mindamellet a francia követ szorgalmazásai folytán, ki ezen a saint germaini udvar részéről látszólag komolyan óhajtott házasság politikai és kereskedelmi előnyeit érvényesíteni igyekezett, az alkudozások annak rendje szerint megindítottak, s több hónapig tartottak. A higgadt Cecil szólítottatott fel ezen oly különös házasság iránti vagyis inkább elleni véleményadásra, melyet Erzsébet országa nagyjainak is előterjesztett. Az alatt Medicei Katalin és IX. Károly türelmetlen vágyat nyilvánítottak annak megkötése tekintetében Smith előtt, ki Throckmorton helyébe jött udvarukhoz mint Angolország követje. Paul de Foix viszont azon volt, hogy Cecil nyomos ellenvetéseit megerőtlenítse, Erzsébet legtekintélyesebb tanácsosait megnyerje s legyőzze ezen fejedelemnő idegenkedését, kinek hiúsága a jobb belátás ellenére hajlandóvá tette őt ama megkerestetés iránt. Ezen alkudozás hosszúvá nem nyúlhatott

a nélkül, hogy az érdeklett udvarok tudomására jutván, általok meg ne gátoltassék. A francia király házassága az angol királynővel ép oly kevésbé lehetett inyére Spanyolországnak, valamint előbb a spanyol királyi herceg és skót királynő között tervezett frigy Franciaország ellenzésére talált volna. Miért is II. Fülöp követe Gusman de Silva közvetlenül szólott az iránt Erzsébettel, mely értekezletük híven jellemzi ezen hiú, gúnyos és eszélyes fejedelemnőt.

„Azt állítják, így szóla hozzá Silva, hogy fölséged a francia királyhoz megy nőül.“ Erzsébet kissé lehajtotta fejét s nevetni kezdett. Azután hozzátevé: „Meg akarok gyónni önnek, miután börtben vagyunk, s ön barátom. Házasságom ügye tárgyalatott bátyámmal a katholikus királylyal, Frankhon királyával, a svéd és dán királyokkal. — S a főherczeggel szintén, vágott közbe Silva. — Igaz, viszonzá Erzsébet, egyedül a spanyol királyfiról nem volt szó nálam.“ — „Ennek oka világos előttem, jegyzé meg Silva, uram a király bizonyosnak tekinti, hogy fölséged férjhez menni nem akar, miután őt el nem fogadta, ki a kereszténység leghatalmasabb fejedelme, s kinek fölséged saját állítása szerint igen le van kötelezve.“ — „Előttem a dolog nem oly világos, válaszola Erzsébet, mert akkortájt sokkal kevésbbé gondoltam arra, hogy férjhez menjek. Még most is, ha oly örökösst jelölhetnék ki ezen koronának, mint kívánnám, s mint illik, biztosítom önt, férjhez nem mennék. Soha sem éreztem arra kellő hajlamot. De alattvalóim annyira sürgetnek, hogy el nem kerülhetem, ha csak azon másik módhoz nem folyamodunk, mi igen nehéz feladat. Egy nő, ki férjhez nem megy, megszólásnak van kitéve. Valami fogyatkozásnak vagy más helytelen okoknak tulajdonítják. Rólam például azt mondák, hogy azért nem megyek férjhez, mert Leicester grófot kedvelem, annak pedig neje van. Most már nincsen s én még sem megyek hozzá. De mink le nem köthetjük a nyelveket, végtére mégis az igazság kiderül s tért foglal. Isten ösmeri szándékomat s lelkemet, melyek igen különbözők attól, mit rólam föltesznek. De hát végre, ha ezen házasság a francia királylyal mégis létesülne, mit tartana felőle? „Azt, hogy ezen út sem nem jó, sem nem rövid, s pedig széles úton is rosztul lehet lépni“, viszonzá Silva. — Erzsébet nevetni kezdett s más tárgyra ment át. Kevéssel azután megnyugtatta

Silvát, biztosítván őt, miszerint nem hagyja magát jégre vezettetni a francia udvar ajánlatai által.

S valóban, miután azon határidő, melyet De Foix Páltól kikötött a végből, hogy országa legbefolyásosabb férfiainak e részbeni vélekedését kipuhathassa, lejárt volna, május 2-án kihallgatáson fogadta a francia követet, s ez alkalommal tagadó válaszára előkészítette. Junius 2-án végre De Foix Pál a westminsteri tanácssterembe vezettetett, hogy ott végleges választ nyerjen. Ott találta Leicester grófot, Howard főkamarást, Cecilt, Pitert és Northampton marquist, ki a többiek nevében kinyilatkoztatta előtte: „Hogy ura a király és úrnőjük a királynő házasságának fő akadályá a közöttük létező nagy különbség, s egy korona örökös születése iránti hosszú és veszélyes bizonytalanság, a királynak fiatalsága mellett nem igen lévén reménylhető, hogy a királynő néhány év lefolyta előtt tőle gyermeket szülhessen.“ De Foix Pál ekkor megirta Medicei Katalinnak, hogy többé mit sem lehet reményleni. Hozzátevé azonban, hogy ha bár nem is bírhatta reá az angol királynőt királyához menni nőül, még is meg fogja tudni akadályozni Károly főherczeg házasságát, melynek indítványozása végett követ érkezett a császártól.

Ezen Swetkowicz Ádám nevezetű követ, kit Miksa császár küldött volt, hogy az atyja I. Ferdinand után maradt térdkötő rend diszjeleit visszavigye, május 3-án szállott ki Angolországban s a cabinetet és nemességet Erzsébet királynő házasságával élénken foglalkozni találván, inkább mint valaha igényt emelt Károly főherczeg részére, kit a skót királynő el nem fogadott volt. Cecil nem ellenezte, Norfolk herczeg és Sussex gróf pedig mint Leicester ellenségei támogatták. A dolog elég komolyan látszott tárgyalatni. Cecil több ízben látta a császári követet, közölte vele a spanyol herczeg és Mária királynő között tiz évvel előbb kötött házassági szerződést, s föltételek gyanánt kikötötte, hogy a házasság létesülése esetében a vallás meg ne változtassék, az ország hivatalai és méltóságai csak angoloknak adassanak, Angolország sem a német birodalom, sem pedig Spanyolország háborúiba be ne bonyolítottassék, s a királynő gyermektelen halála esetében a parlament egyedül intézkedjék az örökösödés iránt.

Paul de Foix átlátván mennyire ellenkeznék ezen házasság udvara érdekeivel, Pembroke, Schrewsbury és Bedford

grófok, kivált pedig Throckmorton és Leicester közbenvetése által igyekezett azt meggátolni, sőt maga is kérte Erzsébetet, ne sértené s röviditené meg a francia királyt, a főherczeghez menvén nőül. Hogy még inkább aláassa ezen házassági tervet, De Foix Pál az udvarától nyert utasításokhoz képest buzgón támogatta Erzsébetnél Leicester igényeit, ki még mindig kezére vágott. Ezen nagyratörő kedvencz, állandó tárgya úrnője hő ragaszkodásának, ki őt udvarába fogadván, közvetlenül saját lakosztálya mellett helyezte el, most a francia király támogatását kereste, hogy Erzsébetet nőül vehesse, valamint ennek uralkodása kezdetén a spanyol király pártfogásához folyamodott. De Foix Pál, kevéssel IX. Károly házassági igényeinek elutasítása és Stuart Máriának Darnleyvel történt összekelése után Erzsébet királynővel értekezvén, Leicester grófot ajánlotta férjeül, hogy országa békéjét biztosítsa s alattvalóit kielégítse. Figyelmeztette őt, miszerint hosszú évek során volt alkalmá meggyőződni a gróf ragaszkodásáról, ki az ezen felmagasztaltatás által reá háromlandó dicsőséget, hasonló mérvű hódolattal fogná viszonzni; angol létére idegeneknek nem kedvezendene, s mint hatalomtalan félelmissé nem válhatnék; továbbá hogy így a szomszéd fejedelmek egyikének sem nyujtván okot egy másiknak adandott elsőbbség miatti elégedetlenségre, mindnyájuk barátságát megtarthatná. Erzsébet azt felelé, hogy még nem tudja, férjhez fog-e menni, vagy sem, s hogy saját alattvalóinak egyike, ha ugyan nem is igen tehetős, házassága által nagy hatalmat nyerne netaláni gonosz szándékainak végrehajtására. Ez oknál fogva elhatározottnak nyilvánítá magát jövődöbeli férjének sem javakat, sem hatalmat, sem eszközöket nem engedni át, csupán örököst akarván tőle nyerni; hogy azonban házasságra gondolván úgy érez, mintha szívet tépnék ki belsejéből. De Foix Pál még többször visszatért e tárgyra. A nélkül hogy magát lekötölezte volna, Erzsébet igen dicsérte Leicestert, ki minden nap előbbre ment kegyeiben s hajlandóságában, s kiről fennen mondá, hogy egy napig sem lehet el nélküle.

A bizalmas kedvencz reménylette is, hogy a körülmények ezen döntő összefolyásánál sikerülend házassága által tetézni szerencséjét. Ellenei hozzá közeledtek. Sussex gróf kereste barátságát, Cecil meghűlt a főherczeg iránt. Leicester

a hatalmas titkárhoz ment, hogy magát előtte kinyilatkoztassa s kedvezését megnyerje. Megmondá, hogy értesíteni akarja szándékáról, nőül venni a királynőt, ki véleménye szerint senki máshoz nem való; kérte, hagyna fel ezentúl minden más szándékával, viszont biztosítván őt abbeli törekvéséről, hogy nem csak jelen állásában meghagyassék, de még magasabbra emeltessék, mint azt ritka eszélye és kötelességszerű eljárása által a királynőnek s az országnak tett szolgálatai kiérdemelték. Cecil Leicester bizalmán megindulni s ajánlatait hálával fogadni látszván, sima udvaronczként megígérte, hogy érdekeinek fogja magát szentelni.

Ekkép az országon belől és kívül nyert támogatás által elősegítettén nagyratörekvésében, Leicester megbuktatta a főherczeg házasságát, ki elfogadhatlan föltételeket követelt, s eloszlatta a badeni határgrofnő reményeit, ki ezen időtájt maga érkezett meg, hogy a svéd királyt ajánlja Erzsébetnek férjül. Vetélytársai kudarczán még követelőbbé válván, Leicester felszólította a királynőt, ki úgy látszik házassággal hitegette, tűzné ki összekelésüket az év végére egész bizonynyal. Ez azonban halasztást kért tőle a jövő év gyertyaszentelő napjáig.

De ezen határnap elérkeztével Leicester házassága csak úgy meg nem kötöttet, mint előbb a svéd királyé, Károly főherczegé s a francia királyé. Erzsébet senkivel sem akarta megosztani hatalmát, a mellett azonban mindenkit hitegetni igyekezett. Számitólag járván el még határozatlanságainál is, valamennyi házassági ajánlatot visszautasított, a nélkül, hogy csak egyre is formasierű tagadással válaszolt volna. Így IX. Károlyt a főherczeggel, a főherczeget és a svéd királyt Leicesterrel mellőzte, ez utóbbi túlszárnyaló vágyait pedig az által csüggesztette el, hogy a nem régiben Irlandból érkezett Ormond grófot rögtön rendkívüli kegyben részesíté, melyért Leicester megboszankodván, az udvart elhagyta, s egy ideig visszavonult.

Az angol trónörökösödés ekkép házasság által nem biztosíthatván, annak egy örökös kijelölése által leendő elintéztetése merült fel. Szó volt Huntington grófról és Norfolk herczegről. Erzsébet titkos tanácsának tagjai nagyban foglalkoztak ezen fontos érdekekkel. De a királynő az e részben hozzá intézett sürgős kérelmek daczára ép oly kevésbé bírta

magát elhatározni örökösének kijelölésére, mint házasságára. Bele nem egyezvén protestáns örököst adni az angol korónának, egész érvényében főnhagyta Skóthon katolikus királynőjének és királyának természetes jogát. Sőt vágytársnéjának, Stuart Máriának nagy előnyt engedett az által, hogy a skót elégtétleneket pártütésre izgatá, aztán pedig sem elég gyorsan, sem elég hathatósan nem segélyzé, hogy bukásukat elhárítsa. Ez pedig nem erkölcsi aggályainak érdeme, de határozatlanságának hibája volt. Ő maga mondá, hogy elhatározásaiban szokásos késedelmessége sok kárt okozott neki, s hogy ámbár jól ösmerte az alkalom gyors és kopasz voltát, mégis gyakran elmulasztá azt iramtában megragadni. Így cselekedett ez úttal s még többször is.

Stuart Mária kevéssel összekelése előtt Murrayt az alattvalói hűség megszegésének terhe alatt udvara elé idézte, hogy az általa és Argyle gróf által Lennox grófnak és Darnleynek tulajdonított bűnös szándékot, mely szerint ezek amazoknak életére törtek volna, bebizonyítsa. Murray nem engedelmeskedett, vagy mert valóban élete elleni merénylettől tartott, mint azt mondani szokta, ellenségei részéről, vagy pedig mert egyedüli mentő eszközéhez, fegyverhez akart folyamodni. Csakugyan hadjáratra készült. Hogy a nemességet és népet fölkelésre bírja, kiáltványt bocsátott ki, melyben a királynőt az ország jogainak megsértésével és szabadalmainak elnyomásával vádolta, s a királylyali összekelését a rendek tanácsa és beleegyezése nélkül történtnek s tehát az ország törvényeivel s szokásaival ellenkezőnek állította. Egyúttal irt Bedford grófnak, jönnie segítségére, s védelmezné meg az ártatlan evangéliomi hitfelekezetet, mely ellen sátán neki zúdította a földi hatalmasságokat. — Randolph ismét Erzsébetnél sürgetett segélyt Murray részére, ha vesztét látni s vele az angol párt és a skót protestantismus bukását előidézni nem akarná. De a vállalkozó Mária összehíván hű nagyjait rokonaikkal s párthiveikkel, oly hirtelen indult Murray ellen, hogy ez Stirlingből Glasgowba, majd innen szövetségese Argyle gróf területére hátrálni kényszerült. Egyszersmind igen erőlesen felelt egy Temesworth nevű angol küldöttnek, ki kevély üzenetet hozott át részére Erzsébettől, és ki Darnleyt királyúl elősmerni vonakodván, visszamenet a határszél közelében ellenséges bánásmódban részesítettet s fogolyként

Hume lord várába hurczoltatott. Az angol királynő azonban arra szorítkozott, hogy jelentéktelen pénzösszeget és sok ígéreteket küldött Châtellerault herczegnek, Murray, Argyle, Rothes, Glencairn grófoknak, Boyd és Ochiltree lordoknak, kik mintegy ezer embert gyűjtöttek magok körül s Edimburgnak tartottak.

Az ország ezen fővárosa egyszersmind a protestantismus központja volt. A fölkelők azt hitték, hogy tömegesen feltámad érdekükben, azonban hideg fogadtatásra találtak. A polgárok egyike sem állott részükre, s a vár ágyúi ellenök dördültek. Daczára annak, hogy a reformált tan az alattvalókat vallásos kötelmeik és állampolgári tartozásaik összeütközése esetében, ez utóbbiak megszegésére buzdította, s daczára a skót nemesség pártütésre hajlandó indulatának, Stuart Mária csak számos oktalanság és ballépés után látta országát maga ellen komolyan föltámadni. A fölkelő lordok megdöbbenve az általános közönyösségen, s elcsüggedve gyöngeségük láttára, nagy sietve segélyért folyamodtak Cecilhez, ki Erzsébet politikáját intézé, s Bedford grófhhoz, ki a határszéli angol haderőknek parancsnoka volt. Három ezer ember útnak indítását s néhány hadi hajónak a Forthra való menesztését kérték.

De Mária, erélyes tevékenységében Erzsébet szokásos késedelmei által elősegítettvén, nem engedett nekik időt ama segély elnyerésére. Tíz ezer főnyi hűbéri hadsereg élén elszántan Murray és párthivei ellen indult másodizben, s ezek általa pártütőknek nyilváníttatván, Edimburgból nyakrafőre kivonultak. Kitakarítá Fife grófságot, megbüntette a grangei lairdet s mindazon főurakat, kik kedvezőknek mutatkoztak a fölkelők iránt, sarczot vetett Dundee és Szent-Endre városokra s bevette a Campbellek várát. Mindezen haditetteket lóháton, pisztolyokkal a nyeregkapában vitte véghez, miglen a megveretett Murray üldözésére indulhatott Dumfries ellen, ki futó csapatjával az angolhatárszél felé közeledett. Indulata hevében azt mondá az őt fáradhatlanul követő Randolphnak, hogy inkább koronáját koczkáztatná, mintsem bosszújáról lemondana.

Egyszersmind Murrayre és pártosaira nézve igen sujtó kiáltványt bocsátott közre. „A pártütők, okozói az utolsó fölkelésnek, úgymonda abban, azt adták értésül, hogy a valás ügyét karolták föl, ezzel akarván leplezni gyalázatos szándékaikat és könnyü szerivel elámítani a tudatlan közönséget.”

A királynő viszont azzal vádolá őket, hogy csak nagyravágyásból cselekedtek, hogy jótéteményeivel elhalmoztatva ép oly telhetetleneknek mint hálátlanoknak mutatkoztak. „Ők be nem érték azzal, hogy kincset kincsre halmoztak, méltóságot méltóság után elnyertek, ők minket és országunkat egészen kezeik közé akarták keríteni, hogy avval kényők kedvök szerint rendelkezhessenek, s tetszésök szerint bánhassanak. Kényszeríteni akartak, hogy egyedül tanácsukhoz képest kormányozzunk, — megbontani akarták az államfegyelmet, felforgatni a dolgok természetes rendét, meghódoltatni a fejedelmet és uralni az alattvalókat. Soha ily követelés nem emeltetett dicső elődjaink a királyok, de sőt az ország kormányzói egyike irányában is. Ifjú korunk alatt, s ez országba való visszatértünkör a tanács tagjainak szabad választásával bírtak s tetszésök szerint cselekedtek, s még most is, midőn teljes érett korunkba léptünk, gyámságuk alatt akarnak tartani! Ez azon vallás sérelem, melyet fennen hordoznak, ez azon sérelem, melyért javaitokat, vagyontokat, élteteket kockáztatnátok a pártütők seregeihez csatlakozván természetes fejedelmek ellen. Nyíltan szólva, ők akarnak királyok lenni, nekünk hagyván a címet, s bitorolni akarják az ország kormányzását.“ Végül alattvalóinak javaik békés élvezetét, s teljes lelkiösméreti szabadságot ígért s viszont törvényszerű engedelmességet s állandó hűséget követelt tőlök.

A fölkelő lordok vesztüket látván, ha gyors segílyt nem kapnak, Melvil Robert küldöttjükhöz Erzsébet udvaránál emlékiratot intéztek ezen czim alatt: „A királynő ő fölségével közlendő utasítások Krisztus egyháza érdekében, mely főbb tagjaiban sujtoltatik.“ Ezen emlékiratban üldöztetésüket az idegenek befolyásának tulajdoníták. Fő okozóiúl Riccio Dávidot, kinek beavatkozása Murray ellenszegülésére talált, és Darnleyt jelölék ki, ez utóbbi ellen azt hozván fel, hogy mint más ország alattvalója Skóthonba jött, s ott beleegyezésük nélkül királyi címet és hatalmat vett fel. Kérve kérték Erzsébetet, pártolná ügyüket, mely egyszersmind az övé. De ezen ármányos és óvatos királynő, ki september 12-én meghagyta volt Bedford grófnak, hogy pénzt és sereget adjon rendelkezésükre, három nappal később ellenparancsot küldött hozzá, miután gyöngeségük és megveretésükről értesítettett. Arra szorítkozott,

hogy Cecil által vállalatuk iránti kedvezéséről s balszerencséjükbeni részvétéről tudósíttatta őket.

Stuart Mária, miután hatalma és vallásának elleneit legyőznie sikerült, vonzalmait és terveit többé nem titkolá. Körebe fogadá Murray vállalkozó ellenét az ifju Bothwell grófot, kit megerősített volt a skóthoni tengernagyi örökös méltóságban, s megbízott a nyugati és középponti határszéleken való katonai parancsnoksággal. Megszabadítá börtönéből Huntly gróf fiát, s közelebb viszonyba helyezé magához. Tanácsa élére állítá a katolikus Athol grófot, Argyle gróf határozott ellenét, egy nagy bátorságú, de belátás nélküli férfit. Az olasz Riccio Dávid által vezényeltetvén, távolról előkészíté a régi vallás helyreállítását. Egyetértve Darnleyvel, II. Fülöp-höz és a pápához folyamodott, hogy segílyt nyerjen tőlök a közte és a protestansok között támadandó küzdelemben, valamint másrészt Murray és a protestans lordok Erzsébethez fordultak. A spanyol királyt a katolikus vallás természetes pártfogójának mondván, Mária kijelenté, hogy férjével együtt tétovázás nélkül folyamodik hozzá, tekintve azon veszélyt, mely az ezen valláshoz híven ragaszkodó skótokat végromlással, őket magukat pedig koronájuk s másutt igénylett jogaik elvesztésével fenyegeti, ha a kereszténység valamely hatalmas fejedelme által nem gyámolíttatnak. Egy angol nemest küldött hozzá, régi szolgáját Tudor Mária királynőnek, s akkoron Darnley hívét, megbízván őt, ösmertetné meg a királylyal ügyei állását, s kérné fel őt, miszerint haladéktalanul visszaküldje a korona és egyház érdekében, melyeknek föntartásánál, tevé hozzá, „sem éltünköt sem állásunkat nem kimélelndjük, ha fölségedtől tanácsot és segílyt nyerünk.“ Hasonlókép sógora IX. Károly támogatását is kikérte.

A franczia és spanyol udvarok helybenhagyták Stuart Mária házasságát. Tulajdonképen igen meg voltak elégedve; az elsőbbi, hogy Mária sem don Carloshoz, sem Károly főherczeghez nem ment, az utóbbi pedig, hogy másodizben is nem azon hatalmas királyi házból választott férjet, melynek félelmes befolyását II. Fülöp mindenütt csökkenteni igyekezett. Az europai katholicismus ezen feje húsz ezer tallért küldött át Stuart Mária számára, s azt írta a pápának, ki szintén nyolcz ezer tallért adott maga részéről, hogy jelenleg nem czélszerű

neki más segílyt nyújtani, mely inkább csak ártalmára mint hasznára válhatna. Hozzátevé azonban, hogy nem kell lemondani szándékukról, szükség esetében fegyveres kézzel is érvényesíteni a skót királynő jogait az angol örökösödésre nézve. „Ezen terv, úgymonda, Isten ügyét érdekli, ki pártfogolja a skót királynőt, ő képezvén az egyedüli révet melyen a vallás Angolországba bejuthat, a többi jelenleg mind zárva levén.“

Mielőtt ezen közepszerű és óvatos segílyben részesült volna, Stuart Mária visszautasítá a franczia követ Castelnau de Mauvissière közbenjárását, melyet ez udvara nevében ajánlott föl részére. „Inkább mindent elvesztenék, úgy monda büszkén, mintsem hogy alattvalóimmal alkudozzam.“ Harczias hevében október 9-én harmad ízben táborba szállott, kiüzendő országából a fölkelők maradványait, kik Dumfries mellett foglaltak állást. Bothwell és Huntly grófok kíséretében tíz vagy tizenkét ezer emberből álló hadsereg élén, könnyű szerivel megszalasztotta Murrayt s övéit, kik október 14-én Angolhonba menekültek. — Mária diadalmaskodott. Ezen mozgalmas, kalandos és küzdelmes élet elkábítá őt. A győzelem reá nézve a boszú kezdete volt. Nem érte be azzal, hogy letiporja a felkelő lordokat, árulókként elítéltetvén s vagyonuktól és méltóságaiaktól megfosztván őket, koronkint céljai tágabbak s merészebbek voltak. Egész országa meghajlott előtte. Huszonegy gróf és huszonnyolcz lord közül csak öt gróf és három lord volt ellene, s ezek megfutamodtak. Biztosítva érezvén magát Skóthon ellen, támogattatván az angolországi orthodox párt által s hasonlót reménylven a szárazföldi katolikus hatalmasságok részéről, Mária azt hívé, miszerint Erzsébet majd meg fogja bánni, hogy őt örököseül elismerni vonakodott s alattvalóit pártütésre buzdította. Sőt el is árulá ebbeli szándékát. Figyelmeztetvén a kíséretbeli urak egynémelyike által, hogy nagyon is elfárasztja magát, ha így szerte szét nyargal a mezőkön s oly rideg időszakban követi hadseregét, azt felelé: „Hogy mindaddig nem nyugszik, mig Londonba vezette őket.“

Nagyon magasra tartott Erzsébet irányában. Megirta neki, miszerint nem képzelheti, hogy reáállott a pártütők gyámolítására, s avval fenyegette, hogy ha ügyüket a magáévá tetszének tennie, ő viszont a vele szövetséges fejedelmekhez

fogna folyamodni. Erzsébet nagy zavarban volt. Élénken sürgettetett Francia- és Spanyolország követei által, kik fejlődemeik nevében Stuart Mária érdekeit s minden uralkodók közös hatalmát védelmezik. Különben sem volt aggály nélkül saját országa békéjére nézve, s némi sereget vont össze a skót határszéleken. Hogy az angol katolikusok részéről minden mozgalmat megelőzzön, tanácskozás ürügye alatt, sajátlag azonban, mert többeket közülök vágytársnéjához hajlandóknak tartott, Londonba hivatá Norfolk herceget, Northampton marquist, Arundel és Pembroke grófokat. Hasonló gyanú miatt közelébe voná Northumberland, Westmoreland és Cumberland grófokat, kik jószágokat bírtak Skóthón szomszédságában.

Ezen elővigyázat után azon volt, hogy lecsillapítsa Máriának ez úttal kevélyen nyilatkozó elégtelenségét s alázatosabbnak s kevésbbé érzékenynek mutatkozott mint különben. Minthogy a csalárdság nem esett nehezére, önkozta visszás helyzetéből szokásos merész fondorlatai egyike által menekült ki. Igen ingerültnek mutatkozott Murray viseletén, s nyilvánosan megparancsolá, hogy Newcastlebe vonúljon vissza, mig ugyanakkor titkos üzenet által maga elé rendelte. Murray eljött, a Hamiltonok egyikével, a kilwinningi apáttal. Erzsébet a francia követ s titkos tanácsa tagjai által környeztetve fogadá őket, hogy ezen alávaló szemfényvesztést magára nézve mennél előnyösebben űzhesse. Midőn Murray elébe járult, egy térdre esve skót nyelven kezdett beszélni. A királynő félbenszakította, meghagyván neki, hogy francziául szóljon, miután tud úgy is. Murray csekély jártasságával mentegetőzött, s hogy bajosan fejezhetné ki magát oly nyelven, melyet kevésbé gyakorlott, s majdnem egészen elfelejtett. A királynő erre azt viszonzá, miszerint (Murray) eléggé fog emlékezni arra, hogy hasznát vehesse s kivált hogy őt megérthesse, s ekkor aztán francziául fejezé ki álmélkodását a fölött, hogy előtte engedély nélkül megjelenni bátorzkodott. „Nem vagytok-e mint fejedelmnötök elleni pártütők megbélyegezve? „Nem utasítottátok-e vissza megvetéssel idézéseit, s nem emeltetek-e fegyvert tekintélye ellen? Parancsolom nektek, szóljatok igazat mint nemes férfiakhoz illik.“ Murray megzavarodva felelt, elhárítván magáról az árulás vádját, felhozván, hogy nem jelenhetett meg

úrnője előtt, kit ellenségeitől látott környeztetve, s tagadván, hogy személyét hatalmába ejteni szándékozott volna. Kijelenté egyszersmind, miszerint az angol királynő nem bátorította föl őt, hogy fegyvert ragadjon.

Erzsébet fölszólítá a francia követet, jegyezne meg Murray szavait, s indulatosan fordulván ez utóbbihoz, hozzá tévé: „Jó hogy igazat mondott. Én soha sem biztattam, s tisztjeim egyike sem biztatta nevemben természetellenes pártütésüket uralkodónőjük ellen. A világ uralmáért sem támogatnék alattvalót fejedelme elleni engedetlenségben; s ha teném, ez Istent arra birhatná, hogy hasonló zavargásokkal büntessen saját országomban! A mi kettejüket illeti, önök méltatlan pártütők; s parancsolom, hogy e perczben eltávozzanak jelenléteimből!”

Ezen szemtelen megtagadás után, melyel oly gyalázatosan elutasítá azon férfiakat, kiket fölizgatott s elcsüggeszté azon pártot, melynek segélyére csakhamar rászorúlhatott, Erzsébet igen szorgos előzékenységet mutatott Stuart Mária iránt. Megbizá Randolphot, ki nem régiben pénzt adott át részéről a fölkelő lordoknak, beszélne el a skót királynő előtt, miként fogadta őket s mit szólott hozzájuk. „Kivántam volna, így irt neki sajátkezűleg, ügyesnek vélt pedig csak aljas módon igazolván magát, hogy saját füleivel győződhetett volna meg irányábani becsüléséről és hajlandóságomról, mely ellentétben áll azon állítással, mintha gonosz alattvalóit pártoltam volna; mely cselekvés mindig nagyon távol leend szivemtől, szertelen gyalázatára válván az egy fejedelemnőnek ilyesmit, nem mondom tenni, de még csak eltérni is.”

Stuart Mária soha sem volt oly erős helyzetben. Országá hódolattal, a külföld tisztelettel viseltetett iránta. Eszélyességétől függött megszilárdítani a bátorságával visszaszerzett hatalmat. Ha kegyelmesnek mutatkozik, miután diadalmassá lett, ha megbocsát Murraynak s a többi száműzötteknek, úgy hálára kötelezi őket s megnyeri hűségüket. Angolországban történt megaláztatásuk után, szerencséseknek tartották volna magukat Skóthozba visszatérhetni, s nem bizván többé a hitetlen Erzsébetben, a nagylelkű Máriához közeledendettek. Ezen fejedelemnő ekként országában az angolok pártját feloszlatta, a

szomszédban pedig a skótokét gyarapította volna. Semmi sem térít meg annyi ellent s szerez több párthivet, mint az ügyesnek bizonyult erő. A nem rég oly büszke s ellenszegülésében oly makacs Murray alázattal tért hódolatra vissza. Értékes gyémántot küldött Riccio Dávidnak, hogy a királynő ezen mindenható tanácsosának támogatását megnyerje, s barátságát ígéré, ha megkegyelmeztetését kieszközli. Murray ezen eljárása megfelelt Melvil Jakab és Throckmorton Miklós ajánlatainak, kik szintén üdvös szelidségre igyekeztek bírni a királynőt. Melvil, kinek megengedte volt, hogy szabadon nyilatkozhassék előtte, Edimburgban élőszóval megmondotta, Throckmorton pedig, kit Cecilleli vetélkedése Mária ügyéhez csatolt, Angolországból megírta vala, bocsásson meg, hogy jobban kormányozhasson. Mindketten sürgették, lenne irgalmas hatalma és nagyravágyása érdekében, hogy minden alattvalóit magához csatolja, Erzsébetnek módot ne engedjen országa felháborítására, s magokat a protestánsokat is hajlandókká tegye Angolországra való jogainak támogatására.

De Mária indulatosabb volt, hogysem egyszersmind ildomos is lehetett volna. Nem hajlott ezen bölcs tanácsokra. Inkább boszúját követte, s engedett a franczia udvar és a Lotharingiai bibornok sugallatainak, kik Rambouillet-et és Clernau-t Skóthonba küldötték, hogy átvigyék Darnley számára a Szent Mihály rend díszjelét, s közöljék Máriával a katolikus fejedelmek által a protestáns ügy ellen kötött szövetséget. Stuart Mária aláírta ezen frigyet, s nem hajolván Melvil figyelmeztető szavára, ki veszedelmesnek állítá végletekig vinni az embereket, boszúsan így felelt: „Nem félek tőlök. Mit merészelnének vagy birnának elkövetni?” Csupán a jellemgyöngeségénél fogva nem igen félelmes Châtellerault herczegnek kegyelmezvén meg, s megkülönböztetvén a Hamiltonokat a többi száműzöttektől, elhatározta eltiporni Murrayt, Argylet s pártütésük egyéb részeseit, mint árulókat elítéltetvén őket a legközelebbi parlament által.

Kevéssel ezen parlament egybegyűlése előtt, mely boszúvágya eszközeül vala szolgálendő, s melyet az ő egyház érdekében táplált tervei részesévé akart vala tenni, a dumblanei püspököt küldötte az új pápához V. Piushoz, hogy följajnlja

neki hódoló engedelmességét. Viszont szellemi és világi segélyzést kért tőle, „a végből, írta, hogy megváltoztathassuk országunk szánandó és boldogtalan állapotát.“ A pillanat kedvező, miután elleneink részint száműzöttek, részint karunk hatalma alá helyezvük... Ha Isten és szentséged, kiknek ügyét föntartjuk, segítségünkre lesznek, támogatásukkal minden akadályt legyőzendünk.“ Riccio Dávid, ki a pápa díjnoka s a katolikus politika főügynöke volt, fölbátorította a királynőt, hogy kérlelhetlennek mutakozzék a száműzöttek ellen, s meginduljon a vallás visszaállítás veszedelmes útjain.

Ezen ifjú olasz, ki oly nagy befolyásra tett szert Skóthorban, hol csakhamar oly gyászos véget ért, 1562-i deczemberben érkezett Edimburgba körülbelül huszonnyolcz éves korában. Moretto gróffal savoyai követtel jött oda, kamarási minőségben. Ügyes ember volt s műveltebb szellemű ama kissé bárdolatlan udvarénál; azonfelől kellemesen zenélt, s a királynő megtartá őt kamarai apródul, midőn Moretto gróf visszatért Piemontba. Stuart Mária sok ízléssel birván a zene iránt, néhány hegedűst, lantost és flótást gyűjtött maga körül; három énekese is volt, kikhez néha Riccio csatlakozott, hogy mint negyedik a hiányzó mély hangot pótolja. Csakhamar a palotai szolgálatnál feljebbvalóra találtatván alkalmasnak, Stuart Mária 1564-i deczemberben külföldi levelezéseknéli titkárává nevezte őt ki Raulet helyébe. „Oly jól végezte ezen tisztét, írta a toscanai követ I. Cosmos herceghez intézett sürgönyében, hogy ezen ország ügyeinek legnagyobb része az ő kezein ment keresztül. Oly okosan vitte azokat s oly jó véghez vezette, hogy ő fölségétől ezért igen kedveltetett.“ Ő tanácsolta és eszközölte a Darnleyveli házasságot, ő volt, kinek tervei megfelelőleg Mária érzelmeivel oda irányultak, hogy a skót királynő szorososan a pápához és a spanyol királyhoz csatlakozzék, elváljon Angolországtól s összehabborodjék a protestáns párttal. Nagy házat vitt, s a rendkívüli kedvezés, melyben részesült, fenhéjjázóvá és vakmerővé tette. A királynő irányábani viselete s a fölény, melyet rajta gyakorolt, igen ártottak Mária hírének. Miért is Erzsébet Murray száműzetéséről szólván a francia követhoz, úgy nyilatkozott: „Hogy az egy Dávid nevezetű olasznak tulajdonítandó, kit a skót királynő szeret és kedvezéseivel eláraszt, több hitelt és

tekintelyt engedvén neki, mintsem azt ügyei és becsülete megengednék.“

Darnley, miután egy ideig jó egyetértésben élt Riccioval, halálosan összeveszett vele. Ama hiú és nagyravágyó, nem szelid s nem bátor, sem ügyes sem alázatos férfiú, kinek lelke nem magasztaltatott föl szerencséjével, csakhamar kimeríté Stuart Mária gyöngédségét. Csalódott ezen ingatag szívben, és semmit sem mulasztott el, hogy elveszítse fölötté nyert pillanatnyi uralmát. Szeretett inni, ideje nagy részét vadászon töltötte, s kevélynek, durvának s igénykedőnek mutatkozott. Sürgetve követelé Stuart Máriától a házastársi koronát vagyis a főhatalom felét, melyet ez szenvedélye első hevében neki odaigért volt, s melyel első férje II. Ferencz is föl vala ruházva. De ez megtagadá, vagy mert képtelennek tartotta reá, vagy mert többé nem szerette. Darnley hibái semmi kétséget sem hagytak fön azon veszélyek iránt, melyekbe Stuart Mária magát és országát döntötte volna, ha reá ruházza a királyi hatalom gyakorlatát. Alig hat hónappal házasságuk után Mária megutálván Darnleyt, ép oly gondosan kerülte, mint előbb szorgosan kereste az alkalmat őt láthatni. Meghasonlásuknak néztek elébe, és Darnley elégedetlensége fájdalmas megaláztatást készített elő Stuart Máriára nézve.

Csalódva nagyravágyásában, megsértve ragaszkodásában Darnley a királynő vonakodását és távolodását Riccio befolyásának tulajdonitá, kit tanácsosának s egyszersmind kedvesének is tartott. „Fölfedezte, úgy monda, hogy ezen nyomorúlt Dávid meggyalázta menyekzői ágyát.“ Elhatározta tehát őt eltenni láb alól. Kitérta keblét unokatestvére Douglas György előtt, reábizta bánatát s bosszúvágyat ébresztett nála is. Ruthven lordhoz küldé, nemzetsége egyik leghűbb barátjához, ki merész s elszánt férfiú volt, hogy fölszólítsa őt, segítené boszújában s nagyratörekvésében. Riccio megöletése s a házastársi korona kierőszakolása lett czélul kitűzve. Ruthven lord, bár akkoron igen beteg volt, némi habozás után a merényhez járult, mely Lindsay lorddal is közöltetett, sőt Randolphnak is tudomására jutott. Valami egy hónappal véghezvitele előtt, Randolph csakugyan ezeket írá Leicesternek 1566-i február 13-án: „Bizonyosan tudom, hogy a királynő megbánta házasságát, hogy gyűlöli Darnleyt s minden rokonát;

tudom hogy Darnley előtt nem ösmeretlen, miszerint valaki osztozik vele a királynő kegyeiben; tudom hogy az atya és fia magukhoz akarják ragadni a koronát, ha mindjárt erőszakkal is, tudom hogy ha a merény sikerül, Dávidnak elmetszik a torkát a király beleegyezésével. Még ezeknél is szörnyűbb dolgokat tudtam meg, a királynő személye ellen intézetteket. De azt hiszem, jobb azokat titokban tartani, mint a titkár urnak (Cecilnek) megírni. Azért hát most csak uraságnak szólok felölök.“

Az összeesküvés kiterjedt fölfedezetlenül. Ruthven, kit szoros vonatkozások csatoltak a számüzött lordokhoz, szükségesnek tartotta, azokat abba szintén beavatni. Valamint Stuart Mária barátjainak és a Lennoxéinak egyesülésére volt szükség Murray és övéi ellen, úgy viszont most Lennox és Murray párthiveinek egyesülése kívántatott meg Stuart Mária és hatalmának védői ellenében. Magok Lennoxék nem lettek volna képesek Murrayt és társait számkivetésben tartani, s akaratjuk alá hajtani a királynőt, oly gyalázattal illetván őt trónja magasan. Azért elhatározták az összeesküvésbe vonni az eddigelé kérlelhetlenül üldözötteket is. Morton gróf Murray közel rokona s különös barátja s a fenyegetett protestans vallás hive, ki egyszersmind ország korlátnoki méltóságát s bizonyos a koronát illető javadalmaikt feltette, lön megbizva a vállalat vezetésével. Titkon és eszélyesen hajtotta azt végre. A protestans felekezetbeli főbb lelkészek és hatalmas főurak beleegyezését kieszközölni, a számüzötteket visszahíni, s állásaikba visszahelyezni, Erzsébet és főministerei Cecil és Leicester támogatását megnyerni; Ricciót megölni; a parlamentet, mely a végből vala összehivandó, hogy a menekült lordok romlását törvényszerűleg megszüntesítse, feloszlatni, a királynőt fogságba ejteni, Darnleyre bizni a czimleges fejedelemséget, Murrayt ismét a kormány élére állítani; ez vala Morton terve, melyet Skóthonban elfogadtak volt Lindsay, Ruthven és Lethington lordok, a két edimburgi lelkész Knox és Craig; Bellenden és Makgill főbb hivatalnokok, Brunston, Calder és Örmiston lairdek. Az országon kívül Lennox gróf maga adta azt Murray, Rothés, Grange, Glencairn és Knox ipája Ochiltree tudtára, kik hozzájárulván abban állapodtak meg, hogy a határszálen fognak állani Edimburgba bevonulandók, mihelyt az összeesküvés sikerült.

Két covenant-ot szerkesztettek, hogy ünnepélyesen lekötézzék egymást a király és czinkosai. Az elsőben, melyet a király, Morton és Ruthven irtak alá, a király kinyilatkoztatta, hogy a királynő elvetemedett emberek különösen egy David nevű olasz által körveztetvén és ámittatván, ő elhatározta magát, a nemesség s más személyek segélyével hatalmába ejteni az ország ezen ellenségeit, s leverni őket, ha ellenszegülének. Fejedelmi szavára fogadta, hogy pártolni és védelmezni fogja társait még a királynő jelenlétében s a palota bensejében is. A másik covenantban Murray, Argyle, Glencairn és Rothes grófok és Boyd s Ochiltree lairdek maguk s bajtársaik nevében ígérték, hogy Darnleyt minden igazságos ügyében támogatni fogják, hogy barátjainak baráti, s ellenségeinek ellenségei lesznek, hogy a házastársi koronát fejére teszik, hogy a protestans vallást föntartják, s azokat, kik ellenzik, eltiporják. A király maga részéről Murraynek s a többi száműzött lordoknak kegyelmet ígért, a pártütésük miatti további eljárást megszüntetendőnek s őket vagyonuk s méltóságaikba visszahelyezendőknék mondván ki.

Ezen covenantok Randolph elé terjesztettek, ki másolataikat Cecilnek megküldötte. Randolph és Bedford gróf egyuttal mártius 6-án levelet intéztek Erzsébet államtitkárához Berwickből, melyben végrehajtandó vállalatuknak titkon tartására kérték fel őt mindenki irányában csupán csak a királynő és Leicester kivételével. „Őn ösmeri, ugymondának, azon egyenetlenségeket és szóváltásokat, melyek Mária királynő és férje között előfordultak, mivel egy részről amaz megtagadta tőle a házastársi koronát; más részről pedig ez értesült nejének személyes magaviseletéről, melyet tűrni nem lehet, s melyet tartózkodnánk valónak elősmerni, ha nem volna köztudomású. Hogy ezen botránynak véget vessen, elhatározta jelen lenni azon egyén befogatásánál és kivégeztetésénél, kit ama bűnnel méltán terhelhet, s ki a legnagyobb gyalázzal illette, mely férfit s főleg oly állását érhet.“ Elősorolák sürgönyükben az összeesküdtek intézkedéseit, s hozzátevék: „Ha a skót királynő, ellenezvén azt, mit tőle követelni fognak, módot talál, némi hatalomra tenni szert az ország bensejében, ellene fognak szegülni, s ő egyedül a nemesség azon részének tanácsára fog szorúlni, mely hozzá hű marad. Ha külföldön

keres segélyt, ő fölsége a mi királynőnk fog fölkéretni a királynak és lordoknak megvédelmezésére, okszerű és kielégítő ajánlatok mellett. Ime ezen dolgok nagy fontosságúaknak látszóttak és látszanak most is előttünk, kötelességünknek tartottuk azokról értesíteni titkár urat, hogy a királynőnek előadást tessen, a mint azt bölcsessége jónak találandja.“

Erzsébet csakugyan értesített az összeesküvésről és semmi akadályt nem emelt elébe. Sem az ekként elárult Stuart Mária sem az így fenyegetett Riccio Dávid nem gyanították azt, mi az egyiknek hatalma és becsülete, a másiknak pedig élete ellen koholtatott, bár ezen komor összeesküvésről oly sok embernek volt tudomása. Azonban a királynő előtt nem volt ösmeretlen azon mély utálat, melyel a nemesség nagyon is meghitt és meghitelt titkára ellen viseltetett. Egy e részbeni érzeteit kifejező iratban találó éllel felelt meg a lordok követeléseire, kik őseik érdemeivel büszkélkedvén, s magokat, mint mondák, jobban értesülteknek s magasabb nevelésűeknek állítván, mindeneket egyedül akarnának intézni az államban azon ürügy alatt, hogy több méltóságokat és vagyont hozhatnak neki áldozatul mint mások. Általában azt tartotta felölök, hogy nem őseik módjára bátrak és bölcssek, de inkább nemzetségeik érdekében pártosok, becsületükre nem ügyelők, vakmerők, árulók, kénykedők, királyt és törvényt nem tisztelők. Kérdést tett magának, vajjon ez esetben félreösmeretelni vagy csökkentetni engedje a királyi hatalmat, s az övékét tartsa e tekintetben, s így folytatá: „Ha a király egy alsóbb rendű, vagyontalan, de nemes gondolkodású, hű szívű s a neki szánt tisztség betöltésére alkalmas egyént talál, nem fog e reá hatalmat ruházhatni, mert a nagyok, kik már úgy is birnak avval, még többet kívánnak!“ Azért tehát szilárdul el volt határozva pártolni Ricciót ellenükben, őt értvén ezen alacsony sorsú, nemes lelkű és hű szívű férfi alatt.

Riccio maga részéről bizván a bátor lelkű királynő erélyes pártolásában, félelmet nem ismerni látszott. Egy Damiot nevű csillagjós, kivel tanácskozni szokott volt, figyelmeztette ugyan, hogy vigyázzon magára. De ennek titokteljes célzásai, melyek mint mondják arra intették, hogy a „fattyútól“, t. i. Douglas Györgytől, Angus gróf természetes fiától óvakodjék, Murrayre látszóttak vonatkozni. Minthogy pedig Murray akkor távol volt

s csak nem régiben fordúlt Ricciohoz, hogy megkegyelmeztetését kieszközölje, a túlbizakodó kedvencz tekintetbe nem vevé ezen kétes értelmű figyelmeztetést. Semmi elővigyázattal nem élt, s folytatá a királynővel eszélytelen meghittségét.

Stuart Mária fölfedezvén, hogy az angol követ bizonyos összeg pénzzel tartotta Murrayt pártútése alkalmával, február 17-én meghagyta neki, hogy Skóthonból eltávozzék. Az izgató Randolph tehát Berwickbe vonult vissza. A királynő egybehitta a parlamentet, hogy helybenhagyassa általa Murray s a száműzött lordok elítéltetését. Személyesen nyitotta meg azt márczius 7-én, mely napon hajdan a czikkelyes lordok lettek kinevezve, s az egyházi rend számára ismét azon helyet jelölte ki, melyet ez a közistenitisztelet körül véghezvitt változtatások előtt abban foglalt volt, a végből, úgymonda, hogy a régi vallás helyreállítását előmozditsa, s a pártütők ellen intézkedjék. Az ezeknek eltiprására intézett s hatalmaskodási büntettüket megalapító javaslat elkészülvén, márczius 12-én kerülendett megszavaztatás alá. De az összeesküdtek ezt be nem várták, s márczius 9-ére szombati napra tüzték ki vállalatuk végrehajtását, melyet a presbyteri papság is előmozdított.

Márczius 3-án kezdődött a reformáltak általános bójtjének nagy hete, mely alkalommal Edimburgba sereglettek a protestánsok legbuzgóbbjai. Knox és Craig, mindketten értesítetve az összeesküvésről, hogy a nép kedélyét kellőleg föl-magasztalják s a történendőkre előkészítsék, a szentírásból meritett vérengző történeteket választottak szónoklataik tárgyaúl. Oreb és Zeb halála, a Benjamiták lekaszaboltatása, Esther története, Aman kivégeztetése arra utasíták ezen meg-rémült s erőszakos tömeget, miként kellessék elbánni Isten népének ellenségeivel. Isten népének ellensége pedig ez alkalommal ama szegény olasz volt, kit mint idegent utáltak, mint kedvenczet irigylettek, mint katolikust átallották, s kit áldozatul ejteni maga a királynő jelenlétében az összeesküdött nemesség elhatározta volt.

Csakugyan szombaton estve, Morton, Ruthven, s Lindsay megállapodásuk szerint körülbelül két száz fegyveres emberrel Darnleyhez mentek, kinek lakosztálya a Holyroodi palotában a Stuart Máriaé alatt volt helyeztetve. Előbb vacsorált mint rendesen s várta őket. Nyolcz órakor a királynőhöz

ment fel egy rejtett lépcsőn, csekély távolságra követve Ruthven, Douglas György, faudonsidei Kar András és Bellenden Patrick által, miglen Morton és Lindsay fegyvereseikkel a palota bensejét s kijárásait foglalták el. Darnley legelől lépett be a királynő szobájába egy körülbelől tizenkét négyszöglábnyi terembe, hol Stuart Máriát természetes nővérevel Argyle laddal és Riccio Dáviddal, kinek süveg volt fején, vacsoránál találta a holyroodi parancsnok, a creichi laird, Erskine Arthur s néhány más udvaronc társaságában. A királynő mögött foglalt helyet, ki feléje fordúlt, mire megölelték egymást.

Kevés vártatva Ruthven lépett be, fölfegyverzetten, sápadt, megviselt arczczal. Őt nyomban követték Douglas György, Faudonside és Bellenden Patrick töröket és pisztolyokat hordván magukkal. Benyomulásuk a királynő lakosztályába ily szokatlan időben s zord fegyverzettel átláttatá Stuart Máriával a király és czinkosai sötét szándokát. Megkérdezé Ruthvent, mi vezette oda, s ki engedelmével merészelt szobájába hatolni. Ruthven, Ricciora mutatván, így felelt: „Ezen Dávid az, kit magán szobájában találunk, hol kelletinél tovább volt. Tessék fölségednek őt eltávolítani. — De hát mi sértést követett el? kérde a királynő. — A legnagyobb s legundokabb sérelmet ejté fölséged becsületén, királyi férjén, a nemességen s az egész népen“ viszonza Ruthven. — Erre a királynő azt mondá, hogy ha valami panaszuk van Dávid ellen, a parlament lordjai elé fogja őt állíttatni, s felségárulás terhe alatt távozást parancsolt Ruthvennek. De ez nem sokat hajtván szavaira, Dávidhoz közeledett, hogy őt megragadja. Ez a királynő felé rohant kiáltva: „Asszonyom, halál fia vagyok! Giustizia! giustizia! Asszonyom, mentsd meg életemet!“ Rohanása s üldöztetése következtében az asztal felfordult s a királynőre esett, ki hat hónapja teherben volt, s ki elakarván őt vonni gyilkosai elől ezeknek töreit s pisztolyait e perczen maga felé látta irányulni. Riccio megragadá ruhája fodrait s erősen beléjük fogódzott. Darnley saját kezeivel távolítá el onnan, s miglen a többiek erőszakkal elhurczolák, ő a királynőt karjaiban tartotta vissza, hogy segítségére ne mehessen.

Megindúlva szerencsétlen szolgája veszedelmén s nem lévén félelem nélkül magára nézve sem, Mária könyörögve kérte az összeesküdteket, lennének irgalmasok Riccio iránt,

kit elhurczolának, s ki megemlékezteté Darnleyt neki tett jó szolgálataira. Ez hitetlenül biztatá, hogy nem fogják bántani. A szegény és remegő olasz a királynő ügyszobájából kivonszoltatván a mellék hálósobán keresztül a szomszéd diszterem felé hurczoltatott. Ott találta az összeesküdtek nagyobb részét, kik áldozatukra vártak. Morton és Lindsay a következő napig életben akarták hagyni, hogy felakasztassák; de a türelmetlenebb Douglas György még a lépcsőn megdöfte a király törével, melyet kéznél tartott, mondván: „Ime a királyi döfés!” Azonnal valamennyien neki rohantak s ötvenhat tör vagy gyilokszúrással kivégezték. Teste az ablakból az udvarba dobott s a palota kapusánál letétetett.

A királynő megtudván Riccio megöletését, fájdalom és harag érzetében, Darnley ellen fakadt ki. Szemére lobbantá, hogy előmozdított egy ily gyáva tettet, s hogy ily gyalázattal illette őt, ki által szerény sorsából a trónra emeltetett, áruló-nak s áruló fiának nevezte. Darnley viszont azzal vádolá, hogy több hónap óta kerülte társaságát, hogy vonakodott néha vele maradni, hacsak Dávid is ott nem volt, s végre, hogy emennek gyakrabban engedte át magát mint ő neki, s hozzátevén: „Ezen oknál fogva egyeztem bele önnek becsülete s magam elégtétele végett, hogy elmozdítassék.” Milord, viszonzá a királynő, ön okozója a rajtam elkövetett sértésnek; én nem maradok többé neje s csak akkor leszek megelégedve, midőn az ön szíve is oly sivar leend, mint ma az enyém.” Ekkor Ruthven lépett be, visszajövet ama rettenetes kivégzésről, kimerülten inkább mintsem megilletődve, s ájuláshoz közel. Egy pohár bort kért. Azután durván tudatá a királynővel Dávid kivégeztetését, mivel hogy reá nézve gyalázat s országára nézve csapás volt, s mivel amaz átkos befolyás, melyet felette gyakorolt, őt arra inditá, hogy a nemesség ellen zsarnokoskodjék, a menekült lordokat száműzze, a külföldi fejedelmekkel szoros és kárhozatos összeköttetéseket tartson fen az ó vallás helyreállítása végett, s hogy Bothwell és Huntly grófokat titkos tanácsába fogadja, kik árulók. Az így megalázott Stuart Mária nagyon sirt, s fenyegető keserőséggel mondá: „Egynémelyiktek drágán megadja ezen vérnek árát!” Ruthven, kinek vad erélye még inkább fel volt fokozva betegsége által, melynek alig két hónappal utóbb áldozatul esett, erre azt felelé:

„Isten mentse! mert mennél inkább sértve érzendi magát kegyelmességed, annál szigorúbb leend a világ ítéletében.“ Stuart Mária elválasztva kedves és hű szolgájától, megsértette becsületében, megfosztatva hatalmától, fogolylyá lön ellenségei körében.

Huntly és Bothwell grófok értesülvén, hogy Murray és Argyle megérkezésük más napra volt kitűzve, s szintűgy mint Riccio fenyegettetve gondolván magukat, kiszöktek a palota ablakán egy kötél segedelmével, melyen a mezők felőli oldalon lebecsátkozniok sikerült. Athol gróf, Fleming és Livingston lordok és sir Balfour Jakab, kik szintén Holyroodban voltak, midőn az összeesküdtek a palotát megszállották, s Ricciót megölték, hasonlókép futással menekültek. A várban támadt zajra Edimburg lakosai fölháborodtak. A város előjárója értesítettvén Melvil J. által, meghuzatta a vészharangot, s fegyveres polgárság élén a palota kapujánál megjelent, tudakolván mi történik oda benn, s a királynő elé kívánván bocsáttatni. De az összeesküdtek ezt megtagadák s a királynőt avval fenyegeték, hogy ha őket látni s velök beszélni megkísérlené, őt is megölik s a falon át dobják. A polgárság további sürgetésére azt válaszolák a király részéről, hogy a királynő jól érzi magát, semmi baja nem történt, s hogy csak az olasz titkár öletett meg, ki összeesküvést forralt a pápával és a spanyol királylyal, idegen hadakat akarván az országba hozni, melyek őket leigázzák s az ő vallást helyreállítsák. Darnley erre engedetlenség terhe alatt megparancsolá, hogy visszavonúljanak. Eltávoztak tehát, s a királynő segélyt nem reménylhetvén, fogva maradt szobájában ezen egész fájdalmas éjjlen át, elválasztva még szolgáitól és hölgyeitől is. Szükségesnek látta erőt venni magán, színlelni s ellenségeit megoszlatni, hogy előbb hatalmukból kiszabadulván, azután boszút álljon rajtok. Kitartó ravaszsággal s eszélyes gyűlölettel hajtotta ezt végre.

Ötödik fejezet.

Stuart Mária kibékülése Darnleyvel; Holyroodból való kimenekülése. — Stirlingben tett intézkedései. — Murray és a másodnap Riccio halála után Skóthontba visszatért száműzöttek megkegyelmeztetése. — Stuart Mária Riccio gyilkosai ellen indul, kiket Darnley megtagad és feljelent. — Morton, Ruthven stb. Angolországba menekülnek, Lethington kegyvesztésbe esik. — A királynő gyűlölete és megvetése Darnley irányában. — A skót királyi herceg születése. Erzsébet elszomorodik ezen hír hallatára. — Stuart Mária mindinkább eltávolodik Darnleytől, ki a szárazföldre akar visszavonulni. — Bothwell kegyeltetése, a királynő szenvedélyre gyúl iránta s tekintélyre emeli. — Lethington ismét kegyelembe fogadtatik; Murray és Bothwell a királynő közbenjárása folytán kibékülnek. — Stuart Mária Jedburghba utazik a déli határszélre, s meglátogatja a sebesült Bothwellt. — Visszatértekor súlyos betegségbe esik. — Mély bánatot érez. — Lethington, Bothwell, Huntly és Argyle tervet koholnak, hogy Darnleytől megszabadítsák. — Azt Craigmillarban közlik vele. — A király élete elleni merény. — A királyi herceg katolikus kereszteltetése, melyet a protestans Bothwell intéz, s a király mellőz. — Darnley elégtelensége és félelmei, ki Glasgowba vonult vissza s ott megbetegszik. — Morton s Riccio többi gyilkosai visszatérési engedélyt nyernek a királynőtől. — Bothwell és Morton találkozásuk Whittinghamban a király meggyilkolása végett. — Morton feltételes hozzájárulása. — Darnley veszedelemben forog. — Stuart Mária meglátogatja Darnleyt Glasgowban, s onnan üdülő félben visszahozza s egy magános házban helyezi el Kirk of Fieldben Edimburg kapui előtt. — Bothwell előkészíti Darnley meggyilkolását, alsóbbrendű czinkosokat talál s alkalmaz. — Darnley meggyilkoltatása. — Általános felzúdulás. — Stuart Mária Bothwell társaságában a setoni várba vonul vissza. — Lennox gróf sokáig eredménytelenül panaszkodik, s Bothwell és a többi gyilkosok megfenyítését kívánja. — Bothwell elleni nevetséges eljárás, és fölmentetése. — Házassági tervei a királynővel. — A nemesség nagyobb részének beleegyezését kiereszkolja vagy kieszközli. — Bothwell a királynőt megszökteti. — Bothwell elvál Gordon Johannától. — Stuart Mária összekelése Bothwelllel.

A királynő házassága Darnleyvel Skóthont ismét polgári háborúba sodorta; Riccio megöletése pedig összeesküvésekbe és gyilkosságokba döntötte azt. Ezen meghasonlott ország története most merényletek, árulások és erőszakosságok hosszú sora volt. Mindenki bele volt bonyolítva, a király is, a királynő is s három kormányzó, kik különböző mérvben s időben járultak hozzá. Meggyilkoltatás, börtön, verpad volt osztályrészük. Féktelen szenvedélyek és korlátlan érdekek közönséges sorsa ez. Büntetésükre találnak, hol kielégítést kerestek.

A Riccio megöletésére következő szomorú éjen át Stuart Mária a legkeservesebb búbánatba volt elmerülve. Fogolylálón saját palotájában, melyet Morton s a többi összeesküdtek szoros őrizet alá vettek. Más nap Darnley királyként beszélt és cselekedett. Kimondá a parlament feloszlatását, s tagjainak árulás terhe alatt meghagyá, hogy három óra multával Edimburgból eltávozzanak. Sajatkezüleg megirta a város előljárójának, hogy jól őriztesse azt, s csupán a protestansokat bocsássa ki onnan. Midőn a királynőhöz ment, fájdalmas felmagasztaltságban találta őt. Ama szomorú jelenet, melynek tanúja volt, a fenyegető emlékek, melyektől üldöztetett, a rettenetes Ruthven képe, ki őt sujtani akarni látszott, s a fejedelmeit nem tisztelő nemességnek sötét szándékai, melyektől méltán tarthatott, az eszméletlenség egy nemét idézték nála elő. Szorongásai láttára könnyör és szeretet ismét föléledt Darnley szívében. Kieszközölte a többi összeesküdtektől, hogy a királynő ápolására hölgyei eljöhessenek, bár szobájából kimenniök csak leplezetlen arczczal engedtetett meg, nehogy a királynő egyiknek vagy másiknak öltözetében kimenekülhessen. Innen kezdve Stuart Mária csak önmagától várhatván szabadulását, minden ügyességét és tettetését arra forditá, hogy azt elérhesse.

Midőn Murray, kinek elébe Melvil Jakabot küldötte volt, vasárnap estve a menekült lordokkal megérkezett, magához kereté őt. Megpillantván, karjai közé vetette magát, mondván: „Ah bátyám, ha itt lett volna, nem engedendette, hogy oly méltatlanul bánjanak velem.“ Murray megindúlnak látszott. Mindamellett az egybegyűlt bajtársak másnap csakúgy tanakodtak az iránt, mit tevők legyenek. Hajlandóknak látszottak a házastársi koronát s az ország kormányzatát Darnleyre ruházni, a protestantismust még teljesebben megalapítani s a királynőt a stirlingi várban mindaddig zárva tartani, mig minden tetteiket helybenhagyandotta. Ezen terv, melyet Stuart Mária tulajdonított nekik, s melyet csak egy évvel később valósítottak, akkor ezen fejedelemnő ügyessége és Darnley gyöngesége által meghiusított. Stuart Mária férjével tartott gyakori magánértekezletei alkalmával figyelmezteté őt, mi nyomorú viszonyba jutna a lordok irányában, ha megengedné, hogy a királynő fölé emelkedjenek, s mi veszélynek tenné ki

magát a szövetséges fejedelmek részéről, ha eltűrné, hogy az ország vallásállapota még inkább megváltoztassék. Nem volt nehéz őt megnyernie. Darnley hiú és gyöngé volt, szelleme nagyravágyó, szíve félénk. Azon kemény és megalázó nyilatkozatok daczára, melyek a férj és neje között váltattak, elfeledék Darnley a becsületén állítólag ejtett sérelmet, Mária pedig jó hírének meggyaláztatását s hatalmának erőszakos megrendíttetését. Elhagyván barátait, s felhagyván terveivel, Darnley beleegyezett kiszöktetni Stuart Máriát s követni őt.

Ezen szökés csak a többi összeesküdtek elámitásával sikerülhetett. Miért is Darnley hétfőn kijelenté előttük, hogy a királynő lázban szenved, s idétlen szüléssel fenyegettetik, ha levegőt nem változtat. Egyszersmind biztosítá őket, hogy hajlandó a történeteket megbocsátani, ezt előttök élő szóval is kijelenteni s a biztosságuk végett szükségeseknek látszó okmányokat aláírni. Az összeesküdtek ezen ajánlatot eleintén cselnek tekintették s nem bizva benne, Darnleyt is óvták. De ez nem tágitván, Murrayt, Mortont és Ruthvent a királynőhöz vezette. Mária ekkor kinyilatkoztatá, hogy soha sem szeretett vért ontani, sem nem sovárgott nemességének jószágai után, s hogy ezentúl is akként fogván cselekedni mint Skóthonba való visszatérte óta, kegyelmébe fogadja a száműzötteket, megbocsátja Dávid halálát s elfeledi a történeteket. Felszólítá őket, hogy magok szerkeszszék a biztosításukra szolgálendő czikkeket, melyeket majd aláírand. Azután Darnleyt egyik, Murrayt pedig másik kezével fogván, bizalmas és barátságos módon járt velök fel s alá.

Kénytelenek levén hajolni királyuk kívánatára, ki tőlök elválni látszott, s engedvén a királynő felhívásának, az összeesküdtek elkészíték a biztosításukra szolgálendő okiratot s Darnleynek adták át. Ez megígérte, hogy a királynővel aláírattja. Fölkérte őket, biznák emezt az ő egyedüli őrizetére, hogy szabadnak látszassék s tetszése szerinti rendeleteket adhasson, magára vállalván a felelősséget. Elhagyták tehát csapatjukkal együtt hétfőn estve a holyroodi palotát, miután értésére adták a királynak, hogy megcsalatva hiszik magukat, s el vannak készülve a királynőt vele együtt az edimburgi vagy dunbari várba vonúltni látni. „Ha aztán a történendőknek

következtében vér ontatik, így szóla hozzá Ruthven, az ön fejére szálljon ez, nem a mieinkre.“

S csakugyan a márczius 11-ről 12-ére való éjjel Mária Darnleytől s őrségének kapitánya Erskine Arthurtól kísértetve Holyroodból titkon eltávozott, s a készen tartott lovak egyikére ülven Dunbar felé vette útját. Mihelyt oda ért, fegyverre szólította a nemességet. Az összeesküdt lordok, megtudván kedden reggel, hogy az általa indítványozott czikkelyek aláírása nélkül távozott el, Semple lordot küldötték hozzá, hogy ígéretének teljesítését kieszközölje. Három napig váratta felelet nélkül. Midőn azután a Bothwell, Huntly, Athol, Caithness Marshall grófok, a szent-endrei érsek, s Hume és Yester lordok által gyűjtött seregek élén találta magát, végképen letette az álarcot. Márczius 16-án kiáltványt tett közzé a pártütők ellen, kik palotáját vérrel beszennyezni, s őt abban fogva tartani merészelték. Sikerrel folytatván ellenségei különválasztását, kibékült Murray, Argyle, Glencairn és Rothes grófokkal, azon föltétel alatt, hogy Riccio gyilkosaival nem egyesülnek. Ez utóbbiakat kérlelhetlen boszúval üldöze. Morton, Ruthven, Lindsay, Douglas György, faudonsidei Kar András és hatvanöt laird vagy nemes, mint ezen büntetben részesek törvényszék elé idéztettek, s Edimburgból, hol visszamaradtak volt, a királynő közeledtére Angolországba menekültek. Stuart Mária ismét bevonult ezen városba, hol meggyaláztatott s fogolylyá tétetett, boszút forralván s végrehajtására hatalommal is bírván.

Megtiltá Lennox grófnak az udvarnál megjelenni. Lethington államtitkári méltóságától megfosztatva parancsot kapott Invernessbe vonulni vissza. Riccio József a királynő magán titkárává neveztetett ki Dávid testvére helyébe, kinek tetemei nagy díszszel takarítattak el. A gyilkosság főszerzői megfutamodván, Mária az alárendelt czinkosok egynehányát, kik a merény végrehajtásánál a kapukat őrizték s alacsony sorsuknál fogva a büntetést elkerülni reménylették, befogatta és kiégeztette. Lángoló hevében tömlőczre vettette a dromlangrickei lairdet és fiát a glenkondeni városnagyot, kik Edimburgban sem voltak, midőn Riccio megöletett, de vonakodtak egy mindazok kézrekerítése és megfenyítése végett alakított szövetségbe lépni, kik ama gyilkos merényletnél közreműködtek.

Darnley abbeli részvétét egy Edimburgban márczius 20-án közzétett nyilatkozat által volt kénytelen eltagadni. Ellenmondott azon rágalmas híreknek, mintha az ő fölsége jelenlétében véghezvitt kegyetlen gyilkossághoz s a királynő igen dicső személyének letartóztatásához hozzájárult volna. Folytatólag megjegyzé, miszerint „ő kegyelmessége, hogy azon rossz véleményt, mely ama álhírek és pártütő állítások következtében a jámbor alattvalóknál támadhatott volna, eloszlassa, ő fölségének a királynőnek a titkos tanács lordjai előtt becsületére, hűségére és fejedelmi szavára kijelentette legyen, hogy soha sem volt értesítve ama hitetlen árulásról, melyel igaztalanul és hamisan vádoltatik, és azt soha nem tanácsolta, sem rendelte, sem helyben nem hagyta.“ Mindamellettlösmeré, hogy Murray, Glencairn és Rothes grófoknak s a többi száműzötteknek Angolhonba való visszahívását az általok megsértett királynő tudta nélkül helybenhagyta.

Azonban ezen meghazudtolás nem helyezte őt vissza a királynő kegyeibe, kinél Lethington titkárt s Bellenden és Makgill tisztviselőket is, mint az összeesküvésnek szintén előmozdítóit feljelentette volt. De igen is megbecstelenítette, és büntársainál végkép megbuktatta őt. Ezek ugyanis nem csekély elkeseredéssel értesültek ezen hitszegésről. Hogy ő, ki becsületének érdekében s hatalmának öregbitése végett őket összeesküvésre bírta, most megválva tőlök a királynő boszújának szolgáltatatta őket át, legaljasabb árulásnak látszott előttök. Miért is hűtlenségének visszatorlásaúl, megösmertették Stuart Máriával ana két „bond“ tartalmát, melyekben a házastársi korona kieszközlése, s Riccio megöletése elhatározottatott. A királynő addig azon véleményben lehetett, hogy férje szerelemföltés által tévútra vezetettve pillanatnyi meggondolatlanságból cselekedett. Átlátván most bűnösségét egész terjedelmében, bizalmát tőle végkép megvoná s őt megutálta. Ezentúl csak hálátlan férjnek, hitetlen esküszegőnek s gyáva hazugnak tekintette.

Azóta legyőzhetlen ellenszenvvel viseltetett iránta. Még mielőtt Edimburgba visszatért, elárulta irányában valódi érzelmeit, bár érdeke úgy hozta volna magával, hogy azokat még titkolja. Kifejezé azokat Melvil Jakab előtt, ki akkoron Lethingtont helyettesité az államtitkárságban. „A királynő,

úgymond Melvil emlékirataiban, panaszkodott előttem a király eszélytelensége és háladatlansága miatt; én a mennyire lehetett menteni igyekeztem, fiatal korának s Douglas és mások rossz tanácsainak tulajdonítván hibáját; intettem, fojtaná el minden magvát ellenséges indulatának, s emlékeznék meg, hogy ő maga választá őt férjeül alattvalói tanácsa ellen. De ezen időtől fogva úgy tapasztalám, hogy szíve keserűséggel van telve, s hogy nem kedvesen fogadá ha kibékülésről volt szó. “Mária gyűlölete Darnley ellen megvetésével nőttön nőtt. Mindinkább eltávolítá őt az ügyek vitelétől, melyeket egész bizalmával felruházott Bothwell, Huntly s Athol grófok s a rossi katolikus püspök segedelmével intézett, s udvara közepette magános életre kárhóztatá őt. Melvil, ki sajnálattal s némi aggodalommal tekinté növekvő ellenszenvét, hasztalanúl tanácsolá, bocsásson meg férjének s béküljön ki vele. Csak alkalmatlanná tette magát. A királynő agyafúrtnak s hizelgőnek nevezte, mivel egy vadászebet ajándékozott az elhagyatott királynak, s megtiltá vele társalognia. „Ezen fejedelem, úgymond Melvil, mindig magában volt, s bűnül tekintetett őt elkísérni.”

Stuart Mária mindazonáltal tovább nem ment Darnley ellen, míg egy más iránti szenvedély nem csatlakozott növekvő ellenszenvéhez. Terhes állapota vége felé közeledett. Bizalmatlanná téve ama csekély időközben koholt merények által, melyeknek elseje a kinrossi szorosban személyes szabadsága ellen, másika pedig a holyroodi palotában hatalmának felforgatására intéztett, az edimburgi várba vonúlt vissza, hogy ott teljes biztosságban betegedhessék le. Ott szülte június 19-én reggeli kilencz és tíz óra között királyi fiát, kinek életbenléte tizenhárom hónappal utóbb a skót nemesség által arra használtatott fel, hogy anyját a trónról elűzzék, és ki miután Skóthorban mint VI. Jakab harminczöt évig uralkodott, Erzsébet utódjaként I. Jakab nevezet alatt lépett Angolhon trónjára. Mindjárt a herczeg születése után, Melvil az angol királynőhöz küldetett, hogy őt ezen mindkét országot érdeklő eseményről értesítse, s a skót királyfi keresztanyjául fölkérje. Erzsébet épen Greenwichben volt, hol tánczvigalmat tartott udvarával, midőn Cecil államtitkár és Erzsébet küldöttje oda megérkeztek. Cecil az épen tánczoló királynőhöz közeledvén, megsugá

neki a skót királyi herczeg születését. Ezen hír rögtöni szomorúságba ejté. Félbeszakítva a tánczot, mintegy elfogúltan karszékebe veté magát, s ezt mondá körülötte álló hölgyeinek: „A skót királynő fiat szült, én pedig csak terméketlen vagyok.”

Senki nagyobb hévvel magát indulatainak át nem engedheté mint Erzsébet, de viszont senki sem volt képes azokat úgy féken tartani s érzelmeket színleni mint ő. Melvilt más nap derült arczczal fogadá kihallgatáson s örömet színle amaz esemény fölött, mely őt bántotta, s mely neki kedve ellen örököszt szerzett. Köszönetét fejezé ki az áthozott szerencsés hirért s színlett örömmel fogadá el az ifjú fejedelem keresztanyaságát. Azután sir Killegrew Henriket indította útnak, hogy a skót királynőt részéről üdvözölje, barátságáról biztosítsa, és a Riccio gyilkosai ellen követett eljárást helyeselje, kiket mindazonáltal országába fogadott.

A skót királyi herczeg születésével ismét fölmerült az angol trónörökösödés kérdése. Melvilnek meghagyatott, hogy Erzsébethez e részben új megkeresést intézzon. Sőt Stuart Mária ügyesen kibékíté Murrayt, Argylet és Lethingtont, Bothwellel, Huntlyval, Athollal és a rossi püspökkel azon reményben, hogy befolyásuk segedelmével, melyet Angolországban emezek a katholikus, amazok pedig a protestans párt felett gyakoroltak, sikerülend elérnie, mit annyi év óta oly buzgón szorgalmazott. De a mig ekként megbékíté országa főbbjeit s kedvezőleg bánt Brunston, Ormiston, Hatton és Calder lairdekkal, a presbyteriek főnökeivel, a túlzó katholikusok megghiúsíták terveit, főlemlítvén ez alkalommal Erzsébet koronájára való jogait. A skót származású Adamson Patrick Párisban egy latin könyvet bocsátott közre, melyben Stuart Máriát Angolország királynéjául elősmeré s fiát Skót- és Angolhon s Irland királyi herczegének nevezé.

Melvil ildomos szorgalmazásai határozott eredményre nem vezettek. Erzsébet szokása szerint semmit meg nem tagadott és semmit meg nem ígért. De az angol parlament csakhamar felkarolta ezen fontos kérdést, melyet a képviselők háza a protestantismus érdekében s tehát Stuart Mária hátrányára akart eldönteni. Erzsébet idegenkedése daczára, ki reá nem állott örökösének kijelölésére, attól tartván, hogy ez által tekintélyén csorbát

ejt, a két kamara október 2-án összeülvén, a trón átháromlásával foglalkozott, békéssé gondolván azt tenni, ha törvényszerűen meghatároztatik. A vitatkozás jó előre haladt, s a felingerült királynő, hogy annak véget vessen, maga elé hivatá a parlament tagjait. Parancsoló modorban kifejtvén előttök önző de előrelátó politikáját, figyelmezteté őket, hogy többen közülök készeknek nyilatkoztak volt őt trónra segíteni nővére uralkodása alatt, s hogy most az övé alatt is akadnának emberek, kik hasonló fondorlatok által háborítanak a közbékét, ha örököse előre ki volna nevezve. „Én vagyok természetes királynőjük, mondá végül; s bár mennyire ellenkeznek akaratommal ezen ügyben, nem engedem hogy az előbbre haladjon.“

A lordok kamarája hajlott e parancsra, nem úgy a képviselőké, mely folytató a megkezdett tanácskozást. Erzsébet ezen nagyon boszúsnak látszott s azon panaszkodott, hogy a képviselők háza szabadalmihoz való ragaszkodásában megfelelkezik a fejedelemnek tartozó hódolatról. Megparancsolá, hogy az e részbeni tanácskozás különbeni engedetlenség terhe alatt megszüntessék. Ez úttal az alsó ház engedett, bár ezen rendeletet a tanácskozási szabadságra nézve sérelmesnek tartotta. Erzsébet, ki protestáns trónörökös választásának így ellene szegült, hasonló hévvel nyomta el a katolikus örökös nő vágyait is. Végző elégedetlenségét fejezé ki Stuart Máriánál Adamson Patrik vakmerősége felett s felszólítá őt, tagadná meg nyilvánosan ama könyvet, mely „minden esztelensége mellett, oly botrányos önre, mint sértő reám nézve.“ Hozzátevé, miszerint már annak közzététele is elegendő bizonyosságul szolgálna, hogy háladatlanak ítéltessék az iránt, ki naponta ügyvédkép védelmezi őt rágalmazói ellen. „Őn tudja, asszonyom, folytató, miszerint semmi a világon nem érinti annyira becsületesemet, mint hogy kivülem Angolországnak más királynője nincsen.“

Stuart Mária hő vágya daczára, az angol trónörökösödés előbbi bizonytalanságában maradt. Fentartotta e részbeni jogait, a nélkül hogy azokat elősmertetnie sikerült volna. Sőt csakhamar kockára tette azokat, sőt veszendőbe hozta a skót koronát is. A királyi herczeg születése után az egyenetlenség nőttön nőtt közte és férje között. Gyászos szenvedély támadt

ez időtájt szívében Bothwell gróf iránt, ki legmerészebb s legveszedelmesebb embere volt Skóthonnak. Hepburn Jakab negyedik Bothwell gróf, akkor harmincz éves volt. 1556-ban örökösödött atyja után, nagy javakat birt s nagy méltóságokat viselt az országban. Nem régiben vevén nőül Gordon Johannát, Huntly gróf sógora lett, s a déli vidék egyik legfőbb nemzetségét az éjszak leghatalmasabbjával egyesíté. Sok bátorsággal s még több merésszeggel birt, s nagyravágyása sem határt, sem tekintetet nem ismert. Leplezetlenül követvén terveit s vétkes hajlamait, előbb szerelemre bírni, utóbb nőül akarta venni a királynőt. Bár rút volt, daliás alakja, élvsovárgó természete, jellemének merész elszántsága s a száraz földön fölvelt finom szokásai, fesztelen modora s otthonos magaviselete, melyek alatt hazája vad s erőszakos szenvedélyei lappangtak, megigézték a királynő képzetét, s nagy uralmat engedtek Bothwellnek fölötte. Stuart Mária Bothwellben előbb hü és hasznos szolgát keresett, majd kedvesére s urára talált benne.

Kegyeltetése az 1566-i nyár végén szembe ötlő volt. Mindenről ő rendelkezett a skót udvarnál s teljes mérvben kormányzá úrnője akaratát. Hatalma, s Huntly, Athol, Murray, Argyle grófokkal s Lethingtonnal történt kibékülése, élénk aggodalommal töltötték el az ifjú királyt, kit Stuart Mária mindinkább került és utált. Mindazoktól látván környeztetni a királynőt, kiket régi és újabb ellenségeinek tartott, Darnley nem csupán sértve, de veszélyeztetve érezte magát. A katolikus pártnál keresett támaszt, titkon irt a pápának, közönyösséggel vádolván a királynőt vallás ügyében, sőt túlságos és még idő előtti aggodalmaiban a kibékült lordokat élete elleni fondorlatokkal gyanúsította. Sőt a száraz földre távozni szándékozott. Hajót készíttetett elő, hogy Franciaországba átkelhesen, s september utolsó napjaiban atyja által Stirlingben meglátogatván, közlé vele szándékát. Lennox gróf azonnal levelet irt Stuart Máriának, ki akkor Edimburgban volt, tudatván vele fia határozatát, s miként nem sikerült azt megmástitania.

Ugyanaz nap, melyen Stuart Mária Lennox gróf levelét vette (september 29.) s midőn tehát Darnleyt már távol képzelheté Skóthon partjaitól, megérkezni látta őt a holyroodi

palotába. E gyöngé fejedelem tervezgetett s végre nem hajtott; elutazással fenyegetett, s kibékülést jött megkísérteni. De a közte s a királynő között előfordult jelenet nem vezetett közeledésükre. Mária azonnal egybehivatá tanácsa tagjait s felkérte du Croc francia követet, hogy hozzájuk csatlakozzék. Jelenlétükben értekezett Darnleyvel. Merészen azt kérdezte tőle, miért akarja Skóthont elhagyni, s mi okot adott ő neki arra. Darnley, ki érzetömlengést várt s nem volt elkészülve ily vallatásra, megdöbbenve hallgatott. Kétségkívül átalott neheztelése vitatásába bocsátkozni, mi egyszersmind önhibáinak elősorolásával járt volna. A tanács lordjai szinte azon kérdést intézték hozzá, melyre csakúgy nem felelt. Du Croc ekkor figyelmezteté, hogy elutazása az ő (Darnley) valamint a királynő becsületét érdekli, s hogy a roszalás ezért a királynőt, ha arra alapos okot szolgáltatott, vagy pedig őt (Darnleyt) fogná érni, ha ok nélkül távozott volna el. Miért is buzgón kérte, magyarázná ki magát. Az ekként szorongatott Darnley végtére kinyilatkoztatá, hogy a királynő arra semmi okot sem nyújtott neki. Ez volt az, a mit Stuart Mária kívánt. Egy oly nyilatkozatot csikart ki tőle, mely által igazolva volt, s mely őt minden szemrehányás alól fölmenté férje irányában, akár ez eltávozott, akár honn maradt légyen. Ki is mondá, hogy „meg van elégedve.“

Ezen találkozás után, mely nem felelt meg Darnley várákozásának, s melynél egyik rész sem járt el őszintén, mint-hogy a király nem akará bevallani elégedetlensége okait, a királynő pedig nem vala hajlandó azokat megszüntetni, még roszabb viszonyba léptek egymáshoz. A szomorú és meggondolatlan ifjú, ki sorsát sem elviselni, sem kikerülni képes nem volt, ki elvesztette a királynő hajlandóságát, s ellenszenvét idézte elő, megvetését vonta magára durva erkölcei, eszélytelen követelései, erélytelen kevélysége, eredménytelen tervezései, Riccio meggyilkolásának undok előmozdítása, s az annak elkövetésére felizgatottaknak gyáva cserben hagyása által, hidegen vált meg Máriától, mondván, hogy sokáig nem fogja viszontlátni, és Stirlingbe tért vissza. Onnan megírta, hogy nagyon is való indokai vannak Skóthon elhagyására, miután semmi bizalomban és tekintélyben nem részesítettik, a nemesség által pedig elhagyatottsága miatt kellek nem tisz-

teltetik, de sőt lenézetik. Levelében nem tett említést élete iránti aggodalmairól. Folyvást utazásra készült, melyet mindig emlegetett, de önmaga s a királynő szerencsétlenségére soha ki nem vitt.

Távolról sem akadályoztatván eltávozását, Stuart Mária azon időtájban, a nélkül, hogy férjét kíséretül felkérte volna, országa déli határszélére indult, mely fegyelmetlen „borderer“-ek viszályai által háborítottatott. A Liddesdale kerületbeli Armstrong, Elliot és Johnston hatalmas nemzetségek hadakoztak ott egymás ellen. A királynő október 6-án Bothwell grófot küldötte oda helytartója gyanánt, hogy a rendzavarásokat elnyomja s a békét helyreállítsa. Október 8-án maga is utána indult s Jedburghba ért, hol törvényszéket vala tartandó, az igazságszolgáltatást sem akarván elhanyagolni hadműködéseinél. E napon az alig megérkezett Bothwell nagy bátorsággal személyesen támadott meg egy John Elliot du Park nevű hírneves borderert. Ez védelmezvén magát, két kézzel csapott le reá kardjával és súlyos sebet ejtett rajta. Bothwell a közel fekvő úgynevezett remeteségi várba vitetett. Megsebesülése még inkább előtűntetvé Stuart Máriának irányábani érzelmeit. „Ezen hír hallatára, úgymond Crawford, a királynő szíve mélyében megrezzent, s mindaddig meg nem nyugodott, míg Bothwell lordot nem látta.“

Jedburghban, elintézendő ügyei által október 15-ig tartatván vissza, mihelyt menekülhetett lóra ült, s megsebesült kedvenczéhez sietett, Murray s még néhány főúr kíséretében. Bár a remeteségi vár tizennyolcz mérföldnyi távolságra feküdt Jedburghtól, egy nap ment oda s vissza. Miután egy órát töltött Bothwellnél, messze útja végeztével még az éjnek egy részén át irt annak, kit csak az imént hagyott vala el. A fáradtság, a kedélyizgalom, úgymond Crawford, s lelki szorongásai Bothwell gróf miatt, más nap október 16-án igen veszedelmes betegségbe ejték. Elájult s több órán át eszméletlenül feküdt. Aztán igen heves láz rohanta meg, több napig érzéketlen aléltságban tartotta. Midőn kissé magához tért ezen reménytelennek látszó állapotból, azt gondolá végéhez közeledik, felszólítá a jelen volt lordokat, imádkozzanak érte, fiát az angol királynő gondjaira bízta s értesítetté férjét súlyos állapotáról. A lábbadozó Bothwell hozzá sietett a titkos tanács

többi tagjaival s nehányával az ország legfőbb lordjainak. Darnley ott találta őt Jedburghban, hova ő maga csak október 28-án érkezett meg, két nappal miután egy kedvező válság a királynőre nézve minden veszélyt megszüntetett. Javuló félben látván őt, csak egy éjjel át maradt Jedburghban, s ismét visszatért Glasgowba. Ezen késedelmes és feszes látogatás a szívélytelenség és buzgalmatlanság jellegét viselve magán, nem igen volt alkalmas a király és királynő közötti jó egyetértés helyreállítására.

Stuart Mária lassan üdült fel s csak november 8-án indulhatott Jedburghból Kelsóba. Kis napi járásokban haladott part hosszában, tengeren utazván Dunbarba, onnan az Edinburghoz egy mérföldnyire fekvő craigmillari várnak vette útját, hol november 20-án érkezett meg s két hetet töltött. Szomorú, aggodalmas és levert volt unottságának s ellenkező érzelmeinek súlya alatt. Szúrásokat érzett jobb oldalában s mája beteg volt. „A királynő nem jól van, írja du Croc francia követ a glasgowi érseknek. Ugy hiszem, betegsége főleg mély búban rejlik, melyet el nem lehet vele feledtetni. Mindig e szavakat ismétli: „Bár csak meghalnék.“ Ezen érzelmei feltünőbbek valának, mintsem hogy mindenki által észre nem vétettek volna, s az átható Lethington valódi okát fogta felzárkózott kedélyállapotának, midőn mondá: „Szíve megreped azon gondolatnál, hogy a király fog férje maradni, nem látván módját, mikép szabadúlhasson tőle.“

A királynő titkos vágyainak ismerete gyászos gondolatokat költött környezeténél. A mennyiben egy Stuart Mária érdekében és befolyása alatt történt elbeszélésnek hitelt adhatunk, titkos tanácsának azon tagjai, kiket rokonság vagy barátság kötelékei fűztek Mortonhoz, Lindsayhez, Ruthvenhez és Riccio többi gyilkosaihoz, úgy reménylettek száműzött bajtársaik megkegyelmeztetését kieszközölni, ha előmozdítják a királynő akkori szenvedélyeit, melyek előbbi boszúérzetét háttérbe szorítandották. A ravasz Lethington szötte e tervet ép oly ügyesen mint hitetlenül. Nem akadván fön semmiben, s közönyösen haladván a legkülönbözőbb czélok felé az alkalom s időkörmények szerint, majd Darnleyvel Riccio ellen, majd Bothwellel Darnley ellen, most ismét a száműzöttek visszatérésén fáradozott, mit házasságbontás, sőt szükség esetében

gyilkosság által akart kivívni. Tervét közölte Bothwellel, ki szilaj nagyravágyása egész hevével karolta föl, aztán Argyle és Huntly elé terjesztette, kik szintén hozzájárultak. A királynő barátjainak állítása szerint Murray előtt is kitárta azt, ki halgatólag fogadta s vissza nem utasítá. Miután magok között megegyeztek, az új szövetségeseek Stuart Máriához mentek.

Lethington szólott nevükben. Emlékezteté a királynőt ama súlyos és türehtlen sértésekre, melyeket férjétől szenvedett, nyomatékosan érinté, mi hálátlannak mutatkozott ez iránta, s mi igaztalanul bánik vele most is. Aztán hozzátevé, hogy ha ő fölsége Morton grófnak s Ruthven és Lindsay lordoknak megbocsátani méltóztatnék, ezek a többi nemességgel módot találnának őt férjétől házasságbontás által akként elválasztani, hogy azontúl mi baja sem volna vele többé. Ezen ajánlat meg nem lepte Máriát. Eleintén azon kettős föltétel alatt egyezett bele, hogy az elválás törvényes legyen s fia jogainak hátrányára ne szolgáljon. De az elválás nem egykönnyen volt kivihető, miután vagy a rokonsági viszonyt kellett volna érvényesíteni, melyre nézve a pápától fölmentvény érkezett, vagy házasságtörés miatt indítani pört Darnley ellen, vagy végre mint felségsértőt idézni őt törvény elé.

Ezen nehézségek nem kerülhették el Mária figyelmét, ki így bizonytalan tárgyalások késedelmeinek s egy gyűlöletes eljárás botrányainak lett volna kitéve. Azért fön is akadt benne, s kedvetlenségében arról szólott, hogy Francziaországba vonúl vissza, s Darnleyt Skóthonban hagyja, ki úgy monda, talán megjavúl. De Lethington azt felelvén, hogy országa lordjai ezt türni nem fognák, rejtélyes kifejezésekben szörnyű közléseket merészelt tenni: „Asszonyom, úgy monda, semmit se aggódjék, mink itt a nemesség s kegyelmességed tanácsának főbbjei vagyunk, s bizonyára módot találandunk fölségedet tőle megszabadítani fiának minden hátránya nélkül; s bár Murray lord, ki itt jelen van, nem kevésbbé lelkiismeretes protestans, mint kegyelmességed katolikus létére, mégis bizonyos vagyok benne, elnézéssel leend, tenni hágy minket s mit sem fog szólani.“ A királynő jól megérté ezen biztatás jelentőségét s azt viszonzá, hogy semmit sem enged cselekedni, mi becsületére szentet vethetne, de nem lázadt föl kel-

lőleg egy ily gondolatra, s csak azt mondá, hogy jobb volna megmaradni az eddigi állapotban s Istentől várni segélyt. Lethington nem sokat hajtott ezen langy ellenállásra s hozzátevé: „Asszonyom, bízva reánk a dolgot. Kegyelmességed csak jót fog abból eredni látni, s oly tetteket, miket a parlament helyben hagyand.“

Ilyen volt ezen rendkívüli értekezlet. Az emberölő szövetség előmozdítóí részéről oly tény követé azt, mely valódi jelentőséget kölcsönze ntőbbi nyilatkozatuknak. Egy szerződés vagyis „bond“ által elhatározták megölni a királyt, mint ki fiatal bolond, zsarnok s a nemesség ellensége, s türhetlen módon bánt a királynővel. Megállapodtak, hogy ezen gyilkosságot államintézkedésnek fogják tekinteni. Sir Balfour Jakab Bothwellnek párthive szerkeszté a „bond“-ot, melyet ez utóbbin kívül Huntly, Lethington és Argyle irtak alá, s mely Bothwell kezei között maradt.

Alig egy hónappal azután, hogy Darnley élete ellen veszályt forraltak, az ifjú herczeg a stirlingi várban megkereszteltetett. Keresztanyja az angol királynő, Argyle grófnő által képviselteté magát, s ünnepélyes követségben küldé Bedford grófot arany keresztelő medenczével, mely az egyházi szertartásnál való használatra volt szánva. Ez december 17-én tartatott meg nagy pompával s a francia király részéről Brienne gróf és du Croc követ voltak jelen. Ámbár katolikus gyakorlat szerint végeztetett a szent-endrei érsek által, mégis a protestans Bothwell intézte azt. Darnley meg nem jelent, bár a stirlingi várban volt. Ingerülten s önmagával meghasonlottan két nappal előbb elutazással fenyegetett. Mindamellett ott maradt, de szobájába zárkozott a keresztelés s az azt követő ünnepélyek alatt. A francia követet kívánta látni, de ez vonakodott hozzá menni, mivel nem volt jó viszonyban a királynővel, sőt du Croc azt üzente neki, hogy ha az ő saját házába találna jönni, a mely perczen abba egyik ajtón belépne, ő a másikon volna kénytelen eltávozni.

Megaláztatása nagyobb nem lehetett. A király megvetés tárgya volt udvara közepette; az atya nem talált helyet fia keresztelésén. Ezen Darnleyre nézve türhetlen helyzet nyomasztólag hatott a királynőre is. Miután leküzdeni látszott bánatos érzelmeit, hogy részt vehessen mindazon ünnepélyekben,

hol egy pillanatra ismét visszanyeré szeretetreméltóságát és bá-jait, Mária újra visszasülyedt bújába. Komor lön és gondola-tokba mélyedt. Du Croc, kit magához hivatott, sirva találta őt ágyára dőlve, s oldalszúrásoktól gyötörtetve. Csak rosztat jósol-hatott a király és királynő közötti napról-napra ellenségesebb viszonyból. Kevéssel előbb ezt írta a glasgowi érseknek: „Nem igénylem ugyan előre megjövendőlni a történendőket, de azt mondom, hogy a dolog nem maradhat sokáig úgy a mint van, a nélkül, hogy igen rosz következései legyenek.“

Ezen következmények csakugyan tragikus gyorsasággal gördültek egymás után. Stuart Mária Lethington és Both-well kérelmeire feledvén a Riccio főgyilkosai elleni bosszúját, visszahivatá Mortont, Ruthvent, Lindsayt és hetvenhat más száműzöttet. Egyedül Douglas György és faudonsidei Kar András vétettek ki ezen kegyelem alól, az első azzal vá-doltatván, hogy Ricciót a királynő előtt sújtotta, a másik pedig, hogy magára a királynőre irányozta pisztolyát. Darnley megtudván, hogy hajdani ügyfelei közül azok, kik leginkább voltak terhelve, s kiket kérlelhetlen ellenségeivé tett volt, legközelebb vissza fognak térni, elrémült; maga ellen irány-zott sötét szándékot látott abban, s újból elhagyta az udvart, Glasgowba vonulandó atyjához Lennox grófhhoz. Alig érkezett oda, beteg lett. A népbizalmatlanság nem csalódván az őt környező veszélyekben, bár tévedvén rosszszálléte okai iránt, megmérgezettnek hitte. Vörös himlőben volt, mely nagy mér-tékben ütött ki rajta.

Azalatt tovább szőtték a cselt élete ellen. Bothwell új czinkosokat keresett és talált. Megnyerte Caithness lord, a szent-endrei érsek és Ormiston laird hozzájárulását; s mi-helyt Morton az országba 1567-i januar 10-ike és 15-ike kö-zött visszatért, Bothwell ezen elszánt és nagy befolyású férfit szinte hajlandóvá igyekezett tenni szándéka iránt. Witting-hamba ment látogatására Douglas Archibaldhoz, ki közel ro-kona volt. Közölte vele a szándéklott vállalatot, a királynő beleegyezésével tervezettnek állitván azt, s felszólítá, járulna hozzá. Morton ezen ajánlat által sem meg nem lepetett, sem azon meg nem botránkozott; jól ismervén és osztván a skót lordok változékony, önző és erőszakos indulatát. De az épen kiállott száműzetés alatt óvatosabbá válván, azt

felelé, hogy bele nem elegendik, ha csak bizonyosságát nem mutatják annak, hogy a királynő mindent helyben hagy. Bothwell egy második találkozás alkalmával Lethington közbenvétele által sem bírván Mortontól egy ily föltételes hozzájárulásnál többet kieszközölni, Edimburgba tért vissza, hogy írott beleegezést hozzon a királynőtől. Nem küldé meg, s Lethington arról értesítetté Mortont Douglas Archibald által, hogy a királynő mit sem akar tudni a kérdéses ügyről. Vajjon Bothwell nagyon is előre ment e, jogosítlanul hivatkozván Mária nevére, vagy pedig ez csupán eszélyességből vonakodott bűnösségét feltüntetni?

Bármiként legyen is ez, ő folyvást bizalmatlan és indulatos maradt Darnley ellen, s cselszövással vádolta őt. A glasgowi érsek szolgái Heigate Vilmos és Walcar Vilmos állítólagos nyilatkozataik szerint, melyeket azonban ezek vallatásuk és szembesítésük alkalmával tagadtak, a király elhatározta volna hatalmába ejteni, s megkoronáztatni fiát az ifjú herceget, s nevében kormányozni az országot. Ezen képzelt veszélytől félelmében a királynő 1567-i január 14-én a királyi herceget Stirlingből Edimburgba hozta vissza, mintegy meggátolni akarván elragadtatását. Ama gyöngé és szánandó fiatal ember pedig, kinek ezen terv tulajdonított, sem tekintélyel, sem párttal, sem jellemmel nem birt. Egy kegyvesztett elszigeteltségében és hatalomtalanságában élt, s január 5-ke óta ágyhoz volt kötve azon kiütéses betegség által, mely éltét veszélyezteté. Mária mindamellettt fondorkodással vádolta, s állítólagos terveiről beszélván egy a glasgowi érsekhez január 20-ról kelt levelében, hozzátevé: „Írányunkbani viselete és háladatossága jól ismervék Isten s emberek előtt. Alattvalóink, még a közönyösek is átlátják ezt, s nem kételkedünk, szívből kárhoztatják ugyanazon terveket. Szünet nélkül tetteink fürkészésével és hánytorgatásával látjuk őt elfoglalva, melyek Isten segedelmével, mindig olyanok lesznek, hogy senki azokban fen ne akadhasson, s csak tiszteletteljes ítéletet hozhasson rólunk. Ő azonban, atyja és párthivei akként beszélnek, mintha fel akarnák tüntetni, hogy nem hiányzanék jó akaratjuk akadályt gördíteni elibenk, hatalmuk felérvén szándékukkal. De Isten mérsékli erejüket s nem nyújt nekik módot a végrehajtásra.

Az arra következő nap, melyen oly gyanakodó szigorral nyilatkozott Darnley felől, Glasgowba indult, hogy azt, kiről oly kedvezőtlenül ítélt, s kit még folyvást utált, szeretete jeleivel halmozza el. Darnley, ki üdülő félben volt, csodálkozott is ezen váratlan látogatáson. Tudta, hogy Stuart Mária nem régiben kemény kifejezésekkel szólott róla, nagyjában figyelmeztetve volt a craigmillari koholmányokra. Nem titkolta ezt a királynő előtt. Értésére esett, ugymonda, Minto laird által, hogy (a királynő) vonakodott aláírni egy eleibe a végből terjesztett iratot, hogy őt (a királyt) foglyúl ejtsék, s ha ellentállana, megöljék. Hozzátevé, miszerint soha se hihetné el róla, ki tulajdon teste, hogy rosszat forraljon ellene. Aztán hiúságból inkább mint önbizalomból mondá, hogy ha mások őt sujtani szándékoznának, drágán adná el életet, hacsak alvás közben nem lepnék meg. Mária viszont ellene támadt elutazási szándéka s a Heigate és Walcar által neki tulajdonított tervek miatt. Darnley előismeré, hogy amaz nem volt komoly, ez utóbbiakat pedig erősen tagadá. Mária miután szemrehányásokat tett neki aggodalmi és gyanakodása miatt, s több gyöngédséget s kevesebb ellenszenvet mutatott iránta mint rendesen, csakhamar visszanyeré fölötté egész uralmát. Darnley tulajdonképen még mindig szerette őt, s szerelmi neheztelés és sértett büszkeség egyaránt voltak okai az udvartóli eltávozásának. Mély bánatot mutatott, hibáit ifjusága s tapasztalatlansága rovására tette, s megfogadá, hogy többé azokba vissza nem esik. Hátártalan örömet fejezé ki az iránt, hogy magánál láthatja s esedezve kérte ne hagyná el többé. Mária abbeli indítványára, hogy ha majd utazhat, gyaloghintóban viteti Craigmillarba, mindenre késznek nyilatkozott, ha csak beleegyezik ismét házasságban élni vele. Mária megigérte, kezét nyujtván neki; hozzátevé azonban, hogy bevárja teljes felüdülését. Kivánta, miként titkon tartsa ezen kibékülést nehogy gyanút költson némely lordoknál.

Rendkívüli volt Stuart Mária viseletének és hangjának ily változása. Vajjon férje iránti őszinte gyöngédség lépett e rögtön ellenszenve helyébe, s közeledésre téríté az idegenkedőt? Lehetetlen elhinnünk, midőn látjuk, hogy Darnleynek néhány nappal utóbb erőszakosan bekövetkezett halála neki bűt nem okozott, őt sajnálatra nem birta, boszúra nem költé, igazság-

szolgáltatásra nem indítá; midőn tudjuk, hogy színlett kibékülésekor is bűnös meghittségben állott Bothwellhez, s hogy kevésbé utóbb nőül ment férjének e vakmerő gyilkosához. De mire kell hát ezen kibékülést magyarázni? Azt kell-e hinnünk, hogy Stuart Mária elvakítva szenvedélye által s alárendelvén magát kedvese szilaj és nagyratörő vágyainak a végből jött volna Glasgowba, hogy színlett részvétének jelei által Darnleyt bizalomra gerjesztvén, őt Edimburgba visszatérítse s ellenségei hatalmába ejtse? Ily hitetlenség alig képzelhető, bár az erkölcsi látszat s írott bizonyságok egyaránt sujtó nyomaték-kal szólnak Stuart Mária ellen.

Bothwell egy francia származású régi szolgáját Hubert Miklóst helyezé el Stuart Mária mellé komornyikúl, kit szülő helye után közönségesen Párisnak hittak. Ezen Páris, egyike azon ügynököknek, kik hajdani ura által a király élete elleni merénylet végrehajtásánál alkalmaztattak, elkísérte a királynőt Edimburgból Glasgowba, midőn ez Darnleyt meglátogató. Harmadnapra megérkezése után Stuart Mária visszaküldötte őt Bothwellhez egy levéllel, mely bizonytságot nyújt Bothwell iránti szerelméről és sötét terveiben avatottságáról. „Eltávozván azon helyről, hol szívemet hagytam, így szóla hozzá, könnyen megítélhető, milyen volt hangulatom.“ Leirván aztán utazását Glasgowig, s úgy adván elő Darnley aggodalmas bizalmatlanságát s érzelő ömledéseit, mint az Crawford Tamás, akkoriban Lennox gróf udvarabeli lovag vallomásaiban is foglaltatik, kinek viszont Darnley beszélte volt el a királynővel értekezését, ez így ír tovább: „Soha sem láttam jobb színben, sem oly szelídnek, s ha tapasztalásból nem tudnám, hogy szive lágy mint viasz, az enyém pedig kemény mint a gyémánt, kevés híján megkönyörültem volna rajta. De ön mitől se tartson.“ Mindamellett keble fellázadt azon hitetlenségen, melyre szenvedélye kárhóztatá s melyet „gyűlöletes elhatározásának“ nevezett. „Ön oly színlésre kész tet engem, tévé hozzá, hogy eliszonyodom rajta, miután nem csupán arra kényszerít, hogy áruló szerepet játszam; emlékezzék meg, hogy ha indulatom által, melynél fogva tetszését keresem, nem kényszerítettém, inkább meghalnék, mintsem hogy ilyen dolgokat kövessek el, mert szívem vérzik tőle. Röviden tehát, ő nem akar velem jönni, csupán azon föltétel

alatt, ha megigérem, hogy mint azelőtt egy asztalt és ágyat fogok vele tartani, s hogy nem hagyom el oly gyakran; s hogy ha úgy cselekszem, mindent megtesz mit akarok s követni fog.“ Leigázva hő szerelme által, kijelenté Bothwellnek, hogy mindenben szavát fogadandja, s esedezve kérte, hogy bal véleményt ne tápláljon felőle: „Miután, így folytatá, ön maga oka ennek, s én személyes boszúból soha sem cselekedném azt ellene.“ Nem titkolá kitűzött célját, mely két hónappal Darnley meggyilkoltatása után, Bothwellnek Gordon ladytól lett elválása s a királynővel történt összekelése által el is éretett. E végből nem átalotta koczkáztatni becsületét, terhelni lelkiösmeretét, veszélyeztetni személyét, megfélekezni nagyságáról s tulajdon természete ellenére feláldozni azt, ki őt abban gátolta. „Isten bocsásson meg nekem,“ mondá bűnbánólag.

Ugyanakkor, midőn Páris ezen levelet vitte Bothwellnek, erszényt is kellett neki átszolgáltatnia három vagy négy száz tallérral s Mária által számára készített karpereczeket. A királynő azonkívül meghagyta volt Párisnak, tudakolná meg Lethingtonnál és Bothwellnél hova kellend a királyt visszatértekor elszállásolni, Craigmillarban vagy pedig Kirk of Field-en (templom mezején), hogy ott jó levegőt élvezhessen, miután nem volna czélszerű őt a holyroodi apátságban elhelyezni, hol a királyi herczegre is ragadhatna betegsége. E tárgyban írta Mária Bothwellnek: „Tudassa velem, mit határoztak tenni a tudva levő dologban, hogy kölcsönösen megértsük egymást, s máskép semmi sem történjék.“ Páris teljesíté megbiztatását. Volt Bothwellel és Lethingtonnal, kik mindketten czélszerűbbnek látták, hogy a király Kirk of Field-en szállásoltassék el. Ez egy terjedelmes mező volt Edimburg falai előtt, a domokos szerzetbeliek régi kolostora közelében, kiket „fekete barátoknak“ (black friars) neveztek. Jó szellős terét kertek futották végig s házak borították, melyek között Châtelleraulti herczeg bírt egy elég szépet és nagyot, s Balfour Robert, ki Bothwell meghittje, James lord rokona s a gyilkossági bond szerzője volt, egy másikat. Ezt a „Praebendarius“ házának hitták. Bár szűkebb volt, de elszigeteltebb is, s az összeesküdtek ezt választották mint tervük kivételére alkalmasabbat. Páris kétszer látta Balfour Jakabbal értekezni Bothwellt, ki őt

visszaküldé, mondván: „Térj vissza a királynőhöz, s hódolva ajánlj kegyeibe s mondd, hogy minden jól fog menni, mert Balfour Jakob és én egész éjjel nem aludtunk, s elrendeztünk mindent s elkészítettük a szállást; s mondd a királynőnek, hogy ezen gyémántot küldöm számára, melyet te át fogsz vinni, s ha lehetne szívemet is örömet átküldeném.“

Darnley nemsokára képes lett gyaloghintóban utazni. A királynő, kit gyöngédségével elhalmozott, s ki valahányszor hozzá jött, beteg oldalában szúrásokat érzett, előre tudatá Bothwellel közel elindulásukat. „Megbízatásomhoz képest, így irt neki, magammal hozom emberünket hétfőn.“ Az eredeti tervvel, mely szerint Craigmillarba vezették volna, fel kellett hagyniok, miután a király nagyon idegenkedett ezen helytől. Beleegyezett azonban, hogy Kirk of Field-en szálljon meg s ott töltsse felüdülése idejét. Mindamellett Mária előzékeny szívélyessége s viszont magának iránta való vonzalma daczára Darnley nem volt ment minden aggodalomtól. „Gyanútól gyötörtetem, mondá Crawford Tamásnak, Isten legyen bíró köztem és közötté. En csak ígéretére támaszkodhatom. De hatalmába adtam magamat, s bárhová követni fogom, ha mindjárt halálot okozná.“ Ily lelkiállapotban indult el Glasgowból Kirk of Field felé, kis napi járásokban utazván. Bothwell elibek ment Máriának és Darnleynek. Január 31-én lépett be az ifjú király még gyöngélkedve s aggodalmaitól gyötörtetve ama végzetteljes lakba, hol a halál várt reá.

Ezen ház, régi lakása egy mezei egyház javadalmasának nem volt alkalmas egy király és királynő elfogadására. Alacsony, szűk s rossz karban lévén, földszinti osztálya csak egy pinczéből, s egy más szobából állott, emelete pedig csupán egy csarnokot, mely a pincze fölé vala helyezve, s egy a földszinti szobával közlekedő termet foglalt magában. Miért is Darnley szolgálja Nelson Kirk of Field-re érkezvén, Châtellerault herczeg házáat készült berendezni, mint a mely egyedül látszott alkalmasnak ura elszállásolására. De a királynő eltérítette onnan, s maga vezette Balfour házához, melybe vitettek a szükséges bútorok, s melyet nyilván Bothwell jelölt ki, hogy ott könnyebb szerivel vihesse véghez az eltökélt gyilkosságot. Darnley lakása az első emeletre tétetett, hol három szolgálja Taylor, Nelson és Simons Edvard a csarnokban

helyezkedtek el, mely egyszersmind ruhatár és öltözőszoba gyanánt használtatott. A földszinti pinczét konyhává alakították át s a királynő számára a mellékteremben vetettek ágyat, mely közvetlenül a király szobája alatt feküdt. Sőt a királynő ajtót is töretett, mely közlekedést nyitott a földszinti s emeleti lakosztályok között. Ekkép bár igen kényelmetlenül elhelyezkedvén Darnley oldala mellett, több éjt töltött vele egy fedél alatt. Figyelme, gondossága s gyöngédségének egész új bizonyosságai képesek voltak őt megnyugtatni.

Mialatt Mária visszatérni látszott Darnley iránt való régi ragaszkodásához, Bothwell a gyilkosság előkészületeivel volt elfoglalva. Magas rangú bűnrészesek kivül, kiknek hozzájárulását Craigmillarban létekor, s azóta nyerte volt meg, hogy büntetlenséget biztosítson szándékának, most alárendelt czinkosokat szerzett, hogy azt végrehajtsa. Komornyikja Dalgleish, szobája Wilson, kapuőre Powrie, Ormiston Jakab laird és testvére Robert s nevezetesen két markos legény Hay de Tallo és Hepburn de Bolton, kiknek bátorságát és hűségét határszéli hadviselése alkalmával tapasztalá, lőnek bizalmába beavatva s eszközeiül megnyerve. Álkulcsokat készíttetett, melyeknek segedelmével akadálytalanul lehetett Balfour házába behatolni, s Dunbarból egy átalag puskaport hozatott, mely a király szobája alatt volt elhelyezendő, hogy szétrobbanása által az egész házat levegőbe röptse.

A francia Páris segedelmére, kit Stuart Mária mellé helyezett el, szinte szüksége volt, hogy meggyőződnessék vajjon az álkulcsok illenek-e, s hogy a puskaport a királynő szobájába vitethesse. De közölvén vele szándokát február 5-én, ez habozni látszott s vesztétől rettegett. Páris, ki két évvel a gyilkosság után abbani részvéte miatt felakasztatott, törvényszék előtt tett vallomásában megragadó nyíltsággal beszélt el Bothwelleli értekezését, midőn ama szörnyű titokba beavatott. „Hallatára szívem összeszorúlt, ugymonda, szót sem szóltam s szememet lesütém.“ Bothwell, hogy zavarát eloszlassa, s hallgatásának véget vessen, türelmetlenül reá szegezvén tekintetét azt kérdé tőle, mit gondol. „Uram, felele, arra gondolok, mit mondott, ez pedig nagy dolog. — Mit tartasz róla? folytatá amaz. — Mit tartok róla, uram, ön megbocsát ha szegény fejem után mondom meg azt önnek. — Mit akarsz mondani?

Prédikálni fogsz? — Nem, uram, meg fogja hallani. — Mondd hát, mondd.“ — Páris emlékeztetvén őt eddigi éltének viszontagságaira s hányattatásaira, jelen nyugalmánának érdekében s ama rendkívüli kegynek, melyben már is részesült, megóvhatása végett igyekezett őt ama gyilkosságról lebeszélni, s ekként végzé: „Most már uram, ha felvállalja ezen dolgot, ez lesz a legnagyobb baj, melyben valaha volt, mert mindenki kigyót békát fog önre s övéire hányni. — No s hát elvégezted? kérdé Bothwell. — Tessék megbocsátani, uram, ha szegény fejem szerint mondtam el. — Ostoba, azt hiszed-e, hogy mindezt csak magam jó szántából teszem? — Uram, nem tudom, miként teszi ön, de jól tudom, hogy ez lesz a legnagyobb baj, melyben valaha volt. — S miként lehetne ez, miután birom Leddington, kit ezen ország egyik legjobb tehetségének tartanak, s ki mind ennek szerzője; aztán birom Argyle urat, s bátyámat Hontlye urat, s Morton, Ruthven és Lindsay urakat. E három pedig cserben nem hágy soha, miután szót emeltem megkegyelmeztetésükért, s amazok részéről is, kiket előbb neveztem, birok biztosítást, s már múltkor is megakartuk tenni, midőn Craigmillarban voltunk, de te oktalan marha vagy, ki nem érdemes fontos dolgokat hallani.“

Páris végtére még is beleegyezett abba, mit Bothwell kívánt, kinek kegyétől függött, s talán hamarabb mint sem bevallja. Átnyújtotta a ház kulcsait Bothwellnek, ki azokat az ujonnan készültekkel egybeveté, s megígérte, hogy pár órával a gyilkolás előtt bevezetendi Hay de Tallot, Hepburn de Boltont és Ormiston lairdet a királynő szobájába, hogy oda vihessék a puskaort mig a királynő Darnleynél lesz. Bothwell megtiltotta Párisnak a királynő ágyát közvetlenül a királyé alatt vetni meg, miután ott akarta elhelyezni a puskaort. Páris nem hajtván erre, Stuart Mária midőn estve szobájába lépett, maga parancsolá meg, hogy ágyát más helyre vesse.

A február 9-i vasárnap éjjele tüzetett ki a szörnyű merény végrehajtására. Stuart Mária viselete a gyilkolás pillanatának közeledtével nagyon is alkalmas azon vádak megerősítésére, melyek a tanúbizonyságokból, a tettesek vallomásaiból s tulajdon leveleiből támadtak ellene. Nelson állítása szerint a király szobájából egy új bársony ágyat elhordatott, s egy ócskával helyettesített. A maga szobájából pedig, mint Páris

beszélte, egy értékes nyestbőr takarót vitetett el, kétségkívül nem akarván azt ott hagyni a fellobbanás alatt. Vasárnap a királyhoz jött, hogy ott töltsse az estét, s biztosítá, miszerint az éjjel nem hagyja el Balfour házát. Mig vele meghittent társalgott az első emeleten, földszint minden intézkedések megtették a király halálára. Előtte való nap este Hepburn a puskaporos tartályt Bothwell lakosztályának alsó teremébe hozta a holyroodi apátságba. Vasárnap alkonyat előtt Bothwell, czinkosai nagyobb részét ugyanazon teremben gyűjtven össze, velök mindent elintézett, s kiosztá szerepeiket az éjjeli szomorújátékra. Esti tíz óra tájban a puskaporos zsákok Wilson, Powrie és Dalglish által a kerteken keresztül a Black Friars-ig vitettek, hol aztán Hay de Tallo, Hepburn és Ormiston vették át. Ezek hozták be Balfour házába Páris segedekmével, ki ott várt reájuk. Mihelyt a puskaapor a földszinti szoba padozatán a király ágya alatt jó sűrűen elhintetett, Ormiston kiment, Hay de Tallo és Hepburn pedig az álkulcsokkal ugyanott a királynő szobájában maradtak. Minden készen levén, Páris felment a király szobájába, s a királynőnek akkor eszébe jutott ígérete, hogy megjelen egy ünnepélyen, mely Bastian nevű szolgájának s egyik hű és általa igen kedvelt hölgyének Carwood Margitnak az nap történt összekelésük alkalmából a holyroodi palotában álöltönyösen tartatott. Búcsút vön hát a királytól, s eltávozott kíséretével, melyben volt Bothwell is. Fáklyafénynél ment Holyroodba. Darnley búsan s titkos aggodalommal szemlélte távozását. Ezen boldogtalan, sejtven némileg az őt fenyegető halálos veszélyt, a szent írásban keresett vigaszt s a LXV-ik zsoltárt olvasta, mely helyzetére illő mondatokat tartalmaz. Nemsokára elaludt; nem messze tőle a szobában volt fiatal apródja Taylor is.

Bothwell miután egy ideig a tánczestélyen részt vett, onnan éjfélkor eltávozott. Levetette fekete bársony, ezüsttel áttört s selyemmel bélelt dús köntösét s közönséges szövetű sötét színű s vászonnal bélelt öltönyt vett magára. Aztán Dalglish, Paris, Wilson és Powrie kíséretében elindult; s kevésbbé gondolván észrevétni, a holyroodi csigalépcsőn ment le a királynő kertjébe s a déli kapunak tartott. Két ór ezen csoportot ily szokatlan uton s késő időben haladni látván, rájok kiáltott: ki éljen? — Barátok, viszonzza Powrie. —

Kinek barátjai? kérdé az egyik ör. — Bothwell lord barátjai, válaszola Powrie. — A csoport Canongate-on haladván akkor át, a Neither-bow kaput csukva találta, melyen át kellett mennie s Wilson felköltötte az őrt, kit Galloway Jánosnak hittak, reá kiáltván, nyisson kaput Bothwell lord barátjainak. Galloway meglepetve azt kérdé tőlök, mi végett hagyták el ágyaikat ily késő éjszaka? Bothwell útközben magával akarta híni Ormiston lairdet, de ez, miután a puskaapor átvitelénél segített volna, attól tartván, hogy ezen vállalat éltebe kerül, mi néhány évvel utóbb meg is történt, lefeküdt volt, s nem felelt. Bothwell folytatván útját, Black Friars-hoz ért, a mezei templom irányában, s ott hagyván Powriet, Wilsont és Dalgleisht, Parissal Balfour kertjének tartott, hogy ott Hepburn és Hay de Talloval találkozzék.

Minden arra mutat, hogy a házban elrejtett két gyilkos e pillanatban hajtották végre gaztettüket. Az álkulcsok segédelmével a király lakosztályába hatoltak. Darnley neszt hallván, magára veté mentéjét s kiugrott ágyából hogy elszökjék. De az orgyilkosok megragadák s megfojtották. Hasonló módon ölték meg fiatal apródját is. Aztán hulláikat egy kicsi gyümölcsös kertbe vitték a szomszédban, hol másnap megtaláltattak csonkítás s a tűz minden nyoma nélkül, a király csak egy ingben, prémes mentéje mellette a földön. Ezen szörnyű végrehajtás után Hepburn meggyújtá a kanóczot, mely a puskaapor rakásig ért, s nehezítendő vala a gyilkostett nyomozását, légbe röpítvén a házat. Bothwell, Hepburn, Hay de Tallo s a többi gonosztevők ekkor félre állottak, hogy a fellobbanást bevárják, mely csak egy negyedórával később történt meg reggeli két és három óra között rettentő robajjal. Erre azonnal mindnyájan szaladásnak indultak Edimburgba visszatérendők s Bothwell megsebesült karja miatt nem bírván felérni egy a város falán szakadt résig, kénytelen volt csapatjának nagyobb részével ismét a Neither-bow kapun térni vissza s újra felkölteni Galloway Jánost. Megérkezvén a holyroodi palotában, hol az örök kiáltása még egyszer hallatszott, Bothwell inni kért, hogy izgalmát lecsillapítsa, s aztán hirtelen ágyba feküdt.

Alig volt ott egy fél óráig, midőn Hacket György, egyike a palota felügyelőinek nagyot zörget ajtaján s bebocsáttatást kér. Fölnyitják előtte, s ő háborodottan belép, nem bírván

szót ejteni. Bothwell szörnyű hidegvérrel kérdi tőle, mi történt. „A király háza légbe röpült, válaszola Hacket György, s a király megöletett.“ — Ezen híre Bothwell bőszenek látszik s felkiált: Fy! árulás! Felkel, felöltözködik, Huntly gróffal, ki hozzá jött, értekezik, s mindketten a királynőhöz mennek.

A vakmerő Bothwell azután egy csapat katonától követve a gonoszított színhelyére siet. Edimburg lakossága a robbanásra fölébredvén, hajnalkor odasereglik. Elszéled az összerombolt ház körül, melynek omladékai alatt Nelson még élve találtatott, s a gyümölcsösbe, hol a király és apródja Taylor holtteste feküdtek. Bothwell félre tolja a megdőbbsent s elrémult tömeget, s a két áldozatot egy szomszéd házba viteti, senkinek sem engedvén azokat közelebből szemügyre venni. De senki figyelmét el nem kerülte, hogy a király teste különleg sértetlen maradt, hogy sem puskaportól szétmarcangolva, sem bukás következtében összezúzva nem volt, hogy mentén, mely illetetlenül hevert oldala mellett, tűzfoltok nem látszottak, s hogy a két test nem röptethetett volna oly messzire az összeomlott ház felrobbanása által, a nélkül, hogy ennek nyomait magukon ne viselnék. Nehány nap múlva Darnley majdnem titkon temettetett el a holyroodi kápolnában.

S mikép fogadta Stuart Mária ezen rémhírt, mely borzadással és bizalmatlansággal tölté el Edimburgot? Leverettnék látszott s csöndes bánatba merült. Nyoma sem volt azon tevékenységnek, haragnak, elszántságnak és bátorságnak, melyet Riccio meggyilkolása után mutatott. Szobáiba zárkózva leg-hűségesebb szolgálival is csak Bothwell közvetítése mellett érintkezett. Darnley gyilkosa egyedül nyert nála bebocsáttatást. Ha mindjárt a saját leveleiben foglalt vallomásokból, melyeknek hitelessége meg van alapítva, valamint ezen szomorújáték alárendelt szereplőinek a törvényszék előtt vagy verpadon tett nyilatkozataikból Mária bűnrészessége ki nem derülne is, már csupán a gyilkosság előtti és utáni viselete elégséges volna ezen bűnösség bebizonyítására. Glasgowba való utazása, midőn épen legnagyobb bizalmatlanságot és ellen-szenvet tanusított Darnley ellen; azon szerelmi tüntetések és kibékülési kecsegtetések, melyekkel őt Edimburgba visszatérítene sikerült; a Balfourféle háznak választása, mely csak ilyen-mű merényletre volt alkalmas, s melyben ő maga is meg-

szállott, hogy férje attól ne idegenkedjék; azon gondosság, melyel a gyilkosság előestéjén legbecsessebb holmiját onnan eltávolíttatá; a puskapor bevitele, s a két fő gonosztevő bevezetése saját szobájába, melyben a port elhinteni s az orgyilkosokat elrejtteni tudta nélkül nem lehetett, mert szobájába lépven mindennek nyomára jön; végre eltávazása Balfour házából, hol az éjet töltendő vala, néhány órával Darnley megöletése és a ház légberöpitése előtt, elég világosan bizonyítják, hogy mindenről értesítve volt.

De ha a büntettet megelőző tények vádolják Stuart Máriát, mit kell tartani az azt követőkről? Viselete mint asszony és királynő annál inkább terheli, minthogy távolról sem boszulván meg férje halálát, kit csak az imént csalárd gyöngédségének jeleivel tetézt, megjutalmazá gyilkosát, s két hónappal utóbb nevévé lőn. Kitarjuk majd tévedéseinek s bűnhődésének szomorú képletét. Leveretve mint látszott, Stuart Mária titkos tanácsát, melynek tagjai a gyilkosságnál majd mind részesek voltak s melynek titkára és lelke Lethington volt a büntett fő szerzője, avval bizta meg, hogy a francia udvart e gyászesetről értesítse. A tanács sürgönye Medicei Katalinhoz volt intézve s Clarnault-ra bizatott, ki egyúttal a glasgowi érsekhez is vitt Máriától levelet. Ezen másodnappal a király halála után irt s a IX. Károly udvaránál volt követéhez intézett levélben Stuart Mária siralmasan említi azon „borzasztó eseményt, mely elrémité Skóthont“, s kételkedik, „hogy valaha bármely országban is ehhez hasonló történt volna.“ Azt állítja, miszerint ő is csak szerencsés véletlennek köszönheti, hogy ama bizonyára épen úgy az ő mint a király személye ellen intézett merény áldozatául szintén nem esett. „Nem tudja, úgymond tovább, kik lehetnek ezen büntett elkövetői, de bízik tanácsának buzgalmában és igyekezetében, hogy azokat felfödözi, s reményli, oly büntetéssel sujthatja őket, mely rettentő példáulul szolgáljon az utókor előtt.“ Miután így a francia udvarnál kedvező véleményt költeni igyekezett, végre február 12-én nyilvános kiáltvány által két ezer skót fontot ígért annak, ki némi felvilágosítást nyújthat a merény elkövetőiről. A közszózat azonnal utat tör, hirdetvény ragasztatik Tolbooth vagyis a városi börtön ajtajára, mely szerint Bothwell, Balfour Jakab s amannak egy másik meghittje, Chambres Dávid lennének a király gyil-

kosai. Az éji csendben ugyanazon neveket hangoztatják Edimburg utcáin. Egy másik hirdetmény a királynő szolgálait is ezen vádba foglalván, megnevezi signor Francist, Bastiant, Bourdeaux Jánost és Riccio Józsefet, Dávid testvérét. A királynő az alárendelt czinkosok ellen nyomozást nem indít, s a főbűnöst magánál tartja.

Távolról sem intézkedvén, elhagyja Edimburg városát s Seton lord várának tart. Bothwell követi őt, s mindketten ott maradnak Bothwell egyik hű embere Cullen kapitány őrizete alatt, Huntly, Argyle, Lethington s a szent-andrei érsek társaságában, kik mindannyian előmozdítói a király megöletésének. Vajjon gyászban és búban tölti-e ott idejét? Nem. M. Frater Tytler, Skóthón legújabb és sok tekintetben legjobban értesült történésze, ki hagyományos ragaszkodásánál fogva Máriának igen kedvez, ime ezeket írja setoni mulatásáról: „Álmélkodva látták, hogy két héttel férje halála után, a míg az országban és fővárosban mindenki meg volt dőbbenve a legutóbbi események miatt, melyeket szennyfoltnak tartottak a nemzeti becsületen, a setoni udvar csak vigalmakkal foglalkozott. Mária és Bothwell czél lövésben gyönyörködtek, fogadásokat tévén Huntly és Seton ellen, s egy nap ezen urak kénytelenek voltak elvesztett fogadásukat megfizetni, ebédet adván Tra-
nentben.“

Ezen szórakozások közepette keresték fel Stuart Máriát a nép vádoló gyanúja s Lennox keserves panaszai. Edimburgban, mely ama végzettetjes éjjel a holyroodi palotából elindult csoport által háborítottatott, a gyilkosság szerzője felől biztos, czinkosai felől pedig kétes hírek szállongtak. A nyilvános piacon falragasz hirdeté, hogy a lakatos, kinél a király lakásának álkulcsai megrendeltettek, kész magát megösmertetni, ha kellő biztosságot nyer. Ezenkívül két új hirdetmény ragasztatott ki, melyeknek egyikén a királynő nevének kezdőbetűi M. S. valának olvashatók egy kardot tartó kéz mellett, másikán pedig Bothwell kezdőbetűi egy sulyok mellett, mely mint a gyilkosság eszköze vala feltüntetve. Az egész város a legnagyobb izgatottságban volt. A presbyteri lelkészek komor indulatossággal papoltak; böjt és imák között kérték az Istent, hogy fölfedezzen és boszúljon. A királynő szinte befoglaltatott a közgyanúban, s a bűnösségéről meggyőződés mindinkább

elterjedt. A bös Bothwell megkísérlé elnémitani a közvéleményt. Edimburgba érkezett ötven fegyveres kíséretében s fennen hirdeté, hogy ha ösmerné amaz iratok szerzőit, kezeit vérükben fűröszené. De haragja mellett egyszersmind gyanúval lévén eltelve, midőn valakivel beszélt, kit biztosan nem ösmert, szemét merően reá szegezte s kezét mindig töre maroklatán tartotta.

Az elhunyt királynak boldogtalan atyja látván, hogy Mária tétlen marad, a legszenvelgőbb kifejezésekkel sürgette, hogy vizsgálatot rendeljen: „Természet és kötelesség kényszerítenek, így irt neki február 20-án, Isten ügyében s fölséged és országa becsületének érdekében esedezni fölséged előtt, méltóztassék összehívatni az egész nemességet és Skóthon rendeit, hogy czélszerű intézkedést tegyenek egy ily büntett üldözésére. A mindenható Isten kegyelméből nem kétkedem, hogy a szent lélek leszáll fölséged és minden hű alattvalói szívébe, s felfedezi ezen halál vérengző és kegyetlen okozóit. Nem szükség fölséged előtt fölemlítenem, hogy a dolog közléről érdeklí s bocsánatot kérek hogy alkalmatlankodom, atyja lévén annak, ki ellen mindez elkövetetett.“

Mária szívélyesen, de kitérőleg felelt Lennox grófnak. Tudósítá, hogy már levelének vétele előtt összehívta a parlamentet, mely bizonyára felkarolandja férje a király kegyetlen meggyilkolásának megtorlását. De a parlament csak husvétkor vala összegyülemő, addig pedig Riccio József, Bastian, a királynő olasz ügynöke signor Francis, túl voltak Skóthon határain, miglen Powrie és Wilson Bothwell által az angol határszél közelében fekvő remeteségi várba küldettek. Lennox gróf, ki átlátta ezen hosszú tétlenség indokait, február 26-án megújítván kérelmeit, figyelmeztette a királynőt, hogy ez nem a parlament rendszerinti tárgyalása alá tartozó közönséges kérdés, de oly nagy fontosságú bűntény, melyet a világ példájára haladéktalanul vizsgálat alá venni s megfenyíteni szükséges, s felkérte őt, fogatná be a falragaszokon megjelölt gyanús személyeket. De ő azt válaszolá, hogy a falragaszok ellenkeznek egymással, s hogy így nem tudja mi biztos alapra fektesse az eljárást. Egyébiránt hozzátevé, hogy ha megnevezi azon személyeket, kiket törvényszék elé állítandóknak

tart, ellenök per fog indíttatni az ország törvényei szerint, s hogy büntettük nagyságához képest fognak megfenyíttetni, ha bűnösöknek ítéltetnek.

Mig Lennox oly buzgón folyamodott igazságához, Erzsébet! kiméletlenül érezteté vele bűnösségét. Sir Killegrew Henrik által hozzá intézett levelében rosszúl leplezett indulatos szemrehányásokkal illeti, s csalárd részvét sugallta felszólításokat intéz hozzá, melyeken átlátszik ellenszenvének egész keserősége: „Asszonyom, úgymond, az ön boldogúlt férje, én megöletett bátyám szörnyű meggyilkoltatásának hire annyira bántotta füleimet, sértette érzésemet s elrémitette szívemet, hogy még most is alig vagyok képes a felől írni; s bár mennyire sajnálnom kell természetes indulatomnál fogva ily közel vérrokonom halálát, bátran megvallva véleményemet, nem titkolhatom, hogy inkább fájlalom azt ön végett, mint ő miatta. O asszonyom, rosszúl tölteném be egy hű testvér s őszinte barátnő tisztét, ha inkább azon lennék, hogy füleit kecsgettessem, mint sem hogy becsületét fentartsam; miért is nem fogom elhallgatni, mit szólnak arról az emberek: azt, hogy újjain keresztül fogja nézni ezen büntett megboszlását, s nem szándékszik sujtani azokat, kik önnek ezen szivességet tették, mintha a dolog meg nem történt volna, ha a gyilkosok előbb biztosítást nem nyernek. Legyen felőlem meggyőződve, hogy a világ minden kincseért nem akarnék ilyen gondolatnak helyt adni szivemben.“ Legélesebb szavakkal sürgeté, ne hagyna büntetlenül egy ily gonosztságot. „Figyelmeztetem, intem és kérem önt, úgy vegye szívére ezen dolgot, hogy ne áttallja sujtani azt, ki legközelebb áll önhöz, s hogy semmi sem tartóztassa vissza bebizonyítani a világ előtt, hogy nemes fejedelemnő s becsületes hitves volt.“ Francziaországból, hol Máriát szintén bűnösnek tartották, ugyanezt írta neki követje a glasgowi érsek. Bátor őszinteséggel tudósítá, mi szigorúan ítélik meg ez alkalommal idegen földön országának nyomorúlt állapotát, nemességének gyalázatos viseletét és őt magát is. „Fölséged maga is, úgymonda, súlyosan rágalmaztatik, mintha az egésznek főokozója s elrendelője lett volna.“ Kérve kérte, hogy példás boszút álljon ezen merényletért, s hozzátevő: „Ha pedig ez mindjárt meg nem történik, akkor fölséged bár inkább életét és mindenét vesztette volna el.“

Több mint egy hónapja múlt Darnley megöletése óta s Mária még mindig nem intézkedett úgy mint azt az ország törvényei megkívánták s ártatlansága eleibe szabta volna. Sőt egy pillanatra sem vált el Bothwelltől. A helyett, hogy befogatását elrendelte volna, mint azt Lennox gróf egy harmadik levelében követelék, új kedvezésekkel árasztotta el. Reá bízta az edimburgi vár parancsnokságát, melyet addig a királyi herczeg nevelője, Mar gróf viselt. Azonkívül neki adományozta Blackness várát, Inchet, s a főhatalmat Leithban. Mindamellet Erzsébet merész s majdnem sértő tanácsai, franciaországi családjának mély elégedetlensége, a glasgowi érsek erélyes kérelmezései, s Lennox gróf ismételt esedezései elhátározták őt kilépni ezen veszélyes s megalázó helyzetből. Az igazság csalképével fedezvén magát, kedvenczét lerovás védpajzsa alá akarta helyezni. Márczius 28-án személyes elnöklése alatt tanácsot tartván, melyben Bothwell, Huntly, Argyle, Caithness, a rossi és gallowayi püspökök vettek részt, elhátároztatott beleegyezni a vád tárgyalásába. De hát el nem kerülhetvén a pört, most nyakra-főre sietteték azt. Lennox grófnak meghagyatott, hogy april 12-én Edimburgban megjelenvén, Bothwell elleni vádjait fentartsa.

A köztudomás maga jelenté fel ezen nagy bűnöst. Senki sem mert szólani, és senki sem is indíttatott arra. Azon lakatos, ki a király lakásához álkulcsokat készített volt, nem kapta meg a kívánt védlevelet, hogy fölfedezéseket tehetett volna. „Hogy sikerülhessen az igazságot kideríteni, így irt Lennox gróf a királynőnek, míg azok, kik azt megmondhatnák, félelemben tartanak, azok pedig, kik ellen az kimondathatnék, felbátorittatnak, szabadon maradnak, nagyok az udvarnál s hatalmasak fölséged királyi személyénél?“ Követelék tehát, hogy az ország szokásaihoz képest befogassanak, neki pedig halasztás engedjék, mely alatt büntettük bizonyítványait összegyűjthesse, hozzátevén, hogy e nélkül a pör nem volna lehetséges és törvényszerű. Erzsébet maga részéről szintén felszólította Stuart Máriát, engedne az elhunyt király atyjának s barátjainak annyi időt, mennyi a gyilkosok bűnösségének kiderítésére szükségeltetik. Figyelmeztette, hogy e részbeni vonakodása nagyban gyanút ébresztene ellene, s felhívta, nyújtson alkalmat a világnak hogy ez őt ártatlannak nyilváníthassa ezen iszonyú büntől, mert különben

eltaszíttatik a fejedelmek által s lealacsonyíttatik a népek szemeiben, „hogysen pedig így járjon, mondá szokott metsző beszédmódjával, inkább becsületes temetést mint beszennyezett életet kívánnék önnök. . . Kérem az Istent, hogy sugallatával arra indítsa, mi becsületére, barátjainak pedig vigasztalására szolgálhatna.“

Stuart Mária sem Lennox igazságos megkeresésére, sem Erzsébet előrelátó tanácsaira nem hajolt. Azt akará, minden úgy történjék, mint Bothwell s barátjai azt elrendezték. A ki-tűzött napon ápril 12-én az esküdtszék megnyitott a Tolbooth házban, hol Bothwellel egyrangú s párthivei közül választott nemes bírák ültek össze. A törvényszék, melynél mint örökös legfőbb ítélő lord Argyle gróf a gyilkosságnak szintén előmozdítója elnökösködött, két száz puskás által őriztetett, s négy ezer fegyveres foglalta el Edimburg téreit s utcáit. A korona tisztjei megnyerettek vagy félelembe ejtettek. Tanú nem volt. A vádló Lennox grófnak, ki barátjai s fegyveres jobbagyok kíséretében érkezett, meghagyott, hogy csak hat személylyel lépjen Edimburgba, mire visszavonult. A vádlott Bothwell gróf biztosan és bizalmasan jelent meg a törvényszék előtt. A király kedvencz lován lovagolva, testőröktől környeztetve indult el Tolbooth felé, nagy számú nemesektől kísértetvén, kik hódolatteljes alázatossággal követték. A királynő előtt haladván el, ki Lethington lady társaságában a holyroodi palota egyik ablakánál volt, Bothwell feléje fordult, s kellemteljes búcsú üdvözlést intett. Stuart Mária szint' oly nyíltan tette magaévá kedvese helyzetét, türelmetlenségében inkább mint aggodalmában üzenetet küldvén hozzá, míg bírái előtt állott.

Valóban nem is volt oka aggódni ezen nevetséges eljárás következményein. A törvényszék ülése sem hosszú sem két-séges nem vala. Felolvastatván a vádirat, melyben Bothwell bűnösnek állíttatott, tetteg azonban semmivel sem terheltetett, Lennox grófra került a sor, hogy azt bebizonyítsa. Szolgái egyike Cuningham Robert jelenvén meg helyette, indokolá ura elmaradását, s nevében megújította a gyilkosság vádját Bothwell gróf ellen, s halasztást kért bebizonyíthatására. Ez megtagdatván, óvást tett minden oly ítélet ellen, „mely által, úgy mond, oly személyek oldoztatnának föl, kik, mint ura a lord

állítja, általánosan a király gyilkosainak ismertetnek.“ A korona ügyészei a népnek nagy elégedetlenségére, hallgattak, s Bothwell, miután büntelensége mellett szót emelt, „bizonylatok hiányában egyhangúlag fölmentetett.“ Ekkor ezen vakmerő nyilvános kihívást intézett vádlóihoz, késznek nyilatkozván fegyverrel védeni meg ártatlanságát bárki ellenében, ki azt még kétségbe vonni merészné.

Ezen ép oly botrányos mint előrelátott feloldozás után, Stuart Mária új kedvezményekkel tetézvén azokat, melyekkel Bothwellt csak az imént elhalmozá, neki adományozta a dunbari urodalmat és erősséget, s kiterjesztette tengernagyi hatalmát. A nemesség közül senki sem volt többé képes s nem is látszott ezentúl hajlandónak neki helyt állani. Lennox Angolországba menekült. Murray, Skóthon leghatalmasabb embere, még a király meggyilkoltatása előtt visszavonult az udvartól, s három nappal a tolboothi törvénykezés előtt az országból eltávozott, Franciaországba ment. Semmi sem állott többé a királynőnek s diadalmas kedvenczének útjában. Azért is, midőn harmadnapra az esküdszék ülése után a parlament egybegyűlvén, Stuart Mária azt megnyitandó vala, Bothwell részesült azon kitüntetésben, hogy a koronát és kardot vigye a királynő előtt. Skóthon hármas rendei helybenhagyták az esküdszék ítéletét, s kárhoztatván az edimburgi falragaszokat, intézkedést tettek azok ellen. Mindenki megkapta engedenysége díjját. Az esküdszéki bírák közül öten megerősítést nyertek azon kedvezményekre nézve, melyeket az udvar részéről birtak. Huntly beleegyezvén, hogy nővére Bothwelltől elválasztassék, ismét minden javai birtokába lépett, melyek több év előtt elkoboztatván, mindaddig vissza nem adattak. A katolikus Mária, a protestans Bothwell iránti szenvedélye által elvakítva, eltörölte a reformált felekezet elleni törvényeket, mit addig soha tenni nem akart, és fizetést biztosított a szegény lelkészek számára. Ekkép vélte megnyerni a nemességet, elhalmozván azt adományaival s megszerezni a presbyteri egyház támogatását.

Azonban a presbyteri egyház meg nem kimélte szigorú ítéletétől, s a nép mindinkább lealjasodni látván őt Bothwell-hezi viszonyában, lassanként reá is kiterjeszté megvetését. Bünyösségének gyanúja alatt is gyökeret vert, s egyszer, midőn a

város piacza előtt haladna el, az ott levő asszonyok e szavakkal keltek föl: „Isten áldja kegyelmességedet, ha ártatlan férje megöletésében.“ Szerencsétlenségére a közérzelem szózata sem tartóztatta föl szenvedélyét.

Bothwell be nem érte büntetlenségével. Nem is elégítette ki őt azon nagy kedvezés, melyben mint alattvaló, s azon mulékony hatalom, melyben mint kedves részesült. Mást tartott szem előtt, midőn a királyt megöleté. Czélja volt nőül venni a királynőt, aztán pedig sikeresebb és merészebb vágyakkal érni el a trónt, mint a nagyravágyó és boldogtalan Darnley. Két akadály gátolá ezen kettős szándékot: nem régi házassága Gordon ladyvel s a fiatal királyi herczeg élete. El kellett válnia nejétől, hogy ezen akadályok elsejét legyőzze, aztán pedig nőül vevén a királynőt, hatalmába ejteni fiát, hogy elhárítsa a másodikat. A népösztön el nem tévesztette ezt. Átlátta, hogy Bothwell biztosítani kívánván előbbi büntettének gyümölcseit, még másokra is fog vetemedni. „A királynő házassága Bothwellel és a királyi herczeg halála, így irt Drury Cecilnek, ez az, mivel most foglalkoznak.“

Nem csak Erzsébet királynő ezen egyébbként igen jól értesült ügynöke szólott eképpen: de Stuart Mária egyik hive is. „Azonnal hire járt, úgymond Melvil Jakab, hogy a királynő Bothwell grófhhoz akar nőül menni. . . Ezen hir felindítá mindazokat, kik érdekkal viseltetnek ezen fejedelemnő becsülete s az ifjú herczeg élete iránt, ki nagy veszélynek volna kitéve, atyja gyilkosának kezei közé kerülván.“ Senki sem merte a királynőt arról lebeszélni. Bothwell dühétől és boszújától félt mindenki. Azonban egy a többieknél bátrabb nemes, Herries lord, különösen azért jött Edimburgba, hogy Stuart Mária lábaihoz omolván, mindenre kérje őt, ne menne nőül ahhoz, kit az egész ország férje gyilkosának tart, ha nem akarja eljátszani becsületét, veszélyeztetni fiát, s maga magát elveszteni. A királynő meglepettnek látszott, s szokásos színlésével válaszolt, hogy nem érti ezen zajt, miután szive soha sem dobogott Bothwellért. Herries ezen üdvös, de sikertelen tanácsadás után sietve visszatért váltott lovakon, melyeket útfélen készen tartatott, hogy Bothwell boszúja elől megmeneküljön.

Melvil hasonló hü ragaszkodástól indítatva ugyanazt mervén a királynőnek tanácsolni, ez igen rosszúl fogadá s értesíté róla Bothwellt. Az eszélyes Lethington rosszál Melvilnek ezen veszélyes nyíltságát. „Mihelyt Bothwell értesül felőle, mondá neki, megöleti önt. Azért gyorsan vonúljon vissza. — Elég sajnos, viszonzá Melvil, hogy mindenki veszendőben látja a királynőt, és senki sem meri figyelmeztetni. — Ön mint becsületes, de nem mint okos ember cselekedett, válaszola Lethington.“ Nem csalódott, midőn Melvilt veszélyben hitte. Bothwell csakugyan kereste őt, hogy megölje, s Melvil kénytelen volt néhány napig rejtve tartani magát, míg a királynőnek sikerült Bothwellt lecsillapítani.

Bothwell kénykedő vakmerősége egy még rendkívülibb tettben nyilvánult. Meg akart győződni a főnemesség pártolásáról a királynővel házassága ügyében. April 19-én estve, mely napon a parlament akkori ülősszaka berekesztetett, Morton, Argyle, Huntly, Cassilis, Glencairn, Rothes, Sutherland, Errol, Caithness, Eglinton grófokat, Boyd, Seton, Sainclair, Semple, Oliphant, Ogilvy, Ross-Hacat, Carleile, Hume, Innermeith stb. lordokat, meghíttá vacsorára a szomszéd anslayi korcsmába, melyet aztán két száz puskással vétetett körül. Asztal fölött megmondá társainak, hogy a királynő beleegyezik nőül menni hozzá, s szemtanúk állítása szerint annak írott meghatalmazását mutatá elő, melyben felszólíttatott, terjesztené ezen ügyet a nemesség elé. Az erre támadt zavarban Eglinton gróf kiszökött. A többiek gyalázatos gyávasággal írásban adták, hogy meg vannak győződve Bothwell ártatlanságáról, kötelezték magukat őt minden rágalmozó ellen megvédeni, s „ezen nemes és hatalmas lordot“ illő férjül ajánlották a királynőnek, kinek hosszabb özvegysége, úgymondák, a közügy érdekének ártalmára szolgálna. Beleegyeztek, hogy Bothwell igényeit a királynő kezére éltükkel és vagyonukkal támogassák, ha pedig ezt megszegnék, becsületes és lovagiatlan embereknek, méltatlan és alávaló árulóknak tekintessenek. A szent-endrei, aberdeeni, dumblanei, brechini, rossi, az orkadákbeli stb. püspökök aláírták ezen házassági „bond“-ot. Ezen tény gyalázatára vált a skót nemességnek, mely hozzájárult, vagy belenyugodott, Stuart Máriának pedig

vesztét okozta, még inkább felbuzdítván őt Bothwellel tervezett gyászos házasságára.

Inkább mint valaha szerelmes volt belé, bár ezen erőszakos férfi eljárása néha sértő volt reája nézve. Ugyanis kételkedni látszott vonzalmában és hűségében, s rossz véleményét sértő durvasággal adta tudtára; eltávolítá tőle Reres ladyt, kit készségesének tartott, és saját nővérével Coldingham ladyvel helyettesíté. A szerencsétlen királynő arra jutott, hogy a szenvedély egész gyöngeségével és alázatosságával irjon neki: „Majd valakit veszek magamhoz, kinek modorát inye szerintinek tartandom. Esedezem, hogy egy másróli véleménye el ne idegenítse hűségem iránti jó indulatát. Nem bízik-e bennem, ki kétségen kívül akarom helyezni, s kijelenteni ártatlanságomat? Ó édes lelkem, ne tagadja meg, s ne kívánja, hogy bebizonyítsam engedelmességemet, hűségemet, tartózkodásomat s önkényes alárendelésemet.“ Az udvarnál minden állomásokról s mindenki létéről Bothwell rendelkezett. Az egyetlen ember, ki bizonyos pontig neki ellenállhatott volna, Murray elutazott, be nem várván nővére házasságát, melyet előre látott, de megakadályoztatni képes nem volt.

Hallatlan dolog, ezen házasság egy Stuart Mária által sajátkezüleg aláírt szerződés által még ápril 5-én, tehát egy héttel Bothwell feloldoztatása előtt lőn megállapítva. Titokteljes sietőséggel készítettet elő. Bothwell arra nyíltan igényt nem emelhetett, sem Stuart Mária önkényesen rá nem állhatott, Darnleynek csak imént történt halála után, kit az egyik harmadfél hónappal előbb megöletett, a másik pedig még tovább gyászolni tartozott. Mit tettek hát? szöktetést terveztek, mely Stuart Máriát mintegy a szükség kényszerűsége alá helyezvén a királynő belenyugvását a rajta mint nőn elkövetett erőszak következménye gyanánt vala feltüntetendő. Szerencsétlenségére ez alkalommal is bűnrészese volt Bothwellnek, mint az csak nagyon is világosan be van bizonyítva. Megegyeztek, hogy midőn a királynő fiát Stirlingben meglátogatván, kíséretével a várat elhagyja s visszafelé fog tartani, Bothwell túlnyomó erővel útját állja s személyével akarátát is hatalma alá hajtja. Bothwell a szöktetés előkészületeit megteendő, elutazott. Távolléte alatt Stuart Mária leveleket intézett hozzá, melyek bizonyosságot nyújtanak szorongásairól és szerelemfölté-

séről, szenvedélyes elszántságáról s azon türelmetlenségéről, melyet még Bothwell híveinek ellenvetése is érezett. Huntly is beavattatott a titokba. Megkísérlé visszatartóztatni a királynőt, ki is ezért nagy bizalmatlansággal viseltetett iránta. „Ő (Huntly) ezen vállalatot esztelennek állította, így írt Mária Bothwellnek, s hogy becsületem nem engedi ön nejevé lennem, miután ön házasság, s hogy önnel nem mehetek, miután emberei sem tűrnék ezt, látván uraik ellenszegülését. Én azt felelém neki, hogy miután ennyire mentem, ha csak ön vissza nem lép, semmi rábeszélés, de még a halál sem bírhatna arra, hogy szavamot megszegjem.“

Egy másik levélben ő maga beszéli el szerepét, melyet a szöktetésnél játszania kellett. „A mi az én személyemet illeti, tudom, hogy kell magamat tartanom, emlékeztvén megállapodásunkra. Úgy hiszem, ön hosszú szolgálatai s azon nagy barátságnál és kedvezésnél fogva, melylyel a főurak ön iránt viseltetnek, megérdemli, hogy bocsánatot nyerjen, annál is inkább, minthogy ez ügyben semmikép sem szegi meg alattvalói kötelességét, miután nem a végből teszi azt, hogy kényszerítsen engemet, és fogva tartson, de hogy biztosítsa magát irányomban, s miután én másoknak minden ellenzése és rábeszélése által sem gátoltatom, hogy beleegyezzem abba, mit ön szolgálatai által egykor elérni reményl; s miután röviden szólva, ez azért történik, hogy alázatos kérelemmel járulhasson elébem, bár némi alkalmatlansággal.“ A tett pillanata közeledtével, azok részéről támadtak nehézségek, kik a királynő kíséretétől voltak kijelölve. Sutherland gróf kijelentette, hogy inkább meghalna, mintsem eltűrné, hogy a királynő míg őrizetére van bízva, elragadtassék. Huntly gróf szomorúsággal eltelve s küzdelemtől tartva, félt hogy majd a királynő iránti hálátlansággal vádoltatik, s árulónak tekintetik. „Figyelmeztetni akartam önt, ezt írta Mária Bothwellnek, Huntly aggodalmaira, hogy közelebből vizsgálja meg a dolgot, bár kételkedés nélkül, s hogy annál erősebbé tegye magát, mivel nekünk tegnap háromszáz lovasunk volt tőle s Levistontól (Livingston). Az Isten szerelmére kérem, inkább több kíséretet vegyen magával mint keveset, mert ez főgondom.“

Bothwell csakugyan túlnyomó erőre tett szert. Stuart Mária ápril 21-én hétfői napon, megállapodásuk szerint fia

látogatására ment a stirlingi várba: de csak másod magával hölgyei közül juthatott be a királyi herczeg szobájába. Mar gróf gyanakodván, a többi kíséretbelieket be nem bocsáttatá. Harmadnapra csötörtökön 24-én, midőn Stirlingből Edimburgba tért vissza, ezen várostól hat mértföldnyire Almond Bridge mellett Bothwellel találkozott, kit nyolczszáz lovasból álló csapat kísért. Bothwell megragadá a királynő lovának kantárát, s őt minden ellenállás nélkül hatalmába ejtven, Dunbar várába vezeté, hol mindent készen tartott elfogadására. Emberei letartóztatták Huntlyt, Lethingtont s Melvilt, s ez utóbbinak megnyugtatóként Blacater kapitány kijelentette, hogy minden a királynő beleegyezésével történt. Stuart Mária több ideig egy fedél alatt maradt Bothwellel, kényének kitéve. De a szöktetés csak előjátéka volt a házasságnak. Bothwell valópörét Gordon Johanna lady ellen a szent-endrei érsek előtt folytatá, ki társasszéki jogaiba való visszahelyeztetését nyéré készsége díjjául, valamint szintén a presbyteri egyházi bíróság vagyis kiküldöttség előtt. Az ő és új egyház ezen két rendbeli törvényszékei beleegyezven abba, egyik a katolikus Gordon Johanna, másik pedig a protestans Bothwell részéről, a házasságbontás május 3-án kimondatott. Ezen napon Stuart Mária Dunbarból visszatért Edimburgba. A városba érvén, Bothwell tiszteletteljesen kantáránál fogta a királynő lovát, katonái pedig földre veték lándsáikat, mintegy jeléül annak, hogy Stuart Mária egészen szabad, s hogy Bothwell nem más mint engedelmes és lefegyverzett szolgálja. A királynő viszont kijelenté, hogy megbocsát Bothwellnek s tudatá szándékát, nőül menni hozzá.

Ezen hír, bár senkit sem lephetett meg, általános felindulást okozott. A reformált egyház megtagadá az elrendelt házassági kihirdetést. Knox távollétében, ki Riccio meggyilkoltatása óta Skóthonból eltávozott, Craig egyike a presbyteri lelkészek főbbjeinek, fölhozá, hogy a királynő fogolynak tekintendő, s hogy különben is a kihirdetési rendelet nem írásban adatott ki. Ekkor törvényszéki jegyző jelent meg levelet hozván a királynőtől, melyben a kihirdetést elrendelé s fogságának hírért megczafolá. Craig még erre sem hajolt; a felekkel kívánt szembesíttetni a titkos tanács előtt. Ott bátor hévvel kikelt Bothwell ellen, gyilkossággal, rablással és há-

zasságtöréssel vádolván őt. Aztán, hogy az adott parancsnak megfeleljen, kihirdeté a házasságot, s ezeket mondá szószék-ről a protestáns közönségnek: — „Eget és földet bizonyságul hívom, hogy átallom, utálom ezen házasságot, mint gyűlöletet és szörnyűt a világ előtt, s felszólítom a hiveket, intézzenek buzgó imákat Istenhez, hogy ezen minden okossággal s lelki-ösmeretességgel ellenkező egyesülés megakadályoztassék, ezen boldogtalan országnak megalégedésére.“

Az elvakított Máriát az általános roszalás rémitő fénye sem volt képes felvilágosítani; daczolt mindennel, hogy keble szenvedélyét kielégítse, s kedvenczét magához emelje. Május 12-én az edimburgi legfőbb törvényszéknél megjelenván a különösen e célból összehívott előljárátság és országos nemesség előtt kijelentette, hogy szabad, s hogy Bothwellnek azon sér-tést, melyet ez ellene elkövetett, későbbi jó viseleteért meg-bocsátotta, s őt most a legfőbb méltóságokkal fogja felru-házni. Csakugyan még az nap orkneyi és shetlandi herczeggé emelte, s önkezevel tette fejére a herczegi koronát. Harmad-napra aláírta ezen „nemes és hatalmas herczeg“gel való házassági szerződését, a végből, úgymonda, hogy kilépjen magános özvegyiségéből s szaporítsa nemzedékét. Végre május 15-én reggeli négy órakor a házasság katholikus és protestáns szer-tartás szerint is megkötetett az orkneyi érsek által Craig jelenléte mellett a holyroodi palotában.

Kevés skót főúr vőn részt ezen lázasztó szertartásnál, mely három hónappal a király meggyilkoltatása után, özve-gyét gyilkosa nejevé tette. A nép komor csenddel és rosza-lással fogadta azt. Másnap következő verset találtak a palota kapuján kiragasztva:

„Mense malum majo nubere vulgus ait.“

„A nép azt tartja, hogy májusi házasság rosza ra visz.“

Ezen fenyegető jóslat, ama házasságra vonatkozván, melyet a közerkölcsérzület általánosan kárhoztatott, csak-hamar teljeseedett is.

Hatodik fejezet.

Stuart Mária bajoskodásai Bothwelleli házassága után. — Általános aggodalom a királyi herczeg életéért. — A nemesség nagy része szövetségre lép Bothwell és Stuart Mária ellen. — A grangei laird a szövetség nevében segílyt kér Angliától. — Bortwick vára megtámadatik a szövetségesek legmerészebbjei által, kik Stuart Máriát és Bothwellt ott meglepni vélték. — Stuart Mária és Bothwell visszavonulnak Dunbarba. — A szövetségesek bevonulnak Edimburgba, kiáltványt tesznek közzé, és fegyverre szólítják a népet a király megboszulása s a királyi herczeg megvédelmezése végett. — A királynő sereget gyűjt, Edimburgnak tart, honnan a szövetségesek fegyveresen kivonulnak s eleibe mennek. — A két sereg látványa és elhelyezése. — Du Croc francia követ sikertelen közbenjárása. — A királynő seregének megrendülése Carberry Hillnél. — Bothwell és Stuart Mária elválnak, az elsőbbi Dunbarba vonul vissza, a másik pedig megadja magát a szövetségeseknek. Ez utóbbiak kötelezettségeket vállalnak a királynő iránt; s nem teljesítik. — Éjjeli bevonulás Edimburgba, hova Stuart Mária mint fogoly vezettetik. — Sértő néptüntetések. — A királynő kétségbeesése; bebörtönöztetése Lochlevenben, Lindsay és Ruthven őrizete alatt. — A titkos tanács lordjainak kormányzása. — Egy ládácska fölfedeztetése és elvétele, melyben Stuart Máriának férje meggyilkoltatására és Bothwelleli házasságára vonatkozó levelei foglaltatnak. — Bothwell czinkosai közül többek elfogatnak s vallomásokat tesznek. — Különböző tervek a királynő élete ellen. — Letétele. — Kényszerített aláírása. — A királyi herczeg VI. Jakab nevezet alatt megkoronáztatik. — Murray kormányzóvá neveztetik. — Erzsébet magatartása. — Throckmorton Skóthonba küldetik; az angol királynő ajánlatai visszautasíttatnak, e miatti haragja. — Murray visszatérte; találkozása Erzsébettel Londonban, és Stuart Máriával Lochlevenben; fogoly nővére iránti kemény szivűsége, fondorkodásai a kormányzóság elérése végett, melyet elfogad. — Esküje s közigazgatása. — A parlament egybehívása, mely helybenhagyja a Stuart Mária ellen tett intézkedéseket. — Bothwell futása előbb az Orkadakra, aztán az éjszaki tengerre, hol dán hajós hatalmába esvén Malmö erősségbe záratik. — Több alárendelt czinkosa megfenyítettetik, a főbbek büntetlenül hagyatnak. — Stuart Mária tartózkodása Lochlevenben. — Kimenekülése. — A nemesség nagyobb része hozzá áll. — Hadsereget gyűjt Hamilton vára körül. — Murray erélyessége; intézkedései Glasgowban. — Langside melletti ütközet. — A királynő seregének megveretése. — Stuart Mária Angolországba menekül.

A bűnhődés csakhamar bekövetkezett Stuart Máriára nézve. Már az összekelés napján szenvedélyes jelenetek fordultak elő közte és Bothwell között. Du Croc francia követ, ki nem akart részt venni a menyekzőnél, ezt írta Medicei Katalinnak és IX. Károlynak: „Fölségtek lehetetlen hogy igen rossz néven ne vegyék ezen házasságot, mert valóban nagyon szerencsétlen

az, s már már banni is kezdik. Csötörtökön (május 15-én) ő fölsége magához hivatott, mely alkalommal idegenszerű viselkedet vettem észre közte és férjem között; mit menteni akarván azt monda, hogy ha szomorúnak látom, ez onnan van, mert örvideni nem akar, állítván, hogy soha sem fogja ezt tenni, s csak a halált kívánja. Tegnap 16-án dolgozószobájába lévén elzárkózva Bothwellel, fenszóval kiáltott, adjanak neki kést, hogy megölje magát. Azok kik az előszobában voltak, hallották. Azt hiszik, hogy ha Isten nem segíti, kétségbe esik.“ Ezen rögtöni és szenvedélyes meghasonlás, mely Máriát csak elkésérite, de ki nem gyógyíthatá, Melvil által is bizonyittatik. „Már is nagyon rosszúl bánnak ezen fejedelemlővel, úgymond, és én magam hallottam a mint egy nap Erschine Arthur jelenlétében tört kívánt hogy megölje magát, máskülönben az ablakból akarván kiugrani.“

Bothwell sértő gyanút mutatott iránta s lealázta durva követeléseivel. Való vagy csak színlelt szerelemföltésében nem tűrte hogy a királynő meghitt viszonyban maradjon bárkihez is. Kétségkívül attól tartván, miszerint őt is oly hamar megutálja, mint megutálta Darlejt, szünet nélkül gyötörte szívét, hogy foglalkodtassa, s boldogtalanná tette, hogy hűtlenné ne lehessen. „A menyekző utáni naptól kezdve, irá tovább du Croc Medicei Katalinnak, mindig csak könnyezett és panaszkodott, miután Bothwell nem engedé hogy csak tekintsen is valakire, ha bár jól tudta, hogy ő is szeretett mulatni s jól tölteni idejét, mint akárki más.“ Mária kínoztatva Bothwell által, de szerelemmel ragaszkodván hozzá, feltette magában, őt férjeül ösmertetni el a külföldi fejedelmek által. A dumblanei püspököt küldé a francia és római udvarokhoz, s kedvező színben igyekezett feltüntetni új házasságát. Ezen házasság, úgy monda, mellőzhetlenné vált a skót nemesség irott s majdnem egyhangú kívánata következtében; s Bothwell nagy tulajdonságai és kitűnő szolgálatai által kelleleg indokoltatik és mentetik. Miért is hajolván az ország főurainak sürgös felszólítására, s meghallgatván Bothwell felvilágosításait, megbocsátotta neki az ellene elkövetett erőszakosságot, egyaránt ösztönöztetve szerelme és a kényszerűség által. Hozzátevé, hogy miután ezen lázadó, sem asszonyi hatalmat, sem külföldi fejedelmet tőrni nem akaró nemzet pártos nyugtalansága által kénysze-

rítettve, alattvalói egyikéhez kellett nőül mennie, ezek között senkit sem találhatott, ki Bothwell grófhoz akár nemzetségének hírére, akár személyes érdemeire, okosságára és bátorságára nézve hasonlítható lett volna, miért is ellenkezés nélkül hajlott az ország hármias rendének kívánatára. Angolországba Melvil Robertet küldötte hasonló utasítással. Azon esetre, ha Erzsébet királynő különösnek találná, hogy (Stuart Mária) ahhoz ment nőül, ki előbbi férjének megölésével gyanúsított, s kinek neje még életben van, meghagyá Melvilnek, emlékeztetné Erzsébetet, hogy Bothwell feloldoztatván az ország törvényszéke által, azonkívül lovagi módon ajánlkozott ártatlanságát föntartani, s hogy törvényes elválás által egészen szabaddá lőn. Stuart Mária felkérte a francia és angol udvarokat, mentenék őt, hogy beleegyezett ezen nyakra-főre történt házasságba, s miután az már visszavonhatlanná vált, terjesztenék, ki férjére is azon barátságot, melyel iránta viseltetnek.

Bothwell maga részéről rövid és alázatos levelet irt IX. Károlyhoz, Erzsébetnek pedig ügyes és öntudatos hangon ajánlotta föl szolgálatát. Óvást tett azon rossz vélemény ellen, melyel ezen királynő iránta viseltetni látszott s hozzátevée: „Lehet, hogy fényesebb származású emberek nyerhettek elsőbbséget azon magas állásra, melyre fölemelttettem; de senki sem fog hőbben ragaszkodni fölséged barátságához, miről majd meggyőződni méltóztatik, ha szolgálatomat igénybe vendi.“ Még mielőtt támogatást keresett volna azon hatalmasságoknál, melyek leginkább befolytak Skóthón ügyeibe, az ország minden erejét magához ragadá, s biztosítá magát a főhatalom gyakorlatában az által, hogy a titkos tanácsot barátjaiból és párthiveiből alkotta össze. Bejuttatá abba a szentendrei érseket, Oliphant, Boyd, Herries és Fleming lordokat, a gallowayi és rossi püspököket, kik ott Huntly és Crawford grófok mellett foglaltak helyet. Hepburn auldhamstocksi lelkészt, ki Gordon ladytőli elválását intézte, kérvények igazgatójává nevezette ki.

Mig Mária és Bothwell ezen elővigyázati rendszabályok által biztosságukat megalapítani vélték, súlyos megpróbáltatás és rettentő büntetés várt reájok. Félelmes szövetség alakult előbb Bothwell aztán Stuart Mária ellen. Ezen szövetség,

melyet mindeddig a házasságra következettnak tartottak, megelőzte azt, mint ez az angol State paper office-ből nem rég kivont becses levelezések által bizonyíttatik. Közvetlenül az ápril 19-i nevezetes vacsora után az anslayi csapszékben, a főbb lordok, kiket Bothwell terveinek aláírására kényszerített volt, titkon egyesültek, hogy azoknak ellenszegüljenek. Argyle, Athol, Morton és Kirkaldy grangei laird attól tartottak, hogy a királynő nem bírván többé magával és elragadtatva szenvedélye által, ki találja szolgáltatni fiát Bothwellnek, s ez pedig mint előbb atyját, most majd őt is elteszi láb alól. A grangei laird nevükben segílyt kért Erzsébettől Bothwell ellen, kinek hatalma ellenállhatlanná válnék, ha sikerülne a korona tekintélyével fedeznie saját merészségét. Ez értelem-ben irt ápril 20-án Bedford grófnak, megmondván, miszerint a királynő oly bolondúl szereti Bothwellt, hogy több személy előtt késznek nyilatkozott „inkább tétovázás nélkül lemondani Franciaországról, Angolországról és saját honáról, s egy fehér szoknyába öltözve a világ végéig követni Bothwellt, mintsem elválni tőle.“

Két nappal Stuart Mária elragadtatása után a grangei laird újra így irt Bedfordnak: „Ezen királynő nem nyugszik, míg minden becsületes embert el nem idegenít magától az országban. Midőn Bothwellt arra bírta, hogy személyét nyílt erőszakkal hatalmába ejtse, szándéka az volt, hogy siettesse házasságát, melyet még előbb ígért meg neki mintsem férjének megölésére felszólította. Sokan vannak, kik ezen gyilkosságot megboszulni készek, de az ön úrnőjétől tartanak s én oly igen hajlandó vagyok magamra vállalni ezen boszulást, hogy vagy ahhoz kell látnom, vagy elhagynom az országot... Kérem uraságotat, tudassa velem úrnője szándokát, mivel Franciaország szívesen fogad, ha reá támaszkodunk.“ Végre május 8-án még sürgetőbb és szabatosabb módon fordúlt Bedfordhoz, közölvén vele, hogy nagyobb része a nemesség azon tagjainak, kik az utolsó parlament alkalmával éltüket féltvén, lelkiösmeretük és becsületükkel össze nem férő dolgokat voltak kénytelenek aláírni, most Stirlingben összegyűlvén, szövetséget képeztek. „Megállapodásuk pontjai, tevé hozzá, következők: előbb kiszabadítani a királynőt Bothwell kezeiből, kinek hatalmában vannak az erősségek és hadiszerek, s kinek

parancsa alatt állanak a harczosok; aztán szorosabban örködni a királyi herczeg biztossága felett, hatalmukba ejtven személyét; s végre üldözőbe venni a király gyilkosait. Ezen hármas cél elérésére éltüket és vagyonukat lekötötték. Felszólítottak engemet, irjak uraságodnak, hogy elnyerhessék úrnője támogatását ezen kegyetlen gyilkos megbüntetésére, ki a királynő legutóbbi Stirlingben léte alkalmával felbujtott néhány személyt, hogy megmérgezzék a királyi herczeget; mert ezen barbar zsarnok be nem éri azzal, hogy megölte az atyát, de még a fiút is el akarná veszteni, attól tartván, hogy majd egykor kikapja bérét. A Stirlingben összegyűlt lordok következők: Argyle, Morton, Athol és Mar grófok.“ Biztosítá egyébiránt, hogy Glencairn, Cassilis, Eglinton, Montrose, Caithness grófok és Ochiltree, Ruthven, Drummond, Gray, Glammes, Innermeith, Lindsay, Hume lordok is hozzájuk csatlakoznak, s hogy a szövetségesek sereget mentek szedni illető hazájukba.

Hogy mily általános volt az érzet, mely őket Bothwell ellen egyesíté, az bizonyítja, hogy Melvil Robert Stuart Mária bizalmának letéteményese s kevéssel utóbb Erzsébet udvaránál követje, szintén szövetségükhöz állott. Egy azon időtájt Cecilhez irt levelében ő is mint a grangei laird segítséget kért Angolországtól a királynő megszabadítására s a király gyilkosainak megbüntetésére; s valamint a grangei laird szintén kijelentette, hogy Franciaország kész nekik segélyt nyújtani, ha Angolország megtagadná. Ugyanis a francia udvar látván hogy Stuart Mária szabados viselete által magát mindinkább lealacsonyítja, s hibái által vesztét idézi elő, s attól tartván, hogy Skóthon ismét az angolok kezei közé kerül, jobbnak tartotta a királynőt hagyni el mint az országot. IX. Károly Villeroyt küldötte du Crochoz titkos utasításokkal, melyekben következő nevezetes tétel fordul elő: „Nevezett Villeroy úr megmondja, hogy ő fölsége közölvén vele véleményét, a skót királynő ügyeinek keserves állapotáról, azok után mit annak lealjasodásáról nevezett du Croc ur leveleiből s más megdöbbenő hírek után megtudott; s tapasztalván, hogy a nevezett főurak vállalata kéz alatt pártoltatik és előmozdítatik az angolok részéről, kiknek kedvezése ugyancsak romlásukat idézné elő: a király úgy akarja, hogy nevezett du Croc úr megtudja, miszerint ő fölségének fő kívánata és

szándéka megtartani a skót királyságot és annak ragaszkodását, s meg nem engedni, hogy bár mely előfordulható oktalanságok ürügye alatt az tőle elidegenedjék s más ragaszkodásra keljen mint ő iránta; már pedig ez bizonyára úgy történék az angolok tekintetében, kikhez a nevezett urak mint pártolókhoz fordulnának, ha a király részéről semmi biztosítást nem nyernek.“ Ugy látszik, hogy du Croc a francia udvar ezen politikájához alkalmazkodván a szövetszegetett lordoknak hadcsapatot és segély-pénzeket ígért.

De ezek inkább Erzsébethhez folyamodtak, ki tétovázott, zavarban lévén, vajjon szövevényes politikájának érdekei vagy pedig a királyi sérthetlenségrőli elmélete után induljon-e? Egy részt attól tartott, hogy vonakodása által a skót lordokat a francia szövetség felé tereli, más részt átallotta előmozdítani a népeknek mindig veszedelmes fölkelését fejedelmeik ellen. A grangei laird levelei boszantották őt, s úgy nyilatkozott, hogy soha sem lehet megengedve egy alattvalónak feltárni a világ előtt fejedelmének gyöngéit és hibáit. Kijelentette, hogy a királyi herczegnek anyja életében történt megkoronáztatása sem általa sem egyetlen más uralkodó által sem fogna helybenhagyatni. Nehogy azonban Bothwell által a francziáknak kiszolgáltassék, késznek nyilatkozott segíteni a szövetszegetett lordokat, ha ezek a királyi herczeget kezei közé bocsátják. De minthogy tettei ritkán feleltek meg szavainak, csakhamar felbátorította őket, mielőtt elérte volna, mit tőlök kívánt. Cecil az eszélyes és szilárd politikus vállalta magára őt végre érzeteinek érdekei alárendelésére s lassankint ugyan de biztosan azon határozatokra bírni, melyek legkevésbbé voltak inyére, de leginkább szolgáltak hasznára. — Melvil Robert, kit Stuart Mária házassága után hozzá küldött, s ki Bothwell iránti gyűlöletből az ellenkező párthoz állott, Erzsébet fejedelmi aggályai s kevély érzelmei daczára kevés utóbb kieszközölte tőle, hogy segélyt nyujtson a lordoknak „tisztos vállalatuknál“ mint azt nevezték.

A nemesség szövetszege napról napra gyarapodott. Lethington gyanússá válván Bothwell előtt, ki őt majd megölte a királynő szobájában, barátjához Athol grófhoz menekült oly szándékkal, hogy a szövetszegetett lordokhoz csatlakozzék. Stuart Mária féligmeddig ösmerte ellenségei szándokát, kik mindany-

nyian visszavonultak az udvartól. Ugy látszott, nem igen félt tőlök, megvetőleg bánt az új szövetség főnökeivel. Ellenök fordítván csipős gúnyorát s jellemükre vagy állásukra czélozván, mondá, „hogy Athol csak gyöngye ember; hogy majd talál módot Argyle száját betömni; s hogy Mortont, ki még alig vetette le az út porától mocskos csizmáit, visszaküldi a honnan jött.” De csakhamar megtudta, hogy sokkal félelmesebbek, mintsem képzelé. Bothwell hirtelen kinyilatkoztatván szándokát, melyre mindenki el volt készülve, parancsolólag követelé a királyi herczeg kiszolgáltatását. Mar gróf, kit erre fenyegetőleg felszólított, azt felelé, hogy csak úgy egyez bele, ha a királyi herczeg az edimburgi várban helyeztetik el egy gáncstalan s bizalomra méltó nevelő felügyelete alatt. De Bothwell előbb, mintsem Darnley fiát hatalmába ejthette volna, önmaga védelmére kényszerült.

A királynő eltávozott Edimburgból, melynek lakossága neki nem igen kedvezett s az ország ezen fővárosától tiz mért-földnyire fekvő Borthwick erős várba vonult vissza, mely Crooskston lairdnek szolgált lakásul. Hübéri fölkelést rendelt, hogy a Liddisdale kerületet szünetlenül háborító bordererek ellen indulhasson. Senki sem felelt meg a fölhívásnak, s a tervezett hadjárat vezényletével megbízott Bothwell kissé lehangoltan tért vissza a királynőhöz Borthwickba. A szövetkezett lordok felhasználták ezen alkalmat, nem csak hogy engedelmességöket megtagadják, de fölkelésüket is véghez vigyék. Morton, Mar, Glencairn, Montrose grófok, Hume, Lindsay, Ruthven, Sanquhar, Semple, grangei Kirkaldy, Tullebardin és Lochleven lordok, ezer lovast gyűjtöttek össze, s Borthwick várának tartottak. Hume lord legelőbb ért oda június 10-én nyolcz száz emberrel, meglepni reménylén Bothwellt, ki azonban közeledtéről értesítettén, hirtelen kimenekült. A királynő férfi öltönyben ugyanazon estve hagyta el a várat, s Bothwellhez csatlakozván, ki nem messze várt rá, vele együtt Dunbarnak vette útját, hol reggeli három órakor érkezett meg.

A szövetségesek Borthwick elleni vállalatok meghiusultával Edimburgnak tartottak. Útközben más csoportokkal egyesülván, 11-én valami három ezer főnyi sereggel vonultak be az ország fővárosába. A népesség részökre nyilatkozott. Miért is Huntly gróf, Hamilton Claudius lord, a szent-endrei érsek, a kilwinningi

apát s a rossi püspök, kik a várost megszállva tartották, a várba menekültek, melyet Bothwell a már ingadozó Balfour Jakab őrizetére bízott, ki a szövetségesekre nem tüzeltetett. Ezek egy órával Edimburgba való bevonulásuk után következő kiáltványt tettek közzé: „Miután a királynő fölsége fogságban tartatik, és senki sincs ki az országot kormányozni s férje gyilkosait üldözni képes volna, mink a nemesség és tanács tagjai minden alattvalónak s különösen Edimburg polgárainak megparancsoljuk, segítsék a nemeseket és tanácsbelieket megszabadítani a királynőt, megóvni a királyi herceget s üldözőbe venni a király gyilkosait. Úgyszintén parancsoljuk a székelő lordoknak s a többi bírácoknak, hogy az ország törvényeihez képest törvényszéket tartsanak és igazságot szolgáltatassanak, nem tekintve az ezen vállalat ideje alatt támadható zavarokat. Mindazok, kik ezen rendeletek ellen cselekednének az említett gyilkosság előmozdítóiul fognak tekintetni s mint árulók büntettetni.“ Másnap, miután Athol és Lethington is hozzájuk csatlakoztak, indulóra készültek Bothwell gróf ellen, „ki is, úgy mondák, megölvén a királyt, hatalmába ejtven a királynőt, s becestelen házasságra lépven vele, most már sereget gyűjt, hogy gyilkosság által megszabaduljon a királyi hercegtől is.“

Bothwell csakugyan nem vesztegette el idejét. A királynő, mihelyt Dunbarban megérkezett, árulóknak nyilvánította a szövetséges lordokat, s zászlói alá hitta maradék párthiveit. Két nap alatt két ezer ötszáz embert gyűjtven össze, Stuart Mária és Bothwell a szövetségesek ellen indultak, nehogy ezek időt nyervén, még nagyobb erőre szert tegyenek. Június 14-én szombati napon indultak el Dunbarból s Setonban háltak, seregük pedig az éjjel át Preston városában volt elszállásolva. Másnap ismét útnak eredtek, s midőn Gladsmoorba értek, a királynő kicsi seregének élén kiáltványt olvastatott fel, melyben visszautasítván a szövetségesek vádjait, előadá, hogy bizonyos számú összeesküdtek, leplezven ellene és férje az orkneyi herceg ellen titkon táplált gonosz szándékukat, miután nem sikerült őket Borthwickban hatalmukba ejteni, most azt szeretnék elhitetni a néppel, hogy előbbi férje a király meggyilkolását megboszulni, őt magát fogságból kiszabadítani s a királyi herceget az orkneyi herceg elől megóvni igyekeznek. Mindezek, úgymonda, méltatlan ráfogások. Sen-

kinek több oka nem volna megboszulni a király halálát, ha csak annak okozói fölfedeztethetnének. Mostani férje a herczeg semmit sem mulasztott el, hogy ártalanságát napfényre derítse, melyet a törvényszék ki is hirdetett, a parlamenti rendek megerősítettek, sőt a jelenlegi fölkelés főnökei írásban elősmertek, ő maga pedig fegyverrel ajánlkozott föntartani. A mi pedig állítólagos fogságát illeti, az már alattvalói szemeláttára meg van czáfolva nyilvános házassága által, melyre a pártütők beleegyezésével, sőt fölhívásuk folytán lépett, kik más színbe akarván burkolni árulásukat, most fia a királyi herczeg egy őrizetükre bízott gyermek pártfogói gyanánt jelentkeznek, ők, kik pedig nem egyebet kívánnak mint-hogy megsemmisítsék őt és nemzedékét, s aztán az országban mindent kényük kedvük szerint s ellenörködés nélkül intézhessenek.“ A királynő aztán, harczosait hűségre bátorítani és megsziporítani akarván megígérte, hogy a pártütők földjeit és birtokait elosztja közöttük, melyekben mindegyik vitézségéhez és szolgálataihoz mért arányban fog részesülni. A királynő, kihez Seton, Yester és Bothwick lordok is csatlakoztak, lóháton, félczombig érő vörös zubbonyba öltözve, s maga előtt vitetvén Skóthon zászlaját vezette hadseregét egész a Carberry Hilli lejtőre, mely hat mértföldnyire fekszik Edimburgtól keletre hol táborot ütött.

A szövetséges lordok szombaton éjjél táján értesülvén a királynő seregének mozdulatairól, vasárnap reggeli két és három óra között Edimburgból kivonultak, s elébe mentek. Zászlójukra a skót oroszlány helyébe Darnley meggyilkoltatását festették. A király holtteste mellé, mely fa alatt feküdt, fiát ábrázolák térdre borulva s e szavakat kiáltva: O Isten ítélj ügyem felett s boszúld meg azt! Ezen gyászlobogó látára Edimburg népessége felháborodott, a szövetségesek katonái pedig végkép felmagasztaltattak. A két hadsereg nem-sokára szemben állott: a lordoké a musselbourgi magaslatokon foglalt állást, félmérföldnyire a királynő seregétől. Egy kis patak által választatván el egymástól, mindkettő bajosan hozzáférhető állásban volt elhelyezve, s erőre körülbelől egyenlő, de összealkotásra és szellemre nézve különböző vala. A királynő oldalán kevés vagy semmi nemesség, ingadozó szolgálk s az ügyüket érő roszalás miatt elcsüggedt katonák; az ellenfél

seregében az ország legtekintélyesebb főurai s vakbuzgó csapatok, melyeket még egy nagyravágyó megbuktatására s egy gyilkos megbüntetésére irányzott hő vágy is lelkesített.

Mig a két sereg egymással szemben állott, du Croc francia követ mint közbenjáró lépett közbe ura a király nevében. Kibékítési ajánlataira a lordok azt felelék, hogy azon esetre, ha a királynő azon szerencsétlentől, ki őt visszatartja, elvál, vérontás elkerülése végett készek őt elősmerni, neki szolgálni s hű alattvalói maradni; s hogy ha pedig Bothwell előlép a két sereg közé, az ő soraikban is akad bajnok, ki ellene sikra száll s fentartja a vádat, hogy ő az elhúnyt király igazi gyilkosa, ha pedig kettőt, négyet, tizet vagy tizenkettőt kíván, több is jelentkezik. Du Croc kifejezé, mennyire átalja magára vállalni ezen két indítvány előterjesztését, minthogy szerte a királynő Bothwelltől el nem vál, bajvivást pedig meg nem engedhet. De a lordok szilárdul állíták, hogy egyébb nem marad hátra s hogy inkább élve temettetnek el, mintsem hogy rejtve maradjon a való a király haláláról.

A francia követ ekkor kevés reménynyel hagyván el őket a királynő seregének előőrseiig kísértetett és Stuart Máriához ment. Egy halmon ülve találta őt, igen élénken és elszántan. Miután kezét megcsókolta, békítő szavakat ejtett azok érdekében, kik bár szemben állanak vele, mégis alattvalói, s nem kevésbbé alázatos és hön ragaszkodó szolgálóinak mondják magukat. Mária ekkor félbenszakítván őt élénken közbevágott: „Roszúl tanúsítják ezt, midőn az ellen támadnak, mit aláírtak, s azt vádolják, kit igazoltnak nyilvánítottak, s velem összeházasítottak.“ Hozzátevé azonban, hogy ha kötelességükre térnek s őt megkövetik, kész karjait kitárni előttük. E perczben ért oda Bothwell. „Ellenem törnek-e? így szól a du Croc-hoz erős hangon s úgy hogy a sereg hallhatá. Épen most beszéltem velök, válaszola du Croc fenhangon, s biztosítottam, hogy ők a királynő legalázatosabb alattvalói és szolgálói; s az ön halálos ellenei, ha már tudni akarja, tevé hozzá halkan. — Mit vétettem én ellenök? viszonzá Bothwell folyvást emelt és határozott hangon, mintegy bizalomra akarván költeni azokat, kik hallották, s talán kevésbbé bátor lelkűek voltak. Soha senkinek közülök nem ártottam, sőt ellenkezőleg mindnyájukkal tanácskozni igyekeztem. A mit most tesznek,

nagyságom elleni irigységből történik. A szerencse szabad mindenkire nézve, ki azt megtudja ragadni, s nincs egy is közöttük, ki nem szívesen lépett volna helyembe. Ő viszont maga részéről, bár oly szerencsés a királynőt birni nőül, vérontás elkerülése végett késznek nyilatkozott bajt vívni a két sereg között avval, ki az ellenség soraiból ellene tusára kél, föltéve hogy előkelő származású. A királynő ugyan ellenezte ezt, mondván, hogy nem tűri, s magáévá teszi a viszályt.

Ezen értekezés alatt a szövetségesek hadserege megindult, s átlépte az árkot, mely elválasztá a királynő seregétől. Bothwell elvált du Croctól, hogy az övéi élére álljon, és du Croc búcsút vevén a királynőtól a szövetségesek felé tért vissza, kiknél végső kísérletet tőn. Mortonnak és Glencairnnak bocsánatot ajánlott a királynő részéről, ha ismét hűséget fogadnak. „Nem azért jöttünk ide, viszonzza Glencairn, hogy bocsánatot kérjünk, de inkább hogy adjunk azoknak, kik a sértést elkövették. — Mink nem a királynő ellen állunk fegyverben, tevé hozzá Morton, de férjének gyilkosa az orkneyi herczeg ellen. Ő fölsége szolgáltassa azt ki, vagy távolítsa el jelenlétéből, s mink engedelmességre térünk.“ Föltevék sisakjaikat s többé mit sem akartak hallani du Croc-tól, ki is Edimburg felé visszatért.

A két táborban gyalog készültek az ütközethez, honi szokás szerint félre állítván a lovakat. A szövetségesek közeledtével a királyi hadsereg fennen hangoztatá, hogy módot kell találni a csata kikerülésére. A herczeget meglepé a királynőt megzavará ez. Majd azon kívánság nyilvánult, hogy a herczeg magán-tusát vivjon egy szövetségi bajnokkal. Bothwell tétovázás nélkül reá állott, s a királynő ingadozni látván seregét, szintén beleegyezett. Tullibardin laird fogadta el a ki hívást a lordok nevében, de Stuart Mária által nem elég magas rangúnak találtatván, visszautasított. Bothwell ekkor Mortont jelölé ki, s ez gyalog viadalra készült karddal, de a rettenthetlen Lindsay maga részére igénylő ezen megtiszteltetést, mely mint állítá, őt a megölt király szolgáját joggal illeté. Morton neki engedvén át a helyet, ama híres karddal fegyverzé fel, melyet őse Bell-the-cat Archibald tett nevezetessé, s Lindsay térdre borulván az egész hadsereg előtt, fenszóval

kérte az Istent, erősítené karját, óvna meg az ártatlant s terítené le a gaz gyilkost, ki a király vérént ontotta.

De még mielőtt Bothwell engedélyt nyert volna az őt még mindig féltő Stuart Máriától, harczra kelni a szövetségesek vakbuzgó bajnokával, a királyi sereg megrendült. Ama szóváltások alatt, mindkét részről összelegyedtek s a királynő katonái közül sokan átszökdöstek. A grangei laird ügyesen felhasználván az ellenség soraiban támadt bomlást a carberryi magaslat mögé kanyarodott s erős hadosztálylyal kelet felé nyomult, hogy elzárja a herczeg elől a dunbari utat. Ennek láttára a királyi hadsereg megfutamodott, s a királynő és Bothwell körül csak mintegy hatvan nemes s puskás testőrség maradt meg.

A királynő ezen szélsőségbe jutván lemondott a harczról, sőt a futás reményéről is, s csak azon volt, hogy megmentse azt kit szeretett. Ormiston laird által magához hivatá a grangei lairdet. Sir Kirkaldy Vilmos feléje közeledett, mondván, hogy a főurak ismét hódolatra térnek iránta, ha eltávolítja oldalától a király gyilkosát s velük jön Edimburgba. A királynő megígérte, hogy elhagyja a herczeget s a lordokra bizza magát, ha ezek ismét hűséget fogadnak iránta. Ezen kötelezettség ünnepélyesen elvállaltatott a szövetségesek által. Ekkor Mária a carberryi magaslaton magánértekezletet tartott Bothwellel, hogy őt távozásra bírja. Mit mondtak egymásnak ezen végső találkozásakor? Élénkén beszélgetni látták őket s azután elválni nagy szorongva és fájdalmasan. „Végül, úgymond ezen jelenet egyik szemtanúja, a herczeg azt kérde a királynőtől, hű marad-e hozzá?“ Mire ez igenlőleg felelt. Aztán bucsúzóra vele kezét szorítván, elment, lóra ült s néhányad magával, mintegy tizenkét lovassal és barátjaival elvágtatott Dunbarnak vevén útját.“ Elvált Stuart Máriától, hogy többé viszont ne lássa.

Mária ezen áldozat után, melyet nem vélt oly nagynak, búsan ugyan, de egyszersmind bátorságosan a grangei laird felé ment, s kijelenté, hogy megadja magát a megállapított s elfogadott föltételek alatt. Kezét nyujtá neki, melyet ez tiszteletteljesen megcsókolt, s azután lova zabolájánál fogva a szövetségesek közé vezette a királynőt, hol nagy tisztelettel és hódolattal fogadtatott. „Lordjaim, így szólítá meg, nem

azért jöttem ide, mintha éltemet félténém, de mert iszonyodom keresztény vért ontani látni, kivált a saját alattvalóimét. Ezentúl az önök tanácsa után akarok indulni, meglévén győződve, hogy tisztelettel fognak viseltetni irántam, mint természetes fejedelemnőjük s királynőjük iránt.” Mint fejedelemnő jelent meg ismét közöttük, s a nemesek térden fogadták: „Ez itt, asszonyom, így szól Morton, kegyelmességed igazi helye, itt megvédelmezzük s őseink példáját követve, lovagiasan hódolunk felségednek.” A lordok, kik nem annyira Bothwell bűntette mint hatalma miatt támadtak ellene, miután leverték és eltávolították őt, a királynő iránt reményeinek és ígéreteiknek megfelelő érzelmeket mutattak. A kevésbbé simulékony katonák azonban szilaj buzgalmukban s gyűlöletteljes rosszaságukban szidalmakra fakadtak a királynő ellen. A grangei laird kardot rántott s halgatásra birta őket.

De a lordok szándéka csakhamar megváltozott, s nem sokára tetteik nem feleltek meg többé szavaiknak. Miglen Balfour Jakab Bothwell eszköze és czinkosa, ki a küzdelem alatt semlegesen viselte magát, most miután Lethingtonnal az edimburgi várban három óráig értekezett, a diadalmas szövetségesek részére állott, a Hamiltonok hívei maradván Bothwellnek és a királynőnek, fegyverre keltek. Tekintélyes haderővel egész Linlithgowig nyomultak elő. Stuart Mária azt híven, hogy akarata után indulhat, melyet még mindig teljeshalmúnak tartott, érintkezni kívánt velők. A lordok ezt megtagadák, attól tartván, hogy majd ismét Bothwellhez csatlakozik s módot talál a harc megújítására. Ezen megtagadás érezteté vele határozata ildomtalanságát s panaszra fakasztá őt a lordok lovagiatlansága ellen, kik megszegvén kötelezettségeiket, nem mint királynővel, de mint fogolylyal bánnak vele. Haragja hevében elhivatá Lindsayt s kezet kért tőle. Ez oda nyújtá. „E kézre, mely most az önében van fogadom, így szól hozzá, ezért fejét veszem.” Az efféle eszélytelen fenyegetés, melyhez hasonlót Morton és Athol grófokhoz is intézett, hogy t. i. fel fogja őket akasztatni, csak arra szolgált, hogy súlyosbitsa szomorú helyzetét.

S csakugyan e percztől kezdve valóban a lordok foglyává lőn s Edimburgba vezetettetett vissza, hol esti tiz órakor érkezett meg, a nép szidalmi között, előtte vitetvén azon lobogó,

mely férje meggyilkoltatását ábrázolá. A város előljárójánál szállásoltatott el, hölgyeitől külön, s bár huszonnégy óra óta nem evett, mit sem akart magához venni. Kétségbe volt esve. Az éjjel felnyitotta szobája ablakát és segélyért kiáltott. Más nap reggel könyörtelenül ablaka előtt az utcán tüzték ki ama zászlót, mely elhunyt férje gyászos arcát s boszuért kiáltó fiát tünteté elébe. Ezen látványra elrémülve, magán kívül az ablakhoz rohant lobogó hajjal mint egy szegény örült kiáltván és Isten szerelmére kérvén a népet, szabadítaná meg zsarnokai kezeiből. „Senki sem szemlélhette őt, úgymond ezen megrendítő jelenet egyik szemtanúja, a nélkül hogy szájalomra indúlt volna iránta.“

A lordok a nép ingatag szellemétől s változó hajlamaitól tartván, az elkeseredett Stuart Máriához mentek, hogy őt megnyugtassák. Reményt nyújtottak neki, hogy szabadságát visszaszanyeri s holyroodi palotájába visszahelyeztetik. Azonban egész más szándékkal voltak. Bothwell iránti tántorithatlan ragaszkodása élénk aggodalmakkal töltötte el őket. Egy levele közöltetett velök, így beszéli Melvil, melyet Bothwellhez, kit még mindig édes lelkének nevezett, irt s őrei egyikére bízott pénzt igérvén neki, ha Dunbarba eljuttatja. Ezen levélben azt ígérte, hogy soha el nem felejtí, sem el nem hagyja; s hogy mentesíteni akarván őt fenyegető bajoktól kénytelen volt egyelőre megválni tőle, miért is kéri vigasztalódjék s ébren örködjék maga felett. Bothwell iránti érzelmeit egész hevükben nyilvánítá még az nap Lethingtonnali értekezése alkalmával. Keserű szemrehányásokat tett a lordoknak, hogy férjétől elválasztották, kivel boldogan élne és halna, s felszólította, tegyék kettejüket egy hajóra s eresszék utnak merre a szerencse vezetendi. Ezen makacs szenvedély s azon bizonyosság, hogy mihelyt megszabadúlna ismét Bothwellhez sietne, s a háborút újra kezdené, valamint azon fenyegetés, hogy hatalomra jutván, mindnyájukat felakasztatja s keresztre feszítettí, könyörtelenekké tette a lordokat, remény nélkül hagyván őket. Elhatározták tehát őt elzárni és a tróntól megfosztani.

Estve nyolcz órakor a városnagy házából a holyroodi palotába vezették. Gyalog ment Athol és Morton között Semple és Seton kisasszonyok társaságában, három száz puskástól

kisértetve. Azután a lordok tanácsra gyűlvén össze, végső elhatározásra vetemedtek. Irott határozatban előadák mindazt, mi a „királynak aljas és iszonyú meggyilkoltatása“ s főokozója Bothwell grófnak a királynővel „istentelen és gyalázatos házassága“ óta történt; s azon kényszerűséget, melynél fogva a nemesség fegyverre kelt, hogy megboszulja ama büntettet, megmentse a királyi herczeg életét, megelőzze saját romlását, s meggátolja az állam teljes felforgatását; elbeszélék továbbá a királynő önkényes megadását Carberry Hillnél; s Bothwell futását, miután el nem fogadta a párviadalt. Azután így folytaták: „Megösmertetvén ő fölségével saját helyzetetését, s országa nyomorúlt állapotát s azon veszélyt, melyben kedves fia a királyi herczeg létezett; s megkérvén őt, méltóztatnék elrendelni, hogy a gyilkosság szerzői megbüntettessenek, e részben hajthatlan ellenszegülésére találtunk, miből kitűnik, hogy partolja a nevezett Bothwellt és czinkosait gonosz tetteikben; s hogy ha ő fölsége állásában megmarad, tovább is követendi féktelen szenvedélyét, mely utóljára végzavart s az ország romlását fogja előidézni. Minélfogva érett megfontolás után s egyhangúlag czélszerűnek találtatott, elvégeztetett s elhatároztatott, hogy ő fölsége személye a nevezett Bothwell gróffali minden érintkezéstől elzáratik s eltávolittatik mindazoktól, kik vele egyetérthetnének, hogy amazt bünei méltó büntetése alól elvonják; s nem találhatván ő fölsége lakásául alkalmasabb és kényelmesebb helyet a lochleveni várnál, rendeljük és parancsoljuk byresi Lindsay Patrick lordnak, Ruthven Vilmos lordnak s lochleveni Douglas Vilmosnak, hogy ő fölségét oda vezessék, ott elzárják s biztosan őrizzék, onnan ki ne bocsás-sák, ne tőrjék, hogy bárkivel is egyetértést tartson fen, vagy pedig utasításokat vagy intézményeket küldjön valamely élő lénynek, ha csak nem az ő jelenlétükben vagy rendeletükre vagy pedig az edimburgi tanács küldöttjei rendeletére történik. Felelősek ezért Isten előtt ezen ország népe iránti kötelességüknél fogva. Jelen intézmény warrant gyanánt szolgáljon részükre.“

Ezen rendelet következtében, melyet Athol, Glencairn, Morton, Mar, Graham, Sanquhar, Symrle és Ochiltree W. irtak alá, a boldogtalan Mária junius 16-áról 17-ére éjjel ősei palotájából erőszakosan elvezettetvén egy rozsz bércezi paripán a

vad Lindsay és Ruthven között a lochleveni várba vitetett. Ezen vár biztos helyzeténél és végképeni elszigeteltségénél fogva megfelelt a szövetségesek szándékának. Egy tó közepén feküdt s fél mértföldnyire vízzel környeztetett. Douglas Vilmosnak, Murray gróf mostoha fivérének tulajdona volt. A fogoly királynő ott az őt leginkább utáló személynek Erskine Margitnak, Douglas Vilmos anyjának s V. Jakab régi kedvesének felügyelete alá volt helyezendő. A lochleveni vár asszonya, ki hajdanta szép, most már éltés, mindig keményszivű és gögös vala, Stuart Mária atyjától egy fimagzatot szült, kit a skót korona igazi örököséül tekintett. Ő Erskine lord leánya volt s a skót erkölcsök szabadosságánál fogva magát a király törvényes nejének állította. Minélfogva Lotharingiai Máriát úgy tekintette, mint ki elrablá tőle V. Jakab szívét, Stuart Máriát pedig, mint ki megfosztá Murrayt az őt illető rangtól és örökségtől. A sértett kevélység s meghiusult nagyra-vágyás boszuságához nála még a vallástürelmetlenség lángoló szigora is járult. Ő buzgó híve volt a presbyteri egyháznak. Leánya Lindsay lordhoz ment férjhez, s fia Vilmos Morton gróf legközelebbi örököse volt. Jelleme, vallása, rokonsági viszonyai s ellenséges indulata a fogoly királynő kérlelhetlen őrévé tették őt.

Egy királynőnek alattvalói általtörtént letartóztatása rendkívüli eseménynek tekintetett, míg a polgári háborúk és vallás forradalmak ama korszakában is. A felsőbbség elleni pártútás ritkán terjedt annyira, hogy az, kit a hatalom szent letéteményesének tekintettek, befogatott volna. Szörnyűsége daczára ezen merész cselekedet sem heves roszalásra, sem komoly ellenszegülésre nem talált Skóththonban. Stuart Mária ildomtalan, szenvedélyes, kárhozatos viselete nem hagyott számára hű támaszt. Darnley megöletése s Bothwelleli házassága megfosztották jó hírétől; azon tántorithatlan ragaszkodás pedig, melyet ezen gyilkos és száműzött iránt folyvást érezett, minden kibékülést lehetlenné tőn a szövetséges lordok részéről. Elnyomatva diadalmas elleneitől, voltaképen nem védelmeztetett megfélemllett párthivei által. Ezek ugyan összegyűltek Dumbartonban, mintha megszabadításán fáradoztak volna, de távolról sem járván el érdekében, készeknek mutatkoztak őt elárulni, mint azt látni fogjuk. Elhagyatva országában, vajjon nyert-e némi segílyt külföldről?

Ügye mint királynőé, a fejedelmek közös ügye volt. Amaz alattvalók, kik fogságra vetették uralkodónőjüket, rettentő példát mutattak a koronás fők előtt. Érezték is ezt a külön udvaroknál. De ezen távol és némileg elvont érdektől mindannyian közelebb fekvő s egészen különös viszonyok által térítettek el. II. Fülöp még nem lépett Stuart Máriával ama szoros összeköttetésbe, mely ezen üldözött és trónvesztett királynőt koronája vallásos védenczévé s nagyra-vágyása politikai frigyársává tevő. Különben is akkor a Németalföldön támadó fölkelés elnyomásával volt elfoglalva, s Alba herceget küldötte oda erős hadsereggel s jelentékeny költségen. Medicei Katalin és fia IX. Károly ismét a francia polgári háborúba voltak elegendve. Nem jöhettek Stuart Mária segítségére, ha akarták volna is. Pedig erre nem igen valának hajlandók, mert bár részt vettek balsorsában, következetlenségei elidegeníték, tévedései visszatartóztaták őket. Maradt tehát Erzsébet. Ezen fejedelemnőnek kevély nézetei a királyi sérthetlenségről fel kellett hogy indítsák őt a szövetséges lordok vakmerősége miatt, melyet szentség-sértésnek tekintett. De más részt bizalmatlansága és neheztelései azon királynő irányában, ki koronájára vágyott s katolikus alattvalóinak rokonszenvét bírta, nem engedék, hogy visszahelyeztesse trónjába azon boldogtalant, kinek bukását előmozdította volt. Miért is határozatlanul tévovázott elvei és indulatai között, majd mind uralkodónő beszélvén, majd ismét vetélytársként cselekedvén.

Visszaküldötte Skóthonba Melvil Robertet, kit Stuart Mária nála meghitelt, s ki ott egyszersmind a pártütők titkos ügynökévé lőn. Melvil reáállott Erzsébet szövevényes politikájára, ki őt barátságos és vigasztaló levéllel bizta meg a lochleveni fogolynő számára, s felbátorító üzenetekkel a pártütő lordok részére. Junius 29-én érkezett meg Edimburghba, tizenkét nappal Stuart Mária befogatása után, kinek helyzete még veszélyesebbé vált egy újabb fölfedezés következtében. Junius 20-án Dalgleish György Bothwell komornyikja letartóztatott egy ládácskával, melyet kétségkívül Dunbarba vitt, s melyben Stuart Mária részéről szenvedélyes hangon írt, s vádló meghittséggel telt levelek találtak. Ezen, ezüstből készült, arannyal kirakott s II. Ferencz név-

betűivel ellátott ládácskát ezen fejedelem ajándékozta Stuart Máriának, ki azt ismét Bothwellnek adta. Ez leveleket csukott belé, melyeket a királynő neki, férje meggyilkoltatása előtt és után, egészen sajátkezüleg írt, továbbá szenvedélyes verseket, melyeket hozzá intézett, s egy házassági szerződést, melyet jóval előbb látott el aláírásával, mintsem az almond bridgei meglepetés intéztetett. Bothwell kétségkívül azért tartotta meg ezen okiratokat, hogy kezességül szolgáljanak a királynő netaláni hűtlensége ellen. Az edimburgi várban hagyta volt ezen rejtelmes letéteményt két czinkosa Dalglish György és Balfour Jakab őrizete alatt. Véletlenül, vagy pedig a hitvány Balfour árulása következtében, ki mint sok más a részéről is előmozdított büntett megtorlásának ürügye alatt szintén a szövetséghez csatlakozott, Dalglish az általa vitt papirosokkal együtt kézre került. Powrie W. Bothwell kapuőre hasonló sorsra jutott. Junius 23-án és 26-án mindketten vallatás alá vétetvén, elbeszélték, miként koholtatott és hajtatott végre a király élete elleni merény. Bothwell ezen két szolgálóinak vallomásai módot nyújtottak biztosabb nyomon indulni ezen nagy bűnös ellen, kit a titkos tanács lordjai Dunbarban elfogatni és Edimburgba vezetetni rendelték, hogy ott, mint a király gyilkosa, megbüntettessék. A míg Dalglish és Powrie vallomásai Bothwell bűnösségét kétségen kívül helyezték, az ezüst ládácskában talált iratok szörnyű fegyvert szolgáltatnak a királynő ellen azok kezébe, kik őt vádolni s elveszteni szándékoznak. Így állottak az ügyek, midőn Melvil Robert ismét megjelent a szövetségesek között.

Melvil, ki közölte volt Erzsébettel a titkos tanács lordjainak abbeli szándékát, hogy a királynőt letegyék, ezeknek viszont kijelenté, hogy Erzsébet pártolja őket s támogatni fogja „tisztességes vállalatukban.“ Aztán Lochlevenbe ment. Julius 1-én átadta az angol királynő levelét Stuart Máriának, kivel csak Ruthven és Lindsay jelenlétében találkozhatott. Stuart Mária őt még mindig hű és ragaszkodó szolgálójának tartván, keserű panaszokra fakadt, hogy meg nem engedték vele magánosan értekeznie. Melvil küldetését csakhamar egy más, egészen különböző természetű követte, Throckmorton Mikló é, kit Erzsébet megbízott, eszközölné ki Stuart Mária megszabadítását s hatalmának föltételes helyreállítását.

Valószínűleg átlátta, hogy nagyon is előre ment amaz irányban, mely ellenkezésben állott elveivel és érdekeivel. Tulajdonkép mi lehetett célja? Az, hogy Skóthon zavart s tehetetlen állapotban maradjon. Nem volt érdekében azt kívánni, hogy a királynő teljesen visszanyerje hatalmát, sem pedig, hogy végkép legyőzessék a lordok által, kik az országot egy még gyermek fejedelem nevében kormányozták. Az elsőbbi esetben ugyanis a királynő ismét örökségére vágyhatott volna; a másodikban a lordok nélkülözheték támogatását. Mit tett hát ezentúl? Tervül tűzte ki ismét szembe állítani a királynőt és a lordokat, kétségkívül, hogy viszályuk közbenjárását mindig mellőzhetlenné tegye Skóthonban, s hogy kölcsönös gyöngeségük megszilárdítsa biztosságát Angolországban.

Throckmortonnak meghagyatott, hogy Stuart Máriát házassága, a lordokat pedig pártütésük miatt gáncsolja. Aztán kiegyezési alapúl következőket kelle indítványoznia, hogy a királynő elváljon Bothwelltől, szabadon bocsáttassék és visszahelyeztessék; Bothwell és czinkosai megbüntettessenek; a dumbari és dumbartoni várak a Bothwell elleni párthoz tartozó nemesség őrizetére bízassanak; parlament hívassék össze, kijelölendő a határszélek őreit, s az edimburgi, stirlingi, inchkeithi s az országban létező többi erősségek kormányzóit; főtanács alakíttassék, melynek tagjai közül legalább öten vagy hatan mindig jelen legyenek, s kiknek beleegyezése nélkül a királynő semmi rendeletet és kinevezést ne tehessen; végre általános béke hirdettessék ki az országban. Ez annyit tett volna, mint megosztani a kormányhatalmat a királynő és a főnemesség között. Erzsébet így megalapította volna a visszavonást Skóthonban, hol aztán hívatva leende majd a királynőnek nyújtani segílyt a királyi sérthetlenségrőli elveinél fogva, majd politikai érdekből támogatni a főnemességet.

De a győztes lordok nem voltak hajlandók terveire. Követje Throckmorton bizonyosságot nyert ez iránt, midőn Skóthonba lépett. A Fastcastlei várban Lethingtonnal értekezett e részben, ki Melvil Jakab és Hume lord társaságában oda jött elébe. A skót államtitkár megösmerteté vele a szövetségesek álláspontját és terveit. Sajnálkozva nyilatkozott úrnője politikai változékonyságáról, „ki őket, úgymond, a tövisek között hagyja“ s vesztükre tör, azt kívánván, bocsássák

szabadon a királynőt. Julius 12-én ama három főúr társaságában és számos kísérettel Edimburgba érvén, Throckmorton ezen várost szerfeletti forrongásban találta, mely néhány nap múlva, midőn az egyház nagy gyűlése tartatott, még növekedett.

Knox ott ismét megjelent. Riccio meggyilkoltatása óta Angliában tartózkodván, visszatért hazájába, mihelyt a királynő fogságáról értesült. Felajánlá a szövetséges lordoknak a presbyteri felekezet támogatását, ha országos törvényül elősmerik az 1560-i parlament határozatait, melyeket Stuart Mária helybenhagyni vonakodott. Ajánlata elfogadtatván, megállapodás történt, hogy a katholicismus végmaradványai eltöröltessenek, az egyház öröksége az új papság részére helyreállíttassék, ennek gondjaira bizassanak az egyetemek, oskolák s az ifjúság neveltetésére szánt egyéb tanintézetek, melyekbe a föl vétel csak az egyesek tehetségeinek és jámborságának megvizsgálása után volna eszközlendő, a királyi herczeg protestáns szellemű neveltetésben részesíttessék, a király gyilkosai üldözőbe vétessenek és megfenyíttessenek, s a királyok ezentúl koronázásuk alkalmával esküvel köteleztessenek, fentartani a skót egyházban vallott igaz hitet, s elnyomni mindent, mi avval ellenkezik. Ez áron szoros egyesülés jött létre a nemesség főnökei s az egyház fejei között. Knox indulatos szigorral fakadt ki a fogoly királynő ellen. Az evangeliomi szószék vádló paddá lön, melyről Stuart Mária házasságtörésben és gyilkosságban részesnek s a legkeményebb büntetésre méltónak nyilvánítottatott. A presbyteri lelkészek minden keresztény erkölcsi egyenlőségére hivatkoztak ellene, s azt állították, hogy uralkodói rangja nem biztosíthat számára büntetlenséget. Tanaik támogatására régi példákat hoztak fel az ó-testamentomi királyok letételéről, a zsidó köztársaságot vévén mintául s a szent írást törvényül. Az általok felmagasztalt és felbőszített néptömeg fennen hangoztatá, hogy a királynőnek csak úgy mint bármely legalacsonyabb sorsú asszonynak az országban nem lehet megengedve, hogy házasságtörést és gyilkosságot kövessen el, s hogy ép oly szigorúan büntetendő, mint bár ki más. A Knox-féle rideg erkölcs-papolókhoz, kik megtámadák a királyi sérthetlenség elvét, merész publicisták csatlakozának, kik az ország régi fejedelmei egynémelyike

ellen elkövetett erőszakosságok után indulva, törvénynyé emelék Skóthonban az alattvalók pártütését, s a királyi hatalmat a közakaratnak rendelék alá. Mindnyájan együtt okoskodó és komor, erényes és vakmerő felekezetet képeztek, utálták a királynő vallását, megvetéssel tekintették viseletét, nem tűrhették hatalmát, s fennen kívánták elítéltetését, letételét, sőt halálát is. A presbyteri egyházi gyűlés lépett fel ezen kívánságok közegeül, s folyamodást szerkesztett, melyben követelte, „hogy a király-gyilkolás Isten törvényei, az ország szokásai s a népek jogai szerint büntetessék meg, tekintet nélkül bár mely személyre.”

A királynő szerencséjére a szövetkezett lordok nem mindnyájan voltak hajlandók ily szörnyű határozatokra. A mérsékeltebbek azt ohajtották, hogy Bothwelltől elváljon s az ország kormányába visszahelyeztessék. Ezt kívánták Lethington s a két Melvil. Mások ismét, kik kevésbé engedékenyek voltak, mint Athol és Morton grófok, szabaddá kívánták ugyan tenni, a nélkül azonban, hogy hatalmát visszanyerje, sőt kényszeríteni akarták, mondjon le a koronáról fia részére és vonúljon vissza Francziaországba. Végre még szigorúbbak is voltak, kik azt kívánták, hogy törvényszék elé állíttassék, gyilkosságban elmarasztaltassék, nyilvánosan letétessék s örökös fogságban tartassék. Eleintén azon voltak, hogy beleegyezzék Bothwellel kötött házasságának felbontásába, mi által kedvezőbbekké hangolhatta volna a titkos tanács lordjait, megnyugtatván őket.

Melvil Robert két ízben küldetett hozzá Lochlevenbe július 8-án és 15-én, hogy arra bírja. Fel volt hatalmazva tanúk nélkül szólni véle. Sürgetőleg s lehető leghűbb buzgalommal kérte őt koronájának, biztosságának és becsületének érdekében, hagyná el Bothwellt s járulna az ellene történt intézkedésekhez. De ő makacsúl megtagadta. Azt felelé Melvilnek, hogy inkább a trónról mondana le mint Bothwellről, hogy terhesnek érzi magát s bele nem egyezhet fattyúvá tenni születendő gyermekét, házasságát érvénytelenséggel bélyegezván. Daczára a francia udvar kifejezett ohajtásának, melynek akkori követe Villeroy eleibe sem bocsáttatott; daczára Throckmorton üdvös tanácsának, ki őt szinte meg nem látogathatá; daczára Melvil ismételt kérelmezéseinek, Stuart

Mária rendíthetlen maradt ragaszkodásában Bothwell iránt; de hajlandónak mutatkozott, bátyjára Murrayre, vagy pedig az ország főbb lordjaiból alkotott tanácsra ruházni az ország kormányzását. Ez értelemben írt a szövetségesek főbjeinek, Stirlingbe kívánván áthelyeztetni, hogy fia látásán gyönyörködhessek, s kérvén őket, hogy ha már királynőjüknek nem engedelmeskednek, ne feledjék, hogy anyja fejedelmüknek s királyuknak leánya. Bothwellnek is írt, s felkérte Melvilt, juttatná el hozzá levelét. Melvil erre nem hajolván, boszúsan tűzbe dobá a levelet.

A királynő megátalkodottsága, melynél fogva sorsát Bothwellétől elválasztani nem akarta, nyugtalanítá s egyszersmind felingerlé a titkos tanács lordjait. Elhatározták megfosztani trónjától, hogy jövőre ártalmukra ne lehessen. Ezt pedig önkénytes lemondás alakjában készítették elő, mely által a királynő hatalmától megfosztatott, de rangjában nem érintetett volna. E végből három okiratot szerkesztettek, hogy azokat Stuart Máriával aláírassák. Az elsőben lemondott az ország kormányáról, melynek súlya alatt fáradtnak érezvén magát, attól menekülni ohajta mint oly tehertől, melynek elviselésére többé sem erővel, sem akarattal nem bír: azonkívül engedélyt kellett volna adnia fia megkoronáztatására. A második és harmadikban Murray gróf ruháztatott fel az új király kiskorúsága alatti kormányzósággal, s távolléte, vagy el nem fogadása esetére Châtellerault herczeg, Lennox, Argyle, Morton, Athol, Glencairn és Mar grófok jelöltettek ki helyettesül. Ha pedig Mária ezen okiratok aláírását megtagadná, az egybegyűlt lordok el voltak határozva őt perbe fogatni és elítéltetni: 1-ör. Törvényeik megszegése. 2-or. Bothwellel és másokkal való fajtalanság. 3-or. Férje a király megöletésében volt bűnössége miatt, mely, úgymondák, tulajdon kezeírása s más bizonylatok által meg van alapítva.

Julius 25-én reggel a szilaj Lindsay és a színeskedő Melvil Robert indultak el Edimburgból s Lochlevennek tartottak; az egyik ama három okiratot vitte magával, melyeknél fogva más kezekre kelle kerülni a kormány hatalomnak, a másiknak pedig feladatúl tüzetett értesíteni a királynőt az alá nem írás veszélyeiről. Előbb Melvil volt nála. Mindent tudtára adott. Botrányos vádpört lemondás helyett, a lordok engesztelhelenné vált haragját, bizonyos megbecstelenítettést, koronájának

múlhatlan elvesztét s talán élteinek veszélyeztetését; mindezeket tünteté fel Melvil Stuart Mária előtt vonakodása következményei gyanánt. Nem is mulasztá el biztatólag érté- sére adni, hogy mind az, mit fogoly létére aláír, semmisnek tekintendő. Még sem birhatta reá. A fogoly királynő kínos megaláztatásnak tartotta, maga magát itélni el s fosztani meg. Kijelenté Melvilnek, hogy inkább életéről mond le, mint az uralkodásról. Mindamellett a fenyegető veszély megrendítette lelkét, mely nemes bátorság és félénk csüggettség minden változatain átment. Még habozott alávetés és ellenszegülés között, midőn Lindsay a titkos tanács által szerkesztett három okirattal belépett. Szótlanul tárta ki azokat a királynő előtt, s eleibe terjeszté aláírás végett. Stuart Mária mintegy elré- mülve jelenlétén, fogta a tollat és szót sem ejtven, könnytelt szemekkel s reszkető kézzel irta alá nevét. Lindsay azután az állampecsétet is oda illesztette a királyi aláírás mellé Sin- clair Tamás által, ki a királynő lemondását semmisnek állí- totta, mint a mely fogolytól lőn kierőszakolva.

Királynőjüknek ezen kényszerített lemondása után a lordok sietve láttak fia megkoronázásához. Julius 29-ére Stirlingbe hítták össze mind azokat, kik felkenetésénél jelen lenni, s neki hű- séget esküdni tartoztak. Melvil Jakabot küldték a Hamilto- nokhoz s más elpártolt lordokhoz, hogy felhívja őket ezen ünnepélynél való részvétre. Ezek jó erős pártot képeztek. Dum- bartonban gyűltek össze s kinyilatkoztatván, hogy a királynőt szabaddá akarják tenni, e végből bondot szerkesztettek és irták alá: a szent-endrei érsek, Argyle, Huntly grófok, Ar- broath lord, a gallowayi és rossi püspökök, a kilwinningi apát, Fleming, Herries és Skirling lordok és sanchiri Hamil- ton W. Mindamellett semmi intézkedés nem követte ezen nyilatkozatot, s mit sem tettek, hogy a fogolynőt megszaba- dítsák, s bukását meggátolják. Reá nem állottak ugyan meg- jelenésük által hozzájárulni fia megkoronázásához, kijelen- tették azonban, hogy az nincs ellenükre, ha csak Châtelle- rault herczegnek mint a legközelebbi koronaörökösnek jogai fentartatnak. Erzsébet követe hasonlókép megtagadá Stir- lingbe jöttét. Nem sikerült látnia a királynőt és megmenteni hatalmát, sem azon bölcs tanácsok által, melyeket hozzá el- juttatott, sem fenyegető felszólamlásai által, melyeket a titkos

tanács lordjaihoz intézett. Előre látván, miszerint befolyásának ezen mellőztetése s a királyi tekintélynek ily veszedelmes csorbitása, úrnőjét haragra fogja indítani, félre vonúlt s parancsaira várt.

Erzsébet nem sokáig váratta. Julius 27-én irt neki, a legnagyobb erélylyel és indulatossággal kelvén ki a lordok terve ellen, mely szerint ezek a királynőt letenni s a skót királyi herceget megkoronázni szándékoztak. Felhozta, hogy sem isteni törvény, sem emberi jogok által fel nem hatalmaztathatnak uralkodó fejedelemnőjük feljebbvalóivá, bíráivá és boszúlóivá lenni. „Hol találtak a szent írásban oly tételt, úgymonda, mely megengedi az alattvalóknak, hogy fejedelmüket letegyék? Nem ösmerjük-e ellenkezőleg szent Pál világos szavait, ki a rómaiakhoz intézett levelében engedelmességet ajánl a kardot viselő előljárók irányában? Mely keresztény egyedűrsági államban akadtak írott törvényre, melynek erejénél fogva az alattvalók letartóztathatnák, fogásra vethetnék s törvényszék elé állíthatnák fejedelmük személyét? Meg vagyunk győződve, hogy ilyen intézmény nem létezhetnék a polgári rendszerben. Már pedig arra, mit tenni akarnak, sem a szent írás, sem törvény által felhatalmazva nem lévén, hiába támaszkodnak nehány példára, melyek lázító balladáikban felemlítvék, s melyeket törvénytelen, sőt valóságos pártütő cselekvényeknek kell tekinteni, a mint azt ezen történetek eredménye is mutatja, ha helyesen fogjuk fel azokat. Mondja meg ezt azon lordoknak, kik azt állítják, hogy a vallás vagy közigazság tekintélye után indulnak. A mi pedig azokat illeti, kik különösen a saját biztosságukra való tekintet után igazodnak, figyelmeztesse őket, mielőtt tovább mennének, mi nagy bajnak tennék ki magukat ily veszélyes cselekvények által. Minket is, valamint őket irtózáttal töltött el unokatestvérünk a király meggyilkolása, és nővérünk a királynő házassága Bothwellel, senkit közülök annyira fel nem indíthatott. De nem helyeselhethnők és nem türhetnők a lordok későbbi viseletét a skót királynő irányában. Isten rendeleténél fogva ők alattvalói, emez pedig fejedelemnőjük lévén, vádjaikra megfelelni nem tartozott, a természet úgy hozván magával, hogy a lábak legyenek a fejnek alárendelve.“ Erzsébet meghagyta Throckmortonnak, jelentené ki a titkos

tanácsbeli lordoknak, hogy el van határozva, ha tovább menének, megboszulni a skót királynőt, s példát mutatni rajtok az utókor előtt, nem kételkedvén, hogy a kereszténység többi fejedelmei is egy véleményen vannak vele s szintűgy cselekednének.

De ezen okok és fenyegetések meg nem győzék s félelembe nem ejték a skót lordokat. Merészen végrehajtották vállalatukat, s az ország nagyszámú rendeivel Stirlingbe mentek a koronázásra kitűzött napon. A szertartás nagy ünnepélyességgel ment végbe a város felső templomában. Athol vitte a koronát, Morton a kormánypálczát, Glencairn a kardot, s Mar karjaiban tartotta a gyermekeket, kit királylyá valának teendők. Miután a királynő lemondása felolvastatott s annak önkénytes volta iránt Lindsay és Ruthven tanúságot vallottak, Morton letette az esküt az evangéliomra az új uralkodó VI. Jakab helyett. Azután az orkneyi érsek megkoronázta; a lordok neki hűségét esküdtek, kezeikkel érintvén fejét s Knox egy beszéddel nyitotta meg viszontagságos uralkodását. Ezen forradalom a nemesség által vitetvén véghez, melynek uralmát sokára megszentesítette egy tizenhárom hónapos fejedelem neve alatt, a nép helyeslésével is találkozott, mely örömtűzek, tánczok és kivilágítások által nyilvánítá részvétét. Ellenszegülésre sehol sem talált az országban, mely a szövetséges lordok kormánya alatt maradt Murray visszaérkezéseig, kinek tudára adták Skóthon kormányzójává lett kineveztetését.

Murray, ki négy hónap óta Francziaországban tartózkodott, egymásután tudta meg ott Stuart Mária születését, elragadtatását, bectelen házasságát, hirtelen történt megveretését, szigorú fogságát tévedéseinek és bajainak hosszú sorát. Könyörre indult iránta, s hűsége végképen még ki nem vezett szívéből. Azért bár mint is igyekeztek a szövetséges lordok őt gondosan vitt levelezés által részükre téríteni, ő rosszalta erőszakos eljárásukat s Elphinstonet küldte hozzájuk neheztelését fejezván ki az iránt, hogy a királynőt elzárták. Nemsokára nővére letételéről, unokaöccsének közel megkoronáztatásáról, és saját magának kormányzóvá lett kineveztetéséről értesítettvén, útnak indult Skóthon felé, még mindig kedvező indulattal viseltetvén a fogoly királynő iránt. Mind-

amellett nem akarta magát leköteleztetni a francia udvar által, mely nagy ajánlatokkal kecsegteté, és utitársat sőt felügyelőt adott oldala mellé De Lignerolles úr személyében, kit IX. Károly küldött a titkos tanácsbeli lordokhoz, Stuart Mária s a két ország közti szövetség érdekében. Murray érzelmei útközben megváltoztak. Találkozott a Skóthonból érkező Elphinstonnal, kit a szövetséges lordok, hogy tetteiket igazolják, az ezüst ládácskából vett iratok által meggyőztek a királynő bűnösségéről. Elphinstone biztosítá Murrayt, miszerint hosszú levelet látott, melyet a királynő Bothwellnek írt, s mely férje megöletésében való bűnösségét bebizonyítja.

Nagyravágás, vagy pedig Skóthon állapotának helyesebb ösmerete okozták, hogy Murray kevésbé buzgott nővére megszabadításaért, midőn Londonba ért. Erzsébet, ki ezuttal érdekelve volt Stuart Mária helyzete iránt, ildomtalanul bánt vele. Felindúlva azon sérelem miatt, melyet a fejedelmi hatalom Skóthonban az imént szenvedett, ezen kevély királynő kijelenté előtte, hogy el van határozva visszahelyeztetni trónjára Stuart Máriát, s megbüntetni párttűtő alattvalóit, kik őt attól megfosztották. Murray sértve érezte magát ezen felsőbbbségi és fenyegető modor által, melyet Erzsébet ép oly sikertelenül alkalmazott a skót lordok ellenében Throckmorton közvetítése mellett. Távolról sem használván ez által a szerencsétlen fogolynőnek, még növelte veszélyeit, mintha arra teremtettet volna, hogy még akkor is ártson neki, midőn vele jól akart. S valóban a lordok azon pártja, mely Stuart Máriát a tróntól megfosztotta, nem mondott le egészen szándékáról, törvényszék elé állítani a királynőt. Szörnyű árulás és vérengző számításnál fogva a Hamiltonok kivégeztetését indítványozák, biztos módjával egy általános kibékülésnek. Elmozdítván a királynőt, ki más házasságra lépven, még örökösöket is szülhetett, a Hamiltonok inkább reménylhettek trónra jutni, melytől már csak egy gyenge gyermek választotta volna el. A szent-endrei érsek a kilwinningi apát és Huntly gróf tehát ez alapon egyességet ajánlottak a szövetkezett lordoknak. Tullibardini Murray J. ellenőr és Lethington titkár egyik a másik után fedezték fel Throckmorton előtt ezen iszonyú alkudozást. Lethington azt mondá Erzsébet kövétének, midőn ez közölte vele úrnője fenyegető szándokát: „Uram követ, biztosítom önt, hogy ha ily hangon szól a lordokhoz mint én

hozzám, az egész világ nem lesz képes csak három napra is megóvni a királynő életét.”

Ily fenyegető volt a vész Stuart Mária feje felett, midőn Murray Erzsébet elleni nehezteléssel hagyván el Londont, augusztus 11-én Skóthonban megérkezett. Visszatérte s magatartása általános figyelem tárgya volt. A szövetséges lordok egész Berwickig eleibe küldötték Makgill jegyzőt és Melvil Jakabot. Az elsőbbinek, ki a túlzó pártot képviselé, Glencairn, Morton, Lindsay, Ruthven és a presbyteriek nevében arra kelle őt felszólítani, mutatkoznék kérlelhetlennek a királynő iránt, meg nem illetődvén balsorsán. A másik a mérsékeltebb gondolkodású Athol, Mar, Lethington, Tullibardin és Grange részéről, kik szintén tagjai voltak azon szövetségnek, mely Bothwell megbuktatását és a királyi herczeg megmentését tűzte ki feladatúl, azon tanácscsal bizatott meg, hogy a dolgokat túlságig ne vigye, s fogva tartván ugyan a királynőt, míg majd szabadon bocsáttatása veszélytelenné válik, kellő tekintettel és szelidséggel viseltessék iránta. Murray végig hallgatta őket a nélkül, hogy nyilatkozott volna, sőt úgy látszott nem is volt kedve a kormányzósághoz. Ily hangulatban lépte át Skóthon határát, hol négy száz nemes által fogadtatott, kik eleibe jöttek. Fényes nemességtől környeztetve ért Edimburgba örömnilyánítások között és a polgárság lelkesedése mellett. Ott két napig időzött, mintegy határozatlanúl, kikérdezvén mindenkit, vizsgálat alá vevén a királynőnek bűnül rótt tényeket s a közszigort még mindig fenyegetőnek találván reá nézve. Mielőtt a kormányzói czimet elfogadta volna, látni kívánta a királynőt, hogy meggyőződjék, vajjon mint állították, lemondása a koronáról nem lön e kierőszakolva, s nem fog-e csorbát ejteni a kormányzáság tekintélyén. A lordok, bár igen aggódtak ezen értekezlet miatt, melytől válaszát függővé tette, kénytelenek voltak azt megengedni. 15-én reggel Murray, Morton, Athol és Lindsay Lochlevenbe utaztak.

Eszélyes nagyravagyó létere azon személy által akarta magára ruháztatni a szövetségesek részéről felajánlott hatalmat, kit ezek koronájától megfosztottak. Ő maga nem járult hozzá az utóbbi intézkedésekhez, s azért reménylheté, hogy ha a királynő reá bizza a főhatalmat, háborítlanúl fogja gyakorolhatni Skóthon kormányzatát, melyet forradalom nélkül érendett

el. Szívtelen ildomossággal tudta őt czélja felé vezetni. Stuart Mária belépni látván őt börtönébe, azt vélte, hogy bátyja barát és pártfogóként jött hozzá. Megilletődve és könnyes szemekkel panaszlá el azon igaztalanságokat, melyeket ellene elkövettek. Murray csendesén hallgatta ki őt, sem sajnálkozólag, sem megnyugtatólag nem nyilatkozván. Mária ekkor esedezőleg fordult Athol és Lindsay felé, mondván: „Lordjaim, önök érezték szigoromat, de végét érni is látták; engedjék reménylenem, hogy követve példámat önök is határt szabnak a részükről ellenem alkalmazottnak.“ De ezek sem voltak közlékenyebbek sem vigasztalóbbak. Nyugtalaníttatva ezen látogatás által, mely megerősíteni látszott a felőle terjesztett baljelentőségű híreket, Mária félre vonta bátyját vacsora előtt, s aggodalmasan kikérdezvén a lordok szándéka iránt, egyszersmind az övét is kitudakolni igyekezett. Murray két óra hosszat tartózkodó és kifürkészhetlen maradt. A vacsora igen szomorú volt. Befejeztetvén, Mária ismét értekezni kívánt bátyjával. A többiek visszavonultával magukra maradtak egész reggeli egy óráig. Ezen második értekezés alkalmával Murray felhagyott tervszerű tartózkodásával. Kétségbeesítő nyíltsággal és kérlelhetlen szigorral szolt a királynőhöz. Tudtára adta, miként vélekedik felőle s rossz kormányzásáról, könyörtelenül felemlítette minden kicsapongásait s egyenként eleibe tárta mindazon tetteit, melyek, mint mondá, bemocskolák lelkiösmeretét, beszenyezék becsületét s veszélyezteték biztosságát. Ezen szörnyű vád hallatára a boldogtalan királynő megzavarodott. Bátorsága elhagyta. „Közbe közbe, úgymond, ezen fájdalmas jelenet leírója Throckmorton, keservesen sirt, majd teljesen elösmerte hibáit, majd ismét azokat menteni vagy enyhíteni igyekezett.“ Murray miután ezen nyomasztó emlékek súlya alá helyezte nővérét, a félelem szorongásaiban magára hagyta. A boldogtalan azt hívé, hogy sorsa el van döntve, Murray úgy nyilatkozván előtte, hogy csak Isten irgalmától várhat segélyt. Így tölté az éj hátralévő részét.

Másnap reggel magához hivatá bátyját. Murray ismét elébe járult. Kétségkívül a kívánt lelkiállapotban találván őt, maga is megváltoztatta hangját és beszédjét. Vigasztaló szavakat intézett hozzá, s biztosítá, hogy meg akarja éltét menteni s ha lehetséges, megóvni becsületét. „Azonban, tevé

hozzá, ez nem csupán én tölem függ, a többi lordok is érdekelve lévén a dolognál. Fölségedtől is függ ez, s figyelmeztetnem kell, hogy hányattatásoknak tenné ki magát s életét veszélybe döntené, ha országa békéjét és fia uralkodását háborítani igyekeznék, ha megkísérle né kimenekülni onnan a hol van, s visszanyerni szabadságát, melyet most sem ohajtania sem elérnie nem kell, ha engedetlenségre izgatná alattvalóit, ha egyetértene az angol királynővel vagy a francia királylyal, hogy az egyik segedelmével külföldi háborút vagy e másikéval polgárharcot idézzon elő, s ha továbbra is ragaszkodnék Bothwell gróf iránti féktelen szerelméhez.“

Ezen szavaknál Mária, ki addig az éj aggasztó benyomásai alatt maradt volt, hirtelen öröme ébredt. Bátyja karjaiba vetette magát, s igen elégyültnek mutatkozott az élete megvédelmezését illető biztosításon s a becsületének megóvása iránt nyújtott reményen. Hogy pedig a kívánt eredményre annál biztosabban eljuthasson, esedezve kérte őt, ne utasítaná vissza a kormányzóságot. „Ez által, úgymond, fiam megőriztetik, országom jól fog kormányoztatni s én, biztosságban leszek.“ Murray még mindig szabadkozott. Érveket hozott fel, melyeknek őszinteségét kétségbe vonhatjuk. Mária pedig mindenkor ellenállhatlan indulatoktól ragadtatva, csak annál buzgóbban kérte őt, áldozná fel idegenkedését nővére érdekeinek. Fölszólította, ejtse hatalmába az ország erősségeit, vegye őrizete alá mindazon drágaságokat s egyéb értékes tárgyakat, melyek magán tulajdonát képezék s felajánlá, hogy kormányzóságát írásával megerősíteni és nevének tekintélyével fentartani fogja. Murray engedett. Belenyugvással látszott elfogadni azt, mire kétségkívül hön sovárgott. Mielőtt nővérét elhagyta volna, meghagyta Lindsay, Ruthven és Lochleven lordoknak, hogy mindennemű figyelemmel viseltessenek iránta, s szives udvariassággal bánjanak vele, azután búcsút vett a fogoly királynőtől, ki könybe lábadt szemekkel hön magához ölelte, s áldásait küldé fia a királyi herczeg számára.

Stuart Mária ez alkalommal is mint egyébbkor, ama pillanatszülte hirtelen benyomások egyikének engedett, melyek őt megragadák s többnyire megfoszták minden előrelátástól. Ugyanaz volt ő Lochlevenben, mint Kirk of Fielden, Almond-Bridgenél, s Carberry Hillnél, s később Carlislen, mindig

legyőzhetlen szenvedélyét vagy csalóka eszméket követvén. Miután rémületből aláírta bukását, most meglepetésében helyben hagyta azt. Ezen beleegyezését pedig, melyet csakhamar meg kelle bánnia, a szívtelen és álnok Murray úgy érte el, hogy előbb félelmet s aztán reményt költött háborgó keblében.

Biztosítva ezen fontos helybenhagyás iránt, Stirlingbe ment a gyermek fejedelembhez, kinek nevében kormányzandó vala, s augusztus 19-én Edimburgba visszatért. Harmadnapra kormányzónak kijelentetett a tolboothi tanácsteremben, kezét az evangéliomra tévén mint igazi hitrajongó s az ország szabadságainak buzgó támasza, következőleg tette le az esküt: „Én Jakab, Murray gróf, Alberneith lord hűn fogadom örök Istenem színe előtt, hogy ezen naptól fogva s egész éltemen át örök Istenemnek egész tehetséggel szolgálni fogok, ahhoz képest, mit kinyilatkoztatott s az új és ó testamentomban foglalt szent ígéjénél fogva megkíván, s hogy ugyan ezen ígéjéhez képest Jézus Krisztus igazi vallását hirdetés és a szentségek kiszolgáltatása által, mint ezek ujólag megállapítottak, s az országszerte szokásban vannak, fentartani fogom, az eltörölt s felforgatott álhitet pedig helyre nem állítandom; hogy a gondjaimra bízott népet a király kiskorúsága és serdületlensége alatt Isten akarata és parancsai s ezen ország dicső törvényei s alkotmánya szerint vezérlendem, soha sem szegvén meg örök mindenható Istenem parancsát, s hogy Isten egyházának s az egész keresztény népnek valódi s teljes békét szerzendek minden jövőendő időkre. Sértetlenül fogom megóvni az ország jogait és jóvedelmeit át nem ruházván s el nem idegenítvén azokat. Üldözndem s megtorlandom az elnyomást mindenütt s mindennemű fokozataiban. E rendelem s örködni fogok, hogy a törvénykezéseknél minden élő lénynek kivétel nélkül igazság szolgáltatassék, hogy az úr, irgalom atyja, irgalmas legyen én irántam is. Gondom lesz, hogy az eretnekek s Isten ígéjének ellenei, s mindazok, kik egyházuk elleni bűnben elmarasztaltatnak, az országból kiüzessenek. Mindezekre hiven s ünnepélyesen esküszöm.“ Azután elénekelték ama zsoltárt: „Mi kegyes Izrael Istene azok iránt, kik egyenes szívűek,“ s Murray a nép örömrádásai között kormányzóul kikiáltatott a piaczi kereszt előtt.

A forradalom, mely Stuart Máriát megfosztá trónjától, s egy az övétől különböző kormányt alapított meg, be vala fejezve. Az ellenpártbeli lordok nagyobb része alávetette magát. Rothes és Crawford grófok, Menteith és Errol gróffiak, Drummond, Ogilvie, Oliphant, Somervil, Borthwick és Yester lordok biztosíták a kormányzót engedelmességük és hűségük iránt. Fleming, Boyd és Livingston lordok csakhamar követék példájukat. A Hamiltonok sem tettek ellenállási kísérletet, bár Erzsébet által erre felbátorítottak. A francia udvar el lévén foglalva saját bajaival s elidegenítette Stuart Mária hibái által, nem akart frigyet bontani a lordok kormányával, nehogy a skótokat egészen Angolország felé terelje. Miért is Lignerolles úr félig meddig cserben hagyván a királynőt, kijelentette a szövetségesek előtt, miszerint nem azért küldetett, hogy ellenük cselekedjék, s hogy Franciaország nem egyes fejedelemnek külön, de Skóthon kormányának szövetségese. Elutazott, még csak nem is sajnálkozván a felett, hogy a királynőt meg nem látogathatta s engedélyt nem nyert a Hamilton nemzetségbeleikkel való értekezésre.

A mi Erzsébetet illeti, bár nagyon felindult azon változásokon, melyek tanácsa mellőztével a lordok által véghez vitettek s Murray részéről helybenhagyattak, sem módja, sem oka nem volt, hogy Máriát trónjára visszahelyeztesse s a kormányzót megbuktassa. A lordok ezt igen jól átlátták. Meg nem illetődtek haragján, s midőn Throckmorton angol követ Skóthonból az új kormányzás kiáltványa után eltávozandó lévén, Lethingtonnal és Murrayvel végértekezletet tartott, mindkettőt ellenállásra készen s eltökélve találta. „Ha úrnője háborút akar, mondá Lethington, inkább megkísértsük a szerencsét, mint sem hogy szabadon bocsássuk királynőnket jelen állapotában, holott is még mindig ragaszkodik Bothwellhez s kész őt megvédelmezni, fia életét kockára tenni, az országot veszélybe dönteni s nemességét megrontani. Ősmerjük mi az efféle háborút. Önök felperzselik határszéleinket, mink viszont lángba borítjuk az önökéit. Ha betörést intéznek ellenünk nem rettegjük azt, s bizonyosok vagyunk Franciaországról.” Erzsébet parancsoló hangja által sértve érezvén magát, így végezte szavait: „Egy ily különös beszédre csak azt feleljük, hogy más fejedelem alattvalói vagyunk

s hogy ő fölségét a királynőt úrnőnknek el nem ösmerjük.“ Murray rövidebben szólott s ép oly határozottan. Erzsébet követének, ki azon volt, hogy a kormányzó ügyét a lordokétól elválassza figyelmeztetvén őt, hogy részt nem vett eddigi tetteikben, így felelt: „Ha nem is vettem részt a lordok előbbi tetteikben, most helyben kell hagynom azokat; s látván, hogy úrnőm a királynő és a lordok reám ruházták a kormányzói méltóságot, melytől szives örömet menekültem volna, el vagyok határozva fentartani az általok szerzett művet, s engedelmességre hajtok mindenkit a király nevében, bár éltembe kerülne is.“

Büszkén nyilvánított szándokát nagy erélylyel hajtotta végre. Mint Knox tanítványa a szent irás olvasását gyakorolván, a hajdankori főnökök példáján buzdult, kik Izrael népét vezérlették. Tullibardin és Grange lairdek lőnek kiküldve a titkos tanács által Bothwell üldözésére, ki is junius 26-án kelt kiáltvánnyal száműzetvén, Dunbarból az Orkádákra vonult vissza. Murray az ország majd minden erősségeit kezére kerítette. Balfour átadta Edimburg várát. Bothwell ezen megkimélt czinkosa öt ezer tallérnyi pénzüsszeget, fia részére rendes évi járandóságot, maga számára pedig pittenweeni perjelséget s teljes büntetlenséget kötött ki. Murray csakhamar hatalmába ejtvén Dumbart, Inchkeithot s több más erősséget, az edimburgi vár parancsnokságát grangei Kirkaldy lairdnek szánta, ki akkor Bothwellt üldöze. A vitéz Kirkaldy esküvel fogadta, hogy kézre keríti ezen közellenséget, s majd csaknem el is érte. A Bothwell által felszerelt három vagy négy hajó közül, melyekkel az orkneyi és shetlandi szigeteken magát fentarthatni vélte, kettő Grangei laird hatalmába esett, ki most a harmadik ellen indult, melyet maga Bothwell vezénylett, midőn hajója, nagyságánál fogva nem igen lévén alkalmas szorosokon s bajos tengeri átjárásokon való csatározásra, zátonyra akadt. Bothwellnek sikerült megmenekülni; de elhagyván azon helyeket, hol többé magát biztosnak nem érezheté, az éjszaki tengerre hajózott s szélvész által Norvégia partjaira vettetett. Egy dán hadihajó által útban éretvén megmotoztatott, s igazolványok híján tengeri rablóként tartóztatott s Dániába vitetett, melynek királya II. Frigyes őt Murray s Erzsébet részére kiszolgáltatni nem engedte, de Malmö erősségbe záratta. Bothwell halálaig ott maradt, mely

1576-ban következett be. Fogsága kilencz évi bűnhődés volt, melyet a Skót- és Angolhon részéről folyvást szorgalmazott kiszolgáltatástól félelem s végtelen magány okozta kétségbeesés között töltött el.

Ezen időtájt alárendelt ezinkosai közül többen jutottak vérpadra. Dalgleish és Powrien kívül a kirk of fieldi merény fővégrehajtói Hay de Tallo és Hepburn de Bolton is kézre kerültek. Mindannyian bevallották bűnösségüket s halálra ítéltettek. A vérpadon elősmerték, hogy méltó halált halnak s Hepburn de Bolton meg nem állhatá, hogy ki ne mondja: „Miszerint senki se kövessen el gonosz tettet hatalmas emberek ösztönzésére vagy ura tanácsára, azon reményben, hogy majd általuk megmentetik; mert bizony az éjjel, midőn a dolog megtörtént, azt vélte, hogy ha mindjárt ki is derül, senki sem fogja azt kárhoztatni, oly sok kéz irta alá s maga a királynő is tudta.“

Ezen hatalmas kezek megkiméltetének. Az általok aláirt bond bűnösségük bizonyítványa Bothwell által Balfour rendelkezésére hagyatván, megégettetett. Sem Lethington, Huntly, Argyle és Balfour J., kik írásban járultak ezen nagy merényhez; sem a szent-endrei érsek, ki abba beleegyezett; sem Morton, ki arról tudomással birt, ha ugyan abban részt nem vett, vád alá nem helyeztetek ezen a bűnösök rangjához és állásához képest részrehajló, kérlelhetlen vagy tétlen bíróság előtt. A kormányzó nem mert ellenök fordulni. Ők emelték fel, s ismét könnyen megbuktathatták volna, ha ellene egyesülnek. Sőt többeket közülök kedvezményekben részesített. Argyle tovább is törvénykezési főnök s Huntly folyvást a titkos tanács tagja maradt, Lethington Lothian grófság sheriffjévé tétetett s Morton ígéretet nyert, hogy Bothwell helyébe Skóthon tengeragyjává neveztetik ki.

Az erőszak, árulás, állhatatlanság s politikai hitetlenség ezen országában a kormányzó legalább a közönséges törvényeket s a közbátorságot akarta fentartani kérlelhetlen szigorral: „Azon volt, úgymond Melvil, hogy kiirtsa a tolvajokat s helyreállítsa a biztosságot a határszéleken. Hasonló buzgalmat fordított az igazság kiszolgáltatására az ország bensejében.“ Az általa december 15-ére összehívott parlament felette számos volt. Négy püspök, tizennégy apát, tizenkét gróf, tizenhat

lord s elsőszülött lordfi s huszonhét város küldöttjei vettek abban részt. Ezen parlament vallásegysíformaságot követelt, helyben hagyván az 1560-i hitvallomást, s a katholicismus végeltörlesztét; visszafoglalta a világiaktól az egyházi jószágok egy harmadát, mely azok által bitoroltatott, s most a reformált hitű lelkészek és oskolák javára vala fordítandó; érvényesnek ösmerte az ifjú király felléptét Skóthon trónjára, megszentesítette a kormányzó kineveztetését; s szenvedélyesen vitatta, miként kellessék bánni a királynővel, kit némelyek még mindig törvénszék elé állítani, mások ismét csupán fogságban tartatni kívántak. A mérsékeltébbek győztek. De a parlament igazolni kívánván a szövetséges lordok abbéli eljárását, hogy fegyvert ragadtak s fejedelemlőjüket elzárták s letették, határozatot hozott, melynek tételei súlyosan vádolák Stuart Máriát. Az mondatott abban: „Hogy a királynő megérdemlette mindazon bajt, mely eddigelé érte, vagy ezentúl érhetné, tekintve azt, hogy szellemi és tényleges részt vett törvényes férje meggyilkolásában, mit az annak elkövetése előtt és után fővégrehajtója Bothwell Jakab grófhöz sajátkezüleg irt levelei, valamint azon istentelen és gyalázatos házasság, melyre közvetlenül ama gáztett után lépett, kétségen kívül helyeznek.

Ezen szigorú nyilatkozat folytán, mely nem ugyan ítélet jellegével, de annak értelmével birt, még súlyosabbá lőn Stuart Mária fogsága, melyet Murray ajánlatai némileg enyhítettek volt. Szorosabb őrizet alá vétetett, nehogy külföldi fejedelmekhez fordulhasson segélyért, vagy pedig szökést tervezhessen skóthoni hű barátjaival. Csak akkor irhatott, midőn őrei étkeztek vagy aludtak, s ezeknek leányai még nála is háltak. Azonban mindezen elővigyázati rendszabályok elégteleneknek bizonyultak. Szépsége, bájai s balsorsa varázshatalmat gyakoroltak környezetére. Douglas György, Erskine Margit egyik fia s a kormányzó mostoha öcsce, megnyeretett nyájassága által s megindult bánatán. Sőt csakhamar szerelemre gyulván a bájló fogolynő iránt, s reményt nyervén, elhatározta őt megszabadítani. Egy izben eláztatván anyja éberségét, kibocsátotta Stuart Máriát a várból mosónéja öltözetében, ki fehérneműjét hozta Lochlevenbe. A fogolynő ezen álöltönyben ösmeretlenül jutott ki az ajtókon. Ladikba ült, mely őt a túlpartra vala szállítandó, hol Douglas György, egy

Semple és egy Beton vártak reá. Megmentve hitte magát. Azonban átszállítás közben az evezők egyike annak tartván őt kinek öltönyét viselte, hozzá közelített, s tréfából fel akarta lebbenteni fátyolát. Mária hirtelen odakapott kezével, hogy arcát el ne árulja, s a csónakos megpillantván szép és fehér kezét azonnal kitalálta, hogy a királynő az kit szállít. Ekkép fölfedeztetvén Mária bátorságosan viselte magát. Halálbüntetés terhe alatt megparancsolá a csajkásoknak, hogy a túlpartra szállítsák. De ezek inkább tartván a lochleveni laird szigorától mint egy trónvesztett fejedelemnő fenyegetéseitől, az erősségbe vitték őt vissza.

Ezen márczius 25-i szerencsétlen kísérlet után, Douglas György a várból eltávozott, de nem hagyta el a tó környezetét. A fogolynő majdnem kétségbeesve szabadulása felől, melyhez oly közel állt, márczius hó végét s április havát a fogságnál is türehtlenebb szorongásokban töltötte. Mindenfelé pártfogókat keresett, s így irt Medicei Katalinnak: „Csak nagy ügygyel bajjal tudtam útnak indítani ezen levelem áthozóját, hogy tudtára adjam nyomorúságomat, s esedezzem, könyörödjön rajtam.“ Május 1-én pedig Erzsébet királynőhöz fordult hő kérésekkel, biztosítván, hogy ha megsegíti, soha nálánál hübb rokona nem lesz e világon: „Tekintetbe is veheti, úgymonda, mi fontos példát szolgáltat az ellenem követett eljárás.“ Kérte az Istent, óvna meg ezen királynőt minden bajtól, ő neki pedig nyújtana kellő türelmet a magáénak elviselésére. Ugyanaznap Medicei Katalintól és IX. Károlytól is könyörögve kért segítyt, mondván: „Ha erőhatalommal nem szabadítanak meg, soha sem szabadúlok ki innen.“

Midőn így végnélküli fogságra hitte magát kárhoztatva, szabadulásához közeledett. Douglas György ép oly találékony mint szenvedélyes áldozatkészséget fejtven ki szolgálatában, szünet nélkül annak eszközlésén fáradozott. Lochleven közelében maradván közlekedést tartott fen anyjának egyik apródjával az úgynevezett kis Douglassal. Ezen tizenhat éves apród közremunkálásával készítette elő a királynő kiszökését, s értesítetté a Seton és Hamilton nemzetségbelieket, hogy elfogadására készen álljanak a várbóli kiléptekor. A május 2-iki vasárnap tüzetett ki ezen második szökésre, mely jobban levén elrendezve, sikeresebb is volt. A lakomák

közösen tartattak Lochlevenben, s étkezés idejekor a várkapui zárva voltak s kulcsai az asztalra tétettek a várúr mellé. Az estebéd alkalmával a kis Douglas egy tálat helyezvén a várúr elé, ügyesen elcsente a kulcsokat asztalkendő borítván azokra. Aztán a királynőhöz sietett, hogy értesitse s magával vigye őt, ki is szolgálattevő nőcselédjei egyikének öltözetében utána ment. Akadálytalanul értek ki a várból, melynek kapuját az ifjú apród azonnal ismét bezárta, hogy üldöztetésüket megakadályozza. Egy kis ladikba szálltak, melyet az apród hamarjában leoldott s evezővel a tó tulsó részére hajtott. Ott szerencsésen partra tette Stuart Máriát, hol Douglas György várakozott reá s néhány percz múlva Seton lord is megérkezett, ki embereivel a szomszéd faluban szállásolt. Szabadnak érezvén magát s nemsokára hatalmát is visszaszerezni reménylven könnyeden és vidoran lóra ült s nyugatnak tartva száguldott az éj egy részén át. Csak Niddryn a Seton nemzetség székhelyén állapodott meg nyugati Lothianban. Három órai nyugovó után Hamilton erős várig folytatta útját, hol a szent-endrei érsek és Claudius lord fogadák, ötven lovassal eleibe menvén.

Ezen biztos helyre érven, felhívást intézett párthiveihez. Riccarton Hepburnt, Bothwell szolgáját Dunbarba küldötte, hogy biztosítsa magát ezen fontos város iránt, aztán Dániába menjen s értesitse urát, miszerint neje ismét szabaddá lön s kétségkívül hatalmát is csakhamar visszaszerzi. Ugyanakkor míg legelső gondolatjai ahhoz fordultak, kitől a balsors elválasztá, de kit még folyvást szeretett, Stuart Mária Francziaországba küldé a glasgowi érsek fivérét Beton Jánost, hogy segélyt kérjen a leendő küzdelemhez, melynek végét nem oly közel hitte.

Kiszabadulásának hire gyorsan elterjedt s örömmel fogadtatott. Mindazok, kik az előtt pártolták, mindazok, kiknél a balsorsa iránti könyör háttérbe szorítá tévedései emlékét, mindazok, kiket Murray szigorú és büszke kormányzása elidegenített, hozzá sereglettek. A nemesség tulnyomó számával részére nyilatkozott, kevés nap alatt nyolcz gróf, kilencz püspök, tizennyolcz lord, tizenkét apát vagy perjel s közel száz főúr frigyét irtak alá, hogy őt a trónra visszahelezzék. Ő maga visszavonván lemondását, azt mint kierő-

szakoltat semmisnek nyilvánította, s mindazon tényeket, melyek által Murray a kormányzóságra emeltetett árulással bélyegzeteknek nyilvánítván, eltörölte. Argyle, Cassilis, Eglinton, Rothes grófok, Somervil, Yester, Livingston, Herries, Fleming és Borthwick lordok hűbéreseikkel a Hamilton és Seton nemzetségbeliekhez csatlakoztak s a királynő csakhamar hatezer emberből álló hadsereg élén találta magát, kik személyét megvédeni s hatalmát visszafoglalni készek valának. Villiers de Beaumont francia követ, kit IX. Károly akkoron Skóthorba küldött, szinte hozzá csatlakozott, őt ösmervén el az ország igazi uralkodójául. Erzsébet királynő pedig Leighton tudor által szerencsét kívánt megszabadulásához s ajánlatot tett, hogy hódolatra hajtja alattvalóit, ha ügyeit reá bizza, s nem folyamodik külföldi segélyért.

Mária el nem vakítottatott ezen szerencse fordulat által. Inkább kiegyezni mintsem küzdeni kívánt elleneivel, jól tudván, hogy fegyverrel győzni nemcsak bizonytalan volt, de veszélyes is lehetett. Ha legyőzetik, ismét a kormányzó félelmes kezei közzé kerül; ha győz, a Hamiltonok kényének marad kitéve, kik őt övéik egyikével összeházasítani s nevében kormányozni szándékoztak. Azért hát lehetőség szerint inkább kibékíteni s egymással ellensúlyozni ohajtotta a pártokat, hogy egyik sem kerekedhessék fölébe. Kibékülést ajánlott Murraynak a francia követ s a két Melvil, Robert és Jakab közvetítése által, kik közül az első a királynőhöz állott, a másik pedig a kormányzó pártján maradt.

Murray Glasgowban volt egyedül, csupán szolgáitól kísértetve, és törvényszéket tartván, midőn Lochlevenből kiszabadult nővére néhány mértföldnyire hozzá Hamilton várába megérkezett. Bárki más elhagyta volna ama védetlen várost attól tartván, hogy majd meglepetik és megtámadtatik az övéinél oly igen túlnyomó erő által. Ezt tanácsolták is. De ő mit sem akart tudni erről, érezvén, hogy elvonulása Glasgowból félelem jeleül tekintetnek s általános elpártolásra adna alkalmat. Azért hát nem tágitott, szilárdul bizván önmagába. Halasztást kért a Stuart Mária részéről tett közlemények megfontolására, hogy időt nyerjen sereget gyűjteni s csatát vívni, mely döntő leende közte és nővére, a király és királynő lordjai között. Ez alkalommal emelkedett szellemű férfi belátását

és jellemét tanusítá. Sietve az ifjú király zászlói alá hitta barátjait. Elszántsága bátorságot költvén azoknál, kik elcsüggednek, ha tétlenül és határozatlanul látják, a hajdani szövetséges főurak nagyobb része s a presbyteri városok katonái hozzá sereglettek. Dunbar hű maradt; Edimburg négy száz puskást állított seregéhez, Glasgow fegyverre kelt ügye védelmére. Mar gróf hat darab ágyút küldött táborába Stirlingből; a vitéz Hume Sándor hat száz lándsást hozott Merse vidékéről; az erélyes Morton, a buzgó Glencairn, a hős Kirkaldy szinte megérkeztek hűbéreseikkel, s a kormányzó tíz nappal a királynő kimenekülése után négy ezer főnyi elszánt és jól vezérlett hadsereg élén látta magát. Haladéktalanul támadást szándékozott intézni a királynő hadserege ellen, mielőtt ez erősítést nyert volna Huntly gróf és Ogilvy lord részéről, kik éjszak felől közeledének csapataikkal.

Ha a kormányzónak az állott érdekében, hogy megütközék, a királynőnek viszont kerülni kellett a csatát. Reá nézve időt nyerni annyit tett mint megnyerni ügyét. Bizalmatlanság vagy előrelátástól indítatva a dumbartoni megvívhatlan erősségbe szándékozott vonulni, mely nem messzire feküdt Glasgowntól, s melynek parancsnoka Fleming lord egyike volt változatlan hiveinek. De a Hamiltonok erejüket túlnyomónak látván, csatát kívántak. Azt hitték, győzni fognak s egy csapással leverik a kormányzót nemzetségük régi ellenét, s lenyűgözik a királynőt. Összeegyeztetni kívánván ezen két ellenkező véleményt, abban állapodtak meg, hogy a sereg útnak indul Dumbarton felé, s elfogadja az ütközetet, ha az ellenség menet közben támadást intézne. Ezen intézkedés épen nem volt czélszerű. Azáltal a sereg azon helyzetbe juthatott, hogy visszavonuló félben kellessék megütköznie, ez pedig mindig veszedelemmel jár, miután így sem a kellő pillanatot sem alkalmas vidéket választani nem lehet. Stuart Mária gyászosan tapasztalá ezt május 13-án, tizenegy nappal miután Lochlevenből kiszabadult.

Seregének, mely a Clyde balpartján volt felállítva, Glasgow déli táján kelle átvonulni Dumbartonba menet. A kormányzó, hogy útját állja, seregét szinte azon partra helyezte át s igen kedvező állásban várta. A tapasztalt Grange laird tanácsára főerejével a langsidei magaslatot foglalta el, s pus-

kásokat állított lesbe egy szorosban, melyen az ellenséges seregnek át kellett vonulni, mielőtt a magaslathoz ért volna. Ezen árkos bokros, növényekkel és házakkal fűdött vidéken a királynő lovassága, mely sokkal számosabb volt a kormányzóénál, szabadon nem mozoghatott s a gyalogság elkerülhetlen megrendülésnek volt kitéve. Midőn tehát a Hamiltonok két ezer főnyi előcsapatjuk élén ezen bájos átmenetre értek, a puskások tüzelése megbontotta köztük a rendet. Ekkor megrohanták a magaslatot, melyre azonban csak kimerülve a fáradtságos felmenetben s megzavarva a derekuknak irányzott tüzelés által, juthattak fel. Ott a kormányzó lankadatlan csapatjaira találtak, kik nagy erővel törtek reájuk. Ember ember ellen küzdöttek s kivált a lándsások mindkét részen vitézül harczoltak. Azonban három negyed óra multán Grange laird ügyes mozdulatjai, ki erősítésekkel mindig ott termett a veszélyeztetett pontokon, Morton hideg bátorsága, Hume vitézsége s egy döntő mozdulat Murray részéről, ki derék seregével a királynő már már ingadozó hadaira rontott, ezeket végkép megszalasztották. A kormányzó megtiltván a győzelem kivívása utáni öldöklést, csak háromszáz halottat hagytak a langsidei csatatéren, sok főrangú fogolylyal s ágyuikkal együtt.

A végzet még egyszer Stuart Mária ellen nyilatkozott. A boldogtalan királynő egy magaslaton állván, végtelen szorongások között szemlélte a harczot, mely sorsát eldöntendő vala. Láttá övéi előnyomulását, támadását, megrendülését s megveretését. Utolsó védőivel végreményeit látta összeomlani. Carberry-Hill után érintetlenül fenállott még a Hamiltonok pártja, Langside után senkije sem maradt. Csak a futás volt előtte. Ahhoz folyamodott mély leverettségből. Sietve leszállván a halomról, melyről amaz orvosolhatlan vésznek fájdalmas tanúja volt, lóra ült, s csekély számú szolgától követve Dumfriesnek tartott Skóthón déli vidékén, s tizenhat mértföldnyire lovagolt megállapodás nélkül. Dundrenan apátságához érvén a solwayi öböl közelében, hajóra szállhatott Franciaország felé, vagy Angolországba menekülhetett. Egyik út biztosabb, a másik alkalmasabb volt. Bizván azon részvét nyilatkozatokban, melyeket fogsága alatt, s számítván azon baráti ajánlatokra, melyeket szabadulása óta vett Erzsébet részéről, elhatározta pártfogása alá helyezni magát. Lord

Herries, ki őt elkísérte, irt nevében Master Lowther carlislei angol parancsnoknak, s menhelyet kért számára. Be sem várván feleletét, s nem is követelvén, hogy Erzsébet kötelezettséget vállaljon iránta, a meggondolatlan Mária szánandó túlsiettetéssel május 16-án egy halász ladikban átment a solwayi öblön s a cumberlandi oldalon partra szállott. Murray elől futván, Erzsébet kényének tette ki magát. Biztos menhelyre számított, s csak börtönt talált Angolországban.

Vége az első kötetnek.

STUART MÁRIA.

IRTA

MIGNET M.

A FRANCZIA AKADEMIA TAGJA.

FORDITOTTA

BERZEVICZY EDMUND.

II. KÖTET.

PEST, 1863.

KIADJA RÁTH MÓR.

STUART MARRIA

STUART MARRIA, born in the city of New York, on the 1st of January, 1840, and died in the city of New York, on the 1st of January, 1840.

ITALY

MIGNET M.

A PHANASIA OF THE MARRIA

PHANASIA OF THE MARRIA
MIGNET M.
PHANASIA OF THE MARRIA

IN KÖRTE

PEST, 1868.

KARLA RATH MÖR

Hetedik fejezet.

Stuart Mária megérkezik az angol határszélen. — Találkozni kíván Erzsébettel, kit esedezve kér, segítené párttűt alattvalói ellen. — Erzsébet tagadólag válaszol, azon ürügy alatt, hogy becsülete nem engedi őt elfogadni és trónjára visszahelyeztetni, mielőtt a nekie tulajdonított undok büntettekben való ártatlanságát igazolta. — Stuart Mária Carlisleban letartóztatik. — Erzsébet valódi szándéka. — Midlemore küldetése Stuart Máriaához és Murrayhez, kiket Erzsébet ítéletének akar alávetni: az elsőbbit Darnley meggyilkoltatása, a másikat Skóthon fellázítása miatt. — Stuart Mária felindulása. — Büszkén visszautasít minden törvényhatóságot. — Nyomatékos felhívást intéz a szárazföldi fejedelmekhez, sikertelenül. — Erzsébet folytonos cselszövényei és csalárd ígéretei. — Stuart Mária elfogadja őt kénybíróul s biztosokat nevez ki képviselése és védelmezésére. — Az ellenségeskedések megszüntetése Skóthonban, a kormányzó az ifjú király biztosaival Angolországba készül. — Yorki értekezlet, melynél Norfolk herczeg elnököl Erzsébet nevében. — Norfolk herczeg állása, jelleme s vágyai. — Titkos értekezései Lethingtonnal és Murrayvel, kiket rábír hogy abbanhagyják a Stuart Mária ellen emelt vádat. — Okok melyeket felhoz s azok elfogadnak. — Az értekezlet megnyitása. — Murray tartózkodása, ki védelmezi magát de nem támad. — Biztosításokat kér Erzsébettől, mielőtt nővére ellen vádat emelne. — Erzsébet meglepetése. — Rögtön Yorkból Westminsterbe helyezi át az értekezletet, s új biztosokat nevez ki az előbbiekhöz. — Az angol királynő ígéreteket tesz Murraynek, hogy reábirassék tekintélye megvédelmezésére, bebizonyítván, hogy nővére épen vétkes kicsapongásai által veszté el azt. — Stuart Mária ellen emelt vád; az ezüst ládácskában talált levelek és okmánydarabok előmutatása; hitelességük igazolása. — Stuart Mária felelete és védelme, melyben Murrayre s híveire hárítja a Darnley meggyilkolásában való bűnösséget. — Mária visszaútasítja a különféle lemondási indítványokat, Murray pedig a kibékülést. — Stuart Mária biztosaí félbenszakítják az értekezletet. — Erzsébet magántanácsának sajátos határozata. — Murray visszaérkezése Skóthonba; Stuart Mária fogsága Angolországban.

Stuart Mária határozata Erzsébetnél keresni menedéket balvégzetű volt reá nézve. Franciaországba vonúlhatott vissza vagy pedig még egy ideig veszélytelenül Skóthon déli vidékein maradhatott, a míg onnan biztos menhelyet eszközözlendett

ki maga számára. Sőt jobban jár ha erőszakos alattvalói kezei közé kerül, a szükség úgy hozván magával: ismét elzárták, de meg nem ölték volna. Miután hosszan senki sem kormányozható őket, miután szellemük álhatatlansága, jellemük hűtlensége, s érdekszülte hevük változékonysága miatt az engedelmesség csakhamar megrendült közöttük s a hatalom szüntelen egyikről másikra ment át, valószínűnek látszik, hogy börtönéből egykor ismét a trónra lépett volna. Nagyon különböző sors várt reá Angolországban.

Még mielőtt a solwayi öblön átkelt volna, Dundrennan apátságából írt Erzsébetnek, menhelyet kérvén tőle: „Édes kedves testvérem, mellőzve minden bajaim elbeszélését, melyeket bizonyára ismer, csak azt mondom meg, hogy azon alattvalóim kikkel legtöbb jót tettem s kik leginkább vannak lekötelve irántam, miután fellázadtak ellenem, fogságban tartottak s végső méltatlansággal illettek, végre egészen kiűztek országból, s oly helyzetbe juttattak, hogy Isten után csak önben van reményem.” Alig érkezvén meg Workingtonban, május 17-én terjedelmesebb és szívreható levelet intézett hozzá, melyben nagylelkű pártfogását kérte a pártütő Skótok ellen, kik megsértették személyében az uralkodói jogokat. Előadván következetes támadásaikat s utóbbi balvégzetét, így szóla tovább: „Isten végtelen kegyessége megóvott s Herries lordhoz menekülvén, vele s néhány más urakkal kegyelmességed országába jöttem, meg levén győződve, hogy értesülvén kegyetlenségükről s irányombani bánásmódjukról, jó indulatához s bizalmamhoz képest nem csak felfogad éltet biztosítása végett, de segíteni és támogatni fog igaz ügyemben s hasonló cselekvésre indítja a többi fejedelmeket is. Esedezem, mentől előbb küldjön értem, mert keserves állapotban vagyok, mely nem királynőnek de még nemes hölgynek sem való. Semmim sincs a világon személyemen kívül a mint megmenekültem, első nap hatvan mértföldet haladván mezőkön át, azóta pedig csak éjjel mervén tovább folytatni utamat, mint azt majd előadhatni reménylem, ha végtelen balsorsomon könyörölni méltóztatik.”

Az angol királynő nem hajlott, Stuart Mária kérelmeire s csakhamar eloszlatá reményeit. Értésére esvén hogy régi vágytársnéja most kényére bizta magát, kérdést tett önmagá-

hoz miként bánják vele. Győzelmesen vezesse-e vissza Skóthonba? egyszerű vendégként fogadja Angliában? vagy pedig megengedje hogy szabadon vonúlhasson vissza Franciaországba? Ezen három út kínálkozott, megfelelővén Stuart Mária iránt mutatott rokon érzelmeinek s fenállókül elősmert fejedelmi kötelességeinek. Azonban ezen cselekvési módok egyaránt veszélyesek lehettek. Attól tartott, hogy ha Stuart Mária visszanyeri trónját, egyetért majd a római udvarral s a szárazföldi katolikus fejedelmekkel, s levervén a protestans pártot Skóthonban, ismét igényt emel Angolország trónjára; ha pedig szabadon Angliában marad, ott folytonos izgalmat okoz s központja lesz az ottani igen számos és hatalmas katolikusok ármányainak és cselszövényeinek, kik őt mint törvényes fejedelelnőjüket tekintvén, vele összeesküvéseket forralnának, s valószínűleg érte fel is támadnának; ha végre Franciaországba vonúl vissza, ott bátyjaival s a szövetséges fejedelmekkel hadküldést készíthetne elő Skóthon meghódítására, mely esetben ő (Erzsébet) amaz országban a kormányzó hatalmának fentartására s a protestantismus érdekeinek megvédelmezésére kényszerítettnek s új küzdelem félelmes következményeinek lenne kitéve. Saját tapasztalása nyomán a helyzetet kényszerűbbnek tartván mint ígéreteket s a politikai szükségét előbbvalónak tekintvén mint hálaérzelmeket, nem hitte hogy Stuart Mária hű barátnéjává s hálás védelemzvé lehessen, mint ezt ígéré. Azért hát csupán az állam-eszély után indulván, mely negyven éven át úgy szólván egyedüli kalauza volt, elhatározta hatalmában tartani a meggondolatlan királynőt ki önmaga szolgáltatta magát kezére. Ez által túlnyomó befolyást vélt szerezni Skóthonban s megszilárdítani biztosságát Angolországban.

De mily ürügy alatt tartóztasson le országában egy rokon s vele hasonló rangú fejedelelnőt, ki nem vétett ellene, s ki iránt viszont semmi joggal nem birt? Csakhamar tudott egyet találni. Stuart Mária eleinte rangját megillető minden dísszel Workingtonból Cockermouthba s Cockermouthból Carlislebe kísértetett. Ott szoros felvigyázat alá vették Erzsébettől érkezett warrant következtében, ki meghagyá a cumberlandi shérifnek és békebiráknak, hogy minden szükséges intézkedést tegyenek szökésének meggátlására. Scroope

lady, Norfolk herczeg nővére megbízatott hogy vele lakjék. Sir Drury Vilmos pedig parancsot kapott ötven puskást indítani Berwickből Carlisleba, hova Erzsébet azon határszélek őret Scroope lordot és sir Knollys Ferencz alkamarást küldé azon titkos megbizással, hogy a skót királynőt fogolyként őrizték. Átadván neki Erzsébet szánakozó levelét, azt is ki kellett jelenteniök, hogy úrnőjük hő részt vesz balsorsában, azonban mindaddig el nem fogadhatja őt, míg férje meggyilkolásábani ártatlanságát be nem bizonyította. Ezen megelőző igazolás szüksége volt az Erzsébet által kielmélt eszköz, hogy őt magától eltávolítsa s országában letartóztassa.

Scroope lord és sir Knollys Ferencz május 29-én Stuart Mária elé bocsáttatván, teljesítették megbizásukat. Közölvén vele úrnőjük csalárd részvétét és sértő szabadkozásait, Stuart Mária könyes szemekkel keservesen panaszkodott, hogy nővére a királynő válasza oly kevéssé felel meg várakozásának. Hévvvel visszautasítá az ellene emelt vádakát, s azt állitá miszerint méltatlan alattvalói rágalommal illették viseletét, hogy annál inkább megdönthessék hatalmát. Ujból esdekelve kérte nővérét a királynőt, segitené hogy párttűtésüket legyőzhesse, vagy pedig engedné meg a szárazföldre távoznia, hogy kieszközölhesse rokonai és szövetségesei a herczegek támogatását, kik bizonyára nem vonakodandnak őt elfogadni és segélyzeni. Erzsébet küldöttjei őt magatartásában méltóságteljesnek, előadásában ékesenszólónak, ítéletében szellemdúsnak s balsorsában csüggedetlennek találták. Meglepetve bájló és fényes tulajdonai által melyek nála azonnal felötlöttek, igen nevezetes és határozott nőnek festették őt, ki az alig szenvedett vereség után kész volna a harczot ujra indítani.

Stuart Mária Scroope lorddal és Knollys alkamarással tartott értekezlete után Fleming és Herries lordokat küldötte Londonba. Megbizta őket, hogy kölcsönt iparkodjanak szerezni jövedelmeire melyeket mint özvegy királyné huzott Franciaországból. Ezen kölcsönvett pénz skóthoni párthiveinek gyámolítására szolgált volna, kiket Murray a langsidei csata óta halálra üldözött. Dumbarton vára még mindig a királynő részén volt. Az ország déli része folyvást néki hódolt, s az éjszak keveset szenvedett az utolsó háború alatt, melyben az éjszaki főnökök hadcsapatai idő fogytán nem igen vehettek

részt. A királynő tehát Carlisleből warrantot küldött Huntly grófnak, felszólítván őt pártjának újjászervezésére szövethé-
 zések által. Herries és Fleming lordoknak meg volt hagyva,
 hogy Erzsébet elé járuljanak, kit még mindig esdekelve kért,
 jönné segítségére, mint ezt a jó szomszédi viszony, vérrokonság,
 baráti ígéretek s fejedelmi kötelességei megkivánták. Sürgető
 levelében azon óhajta fejezte ki, „bárha mentől előbb és formáság
 nélkül eleibe bocsáttatnék, hogy előadhassa sérelmeit s elhárítsa
 magáról azon rágalmozó szavakat melyeket becsülete ellen ejteni
 merészelték.“ Ha pedig Erzsébet őt sem udvaránál elfogadni,
 sem Skóthónban támogatni nem akarná, engedélyt kért hogy máshova
 vonúlhasson vissza s mást hívjon segítségül. Fleming lordnak
 Franciaországba kellett volna menni segély kieszközlése végett. Stuart
 Mária ép oly megindító mint ildomos levelekkel látta el IX. Károly,
 Medicei Katalin és a Lotharingiai bibornok számára. Két ezer-
 nyi gyalog katonát küldeni Dumbartonba, öt száz lovas fel-
 fegyverzésére és eltartására szükségeltető pénzt, vérteteket és
 szerszámokat szolgáltatni, tüzéséget és löszereket indítani
 útnak Skóthón többi erősségeinek visszafoglalására, a szent
 Mihály rendjével díszíteni fel két vagy három főurat, kik
 leginkább tűntek volna ki ügye iránti hűségök és bátorságuk
 által, hogy így a többiek is felbátorítsanak s hűségükbeni
 kitartásra buzdítsanak: ezek voltak a Fleming lord által a
 francia udvarhoz Stuart Mária nevében intézendő kérések.

Erzsébet semmire sem hajlott. De szokása szerint taga-
 dását nem fejezte ki nyílt és határozott módon. Elámította
 Stuart Máriát, nehogy kétségbe ejtse. Úgyesen felkarolá ezen
 igen is könnyen hívó fejedelemnő, önigazolási ajánlatát, hogy
 őt törvényhatósága alá vesse. Úgy látszott, mintha a kor-
 mányzó Murray is bírónak választotta volna Erzsébetet. Erte-
 sülvén hogy a menekült királynő Carlisleben van, késznek
 nyilatkozott kimutatni Erzsébet előtt Stuart Mária bűnösségét
 és elűzetése igazságos voltát. Reállott mint mondá, hogy
 a londoni toronyba (Tower) zárassék, ha azt a legvilágosabban
 be nem bizonyítja. Az ármányos szellemű Erzsébet ezen kettős
 ajánlatban alkalmas eszközt látott politikai céljainak előmoz-
 dítására. Azon készségből, melyel felvilágosító nyilatkozásra
 ajánlkozottanak, védelmezési kötelezettséget származtatván, iga-

zolásra szándékozott kényszeríteni Máriát Darnley meggyilkolása miatt melyet Murray neki tulajdonított, Murrayt pedig pártütéseért melyel viszont Mária terhelte őt. Színleg azonban csak azért kívánt biráskodni ügyükben hogy kibékülésüket eszközölhesse.

Miután egy ideig váratta a skót királynő két küldöttjét, maga elé bocsáttatá őket. Könyörgésükre karolná fel úrnőjük ügyét, igen hajlandónak mutatkozott. „Azonban, tevé hozzá, alattvalói botrányos és gyalázatos hirt terjesztettek el róla melyet eléggé ismer; becsülete valamint az enyém megkívánják, hogy a dolog kinyomoztassék, nem mintha bíró akarnék lenni közöttük, de hogy megtudhassam mi indítja őket ily beszédre és mi joggal ejtették hatalmukba személyét, koronáját, erősségeit és minden jószágát, mely tekintetben nem menthetők. — És ha másképp látszanék asszonyom, mitől Isten mentsen, monda Herries lord. — Még akkor sem mulasztanám el, válaszola, lehető legjobban és leggyorsabban elintézni a dolgot közte és alattvalói között becsületére s kölcsönös biztosságukra.“ Herries felkérvén őt engedné meg hogy úrnője a szárazföldre távozhasson vagy legalább Skóthonba térhessen vissza ama kis ladikon mely őt Angolországba hozta, Erzsébet határozottan tagadó választ adott. „A mi jó nővérem eltávozását illeti Francziaországba, e tekintetben, úgymonda, nem akarok eszélytelennek látszani, nehogy a többi fejedelmek megvessenek. Midőn ott tartózkodott, férje a király reábirta hogy koronám czimét és czímerét vegye fel életben létem alatt, nem akarom magamat többé ily bajba keverni. A mi pedig Skóthonba való visszatérését illeti oly szerény hajó készlettel, mint ön mondá, miután országomba jött, az sem az ő becsületére, sem az enyémre nem válnék s ő mit sem nyerne az által.“ Megmaradt tehát előbbi határozatánál s kinyilatkoztatta, hogy buzgalommal és barátsággal fog Stuart Mária érdekében eljárni, már pedig ez ellenkezett szokásaival és érzelmeivel.

Minthogy pedig mindenekfelett tartott Francziaország közbenjárásától Skóthon ügyeiben, meg nem engedte Fleming lordnak hogy IX. Károlyhoz mehessen. Már útnak indította volt Midlemore mastert, hogy tudassa Stuart Máriával és Murrayvel viszályaik eldöntésére és elintézésére irányzott

szándokát. Midlemorenak meg volt hagyva, követelné az ellenségeskedések megszüntetését Skóthonban, hol a diadalmas kormányzó hatezer főnyi sereggel melyet tüzérségi készlet is követett, szorongatta ellenségeit s az ifjú király iránti hódolatra hajtott mindenkit. Erzsébet be nem érte azzal, hogy ily szolgálatot tett Mária elcsüggedt pártjának. Hogy még inkább bizalomra gerjessze ezen fejedelemnőt, szigorú levelet írt Murraynek, melyben meglepetését és idegenkedését fejezé ki azon tények iránt, melyek hatalomra juttaták, a skót királynőnek pedig vesztét okozták. „Mindez, úgymonda, csak igen különösen érintheté füleinket, magunk is uralkodó fejedelemnő lévén s hatalmunk alá helyezett országgal és alattvalókkal birván, mint a skót királynő. A baj orvoslása végett ezen királynő hozzánk folyamodott legközelebb rokona és szomszédjához, s hogy magát igazolhassa, reánk bizta ügye megvizsgálását és eldöntését. Minélfogva hasznosnak és szükségesnek láttuk nem csak tudósítani kegyelmedet és hiveit az ellenök emelt vádakról, de egyszersmind fel is szólítani, ne üldözzék tovább akár törvény akár fegyverrel azokat, kik a királynő pártját fogták vagy hozzá csatlakoztak. Teljesen és kellőleg meg kellend felelnie előttünk mindazon vádakra, melyekkel a nevezett királynő önt mint számos és súlyos bűnök szerzőjét illeti, s melyek az alattvalóknak fejedelmeik iránt való természetes kötelességeikkel ellenkeznek. Miután így mindkét részről kellő felvilágosítást nyerendettünk, reményljük miszerint Isten kegyelmével tetteink és határozataink mindekelőtt az ő dicsőségére, úgy aztán saját becsületünknek más fejedelmek szemeiben való megóvására, végre pedig az e két ország közötti béke és egység fentartására és öregbítésére fognak szolgálni.

Midlemore Carlisleben junius 13-án megérkezvén, másnap reggel a skót királynő elé járult Scroope lord és Knollys alkamarás jelenlétében. Ismétlé előtte, még pedig elég kiméletlen modorban, hogy úrnője a királynő saját jó híre iránti tekintetből el nem fogadhatja őt mindaddig, mig be nem bizonyította hogy idegen férje megöletésétől. Stuart Mária élénken kifakadt ezen sértés ellen, s kérdést tett vajjon fogolynak tekintse-e magát? Midlemore tagadólag válaszolt ugyan, azonban nem javasla hogy értekezni igyekezzék az

angol királynővel, attól kellvén tartani, ugymonda, hogy ellenei iránta való részrehajlással gyanúsítván ezen fejedelemmőt, vissza ne utasítsák ügyük feletti biráskodását. „Ha megvárni méltóztatik, tévé hozzá, míg ártatlansága rendes per útján bebizonyúl, látni fogja mily szívvvel és örömmel öleli majd úrnőm a királynő s követ el kegyelmességéért mindent, mit csak kívánhat.“

Ezen szavak hallatára per és biráskodás, Stuart Mária haragra lobbanván büszkén mondá: „Isten egyedüli birám, senki más nem biráskodhatik felettem. Tudom ki vagyok s ösmerem rangom jogait. Igaz ugyan, hogy önszántomból s nővérem a királynőben helyezett teljes bizalmamnál fogva felajánlottam, hogy ő legyen bíró ügyemben. De miként történhetik ez, miután nem engedi feléje mennem“? Bármint igyekezett Midlemore őt megnyugtadni, megösmertetvén azon levél tartalmával melyet Erzsébet Murraynek irt, s állítván miszerint a per vádlói ellen lesz intézve s hatalma és becsülete helyreállítására fog szolgálni, Mária fennen követelé hogy vagy Erzsébet elé vezettessék, vagy gyorsan segélyeztessék vagy pedig szabadon bocsáttassék másutt keresni módot és eszközöket, melyeknek segedelmével országába visszatérhetne s alattvalóin boszút állhatna.

Még az nap, ezen értekezés miatti felindulásában szenvedetes és kevély levelet intézett Erzsébethez. Álmélkodását fejezé ki, hogy az angol királynő vonakodik őt elfogadni azon ürügy alatt mintha ez szennyt vetne becsületére. „O asszonyom, így szóla hozzá, hallotta-e hogy valaha gáncsoltak volna fejedelmet azért, mivel személyesen hallgatta ki azok panaszát kik hamisan vádoltattak.“ Méltó felindulással utasítá vissza azon sértő indítványt, hogy vitatkozásba elegyedjék alattvalóival, s így szólt: „Száműzze azon gondolatot asszonyom, mintha éltem megmentése végett jöttem volna ide, (sem a világ sem egész Skóthon meg nem tagadtak), de jöttem hogy visszaszerezsem becsületemet s támaszt nyerjek hamis vádlóim megbüntetésére; tehát nem hogy mint hozzájok hasonló ellentmondjak nekik, de hogy én vádoljam be őket fölséged előtt, kit mint legközelebb rokonomat s legjobb barátnémat választottam minden más fejedelmek közül, azon feltevésből indulván ki, hogy megtisztelve érzendi magát ha egy királynőt ki jóvoltára bizton számított trónjára visszahelyeztethet, azonban sajnálatomra úgy látom, másként

értelmezi a dolgot.“ Esedezve kérte Erzsébetet, ne okozna neki több bajt mint ellenségei, s így végzé sorait: „Nem lehet s nem is szabad megfelelnem hamis vádjakra s per alakjában igazolnom magamat alattvalóim ellenében. Asszonyom, ők és én semmiben sem vagyunk társak, s ha mindjárt itt kellene tartatnom, inkább meghalnék mintsem hogy azzá tegyem magamat.“

Ha Stuart Mária ezen büszke érzületét mindvégig követi s ildomos szabadkozásainál marad, Erzsébet el nem ítélhette s bajosan tartoztathatta volna le. Europa fejedelmei élénken érdekeltettek ama fejedelemnő sorsa iránt, kinek ügye a királyok közös ügye volt. IX. Károly és II. Fülöp kikhez a boldogtalan Mária panaszaival és esedezéseivel fordúlt, nem segíthették őt e pillanatban. Az egyik alig lépven ki a második polgári háborúból, a harmadik küszöbén állott, mely az előbbieknél hosszasabb s bőszebb volt. A másik azon fölkeles elnyomására fordítá erejét, melyet túlságig vitt hatalma és vallás buzgalma idézett elő Németalföldön, s a spanyolországi mórok leküzdésére, kiket szigorú kormányja s embertelen intézkedései szinte fellázítottak a granadai hegységekben. De mindketten közbenjártak Erzsébetnél Stuart Mária érdekében, II. Fülöp követe Gusman de Silva, IX. Károly pedig küldöttje Montmorin által, ki miután királya s ennek anyja nevében Erzsébetnél Stuart Máriát hön ajánlotta volna, látogatására ment Carlislebe. Ezen erősségben mint foglyot találta Franciaország hajdani királynéját a menekült skót királynőt. „A szoba melyben lakik, úgymonda Montmorin miután Carlisleből visszatért, homályos, csak egy ablaka van vasrudakkal elrácsolva. Három más szoba előzi meg, melyeket puskások foglalnak el s őriznek. Az utolsóban mely a királynő termének előszobája, Scroope lord a határszéli kerületek kormányzója tartózkodik. A királynőnél csak hárman vannak hölgyei közül. Szolgái és cselédjei a váron kívül hálnak. Csak reggeli tíz órakor nyitják meg a kapukat. A királynő kimehet a városi templomig, de mindig száz puskás kíséretében. Mise mondó papot kívánt Scroopetól, de ez azt felelé hogy nincs Angolországban.“

Stuart Mária ekként megcsalatott bizalmában, hátráltatott szándékaiban, letartóztatott személyében, gátoltatott vallása

gyakorlatában s fenyegettetett becsületében. Montmorin elutazott Angolországból a nélkül hogy Erzsébettől üres szavaknál egyebet nyert volna. Ekkor mit sem reménylhetvén többé az angol királynő részéről, Mária a szárazföldi fejedelmekhez fordult kérelmeivel. Nyílt kiáltványnyal védelmére hitta fel őket és siralmas szavakkal festé bátyja a Lotharingiai bibornok előtt skót hívei sanyargatását és saját nyomorú helyzetét: „Esedezem, így szóla hozzá, könyörüljön szegény húga becsületén s szerezzen számára segélyt mit e levél áthozója kérni fog, s addig is pénzt, mert annyim sincs hogy kenyeret vehessek, sem ingem sem ruhám. Az itteni királynő küldött kevés fehérneműt s egy tál ételt juttat. A többit kölcsön vettem, de most már nem találok. É székén önt is illeti. Isten nehéz megpróbáltatást küld reám; de biztosítom önt mint katolikus fogok meghalni. Isten nem sokára elszólit e nyomorból, szenvedtem ugyanis meggyaláztatást, rágalmakat, fogságot, éhséget, hideget, forróságot, futottam nem tudva merre, kilenczvenkét mértföldet mezőkön át a nélkül hogy megállapodtam s leszálltam volna, aztán keményen feküdtem, savanyú tejet ittam s zablisztet ettem kenyér hiján, s három éjjel jöttem női kíséret nélkül ezen országba, melyben köszönetül alig jobb a sorsom mint fogolyé, azalatt pedig feldúlják szolgálaim hajlékait s én ezen nem segíthetek, felakasztatják a gazdákat s én őket meg nem jutalmazhatom.“

Ezen a szárazföldi katolikus hatalmasságokhoz intézett nyomadékos felhívások csak meddő részvét nyilvánulásokat eredményeztek. A két legfőbbnek akkori helyzete meg nem engedé hogy külföldi vállalathoz fogjanak, melytől különben is viszonyos féltékenységük s az Erzsébet irányában a végből tanúsított kimélet tartóztatta volna vissza, hogy ez utóbbi nyíltan ne pártolja a németalföldi fölkelőket s a franciaországi kálvinistákat. Stuart Mária tehát csakhamar kényszerítve látta magát engedni az angol királynő kíváncsalmának. Skóthon kormányzója már is alárendelé magát. Dumfriesben vevén ama parancsoló üzenetet, melyet Midlemore hozott át, Murray készen nyilatkozott megjelenni Erzsébet előtt, hogy magát védelmezze, nővérét pedig bevádolja. Felfüggesztette a Mária párthívei ellen folytatott ellenségeskedést, mindazonáltal kieszközlé az összegyűlt parlamenttől, hogy a

legnyugtalanabbak és legügyesebbek, névszerint a szent-endrei érsek, a rossi püspök és Hamilton Claudius lord felségsértési bűnben elmarasztaltassanak. De miként kellessék megtörni Stuart Mária ellenkezését? Erzsébet attól tartván hogy első-kik, már is megtiltá a fogoly királynő látogatását a skótoknak, kik eleinte baj nélkül juthattak el hozzá. Most azonban teljesebb elszigetelés által még tehetetlenebb állapotba akará helyezni. Anglia titkos tanácsa, melytől e részben tanácsot kért, kívánata szerint igazodott. Egyhangúlag azt határozá, hogy Mária királynőt a határszéltől eltávolítani s az ország belsejébe kell áthelyezni. Sőt mi több azt állítá, hogy Anglia koronájának a skót korona fölött hajdan gyakorlott hűbéri fensőbbségénél fogva, mely egy részről gyakran felhozott, a másíkról soha el nem ösmertetett, Mária királynő el is ítélthetik; hogy ezen királynőnek abbeli kívánatai, miszerint előleges felmentés nélkül a trónra visszahelyeztessék, vagy pedig mielőtt megbíráltatott volna, Franciaországba távoznia megengedtessék, egyaránt ellenkezik Erzsébet becsületével mint biztosságával; hogy azonban a skót királynő ügyének megvizsgálása s büntelenségének igazolása után országába visszavezetendő s hatalmába visszahelyezendő.

Mindenekelőtt elhatároztatott őt biztosabb helyre tenni át. Azon ürügy alatt, hogy Erzsébethhez közelebb érjen, sir Bowes György julius 13-án erős kísérettel érte jött s ellenmondása daczára Carlisleből Boltonba vezette. Bolton Scroope lord vára volt York grófságban. Erzsébet ott sikerebben ismétlé makacs kísérleteit, hogy bírószeke elé állítsa Stuart Máriát, kinek ellenkezése csüggedésnek indult bátorságával. Herries lord, elámitva csalárd ígéretek által, Boltonba érkezett s közlé királyi úrnőjével, hogy Erzsébet nem mint bíró, de mint barátnő és testvér akarja megvizsgálni ügyét, a végből hogy őt trónjára visszahelyeztesse még pedig fegyveres kézzel is, ha ártatlanságát bebizonyította, s hogy mindent baj és háború nélkül elintézzzen közte és alattvalói között, ha ezek alapos okait hozhatnák fel irányábani viseletüknek, s viszont azt követeli, hagyjon fel végkép a francia szövetséggel, ne érvényesítse jogait az angol koronára Erzsébet életében, mondjon le a miséről s hozza be Skóthonba az angol istentiszteletet.

Két hónapi alkudozás után Stuart Mária meggyőzeté magát s engedett. Ráállott egy oly értekezletre, melynél a

közte és alattvalói között fenforgó viszályok Erzsébet biztosai elé terjesztetnének egyedül azért, hogy azoknak végük szakadjon, a nélkül hogy ez királyi jogainak, női becsületének és angol koronaörökös minőségének bármi részben is hátrányára szolgálhatna. Mig Erzsébet mindezen ígéretek által a fogoly királynőt megnyugtadni igyekezett, egészen különböző reményeket nyújtott Murray kormányzónak: „Azon hir terjedt el Skóthon különböző helyein, így irt neki, hogy bármi is adhatná elő magát a skót királynő ellen indítandó eljárásnál, s bármiként is be lehetne bizonyítani bűnösségét vagy ártatlanságát elhunyt férje bátyánk szörnyű meggyilkolásának bűntettében, mink el vagyunk határozva őt országába és trónjára visszahelyeztetni. Igen elkedvetlenítették ez által, s nem tűrhetjük hogy ilynemű hir lábra kapjon s hitelt nyerjen. Miért is helyesnek véltük biztosítani őnt, hogy ezen dolgok hamisan koholtattak oly emberek által, kik minket megbecsteleníteni igyekeznek. Mert mig egyrészt nevezett nővérünk levelei és üzenetei által biztosították, hogy semmiképen sem bűnös vagy részes ama gyilkosságban, minek igaz voltát ohajtjuk; ha mégis más részről jogilag bebizonyíttatnék, hogy abban részt vett, mint azt nekünk felőle hírül hozták, mi ismét valósággal elszomorítaná szivünket, ez esetben egészen másképp illenék tekintenünk a dolgot, távolról sem teljesítvén kívánatát, hogy amaz ország kormányára visszahelyeztessük. Ohajtottuk értesíteni igazi érzelmeinkről, hogy hajlandó legyen kedvezőbb véleményt táplálni rólunk s tetteinkről.“ Erzsébet így vonzotta ítélőszéke elé Stuart Máriát, visszahelyeztetését igérvén ha aláveti magát egy oly kénybiróságnak, mely ártalmára nem leend, Murrayt pedig, értésére adván hogy kormányzó marad, ha bizonylatokat mutat fel, melyek s nővére bűnösségét feltűntetik s letartoztatását igazolandják.

Az értekezlet mindkét részről elfogadtatván, az ellenségeskedések végkép megszüntettek Skóthonban Erzsébet bírói közbenjárása alatt. Stuart Mária maga hagyta meg Argyle és Huntly grófoknak, kik július 28-án Largsban a skót nemesség nagy részével szövetséget kötöttek s ismét fegyvert ragadtak, hogy táborba ne szálljanak. Képviselőiül és védőiül a Yorkban tartandó értekezletnél Lesly rossi püspököt, Herries, Boyd és Livingston lordokat, lochinvari sir Gordon Jánost és stir-

lingi sir Cockburn Jakabot jelölte ki. A kormányzó személyes megjelenésre levén felhíva, Morton grófot, az orkneyi protestans püspököt, Lindsay lordot és Pitcairn Robert dumferlingi apátot és parancsnokot vitte magával. Hasznos segédekül Buchanan Györgyöt s Makgill Jakabot adá melléjük s Lethington titkárról sem feledkezett meg, kit régi hajlandóságaihoz visszatérni látván, gyanúsnak tartott s távolléte alatt Skóthonban hagyni nem akart. Erzsébet királynő Norfolk herceget, Sussex grófot és sir Sadler Ralphot választá biztosaiúl. Az elsőbbi az ország grófnagyja s leghatalmasabb főura, a második az éjszaki kerületek katonai parancsnoka s a yorki tanács elnöke, az utóbbi pedig Lancaster hercezség korlátnoka s a titkos tanács tagja volt, s már hosszabb idő óta a legfontosabb s leggyöngédebb természetű ügyeknél alkalmaztatott. Mindhármán híven ragaszkodtak a protestans ügghöz s mint látszott fejedelelnőjükhöz is.

Stuart Mária a rossi püspök tanácsa nélkül határozta magát ezen fontos lépésre. Midőn ezen buzgó és ildomos híve september közepe táján (18-án) Boltonban meglátogató, mély sajnálatát fejezé ki az iránt. Értésére adá vigyázatlan úrnőjőnek miszerint nem vádolhatja Murrayt a nélkül hogy viszont általa ne vádoltassék védelemképen. Azt állitá, hogy sokkal jobb lett volna barátságosan egyezni meg. De Mária reménynyel volt eltelve. Azt hitte hogy Erzsébet őszinte irányában s hogy Norfolk herczeg kedvez neki. Scroope lady a herczeg nővére biztosította őt ez iránt. Ő közlé vele legelőbb ama titokteljes és balságos tervet, mely szerint a herczeg védőjévé lőn, hogy utóbb férje lehessen. Stuart Mária tehát avval hitegette magát, hogy Sussex gróf majd Norfolk herczeg után igazodik, és sir Sadler Ralph nem mer amazok véleményétől eltérni, s hogy Northumberland grófnak s éjszaki Angolország legfőbb katolikus személyiségeinek jelenléte Yorkban kedvező befolyást fog majd gyakorolni az értekezlet menetére és eredményeire.

Azonban egy közbejött esemény figyelmeztetéseül szolgált s alkalmas volt csalódásai eloszlatására. Lethington, kit mint a királygyilkosok czinkosát ismételve bevádolt, sajátlag még mindig vonzalommal viseltetett iránta, mely önérdekével volt összeforrrva. Meg akarta gátolni a szándéklott vitatkozást mely

a királynő meggyaláztatását, sőt vesztét idézhette elő s őt magát is nagy bajba ejthette. Megszerzé tehát az ezüst ládácskában talált levelek másolatait, melyeket Murray magával vinni s Yorkban előmutatni szándékozott. Ezen másolatokat Melvil Robert által megküldé a fogoly királynőnek. Egyszersmind felkéreté, tudassa vele mi módon tanúsíthatná iránta való ragaszkodását az értekezlet alkalmával. Stuart Mária megvizsgálván a leveleket, valódiságukat kétségbe nem voná. Felkéreté Lethingtont, tartoztassa fel a mennyire lehet Murray szigorú vádjait s aztán értekezzék a rossi püspökkel, ki egész bizalmát bírja, s igyekezzék még kedvezőbbé hangolni Norfolk herceget. Lethington csakhamar Stuart Mária ezen kívánataihoz képest járt el Yorkban. Skóthon eszélyes titkára magára vállalta megghiúsítani Anglia álnok királynőjének szándokát.

Elősegítettett Norfolk herceg által, kit nagyravágyása hasonló czél felé indított. Feje lévén a Howard nemzetiségnek, mely egyaránt híres volt feltűnő balsorsa mint fényes szolgálatait által, örökölte hatalmát de boldogtalanságát is. Ősei közül többen félelmesekké válván királyaik előtt, gyászos véget értek. Nagyatyja Tamás, ezen hatalmas családból származott harmadik Norfolk herceg az angolhoni katolikus párt élén maradt, ámbár bátyja volt két mulatag királynénak kiket a protestáns forradalom Anglia trónjára emelt, Boleyn Annának és Howard Katalinnak. A gyanakodó és zsarnok VIII. Henrik uralkodása vége felé börtönre vetteté őt fiával Surrey gróffal együtt. Ez utóbbi néhány nappal VIII. Henrik halála előtt lefejeztetett. A bárdtól megmenekült ősz Norfolk herceg fogva maradt VI. Edvárd egész uralkodása alatt s csak Tudor Mária trónraléptekor nyerte vissza szabadságát. Ekkor hozzájárulván a régi vallás helyreállításához, pártolván Arragoniai Katalin leányának összekezelését II. Fülöppel, tanácsolván Anglia és Spanyolhon szoros egyesülését, a fejedelmi kegy tetőpontjára ért s a hatalom gyakorlatában halt meg.

Mint az orthodox vallás eme buzgó támaszának sarjadéka s egyik legnemesebb vértanújának örököse, ki ifjú kora daczára maga is türte egy ideig a királyi gyanút s osztotta kegyvesztett háza veszedelmét, Howard Tamás negyedik Norfolk herceg birta a katolikusok öröklött ragaszkodását, kik

őt vallásuk titkos hívének tartották s a protestánsok tiszteletét, kiknek tanaiban növekedett s kiknek szertartásait külsőleg követé. Erzsébet trónraléptekor őt titkos tanácsának tagjává tette. Senki sem tündöklött oly fényben az udvarnál s gyakorlott nagyobb befolyást az országban mint ő. Roppant javakkal birt, a legfényesebb családokhoz sógorságban állott, önmaga vagy barátjai által több grófságban rendelkezett, s egyszerre magával ragadhatá a katolikusokat s követőiül nyerheté a protestánsokat. Alig harminczkét éves s már harmad ízben özvegy lévén, lassanként nagyratörő s veszedelmes eszméknek engedett helyt lelkében. Nemes lényű, nyájas modorú s nagylelkű, de inkább nyugtalan mint kitartó szellemű s nagyon is gyöngye szívé volt, nem bírván nagyra-vágyásának megfelelő jellemzilárdsággal, s nem lévén képes elszánt kivitelére annak, mit titkon előkészítenie sikerült, nagy merészséget fejtett ki terveiben, melyet aztán fel nem talált a cselekvés pillanatában s vállalatokhoz fogott, melyek vesztét okozták.

Norfolk herczeg igen kedvező indulattal viseltetett a skót királynő iránt, midőn Yorkba érkezett. Ő elnőkölt az értekezletnél, mely október 4-én nyitott meg s melynél megjelentek a kormányzó társaival és Stuart Mária biztosai által. A herczeg, hogy időt nyerjen, vagy pedig hogy a titkos tanácstól vett utasítás s Erzsébet kívánságának eleget tegyen, az értekezlet indokolásaúl ama hűbéri fensőbbiségre hivatkozott, mely Anglia részéről hajdan Skóthon irányában igényeltetett. Ezen régóta abbanhagyott követelés régi emléke ismét felélesztvén egy oly törvényszék alakítása által, mely előtt Skóthon királynője és kormányzója készek voltak igazolni viseletüket s vitatni jogaikat, megzavará Murrayt. Hallgatott. Nem úgy Lethington titkár. Azon lélekjelenléttel, mely soha semmi körülmények között sem hagyta el s mely mindig döntő okokat s büszke szavakat tudott találni, midőn hazája érdeke s becsülete forogtak kérdésben, fennen követelé azon országterületek visszakapcsoltatását Skóthonhoz, melyekért ez hajdan hűbéri hódolattal tartozott Angolországának. Hozzátevé, hogy ezen hűbéri tartozás mindenkor föltételes és korlátolt vala Skóthon részéről, mely is teljesen független maradt saját területére nézve és soha senkinek hűbérese nem volt; nem úgy mint Angolország, mely hosszabb ideig hódolt a pápának s fizette szent

Péter fillérét. Ezen büszke és nyomos felelet után Norfolk herczeg nem erőteté a dolgot, s az esetnek további következménye nem lett.

Elejét akarván venni azon szomorú vitának, melynek inkább tanúja mint bírása lön, Norfolk herczeg megkísérlé kiegyeztetni Murrayt és nővérét. E végből találkozott Lethingtonnal. Álmélkodását fejezé ki, hogy elég oktalan részt venni úrnője vádolásában: „Azt hiszi-e, így szóla hozzá, hogy léteznek Angolországban illetékes bírák a skót királynő ügyének eldöntésére, s hogy különben is ezek elhatározhatnák magukat megbecsteleníteni leendő királyuk anyját? Nem volnánk menthetők, folytatá, ha kétségessé tennők a fiú jogait és czimét, beszennyezvén anyja becsületét. Önök mint alattvalói helyesebben cselekedtek volna elfödni gyöngéit, ha ugyan léteztek s Istenre bízni azoknak megbüntetését, ki a királyok egyedüli törvényes bírása.” Ezen eszmék öszhangzók voltak a Lethingtonéival. Tehát nem is ezen szemes, de akkoron inkább gyanús mint befolyásos államférfiú megtérítése volt eszközlendő. A kormányzót kellett meggyőzni ama fontos érdek iránt s Lethington titkos összejövetelre birta Murrayt és Norfolkot.

A találkozás éjjel történt azon ház csarnokában, melyben a herczeg lakott. Norfolk felfödözé Murray előtt Erzsébet politikáját s figyelmezteté őt, hogy Skóthon legszentebb érdekeit veszélyezteti, ha Máriát biztosai előtt vádolja. Biztosítá, hogy úrnője a királynő soha sem lesz hajlandó az angol örökösödés rendezésére; hogy nem sokat gondol azon zavargásokkal, melyek annak bizonytalan volta miatt halála után eredhetnének, s inkább azokat tartja szem előtt, melyeknek élteben tenné ki magát örökösének kijelölése által. Hozzátevé, hogy Anglia koronája azon kikerülhetlen esetben a skót királynőre száll, ha csak nem követnek el oly oktalanságot megtámadni az ő s kockáztatni maradékai jogait tovább terjesztvén a vádat. Emlékezteté, hogy ezen ildomtalan eljárás Skóthonban ellenségei a Hamiltonok javára szolgálhatna, a Stuartoknak pedig hátrányára, kik vérei s kiknek uralma alatt kedvezőbb bánásra s nagyobb előnyökre számíthat. „Fontolja meg jól, úgy monda, azon félelmes bajokat melyeket a a királynő meggyaláztatása okozna, s lássa nem lenne-e

czélszerűbb, lemondását helybenhagynia, s megsemmisíteni az általa irt leveleket.“

Murray meglepetett ezen tekintetek által. Mindamellett azt felelé, hogy a leveleket megsemmisíteni nem lehet, miután többen látták azokat, a skót parlament pedig ösmeri tartalmukat. A királynő tehát mit sem nyerne az által, ő pedig azon csúfos helyzetbe jutna, hogy egy oly vádat emelt melyet bebizonyítani nem képes. Nem engedé tehát megsemmisíttetni a leveleket, de a herczeg kieszközlé hogy legalább hasznukat ne vegye. „Sem úrnőm a királynő, így szóla hozzá, sem én soha nem fogunk határozatot hozni ezen elibénk terjesztett ügyben. Könnyen meggyőződhetik erről. A legközelebbi értekezlet alkalmával, midőn majd írásban fogom öntől kívánni a vád főpontjait, mielőtt azokat átszolgáltatná s bizonyítaná, követeljen az angol királynő részéről egy általa sajátkezűleg aláírt okiratot, melyben kötelezze magát ítéletet hozni a vád iránt, mihelyt az bebizonyíttatott. Ha ezt megtagadja, a mi bizonyos, akkor többé kétsége nem lehet megjegyzéseim igaz voltuk iránt s méltó oka leend tartózkodni további lépésektől.“

Murray Norfolk herczeg utasításai szerint járt el, melyeket közölt Lethingtonnal és Melvil Jakabbal, de titkolt a többi skót biztosok előtt. Elhatározta igazolni magát, a nélkül, hogy voltaképen vádolná nővérét a királynőt. Október 8-án Stuart Mária biztosai, miután előtte való nap írott óvást tettek le úrnőjük a királynő jogainak és függetlenségének fentartása végett, elbeszéltek az értekező tanács előtt a Skóthonban történt legutóbbi eseményeket, nyomatékosan kikeltek a pártütő lordok s azon kihágások ellen, melyeket elkövettek, harczra kelvén fejedelemsnőjük ellen, leteven őt s törvénytelen kormányzósággal helyettesítvén a korona rendszerinti hatalmát, s arra kényszerítvén a kezeikből kimenekült s fegyvereik által üldözött királynőt, hogy Angolországban keressen menedéket. Azon reményt fejezték ki, hogy a skót királynő haladéktalanul visszahelyeztetik országába s trónjára az angol királynő által.

Murray a helyett, hogy támadólag lépett volna fel, mint azt tőle várták, védelmére szorítkozott. A királynő gyűlöletes házassága Bothwellel, a veszély, mely a királyi herczeget fenyegette, attóli megóvásának s a királynő ideiglenes letartóz-

vetélytársaként lépett fel s koronájára vágyott. E részben megnyugtatta, Erzsébet reményt nyújtott Mária biztosainak úrnőjük gyors visszahelyeztetése iránt, alattvalóival kötendő alkalmas egység útján. De ugyanakkor ellenkező értelemben működött Murraynél. Tudósíttatá, hogy értesülvén azon fondorlatokról melyekben részt vett, Châtellerault herceget fogja Skóthon kormányzóságával felruháztni, ha el nem határozza magát folytatni a vádat nővére ellen.

Murray ekkor annál nagyobb zavarba jutott, minthogy Stuart Mária megtagadá jóváhagyni lemondását, mire eleinte reá állt. Mária vonakodása s Erzsébet fenyegetése közé helyeztetve, sem nem szólhatott sem nem halgathatott veszély nélkül. Ha Norfolk tanácsát követi, kiesik Erzsébet kegyeiből, ha pedig ennek kívánságát teljesíti, ellenkezésbe jő Norfolkkal. Ezen zavarban közép utat választott. Előkészíté a vádat Mária ellen, de oly szándékkal, hogy azt ki nem fejtí az új értekezlet előtt, ha csak az angol királynő meg nem adja a Yorkban kívánt biztosításokat. Stuart Mária pedig kikerülhetni vélte a vádat, megtiltván biztosainak az arra való felelést. Meghagyta nekik, hogy ne engedjék kilépni elleneit vádlottak helyzetéből és szerepéből, sőt kibékülést ajánlott ez utóbbiaknak. Azt írá, hogy anyai indulattal kívánván cselekedni alattvalói irányában, nem tartja illőnek idegen törvényszék előtt lépni fel ellenök, egy ily mostoha eljárás csak arra lévén alkalmas, hogy megakadályoztassa kölcsönös vonzalmuk föléledését s jó egyetértésük helyreállítását. Felhatalmazá tehát biztosait, hogy kiterjesszék kegyelmét engedetlen alattvalóira Erzsébet jelenlétében, s oly kiegyenlítést biztosítsanak számukra, melynek tételei becsületének, czímének és hatalmának sérelmére ne szolgáljanak, mert ezeket a világ egyik fejedelmének sem fogná alárendelni. Ha pedig a dolog máskép történnék, meghagyta biztosainak, hogy rögtön szakítsák félbe az értekezést.

Ez november 25-én kezdetett meg Westminsterben. Erzsébet előbbi három biztosa mellé még Bacon Miklós pecsétört, Arundel és Leicester grófokat, Clinton lord tengernagyot s Cecil államtitkárt rendelte. Miután Mária biztosai úrnőjük útasításaihoz képest óvást tettek le, a pecsétör mint az értekezlet elnöke azt mondá Murraynek, hogy Yorkban

előadott védelme elégtelennek látszott, s nyiltabb beszédre akarván őt serkenteni, hozzátevén: „Ő fölsége a királynő, habár őszintén kívánja ártatlannak találni a skót királynőt, mindenkorra méltatlannak ítélendi a trónra, ha bűnössége férje meggyilkolásában kétségtelenül kitűnik. Ez esetben ő fölsége a királynő alattvalói hatalmába fogja őt szolgáltatni, miután megnyugtató biztosításokat nyerendett élete iránt, vagy pedig kellő őrizet alatt fogja tartani Angolországban, s fentarandja a király és kormányzó hatalmát.“

Ekkor Murray, kit egy ily biztosítás Yorkban felvett halgató szerepének abbanhagyására bírhatott, megszólalt. Kijelenté, hogy sokáig áttallotta nyilvánosság elé hozni ama tényeket, melyek fejedelme anyjának becsületét idegenek előtt meggyalázni képesek, most azonban önvédelmének szüksége kényszeríti reá, miért is a felelősséget azokra hárítja, kik őt ezen lépésre kényszerítették. Azonban be nem érven az Erzsébet részéről történt szóbeli nyilatkozattal, miután ezen fejedelelnő könnyen visszavoná szavait, Murray azt kívánta, hogy az angol királynő írásban kötelezze magát ítélet hozásra. Cecil erre azt válaszolá, hogy e tekintetben már az imént teljes biztosítást nyert, s hogy nincs oka kétségbevonni királyi úrnője szavait. „Hol vannak, így szóla tovább, a vád igazolására szolgáló okmányok? — Itt vannak, úgymonda a kormányzó titkára Wood János, kinek őrizetére bízva voltak, felmutatván azokat, de ki nem bocsátjuk kezeink közül, mielőtt a királynő kézírását láttuk.“ — Ugyanazon pillanatban az orkneyi püspök, kit a kormányzó szabadkozásai türelmetlenné tettek, s ki Mortonnal, a dumferlingi apáttal Lindsayval és Buchanannal együtt szélsőségig akarta vinni a dolgot, Wood Jánoshoz közeledett s hirtelen kikapván kezeiből az írományokat, futva az angol biztosok asztalára vitte. A megdöbbsent vagy csak annak látszó Wood miután perczig tétovázott, nyomban a püspök után rohant, de már el nem érheté, s visszatérvén a jelenvöltek kacaja mellett ismét helyet foglalt. Ezen erőszakos s egyszersmind nevetséges jelenettel indíttatott meg egy királynő szomorú megbecsztelenítése alattvalói által egy más fejedelelnő alattvalói előtt.

Murray ezen vádiratban azt állítá hogy Bothwell volt Darnley meggyilkoltatásának szerzője, hogy a királynő jó eleve

értesült arról, hogy felbátorította Bothwellt annak elkövetésére, hogy pártolta a gyilkosokat s a legfőbbikhez menván nőül, elhárította róluk a büntető igazságot. Mária bűnösségének ezen hideg feljelentéséhez Darnley atyjának boszúért esdő panasza is járult. Lennox gróf megjelent az angol biztosok előtt s a legszenvedelmesebb kifejezésekben fia megöletésével vádolá Máriát, kijelentvén, hogy mindaddig nem reménylhetett igazságot találni s csak Isten sujtoló karjára számíthatott, hogy azonban most azon magas uraságokhoz folyamodik, kik ezen rettentő gyilkosság ügyének megvizsgálására felhatalmaztattak a királynő által, ki egyszersmind természetes fejedelemlője volt boldogtalan fiának.

Erzsébet elérte célját; Stuart Mária a legiszonyúbb vád súlya alá jutott. A vádlott királynő biztosait nagy zavarba ejtette az. Két napig tanakodtak, mit tévők legyenek. Mielőtt az urnőjüktől vett legutóbbi útasításokhoz képest félbenszakították volna az értekezletet, visszautasíták azon vádakokat, melyekkel Isteni törvény s emberi kötelmek daczára terheltetett. Kifakadtak az ellen, hogy ily váratlan s helytelen eljárás Angolországban megengedett legyen. „Milordok, irák az angol biztosoknak, mélyen fájlaljuk, hogy hontársaink más színben akarván feltüntetni nagyon igaztalan, hálátlan és gyalázatos viseletüket törvényes fejedelemlőjük úrnőnk és asszonyunk ellen, ki őket jótéteményeivel halmozta el, grófokká s lordokká tette, most a nélkül, hogy ellenük szóval vagy tettel vétett volna, így jutalmazták érte hamis és rágalmas hírekkel, melyeket ők maguk költöttek, üldözték őt, hogy nyílt árulásukat elpalástolják, ők, kik sajátkezüleg galád bondot irtak alá, gyilkosságot forraltak az ifjú és ártatlan Stuart Henrik úrnőnk utolsó férje ellen, s gonosz szövetségesük Bothwell Jakab grófhhoz csatlakoztak, mint azt ezer meg ezer ember nyilván látta Edimburgban.“

Kikelvén mindaz ellen, mit ezen pártütők és rágalmazók Skóthonban elkövettek, Mária biztosai azt állíták, hogy az ország nyolczadrésze sem járult az általuk elkövetett bitorláshoz, s előadák mily következményeket vonhat maga után sikeres pártütésük s törvénytelen vádolásuk büntetlen példája a többi fejedelmekre nézve. „Milordok, így szóltak tovább, ha úrnőjüket megtámadtatni engedik, hol létez majd feje-

delem, kinek életében csak egy évi kormányzat után is nagy-ravágyó alattvalók ürügyöt ne keressenek s találjanak botrányt követni el, hogy magukhoz ragadhassák a főhatalmat? Bölcsességtök át fogja látni, mennyire túlhaladják tetteik azon jogokat, melyek a szent írás által engedvék az alattvalóknak, s mennyire ellenkeznek természetes fejedelmeik irányában tartozó törvényszerű kötelezettségeikkel.“ A Murray pártja által Skóthóban támasztott fölkelést korántsem a király gyilkosainak megbüntetésére irányzott szándéknak, de az ország kormánya utáni vágnak tulajdoníták. Ismételve kiemelék, hogy úrnőjük, kinek ősei független fejedelmek valának, s ki maga is független királynő, senki által legyen az bár ki, megítéltetés alá nem vétethetik, mint ezt az angol királynő is elősmerte, kitől most haladéktalan kihalgattatást kértek.

Erzsébet elé vezetettvén, lehető leghőbb szavakkal fejezték ki sajnálatukat ezen ügynek egész menete iránt. Emlékeztették őt adott ígéretére, miszerint nem fogja tűrni hogy királyi úrnőjük becsülete és hatalma megtámadtassék, panaszúl hozták fel, hogy egy ily iszonyú vád előmozdítottatott ellene, inkább mint valaha kívántak, hogy királyi színe elé bocsáttatván, személyesen felelhessen meg arra, s addig is vádlói letartóztatását kérték. Ezen erélyes felszólítás zavarba ejthette Erzsébetet. Ravaszúl tért ki az elől. Váltig meggyőződöttnek állítván magát a skót királynő ártatlanságáról, úgy vélekedett, hogy miután a kormányzó és társai saját védelmük végett vádolták őt ama gyilkosságban való bűnösséggel, alkalmat kell nekik engednie ezen állításuk bebizonyítására. Végül biztosítá őket, hogy azután majd szívesen meghalgtatja úrnőjük igazolását. Mária biztosai mélyen felindultak ezen részrehajló eljárás miatt, mely a pártütéssel vádoltakat a gyilkosság vádlóivá tevée. Elleneztek Murray további meghalgattatását s kijelentették, hogy bármi történjék, hozzá nem járulnak, s mindaz fejedelemnőjük jogaira nézve jogsérelmes nem lehet.

Mély aggodalom rejlett felindulásuk alatt. Miért is a mig legkeserűbben kifakadtak a kormányzó ellen, újra egyezkedni kívántak vele. A végből, hogy megakadályozzák ama félelmes irománydarabok előmutatását, melyekre várt Erzsébet hitetlen indulatában, azt ajánlották a kormányzónak, egyezne meg

nővérével a királynővel, ki őt ismét kegyébe fogadja s minden kívánható biztosítást megád az ő s társai részére. Azonban ez csak kibékülés lett volna, Murray pedig s a pártján lévő lordok lemondást követeltek. Különben is Erzsébet azt állította, hogy egy ily súlyosan terhelt királynő ne egyezkedjék, de védelmezze magát. Macchiavellszerű éleselműséggel úgy nyilatkozott, hogy miután a vádlottak saját tetteik igazolása végett ily undok viszonzvádat emeltek, állításukat bebizonyítani kénytelenek, különben oly bűnösöknek lévén tekintendők, kik rágalommal tetézik pártütésüket.

A veszély fenyegetővé lőn Máriára nézve. Murray védelmének ürügye alatt a következő ülésben tartozott vádja bizonyítékait előmutatni. Mit tettek hát a skót királynő biztosai? Nem óvhatván meg úrnőjüket barátságos megegyezés által, egy törvényes eszközhöz folyamodtak. Deczember 6-án előbb kívántak a gyülekezet elé bocsáttatni, mintsem ez a kormányzót kihalgatta. Ekkor elpanaszolván, hogy sem a baráti ígéret, sem az igazság törvényei meg nem tartattak, s hogy az angol királynő megengedte, miszerint pártütő alattvalók fentartsák gyalázatos állításaikat fejedelemnőjük ellen, a nélkül hogy ő is kihalgattatott volna, feloszlattnak nyilvánították az értekezletet. Irott óvást nyújtottak át, melyben semmisnek nyilvánítottak mindent, mi Stuart Mária becsületének s királyi méltóságának hátrányára azontúl történendett. Cecil vonakodott elfogadni ezen óvást, azt adván okúl, hogy Erzsébet királynő szándéka abban helytelenül értelmeztetik. Azonban a biztosok kik aláírták, vissza nem vonták, s minden további alkudozást félbenszakítottak nyilvánítottak.

Visszavonulásuk daczára az angol biztosok maguk elé hívták Murrayt s övéit. Mint hű végrehajtói Erzsébet ármányos céljainak, úgy nyilatkoztak „miszerint ő fölsége az angol királynő nem kevésbé lepetett meg az által, hogy oly iszonyú bűnökkel vádolák természetes úrnőjüket, melyek bebizonyíttván, meggyaláznák őt az uralkodó fejedelmek szemében. Figyelmeztették őket, hogy ha meg is feledkeztek alattvalói kötelességeikről a skót királynő iránt, ne feledjék, hogy a skót királynő barátnője s testvére az angol királynőnek.” Ezen részvétteljesnek látszó beszéddel leplezték az

angol biztosok hitetlen eljárásukat, felszólítván Murrayt védelmére.

Murray ez által rábírattott, hogy átnyújtsa a vád igazolására szolgáló okiratokat. Egymásután előmutatá a czikelyek könyvét, mely a skót tanács útasításaúl szerkesztetett, s Dalgleish, Powrie, Hepburn és Hay de Tallo vallomásaikat tartalmazá, melyekből kiderült, hogy Bothwell volt főszerzője Darnley meggyilkoltatásának; továbbá Stuart Mária verseit és leveleit, melyek az ezüst ládácskában találtattak, s a gyilkosságbani bűnösségét, valamint Bothwell által történt elszöktetéséhez való hozzájárulását bizonyították; Nelson és Crawford vallomásait, melyek az azokban foglalt bizonyos részletek megegyező voltánál fogva szintén a levelek hiteleségének megerősítésére szolgáltak; Hay de Tallo és Hepburn utolsó szavait a vérpadon, melyek Bothwell egyik legelszántabb ügynökének szóbeli nyilatkozatával toldották meg Mária írott vallomásait. Mindezen részint eredeti, részint törvényesen hitelesített okmánydarabok az angol biztosok elé adattak, kiknek számát Erzsébet könnyen átlátható indoknál fogva Northumberland és Westmoreland grófokkal, kik mindketten pápista főurak voltak, továbbá Shrewsbury, Worcester, Huntingdon és Warwick grófokkal szaporította.

Ezen személyek, Anglia legtekintélyesebbjei, kik előtt Erzsébet vágytársnőjét jó hírétől megfosztani akarta, december 14-én Hampton-Courtbán összegyűltek, hogy az eleibek terjesztett okmányokat ünnepélyesen megvizsgálják. Stuart Mária régiebb hiteles levelei, melyeket sajátkezűleg írt volt Erzsébetnek, összehasonlítottak azokkal, melyek oly igen bebonyolíták őt a Darnleyn elkövetett gyilkosságba. A titkos tanács figyelmesen megvizsgálván a két rendbeli levelek vonásait és helyesírását, kijelentette, hogy semmi különbséget sem talált közöttük.

Ezen szemle bár alakjára nézve rendellenes, voltaképen mégis leverő volt. A rossi püspök és Boyd lord mellőzni akarták azt, megújítván óvásukat az értekezlet folytatása ellen, s másodizben feloszlattnak nyilvánítván azt. De a titkos tanács, helyeselvén Erzsébet minden intézkedéseit, azt határozá „hogy miután azon bűnök, melyek miatt a skót királynő mindaddig el nem fogadtatott az angol királynő

által, már most valószínűeknek látszanak, ő fölsége saját becsületének nyilvános beszennyezése nélkül őt színe elé nem bocsáthatja, míg magát nem igazolta.“

Erzsébet, titkos tanácsának s az abban részt vett nagyoknak ezen határozatára támaszkodván, inkább mint valaha megtagadá Stuart Máriától azon összejövetelt, melyet biztosai reménytelenül szorgalmaztak. Együttal tudósította őket, hogy a Murray által letett okmányok közölni fognak úrnőjükkel, ha beleegyez határozott feleletet adni azokra: Westminsterben biztosai által, vagy egy kellőleg felhatalmazott meghitt személy közvetítésével, vagy pedig személyesen, egy igazolásának meghalgtatása végett Boltonba küldendő nemes előtt. Az mondatott tovább, miszerint ezen háromféle védelem visszaütésítése, azon ürügy alatt hogy Mária királynő nem nyerhet kihalgattatást Erzsébet királynő részéről, igen rossz látszatba helyezné ama fejedelemtől a világ előtt, nem lévén megfogható, hogy egy találkozás megtagadása indokul szolgálhat ilyféle vádak halgatag elviselésére. Nehány nappal utóbb Erzsébet Máriának magának levelet írt, melyben gáncsolván biztosait az értekezlet félbenszakítása s a felelet megtagadása miatt, álnokul ezeket mondá: „Régóta búsultunk balsorsa és sanyargattatásai miatt, de bűnk kétszeressé vált annak láttára, hogy a felhozott bizonyítékok szerint önmaga oka minden bajának. Bűgondunk e részben annál nagyobb, miután soha sem hittük volna, hogy hallanunk s értesülnünk kellend, miszerint oly erős látszatú s nagy nyomatékú tények rovatnak terhére s hozatnak fel elmarasztaltására. — Mindamellet barátság, rokonság és igazság arra indítanak, hogy elfödjük ezen tárgyakat, felfüggeszszük ítéletünket, s mit sem tegyünk jogai sérelmére, mielőtt feleletét vettük.“ Sürgetve kérte, adná meg ezen szükségessé vált feleletet, a biztosainak kijelölt három mód valamelyike szerint.

Mária visszautasítá ezen ármányos felszólítást. El nem fogadá egy vádlott szerepét. Űgyesen és bátran, némelykor megzavarodva de soha sem csüggedve, kifejté ekkor szellemének segédforrásait s jellemének egész erélyét. Miután ráfordítá minden erejét, hogy amaz őt oly igen terhelő okmányok közlését megakadályoztassa, igénybe vette Lethington ügyes fondorlatait s Norfolk ildomos tanácsait, egy izben késznek mutatkozott lemondására s mindvégig a kibékülésre, még akkor is, midőn

legsúlyosabban sértetett, most egy királynő egész büszkeségével riadt fel, s ép oly merésznek mint előbb simulékonynak mutatkozott. A helyett, hogy védelmezte volna magát Murray ellen, megtámadta őt.

Ezeket írta biztosainak: „Párttűtő alattvalóink Murray gróf és hívei, hogy palástolják azon iszonyú bűnöket és sértéseket, melyeket ellenünk fejedelmi úrnőjük és asszonyuk ellen elkövettek, mentségül azt hozzák föl „hogy valamint Bothwell gróf volt fő végrehajtója férjünk Stuart Henrik személyén elkövetett gyilkosságnak, úgy mi magunk ismertük, tanácsoltuk, forraltuk s rendeltük a mondott gyilkosságot.“ Hamis áruló és gonosz módon hazudtak, csalárdul nekünk tulajdonítván azon büntettet, melynek ők magok voltak szerzői, koholói s nehányan tulajdonképeni végrehajtói.“ Visszaútasítván azon vádat, mintha a büntető igazságszolgáltatást Darnley gyilkosairól elhárította s a Bothwellel kötött házasságba előre beleegyezett volna, a legügyesebb ékesszólással használta fel a lordok abbeli állítását, hogy veszélybe akarta dönteni fiát; s szenvületesen így szólt: „Ezen rágalom elégséges a többinek megítélésére. Az anyának természetes szeretete fia iránt megcáfolja őket. Istentelen s gonosz szíveik után indulva, saját érzelmeik szerint ítélnék másokról.“

Azt állítá tovább, hogy pártos alattvalói azon eltökéllett szándékkal támadván fel ellene, hogy magukhoz ragadják hatalmát, s részükre akarván hódítani a népet, valószínű ürügyül azt hozták fel, miszerint megakarják őt szabadítani Bothwell kezeiből, ki pedig velök egyetértve ragadta el, megboszulni férje halálát, kit ők magok öltek meg, s megóvni fia életét, ki övéik egyikének Mar grófnak őrizete alatt volt. Hozzátevé, miszerint tetteik meg nem feleltek nyilatkozataiknak s bebizonyították, hogy egyedüli céljuk az volt, hatalmukba ejteni személyét s bitorolni hatalmát. Felemlíte mindent, mit a végből Riccio meggyilkolása óta elkövettek, s óvást tett lemondása ellen, melyet tőle kieroszakoltak s azon vádak ellen, melyekkel illetni bátorzkodtak.

Stuart Mária viszunkodva igazolta magát. Keserves szemrehányásai nagyobbreszt méltán érték a lordokat, kik őt megtámadták, letartóztatták, trónjáról elűzték, futásra kényszerítették, s még egy idegen országban is üldözték. Tagjai ama

háborgó, pártos, hűtlen, becsület és tekintet nélküli skót nemességnek, mely merénnyről merénnyre vetemedett, majd a királynőért, majd ismét ellene támadt fel, egyszer Murrayvel, majd Lennoxal, majd ismét Bothwellel szövetséget, megölte Ricciót, elhagyta Darnleyt, száműző Bothwellt, miután felbátorította s menekülni engedé, miután ellene fegyverre kelt, most ama büntett boszúloí gyanánt léptek fel, melyet többen közülök tanácsoltak, tudtak vagy eltűrtek. A nagyravágyó Murray saját fölemelése végett feláldozá nővére hatalmát, szabadságát és jó hírét. Beleegyezett hogy Riccio megölessék, s habár nem vett is részt Darnley meggyilkolásában, bizonytalan vajjon arról nem volt-e tudomása. Morton intézte ama gyilkosságok elsejét s a második iránt tanakodott Bothwellel. Lethington hozzájárult mindkettőhöz. Ártatlan egyik fél sem volt. Mária buzgó igazhitűsége, Murray, Morton és Lethington pedig presbyteri szigoruk daczára sem tartózkodtak a legvétkesebb elragadtatás s a legundokabb számítástól. Az erőszak eme századában a hit nem szabályozá az erkölcsöket s a vallás nagy befolyást gyakorolt ugyanaz az elmékre, de keveset a viseletre. A királynő s alattvalói szintén hódoltak a korszerű s országos szenvedélyeknek, melyek őket zavargásokba bonyolították, hazugságokkal bélyegezték s bűnös merényekre indítottak, s mindnyájokra nézve súlyos büntetéseket vontak maguk után. Senki sem lőn megkímélve, senki sem maradt büntetlen.

Stuart Mária biztosai úrnőjük parancsait követvén, a kormányzóra és társaira háritották az általuk feljelentett gyilkosság vádját. Már előbb elkérték volt az úrnőjüknek tulajdonított levelek másolatjait. A rossi püspök igyekezett megingatni bizonyító erejüket. Hosszú emlékiratban fejtegeté, hogy azok bizonyítékul nem szolgálhatnak, hogy a kézvonások összehasonlítása könnyen tévútra vezet, s hogy efféle okmányok elégtelenek törvényszerű bizonyság megalapítására. Nem nagy nyomatékka tartotta fen azon elkésett vádat, mely az avval illetett királynő részéről viszontorlás gyanánt intéztetett Murray és társai ellen. Ezen váratlan támadásra a heves Lindsay kihívást intézett Herrieshez, Murray pedig január 11-én az angol titkos tanács előtt felszólítá nővére biztosait, mutassanak elő bármi csekély bizonyítékot. Ezek azonban a Boltonból

vett határozatlan viszonzádirat felolvasására szorítkozáván, kijelentették, hogy nekik maguknak semmiről nincs tudomásuk, s csak czélzásokat tettek Morton, Lethington s Bothwell elitelt czinkosainak szavaira. Egyébiránt erősítették, hogy úrnőjük becsületének védelmezése végett jelenvén meg, egyedül az ő kívánatát teljesítették, midőn nevében s útmutatása szerint mások vádlóivá lettek.

Ezen vád, mely nyilván csak kisegítőül használtatott s bajosan volt folytatható Mária fő ellensége irányában, ki azt nővére szemei előtt megczáfolandó Boltonba utazni készült, csakhamar el is ejtetett. Még egyszer Mária lemondása jött szóba. Erzsébet ujólag javasolta azt Knollys alkamarás által, mint legbiztosabb módot a dolog elintézésére s befejezésére. Lethington szinte ez értelemben nyilatkozott, sőt a skót királynő biztosai is hozzájárultak. De a baj már meg volt, s a gyalázat megtörtént. Lemondván a koronáról Stuart Mária maga is elősmerte volna bűnösségét. Azért hát nem habozott. Ha a yorki értekezlet előtt egy perczig hajlandó volt feláldozni hatalmát s becsületét, most a westminsteri orvosolhatlan csapás után többé nem teheté azt. Kimondá biztosai előtt, hogy hajolván ellenei kívánatára, úgy tűnnék fel, mintha önmaga biráskodott s ítéletet mondott volna maga felett; bizonyosakká tenné a róla terjesztett híreket, s iszonyatot gerjesztene maga ellen a sziget minden népeinél. Feltüntetvén egy ily lépésnek különböző és veszedelmes következményeit, hozzátevé, hogy nem akarja kockáztatni jó hírét, felbontani szövetségeit, sőt veszélybe dönteni életét is. „Kérem önöket, írát, ne említsék többé lemondásomat, mert elhatároztam s eltökéltem, hogy inkább meghalok, mintsem azt tegyem, s az utolsó szó, mit ez életben ejtek, a skót királynő ajkairól fog ellebbenni.

A lemondás visszavonhatlanul elutasítatván, az értekezlet pedig feloszlatván, minden be vala fejezve. Ezen hoszszadalmas és szomorú vitatkozások nem folytathattak. Erzsébetnek nem állott módjában letétetni Máriát sem jogában őt elítéltetni. De meggyalázta őt, magának pedig ürügyöt szerzett letartóztatására. A kormányzó, kinek hatalma időközben megrendült Skóththonban, ottani jelenletét szükségesnek látván, engedélyt kért s kapott a hazatérésre. Január 10-én

megjelenvén az angolhoni titkos tanács előtt, ez helyeselte viselkedését s megengedte eltávozását, kijelentvén: „Hogy semmi sem hozatott fel ellene s pártfelei ellen, mi becsületének s hódolási esküjének sérelmére szolgálhatna.“ Stuart Mária biztosai szerint, mintegy csodás viszonzópótlásul hozzátétezt: „Hogy Murray és párthivei állításaikat úrnőjük a királynő ellen úgy be nem bizonyították, hogy az angol királynő jó nővére iránt bármi részben is rossz véleménynyel viseltethetnék.“

Daczára ama nyilatkozat végszakaszának, mely teljes elmentésben állott Erzsébet utóbbi viselkedésével, ez továbbra is rajta hagyá boldogtalan foglyán a gyilkosság vádját. Stuart Mária ismételve kérte az ellene felhozott levelek másolatjait. Erzsébet mindaddig vonakodott azokat kezéhez juttatni, míg meg nem ígéri, hogy igazolandja magát. Mária csak úgy egyezett bele, ha csupán Erzsébet s a külföldi fejedelmek követei előtt teheti. Ezen vita végét nem érheté, minthogy Erzsébet az okmányok közlését oly elkötelezéstől tette függővé, melyet Mária elvállalni nem akart, Stuart Mária pedig csak oly feltételek alatt volt hajlandó igazolására, melyekre Erzsébet soha rá nem állt. Csakugyan egész januárius hónapon átszövdött a nélkül, hogy egyik vagy másik fél engedett volna. A skót királynő biztosai újból követelik, hogy szabadon eltávozhassék Angliából mint az imént Murray. De hasztalanul. Ekkor befejezték ezen hosszas alkudozásokat, miután még egyszer óvást emeltek mindazon cselekedetek ellen, melyek úrnőjük fogsága alatt jogai sérelmére elkövetethetnének. Azután Stuart Máriához mentek, ki már nem volt Norfolk herczeg sógora Scroope lord őrizete alatt, hanem január 26-án Boltonból a Stafford grófságban fekvő Tutburyba vitetett, hol február 3-án megérkezvén, Shrewsbury gróf felügyeletére bízott. Negyednapra megérkezése után ezen a skót határszélről még távolabb fekvő várban, a rossi püspök, Herries lord s a többi biztosok meghozták a yorki és westminsteri értekezletek jegyzőkönyveit, hogy azokat eleibe terjesszék, s eljárásukra nézve jóváhagyását kikérjék. Így végződött ama balságos vizsgálat, melyet Stuart Máriának semmi szín alatt sem kellett volna elfogadni, s mely nem eredményezett ugyan reá nézve becsstelenítő határozatot, de lehetővé tette meggyaláztatását, s ürügyöt szolgáltatott letartóztatására.

Murray, a midőn így tetézte nővére boldogtalanságát, veszedelmes helyzetbe jutott maga is. Norfolk herczeg haragudott reá. Nem bocsátotta meg neki, hogy Westminsterben megszegte a Yorkban elvállalt kötelezettséget s így hátráltatta szándékát házasságra lépni a skót királynővel. Northumberland és Westmoreland grófok is végkép fel voltak indulva s megakarták büntetni Murrayt, hogy házasság töréssel s gyilkossággal vádolta az angol korona katolikus örökösét. Stuart Mária ezen hű pártfelei megtámadtatni s megöletni szándékoztak a skót kormányzót, midőn hazatértében az éjszaki kerületeken átvonúlna. Murray megtudta ezt, s miután bucsút vett Erzsébettől, még több hétig maradt Londonban, nem mervén útnak indulni. Hogy kikerülje a fenyegető veszélyt, cselhez folyamodott. Throckmorton, ki mint Cecil ellensége, Mária hive s Murray barátja a skóthoni pártok kibékülését s a britt szigetbeli királyságok egyesülését ohajtotta, találkozást intézett Murray és Norfolk herczeg között. Ezen találkozáskor Murray sajnálatát fejezé ki a történetek iránt, s az Erzsébet által előidézett kényszerűségnek tulajdonítá a nővére ellen emelt vádakát. Egyébiránt biztosítá, hogy csupán ifjú fejedelmének megóvása végett elegyedett ezen bajos ügybe, s azon ohajtást fejezé ki, szállaná meg Isten a skót királynő szívét, hogy megbánja múlt viséletét, s lemondjon vétkes és törvénytelen házasságáról. Úgyesen hozzátevé, hogy ha nővére aztán egy tisztes és jámbor s az igaz valláshoz hűn ragaszkodó személylyel egyesülne, ha mindjárt a herczeggel is, ő ezen igen örülne s nővére iránt, kit mindig nagyon kedvelt, ép oly ragaszkodást és jóindulatot tanusíta, mint élte bármely más pillanatában. Ezen kevésbbé őszinte mint ildomos eljárás, kiengeisztelte Norfolk herczeget. Azon hiszékenységnél fogva, melylyel azt mit ohajtunk, rendesen felkaroljuk, helyt adott a kormányzó mentségeinek s szavaira bizta magát. Inkább mint bárkit képesnek tartotta őt Stuart Máriávali házasságának előmozdítására. „Murray gróf, így szóla hozzá, Norfolk neje most kezei között van.“ Az útközbeni támadást elrendelő parancs visszavonatott, s a kormányzó félelem és veszély nélkül tért vissza Skóthonba, hol 1569-i január vége felé érkezett meg.

Stuart Mária pedig fogva maradt Angolországban. Erzsébet nem csak nem pártolta őt alattvalói ellen, mint arra ajánlkozott, de szabadságát sem adta vissza, melytől soha sem lett volna szabad megfosztania. Nem tisztelven sem az igazság szabályait, sem a vendégjogot, s nem lévén tekintettel a korona előjogára, nem átalított letartóztatni egy esedezőt s törvényszék elé állítani egy királynőt. Meg nem illetődött sem a szökevény bizalmán, sem a rokon kérelmein, sem a nő bánatán, sem a fejedelemnő becsületén. Stuart Mária viszont semmi kimélettel sem tartozott többé viseltetni Erzsébet iránt. Hitetlenül fogadtatva, gyűlölettel meggyaláztatva, igaztalanul letartóztatva, mindenhez szabad volt fognia, hogy szabadságát visszaszerezze. S úgy is tett.

Nyolczadik fejezet.

Stuart Mária erőködései, hogy feltámassza pártját Skóthonban. — Ezen párt állapota s mozgalmái. — Murray tevékenysége és erélye, ki helybenhagyatja Angolországhani viseletét skót gyülekezet által, szorongatja a déli borderereket, fogságba ejti Châtellerault herceget és Herries lordot, hódolatra kényszeríti Huntly és Argyle grófokat s lefegyverzi az éjszaki clanokat. — Stuart Mária ekkor reményeivel Angolország felé fordul. — Házassági terve Norfolk herceggel, s e részbeni működés. — Az angol főnemességben s Erzsébet titkos tanácsában hatalmas párt nyilatkozik ezen házasság mellett s kívánja a skót királynő visszahelyeztetését. — E részben kettős alkudozás indíttatik, egyik Erzsébet tudta nélkül, másik jóváhagyásával. — A nemesség szövetségre lép, hogy Cecilt megbuktassa s az akkori államférfiakat az ügyek vezetésétől elmozdítsa. — Cecil hozzájárul Norfolk herceg terveéhez, hogy kikerülje bukását. — Norfolk és a nemesség titkos fondorlatai Skóthonban, hol Mária visszatérésének s Bothwelltől elválásának ügye a perthi gyülekezet elé terjesztetik. — Vitatkozások ezen gyülekezet alkalmával. — A két előterjesztvény visszautasítása. — Erzsébet felindulása és haragja, midőn értesül, hogy a nemesség főnöke nőül akarta venni királyi vágytársnáját. — Fenyegetései. — A titkos tanács fő tagjainak félelme. — Norfolk herceg, Arundel gróf, Pembroke gróf és Lumley lord jószágaikra menekülnek, Northumberland és Westmoreland grófok pedig fegyvert fogni készülnek éjszakon. — Forrongás az országban. — Erzsébet veszélyben forog, s maga elé idézi a menekült lordokat. — Norfolk herceg, Arundel és Pembroke grófok s Lumley lord gyöngéknek mutatkoznak, engedelmesre térnek s elfogatnak. — A katolikusok fölkelése éjszaki Angliában Northumberland és Westmoreland grófok alatt. — Kiáltványok közzététele az ó vallás helyreállítása, a fogoly királynő megszabadítása és az elnyomott

nemesség felbuzdítása végett. — A fölkelés kiterjedése, előmenetele s reményei. — Erzsébet intézkedései. — Haderejének egyesülése s előnyomulása. — A fölkelők megveretnek s főnökeik Skóthonba menekülnek. — Éjszakon vérengző kivégzések történnek. — Murray Erzsébet segítségére menni készül. — Kérést intéz ezen királynőhöz, szolgáltatná ki Stuart Máriát, közös biztosságuk érdekében. — Murray meggyilkoltatása. — Következményei. — Stuart Mária pártja feltámad Skóthonban, Lethington, grangei Kirkaldy és Hume Sándor hozzácsatlakoznak. — A déli clanok megtámadják az angol határszéleket. — Erzsébet ármányos és merész viselete. — Hadjáratot intéz Skóthon ellen az oda menekült angolok s az országa határszéleit pusztító skótok üldözésére. — Mária királynő pártjának meggyöngyülése. — Lennox gróf kormányzóul neveztetik. — Erzsébet félelme Franciaország közbenjárásától, mely a harmadik polgári háború végére ért. — Békéltetést tervez s fegyverszünetet eszközöl a skóthoni két párt között. — Stuart Máriával új alkudozás indítatik, s Cecil Chatsworthba megy részt veendő a megszabadítása s visszahelyeztetése iránti tárgyalásnál. — Ezen tárgyalás félbeszakíttatik, midőn Erzsébet saját házassága iránt lép alkudozásra Anjou herczeggel, s nem tart többé a francia udvartól. — Stuart Mária csalódása, mire Spanyolhon felé fordul. — Stuart Mária és Norfolk herczeg spanyol betörést terveznek Anglia ellen, s egyszersmind ott fölkelést akarnak támasztani. — Az olasz Ridolfi utasításai, kit Stuart Mária és Norfolk herczeg Alba herczeghez, V. Pius pápához és II. Fülöp királyhoz küldenek. — Ridolfi megérkezése Brüsszelben. — Alba herczeg hajlandósága s vélekedése. — V. Pius pápa közbenjárása II. Fülöpnél. — Ridolfi fogadtatása Madridban. — Terveinek megvitatása a spanyol államtanácsban. — Az összeesküvés fölfedeztetése Angliában. — Az összeesküdtek elfogatása. — Vallomásaik. — Norfolk herczeg elítéltetése. — Az angol parlament halálát követeli valamint Stuart Máriáét. — Norfolk herczeg kivégeztetése. — Stuart Mária bánkódása. — Pártjának rettegetése és romlása Angolországban.

Stuart Mária mindent mozgásba hozott börtönéből. A nélkül, hogy lemondott volna a Murrayvel és Erzsébettel folytatott alkudozásokról, megnyerte Franciaország kedvezését fölfegyverzé Skóthont ügye védelmére, fölkelést támasztott Éjszakangolországban, vallásharczra buzdítá a katolikusokat, betörésre készíteté a spanyolokat, szóval egymásután a legkülönbözőbb eszközökhöz folyamodott alattvalói ellen, kik elűzték trónjáról, s a királynő ellen, ki őt fogságra vetette.

Folyvást szoros összeköttetést tartott fen skóthoni párt-hiveivel. Szorgosan táplálta reményeiket. Országa nyugati részén Dunbarton a tengerbe nyúló s megvihatlan sziklavár még mindig neki hódolt. Éjszakon Argyle, Huntly és Crawford grófok s Ogilvy lord hvei maradtak s tiszthatósága alatt kormányzák tartományaikat. A déli határszélen a Scott, Ker

és Maxwell harczias nemzetségek csak alkalomra vártak, hogy neki szolgálhassanak. A Hamiltonok Langside mellett történt megveretésük daczára még tekintélyes haderőkkel rendelkeztek. Stuart Mária, ki minduntalan katonákat, tüzéreket, fegyvert s löszereket kért Francziaországtól, megírta volt párthiveinek, hogy a harc megújítására készen álljanak. A kormányzó elleni gyűlöletük s Erzsébet iránti bizalmatlanságuk indokaihoz ujat akarván csatolni, tudtukra adá, hogy a pártütő lordok fiát a herczeget s az edimburgi, stirlingi és dunbartoni erősségeket, ha ez utóbbit ostrommal bevették, az angol királynő részére átszolgáltatják, ki viszont az ifjú herczeget örökösének nevezi, s halála esetében Murrayt Skóthon királyaul ösmeri el. Ezen képzelt egyezvény, melyet Stuart Mária Erzsébet panaszai által indítatva megczáfolt Angliában miután megerősítette Skóthonban, valónak elhitetvén, a hűn maradt lordok heves kiáltványt bocsátottak ki s fegyverre szólították a népet. Châtellerault herczeg Herries lordtól kísértetve mint a királynő helytartója jelent meg közöttük Huntly és Argyle grófokkal. Stuart Mária őt azonfelül örökbefogadó atyjának czimével illette. Megerősítették házaikat, egybegyűjték párthiveiket s a kormányzót pártütőnek s bitorlónak nyilvánították.

Murray kevésbbé erős helyzetben volt visszatérte mint eltávoztakor; de elszánt férfi létére nem hagyott elleneinek időt egyesülés s együttműködésre. Pártja buzgó volt és számos. A városok lakossága, a presbyteri egyház s a nemesség legelhatározottabb vagy legügyesebb tagjai pártolták őt, s a közhatalom részén volt, mely polgári küzdelmeknél mindig nagy előnyére szolgál annak, ki kellő időben s erélylyel tudja felhasználni. Miután a nemesség, papság s városi követek által Stirlingben tartott gyülekezet alkalmával jóváhagyatta Angolországban viseletét, hirtelen összegyűjté haderejét s a királynő pártja ellen indult, mielőtt ez a magáét öszpontosíthatta volna. Nyugatnak tartván, meglepte Châtellerault herczeget és Herries lordot s egyességre kényszerítette őket. Ezek vele 1569-i márczius 13-án Glasgowban értekezletet tartván, ideiglenes békeszerződvényt kötöttek a skóthoni két párt részére. Hajlandók voltak elősmerni az ifjú királyt, ha azon károk, melyeket ők s övéik anyjához való hűségükért szenvedtek, kipótoltatnak. Megállapittatott, hogy a jövő év april 10-ére Edim-

burgban a két pártbeli nemesség részéről bizottmány fog egybegyűlni, melynek Argyle és Huntly grófok tagjai lesznek, az ország általános s végleges megbékéltetésének eszközlése végett. Addig is mindnyájan Stirlingbe mentek az ifjú király üdvözlésére. A szent-endrei érsek, Cassilis gróf s Herries lord mint kezesek a kormányzónál maradtak, ki szabadon bocsátotta a Langside mellett ejtett foglyokat.

Murray el nem bocsátotta harczosait. A Glasgowban eszközlött fegyverszünetet a bordererek letiprására használta fel a déli határszélen. Ezen kettős hadjárat által megszilárdítván hatalmát, diadalmasan tért vissza Edimburgba, hol akkor a békéltető gyülekezet lett volna tartandó. Huntly és Argyle vonakodtak abban részt venni. Visszautasították a glasgowi ideiglenes egyezvényt, mely balságosnak látszott Stuart Máriára nézve, s nem ok nélkül. A fogoly királynő, pártját oszló félben s fiát általánosan elösmerve látván, megfélemlését s elégedetlenségét fejezé ki Châtellerault herczeg s Herries lord irányában. Leveleit éppen a gyűlés megnyitása előtti napon vették. Igen megilletődtek azokon. A herczeg egész éjszaka sirt, s Herries lord beteg lett. Mindketten elhatározták, hogy ismét eltérnek a király iránti hódolattól. Szabadkoztak tehát, midőn a kormányzó által VI. Jakab uralmának megszentelésére felszólítottak, s mindenekelőtt egy e részbeni egyezvény föltételeit akarták megvitatni. Szerintök ezen föltételek legfőbbike a királynő visszahelyeztetése leendett. A kormányzó semmitől sem riadván vissza, megfogatá s az edimburgi várba viteté őket Kirkaldy grangei laird őrizete alá. Ezen erőszakos tett felindította de egyszersmind gyöngítette Mária pártját.

A kormányzó ezzel be nem érte. Miután letartóztatta a nyugat ősz főurát s a déliek legvállalkozóbbikát, harczedezett s bizakodó seregét a fegyverre kelt éjszaki grófok ellen vezette. Ezek elrémülvén, nem mertek vele szembe szállani. Legelőbb Argyle békült ki régi barátjával a kormányzóval. Huntly s a többi éjszaki lordok megveretéstől tartván, melyre végképeni megfosztatásuk következett volna, szintén meghódoltak. Május 10-én Szent-Endrén VI. Jakab uralma alá hajoltak. Kiszolgáltatták tüzérségüket a kormányzó részére, s jövődöbeli viseletük biztosítására kezeseket hagytak nála.

Murray mindamellett az éjszaki kerületek felé nyomult, hol a clanok változatlan hűséggel viseltettek nővére a királynő iránt. Feldúlá javaikat, elfoglalá váraikat, elszedeté fegyvereiket, megbünteté s elcsüggeszté ragaszkodásukat. Néhány hónap alatt minden ellenállást megtört s általánossá tette a hódolatot Invernestől Dumfriesig s Dunbartól Glasgowig. Ekkor összehitta az ország rendeit Perthbe 1569. július 26-ára.

Mig Stuart Mária reményei Skóthonban elenyésztek, helyzete javult Angolországban. Ez utóbbi országban hatalmas párt képződött, mely őt Norfolk herczeggel akarta összeházásítani. Emez nagyravágyásánál fogva ismét rá tért ezen házassági tervre, melyet félelmében meghazudtolt volt a yorki értekezlet után. Birván Lethington támogatását s bizonyosnak tartván Murray jóváhagyását, titkon megnyerte a westminsteri és hampton-courti értekezletek óta az angol nemesség főbbjeit. Ezen, Erzsébet tudta nélkül czélba vett házasság nagy pártolásra talált egy nagy közérdeknél fogva. A korona örökösödés, melyet ezen fejedelemnő mindaddig el nem intézett, általános aggodalmat okozott. Iszonynyal emlékeztek még a York és Lancaster uralkodó házak közötti dynastikus harcokra, melyek majd félszázadon át vérrel borították Anglia földét. Elejét akarták venni hasonló küzdelemnek, mely azon különböző követelők között támadhatott, kik ezen gyakori roszullét által éltében fenyegetett királynő örökségére vágytak. Anglia legfőbb személyével házásítani össze Erzsébet legközelebbi rokonát, VII. Henrik legegyszerűsebb örökösét, a katolikus Máriát a protestáns Norfolkkal egyesíteni, szerencsés s igen kívánatos tervnek látszott.

Az ő vallás igen számos hivei visszaállítását vagy legalább eltűretését várták Stuart Mária uralmától; az új felekezők pedig hitük fentartásának biztosítékát látták Norfolk vélt vallásbuzgalmában. Arundel gróf, rangra első Norfolk herczeg után s mint ő tagja a titkos tanácsnak; Pembroke gróf, a királynő főudvarmestere s igen hatalmas a gallok tartományában; Westmoreland és Northumberland grófok s Lumley lord, Arundel gróf veje, mindnyájan kisebb nagyobb mértékben határozott katolikusok, aláírták. Cumberland, Bedford, Sussex s Derby grófok, kikkel Norfolk herczeg e részben tanakodott, nem idegenkedtek attól. Sőt maga Leicester is felkarolá annak

tervét, akár a végből, hogy támaszt nyerjen ha Erzsébetet elvesztené, kinek kedvezése sok irigyet s ellenséget támasztott ellene, akár pedig mivel mindent tudni akart, hogy királyi úrnőjének annál jobban szolgálhasson, a szükség úgy hozván magával. Norfolk herczeg megnyervén a főnemesség jóváhagyását, egyszersmind a grófságokbeli nemesség támogatására számított. Ugy szintén tanácsot kért a francia és spanyol követektől, kikkel szoros és titkos összeköttetésben állott, s kik biztosíták udvaraik helybenhagyásáról. Ezen szövetség főtagjai bizonyosnak vélték, hogy majd sikerülend később rá bírni Erzsébetet, ha szükség kényszerrel is.

Mindenekelőtt szükséges volt elmozdítani tőle azon éber országlárt, ki politikáját intézte. Cecil Erzsébetet a protestantismus általános pártfogónéjává tette, reá bízván őt hogy pénzzel tartsa a németországi lutheranus fejedelmeket, támogassa a gyülekezetbeli lordokat Skóthónban, felbátorítsa a fegyveres hugonottákat Franciaországban, s titkon segítse a németalföldi hitbajnokokat. Már is felette nagy fontosságú lépésre indította őt II. Fülöp irányában. Genuai kalmárok spanyol hajókon pénzt szállítván Alba herczeg részére, melylyel ez katonái zsoldját vala fizetendő, angol kikötőkbe menekültek tengeri rablók elől. Erzsébet azon ürügy alatt, hogy engedély s útlevelek nélkül érkeztek országába, letartóztatta őket. Elvétette tőlök a reájuk bizott összegeket, melyeknek visszatérítését Alba herczeg hasztalan sürgette. Viszontorlásul ezen kevés spanyol angol kalmárokat s árúkat tartóztatott le II. Fülöp rendszabálya következtében, melyet ez országa egész területén alkalmaztatni kívánt Erzsébet alattvalói ellen. Erzsébet viszont hasonló bánásmódnak vetette alá II. Fülöp minden alattvalóit kik Angolországban üzérkedtek, s csakhamar a két uralkodó követjeinek letartóztatása, Mann János tudoré Madridban, Gusman de Silva utódjáé don Gualdo d'Espésé pedig Londonban, következett a két ország közötti kereskedésnek erőszakos félbenszakítására. Már is alattomos harcban Franciaországgal, hol a fellázadt hugonottáknak nyújtott segélyezés miatt a kereskedelmi vonatkozások szintén felfüggesztettek, Erzsébet csaknem harciba keveredett Spanyolhonnal is. Cecil arra készítette. Védelmi állapotba helyezteté Angolország kikötőit, fegyvereket és lőszereket halmoztatott össze, hajókat

szereltetett föl, katonákat szedetett s daczolt a két katolikus hatalmassággal a szárazföld legfélelmesebbjeivel.

Ezen politika veszélyessé lön. A főurak nem titkolták ezt a királynő előtt, megtámadván a merész országlárt, ki azt tanácsolá. Erzsébet koronként határozatlan és félénk volt. Ezen időtájt aggodalommal tekintette helyzetét. A kikötők és városok lakossága kárt szenvedett a kereskedés megszűnte miatt s nagy elégedetlenséget mutatott a királynő iránt. Az elnyomott katolikusok készen voltak fellázadni VII. Henrik katolikus unoka leányaért, kit amaz fogva tartott közöttük. V. Pius pápa pert indított ellene, hogy mint megátalkodott eretnek trónjáról letétessek. Stuart Mária feljelentette őt II. Fülöpnél, mintha ezt megakarná mérgeztetni. A katolikus országnagyok s többen a titkos tanács fő tagjai közül alattomban közlekedtek a spanyol követtel, sőt betörést szorgalmaztak, kezeskedvén annak sikere iránt. Ezen betörést annál inkább meg lehetett volna kísérleni, minthogy Alba herczeg éppen akkor tiporta el a németalföldi lázadást, s haderejének nagyobb részével rendelkezhetett. S végül a katolikus párt fenyegető állást foglalván Angolhonban, diadalmaskodván Flandriában, győztes volt Francziaországban, hol Anjou herczeg és Tavannes tábornagy éppen akkor csatát nyertek Jarnacnál Coligny tengernagy s Condé herczeg ellen, ki ott el is esett.

Ezen körülmények között történt, hogy Norfolk herczeg Arundel gróf s többen Erzsébet titkos tanácsosai közül felléptek a Cecil által előidézett rendszabályok ellen. Egy pillanatra megrendítették hitelét a királynőnél. Erzsébet eltérni látszott ministere politikájától. Cecil maga is, kit ellenei lesujtani akartak, meghajlott előttük hogy bukását elkerülje. Visszanyeré Norfolk herczeg kegyeit, érdekeinek látszván szentelni magát.

A herczeg nyertes volt. Elszigetelten tanácsa közepette Erzsébet, kinek irányában megrendült Leicester hűsége és Cecil bizalma, mindenkivel alkudozásokba bocsátkozott. Ridolfi Robert közbenjárása által, ki a firenzei kalmárok társulatának Londonban főnöke s a pápa titkos ügynöke volt, alkudozásra lépett Spanyolhon követével békés kiegyenlitése végett a közte s II. Fülöp között támadt surlódásoknak. Sőt hajlandó lett a francia követ La Mothe Fénelon által Stuart Mária érdekében

intézett kérések teljesítésére, melyek most sürgetőbbeké váltak s szívesebb kihalgatásban részesültek.

Ezen fejedelemnő türelmetlenül viselte fogságát s nagyon bánkódott pártja bukásán Skóthonban. Irt Erzsébetnek, indulatosan panaszkodván Murray erőszakos eljárása miatt, ki az Erzsébet részéről nyújtott biztosítások daczára fegyverrel üldözi a hűn marad skótokat. Kivánta, hogy az angol királynő vele tovább multságot nem üzven, formasierüleg kijelentse, vissza akarja-e vezetni honába vagy sem. Határozott s eléggé fenyegető hangon hozzá tévé: „Minden más feleletet csak tagadásnak vehetek, minek az lenne következménye, hogy sajnálatomra bármely más bírót el kellene fogadnom, kit Isten hozzám küldene.“

Ez volt az mitől Erzsébet tartott, s mit főképp akkori súlyos viszonyai között mellőzni kívánt. Miért is 1569-i májusban a rossi püspököt mint Stuart Mária követjét elősmerte, s alkudozást indított amaz alapföltételek iránt, melyeket foglynak ezen meghatalmazottja javaslatba hozott. A rossi püspök következő czikkeket terjesztett az angol királynő s tanácsa elé: 1-ör. A skót királynő nem háboritandja az angol királynőt sem az ettől származandó törvényes örökösöket az angolhoni és irlandi korona czimének tekintetében, mely amazoknak nem léteben teljes joggal fog fentartani a skót királynő s törvényes örökösei részére. Ezek szerint az 1560-i juliusi edimburgi szerződvény helybenhagyatik. 2-or. Szövetség és baráti frigy fog köttetni a két ország között jövődő egyesülésük előmozdítása végett, a két honbeli rendek véleménye szerint. 3-or. Az előző két záradék elláttatván a két fejedelemnő pecsétjével s esküjökkel megerősítettven, még sérthetlenebbeké tétetnek a két parlament szentesítése által. Sőt szükség esetében s nagyobb biztosság végett a skót királynő kieszközli Francia- és Spanyolország királyaitól, hogy védkezeseiül szolgáljanak az általa felvállalandó kötelezettségekre nézve. 4-er. Hogy az angol királynőnek kedve teljék s kívánata teljesíttessék, a skót királynő kész kegyeit kiterjeszteni mindazon alattvalóira, kik őt megsértették, ha ezek visszatérnek az iránta való engedelmes-ségre, kiszolgáltatják fiát, átadják országa erősségeit s drágaságait, melyeket hatalmukba ejtettek, s ha ezentúl hű alattvalói maradnak. 5-ör. Azok, kik utolsó férje Darnley lord meg-

öletését forralták vagy végrehajtották, haladéktalanul megbüntettetnek az ország törvényei szerint. 6-or. A skót nemesség megnyugtatóására Bothwell grófnak netaláni visszatérése iránt, a királynő kötelezi magát, hogy soha sem fogja őt országába fogadni, sőt a nemesség kívánata szerint tőle elvál, s így jövődre minden igényét megszünteti. 7-er. Ezen föltételek elfogadtatván a skót királynő az angol királynőtől nyerendett diszes kísérettel országába vezettetik, s ott a parlamentileg összegyűlt rendek által a korona birtokába visszahelyeztetik, mindazon tények és határozatok pedig melyek hatalma ellen elkövették s hozattak, megszüntetnek s megsemmisítetnek, mintha soha sem is léteztek volna.

Ezen czikkek az angolhoni titkos tanácsnál vitatás alá kerültek. A tanács tagjai, kiket Erzsébet a rossi püspökkel való tárgyalásra kijelölt, annál hajlandóbbak voltak azokat elfogadni, minthogy a kormányzó titkára Wood János az urától utóbbi időben vett levelek szerint őt a kormányzás terhe alatt kifáradtnak s a méltóságáról való lelépésre késznek állította. Azonfelül még azt kívánták, hogy a Skót- és Angolország között létesítendő frigy örökös védelmi és daczszövetség legyen, hogy Stuart Mária ne csupán kibéküljön azokkal, kik ellene fegyvert ragadtak, de sőt kegyeibe fogadja őket; hogy fentartsa a protestáns vallást Skóthonban; végül hogy bebizonyítsa, miszerint nem engedte át Anjou herczegnek jogát az angol koronára. Azalatt, míg ezen alkudozás nyilvánosan vitetett, a titkos tanácsbeli főurak Erzsébet tudtán kívül tárgyalták Stuart Mária és Norfolk herczeg házassági terveit.

Arundel, Pembroke és Leicester grófok s Lumley lord egy Candish nevű nemest küldöttek Wingfieldbe, hogy a szerződvény alapjául szolgáló czikkeket Stuart Mária elé terjeszse. Azonban még egygyel toldották meg, mely következőleg hangzott: „Miután attól lehetne tartani, hogy a skót királynő idegen fejedelemhez megy nőül, mi megváltoztathatná a vallást s veszélybe dönthetné a két ország állapotát, kíváncsnak látszik, hogy valamely angol nemest s névszerint Norfolk herczeget fogadja el férjeül, ki első ezen ország nemesei között s hozzá legillőbb.“ A főurak ama küldöttje részükről igen szívélyes levelet adott át, Leicester által írottat. Stuart Mária elfogadá mindezen föltételeket. Csupán

azon czikken akadt fel pillanatig, mely védelmi és dacszövegetről szólott Anglia és Skóthón között. E részben tanakodni kívánt a francia udvarral, attól tartván, hogy elveszti özvegyi járandóságát s régi támasztól fosztja meg magát, mielőtt újat nyert volna.

A mi Norfolk herczeggel való házasságát illeti, hön óhajtotta hogy az létesüljön, meg akarván nyerni az angol nemesség kedvezését. Már is titkos levelezésben állván a herczeggel, nagy gyöngédséget s bizalmat mutatott iránta. „Nem más forog eszemben, ezt írám, mint az mi kezei között van.“ Mindamellett akkor némi tétovázást szinlett, s azt felelé „miszerint oly szerencsétlen volt előbbi házasságaiban, hogy soha sem jutott ily gondolatra, s hogy inkább egyedül élni szándékszik hátralevő napjain.“ Végül mégis azt mondá „hogy ha a többi föltételek elfogadtatván, becsületének elég tétetik, szerencsésnek fogná érezni magát követhetvén az angol nemesség tanácsát, s leginkább volna hajlandó Norfolk herczeghez menni nőül, mint ki legnagyobb tekintélyben és szeretetben részesül a nemességnél s az ország többi osztályainál.“

Boyd lordot Londonba küldötte, hogy megvigye feleletét minden pontra, Borthwick Jakabot pedig Franciaországba oly nyilatkozat kieszközlése végett, mely szerint soha sem engedte át Anjou herczeg részére angol koronaörökös jogát. Ezen nyilatkozat bajjal nem járhatott, miután az 1558-i ápril 4-én kelt esetleges engedmény maga a francia király részére történt már nem létező föltételek alatt. Boyd lord, miután Erzsébettel s tanácsa legfőbb tagjaival értekezett, ismét elindult a királynő s az angol nemesség javaslataival. Wingfielden ment át, hová igen kedvező leveleket hozott Erzsébettől s udvarra legfőbb személyeitől Stuart Mária számára. Ezen királynő azt vélte, hogy végét éri megpróbáltatásainak s Boyd lord által kérésekkel fordult a kormányzóhoz és Skóthón rendeihez.

Boyd lord Murrayhez ment, kitől függött Mária visszahelyeztetése s házassága Norfolkkal. Invernessben találta őt visszajövet az éjszaki hegylakók elleni hadjáratról, a midőn győzelmei leginkább megszilárdították uralmát. Levelet adott át neki Norfolk herczeg részéről, melyben ez a királynővel tervezett házassága iránt tett ígéretre emlékezteté a kormányzót.

Norfolk azt mondá tovább, hogy e tekintetben oly messzire ment, miszerint jólélekkel vissza nem léphet sem becsülettel előbbre nem mehet, mielőtt a kormányzó elhárította az e részben fenforgó akadályokat. Minden jól menne azután, s Murray kedvére s előnyére fogna végződni. „Azért hát, úgymondá, kedves lordom, igen sürgős kérésem abban áll, miszerint némi gyorsasággal szíveskedjék eljárni, hogy így ezen kitűnő tervnek s a két ország jövődöbeli egyesülésének valamint Isten igaz vallása fentartásának ellenei módot ne találjanak megakadályozására.“ Throckmorton, ki már annyi küldetésben járt el Skóthonban, szinte hön ajánlá ezen tervet barátjának Lethingtonnak. Felbuzdítá, hogy minden ügyességét annak sikeresítésére fordítsa, mely dolog igen nagy hasznára válnék mind két országnak. Biztosítá, hogy Norfolk herczeg, Arundel, Pembroke, Leicester, Bedford, Shrewsbury grófok, az egész angol nemesség, sőt maga Cecil titkár is beleegyeztek. „Jónak látták, tevé hozzá, azt egyelőre titkon tartani Erzsébet királynő előtt, míg majd ön, ki erre legalkalmasabb, indítványozandja a skót kormányzó és nemesség nevében.“

Lethington hön óhajtotta ezen házasságot, mely által a pártok jelenvaló egyetértését s Angol- és Skóthonnak jövődöbeli egyesülését biztosítva látta. Nem úgy Murray, ellenére azon nyilatkozatoknak, melyeket Londonból való elutazása előtt tett Norfolk előtt. Nővérenek visszahelyeztetése által megfosztatott volna a főhatalomtól, melynek birtokához inkább ragaszkodott, mintsem állítá, s veszélybe juthatott biztosságára sőt vallására nézve is. Sokkal óvatosabb volt mint nagyra-vágyó és sokkal buzgóbb mint felekező, hogysen ama házasságba beleegyezhetett vagy pedig azt előmozdíthatta volna. Mindamellet szokásos tettetésénél fogva nem látszott ellenzeni Norfolk herczeg és Stuart Mária óhajtasát, s Boyd lordot a rendek közgyűlésére útasítá, melyet Perthbe hitt össze július 26-ára. Külsőleg hű maradt Angliában felvállalt kötelezettségeihez, de titkon felbuzdítá az ifjú király párthiveit s a presbyteri ügy kaján követőit, hogy ezen veszélyes összeköttetést visszautasítsák.

A gyülekezet, melytől Stuart Mária sorsa függni látszott, a meghatározott napra Perthben összejött. Az elüzött királynő

visszahelyeztetésének ellenei abban túlnyomó számmal jelentek meg. A ravasz Erzsébet ez ügybeni kétes előterjesztményei előadattak. Szám szerint három volt. Az angol királynő felszólítá Skóthon rendeit, hogy vagy teljes hatalmába helyezték vissza Stuart Máriát, vagy fia uralkodótársává tegyék, vagy pedig csupán mint magán személyt fogadják s rangjához illő jövedelemmel lássák el. Szabad választást engedni ezen különböző javaslatok között annyit tett, mint valamennyinek visszaütására bátorítani fel őket. Erzsébet nem szokott volt ily engedékenységgel lenni mások akarata iránt, midőn komolyan érvényesíteni kívánta a magáét. Miért is a perthi gyülekezet élvén függetlenségével, mely egy különben nem épen lelkiösmeretes fejedelemnő által elősmertetni látszott, tétovázás nélkül elutasítá a két első ajánlatot. Veszélyesnek és lehetlennek nyilvánította Stuart Mária egyszerű és tiszta felléptét a trónra, sőt még a királyi hatalom megosztását is közte és fia között. Fenmaradt tehát a harmadik indítvány, hogy tudniillik Stuart Mária mint magán személy térjen vissza Skóthonba, s ott hatalom nélkül de mégis hajdani méltóságának megfelelő módon élje napjait. Mária nem többé fejedelemnő, de fogoly sem lett volna. Ámbár a gyülekezet nehézségekkel s veszélylyel járónak hitte, egy kaján szemekkel tekintett kormányzó alatt álló gyermek fejedelem közelébe bocsátani a királynőt, ki oly sokáig uralkodott az országban, s ott még hatalmas párttal birt, mégis ezen elintézési mód mindjárt eleinte vissza nem útasított.

Következett Stuart Mária kérelmének megvizsgálása, melyet ez a Bothwellel kötött házasság felbontása iránt a gyülekezethez intézett a végből, hogy egy más frigyre léphessen. Megbarátkoztatni reménylette a skót parlamentet azon eszmével, melyet az angol nemesség felkarolt, s előmozdítani Norfolk herczeggel szándéklott házasságát, melytől szabadulását s visszahelyeztetését várta. E kérelem iránt nagyon heves vita támadt, s a két párt kifejté abban minden szenvedélyeit. Lethington egészben helyeselte ama balságos házasság felbontását, s azt állítá, hogy a királynő elválása kimondathatik a nélkül, hogy ez a királyra nézve káros, a megalapított egyházra nézve pedig veszedelmes lenne. A gyülekezet titkára Makgill Jakab ellenséges gyűlölettel s presbyteri vakbuzgalommal kelt ki

ezen nézet ellen. Stuart Mária még mindig Skóthon királynőjeként irt ezen ország rendjeinek. Makgill felindult e miatt, s azt állítá, hogy nem ösmernek el más urat mint az ifjú királyt. Azt is szemére hányta, miért nevezi a szent-endrei érseket az egyház fejének, holott ez nem más mint pártütő és eretnek. Kinyilatkoztatta, hogy ilyféle igények vitatásába bocsátkozni annyit tesz, mint elősmerni igazságukat s honárlásban s egyházkáromlásban válni bűnössé.

Lethington ellenszegülése daczára, ki keserű gúnyorral fejezé ki meglepetését, hogy ugyanazok kik nem régiben leghevesebben kikeltek ezen házasság ellen, most annak felbontását ellenzik, a győztes párt hő érdekei, a presbyteri felekezet hajthatlan szenvedélyei, s a nagyravágyó kormányzó titkos fondorlatai döntők valának a Perthi gyülekezeten. Indulatos vitatkozások után a gyülekezet széteszlott, a nélkül hogy Stuart Máriának mint magán személynek tartózkodását Skóthonban megengedhetőnek ösmerte, s Bothwellel kötött házasságának felbontásánál részt venni akart volna. Murray tudósítá erről Erzsébetet, kijelentvén „hogy bele nem egyezhet az elűzött királynő visszahelyeztetésébe, lelkiösmeretének sérelme, ura az ifjú király s az ország javának kára nélkül.“ Hozzá tévé „miszerint oly állást szerzett az ifju királynak, hogy őt ha kell, fegyverrel is megvédelmezheti.“

A perthi gyülekezet eredménye nem bánthatta s meg sem lephette Erzsébetet. De megíúsítá Stuart Mária reményeit. Nem számíthatván többé Skóthonra, hol párthívei bebörtönöztettek vagy meghódítottak, ellenei pedig a kibékülést makacsúl megtagadák, ezen fejedelemnőnek más reménye nem maradt, mint a főnemesség határozott közbenlépte s a szárazföldi katolikus hatalmasságok támogatása, melyekkel ama nemesség főnökei egyetértettek. Norfolk herczeg egy idő óta nyílt házat vitt, hogy többeket nyerhessen meg céljaira, s fényűzése által jövődő nagyságára készítse őket elő. „A skót királynő ügyei, ezt írá La Mothe Fénelon Medicei Katalinnak, alapot nyernek Norfolk herczeg által, ki őt nőül akarja venni, s ha ezentul az angol királynő azt nem is helyeselné, azon fen nem akadnak, oly igen előhaladtak az ügyek, s ha el nem határozza magát egyhamar a skót királynő megsza-
badítására és visszahelyezésére, majd kedve ellen is reá bírják.“

Azonban Norfolk herceg, ki a francia udvarhoz folyamodott, hogy öt vagy hatszáz puskást és lőszeret küldjön Dunbartonba, s ki egyszersmind a spanyol udvar pártolását is kikérte, bátorkodott e nyíltan követni célját, melyhez eddigelé rejtett utakon közeledett? Ő és párthívei avval kecsegteték magukat, hogy ugyanazon óhajásra egyesítván Angol- és Skótszág fő személyeit, sikerülend arra bírni Erzsébetet. Most hát, miután a skótok hozzájárulása hiányzott, maguk kísérlék e meghajlandóvá tenni vagy kényszeríteni az angol királynőt, a mint többen közülök kérkedtek? Ez túlbecsülés lett volna, s nem ösmerése ama kevély, kaján, erőszakos fejedelemnőnek, ki érdekeivel ellenkező tanácsot soha sem követett, s nem tűrte volna, hogy tekintélye csorbítottassék.

Norfolk herceg és Stuart Mária tervei nem közöltethettek akár Angol- akár Skóthonban oly számos különböző állású és érzelmű személylyel, a nélkül hogy Erzsébet tudomására jutottak volna. Hirét vette a herceg s királynő között folytatott házassági tárgyalásoknak. Észrevette hogy tulajdon titkos tanácsának kedvezése vetélytársnője felé hajlik, kinek jelenléte felbuzdítá országában a katolikus pártot, s bajok és veszélyek kútforrásává lőn reá nézve. Miért is kijelentette La Mothe Fénelon előtt, ki udvara nevében mindinkább sürgeté Stuart Mária visszahelyeztetését, hogy Stuart Mária nem fog visszahelyeztetni, s hogy megérdemelte fogságát hibái által. „Ösmerem, így szóla a francia követhez, mindazon ármányokat, melyeket ez országba jötte óta koholt. A fejedelmeknek nagy füleik vannak, melyek távolról és messziről hallanak... Azon volt hogy felháborítsa ezen országot ellenem alattvalóim egynémelyike segedelmével, kik nagy dolgokat ígértek neki; de ez emberek hegyeket fogamzanak, s kicsi földrakásokat szülnek. Oly kábának tartottak, hogy majd mit sem veszek észre.“

Gyanakodó nyugtalanságában felderíteni igyekezett azt, mit tudni és meggátolnia oly igen érdekében állott. Végül mindent fölfedezett. Leicester árulá el az alkudozások titkát, teljesen bevallván mindent s félénk bánatot mutatván. Erzsébet kérdést tett a skót kormányzónál, mi részt vett a dologban, s ez közlé vele Norfolk bizalmas leveleit. Mielőtt még teljesen értesült volna, s midőn még csak gyanút táplált, azt

tanácsolá Norfolk herczegnek, fenyegető czélzást tevéen ennek Yorkbóli visszatértekor használt szavaira, hogy jó fejpárnára hajtsa fejét. Azután határozott akaratát jelentvén ki ama házasság iránt, mely gyűlöletébe ütközött s nyugtalanította politikáját, megtiltá hogy arra gondoljon s tovább menjen a skót királynővel, hódolási esküje megszegésének terhe alatt. A fő nemesség titkos fondorlatai s a vágytársnője érdekében forralt s egész a titkos tanács mélyéig elterjedt összeesküvés egyikét idézték elő nála azon indulatrohamoknak, melyek mindenkit rettegésbe ejtettek VIII. Henrik félelmes leánya előtt.

Norfolk herczeg úrnője nyomatékos parancsai daczára sem mondott le szándékáról, nőül venni Stuart Máriát. Ezentúl hát mást nem tehetett, mint tartománybeli párthivei élére állván fölkelést támasztani Erzsébet ellen. Félelem és nagy-ravagyástól indítatva september 23-án az udvart hirtelen elhagyta s Norfolkba utazott. Arundel és Pembroke grófok s Lumley lord példáját követték. Hazájukba vonultak vissza, míg barátjaik Northumberland és Westmoreland grófok az északi grófságokban tartózkodtak működésre készen. A pillanat elérkezett azon terv egyik részének végrehajtására, melyet ezen hatalmas személyiségek egy idő óta forraltak. Szándékuk oly messzire terjedt, hogy megváltoztassák az országos vallást, mi Erzsébet bukását és Mária fölemelését idézendette elő.

Don Gueraldo d' Espès spanyol követ fejedelme részéről már hat ezer tallért adatott át Norfolk herczegnek, Arundel grófnak és Lumley lordnak, s tíz ezeret Stuart Máriának, ki gyakorta küldött hírnököket Alba herczeghez, hogy őt ügye iránt érdekre költse s védelmére indítsa. V. Pius pápa hön ajánlotta a németalföldi spanyol haderők ezen főnökének, ki ott a fölkelést végkép eltiporni látszott a szerencsétlen fogoly királynőt, s erre vonatkozólag így irt: „Mindenre kérjük vitézségedet, s lelkünk egész mélyéből esedezünk, semmit se mulasszon el Jézus Krisztusban kedves leányunk a skót királynőnek megszabadítása s ha lehet országába való visszahe-lyeztetése végett. Vitézséged a mindenható Isten előtt kedve- sebbet és üdvösebbet nem tehet, mint ha megszabadítja ezen királynőt, ki érdemeket szerzett a katolikus hit körül s szo- rongattatik eretnek ellenségei hatalma által.“

Bizonyára a körülmények kedvezők valának Erzsébet elleni támadásra. Ha mindazok, kiknek panaszkodni volt viselkedése ellen, vagy kik gyűlölték uralmát, összebeszélvén egyetértőleg támadják meg; ha a főnemesség tagjai, kik az udvart elhagyták, merészen a grófságokba vetik magukat, hol nagy befolyást gyakoroltak, s a katolikusokkal egyesülnek, kik fegyveres kézzel akarták visszaszerezni vallásuk gyakorlatát; ha Alba herczeg seregének egy részével, melyre Németalföldön szüksége többé nem volt, s melyet szabadsággal haza bocsátott, Angolországban partra száll, s az ezen országbeli politikai elégtétleneket s vallásüldözöttöket ura a király részéről katonai segélyezésben részesíti, Erzsébet és a protestantismus egyaránt veszélyben forogtak volna.

Erzsébet érezte a fenyegető veszélyt. Tüstént alkalmas intézkedéseket tőn annak elhárítására. Stuart Mária Wingfieldben volt Derby grófságban Shrewsbury grófnak kissé engedékeny őrizete alatt, ki nem akadályozta levelezéseit s titkos alkudozásait. Erzsébet haladéktalanul az inkább hozzáférhetlen Tutbury várba vitette őt, s oda küldé Huntington grófot Mária igénytársát az angol koronára, s ez oknál fogva ellenségét, hogy őt szorosabb felügyelet alá helyezze. Kiforgatva reményeiből s reszketve élteért, melyet veszélyeztettnak vélt, a fogoly királynő, kinek szolgálai elűzettek, környezői megmotoztattak, mégis talált módot négyet övéi közül útnak indítani Norfolk herczeghez, a rossi püspökhöz s La Mothe Fénelon francia követhoz. „Kérem önt, így irt ez utóbbinak, bátorítsa fel s utasítsa barátaimat, hogy ébren legyenek, s most cselekedjenek értem vagy soha.“ Ezen elhatározó pillanatban, dacára gyötrő aggodalmainak, inkább levén figyelemmel terveire mint veszélyeire, azt üzenteté Norfolk herczegnek, hogy bátran cselekedjék, nem törődven vele s éltével, melyet Isten oltalmaz.

A herczeg Norfolkba érvén, katolikusokkal környezteté magát. Keninghalli házából hírnököket küldött a sokkal elszántabb Northumberland és Westmoreland grófokhoz. De ugyanakkor alázatos és engedelmes leveleket irt Erzsébetnek, a kegyvesztése miatti bánatot adván távozása egyedüli okául, s erősen állítván, hogy soha sem jutott koronájával s méltóságával ellenkező gondolatra. Erzsébet, el nem fogadván sem ezen magyarázatot sem e biztosítást, meghagyta neki,

hogy négy nap múltán felségárulás terhe alatt Londonba viszszerterjen, s hasonlóképen Arundel és Pembroke grófoknak s Lumley lordnak is kötelességül tévé a titkos tanácsban haladéktalanul és okvetlenül ismét megjelenni. Megparancsolá, hogy kellő sereg vonassék össze a közbéke fentartására azon grófságokban, hol Norfolk herczeg visszavonulásának hire nagy felindulást okozott.

Engedetlen alattvaló létere Norfolk nem hajolt a királynő parancsára, betegséget hozván fel ürügyül, mint határozatlan összeesküvő pedig nem mert feltámadni, ámbár támogatásra bizton számithatott. Szabadkozásai felindíták a királynőt; tétovázásai pedig elcsüggeszték párthiveit. Végül, megdöbbenván a körülötte nyilatkozó részvétlenségen, melyet határozatlansága okozott, s félelembe ejtetvén Erzsébet parancsoló idézései által, ki meghagyta, hogy gyaloghintóban vitesse magát ha láza miatt lóháton nem jöhet, s ki néhány testőrt a végből küldött ki, hogy engedetlenség esetében a shériffekkel egyetértve a grófságban ejtsék hatalmukba személyét, egyébiránt azt reménylén, hogy Cecil állítása szerint a királynő haragja nem fog túlmenni szavain, elhatározta magát visszatérni az udvarhoz. Hogy pedig bajba ne kevertessék az éjszakai grófságoknak már most alkalmatlan fellázadása által, Boltonból egy hü emberét küldé sógorához Westmoreland grófhhoz, arra kérvén őt maradjon veszteg ha nem kívánja őt halálos veszélybe dönteni. Londonba érvén a toronyba záratott, barátjai pedig Pembroke és Arundel grófok s Lumley lord, kik őt engedelmességen megelőzték, s kik kevésbbé terhelteknek vagy kevésbbé veszedelmeseknek látszottak, csak otthon tartóztattak le, őriztettek s vallattak.

Norfolk herczegnek s főbb hiveinek gyöngeségük, visszatérésük és befogatásuk által a fölkelés sikerének valószínűsége csökkent, de kitörése meg nem gátoltatott. Midőn a herczeg az udvart elhagyá, rendkívüli forrongás támadt az éjszakai grófságokban, hol Northumberland és Westmoreland grófok a régi és fényes Percy és Nevill nemzetségek katolikus főnökei tarták székhelyeiket, s hol a tiltott vallás nagyszámú hivei a legmerészebb reményekre ébredtek. Ezen két grófon kívül, kiknek haderejük tekintélyes s nevük népszerű volt azon vi-

déken, a Dacre, Norton, Markenfield és Tempest hatalmas nemzetségek voltak hajlandók fegyvert ragadni. Meetingek tartattak az elégtelennek főnökei által Topcliff és Bransepath várakban, Northumberland és Westmoreland grófok ősi székhelyeiken. Ezen titkos gyülekezeteknél részt vettek gislandi Dacre Lénárd, ki egymaga kis sereget állíthatott, az ősz Norton Richard három fiával, markenfieldi Markenfield, a két Tempest, Swinburn János kapitány, plumptoni Plumpton, haselwoodi Varison, Oglethorpe András, Danby Kristóf. Főleg Stuart Mária megszabadítása és a katolikus vallás helyreállítása tűzetett ki célul. Ezen veszedelmes tanácskozások alatt az északi tartományok főparancsnokságával felruházott Sussex gróf, nyugtalaníttatva az ott mutatkozó izgalom által s a királynő eszélyes parancsait követvén, magához hivatá Yorkba Northumberland és Westmoreland grófokat, s kikérdezé őket szándékaik iránt. Ezek ildomosan megnyugtatók s ismét elbocsátatának.

Megtudván Norfolk csüggeteg visszatérését s a toronyba záratását, már már mindennel fel akartak hagyni. Különben is a spanyol követ és a rossi püspök mint előbb a herczeg szinte azt üzenték, hogy mit sem kezdjenek e pillanatban. Sőt magok a katolikus tudósok is, kikhez azon kérdéssel fordultak, vajjon szabad-e Isten törvényei szerint fegyvert ragadni a fejedelem ellen, különbözőleg vélekedtek. Egyik része azt tartotta, hogy nem lehet mindaddig, míg a királynő az egyház feje által egyházi átokkal nem sujtatott; mások ismét azt állították hogy törvényesen tehetni, miután a királynő már azon ténynél fogva hogy a pápa követjét el nem fogadta, az egyházból kitiltottnak tekintendő. Ezen kétségek közepette cselekvésre indítottak az alattuk állók heves szenvedélyei s a befogatásuktóli félelem által. Sussex gróf részéről ismét Yorkba idéztetvén, Erzsébet által pedig az udvarhoz rendeltetvén, megtagadák az engedelmességet. Nem volt más választásuk, mint elhagyni az országot, vagy fegyvert ragadni. „Veszedelmünk oly nagy, mondá az ősz Norton Richard, s ügyünk oly igazságos, hogy kényszerülve hozzá kell látnunk s szerencsét próbálnunk, melyet Isten küld számunkra, vagy pedig elhagynunk az országot. Nagy mocsok volna reánk nézve, ha eltávoztván, abbahagynánk ily szent vállalatot.” Northumberland

gróf meglepetéstől tartván, Topcliffból Bransepathba érkezett s a fölkelés ekkor elhatároztatott.

Miután írtak V. Pius pápának, a spanyol követnek és Alba herczegnek, segélyt kérvén tőlök s hírül adván, hogy Angolország keleti partján kikötöt fognak hatalmukba ejteni, hol a sereg kiszálhat; miután támogatásért folyamodtak Cumberland és Derby grófokhoz s Warthon lordhoz, kiket hatalmasaknak ösmertek ama vidéken s vállalatuk iránt kedvezőknek tartottak, november 14-én Bransepathból ötszáz lovassal megindultak s Durhamnak tartottak. A fölkelés mindenekfelett katholikus volt. A fölfeszített Jézus Krisztust öt vérző sebével zászlójukra festették, melyet a vallásos lelkesedésre buzdúlt ősz Norton hordozott. Durham lakossága kaput tárt előttük s hozzájuk állott. A fölkelők, miután a várost elfoglalták, a főegyházba mentek, ott a szent írást megégették, az angol hitű közimák könyvét szétrombolták, a protestáns áldozó asztalt összezüzták s az ó szertartást helyre állították.

A két gróf a nélkül, hogy Erzsébet ellen nyilatkoztak volna, kinek uralmát egészen nem tagadták, de kit győzelem esetében trónjától okvetlenül megfosztanak, kiáltványaikban kijelentették, hogy Stuart Mária jogát az angolhoni örökösödésre nézve elősmertetni, s az ország régi vallását helyreállítani akarják. Hírül adák, hogy Norfolk herczeg, Arundel és Pembroke grófok s Lumley lord, kiket a katholikus örökösönivel együtt börtönükből megszabadítani szándékoznak, velök egyetértenek, s különösen Cecil s az ujonnan hatalomra vergődött férfiak ellen látszottak fegyvert ragadni, azzal vádolván őket, hogy tévutra vezették a királynőt s felforgatták az államot: „Féktelen és roszindulatú személyek ő fölsége környezetében, mondák a grófok, saját emelkedésükre irányzott furfangos és fondor eljárásuk által megbuktatták hazánkban Istennek igaz és katholikus hitét, rosza birták a királynőt, felháborították az országot s végül a nemesség romlásán igyekeztek; minélfogva egyesültünk, hogy fegyverrel szegüljünk ellenök Isten segítségével s a tietekével jó nép, hogy ismét felemeljük a lerombolt dolgokat s helyreállítsuk Isten egyházának s ezen nemes országnak minden ősi szokásait és szabadalmaikat; mert ha magunk nem tesszük ezt, idegenek vállalják fel hazánk állapotának nagy veszedelmére.“ Felhívásuk sikeres volt, s

csakhamar ezer lovas türhetően felszerelve és öt vagy hatezer gyalog gyült zászlaik alá.

Hatalom nem volt képes őket feltartóztatni éjszakon, hol még Sussex grófnak fivére sir Egremont Ratcliffe is hozzájuk csatlakozott. Sussex gróf hű maradván, Yorkban elzárkózott, s ezt védelmi állapotba helyezé. A keleti, középponti s nyugati határszélek őrei Hunsdon lord, sir Forster János és Scroope lord Berwick, Newcastle, és Carlisle várakat hatalmukban tartották s megvihatlanokká tevék. A két gróf sík mezőn ellenállásra nem találván, egymásután bevették Richmond, Allerton és Ripon városokat. Nevill Kristófot Hartlepool elfoglalására s megerősítésére küldötték, mely kedvező fekvésű kikötő volt egy kis félsziget csücsán a Tyne és Tees között, s alkalmasnak látszott az Alba herczeg részéről küldendő segélysereg elfogadására. Addig is délnek tartottak, s akadálytalanul benyomúltak minden nyílt városokba.

Erzsébet Stuart Mária iránt való hitetlen viselete által, tizenegy év óta békésen kormányzott országát zavarokba döntötte, melyek hatalmát fenyegették. Egy oly veszedelmes fogolynőt tartván vissza Angliában, maga nyújtott a katolikusoknak és elégteleneknek okot fölkelésre, és reményt a sikerre. De ha földézte a veszélyt, nem tört meg alatta. Soha sem fejtett ki annyi erélyt mint súlyos pillanatokban. Foglyainak számát Throckmorton, a rossi püspök és a firenzei Ridolfi letartóztatása által szaporította, kiket Norfolk herczeg terveiben való részvétellel gyanúsított. Ciapino Vitelli, Alba herczeg egyik legbátrabb tábornoka Angolországba érkezett az Erzsébet és II. Fülöp között fölmerült kereskedelmi villongások elintézése végett. Erzsébet attól tartván, hogy talán más szándékkal jött, katonai kíséretét Douvresben letartóztatá, s csak ötöd magával bocsáttatá Londonba, hol szoros felügyelet alá vétetett.

Hogy pedig Stuart Mária meg ne szabadíttassék a fölkelők által, kiknek bátorságát jelenléte még inkább felbuzdította s győzelmüket valóbszínűvé tette volna, Erzsébet Tutbury várából a Warwick grófságban fekvő Coventry erősségbe viteté őt, hol véletlen támadástól tartani nem lehetett. Sőt úgy látszik őreinek megparancsoltatott, hogy őt kivégezzék, ha az események kedvező fordulatot vennének a fölkelőkre nézve, Hogy pedig ezek részére a tenger felől segély ne érkezhessék,

Erzsébet legnagyobb hajói közül hetet fölszereltetvén, czirkálni küldé az angol és németalföldi partok mentében. Pártütőknek nyilvánította Northumberland és Westmoreland grófokat, személyesen irt mindazoknak kiknek hűségüket megszilárdítani, s ragaszkodásukat növelni akarta, s megparancsolá sir Sadler Ralphnak és Hunsdon lordnak hogy haderejüket a Sussex grófával egyesítsék, ennek pedig hogy az éjszaki seregosztályokat magához vonván harczképessé tegye magát. Egyszersmind helytartókat nevezett ki a grófságokban való katonaszedés végett. Két hadtest gyors alakítását rendelte el a déli grófságokban, az egyikét Warwick gróf a másikat pedig Clinton tengernagy parancsnoksága alatt, meghagyván nekik hogy sietve York felé nyomúljanak, s Sussex grófot győzelemre segítsék a lázadók ellen.

Mig Erzsébet ily alkalmas intézkedéseket tett, Northumberland és Westmoreland grófok urai maradtak az elfoglalt vidéknek a nélkül hogy nagy előmeneteleket tettek volna. Útjukat délnek csak Boroughbrigig folytatták. Innen visszatértek, vagy mert a déli tartományokat fellázítani nem reménylették, vagy pedig mert éjszakon akartak erős állást venni, s ott várni be az V. Pius és II. Fülöp részéről küldendő segílyt. Nem foglalhatván el egyikét is a királynőhöz hű nagy városoknak, megszállották Barnard-Castlet, melyet sir Bowes György őrizett. Tizenkét napot vesztettek ezen jelentéktelen hely ostrománál, melyet sir Bowes György vitézül védelmezett, mig az élelem hiány s katonái zendülése feladására kényszerítették december 12-én. Ez volt az utolsó előny melyet a fölkelők kivívtak.

Két nappal Barnard-Castle átadása után Sussex gróf mintegy tizenkétszáz lovas és négy ezer gyalog katona élén ellenök indúlt, megütközni kész ha a csatát elfogadják. Warwick gróf és Clinton tengernagy mintegy tizenkét ezer emberrel sietve érkeztek délről s Boroughbrigbe várattak. A fölkelés főnökei szorongattatván éjszak felől a Newcastleból érkező Forster János, kelet felől pedig Sussex által, kiknek seregei felértek az övékkel, délről pedig Warwick és Clinton által fenyegettetvén kik túlnyomó haderókkal birtak, kétségbe esvén ügyük iránt, Durhamban december 16-án a népet összegyűjték, mindenkit saját biztosságának eszközzésére fel-

híttak, a gyalogságot haza bocsátották s lovasságuktól követve Hexhamba mentek. Ott, miután Hartlepoolt is elhagyták, átkeltek a Tyne folyón és Skóthónba menekültek. Westmoreland gróf, sir Égremont Ratcliffe, Norton, Markenfield, Swinburn, Tempest ott menedéket találtak a Scott, Ker, Hume és Johnston vendégszerető clanoknál. Northumberland gróf nem oly jól járt, egy Hecky Armstrong nevű határszéli rabló hatalmába esván, ki őt harlawi tornyában fogva tartotta, s kevéssel utóbb Murraynek pénzért kiszolgáltatta, kinek parancsára Lochlevenbe záratott.

Igy végződött ezen fölkelés, mely félelmessé válhatott Erzsébetre nézve, ha kellőleg intéztetik s erélyesen felkaroltatik. A protestáns királynő trónjának megrendítésére szükséges lett volna, hogy a főnemesség és a katholicismus egyesülése teljesebb lett légyen, s hogy Stuart Mária nevére és jogaira támaszkodva, Norfolk részéről elősmertetve, Alba herczeg által pártoltatva, nagyobb elszántsággal nyilatkozzék, s összevágódban működjék. Azonban Norfolk herczeg gyöngesége s Alba tartózkodása miatt, ki tulságos óvatosságból elszalasztotta ezen ura és vallása érdekeire nézve oly igen kedvező s páratlan alkalmat; s magok a katolikusok határozatlansága által, kik vallásos hitük és politikai hűségük között tétováztak, Northumberland és Westmoreland grófok lázadása nagyon is félszeg és hatalomtalan s azért sikertelen merénnyé fajult. Ezen lázadás felettébb ártott az ó-hit s a fogoly királynő ügyének azon országban, hol a katholicismus és Stuart Mária legtöbb követőre találtak. A Percy, Nevill, Norton, Markenfield s Tempest nemzetségbeliek eltávoztak onnan, hogy számkivetéssel ne büntethessenek. A főbb családok futása s a nép elrémülése a vérengző kivégzések miatt, melyeknek a hadi törvény által előszabott kinhalállal csak a durhami egyházmegyében háromezernél több személy esett áldozatul, csökkentették e vidéken az Erzsébet elleni párt erejét s megtörték bizalmát.

Az éjszaki Angolországban támadt katolikus fölkelés végső aggodalomba ejtette a skót kormányzót. Hatalma Erzsébet diadalától függött. Föl is ajánlta királyi pártfogónéjának és szövetségesének, hogy segélyére indul a skót seregekkel, melyeket december 20-ára Peeblesbe hitt össze, mi azonban a fölkelés elnyomtatása folytán sürgőssé vált. Murray viselete

erőszakossá lőn mint helyzete. Nem pártolván a perthi gyülekezet alkalmával nővére a királynő házassági tervét Norfolk herczeggel s a pártok kibékülését, elveszté azon férfiak támogatását, kik ama terv érdekében közbenjártak s ezen kibékülést óhajtották. Ezeknek élén Lethington állott. Ez nem bízván a kormányzóban, ki őt viszont igen gyanúsnak tartotta, változtatlan barátjához Athol grófhhoz vonúlt vissza. Murray tartván cselszövényeitől, elhatározta hogy megszabadul tőle. Álnok módon meghíttá a tanácsba, melynek még mindig titkára volt, hogy ott hivatalos tisztet végezzen, s midőn aztán Morton, Mar, Glencairn, Lindsay s a király ügyéhez hű maradt lordok elé járúlt, Crawford kapitány jelent meg Lennox gróf nevében, hogy őt és Balfour Jakabot Darnley meggyilkolásában való bűnösséggel vádolja. Rögtön letartóztatván, mint fogoly a király egyik szolgájának házába vitetett, de ott nem sokáig maradott. Grangei Kirkaldy elmozdítá őreit és saját őrizete alá vette őt az edimburgi várba, hol menedéket biztosított számára november 22-ig, mely napra volt kitűzve megítéltetése. E napon a skót államtitkár hivei fegyveresen összetódultak s Hume lord jelentékeny lovascsapattal szállotta meg Edimburg utcáit, melyek felett a grangei laird örködött fellegrvárából. Lethington elítéltetése most ép oly lehetlenné vált mint előbb befogatása. Murray felfüggeszté a törvényszéket, nehogy Lethington feloldoztatása által ez diadalt arasson, ő pedig kudarczot valljon.

Egy ily tehetséges és kedvelt férfiúval történt meghasonlása nagy ártalmára szolgált az országban; növelé a gyűlöletet ellene, s különválaszta érdekeitől többeket kik hathatósan hozzájárultak a carberry-hilli csata után történt felmagasztaltatásához s részére döntöttek el a langsidei diadalt. Grangei Kirkaldy és Hume Sándor ezek közé tartoztak. Hitetlenséggel vádolák őt Stuart Mária irányában, árulással Norfolk tekintetében, erőszakossággal Châtellerault ellenében, roszelműséggel és hálatlansággal Lethingtonnali bánásában, s szolgálalkúséggel Erzsébethez való viszonyában. Jóllehet a presbyteri egyház buzgón támogatta őt mint hasznos főnökét, s a városok lakossága kedvezett neki erélyes kormányzása és az országszerte gyakorlott szigorú igazság szolgáltatásért, a nemesség nagyobb része utálta őt s bukását kívánta.

Hogy megszilárdítsa megrendült hatalmát, Murray segélyt kért Erzsébettől pénzben és löszerekben. Továbbá azt kívánta, hogy Stuart Mária Skóthonba helyeztessék át, életét ott biztosítottanak, megszabadítását pedig sokkal bajosabbnak állítván, mint Angolországban. Egymásután Erzsébethez küldé a dumferlingi apátot és Elphinstonet, hogy emlékeztessék őt mindazon zavarokra, melyeket Stuart Mária udvaránál és országában már is okozott, s figyelmeztessék azon veszélyekre melyekbe döntené magát ha őt visszatartóztatja, s végül hogy kijelentsék miszerint bajjal és ellenségekkel környezetetvén Skóthonban, (Murray) csakhamar képtelen lesz fentartani közös ügyüket, ha ki nem szolgáltatják azt, kinek fondorlatai naponta veszélyeztetik a két ország biztosságát. Viszonosságul Stuart Mária személyéért gyűlöletes előzékenységgel késznek nyilatkozott kiszolgáltatni a boldogtalan Northumberland grófot, mint azt Erzsébet kívánta. Stuart Mária kiadatását Murray, Morton, Mar, Glencairn grófok, Marshall és Montrose gróffiak, Lindsay, Ruthven, Semple lordok forma szerint kérték az angol király nőtől, Knox pedig élénken sürgette Cecilnél mondván, hogy úgy ir mint ki már egyik lábával a sírban áll. Talán meg is történt volna, midőn egy gyászos esemény végett vetett azon alkudozásnak.

Bothwell-Haugh Hamilton Jakab halálos boszút esküdt a kormányzó ellen. Foglyúl esvén a langsidei csatában, viszszerítvén szabadságát azon egyezmény következtében mely a kormányzó és Châtellerault herczeg között 1569-i márczius 13-án Glasgowban kötött. De meg volt fosztva minden vagyonától. Az elkobzás, mely tönkre tette a legyőzötteket s meggazdagítá a győzelmeseket, még legenyhébb következménye volt a polgárháborúknak. Bothwell-Haugh valószínűleg megnyugvással vetette volna magát alá ezen gyászos törvénynek, ha ez igaztalanul ki nem terjesztetik nejeire, ki részt nem vevén bajában meg lett volna kímélendő annak következményeitől is. Ez a woodhouseleei kicsiny jószágot birta Esk folyam partján, mely Bellendennek, a kormányzó egyik leghűbb, de legfukarabb kegyenczének adományoztatott. A megfosztás igaztalanúságához annak embertelen végrehajtása is járult. Bothwell-Haugh boldogtalan neje egy zord téli éj közepén Bellenden által kiűzetett szerény hajlékából melybe visszavonult

volt s félig meztelenül tévelygett egy erdőben, hol más nap örülden találtatott fel. A kétségbeesés megfosztá esztétől. Ezen naptól fogva engesztelhetlen boszúérzet támadt Bothwell-Haugh szívében. Eltökélte hogy megöli a kormányzót, neki tulajdonítván családjá romlását. Többször kísérlé meg sikertelenül. Gyűlölete még szíttatván a Hamiltonok által; csak alkalomra várt, hogy megbüntesse vesztének okozóját, s lesujtsa pártja zsarnokát. Ezen alkalom csakhamar előadta magát.

A kormányzó Stirlingből Edimburgba vala utazandó Linlithgow városon keresztül. Ezen város főútczáján a szent-endrei érsek, Bothwell-Haugh bátyja házat birt, mely előtt kellett elvonulni Murraynek s kíséretének. Az érsek Bothwell-Haugh rendelkezésére bizta azt, ki abban elhelyezkedvén mindent elintézett a boszútény biztos végrehajtására, melyet a Hamiltonokkal egyetértve forralt. Miután erősen eltorlaszolta a főútczára szolgáló kaput, s lovat nyergeltetett a ház mögött, egy facsarnokban foglalt állást, honnan ellenét egész biztossággal célba vehette. Túlságos elővigyázat okáért egy ágy tollúját hintette el a padozaton, hogy léptei el ne árúlják, s a mögötte levő falat fekete posztóval vontá be, hogy árnyéka azon észre ne vétessék. Mindez megtörténvén, sarkantyúsan várta a kormányzó megérkezését, négy golyóval töltött puskáját oldalánál tartván.

Murray az éjt a vidéken tölté egy házban. Figyelmeztetve volt a fenyegető veszélyre. Sőt egyik barátja rábirta, hogy elkerülje a linlithgowi főútczát, s a külvárosnak tartson. De tolongó sokaságtól környeztetvén, vissza nem térhetett. Higgadt bátorságával tért hát be Linlithgowba az őt követő néptömeg örömrivalgásai között. Lóháton haladott lassú lépést tartva a főútczán át egész az érsek házáig. Oda érvén, maga tárt keblet a gyilkos előtt, ki őt tetszés szerint célba vevén, elsütötte fegyverét. A kormányzó, ellensége golyóitól derékban találva, halálos sebbel összerogyott. Ennek láttára a nép a háznak rohant melyből a lövés történt. De még annak kapuját bezúzhatá, Bothwell-Haugh a hátulsó ajtón kimenekülvén, az ott készen tartott lóra ült s a mezőkön át Hamilton vára felé száguldott. Hamilton Claudius lord, az arbroathi parancsnok s a szent-endrei érsek ott várták s pártjuk szabadítójaként fogadták Murray gyilkosát.

Murray még az nap 1570-i január 23-án kimúlt, nagylelkű szelídség és nagy jámborság érzelmeiben. Halála ropant örömet okozott Stuart Mária pártjának Skóthonban; az európai katolikus fejedelmeknek pedig megelégedésükre szolgált. A fogoly királynő barátjainak szemeiben Murray hálátlan alattvaló, embertelen testvér s utálatos párttűtő gyanánt tűnt fel; a királyok előtt pedig mint a törvényes hatalom diadalmas ellene. Benne a skót protestantismus ildomos főnöke, az ifjú király kormányának elszánt vezetője s Erzsébet hasznos frigy-társa dőlt el. Hatalmas tulajdonokkal, bátor szívvel, emelkedett és szilárd lélekkel, erélyes jellemmel, tisztos és szigorú erkölcsökkel bírt; s mindamellett néha erőszakos, gyakran fondor, s majd kevély majd ismét alázatos volt, ügye kíváncsiakhoz s dicsőségének érdekeihez képest. Felekező és nagyravágyóként járt el. Az állam urává tette magát, hogy fentartsa vallását. A főhatalom gyakorlatában folytonos éberséget és kérlelhetlen szigort fejtett ki, s a nép, biztos igazságszolgáltatást s ösmeretlen rendet látván kormánya alatt meghonosodni, őt a „jó kormányzó“-nak nevezte s emléket kegyelelesen megóvta. Magán viseletét vallásos hitéhez alkalmazván, házáat inkább templomszerűvé mintsem fejedelmi udvarrá alakította, s megnyeré a presbyteri felekezet bizalmát s ragaszkodását. De a vallás-érdek túlnyomó volt nemzeti-ségi érzetén, s Erzsébet iránti viszonyában inkább protestans-nak mint skótnak mutatkozott. Küzdelmekben idomulván, erőszakossághoz szokott. Hozzájárult a Riccion elkövetett gyilkossághoz s a Darnley ellen intézett merény nem indította őt kellő szigorra mindazok ellen, kik abban részt vettek. Polgári háborút idézván elő, végtére is annak esett áldozatul; részt vevén egyik gyilkosságban s túrvén egy másodikat, maga is erőszakos véget ért. Emelkedésünk útjai gyakran bukásunkra vezetnek. Ez az események közönséges törvénye, melyben a gondviselés rejtett igazsága nyilatkozik.

Murray halála új reményekre ébreszté a királynő elcsüggedt pártját. Ezen párt imént legyőzetvén Angliában, most új erőre támadt Skóthonban. A Hamiltonok fegyverre keltek. Lethington baj nélkül kieszközölvén feloldoztatását azon vád alól melyet a kormányzó támasztott ellene, csakhamar hozzájuk csatlakozott a grangei lairddel együtt. Châ-

tellerault herczeg és Herries lord megszabadultak. A fogoly királynő pártja, melyhez most a nemesség legnagyobb része tartozott, s melyet a legildomosabb államférfi kormányzott s a legvitézebb hadfő vezérlett, csakhamar túlsúlyra jutott Skóthónban. Elfoglalta Edimburgot s már már visszahelyezni látszott Stuart Máriát, újra elősmervén s kihirdetvén hatalmát. Mig Stuart Mária ügyei ily kedvező fordulatot vettek országában, vágytársnője újra feltámadni látta magáéban azon veszélyeket, melyektől alig menekült. V. Pius pápa, kétségkívül megbánván hogy az angolhoni katolikus fölkelőket szellemi fegyvereinek segítségével nem támogatta, Erzsébetet az egyházból kitiltottnak s trónvesztettnek nyilvánította. A Skott és Ker clanok főnökei Buccleugh és Farnyhirst lairdok Westmoreland gróffal Angolországba ütöttek, hol gislandi Dacre Lénard, ki az előbbi lázadásban részt nem vehetett, kitűzte a fölkelés zászlaját, s néhány nap alatt három ezer ember élén állott.

Erzsébet nagy veszélyben hitte magát. A franciaországi katolikusoknak egymásra következő győzelmei a hugonották felett, kik megverettek Jarnacnál, majd ismét Montcournál s elvesztették Saint-Jean-d'Angély városát, miután kudarcot vallottak Poitiers előtt, aggodalommal töltötték őt el Franciaország részéről Skóthon ellen intézhető hadküldés iránt. Továbbá attól tartott, hogy Alba herczeg mindinkább megszilárdítván helyzetét Németalföldön, hol várakat építtetett ura elnyomott elleneinek féken tartására, majd Angolországban is partra száll. Murray meggyilkoltatásán ép annyira búsult mint Stuart Mária örült azon. E hir hallatára szobájába zárkózott és sírva panaszlá, hogy legjobb s leghasznosabb barátját vesztette el a világon. De nem szorítkozott meddő sajnálkozásokra. Dacre késő támadása elnyomatott Hunsdon lord és sir Forster Jakab egyesült haderejük által, kik Cumberland grófságban ütköztek meg a második fölkelés ezen vitéz főnökével. Megverték, nagy veszteséget szenvedvén részükről is, s mint előbb Northumberland és Westmoreland grófokat, Skóthonba menekülni kényszerítették őt is.

Különösen fontos volt Erzsébetre nézve, hogy el ne veszítse ez utóbbi országban oly nagy ügygyel bajjal szerzett befolyását. Ha Skóthon kisikamlík kezei alól, könnyen el-

veszti Angolországot is. Trónvesztettnek nyilvánítatván a pápa által, kinek bullája kevéssel azután kiszégeztetett a londoni püspök kapuján, fenyegettetvén Spanyol- és Franciaország részéről, tartván az angolhoni katolikusoktól, kik egy helyütt s oly rövid időköz alatt már két ízben fellázadtak ellene, ösmervén főnemességének kevély elégedetlenségét, megrendülni érezte trónját, ha Stuart Mária ismét fellép a magáéra. Cecil, mély aggodalommal telvén el, maga is czélszerű intézkedéseket ajánlott úrnőjének az angol párt romlásának megakadályozására Skóthóban. Ezen párt, melyre ismét áttért a városok nagyobb része, s melyet a presbyteri egyház támogatott, a nemesség közül már csak Morton, Mar, Glencairn és Buchan grófokat, Ruthven Glammis, Lindsay, Cathcart, Methven, Ochiltree, Saltoun lordokat birta soraiban. A fogoly királynő pártjának igen számos és igen hatalmas pártolói voltak. Châtellerault herczeg, Huntly, Argyle, Athol, Errol, Crawford, Marshall, Caithness, Cassilis, Eglinton, Sutherland grófok, Herries, Lethington, Grange, Hume, Seton, Ogilvy, Ross, Borthwick, Oliphant, Yester, Fleming, Boyd, Sommerville, Inermeith, Forbes, Gray lordok készek voltak fegyverrel vívni ki ügye diadalát. Ha ezen két párt magára hagyatik, a királynőé szükségkép leveri a királyét, mely már is kiűzetett az ország fővárosából.

Erzsébet tehát közbenlépett hogy meggátolja ama párt teljes győzelmét és Stuart Mária közelgő visszahelyeztetését, melytől mindenekfelett tartott. Azon betörések, melyeket a Scott és Ker clanok főnökei intéztek az angol határszél ellen, s az angol menekülteknek Skóthóban történt fölvétele természetes ürügyöt szolgáltatottak arra. Már a kormányzó halála utáni napon megbízta volt a lázító Randolphot, hogy Skóthomba menvén, megakadályoztassa az ottani két párt kibékülését. Tavaszkor pedig parancsot adott Sussex grófnak és Scroope lordnak, hogy kelet és nyugat felől Skóthomba nyomuljanak egy egy hadtesttel. Ezek ott elpusztították a Buccleugh, Farnyhirst, Hume, Maxwell és Herries nemzetségek tartományait, lerombolták erős váraikat, feldúlták falvaikat, meggyújtották csüreiket s elgyöngítvén, rémületbe ejtették a királynő pártját. Erzsébet egyúttal Lennox grófot küldötte Skóthomba, hogy ott unokája a király pártjának élére álljon Murray helyett. A sir Drury V. által vezérlett berwicki régi angol csoportok által

kísértetvén, Mortonhoz csatlakozott, bevonult Edimburgba s aztán Glasgownak tartott, melyet a Hamiltonok ostromoltak, s felszabadította azt. A Sussex és Scroope által délen véghezvitt pusztításokat Drury és Lennox megújították Skóthon közepén, feldulván a Clydesdalet és Linlithgowshiret, s lerombolván a királynő hiveinek erős várait.

Ezen az 1570-i nyáron át folytatott gyűlöletes hadjáratok pusztulásra juttaták és féktelenségbe döntötték Skóthont. Nem vezették ugyan győzelemre a király pártját, mely visszanyerte Edimburgot, s hatalmában tartotta Glasgowot, de meghiúsíták királynő ügyének teljes diadalát. Az erők hasonlóbbaká válván, egyensúlyozták egymást. Kétféle kormány létezett, a királyé, melynek a városok többsége de a nemesség kisebb része hódolt; s a királynőé, mely a legtekintélyesebb főurak által támogatott s az ország legnagyobb részére kiterjedt. Az elsőbbit Lennox gróf személyesíté, ki 1570-i július 12-én Erzsébet indítására kormányzóvá választatott, a másiknak élén pedig Châtellerault herczeg, Huntly és Argyle grófok állottak, kiket Stuart Mária hatalmával felruházott.

Erzsébet miután így feltámasztotta s újjá szervezte az ifjú király pártját, seregeit Skóthonból visszavoná. Ha tovább ott időzteti azokat, fegyveres beavatkozást idéz elő Franciaország részéről, mely már is Vérac urat küldötte az élelmi szerekkel ujonnan ellátott Dumbarton erősségbe, jelentékenyebb segélyküldést igérvén. IX. Károly nem sokára képes leendett sógornéja hathatósabb támogatására. A harmadik polgári háború vége felé közeledett, s már is alkudozások indítottak melyeknek folytán a katolikusok és protestánsok között augusztus 15-én a Saint Germaini békekötés iratott alá. Ezen körülmények folytán Erzsébet hajlani látszott IX. Károly követének kérelmeire. Kivonta seregeit Skóthonból, szabadságba helyezte a rossi püspököt, s ismét tárgyalásba vette Stuart Máriával azon szerződvényt, mely már az 1569-ik év nyarán meg volt vitatva a perthi gyülekezet előtt.

Az angol titkos tanács két tagja, Cecil és Mildmay küldettek ki a föltételek megalapítása végett a Derby grófságban fekvő Chatsworthba, hova Stuart Mária 1570. május végével áthelyeztetett, s hol a rossi püspök még előttök érkezett meg, hogy úrnője elé terjessze azokat s őt tanácsával gyámolítsa.

Az Erzsébet részéről tett kívánságok természete, az általa kiküldött személyiségek politikai jelleme, arra látszottak mutatni, hogy az alkudozások ez uttal komolyan vétettek. Azalatt mig Chasworthban tárgyalás alá került Stuart Mária visszahelyeztetésének ügye, Erzsébet fegyverszünetet eszközölt a skóthoni pártok között, mely 1570-i szeptember végétől egész 1571-i aprilisig terjedt, s az általános megbékülésnek előkészítésére vala szolgálendő.

Stuart Mária reménnyel fogadá a vett közleményeket. Mindenbe beleegyezett, mi Erzsébet megnyugtatóására szolgálhatott, a nélkül hogy saját méltóságát sértette volna. Ráállott az edimburgi szerződésre, minden jogáról lemondván az angol korona tekintetében Erzsébet vagy törvényes maradékainak életfolyama alatt. Nem útasította vissza egy Angol- és Skótország között létesítendő védelmi és daczszövetség tervét, föltéve, hogy annak tárgya meghatározatik s korlátoltatik. Megígérte, hogy nem fog egyetértést fentartani szomszédnéja a királynő alattvalóival, ennek beleegyezése nélkül. Megtagadván ugyan emberi-ségi és becsületbeli indokoknál fogva Northumberland gróf s a Skóthonba menekült többi angol pártütők kiszolgáltatását, kötelezettséget vállalt, hogy őket bizonyos határidő alatt országából eltávolítandja. Szintügy kötelezte magát, mielőtt szabaddá tétetnék, kezesül Erzsébet kezei közé bocsátani fiát a királyi herceget, hogy tizenöt éves koráig Angolországban neveltessék, s csak Erzsébet beleegyezésével menni férjhez.

Minthogy pedig a szerződés végrehajtásának biztosításául még további hat kezes lett volna állítandó a skót nemesség soraiból, Stuart Mária azt kívánta, hogy azoknak száma négyre szállíttassék le, hogy Châtellerault herceg, Huntly, Argyle, Athol grófok, Fleming és Seton lordok, valamint a határszélek őrei azok közül kivétessenek; hogy a választandó grófok és elsőszülött gróffiak s lordok és elsőszülött lordfiak ügyeik elintézése végett Skóthonba visszatérhessenek, hasonló rangú kezeseket állítván maguk helyett. Ráállott, hogy ezen szerződést az ország parlamentje által helybenhagyatja, s ha pedig azt Erzsébet megtámadása vagy elleneinek pártolása által megszegné, nem csak az angol koronára való jogait, de a skót korona birtokát is elveszti, s az utóbbi azonnal fia fejére száll. Kellő vitatás után, melyben Stuart Mária ildomosan és nemesen

vett részt, a főpontok megalapítottak, s a szegény rabnő, kit a fogság elcsüggesztett, lelki hányattatások s az ifjú kora ellenére már már jelentkező testi bajok pedig megtörtek, epedve várta szabadulásának pillanatát.

Reménnyel s örömmel eltelve érzékeny hangon irt Erzsébetnek: „Mi sem akadályozandja többé őszinte és kölcsönös barátságunkat, melyet inkább óhajtok mint bármely más fejedelmét, minek bizonyságául kész vagyok kezeire bízni legdrágább kincsemet, melyet Isten e világon adott, s egyedüli vigaszomat, egyetlen kedves fiamat, kinek neveltetését, bár többek által igényeltetik, kegyedre ruházom, hogy elsőbbséget nyerjen mindkettőnk részéről minden más felett.“ Úgy szintén biztosítá, hogy többre becsüli Erzsébet jó akaratát bárki másénál, s hogy szívesen töltendi be az irányában felvállalt kötelezettségeket, s hozzátevé: „Szándékom őszinte megtartani a köztünk megállapított föltételeket, elhatározván, hogy ezentúl irántam való természetes jóindulatának révében vetek horgonyt unalmas hajózásom után. Biztosítás helyett alázatos ragaszkodásom és engedelmességem érdemére hivatkozom, melyeket kegyednek felajánlok, mintha leánya volnék, valamint szerencsés vagyok nővére s legközelebb unokatestvére lehetni, s ezentúl senki sem fog felülmúlni tiszteletben s engedelmességben, ha engem mint föltétlen hívét elfogadni méltóztatik.“

Bizván ezen alkudozás őszinteségében, közölte a francia és spanyol királyokkal a javaslatba hozott s általa aláírt czikelyek másolatát, s tudósítá magát V. Pius pápát is, hogy a szükség kényszeríti azoknak elfogadására. Mentségül Skóthon zilált állapotára, a reá nehezedett siralmas balsorsra, az őt szünetlen fenyegető veszélyre s teljes elhagyatottságára utalt, keserűen mondá: „Istent a mindentudót hívom bizonyságomúl! Ő látta, szünetlenül miként hányattatám a balsors hullámai által egész a mai napig! S mig mindinkább növekedő dühvel dúlt e szörnyű vihar, azok, kik segélyt ígértek, végkép meglefedkezvén ígéreteikről, magamra hagytak. Most már nem számítok arra, hacsak véletlenül ezen emberek szívei hajlandóbbaká nem lettek ügyem pártolására most, midőn a körülmények annak győzelmét bajosabbá tették.“ Eltökéltnek látszott megkötni a békét Erzsébettel a felajánlott kedvezőtlen feltételek alatt, biztosítván egyébiránt a pápa fejedelmet, hogy

sem lelkiösmereti kötelességeit sem a becsület törvényeit meg nem szegi, s hogy fia katolikus módon fog Angolországban neveltetni, hová őt mint kezest küldeni kénytelen.

A Chatsworthban megállapított egyesség Londonban vala megkötendő. Biztosok hivattak meg oda a skóthoni két párt részéről, hogy Erzsébettel a fogoly királynő visszahelyeztetése s a két ország szoros szövetkezése iránt értekezzenek. A gallowayi püspök és Livingston lord, mint a Stuart Máriához hű párt küldöttjei örömet jöttek el s a rossi püspökhöz csatlakoztak. De az ellenpárt ügynökei Morton gróf, a dumferlingi apát és Makgill Jakab sokáig késtek. Négy hónappal azután hogy Cecil és Mildmay Chatsworthot elhagyták, s két hónappal a gallowayi püspök és Livingston lord Londonba érkezésük után, Morton, Makgill és Pitcairn még mindig meg nem jelentek. S midőn végre elérkeztek, a szerződvény már meg volt hiúsítva. Alba herceg rosszalta annak tartalmát és IX. Károly ellenzette az Erzsébetre nézve legfontosabb két záradék határozatait, a Francia-Skóthoni régi szövetség felbontására s a királyi hercegnek Angolországba leendő küldetésére vonatkozókat. De Erzsébet, ki egy perczig sem járt el őszintén, még ama föltételek alatt sem volt hajlandó Stuart Máriát megszabadítani. Még szaporította az akadályokat, s újakkal tetézte régi követelményeit. Morton, Pitcairn és Makgill előmozdíták fondorlatait szabadkozásaik által. Kijelentték, hogy nincsenek felhatalmazva visszahelyeztetni Stuart Máriát Skóthonba, sem Erzsébet hatalmába adni ifjú királyok személyét, s hogy a két országot máskint, mint csupán barátságos vonatkozások által, nem egyesíthetik. — Ezen esetlen ürügy alatt Erzsébet véget vetett az értekezleteknek, melyeket akkor indított meg, midőn Franciaország bevégezte a harmadik polgári háborút; késleltetett mindaddig, míg IX. Károly és II. Fülöp egyesülésétől tarthatott Stuart Mária visszahelyeztetése végett, s félbenszakított akkor, midőn a közte és Anjou herceg között fölmerült házassági alkudozások teljesen megnyugtatták őt a francia udvar részéről.

Stuart Mária ismét csalódott reményeiben. Harmadfél éven át, mióta fogva volt Angolországban, majd skóthoni pártjának erejében, majd az angol nemesség főnökével való házasságában, majd ismét Erzsébet katolikus alattvalóinak fel-

lázításában, Murray halála után a skót lordoknak Franciaország által pártolt egyesülésében, s végre hatalmas és boldog vágytársnőjével kötendő egyességben kereste szabadulásának és visszahelyeztetésének eszközeit. Minden meghiusult. A hű maradt skótok leverettek Murray által 1569-ben s elcsüggesztettek Erzsébet által 1570-ben; a Norfolk herczeggel tervezett házasság nem nagy pártolásra talált Skóthonban s formaszerint eltiltatott Angolországban; az angol katolikusok két ízben támadtak fel, s ugyanannyiszor legyőzettek; a részéről oly nagy engedékenységgel tárgyalt chatsworthi egyezmény elvetetett; Franciaország cserben hagyta őt, s lemondani látszott a Skóthon iránti régi barátságról, hogy újat kössön Angolországgal. Hova fordulhatott még ezentúl? II. Fülöp király volt egyedüli mentsége. Hozzá folyamodott, és spanyol betörést igyekezett előidézni, angol fölkeléssel egyesítendő.

Hogy Angolországban való fegyveres beavatkozásra bírja II. Fülöpöt, jelentékeny támogatást kellett ígérnie s bizonyosságot nyújtania az iránt, hogy Norfolk herczeg fegyvert ragad, s katolikus hitre tér. Ezen lassú és óvatos király mind akkoráig idegenkedett egy oly vállalatról, mely mint nagyon is kockáztatott tüntetett fel előtte. Alba herczeg már több mint egy év óta állítá, hogy Angolországba való betörés nagy bajjal járna, jelentékeny összegeket igényelne, melyekkel nem rendelkezik, s Francia- és Németország kettős ellenzésére találna, az elsőbbinél politikai vetély, a másodiknál pedig vallásérdek miatt, s attól lehetne tartani, hogy ezen két ország viszont a spanyol tartományokra intéz betörést azoknak fellázítása vagy elfoglalása végett, mihelyt ő onnan seregeivel kivonult. Ezen nyomos okok meglepték II. Fülöpöt. Mindamellett hajlandó volt egy időben Northumberland és Westmoreland grófok pártolására, midőn az éjszaki Angliában támadt katolikus fölkelésről értesült. Cordovából, hol akkor a castiliali cortest tartotta, egy meghitt nemesét Quempe Györgyöt küldötte hozzájuk bátorító levelekkel és azon ígérettel, hogy gyors segílyt küld számukra Alba által, ha fönntartják magukat. Hirtelen megveretésük meghíúsította szándékát, s most már csak úgy lehetett őt hadjáratra bírni, ha ez mint könnyen végrehajtható s biztos sikerű tüntetik fel azon támogatásnál fogva, melyet Norfolk herczeg részvéte

támaszt majd az angol nemességnél és grófságok lakosainál, kik azonnal fegyvert ragadnak, mihelyt spanyol hajók tűnnek fel s II. Fülöp katonái partra szállanak.

Stuart Mária folytonos és szívélyes összeköttetést tartott fen Norfolk herczeggel, mialatt ez a toronyban fogva volt. Átküldte számára arczképét, s bár soha sem látták egymást, mégis érzékeny leveleket váltottak. Jelbetükkel voltak írva. A rossi püspök kezein mentek át, kinek titkára Cutbert János fejtette meg azokat Stuart Mária részére, Banister pedig a herczeg számára, kinek szolgálja volt. Szorgosan titkoltattak Erzsébet előtt, ki minden közelebb viszonyt s minden közös szándékot megszüntnek vélt a két fogoly között. Kevéssel Murray halála után, Stuart Mária, kinek reményei ekkor Skóthoron részéről új lendületet nyertek, ezeket írta Norfolk herczegnek: „Ha el van határozva el nem tántorodni ezen vállalatról, önnel élek s halok. Sorsa az enyém lesz; azért hát tudassa velem szándékát minden iránt.“ Azon időtájt, midőn az alkudozások Stuart Máriával Londonban megindítatván, Chatsworthban voltak folytatandók, döghalál terjedt el a Cityből a toronyba, miért is Erzsébet Norfolk herczeget onnan kivezetteté. Bár egészen szabadon nem bocsáttatott, engedélyt nyert, hogy házaiban élhessen, nem igen szigorú őrizet alatt. De mielőtt az állambörtönt elhagyta, ünnepélyesen meg kellett ígérnie, hogy semmi közlekedést fen nem tart a skót királynővel, s hogy többé nem szándékszik őt nőül venni. A herczeg ezt írásban fogadá s czimerével megpecsétlé. Ámbár pedig szavának megszegése által szörnyű büntetéseknek teszi ki magát, beleegyezvén, hogy ez esetben mint áruló tekintessék és sujtassék, mégis folytatta a rossi püspök közvetítése mellett levelezését Stuart Máriával, ki leghőbb vagy legbúsabb kifejezésekkel élvén, lelkét nagyravágyásra majd ismét áldozatkészségre indítá, magát egészen övének vallá, s őt ellenállhatlan bensőséggel hasonló érzelmekre buzdítá.

Midőn Stuart Mária, a közte és Erzsébet között megindított alkudozások valótlanságáról és sikertelenségéről meggyőződván, ismét az összeesküvések veszedelmes de kényszerű ösvényére tért, magával ragadá Norfolk herczeget. A rossi püspök koholta az új összeesküvés egész tervét, melynek előmozdítójául Alba herczegnél, V. Pius pápánál és II. Fülöpnél

a firenzei Ridolfi volt kiszemelve. Ez nem csupán gazdag firenzei bankár volt, rokona a Medicei családnak s a Londonban megtelepedett olasz kereskedők társulatának igazgatója, de titkos levelezője a pápa fejedelemnek, s nagy befolyású hitelezője számos angol főúrnak, kiktől meghitt közleményeket vett, s kiket, mennyire tőle telt, Erzsébettől s a protestantismustól elidegenített. Az éjszaki katolikus fölkelés után, abban való gyanítólagos részvéte miatt letartóztatván, visszanyeré szabadságát ezer font sterlingnyi biztosíték lefizetése által. Most elérkezettnek hitte idejét, hogy a skót királynő a pápa és II. Fülöp segédelmével megszabadíttassék, s a katolikus hitre áttérendő Norfolk herczeggel összeházassíttassék, a britt szigetbeli két királyságban pedig az ó-vallás helyreállíttassék. A rossi püspök és ő e részben titkosan közlekedtek és értekeztek Norfolk herczeggel. Terjedelmes utasítások szerkesztettek a herczeg és a királynő nevében, melyek Ridolfi által V. Pius pápának és II. Fülöpnek voltak átadandók. A herczeg vonakodott aláírni Ridolfi meghatalmazásait, nehogy fölfedeztetés esetében nagy veszélynek tegye ki magát, de előlvasván helybenhagyta azokat, s értesítetté erről don Gueraldo d'Espès spanyol követet.

Márczius 20-án kevéssel előbb, mint sem Ridolfi Londont elhagyá, Stuart Mária Hamilton Jánost küldötte Alba herczeghez, már előre is „a spanyol király hű tanácsosának s a katolikus egyház védőjének s mentőjének“ szólítván őt. Gyors segélyt kért tőle, „mely igen szükséges, mondá, Isten ügyére, magamra s enyéimre nézve.“ Ismét igényt emelvén az angol koronára, kijelenté, hogy nemsokára közölni fogja Alba herczeggel „különös terveit“, nem csupán maga részéről óhajtván alkudozni véle, hanem hogy örökre lekötölezzé „ezen egész szigetet urának a spanyol királynak, s neki, mint parancsai hű végrehajtójának.“

Negyednapra ez után, Ridolfi útnak indúlt, Mária és Norfolk utasításaival ellátva. Ezen utasítások szerint Norfolk herczeg hat ezer puskást, négy ezer löfegyvert, két ezer mellvértet vagy pánczélt, huszonöt darab ágyút, szükséges löszereket és pénzt kért. Azt kívánta, hogy ezen segélysereg, ha lehetséges, tíz ezer emberre szaporíttassék, kik közül négy, ezer Írlandba küldetnék hasznos melléktámadás eszközzésére. Ő maga

húsz ezer gyalog és három ezer lovas katonával ígért hozzájok csatlakozni, hatalmába ejteni az angol királynőt s a tanács valamennyi tagját, s megszabadítani s a pápa fejedelem iránt való hódolatra térítendett ország birtokába helyezni a skót királynőt. Hogy pedig annál nagyobb bizalmat gerjeszsen a vállalat sikere iránt, Ridolfinak ki kellett jelölni mindazokat, kik azt előmozdítandják, vagy legalább nem ellenzendik. Utasításainak csatolmánya gyanánt az angol főurak névsorozatát vitte magával, melyben mindegyiknek érzelme is ki volt jelölve. Az angol nemesség roppant többsége ott a történetű változás iránt kedvezőnek, vagy azt előmozdítandónak volt feltüntetve. Stuart Mária csalódásban élén, vagy pedig csak bizalmat szinlelén, hogy annál inkább rábírja II. Fülöpöt, hírül adá, miszerint Norfolk herczeg kész a nemesség élére állani s fegyvert ragadni. Ajánlatot tön, hogy fiát Spanyolországba küldi katolikus neveltetés végett. Nagy sajnálatát fejezé ki az iránt, hogy Bothwell által házasságra kényszerítettet, melynek felbontását szorgalmazá, mióta szenvedélye lecsillapúlt. Megigérte, hogy helyreállíttatja a római vallást s Ridolfi szóbeli előadására bizta a küldetés legtitkosabb céljait. „S minthogy pedig ez, úgymonda, a kereszténység s különösen a katolikus király közérdekét illeti, nem kell hanyagságból vagy késedelmességből elmulasztani ily biztos vállalatot. Ridolfi szóval fogja elmondani, mit a herczegtől és a rossi püspöktől hallott.“ A francia udvar épen akkor kötötte meg a békét a protestánsokkal, s Anjou herczeg házassága iránt alkudozott az angol királynővel; miért is Stuart Mária nagy bizalmatlansággal viseltetett iránta, s meghagyta Ridolfinak, hogy Párison utazván át, semmit sem közöljön Medicei Katalinnal, sem IX. Károlylyal.

Ridolfi, Brüsselbe érkezvén, Alba herczeg elé bocsáttatott, s az összeesküvőknek, kik őt a pápához és II. Fülöphöz küldötték, tervét, segélyforrásait és szükségleteit eleibe terjeszté. Ezen átható államférfiú nem engedett több tért ítéletében a csalódásnak, mint erkölcsi aggályoknak tetteiben. Nem nagy bizalmat látszott helyezni a firenzei küldöttben, kit nagy szószaporitónak tartott, sem vállalatában, melyet kockáztatottnak tekintett. 1571-i május 7-én húsz oldalnyi levelet irt e tárgyban II. Fülöpnek. Ezen hosszú és nevezetes levélben, mely

eddigelé még ki nem adatott, s a történetre nézve nagy fontosságú, Alba herczeg előadván urának mindazt, mit Ridolfi a skót királynő és Norfolk herczeg részéről Stuart Máriának megszabadítása, a katholicismus helyreállítása, Erzsébet kézrekerítése s a londoni torony elfoglalása végett indítványozott, megjegyzé, miszerint Norfolk herczeg képesnek tartja magát negyven napon át fegyver alatt várni az utasításaiban kívánt segítyt tulajdon hazájában, mely Hollandddal épen átellenben fekszik, s hol aztán julius vagy augustusban a sereget partra lehetne szállítani. Alba herczeg meghagyta Ridolfinak, hogy Franciaországon utazván át legszigorúbb hallgatást tartson, ha a skót királynő és Norfolk herczeg életük szíven fekszik, kiknek e részbeni vigyázatlanság menthetlenül vesztüket okozná. Együttal irt don Zuniga Jánosnak II. Fülöp követének V. Pius udvaránál, tudósítván őt Ridolfi közel megérkezéséről Rómában, s felszólítván, figyelmeztetné a pápát az eleibe terjesztendő tervnek minden akadályaira, melyet ez buzgalmában talán túlságos hévvel karolna fel.

Magát a vállalatot illetőleg, Alba herczeg így szólt II. Fülöphöz: „Tekintve azon könyört és részvétet, mely az oly méltatlan bánásmódban részesített skót királynő és párthivei iránt fölséged kebelében bizonyára támad, tekintve Istentől rendelt kötelességét, melynél fogva a katholicismus diadalát és helyreállítását ama szigetekben a mennyire lehet előmozdítani tartozik, tekintve továbbá azon bántalmakat, melyekkel az angol királynő fölségedet és alattvalóit különböző módon s irányban illeti, a nélkül hogy legkissebb kilátás nyilnék vallásos és szomszédi viszonyaik javulására míg csak uralkodik; úgy hiszem, a skót királynő és Norfolk herczeg tervük, ha kivihető volna, leginkább vezethetne azon bajok orvoslására.“

Azonban, helyeselvén a vállalatot, erősen állította, hogy nem a katholikus király nyílt pártolásával kell ahhoz kezdeni. Ez esetben ugyanis sokan levén beavatandók, lehetetlen volna azt titkon tartani, ha pedig, tévé hozzá, a titok meg nem óvatik, a vállalat meghiusúl s a skót királynő és Norfolk herczeg életük a legnagyobb veszélybe döntetik; az angol királynő régen várt alkalmat nyer őket s párthiveiket láb alól eltenni; a katholikus vallás végromlásnak indul, s az egész baj fölségedre háromlik... Miért is senki sem tanácsolhatja fölséged-

nek, hogy oly módon nyújtson nekik segílyt, mint azt kívánják. Azonban ha az angol királynő természetes vagy más halállal kimúlna, vagy pedig hatalmukba kerülne, a nélkül hogy fölséged hozzájárult volna, akkor nem látnék több akadályt. Az angol királynő és Anjou herczeg közötti alkudozások megszűnnének, a francziák nem aggódnának azon, hogy fölséged megakarja hódítani Angolországot, a németek is kevésbbé tartanának fölségedtől, miután czélja nem más, mint pártolni a skót királynő jogát az angol koronára, vetélytársai ellenében. Ez esetben könnyű volna őket észre téríteni, mielőtt a többi fejedelmek beavatkozhatnának, felhasználván Norfolk herczeg tartományának alkalmas fekvését, hol aztán a kívánt hat ezer embert nem negyven nap alatt, a míg egymaga is fentarthatná magát, de harmincz, sőt húsz nap alatt is partra lehetne szállítani.“ Alba herczeg nagyon sürgette, hogy ha azon három eset valamelyike, Erzsébet természetes halála, meggyilkoltatása vagy fogsága bekövetkeznék, II. Fülöp ragadja meg ezen alkalmat kitűzött czéljának sikeresítésére, helyreállítván ama szigeteken a katholikus vallást s biztosítván saját államainak jövőndő nyugalmit. Sürgönyét e szavakkal végezte: „Fölséged tehát azt felelheti, hogy a fentebbi három eset valamelyikének bekövetkeztével, segítségükre küldi a kívánt hat ezer embert Németalföld felől. . . A mi engemet illet, fölséges úr, azt oly illőnek, tisztességesnek és könnyen eszközhetőnek tartom fölségedre nézve, hogy bekövetkeztén egyike a fentebbi három eseteknek, késedelem nélkül végre fognám hajtani, újabb parancsot sem várván be, ha csak fölséged az ellenkezőt nem rendeli.“

Ezen sürgöny május 7-én indíttatván el Brüsseltől, 22-én érkezett Madridba. II. Fülöp saját kétségeivel toldván meg Alba aggályait s tanácsait, június 20-án ezeket írta londoni követének, don Gueraldo d'Espèsnek: „Ridolfi Robert még meg nem érkezett. Ha küldetésének czélja nyilvánosságra jut, a skót királynő és Norfolk herczeg bárd alá kerülnek, miután bizonyosnak látszik, hogy az angol királynő megtudván azt, alkalmúl fogja felhasználni gonosz szándékainak látszólag jogos végrehajtására. Azért hát ébren örködjék mint illik; fontolva haladjon, s Alba herczeggel egyetértve s parancsai szerint járjon el.“

Néhány nappal utóbb Ridolfi Madridban megérkezett Rómából, hol a pápa buzgón karolta fel vállalatát. Június 28-án II. Fülöp elé bocsáttatván, eleibe terjeszté Norfolk és Stuart Mária részéről nyert meghatalmazásait s V. Pius pápa uralkodó következő levelét: „Kedves fiunk Ridolfi Robert, Isten segítségével személyesen előadand fölségednek bizonyos dolgokat, melyek nem kevésbé érdeklik ezen mindenható Isten dicsőségét s a keresztény köztársaság javát. Megkerestük és kérjük fölségedet, miszerint e részben kétkedés nélkül teljes bizalmára méltassa, s mindenekfelett Isten iránti tökéletes jámborságánál fogva esedezünk, vegye szívére az általa előadandó ügyet, s részesítse mindazon eszközökben, melyeket annak foganatosítására legalkalmasabbaknak tekint. Ezt azonban kérjük fölségedtől, ítéletére és bölcsességére bízván az ügyet, s szívünk mélyéből fohászkodván teremtőnkhez, hogy irgalmánál fogva sikeresítse azt mi diszére és dicsőségére terveztetett.“

Julius 7-én Feria herczeg II. Fülöp rendelete következtében kikérdezé Ridolfit az általa javasolt terv iránt. Feleletei maga az államtitkár Zayas által irattak le. Erzsébet megöletéséről volt szó. Ridolfi azt mondá, hogy a „csapást“ nem Londonban az eretnokség fészkeben fogják megkísérteni, hanem a királynő utazása alatt, s hogy egy bizonyos Graffs Jakab fogná azt magára vállalni. Az államtanácsban ugyanaznap kezdették meg a vitatkozást Erzsébet megöletése vagy Angolország meghódítása iránt. Vizsgálóra vették, vajjon czélszerű volna-e egyetérteni az összeesküdtekkal a királynő megöletése vagy kézrekerítése végett, hogy Anjou herczeggel való házassága és a skót királynő kivégeztetése megakadályoztassék; vajjon nem utazása közben kellene e véghezvinni a tettet, vagy még inkább, midőn az összeesküdtek valamelyikének mezei lakába tér, kik biztos személyeket nyernének meg környezetében; vajjon nem kellene-e segítségükre menni, midőn a dolgot megkezdik, melyhez csak a katolikus király parancsára fognának. Az államtanácsosok előadák véleményeiket, melyek írásba foglaltatván mai napig fentartattak. Feria herczeg legelőbb emelt szót: „A jelen helyzetben, mondá, az ügy bajos, de a katolikus királynak nem kell azt halasztani. A skót királynő Angolország igaz örököse, s ő teljesíteni fogja vallásos és baráti kötelességeit. Ha veszni engedjük, romlását

okozzuk hiveinek is. Alba herczeg közelléte könnyitendi a dolog kivitelét, mely ha ugyan szándékoltatik, perczig sem halasztandó.“ Utána don Hernando de Toledo castiliai nagy perjel szólott, mondván, hogy Ciapino Vitellit alkalmasnak tartja ama vállalat végrehajtására Alba herczeg igazgatása alatt, s hogy Vitelli véleménye szerint september vagy október hónapok arra legkedvezőbbek volnának. Ruy Gomez de Silva, Eboli herczeg úgy vélekedett, hogy Alba herczeget azonnal utasítani kellene a vállalat kiviteléhez szükséges összegek készentartására. Velasco Márton tudor kevésbbé hajlott ezen nézetekre. Azon föltevésről szólván, miszerint a királynő befogatása és halála mindennek véget vet, abbéli aggodalmát fejezé ki, hogy az e részbeni közlekedés hatalmas személyekkel veszélyessé válhatnék, s jobbnak tartotta őket tette buzditani, nem vállalván kötelezettséget Ridolfi irányában, nem irván nekik, de pénzt küldvén számukra, s közvetve segélyt igérvén részükre a kedvező pillanatban. A főinquisitor, sevillai bibornok-érsek azt állította, hogy Alba herczeg mindazon eszközöknek birtokában van, melyek a vállalat sikeresítésére megkivántatnak, s hogy e végből két száz ezer tallért kellene rendelkezésére bizoni azon utasítással, miszerint a támadás a pápai bullában foglalt nyilatkozathoz képest intéztessék. Hozzátevé, miszerint Ciapino Vitelli önmaga ajánlkozott az angol királynő elfogására, melyet egyik kéjlakában tizenkét vagy tizenöt elszánt emberrel, kik igazságért esdők gyanánt járulnának eleibe, fogna véghez vinni.

Feria herczeg kikelt a főinquisitor eszméje ellen, ki a pápa nevében kívánt működni Angolországban; s azt állította, hogy a skót királynő örökösödési jogára kellessék támaszkodni. Bajosan eszközölhetőnek tartotta Erzsébet királynő elfogatását néhány emberrel, s ezen aggodalmát osztotta a castiliai nagy perjel is, ki a nyílt erővel való meghódítást nagy akadályokkal járónak s Alba herczeg eszközeit elégteleneknek nyilvánította. Ruy Gomez pedig szokott ügyességével Alba herczegre hárította a felelősséget ezen ügynek kivitele iránt, melyet igen bajosnak tartott, a pápa követje azonban igen könnyűnek tettetett fel a katolikus király előtt.

II. Fülöp azt felelte a pápa követjének, hogy hajlandó a dologra, hogy azonban oly gyorsasággal és hatalmas eszközökkel

szükséges azt intézni, miszerint a szomszéd fejedelmek be ne avatkozhasanak. Ildomosan értésére adá, hogy a pápa szolgáltassa a szükséges pénzösszeget. Ugyanazon időtájban (július 13.) irt londoni követjének: „Ridolfi ügyével foglalkozom, szándékom lévén cselekedni mint lehet és illik. Szívesen és gyorsan megoldanám; de miután megtörténhetnék, hogy ezt tudva, az angolhoni elnyomott katolikusok gyűlöletük s boszúérzetöktől indítatván s céljaikat elérni akarván, idő előtt nyilatkoznának s roszkor fegyvert ragadnának, figyelmeztesse őket, hogy ezt semmi szín alatt ne tegyék, mielőtt a dolog megért, s minden kellőleg elintéztetett.“ Tudósítá don Gueraldo d'Espèst, hogy parancsa folytán Ridolfi hasonló értelemben irt a skót királynőnek, Norfolk herczegnek s a rossi püspöknek.

Ezen hatalmas fejedelem, ki egyedül lett volna képes megszabadítani Stuart Máriát, kétkedő elméje és határozatlan jelleme következtében szokása szerint sokáig habozott. Aggályai ellenkeztek kívánataival. Szeretett volna ezen vállalat-hoz fogni, de nem mert. Tanácsosai közül a legbuzgóbbak arra készítették, az eszélyesebbek visszatartották. Csak alig sikerült meghódítania a Spanyolhon délkeleti táján fellázadt mórokat. Főereje a földközi tengeren harczolt a törökök, s Németalföldön a hitfölkölök ellen, kiknek még ingatag hódolatát Alba herczeg igyekezett megszilárdítani. Nem mert egymaga nyílt harczot kezdeni Erzsébet ellen, mely talán nem sikerülvén Angolországban, balságossá leendett Németalföldön. Miután így több hónapon át ide s tova hányattatott, utóvégre egészen Alba herczeg határozatára bizta magát, kinek september 14-én így irt: „Tekintetbe vevén határozott és szilárd véleményét, mely szerint nem tanácsos ezen ügyben nagyon előre menni, ha csak a szövetségesek hathatósan fel nem lépnek, s méltányolván arra fordított ügyes buzgalmát, indítatva érzem magamat azt keze ügyére bízni, hogy mindent kellőleg megfontolván a szerint cselekedjék, mint azt Isten szolgálatára s a miénkre nézve üdvösnek tekintendi, meg lévén győződve, hogy ezen fontos vállalatot azon buzgalommal, figyelemmel és eszélyességgel fogja intézni, melyet az megkíván.“

Mig Spanyolországban így tanakodtak, az összeesküdtek bátrabbjai Norfolk herczeget tette buzdították Angolországban. Erzsébet parlamentjét, melynek növekvő ellenkezésén felindult

és aggodott, öt évi szünet után ismét egybe hította azon időtájban, midőn a szárazföldön forralták ellene az összeesküvést. Ezen parlament szörnyű törvények alkotására volt hivatva azok ellen, kik az angol királynő jogait bármely politikai vagy vallásos czim alatt kétségbe vonni merészelnék. Eltében igényt emelni koronájára, azt állítani, hogy öröksége másokra szállhatna, mint természetes maradékaira, vagy hogy azt parlamenti határozatok által elintézni nem szabad; gyöngíteni királyi hatalmát eretnokségének vagy eltérthetőségének ürügye alatt, felségárulásnak volt nyilvánítandó. Midőn a parlament összegyűlt, s mielőtt ezen, Erzsébetre nézve óvó rendszabályokat, melyek a pápa legutóbbi bullájával és Stuart Mária folyvást kifejezett kívánatával ellentétben állottak, megalapította volna, a rossi püspök a főnemesség jelenlétét Londonban kedvező alkalomnak tekintette Norfolk herczeg terveinek sikeresítésére. Brüsselből híreket vett Ridolfi részéről, melyeket ez kedvezők gyanánt tüntetett föl, s szorgalmaztatá Norfolk herczeget, miszerint siettesse s mintegy kikényszerítse a spanyoloktól várt segítséget, arra használván föl oly számos főúr együttlétét Londonban, hogy élükre álljon, elfoglalja az országos fegyvertárt és erősséget a Towert, s hatalmába ejtse a királynő személyét. Norfolk sokkal inkább félt, mintsem hogy ennyit mert volna. Legfeljebb arra volt birható, hogy idegen haderő megjelenése esetében fegyvert ragad. S így hát, míg a spanyolok az Angolországba való betörést az ottani összeesküdtek feltámadásától vagy Erzsébet halálától tették függővé, az összeesküdtek bátortalan főnöke viszont csak a spanyolok megjelenése után akart pártot ütni. Az ily összeesküvés csak vesztükre, nem győzelemre vezethetett. Lehetetlen volt, hogy ennyi késedelem a szárazföldi s oly határozatlanság a szigetbeli összeesküdtek részéről, kik szüntelen irtak s nem cselekedtek, a dolog fölfedezésére és megghiúsítására ne vezette volna Erzsébet gyanakodó s éber kormányát.

Kevéssel Ridolfinak Brüsszelben történt megérkezete után, Cecil, kit Erzsébet nem régen Burghley bárónak nevezett ki, már nyomára jött az összeesküvésnek. April 10-ike táján Douvresben egy Bailly Károly nevű flandriait fogtak el, ki a rossi püspök megbízása folytán egy általa a skót királynő becsületének és jogainak védelmére irt könyvet nyomtatott

Brüsszelben. Ridolfi tudomással birván amannak a püspökhöz való meghitt viszonyáról, beavató őt küldetése titkába, s általa iratta titkos betűkkel azon őt sürgönyt, melyeket Stuart Máriához, a rossi püspökhöz, Norfolk herceghez, Lumley lordhoz Arundel gróf vejéhez és don Gueraldo d'Espeshez intézett, Alba herceg intézkedései s vele volt értekezletei felől. Ezen, az összeesküvés egész titkát magukban foglaló sürgönyök fölfedeztettek Bailly málhájában, midőn ez Angolországban partra szállott. A levélsomag Cobham lordnak, az őt kikötő kormányzójának hivatalszobáiban tétetett le, ki gondatlanságból vagy titkos egyetértésből megengedte, hogy a rossi püspök azt egy hasonló alakú, de egész jelentéktelen okmányokat tartalmazó nyalábbal helyettesítse. Bailly mindamellett fogva tartatott Marshalseaban, s onnan levelezést indított a rossi püspökkel, mely Burghleynek kiszolgáltatván, tudomására jutatta Erzsébet miniszterének, hogy Ridolfi levelei a rossi püspök kezeihez értek. Bailly ekkor a toronyba vitetvén s kárpadra vonatván, mindent megvallott mit az összeesküvés felől tudott. Burghley rendeletére elfogták a rossi püspököt s irományait megmotozták, a nélkül, hogy valamire akadtak volna. Ekkor négy titkos tanácsbeli lord által kérdőre vonatván, a püspök megtagadta a feleletet, azt állítván hogy csak úrnőjének tartozik számot adni tetteiről. Másod izben fogolylyá tétetvén, a királynő két nemes vitézének felügyelete alá helyeztetett s az élyi püspök őrizetére bízott, ki őt május közepétől augusztus közepéig fogva tartotta holborni házánál Londonban s aztán püspök megyéjébe vitte magával. Burghley tehát értesült az összeesküvésről. De be nem bizonyíthatta s azért nem is intézkedhetett ellene.

Ezen félelmes országlár szemessége nagy mértékben fel volt idézve, midőn néhány hónappal utóbb egy újabb vigyázatlanság egészen kitárta előtte ama vállalatot. — Skóthonban a háború Stuart Mária és VI. Jakab pártja között újra kitört, dühösebben mint valaha. 1571-i ápril 2-án épen a fegyverszünet lejárt utáni napon, Lennox gróf véletlen támadás által hatalmába ejtette Dumbarton várát. A szent-endrei érsek, kit mint családja ellenét utált s kettős bűnösséggel vádolt fiának s barátjának a kormányzónak meggyilkolásában, szinte a foglyok között volt. Az engesztelhetlen Lennox elítélteté s

csúfosan felakasztatá őt. Ezen a Hamiltonok egyik főnökén s az ország hajdani primásán elkövetetett kegyetlenség és gyalázat csakhamar rettenetes viszontorlást idézett elő az új kormányzó ellen s könyörtelen harcra vezetett. Mindkét részről parlament hivatott össze, melyeknek tagjai kölcsönösen árulóknak nyilvánították egymást. A királynő lordjai Edimburgban gyűlvén össze, melynek parancsnokságát grangei Kirkaldy a Ker clan rettenetes főnökére ruházta, hatalmaskodási ítélettel elmarasztalták Lennox, Morton, Mar grófokat, Lindsay, Hay, Cathcart, Glammis, Ochiltree lordokat, az orkneyi püspököt, Makgillt, s mintegy két száz személyt a király pártjából. A király lordjai viszont, kikhez Morton ildomos közbenjárása folytán Argyle, Montrose, Cassilis és Églinton grófok is csatlakoztak, túlnyomó számmal gyűlvén össze Stirlingben, fölségárulóknak nyilvánították Châtellerault herceget, Huntly grófot, Lethington, grangei Kirkaldy és Hamilton Claudius lordokat, az arbroathi apátot és parancsnokot, sir Balfour Jakabot, Melvil Robertet, stb.

Erzsébet részint nyilvános, részint alattomos hadküldeményekkel támogatta a király pártját, míg a spanyol és franczia királyok pénzbeli segítséget juttattak a királynő hiveinek. Ezek nagyban rászorítottak az efféle segítségre, hogy fegyver alatt maradhassanak s az edimburgi fellegrvárat megvédelmez-hessék. Egy ily pénzküldemény, melyet a franczia követ Barkernek Norfolk herceg egyik titkárának adott át, hogy azt jelbetükkal irt levél kíséretében Stuart Mária hiveinek juttassa Skóthonba, szolgáltatott alkalmat az összeesküvés fölfedezésére. A herceg egy másik titkára Higford s ügyelője Banister, uroktól nyert engedély folytán magukra vállalták a pénz és levelek útnak indítását Herries lordhoz, a küldemény azonban ügynökük hűtlensége következtében Burghley kezei közé került. Azonnal mindhárman a királynő ellenségeivel való bűnös egyetértés miatt elfogattak s uruk a herceg minden cselszövényei iránt kérdőre vonattak.

Higford, ki legelőbb vitetett a toronyba, nem csupán titkának elárulására szoritkozott. Kijelölte, a howard-housei palota melyik helyén tartattak rejtve a titkos jelbetük, melyeknek segedelmével a herceg Stuart Máriával levelezett, a Ridolfi küldetésére vonatkozó emlékirat, s tizenkilencz levél,

melyeket a herczeg Stuart Máriától és a rossi püspöktől kapott. Ezen, Higfordnak megégetés végett átadott, s általa valószínűleg áruló szándékkal fentartott okiratok tartalma kiderült Barker előadásából is, ki fő közbenjáróul szolgált Norfolk, Lesly és Ridolfi között. Az agg és gyöngye Barker elémült a kínzó eszközök láttára s mindent elbeszél, mit tudott. Banister hasonló vallomásokat tőn, s a rossi püspök Élyből Londonba vitetvén szinte kérdőre vonatott. Eleinte elősmert követi minőségére hivatkozván, nem felelt. De miután a korona ügynökei oda nyilatkoztak, miszerint egy oly követ, ki azon állam vagy fejedelem ellen intézett összeesküvésben vett részt, melynél meghiteltetett, rangjának minden előjogát elveszti, Burghley fölszólította nyilatkozzék, ha kánpadra vonatni s aztán mint az angol királynő egyszerű alattvalója kivégeztetni nem akar. Az iszony, melyet érezett, valamint Barker és Banister vallomásainak s Higford fölfedezéseinek ösmerete szólásra indították. Tartózkodás nélkül elmondott mindent, mi a skót királynő és Norfolk herczeg között a yorki értekezlet óta egész Ridolfinak külföldre küldetéseig történt. Vallomásai végkép bajba hozták Norfolk herczeget.

Merénybe sodortatván, melyet inkább magáéva tett, mintsem intézett, ezen szerfelett nagyravágyó vagy igen is félénk alattvaló most felségárulással vádoltatott. Ismét a toronyba vezettetvén ott nagy szorongásokba esett. Eleinte mindent tagadott. De midőn megtudta, hogy az összeesküvés saját szolgálai és a rossi püspök által fődöztetett fel, e szavakra fakadt: El vagyok árulva. Ekkor bevallotta azt, mi legkevesbbé kockáztatta becsületét. Nagyon alázatos és esdeklő leveleket irt Erzsébetnek, elősmerte azon súlyos sértéseket, melyeket ellene elkövetett, s irgalmas bocsánatáért könyörgött.

Azonban Erzsébet ösztönöztetve a felzajdult s egyszersmind felmagasztalt vallásreformpártiak által, elhatározta nagy és rettenetes példát mutatni. Végképen fel volt indulva az éjszakai katolikusok ismételt fellázadása, a római pápa részéről történt kiátkoztatásának vakmerő közzététele, az angol trónra igényt emelő vágytársnéjának és az angol nemesség főnökének megrögzött házassági terveik, s a spanyol király segítségével a szárazföld felől intézendő s a szigeten előkészített újabb fölkeléssel összekapcsolandó katonai betörésre irány-

zott szándékuk miatt. Don Gueraldo d'Espès parancsot kapott, hogy az országból azonnal eltávozzék. Lumley lord, Cobham lord s fivére Cobham Tamás, Southampton gróf, sir Percy Henrik, sir Stanley Tamás, sir Gerald Tamás, Rowiston, Lowder, Powell egyike a királynő nyugdíjas testőreinek, elfogattak mindazokkal együtt, kik a kézrekerült levelek vagy tett valamások által terheltettek; s Norfolk herczeg vád alá helyeztetése elhatároztatott. Miután ezen fontos per kellőleg előkészítettett s felszereltetett, a lord major és a városi aldermannok Westminsterbe összehivattak. Ott megösmertetvén a herczeg bűnösségének bizonyítékaival, felszólítottak azoknak Guildhallban London legtekintélyesebb lakosaival leendő közlésére, a végből hogy a nép a herczeg perbe fogatására s elítéltetésére előkészitessék.

Ezen intézkedések után Erzsébet 1572-i január 14-én Norfolk herceget huszonhét gróf vagy lord által képezett esküdtszék elé állítatá, kik az ez alkalomra fő stewardnak kinevezett Shrewsbury gróf elnöklete alatt ültek össze a westminsteri palota nagy teremében. A herczeg rangjának egész méltóságával jelent meg birái előtt s több lelki szilárdságot mutatott mintsem azt korábbi viselete után várni lehetett. Azal vádoltatván, hogy a királynőt koronájától s következésképen éltétől meg akarta fosztani; s hogy Stuart Máriát, kit házasságtörőnek s gyilkosnak tekintett csak nagyravágyásból szándékozott nőül venni, a végből, miszerint az általa igénylett czimre támaszkodván, vele együtt léphessen Angolország trónjára; hogy segítette a királynő ellenségeit Skóthonban, a szárazföldön pedig a pápával és a spanyol királylyal összeesküvést forralt az ország vallásállapotának megváltoztatása, és kormányának megbuktatása végett, ildomos és valószínű módon védelmezte magát. Bevallván mindent mit tagadnia nem lehetett, erősen állította, miszerint oly dolgokról volt tudomása, melyekről értesülnie nem lett volna ugyan szabad, de melyekhez hozzájárulni nem akart. Ámbár a királynő irányábani árulás szándékát visszautasította, s e részbeni ártatlanságának bizonyításául tétlenségére hivatkozott, mégis a biráskodó országnagyok által egyhangúlag bűnösnek ismertetett, s január 16-án fejvesztésre ítéltetett. Ennek hallatára óvást tett, állítván hogy a királynőhöz hiven fog kimúlni mint bárki más

s aztán megilletődve így szólt biráihoz: „Milordok önök kirekesztettek társaságukból, de reménylem nemsokára jobb társaságba érek. Nem kívánom, hogy közülök egyik is közbenjárjon életemért. Végem van. Csak arra kérem, legyenek legalázatosabb szószólóim a királynő ő fölségénél, miszerint kegyeit szegény árva gyermekeimre kiterjeszteni, adósságaim kifizetése végett intézkedni, s boldogtalan szolgálmról gondoskodni méltóztassék.“

A toronyba visszavezettetvén, legmélyebb búval s legkifejezőbb bánattal telt leveleket irt a királynőnek, nagylelkűségébe ajánlván gyermekeit, „kik úgymonda, most már sem atyával sem anyával nem bírván, kevés baráttra találnak.“ Nem győzte sajnálni a skót királynő iránt való viszonyait, s ép oly találólag mint keserűen mondá, „hogy semmi sem sikerül, mi érte vagy általa történik.“

A mig így Norfolk herczeg által visszautasítólag megtagdatott, a szomorú és gyászos fejedeleemnő fájdalomba volt merülve Sheffielden. Ujabb cselszövényeinek fölfedeztetése óta a vár két szobájára szoríttatott. Nem közlekedhetvén tisztviselőivel, s csak néhány nőszemélytől környeztetvén, arról panaszkodott, hogy megtagadják tőle a levegőt és mozgást s hogy nem vehet tudósítást rokonai s alattvalóitól, s maga sem írhat nekik. Egészsége már is megrendülvén, hanyatlásnak indult. A Norfolk herczeg ellen indított vádpör nagy aggodalomba ejtette. Az esküdtszék biráskodása alatt egész héten át ki nem ment a szobából, s midőn a herczeg elítélését megtudta, könnyekre olvadt. Erzsébet, ki egy idő óta leveleire többé nem felelt, most félbenszakította a halgatást, fenyegető szigorral vetvén szemére fektelen szenvedélyeit, vak botlásait s folytonos cselszövényeit. Azzal vádolta, hogy hűtlenségre s hálátlanságra indította Norfolk herczeget ellene, kinél menhelyet talált alattvalói üldözései s gyalázatos halál elől. Stuart Mária viszont valóságos sérelmeit hozván fel Erzsébet állítólagos jótéteményei ellenében, emlékezteté őt, hogy fegyveres kézzel támogatta a skóthoni fölkelést anyja kormányzósága alatt, hogy őt magát is akadályoztatni akarta országába való visszatértében első férje II. Ferencz halála után, hogy folyvást felfogadta vagy támogatta párttűtő alattvalóit, s hogy végül bizalmát fogsággal visszazonozta. Be nem vallván

legutóbbi terveit, melyeket segélykérés gyanánt tüntetett fel Skóthon teljes meghódítására, nem is titkolá, hogy a mult-kori alkudozások alkalmával megcsalatra látván magát, nem akart többé jó reménységből élni. „Isten, úgymonda, türelemmel ruházta őt fel a sanyarúságok ellen, s majd szükség esetében bátorságot is adand a halál elviselésére.“ A mi Norfolk herceget illeti, erősen állította, hogy csak az angol titkos tanács kívánatára akart hozzá nőül menni. Hozzátevő, „miszerint megérdemlené hogy mindenütt hálátlannak s gonosznak tartassék, ha nem használna fel minden Isten adta eszközt az angol királynő haragjának lecsillapítására Norfolk herceg s a többi urak tekintetében, kik bajba kerültek iránta viseltetett jóvoltuk miatt, s ha esdekelve nem kérné jó nővérét, hogy bocsánatot engedjen nekik, vagy legalább meggátolja hogy érte szenvedjenek.“

Stuart Mária kérései bizonyára nem voltak alkalmasak Norfolk herceg éltének megmentésére. Erzsébet több ízben aláírta s viasszavonta a kivégeztetési parancsot. Első warrantja szombaton február 8-án kelt, néhány héttel a herceg elítéltetése után. Azonban a vasárnapról hétfőre vezető éjjel, mely utóbbi nap volt ama boldogtalan kivégeztetésére kitűzve, Erzsébet nyugtalanságtól gyötörtetve nem alhatván, magához hivatá Burghleyt, s meghagyta neki hogy a kivégzést felfüggesztesse. Burghley engedett, roszalását fejezván ki. Walsinghamhoz irt levelében a királynő hányattatásait beszélván el, így szólt: „Midőn ő fölsége átgondolja veszedelmeit, azt akarja, hogy igazság szolgáltassék. Midőn ismét a herceg magas rangját s közel rokonságát veszi tekintetbe, függőben marad. Isten akarátja teljesedjék, s indítsa a királynőt saját biztosságának eszközzésére.“ Ezen kegyetlen határozatra szüntelen ösztönözték Erzsébetet a szószerű magasáról s tanácsa kebeléből. Meggyőzetván az iránt, hogy az egyház és korona érdekei egyaránt megkívánják a herceg kivégeztetését, ápril 9-én új warrantot irt alá, melyet reggeli két órakor ismét visszavont. A kérlelhetlen Burghley ekkor a parlament közbenjárását idézte fel, Erzsébet emberséges aggályai vagy tervszerű szabadkozásai legyőzésére. A képviselők háza, melyben a vakbuzgó puritánusok pártja túlnyomó volt, kijelentette, hogy a herceg életben hagyása össze nem egyeztethető a királynő

biztosságával. Sőt Stuart Mária halálát kívánta, azt állítván, hogy gyökerestül kell a roszt kiirtani. Erzsébet azt felelé, hogy meg nem ölheti a karvaly üldözése elől hozzá menekült madarat. Nem egyezvén Stuart Mária kivégeztetésébe, feláldozta Norfolk herceget. Május 31-én harmadik warrantot irt alá, melyet ezúttal vissza nem vont.

Június 2-án Norfolk herceg reggeli nyolcz óra tájban a Tower-Hillben felállított vérpadra vitetett. Ezen végső pillanatban nemes egyszerűséget s rendíthetlen szilárdságot tanúsított. Sokáig szólt a néphez, nem egészen ártatlannak, de nem is egészen bűnösnek állítván magát. Hű protestánsnak vallotta magát s a vallásos hite iránt tamadt kétségeket azon körülménynek tulajdonította, hogy pápista barátjai és szolgálói voltak. Köszönetet mondott a királynőnek gyermekei részére tett nagylelkű intézkedéseiért, s iránta való szeretetre s engedelmességre buzdította alattvalóit: „Azok, kik pártot ütnek, így szólt, mintegy visszapillantást vetvén önmagára, vigyázzanak, mert csakhamar elhagynak. Ne igyekezzetek tetteitekkel megelőzni Isten akaratát, s Istennek rendeljétek alá szándéktokat.“ Ezen szavak után, melyek megindíták a népet, Norfolk herceg nyugodtan végezte imáit, a törzsökre hajtotta fejét, nem törvén hogy bekössék szemeit, s bátrabban halt meg mint sem előbb ármányt forralt.

Halála végromlását idézte elő Stuart Mária pártjának Angolországban. Ezen fejedelemnő kinek ügye oly balvégzetű volt hiveire nézve, egymásután megtörni látta szabadulásának s visszahelyeztetésének különböző eszközeit. Az 1569-i fölkelés, melyhez Norfolk herceg és a főúri elégületlenek csatlakozhattak volna, de csatlakozni nem mertek, a katholikuskok leverésére s elcsüggesztésére vezetett. Norfolk herceg összeesküvése, melyet a spanyol király kellő időben pártolni nem tudott, megghiúsítatván, tönkre tette a főnemesség túlszárnyaló vágyait. Az éjszaki lázadás eltiprása után, nem volt többé katolikus fölkelés; Norfolk herceg lefejeztetése után, nem támadt többé főúri összeesküvés. A protestantismus rettenetes törvények által uralkodott egész Angolországban; s az új emberek, kiknek élén Burghley állott, ezentúl korlátlanul intézték Erzsébet tanácsát.

Kilenczedik fejezet.

Erzsébet alkudozásai a francia udvarral. — Védszövetség létesül közte és IX. Károly között. — A pártok állapota Skóthonban. — A kormányzó Lennox meggyilkoltatása. — Mar gróf kormányzónak kinevezetetik. — Erzsébet új fegyverszünetet eszközöl a két párt között. — A szent-bertalan éji vérme-nyekző. — Erzsébet és a protestáns Angolország felindulása és aggályai. — Stuart Mária megöletése terveztetik. — Killgreww Skóthonba küldetik, hogy ott a királynő kiszolgáltatása és halála iránt alkudozzék, s pártjának romlását előkészítse. — Morton és Mar hajlandóságuk; föltételek, melyek alatt Stuart Mária kivégeztetésére ráállanak. — Mar kormányzó és Knox hitújító halála. — Morton kormányzói méltóságra emeltetik. — Perthi egyezvény a Hamiltonok és Gordonokkal, kik valamint a Scott, Ker stb. clanok VI. Jakab uralma alá vetik magukat. — Grangei Kirkaldy, Lethington és Hume hős ellentállásuk az edinburghi várban. — A vár ostromoltatása és bevétele Morton és Erzsébet egyesült haderejük által. — Lethington halála, grangei Kirkaldy kivégeztetése. — Stuart Mária pártjának felbomlása Skóthonban. — Ezen ország békés állapota és jóléte Morton kormányzósága alatt. — Stuart Mária elcsüggedése. — Foglalkozásai börtönében; mily módon igyekszik megnyerni Erzsébet jóvoltát s visszanyerni szabadságát. — A skót nemesség új szövetségre lépven, első ízben megbuktatja Mortont. — A kormányzóság megszűnt, s a tizenhárom éves király közvetlen országlása. — Morton ismét a király tanácsának élére áll. — A Hamilton nemzetség romlása. — VI. Jakab rendkívüli kedvezésben részesíti a szárazföldről Skóthonba érkezett Stuart Amadét és Stewart Jakabot, az előbbi Lennox gróffá, a másikat Arran gróffá nevezi. — Morton második bukása; elítéltetése s kivégeztetése. — Ismételt katolikus összeesküvések Stuart Mária érdekében, a herceggé emelt Lennox közreműködésével. — Angol hittérítők telepe a szárazföldön. — Terveik, melyekhez a pápa, II. Fülöp és Guise Henrik herceg hozzájárulnak, s Lennox előmozdít. — Az angol protestáns párt, melynek élén Gowrie és Mar ifjú grófok állanak, VI. Jakabot Ruthven várában meglepi. — Lennox Franciaországba menekül; Arran gróf elfogatik. — VI. Jakab megszabadul, Arran gróf nagy tekintélyre jut. — Erzsébet aggodalmi. — Színlett alkudozások Stuart Máriával. — A kormányhatalomnak társas gyakorlata terveztetik közte és fia között. — Új összeesküvések forraltatnak a szárazföldön a catholicismusnak a britt szigeten leendő helyreállításá, s ennek egészen Stuart Mária kormánya alá leendő helyzetetése végett. — Hadküldés készittetik elő Angolország ellen Guise herceg vezérlete alatt. — Erzsébet kormánya fölfedezi ezen összeesküvést. — II. Fülöp londoni követe Mendoza kiutasíttatik. — Erzsébet meghasonlik ama fejedelemmel. — Erzsébet és parlamentje intézkedései. — Protestáns társulat alakul Erzsébet éltének megóvása végett. — Stuart Mária hozzájárulásra ajánlkozik. — Új alkudozások indíttatnak vele, s ismét ab-ban hagyatnak. — Erzsébet helyben hagyja a parlament végzéseit, szövetséget köt a németalföldi fölkelőkkel, s hadsereget küld részükre Leicester vezérlete alatt. — Protestáns frigy létesül a skót királlyal a sziget ellen intézendő betörés megakadályozása végett. — Stuart Mária megöletése elhatározatik.

Erzsébet, az országa éjszaki részén támadt katolikus fölkelés elnyomása, s Norfolk hercegnek és Stuart Máriának II. Fülöppel és a pápával forralt összeesküvésük megghiúsítása után, minden gondját az őt még fenyegethető veszélyek elhárítására fordította. Előrelátó s e részben serény politikája által sikerült meghasonlást idéznie elő a szárazföldi két katolikus nagyhatalmasság között s egyikét frigyessül nyernie a másik ellen. Felhasználván a Franciaországban 1570-i augusztus hóban létesült harmadik békét, a közte és Anjou herceg között fenforgott házassági terv következtében védszövetségre lépett IX. Károlylyal. Ezen házassági terv korántsem volt komoly; egyike volt azon eszközöknek, melyeket ügyessége és hiúsága legszivesebben használt fel, hogy barátságát kívánatossá s személyét keresetté tegye, osztályrészül tüntetvén fel koronáját, melyet mindvégig egymaga akart viselni. Másként állott a dolog a védszövetségre nézve, mely kölcsönös előnyöket nyújtott a két udvarnak. Erzsébet némiképen kieszköözölte, hogy Stuart Mária hatalmában hagyassék, míg ő viszont felhagyott a vallászavarok előmozdításával szövetségesének az igen keresztény királynak országában. Minélfogva ezen szerződés, mely Angolországot katolikus betörés esetében francia segélyről biztosította, Franciaországot pedig további polgári háborútól óvta meg, elvonván a hugonottáktól Anglia támogatását, 1572-i ápril 29-én Bloisban aláíratott sir Smith Tamás és sir Walsingham Ferencz mint Erzsébet meghatalmazottjai, Montmorency udvarnagy, Birague pecsétőr, De l'Aubespine Sebestyén limogesi püspök és De Foix Pál mint IX. Károly biztosai által.

Megnyugtatta ezen oldalról, az angol királynő ép oly ügyesen és sikeresen járt el Skóthonban. Stuart Mária pártja ott folyvást igen hatalmas maradt. Mióta az ellenségeskedések ismét kitörték a királynő és a király lordjai között, s mióta ezek kölcsönösen számüzették egymást az edimburgi és stirlingi ellenkező parlamentek által, Lennox gróf hasonló sorsra jutott mint elődje Murray gróf. 1571-i szeptember 4-én reggel egy, grangei Kirkaldy által Edimburgból kiküldött csapat által Stirlingben meglepetvén, mely váratlanul nyomult be oda. Huntly gróf, Hamilton Claudius lord, Buccleugh és farnyhirsti Ker lairdek vezérlete alatt, irgalmatlanul megöletett a szent-

endrei érsek erőszakos és gyalázatos halálának visszatorlásaúl. Sőt egy perczig a király fő lordjai, mindannyian ott éretvén, foglyokká tétettek. Szabadulásukat csak a Scottok és Kerek elszéledésének köszönheték, kik szertefutottak zsákmányolni, mialatt Stirling lakosai fegyverre keltek, a vár őrizete pedig a városba szállott hogy a foglyokat megszabadítsa s az igen is kapzsi győzőket onnan kiűzze. Másnap Mar grófot tették Lennox utódjává, ki miután az ifjú király nevelője volt, most Skóthon kormányzója lett.

A király pártja, Dumbarton bevétele s az Erzsébettől több ízben nyert segítség daczára sem birta legyőzni a királynő pártját. Ez az edimburgi fellegrvárban helyezkedvén el s folyvást hatalmában tartván a várost, azonkívül birta Niddry, Livingston és Blackness várakat. Anchendowni Gordon Ádám, Huntly gróf fivére győzelmessé tette éjszakon, farnyhirsti Ker és Herries lord délen s a Hamiltonok nyugaton. Így állottak ügyei, midőn Erzsébet, látván hogy el nem nyomhatja, lefegyverzését tűzte ki czélul. A bloisi békekötés óta egyetértvén a francia udvarral, fegyverszünetet hozott létre a két párt között. Küldöttje Drury Vilmos és a francia követ du Croc 1572-i július 30-án irták alá ezen fegyverszünetet azon világos kikötéssel, hogy az ország nemessége és rendei lehető legrövidebb határidő alatt összegyűlnek általános békekötés eszközlése végett.

Erzsébet az ifjú király ügyének tett szolgálatai viszonzásaúl a boldogtalan Northumberland gróf kiadatását nyerte meg, ki augusztus 25-én Yorkban lefejeztetett. Épen midőn ama fejedelemnő teljes biztosságban hitte magát, érkezett meg a szent-bertalan éji mérszárlások rettenetes híre. Iszony és boszú kiáltás hangzott végig országán, s Erzsébet gyanúra s haragra indulván tanácsot tartott, mit tevő legyen. Több napig kihalgatás nélkül váratta Oxfordban Franciaország követét la Mothe Fénelont, ki ama vérengzés igazolása végett érkezett oda, egy fölfedezett protestáns összeesküvésnek tulajdonítván azt. Midőn végre maga elé bocsáttatá, titkos tanácsa tagjai s fő udvarhölgyei által környeztetett, kik mindnyájan gyászba voltak öltözve s mély halgatásba merültek a királynő magán szobájában, mely komorságánál fogva sírhoz hasonlított. La Mothe Fénelon végig ment ezen néma sokaság között, melynek földre

szegzett szemei elfordultak tőle, s a királynő elé járult, ki bús és szigorú arczczal fogadá. Nem titkolá IX. Károly követje előtt iszonyodását ezen szörnyű eseménytől, sem hitlenségét annak indokolása tekintetében, sem aggodalmait előrelátható következményei iránt. Fájdalmas meglepetését fejezé ki la Mothe Fénelon előtt ura a király viselete felett, s visszautasító bizalmatlansággal fogadá a részéről megújított baráti biztosításokat, ezekre nézve azt válaszolván: „miszerint attól tart, hogy azok kik elidegenítették ezen fejedelem szívét természetes alattvalótól, majd egy idegen királynő cserbenhagyására is rábirják.“

Valóban elárultnak hitte magát a francia udvar részéről, s világszerte fenyegetve látta a protestantismust egy terjedelmes összeesküvés által, melynek tervszerű jeladásául tekintette a párisi vérnászt. Attól fogva tehát védelmi állapotba helyezte magát. Szorosabbra füzte szövetségeit Németországban, hol toborzásokat készíttetett elő; megerősítette Porthsmouthot, Douvrest és Wight szigetét, tiz nagy hadihajót fegyverzett fel a la Mancheon való czirkálás és az angol tengerpart őrizete végett; pártolta ellenállásában la Rochelle városát a francia protestantismus utolsó védbástyáját; megkettőzteté éberségét és szigorát az országbeli katolikusok iránt, s a legsötétebb szándéokra vetemedett félelmes fogolynője ellen, ki ezen pártnak reménye volt Angliában úgy mint Skóthonban.

Norfolk herczeg összeesküvésének fölfedeztetése után, Erzsébet formaszerűleg kijelentette, hogy percznyi nyugalmat sem élvezhetne, ha Stuart Mária trónjára visszahelyeztetnék, s hogy azért eltökélte, soha sem bocsátani őt többé szabadon. Buchanan által irt meggyalázó könyv tétetett közzé Stuart Mária ellen, melyben Bothwellhez intézett titkos levelei is foglaltattak. Protestans hittudósok a szentírás segítségével igyekeztek bizonyítani halála igazságos voltát, jogtudósok pedig a régi államtörvénykönyvre hivatkozván, egyszersmind törvényesnek állították azt. A gyűlölet és vakbuzgalom annyira terjedt a szegény fogolynő ellen, hogy a parlamenti kamarák úgynevezett attainder billet, vagyis számkivetési törvénnyel akarták őt sujtani. Erzsébet ellenezte azt. Tilalma daczára a parlament legalább az angol koronaörökösödésből igyekezett formaszerűleg törvény által kirekeszteni Stuart Máriát. Erzsébet, hogy

ezen, foglya ellen intézett támadásoknak gátot vessen, kénytelen volt elhalasztani a parlamentet. Beérte avval, hogy félelembe ejtse Máriát, váddal fenyegetvén őt mely azonban akkoron tovább nem vitetett.

Delawarre lord, sir Sadler Ralph és Bromley Tamás jelentek meg Erzsébet részéről Sheffieldben, s mint egy gonosztevőt halgatták ki Stuart Máriát tizenhárom cikkely iránt, melyek ugyanannyi vádat képeztek ellene. Felelete inkább eszélyes volt mint őszinte. Azt állítá hogy semmiféle ellenséges szándékot sem követett Erzsébet irányában Norfolk herczeggel tervezett házassága által, s csupán Skóthon felszabadítását akarta elérni Ridolfi küldetése, s V. Pius pápa és II. Fülöp királylyal való összeköttetései által. Erzsébet el nem fogadhatván Stuart Mária igazoló nyilatkozatait, még nem volt elhatározva nyilvános bűnpört indítani ellene. Azonban a szent-bertalan éji mészárlások után föltette magában titkon eltenni láb alól ezen boldogtalan fejedelemnőt.

Ezen, Erzsébet, Burghley és Leicester által álnok kegyetlenséggel forralt terv nem Angliában, de Skóthonban volt végrehajtandó, s a legügyesebb s leghűbb angol ügynökök egyike bizatott meg annak elintézésével. Sir Killegrew Henrik, Burghley sógora 1572-i szeptember 7-én Skóthonba indult egy nyilvános s egy titkos küldetéssel. Az elsőbbinél fogva oda kellett működnie, hogy a fenyegetett protestantismus érdekében kibékülést hozzon létre Lethington, grangei Kirkaldy és Mar s Morton grófok között, az utóbbinál fogva pedig megállapodnia Mar és Morton grófokkal Stuart Mária megöletése iránt. Ez utóbbi megbízást magától Erzsébettől vette Leicester és Burghley jelenlétükben, kik egyedül voltak beavatva. Utasításai szerint, melyek Burghley által sajátkezűleg irattak s a State paper Officeban letétettek, arról kellett meggyőznie Erzsébet két szövetségesét, hogy kölcsönös biztosságuk tekintetéből Stuart Máriát tovább életben hagyni nem lehet, s hogy miután nem czélszerű Angliában lépni fel ellene, skóthoni elenségeinek fog kiszolgáltatni megöletés végett. Killegrewnek meghagyatott, hogy mindenképen azon legyen, miszerint a kormányzó és Morton gróf a fogolynőt visszaköveteljék, a nélkül hogy ezen lépésre Erzsébet által indítottaknak látszassanak, ki ugyan hasznót akart húzni ezen vérszomjas

egységből de átalotta magára venni az abból reá háromlandó gyűlöletet és gyalázatot.

Killegrew Skóthont szintoly felindulásban találta a szentbertalan éj miatt, mint a minőben hagyta Angolországot. Az ősz Knox, ki Szent-Endrére menekült volt, mióta a királynő pártja Edimburgot elfoglalá, most visszatért ezen városba a júliusi fegyverszünet megkötése után. Ámbár szélhűdés következtében félig elbénítva s halálhoz közel, szószerkre vitetvé magát, hol fájdalomtól gyötörtetve s haragtól elragadva ismét megdördítette hatalmas szózatát franciaországi protestáns testvéreinek gyilkosai ellen, a közkárhozát sujtó szavával illetvén őket. Lelkész tanítványaival együtt hathatósan előmozdította a régi francia szövetségnek népszerűtlenítését. Killegrew felhasználta ezen körülményt titkos és nyilvános megbízásának érdekében. Nem nagy bajba került rábirni Mortont Stuart Mária megöletésére. A kormányzó Mar hidegebben fogadta e részbeni közleményeit. Minthogy pedig megállapodás nem oly gyorsan jött létre, mint azt Angliában kívánták, Burghley és Leicester september 29-én sürgető levelet irtak Killegrewnek titkos kifejezésekkel élvén: „Fáradhatlanul igyekezzék komolyan és gyorsan sikeresíteni az önre bizott módszert s kellő titokkal járjon el, a dolog úgy hozván magával. Naponta söt óránként foglalkozván ez ügygyel, azt tapasztaljuk, hogy mindig ugyanazon indokok teszik kívánatossá sikerét s azon meggyőződésre vezetnek, hogy amazoknak még inkább áll érdekükben, tekintve saját biztosságukat, országuk állapotát, s vallásuk megszilárdulását, mely ügyek inkább veszélyeztetvék náluk mint ez országban. . . Bővitse szemeik előtt ezen veszélyeket, ha eléggé át nem látják. . . Nem tehet nagyobb szolgálatot, mint ha sietséggel jár el.“

Killegrew, Knox segítségével felindítá a népet a katolikusok és Franciaország ellen. Egyszersmind több rendbeli értekezletet tartott Marral és Mortonnal úgynevezett fontos ügyük iránt. A két gróf végre ráállott kezeseket szolgáltatni határozatuk biztosításául, miszerint eligazítják a tárgyat, az az megölik Stuart Máriát négy órával kiszolgáltatása után, s így megszabadítják Erzsébetet vágytársnéjától, következő föltételek alatt: hogy az angol királynő védelme alá fogadja ifjú királyukat; hogy emennek jogai nem csorbíttatnak az anyja

ellen intézendett ítélet által, sőt fentartatnak az angol parlament határozatával; hogy védszövetség köttetik a két ország között; hogy Huntingdon, Bedford vagy Essex grófok jelen lesznek Mária kivégeztetésénél két vagy három ezer emberrel, s aztán az ifjú király seregéhez csatlakoznak haderejükkel az edimburgi fellegrvár bevétele végett, s végre hogy ezen vár a kormányzó hatalmára bizatik s hogy Angolország kifizeti a skót seregek hátrálékos zsoldját.

Ezen föltételek Killegrew előtt túlságosaknak, Burghley által elfogadhatlanoknak s Erzsébet szűk takarékosságára s álnok kegyetlenségére nézve igen is költségeseknek és kockázatóknak látszottak. Ez utóbbi kívánta ugyan Stuart Mária megöletését a nélkül azonban hogy gyilkosait zsoldjába fogadni, s indítójuk vagy bűntársuk gyanánt föltűnni akart volna. Azon magas ár, melyet a két skót gróf hajdani úrnőjük vérének ontásáért követeltek, s a kormányzó Mar grófnak október 28-án hirtelen bekövetkezett s mérgezésnek tulajdonított halála, egyelőre megszakították ezen undok alkudozást, mely csak 1574-ben lett végkép abbahagyva. Látván megghiúsulását, Burghley, aggodalmaitól indittatva s felhagyván kételkedéseivel levelet írt Leicesternek leplezett de jelentékeny kifejezésekben; arra készítetvén abban a királynőt, kinek közelében tartózkodott Leicester, hogy Angolországban végeztesse ki Stuart Máriát, miután Skóthonba nem küldheti halálra. „Ha ő fölsége, úgymonda, tovább halasztja a dolgot, s nem gondoskodik saját biztosságáról, használván azon eszközöket melyeket Isten juttatott számára, ő valamint mi mindnyájan hasztalan fogjuk kérni az Istent, midőn baj ér. Isten adjon ő fölségének lelki erőt hogy Isten ügyét, saját és hű alattvalói millióinak életét fentarthassa, kik mindnyájan világos veszedelemben forognak, és pedig egyes egyedül halasztásai miatt, melyek utóvégre egy dicső ország romlását okozandják.“

Erzsébet nem merte követni ezen tanácsot. Nem öleté meg Stuart Máriát, de megfosztá maradék pártjától Skóthonban, megnyervén vagy eltiporván azt. Morton lett Mar gróf utódja 1572-i november 24-én a kormányzói czimben és hatalomban. Ugyanaz nap, melyen ezen rég ohajtott méltóságot elérte, halt meg a hitujító Knox. Ezen indulatos és hajthatlan férfiú, ki tanai és tettei által oly igen előmozdította Skóthon

vallásos és politikai forradalmait, megtörve testben, de mindvégig lankadatlan lélekkel s erőszakos indulattal, hatvanhét éves korában húnyt el, siratva a presbyteri egyház által, melyet megalapított, kedveltetve a polgárság által, melyet jámborabbá, műveltebbé és tevékenyebbé tett, s tiszteltetve a nemesség által, mely részben neki köszönheté az állam kormányzatát. Nem vett részt felekezetének közelgő végdiadalában; de előre látta azt. Ezen diadal kivívása Mortonnak volt fentartva. Ez még elődje Mar grófnál is buzgóbban karolván fel a protestantismus és az angol politika összefüggő érdekeit, ezen kettős ügy szolgálatában ritka ügyességet s lehető legerélyesebb jellemet fejtett ki, annak előmozdítására fordítván egyszersmind a kormányzóság által reá ruházott hatalmat s Douglas nemzetségnek, melynek főnöke volt, egész erejét.

Támogatván Killegrew által, ki rábirta Erzsébetet, hogy segély pénzt engedményezzen és sereget igérjen számára, ismét megindította az elődje által kezdett alkudozásokat a királynőhöz híven ragaszkodó főurakkal. A volt kormányzó Murray halála óta Stuart Mária pártja nem csupán azokból állott, kik mindig ahhoz tartoztak, mint a Hamilton és Gordon nemzetségbeliek, de szaporodott a király részéről áttért s hozzá szegődött számos férfiakkal mint grangei Kirkaldy, Lethington és Hume. Morton ezen párttöredékek mindegyikével külön akart egyességre lépni, attól tartván, hogy ha az egész párttal egyszerre alkudoz, kényére bizza s később új fölkeléseknek teszi ki magát. Könnyebb szerivel reménylven eltéríteni a királynő pártjától azokat, kik legutóbb csatlakoztak ahhoz s kik még újdön emlékeknél fogva készlettek az általok trónra emelt ifjú király iránti hódolatra, grangei Kirkaldy és Lethingtonhoz fordult mindenekelőtt. Ezek az edimburgi fellegvárba zárkozván, hol biztosságban vélték magukat a skótok támadásaitól és segélyt vártak a franczia udvar részéről, melyet ez megígért, ha 1573-ki pünköstig ellentállanak, Lethington és Kirkaldy el nem fogadták Morton részszerinti ajánlatait, melyeknek őszinteségében kétkedtek. Azt kívánták, hogy a megbékülés a királynő egész pártjára kiterjedjen, s hogy az edimburgi fellegvár a békekötés után hat hónapig grangei Kirkaldy parancsnoksága alatt maradjon. Ez annyit tett volna

mint bevárni a francia csapatokat, melyek akkor la Rochelle ostromával voltak elfoglalva, s módot tartani fen a harcz ujra kezdésére bővebb segélyforrásokkal s a siker nagyobb valószínűségével. Egy ily egyezvény meg nem felelhetett Morton kívánatának. Azért felhagyván kísérlétével maga részére téríteni a kastélyiakat, mint őket a fellegvár után nevezték, a Hamilton és Gordon nemzetségekhez fordult.

Ezek öt év óta sikertelenül küzdvén a királynő érdekében, mindinkább kifáradtak s érezni kezdek erőtlenségüket. Erzsébet nyílt beavatkozása még inkább elcsüggeszté őket. Miért is hajlandók voltak alkudozásba bocsátkozni a kormányzóval, Killegrew közbenjárása mellett. Titkos megállapodás jött létre köztük és Morton között, mely szerint a Darnleyn és atyján Lennox volt kormányzón elkövetett gyilkosságok megtorlása végett büntető eljárás nem indittatik, könnyen megtörténhetvén, hogy mindkét rész bűnös azokban, kissebb nagyobb mértékben. Ezen kölcsönösen tett és elfogadott s a béke előkészítésére szolgálандó biztosítás után a végleges egyesség föltételei kerültek tárgyalás alá Perthben, egy részről a kormányzó biztosai más részről pedig Huntly gróf s Arbroath lord, Châtellerault herczeg fia között. Killegrew fáradozásai és közreműködése folytán abban állapodtak meg, hogy az elpártolt lordok egy ünnepélyes nyilatkozatban helyben hagyják a reformált vallást, úgy mint az megalapítottatott, alávetik magukat a király uralma és Morton kormányzósága alá, törvénytelennek nyilvánítják mindazon intézkedéseket, melyek VI. Jakabnak Stirlingben történt megkoronáztatása óta ezen kormány ellen létrejöttek; s hogy viszont ők javaikba és méltóságaikba visszahelyeztetnek s a királynő párthivei ellen hozott kormány tények megsemmisítetnek, ezek pedig teljes közbocsánatot nyernek. Ezen egyesség után, melyet Huntly gróf vitéz fivérére Gordon Ádámra is kiterjesztetett, Grey és Oliphant lordok az ayri shériff és Buccleugh és Johnston lairdek meghódolása következett. A kormányzó 1573. február 23-án irta alá a perthi békekötés czikkelyeit, melyek által a királynő pártja lefegyvereztetett és megsemmisítetett.

Ezen párt csupán csak az edimburgi fellegvárat tartotta még hatalmában. „Most már, így irt Killegrew Burghleynek, csak a várat kell bevenni, hogy a király iránti hódolat általános

az ország pedig egyesülve legyen.“ A várbeliek helyzete napról napra mostohább lett, egészen magukra voltak hagyatva. Sőt Blackness vára is átadatott Kirkaldy Jakab, Vilmos testvérének neje által Morton részére, ki őt elcsábította. Ezen árulás daczára s tekintet nélkül azon bajokra, melyek a további ellenállást akadályoztaták, sir Kirkaldy Vilmos nem gondolt megadásra. Ezen vitéz s most úrnője iránt makacs hűségű férfiú minden egyességet visszautasított. Nem hajlott régi barátja Knox kérései és vallásos fenyegetéseire, ki kevés-sel halála előtt Lindsay lelkészt küldé hozzá, ezen szavakkal: „Menjen a várba ama férfihez, kit mint tudja annyira szerettem, és mondja meg neki, miszerint általam küldetett még egyszer a végből, hogy őt Isten nevében ama gonosz ügynek abbanhagyására felszólítsa. Ha nem teszi, sem azon meredek kőszirt, melyben oly botorúl bízik, sem ama világi férfiú (Lethington) okossága, kit félistennek tart, sem az idegenek segélye meg nem mentik. Gyalázatosan kiragadtatik fészkeből s nap színe előtt bitófára akasztatik, ha gyorsan meg nem változtatja életét s nem folyamodik Isten irgalmához.“ A veszély közvetlen közele csakugy mint Knox komor üzenete nem volt képes megrendíteni a bátor Kirkaldy határozatát. Lethington, Hume, Melvil Robert, Pitadrow bajtársaival, kétszáz főnyi őrséggel sem rendelkezvén, de bizván a fellegvár erős voltában, azt hitte bevárhatja a Franciaország részéről ígért segélysereget.

Ezen oly nagyon ohajtott és szükséges segédc csapatok azonban nem voltak megérkezendők. Ellenben Erzsébet Killegrew szorgalmazásai folytán elhatározta ellátni Mortont azon eszközökkel, melyekre Skóthonban szert nem tehetett, hogy amaz úgy szólván kétségbeesett ügynek utolsó védbástyáját lerombolhassa. Két mérnök, kiket az edimburgi fellegvár szemügyrevétele végett kiküldött, úgy nyilatkoztak, hogy a vár rendes ostrom ellen alig húsz napig lesz tartható. Az ostrom tehát elhatároztatván, sir Drury W. berwicki kormányzó bizott meg annak vezényletével. Drury ötszáz puskásból és száz ötven lándsásból álló csapattal és nehéz ágyú ütegekkel indult meg Berwickből s Leithban szállott ki. Onnan Edimburgnak tartott, hol april 25-én érkezett meg, s hol a kormányzónak hétszáz főnyi csapatja hozzá csatlakozott. Ezen

kicsi hadsereg épen akkor látott a fellegvár ostromához, midőn az összegyűlt parlament helybenhagyta az Angolországgal kötött frigyét, Huntlyt és Balfourt a perthi egyezményhez képest javaikba és czímeikbe visszahelyezte, s hatalmaskodási ítéllettel sujtotta a várbelieket.

Ezek a kormányzó nevében megadásra szólíttatván fel, kinyilatkoztatták, hogy inkább a vár romjai alá temettetik magukat. Az ostromlók ekkor ágyúikat ütegenként helyezték el a várműveket uraló magaslatokon s május 17-én a tüzelést megkezdették. A lövések a vár főbástyája ellen irányoztattak, mely Dávid tornyának nevezetett. A fellegvár ágyúi hiányosan kezeltetvén csakhamar elhalgattak, s hat napi szünetlen ágyúzás után május 23-án délután a Dávid tornya nagy robajjal összeomlott. Másnap 24-én Wallace tornya hasonlóképp összelövetett s 26-án a fellegvár külső erődítményei ellenállás nélkül bevétettek az ostromlók által, kik most általános rohamra készültek.

Azonban az őrség tovább ellent nem állhatott. Lőszereik kifogytak. A katonák víz híján majd mind megbetegedtek. Alig negyven harczképes bajnok maradt az ostrom visszaverésére. A grangei laird ekkor átlátta, hogy tovább nem daczolhat, s 26-án estve a vár falára lépett fehér vesszőt tartván kezében. Két napi fegyverszünetet nyert a vár átadásának előkészítésére. Azt kívánta, hogy az őrség szabadon kivonulhasson s javaitól meg ne fosztassék; hogy Hume és Lethington Angolországba vonulhassanak vissza, s hogy ő maga hazájába mehessen s ott ne háboríttassék.

A kormányzó reá nem állott ezen föltételekre. Már már hatalmában tartván fő elleneit, nem akarta őket elszalasztani. Azt követelte, hogy az őrségbeli katonák elkülönözve és fegyvertelenül vonuljanak ki a várból, mehetvén aztán, mindenki merre kinek tetszik, s hogy kilencz főnökeik, s ezek között Kirkaldy, Hume, Lethington s Melvil Robert alá vessék magukat az angol királynő rendeletének a közte s a skót király között létező szerződés értelmében. Ez annyit tett, mint kijelenteni, hogy kegyelmet nem nyernek. Átlátván sorsukat, félbenszakíták az alkudozásokat, hogy inkább karddal kezükben essenek el, de vitézeik vonakodtak kétségbeesett harczra szállni velök. Felzendültek s a vár ormaira akarták akasztani

Lethingtont, ha hat óra alatt rá nem bírja a grangei lairdet a vár átadására. A hős laird, ezen sanyarú végsőségre jutván, halállal fenyegetvén ellenei s elhagyatván katonái által, Lethington tanácsára oly módhoz folyamodott, mely legalább némi reménynyel kecsegteté. 29-én éjjel titkon a várba bocsátott két zászlóalj angol katonát, s övéivel együtt Drurynak adta meg magát, kijelentvén hogy Erzsébet királynő nem pedig Morton kormányzó foglyainak tekintik magukat.

De Morton nem engedte, hogy martaléka kiragadtassék kezeiből. Mindenekfelett tartván ama két férfiú ügyességétől és vitézségétől, menekülni akart tőlök, hogy háborítlanul s akadálytalanul kormányozhasson. Irt tehát Burghleynek, visszakövetelvén tőle a foglyokat, kiket mint Skóthón bajainak és zavarainak főszerzőit akart megbüntettetni. A nemtelen Killegrew, kit pedig sem gyűlölet nem indított, sem aggodalmak nem készítettek, szintén pártolta Morton kívánatát. Viszont Lethington és Grange is Burghleyhez fordultak, hajdani barátságukra hivatkozván s Erzsébet irgalmába, kegyességébe s előrelátó pártfogásába ajánlván magukat: „Bizunk benne, úgymondának, hogy ő fölsége nem fog minket hatalmán kívül helyeztetni és halálos elleneinknek kiszolgáltatni. Ha nagylelkű kegyességét reánk kiterjeszteni méltóztatik, biztos lehet benne, hogy örökre hívei leszünk mint bárki más e nemzetbeliek vagy alattvalói közül, a mennyiben most inkább kötelezhetjük le magunkat irányában mint valaha, s ő fölségének jótéte által örök hálára indítatunk. Jelen helyzetünkben, igaz nem nagy hasznunkat veheti, de ha ő fölsége módját nyújtja később talán majd szolgálatára lehetünk. Uraságod tudja már most kívánatunkat. Kérjük sziveskedjék azt gyámolítani. Soha uraságod barátsága ily támaszt nem nyújthatott. Gyakran tapasztaltuk annak hatását, s esedezve kérjük ne vonja azt meg tőlünk jelen sanyarúságunkban, midőn inkább mint valaha szükségeljük. Ha uraságod közbenjárása folytán, életben maradunk, örökre lekötöleztetünk uraságod iránt. Ő fölsége hatalmában vagyunk, cselekedjék velünk tetszése szerint.“

Ezen, harmadnap a vár feladása után kelt szívreható levél egy perczre megindítá Erzsébetet. Nagylelkű könnyör vagy pedig csak kétség támadt-e benne, nem jobb volna-e megmenteni két oly tehetséges és nagy befolyású férfiút, mint sem

Mortonnak áldozni fel őket? Bármilyen okozta legyen is fenakadását, előbb értesíttetni kívánt bűneik mennyisége és minősége iránt. Azonban Morton és Killegrew ismételt sürgetéseire hajolván, embertelenül megparancsolta a foglyok kiszolgáltatását. Ez annyit tett, mint biztos halálra küldeni őket. Mielőtt ezen kegyetlen rendelet Skóthónba érkezett volna, Lethington kimúlt börtönében. Természetes vagy önkényes halála által megmenekült azon kinos végtől, melyre vitéz bajtársát grangei Kirkaldyt kárhoztatá Morton hideg boszúja. Hasztalanul fordultak a kormányzó ösmeretes fukarságához s kísérlették megnyugtadni nagyravágyását. Száz nemes vitéz, rokonai és barátjai a hősl elkü és rettenetes lairdnek, készek voltak megváltani életét, három ezer márkát fizetvén évenként a kormányzó számára és sérthetetlen bond által az Angus és Morton családok örökös szolgálivá lenni kötelezvé magukat. A kormányzó kérlelhetlen maradt. El akarván rémíteni mindazokat, kik hatalmának ellenszegülhettek, nem hajlott semmi kérésre, visszautasított minden ajánlatot. A grangei laird testvérével sir Kirkaldy Jakabbal együtt augusztus 3-án gyalázatosan felakasztatott Edimburgban a kereszt előtti nyilvános piacon. Csüggedetlen bátorsággal halt meg, mint reformált keresztény mély bűnbánatot fejezvé ki a vesztőhelyen, s fogoly úrnője rendületlen hívének vallván magát. Lethington és grangei Kirkaldy bukásával megtörtött Stuart Mária pártja s elesztek végreményei Skóthónban.

Ezen fejedelemnőre nézve ép oly fájdalmasan mint leverőleg hatott annak híre. Nem gyanította mily veszélyben forgott Killegrew titokteljes alkudozásai alatt, bár a szentbertalanéji merénylet óta új szigort kellett tapasztalnia. Öt hónapnál tovább ki nem mehetett, s nem irhatott. Fogsága csak az edimburgi vár bevétele s pártjának végromlása után lett némileg enyhítve. A bús fogolynő akkor elcsüggedt. Az angolországi katolikusok, kik szabadítását 1569-ben és 1570-ben megkísérlték, száműzettek vagy elrémittettek; Norfolk herceg, ki összeesküvést forralt érdekében, halállal bünhődött, a skótok, kik öt éven át hűséggel viseltettek iránta, kénytelenek voltak fiát királyul elősmerni, s meghódolni Mortonnak mint kormányzónak szilárdul megalapított uralma alá; a spanyol király, inkább csak Erzsébetet összeesküvések és

háborgások által nyugtalanítani, mintsem Stuart Máriát hathatósan segíteni szándékozván, mindig ígért és soha sem cselekedett; Franciaország királya pedig harczban levén a protestánsokkal s nem bízván a katolikus alattvalóiban, politikai tekintetekből áldozta őt fel rettenetes és diadalmas vágytársnőjének.

Ezen helyzetben, nem bírván többé támasszal az országban s nem reménylhetvén segílyt a külföldről, megváltoztatta viselkedését és beszédmódját. Megkísérlette alázatossággal engesztelni meg Erzsébetet. Szép szerivel igyekezett visszanyerni szabadságát, melyet nyílt erővel el nem érhetett. Eleinte sértve érezte magát büszkeségében azon halgatás által melyet Erzsébet tanusított iránta, nem felelvén számos leveleire. De visszatartóztatta boszús és kevély érzelmeit. Belenyugvással tűrte sorsát s az érzelmeiben kevély, panaszaiban ékesenszóló, terveiben túlsapongó és merész királynő szelid, csendes s majdnem alázatos fogolynővé lőn. Került mindent mi Erzsébetnél gyanút ébreszthetett volna; s korlátolta levelezéseit, melyek főleg özvegytartási ügyeire és jövedelmeire vonatkoztak Franciaországban. Viszont engedélyt nyert sétálni menni a sheffieldi kertbe és ligetbe. Börtöne nedves falaitól csúzt kapott karjába, mely koronként gátolta az írásban, és fájdalmas feszítésekkel tetézte májbaját, melyben régóta szenvedett, s mely viszontagságai következtében még inkább elharapózott. Miért is engedélyt kért és nyert koronként a Sheffieldhez közel fekvő Buxtonba randulni át, az ottani fürdők használatára.

Kétszeresen érezvén henyé fogsága unalmait, mióta nem forralt terveket Angol- és Skóthionban s a szárazföldön s nem tölthette idejét a titkos levelezéseknél szükségelt jelbetűk összeállítása s átalakításával, nem íratott leveleket Curle skót, és Raullet francia titkárai által s nem fáradozott ügyes és hű ügynökök megszerzésén és alkalmazásán, most madarakat tartott s különböző fajtájú kutyákkal környezé magát s tövel dolgozott. „Glasco úr, írá franciaországi követjének, kérem szerezzon számomra ismét gerliczéket, s barbariai tyúkokat, hadd lássam, vajjon tenyésznének-e ez országban... kedvem telnék, ha kalitkában tarthatnám mint más kis madarakat, melyekhez csak juthatok. Rab időtöltései ezek.“ Más alkalommal kis kutyákat kívánt. „Ha bátyám Guyse bibornok úr

Lyonba utazott, mondá, bizonyosan küld nekem egy pár szép kis kutyát, s ön szinte egy párt fog venni számomra, mert olvasáson és munkán kívül semmiben sem gyönyörködöm mint azon oktan kis állatkákban, melyekhez juthatok.“

Ügyszintén selymet, atlaczt, s szalagokat rendelt meg, hogy kézimunkákat készítsen, melyeket aztán a francia követ la Mothe Fénelon közbenjárásával Erzsébetnek ajánlott fel. Értesülvén, hogy elfogadtattak, következőleg irt ezen királynőnek: „Asszonyom, jó néném, miután oly szívesnek mutatkozott De la Mothe úr irányában s kedvesen vette bátorságomat, melyel általa munkám csekély mutatványát felajánlaltam, meg nem állhatom, hogy ezen szavaimmal ki ne fejezzem, mennyire boldognak érzendem magamat, ha jóváhagyni méltóztatik, hogy minden kitelhető módon igyekezzem valamiképen visszanyerni kegyes jóindulatát, mely tekintetben igen ohajtanám, miszerint valamely akaratnyilvánítás által szíveskednék tudtomra adni, mikép és miben nyerhetném meg tetszését, s tanusíthatnám engedelmességemet.“

Ebbeli buzgalmában felszólította a glasgowi érseket, küldene számára Franciaországból műtárgyakat, melyeket Erzsébetnek ajándékuł adhatna. „Ha bátyám, a bibornok úr, ezt ír, szíves volna küldeni nekem valami csinos tárgyat, vagy pedig karpereczeket vagy egy tűkröt, a királynőnek ajándékoznám. Ha valami ujat talál, vétesse azt meg számomra, s ha bátyám valami emlékmondatot tudna, köztem s a királynő között alkalmazhatót, az efféle kis bohóságok talán kellemesebb időtöltést szereznének neki mint bármi más. Ezen adományok kedvezőleg fogadtatván, örült azon, s másokat tervezett. „Különös meglegeáedésemre szolgál tudósítása, ezt ír la Mothe Fénelonnak, hogy kedves nővérem a királynő írótarczámat szívesen venni méltóztatott, mert semmit sem ohajtok inkább, mint hogy a legfontosabb úgy mint legcsekélyek dolgokban tetszését megnyerhessem, mindenekelőtt jó indulatát reménylven megnyerni, s nem kételkedvén, hogy azután a többiben is kegyes leend irántam. Most egy fejdísz készítek számára egymásután, de kevesen segíthetnek ezen finom munkánál, s azért még be nem fejezhetém. Ha inkább valami reczés munkát szeretne, olyat készítenék. Addig is kérem szerezzen számomra sodrott aranyszálakat ezüst pillantyúkkal a lehető

legfinomabbat, s hat rőfnyit küldjön abból s húsz rőf kettős ezernát, vagy pedig keskeny átlátszó arany paszományt.“

Ime mire jutott a szegény Stuart Mária. Ezen büszke s csak az imént még oly nyugtalan fejedelemnő, pipere holmi készítésével foglalkozott börtönében annak számára, ki a népjog s fejedelmi méltóság ellenére őt ott fogva tartotta. Szintügy Erzsébet főtanácsosait is megnyerni igyekezett. Felkérte a családjához tartozó hercegeket, küldenének ajándékokat és köszönő leveleket Leicesternek, ki magát jóakarójának állította. Barátságosan irt Burghleynek, kivel a buxtoni fürdőben találkozott. Sőt hízelt a nyugtalan Walsinghamnak is, ki államtitkár lett, mióta Burghley főkinestárnoki méltóságra jutott. Hogy saját kifejező beszédmódjával éljünk, tartott ezen országlár „háborgó képzelődéseitől,“ ki most a pártok rendőri főfelügyeletével lévén megbízva, örködött Erzsébet biztossága fellett. Minélfogva ezt írta a francia követnek: „Ígérje meg neki részemről, hogy soha semmit sem követek el életemben úrnője a királynő ellen, s hogy ha ezen föltétel alatt barátom akar lenni, ép annyira fogom őt becsülni, a mennyire tartottam tőle mindeddig.“

III. Henrik trónralépte IX. Károly halála után fölélesztette némileg Stuart Mária reményeit. Hajdan mint Anjou herceg III. Henrik a katolikus párt főnöke volt Franciaországban, s ildomos és szilárd férfiú hírére tett szert, melyet uralkodása által nem igazolt. Fivérei közül ő volt az, kinek hajlandóságára Stuart Mária leginkább számított. Egy ideig azt hitte, hogy nagyobb erélylyel fogja védelmét felkarolni mint IX. Károly. Esedezve kérte, ne ösmerné el fiát Skóthon királyának, s ne illetné őt e czímmel. Azt kívánta, lépjen vele titkos szövetségre, jogainak visszaszerzése végett, s különösen ne újítsa meg a IX. Károly és Erzsébet között 1572-i april havában kötött egyességet. „Ha a király cserben hagy, így irt, s Erzsébettel szövetkezik, életemet veszélybe dönti s erősíti ellenségeit valamint az enyéimet.“

Azonban ekkor fő támaszát veszté el a francia udvarnál, a lotharingiai bibornokot, kihez minden rokonai közül a leggyöngédebb szeretettel ragaszkodott s kiben leginkább bízott. Mily fájdalmat érzett e miatt, s szivreható szavakkal fejezé ki azt a glasgowi érsek előtt: „Hála Istennek, hogy mindeddig

nem küldött reám oly bánatot, melynek elviselésére erőt nem nyújtott volna. S habár e pillanatban nem tilthatom s nem gátolhatom szemeimet, hogy ne sirjanak, hosszú viszontagságaim alatt megtanúltam minden bajra vigaszt s egy jobb létet reményleni. Igen hát, fogoly vagyok, s Isten egyikét szólította el azon lényeknek, kiket leginkább szereték. Mondjak-e többet? egy csapással atyámtól s bátyámtól fosztott meg. Ha majd úgy rendeli, követni fogom, kevesebb bánattal.“

Ugyanakkor midőn nélkülözte a lotharingiai bibornok támogatását a franczia udvarnál, elenyészni látta III. Henrikben helyezett reményeit is. Ezen igen szellemdús de kevés belátású, bátor de jellemtelen fejedelem anyjának igazgatása alatt ugyanazon határozatlan politikát követte, mely megzavarta s vérrel szennyezte IX. Károly egész uralkodását. Ezen, a pártok iránt kiméletes, az egyesek irányában pedig kétszínű, majd alkudozó majd ismét harcziás politika, mely gyakran egyedül csalárd vagy erőszakos eszközök által orvosolható gyöngeségekre vezetett; s majd ismét mulékony engedményeket vagy szilárdság nélküli ellenzéseket idézett elő, a balszerencse úgy hozván magával, megfelelt az ország állapotának, a kor szellemének, és Medicei Katalin hajlamainak. Nem sikerülván a királyi hatalom tekintélye által a protestantismus eltűrésére bírni a katolikusokat, sem amazokat visszatéríteni a katolikus hitre, az eszélyes de változékony Katalin csak elégtelenné tette mind a két pártot. Utóvégre a navarrai királyt és a protestánsokat Erzsébethhez, a Guiseket és katolikusokat pedig II. Fülöp felé terelte.

Hajolván anyja tanácsaira, III. Henrik De la Châtre urat rendkívüli követ minőségében Londonba küldötte, a végből hogy az 1575-ik év tavaszán megújítsa az 1572-i ápril hóban kötött szövetséget. Stuart Mária az új királyt az előbbi nyomain haladni s egészen a hozzá nem igen hajlandó anya királynő befolyása alá jutni látván, mit sem várt többé tőle s ismét II. Fülöp felé fordult. Ujra megindította titkos alkudozásait a spanyol katolikus párttal, s a római pápához folyamodott a rossi püspök közbenjárása által, kit a római udvarnál hitelt meg, mióta Erzsébet 1573-i decemberben szabadon bocsátotta. XIII. Gergely volt az akkori pápa, ki elődje V. Pius terveit követvén, sokáig fölkelést szított Irlandban, és

sürgette II. Fülöpöt, állítaná helyre a katholicismust Angolországban hadjárattal, melynek vezénylete ausztriai don Juanra lett volna bízandó. Indítványba hozá Stuart Mária házasságát ezen ifjú herczeggel, kire az angol és skóthoni buzgó katholicusok már 1571-ben gondoltak volt, előnyt adván neki Norfolk herczeg felett, és ki miután meghódította a mórokat Spanyolországban, legyőzte a törököket a földközi tengeren. A pápa nem kételkedett, hogy a lepantoi és tunisi hős „vitézségénél és jó szerencsénél fogva sikeresíteni fogja ezen vállalatot is.“ Ezen házassági és hadjáratí kettős terv, melyet II. Fülöp 1574-ben meghalgatott de helyben nem hagyott, megújítatott 1577-ben, midőn ausztriai don Juan Német-Alföld kormányzójává lett Requesens helyébe, kinek engesztelő rendszere csak úgy nem vezetett sikerre mint Alba herczeg rémuralma. Don Juan egyetértvén Guise herczeggel, előrelátó nagyraavágással azt írá bátyjának a királynak, hogy Német-Alföld meghódítása csak Angolországban hajtandó végre.

De II. Fülöp közönyösnek mutatkozott ezen vállalat íránt. Nem akarta eltéríteni haderejét az afrikai és flandriai partokról, hol az akkor működött. Nem hajlott Stuart Máriának bajosan sikeresíthető, de többször ismételt ajánlatára, hogy átadja neki fiát, és Skóthonból Spanyolországba küldi át. Ezen ajánlatot még egy más is követte. Stuart Mária nem szorítkozott arra, hogy fiát a katholicismus kezese gyanánt II. Fülöp hatalmára bizza, de sőt kitagadni szándékozott őt, az európai katholicismus hatalmas védőjére ruháfván minden jogát. Gyakori betegeskedése, fogságának veszélyei s fondorlatainak lehető következményei egy végrendelet tervezésére indították őt, melyben következő, bizonyára igen katholicus, de nem épen anyai s nem is fejedelmi záradék foglaltatott: „Előmozdítani kívánván a római katholicus apostoli egyház dicsőségét, diszt és fentartását, melyben élni és halni kívánok, azon esetre, ha fiam a skót királyi herczeg arra visszatéríttethetik, rosz neveltetése daczára melyben nagy sajnálatomra Calvin eretnek hite szerint pártütő alattvalóim között részesült, őt skót királyságom, s Angolország s mellék tartományainak koronájára való igaz jogom egyedüli és egyetlen örökösévé teszem . . . ellenkezőleg, ha nevezett fiam tovább is a mondott eretnek vallás híve marad, Angolországban s bárhol

másutt létező minden jogomat a katolikus királynak vagy tetszése szerint bárkinek övéi közül átengedem, átadom, s adományozom ő szentségének tudtával és beleegyezésével, részint mivel ő benne látjuk most a katolikus vallás egyedüli biztos támaszát, részint pedig háladatosságból azon kegyes kedvezményekért, melyekben én magam s az általam ajánlottak legnagyobb szükségemben nála részesültünk, s tekintettel lévén egyszersmind azon jogokra, melyek általa igényeltethetnének a nevezett országok és tartományokra. Viszont jutalmúl esedezve kérem, hogy szövetséget kössön a lotharingiai s ha lehet a Guise nemzetséggel, azon faj iránti kegyelet okáért, melyből anyai részen származtam.“

Ezen 1577-i február hóban kelt végrendeletében Stuart Mária egyedül a katolikus ügy érdekét s diadalát tartotta szem előtt. Királynő létére nem tartózkodott a korona birtokát a vallás igazhitűségének rendelni alá, mint az később Franciaországban is történt a népuralmi ligapárt részéről. De mind ez mitsem használt. Ezen időtájban ide s tova hanyattatott a nélkül, hogy valamit kísérlhetett vagy tehetett volna. Angolországban senki sem nyilatkozott részére Norfolk herczeg halála óta. Skóthonban Morton nyolcz éves uralma alatt, mely ugyan 1578-ban rövid időre megingattatott, még csak gondolatlan sem fordulhattak Stuart Mária felé. A szárazföldön ezen fejedelemnő határozatlan tervei megtörték III. Henrik nyílt elpártolásán, ki saját szavai szerint inkább az angol királynő barátságát mint a skót királynő szabadulását óhajtotta; II. Fülöp tétlen ovatosságán, ki az örökül nyert Portugal katonai megszállására készült és ausztriai don Juanak Német-Alföld meghódítása előtt bekövetkezett halálán; végül pedig unokabátyjának Guise herczegnek hatalomtalanságán, ki Francia- vagy Spanyolország segítsége nélkül mit sem volt képes érdekében megkísérteni.

Csak 1581-ben Morton végleges bukása után ujult meg a küzdelem ismét Stuart Mária és Erzsébet között Morton egymaga tovább viselte a kormányzóságot mint három elődje együttvéve. Öt éven át békében tartotta Skóthont, a nélkül hogy ott új pártok képződtek, s a hajdani viszályok ismét föléledtek volna. Ezen háborítlan béke alatt az ország felvirult, a protestans forradalom és közegyetértés gyümölcseit

élvezvén. A városi műipar kifejlődött, a tengerészet kiterjedt, a népesség jóléte gyarapodott, s Erzsébet követjei meglepetve s majdnem irigységgel szemlélték Skóthon kedvezőbbre fordult állapotát. Azonban hosszú béke és fegyelem össze nem fért a skót nemesség szellemével és szokásaival. Utóvégre is terhére vált engedelmessége Morton iránt, kinek telhetlen fukarsága s büszke uralma új cselszövényeik előmozdítására szolgált.

A király nevelője Erskine Sándor s egyik gyámja Buchanan G. főnökségük alatt szövetség létesült Morton megbuktatására. Ezen szövetség, melyhez a hajdani pártok fő tagjai közül számosan, névszerint Athol, Argyle, Montrose és Glencairn grófok, Glammis korlátnok, a dumferlingi apát, Tullibardin ellenőr, Lindsay, Ruthven, Ogilvy, Herries lordok stb. hozzájárultak, 1578-i márczius hóban megfosztotta Mortont a kormányzóságtól, s a még nem egészen tízenkét éves VI. Jakabra ruházta a királyi teljhatalmat, melynek gyakorlatát a szövetségesek maguk között megosztották. Morton belenyugodni látszott elmozdításába, s miután ő maga hirdette ki Edimburgban a király közvetlen uralmát, nyugodtan Dalkeith várába vonult vissza. Látszólag lemondván minden nagyravágyási eszméről, békés mezei foglalkozásokkal töltötte idejét, de alattomban azoknak bukását készítette elő, kik az övét okozták.

Alig két hónappal elmozdítása után, ezen álnok és merész férfiú ügyes bátorsággal s teljes sikerrel támadott fel ismét. Szövetségese Mar gróf, a hajdani kormányzó fia s a Douglasok segítségével hatalmába ejtette Stirling várát s az ifjú király személyét. Ekkor mellőzvéen ugyan a kormányzás helyreállítását, egy a stirlingi várban összegyűlt s befolyása alatt álló parlament nevében tanácsot alakított, mely az ügyigazgatás vezetésével volt megbízva VI. Jakab névleges uralmának fentartása mellett. Ezen tanács főnöksége Mortonra ruháztatott. Ekként habár más alakban ismét a királyi hatalom birtokába jutván, Morton egyességre lépett ellenségeivel vagy eltiporta őket. Argyle, Lindsay és Montrose a titkos tanácsba felvételtek. A katolikus Athol gróf hirtelen halállal múlt ki, miután Mortonnál ebédelt. A birtokainál fogva oly hatalmas s a trónhoz közel álló Hamilton nemzetség leveretett.

Hogy megnyerje a király kegyeit, ki örökölte Lennox gróf gyűlöletét a Hamiltonok ellen, Morton halálra üldözte ez utóbbiakat. Az ősz Châtellerault herczeg több évvel ezelőtt halt meg. Háron fiai elfogattak, vagy hazájuk odahagyására kényszerítették. A legidősebb, Arran gróf, régóta elmeháborodott lévén, anyjával együtt Draffen várában letartóztatott s fogva maradt. A második, Arbroath lord Flandriába menekült, s a harmadik, Claudius lord Erzsébetnél keresett menedéket. Miután felforgatta ezen félelmes nemzetséget, mely a két kormányzó Murray és Lennox meggyilkolásában volt bűnössége miatt száműzetett, s melynek javai és czimei mások részére adományoztattak, Morton hatalma szilárdul megalapítva lenni látszott a király simülékony alárendelése, Angolország nyílt pártfogása és Skóthon félénk engedelmessége által.

Mindamellett egy más, még pedig ez úttal döntő forradalom volt készülöben ellene. Két ifjú skót műve volt az, kik nem régen érkezvén a szárazföldről, megnyerték VI. Jakab bizalmát s kedvenczeivé lőnek. A D'Aubigny név alatt ösmeretes, vonzó külsejű, művelt szellemű, finom és szelid erkölcsű Stuart Esmé, elhagyta a francia udvart, melynél növekedett s 1579-i szeptember 8-án a skót udvarnál megjelent, titkos küldetéssel lévén megbízva Guise herczeg részéről. Katholikus létére helyettesítendő volt Athol grófot az ország régi vallásához hű, s királyai nemzetségéhez ragaszkodó párt élén. VI. Jakab, kinek unokatestvére volt, különös kegygyel fogadta, rendkívül megkedvelte, kamarásának nevezte ki s Lennox gróffá emelte. Ily rögtöni kitüntetés nyugtalanította Mortont és Erzsébetet. Gyanúval viseltettek Lennox szándéka iránt, kit mint katholikust a vakbuzgó presbyteri párt megtámadott, az angol párt pedig azzal vádolt, hogy az ifjú királyt hatalmába ejteni, Dumbartonba vezetni, onnan pedig Skóthonból eltávolítani igyekszik. Ezen bizalmatlanság nem volt alaptalan, minthogy Stuart Mária az 1579-i és 1580-i években csakugyan azon szándékkal viseltetett, hogv fiát Skóthonból eltávoztassa. De akkor még egyet nem értett D'Aubignyval: s nem Francia-de Spanyolországba kívánta vitetni az ifjú királyt.

Erzsébet értesítettvén Morton által, sir Bowes Robertet küldötte Skóthonba, hogy a Guisek francia ügynökének befolyását ellensúlyozza VI. Jakabnál, biztosítatván őt öröksé-

géről, ha az angol ügghöz hű marad. Azonban egy ily távol kilátás le nem küzdheté a még gyermek király eszméjében élénk hajlamait, s ragaszkodó vonzalmát. Lennox megóvta egész befolyását. Ügyesen megnyugtató a presbyteri lelkészeket, protestánsnak vallván magát, s ifjú urának tulajdonítván megtérítést, ki Buchanan által képeztetvén a kérdezőgató módszer után, már is gyakorlattal birt a vitatkozás terén. Ekkép hódolt ezen fejedelem hittudományi hiúságának, ki elragadtatva kedvence kellemes tulajdonaitól, reá bízta Dumbarton vár őrizetét. Ezen erősségre Lennoxnak szüksége volt, hogy könnyebb szerivel hajthassa végre szándékát; de mindenekelőtt Mortont kellett megbuktatnia.

Eltökélte azt, s ebbeli vállalatánál segédet nyert egy másik merészebb s ügyesebb skót fi, Stewart Jakab, Ochiltree laird másodszülött fia személyében, ki miután mint kalandor tiszt részt vett a szárazföldi háborúban, Skóthonba visszatért s a királyi testőrség kapitánya volt. Igen kedveltetvén ura által, ragaszkodván Lennoxhoz s egyetértvén a Morton ellen szövetekezett hatalmas főuri párttal, Stewart Jakab kapitány a Darnleyn elkövetett gyilkosságban való bűnösséggel vádolta a hajdani kormányzót, s letartóztatá őt a tanács közepette s a király jelenlétében. Ezen hallatlan merény tökéletesen sikerült. Az angol párt közel romlását jelenté Skóthonban. Erzsébet végképen felindult azon. Semmit sem mulasztott el, hogy Mortont megmentse, de mind hiába. Fenyegető parancsai, a híres izgató Randolph fondorlatai, ki különösen e célból Edimburgba küldetett, egy a határon átkelni és Skóthonba betörni kész angol hadsereg összevonása Hunsdon lord alatt, nem mentheték meg a hajdani polgárháború ezen utolsó főnökét s több rendbeli gyilkosságok czinkosát azon gyászos sors-tól, melyre Riccio, és Darnley, és Murray, és Lennox, és Lethington és grangei Kirkaldy jutottak, s melyet sem Bothwell sem Stuart Mária el nem kerülhettek, kik közül az első már is meghalálozott egy dán erősségben, a másik pedig fogva maradt szomorú végéig.

Morton 1580-i december 31-én elfogatván, 1581-i június 2-án fejvesztésre ítéltetett, a király atyjának élete ellen forralt merénybeni bűnössége miatt. Elösmeré, hogy volt arról tudomása, bár abban részt nem vett, de fel sem jelentette, nem

mervén s nem is tehetvén azt, miután, úgymonda, minden a királynő tudtával s igazgatása alatt történt. A presbyteri felekezet komor erélyével s a Douglas nemzetség hajthatlan büszkeségével halt meg. Pártja leveretett, rokonai s barátjai nagyobbrészt elítéltettek vagy megfutamodtak, és Jakab végkép megszabadulván tőle, főellenét d'Aubignyt Lennox hercegi címmel jutalmazta, vádlóját Stewart Jakabot Arran gróffá nevezte, Morton grófságot a katolikus Maxwellre ruházta, March grófnak adományozta Orkney grófságot, s Ruthvent Gowrie gróffá tette.

Morton halála megörvendezteté Stuart Máriát, ki értesülván arról a kielégített boszú érzetével s jobb sors reményével telt el. Összeköttetésbe lépett Lennoxsal, kiben eleinte nem bízott. Miután sokáig megtagadta fiától a királyi címet, s hasonló eljárást követelt a szárazföldi katolikus hatalmasságok részéről is, most egy társuralkodási tervet volt hajlandó elfogadni, mely szerint fia egy újabb s ez úttal önkénytes átengedésnél fogva a fejedelmi hatalommal felruháztatott s vele együtt uralkodott volna. Stuart Mária Guise herceget teljhatalommal ruházta fel ezen királyi egyesség tárgyalására és megkötésére. Azonban ezen terven kívül, melynek titkon tartására nem igen volt okuk, még egy más, egészen titkos természetű is létezett, melyet a pártok távolról sejtettek, s a történészek csak hiányosan ösmertek. Előkészítettvén a jezsuiták által, helybenhagyatván a pápától, közöltetvén Lennoxal, birván a skót király beleegyezését, biztosítatván a Lotharingiai nemzetség hő hozzájárulásáról, s előmozdítandó lévén a spanyol király katonai segélyzése által, ezen terv abban állott: katolikus hitre téríteni Skóthont és börtönéből megszabadítván, trónjára visszahelyeztetni Stuart Máriát.

Nem egyéb volt ez mint az 1570-i összeesküvés más alakban. A katolikus párt Angliában történt utolsó megveretése, súlyos veszteségei s az ellene intézett szigorú törvények alkotása óta, egy titkos de tevékeny és fáradhatlan térítő társulat által igyekezett helyreállítani erejét s felébreszteni buzgalmát. Két angol papnevendékház alapított e végből a szárazföldön; az egyik Allen Vilmos tudor, hajdan az oxfordi szent Mária című iskola főnöke által, ki előbb Douaiban, aztán 1575-ben Reimsban telepedett meg; a másik pedig XIII.

Gergely által, ki 1579-ben angol utasok elhelyezésére szánt két rendbeli árpolda épületeit és jövedelmeit szentelte ama czélnak Rómában. Allen száz ötven lelkészt gyűjtött maga körül, nagy számú tanítványt nevelt fel a legszilárdabb katholicismus elveiben s már mintegy száz térítőt küldött Angolországba, kik titkon házról házra jártak a régi vallás hitelveinek hirdetése és szertartársainak gyakorlása végett, a fenállott tilalmazó törvények s megalapított szigorú büntetések daczára. Többen közülök kézre kerülvén, kivégeztettek.

Az akkoriban támadt vallásos szerzet, mely azon országokban, hol a római vallás fentartotta magát, annak pártolására, hol pedig az kizárattott, helyreállítására volt hivatva, a jezsuiták hódító intézménye nem maradhatott idegen ezen nagy mozgalomtól. Főnöke két ifjú angol jezsuitát Parsons Rorbertet és Campian Edmundot küldötte Angolországba, hol egy egész éven át működtek, a nélkül hogy Erzsébetnek kiadattak volna, ámbár ezen királynő jelenlétükre figyelmeztetve lévén, a legrettenetesebb büntetésekkel fenyegette azokat, kik nekik menedéket adnának. Végül Campian elfogatott s több más katholicus lelkészszel együtt a törvények megszegése s a királynő elleni összeesküvés miatt elítéltetett. Miután kinpadra vonatott ama kormány rendeletére, melyet saját biztosságának gondja bizalmatlanná, a kor szelleme pedig kegyetlenné tön, embertelenül kivégeztetett több más társával együtt.

A szerencsésebb Parsons megmenekült minden nyomozás elől. Miután meglátogatta Angol- és Skóthont, Flandriába tért vissza, elég jól ösmervén ama két ország vallásállapotát. Azon társulat, melynek tagja volt, a pápai hatalom öregbítésén fáradozott, kedvezett a spanyol király nagyravágyó terveinek, egyesült a Guisek katholicus nemzetségével, s érdekekkel viseltetett Stuart Mária megszabadítása iránt; miért is különös buzgalommal járult azon összeesküvéshez, mely a fogoly királynő visszahelyeztetése s az ő egyház helyreállítása végett forraltatott. A jezsuiták főnöke, a pápa, a spanyol király és Aubigny már 1580 óta azon igyekeztek, még mielőtt Morton megbukott. II. Fülöp akkor portugalli királyságát a trónkövetelő don Antonio de Crato ellen védelmezni, Német-Alföldön pedig az oraniai herczegnek s a Belgium védőjéül elfogadott s nemsokára brabanti herczeggé nevezendő Alençon herczegnek

egyesült haderejük ellen küzdeni kényszerítettén, Anglia ügyeibe tettelegesen be nem avatkozhatott, de előmozdította d'Aubigny terveit az által, hogy VI. Jakabnak Skóthon jövedelmeivel felérő tekintélyes segélypénzeket juttatott. A jezsuita rendnek 1581-i tavasszal Rómában tartott gyülekezete alkalmával, növekvő érdekekkel foglalkoztak Skóthon ügyeivel. Chreighton skót és Holt angol jezsuiták Lennoxhoz küldettek a fogoly királynő s a kitiltott vallás érdekében tervezett vállalat végrehajtási eszközeinek megállapítása végett.

Meghitelő leveleket nyervén Párisban a glasgowi érsektől, Londonban pedig don Bernardino de Mendoza spanyol követ-től, találkoztak Lennoxal s összebeszéltek vele. Lennox 1582-i márczius 7-én Chreigtonnak következő levelet adott át II. Fülöp párisi követje Tassis Keresztelő-János részére: „Chreighton jezsuita előadása szerint úgy látszik, hogy az ön királya és a pápa fel akarnak használni kitűzött céljuknak a katolikus vallás helyreállításának s a skót királynő megszabadításának eszközeül. Meglévén győződve, miszerint ezen vállalat a nevezett skót királynőnek és fiának javára és biztossága végett történik, ez utóbbi részére anyja beleegyezésével a korona fentartandó levén, kész vagyok reá fordítani életemet s vagyonomat.“ Egyszersmind emlékiratot nyújtott át a vállalat végrehajtási módjára vonatkozót, s tudósítá, hogy Franciaországba fog menni a sikeresítésére szükséges sereg összegyűjtése végett.

Chreighton és Holt jezsuiták ezen okiratokkal Párisban megérkezvén, titkon találkoztak Tassissal, kinél összegyűltek Guise herczeg, a glasgowi érsek és Allen tudor, hogy a tervet megvitassák. Tassis megkérdezé Chreigtont, vajjon a francia király fog-e értesíteni arról: „Semmi esetre, viszonzza Chreighton, minthogy a vállalat veszve volna, azonnal tudtúl adatván az angol királynőnek.“ Az 1582-i május közepétől annak végig több ízben majd a spanyol követségnél, majd a glasgowi érsek lakásán tartott titkos értekezletek alkalmával megállapítatott, hogy a hadküldés Angolország ellen nem a spanyol király, hanem egyedül a pápa nevében fog történni, hogy gyanút ne költson a francia királynál s ne indítsa őt meggátolására. II. Fülöp pénzt szolgáltatott volna a pápának hajósereg tobor-

zására, melynek vezérletét Guise herczeg veendette át, ki arra nagy kedvet mutatott.

Lennox herczeg ugyanaz nap melyen Tassinak irt, föllengző hódolattal telt levelet intézett Stuart Máriához. Fogadást tett, hogy megszabadítása művének, a katholicismus helyreállításának s Nagy-Britanniára való jogai diadalának szenteli magát egy tizenöt ezer főnyi hadsereg segedelmével, melyet a pápa s a spanyol király közreműködésével a szárazföldön fog összegyűjteni. Hozzátevő, miszerint nem sokára Angolországba nyomul ezen hadsereggel, s felbátorította őt, mondván, hogy elszánt hivekre talál, kik éltüket is készek koczkáztatni érte.

Stuart Mária közölvén Lennox levelét Mendozával, ez utóbbinak aprilis 6-án és 8-án igen hosszú s rendkívül érdekes sürgönyt irt a tervezett vállalatra nézve. Azt mondá abban, hogy sikeresítése tekintetéből két dologra kell figyelemmel lenni: a katholikus király és a pápa részéről nyújtandó fegyveres segélyre, és Skóthon hozzájárulására. Azt kívánta, hogy a kívülről ígért segély szabatosan meghatározottassék, és valószínűséggel megadassék, nehogy Lennox gróf és hivei kudarcot valljanak, az országban való intézkedések megtételét pedig magára vállalta. „Minden buzgalommal igyekezni fogok, tevé hozzá, hogy erősítem és gyarapítsam Skóthonban az említett pártot, s réveket és kikötőket szerezzek a mondott külföldi segély elfogadására.“

Azonban legnagyobb óvatosságot ajánlott ezen titkos ügyek elintézésénél, nehogy valamikép veszélybe döntessék. „Életem forog koczkán, úgymonda, s fiam egész léte, ha fölfedeztetnek, s különben sem akarom, hogy valaha bebizonyítottassék, hogy az említett tárgyalások az én nevemben történtek, s ha a szükség úgy hozza magával, hogy közben lépjek, más sokkal czélszerűbb eszközeim vannak, melyeket alkalmazni elhatároztam.“

Mendoza azt felelte Stuart Máriának, hogy a katholikus király és a szent atya bizonyosan oly hajórajt fognak felszerelni, mint a minőt ígértek s még számosabb hadsereget állítanak ki, ha majd lehetséges lesz elérni ama megbecsülhetlen czélt; hogy azonban az ügyek jelen állásában egy ily jelentékeny fegyverkezés gyanút költene a francziáknál, kik aztán Skót- vagy Angolországban való befolyásuk vesztétől tartván,

könnyen még szorosabb szövetségre léphetnének Erzsébettel s az eretnekekkel. Mendoza 1582-ben ép oly kevésbé bátorította fel Lennox és a jezsuiták katolikus összeesküvését, mint 1570-ben Alba herczeg a Norfolkét és Ridolfiét. Azon papot, ki álköntösben mint fogorvos gyalog hozta át Stuart Mária leveleit, Lennox herczeghez küldötte az ő leveleivel, melyeket egy tükörbe rejtett. Ezekben magasztalta Lennoxot, feltüntette előtte azon dicsőséget és nagyságot, mely vállalatából reá háromlanék, szándékos halgatással mellőzte a Chreighton által ígért tizenöt ezer embert, felbátorította a Mária és Jakab társas uralkodásukra vonatkozó terv létesítésére, a végből, hogy minden katolikus s a skót királynő minden barátja ki-elégítettén ezen frigy által, őt követni s az anya és fia közös felhívására vagyonukat, éltüket és családjaikat egyhangúlag feláldozni készek legyenek. Száraz föld felüli betörés helyett Mendoza csupán angol-skót támadást tanácslott. Ez értelemben irt Allen tudornak; s e célból sürgette Parsons atyát, hogy a Rómából és Madridból rendelkezésére bocsátott pénzekkel Skóthonba induljon, s feltüntette a glasgowi érsek előtt hazájába való visszatértének s ottani jelenlétének hasznos voltát az akkori körülmények között. Mendoza, eszméi és intézkedéseiről a jezsuiták által tervezett vállalat ügyében a katolikus királyt april 26-án kelt sürgönyében tudósította, mely nem igen volt alkalmas II. Fülöpöt annak támogatására indítani.

Addig is mig ezen különböző akaratok a cselekvés pilanatára és eszközeire nézve egyetérthettek, Lennox merész de veszedelmes utain előhaladott kitűzött célja felé, mindent eltiporni kész mi annak akadályúl szolgálhatna. Mielőtt katolikusnak mutatkozott volna, felemelte a püspöki egyházat, melynek törzsszintézményei 1571-ben ismét helyreállítottak a protestáns nemesség érdekében, s melynek az ifjú király kedvezett. Együttal hadat üzent a presbyteri egyháznak, nem ösmervén konok buzgalmát s nem méltányolván kellőleg erejét. Hajthatlan ellentállást tapasztalt a lelkészi testület részéről. Ezen szenvedélyes férfiak szószékről vádolák Lennox és Arran terveit, melyekkel a félelem éleselműsége vagy Erzsébet figyelmeztetései ösmertették meg. Kifakadtak a francia Paul megérkezése ellen, ki Guise herczeg lovásza s a szentbertalanéji mészárlások egyik végrehajtója volt s lovakat hozott

a fiatal király számára, s a pápista összeesküvés titkos ügynökének tartották őt. Kitiltották az egyházból Montgomery Robertet, ki a Lennox érdekében és befolyása folytán helyreállított glasgowi püspökség birtokában volt. Egész a trón számolyáig járulván panaszai és aggodalmaikkal, melyeket felekezetük szokásos szabad s rettenthetlen modorában adtak elő, készek voltak megtagadni a korona iránt tartozó engedelmességet, ha azt Isten iránti lelkiösmereti köteleességeikkel, melyeket előbbvalóknak tartottak, összeütközésben lenni látnák. A legvakmerőbb közöttük Drurie János edimburgi lelkész, száműzetett, s a küzdelem kitört Lennox és a skót presbyteriek között. A hatalmas kedvencz sujtotta a kálvinista egyházat, a nélkül hogy elcsüggesztette volna. Nem csak a városi polgárság hitfőnökeivel tűzött össze de kiterjesztette a viszályt a nemesség politikai pártfejeire is, kik ismét feltámasztották Skóthonban a Morton halála, Angus gróf futása, a Douglasok szétszóratása s az Erskinek elcsüggesztése óta leveretett angol pártot. Gowrie és Mar ifjú grófok állottak élére, s magok mellé sorakozni látták Glancairn, Montrose, Eglinton és Rothes grófokat, Lindsay s Boyd lordokat s több másokat. Az inga-tag Argyle hozzájuk csatlakozott, Erzsébet kormánya pedig felbuzdította őket.

Ezen királynő mindent megtett azon veszély elhárítására, mely a francia-spanyol párt diadalából országa legkatholikusabb határszélén támadhatott volna. E részről tizenhárom éven át úgyszólván teljes biztosságot élvezett Murray és Lennox, Mar és Morton kormányzóságuk alatt, kik mindannyian hivei voltak a protestantismus és az angol szövetség ügyének. Ezen idő alatt csupán a szárazföld felől intézhető támadásoktól kellett magát megóvnia, mit ügyesen el is ért, meghasonlást idézván elő Francia- és Spanyolország között. Ezen hatalmasságok elsejét békekötések s Medicei Katalin három fiával egymásután indított házassági alkudozások által tartóztatta fel, a másodiknak erejét pedig ellenfonderlatokkal törte meg; távol tartván haderejét Angolországtól a Német-Alföldön szünetlen szított pártütés által. Morton bukása s D'Aubigny felemelkedése megváltoztatta helyzetét. Hasztalan igyekezett megmenteni régi frigyársát, kijelentvén, hogy Stuart Mária élete az övétől függ. Morton kivégeztetése után részint boszúból, részint

államtekintetekből már már menekülni akart foglyától törvényszéki eljárás által, melynek czélszerű és hasznos volta iránt tanácsától véleményt kívánt. Azonban még sem merte s mást határozott.

Hogy kiszabadúljon súlyosnak vélt helyzetéből, s ellentállhasson rettegett ellenségeinek, mindinkább növelte a visszavonást Francia- és Spanyolország között; legnagyobb mértékben felbuzdította Alençon herczeg nagyravágyását, s nyiltan előmozdította elhelyezkedését Német-Alföldön, hol a fölkelők vezérül választották. Nagy összeg pénzt szolgáltatott neki vállalatához s harcziisan felszerelt angol hadihajókon kísérteté Howard lord, Leicester és Hunsdon grófok s országa számos nagyjai által. Hogy még inkább magához csatolja, s megnyerje anyját Medicei Katalint az angol trónra való kilátás által, ez uttal a házassági alkudozást Alençon herczeggel sokkal előbbre vitte, mint 1571-ben Anjou herczeggel 1565-ben pedig IX. Károlylyal. A föltételek megalapitattak, az ígéretek aláíratnak, a nászajándékok kicseréltettek. Alençon herczeg többször találkozott Erzsébettel, ki látszólag megkedvelte, s udvara jelenlétében vagy magán találkozásai alkalmával élénk vonzalmat tanúsított iránta s eltökélt szándékáról biztosította. Pedig ez is csak házassági csalkép volt, főleg a végből, hogy meghasonlás idéztessék elő a szárazföldi két nagy katolikus hatalmasság között. Erzsébet még más eszközöket is használt a spanyol király ellen: ugyanakkor, midőn támogatta Flandriában Alençon herczeget, egyetértve Medicei Katalinnal felbátorította Antonio de Crato perjelt Portugal visszavételére, mely ország trónjára igényt emelt volt II. Fülöp ellenében.

Szintúgy Skóthon is figyelmének és fondorlatainak tárgya volt. Arrington Miklóst a berwicki őrsereg egyik kitünő tisztjét küldötte oda, hogy meghasonlást idézzon elő Lennox herczeg és Arran gróf között; de a két kedvencz egymáshoz hű maradt. Ekkor Stuart Mária titkos terveit kifürkészni s reményeit meglepni akarván, Erzsébet tanácsa titkárát és Walsingham sógorát Bealet küldötte hozzá. Egyikével bizta meg azon csalárd alkudozásoknak, melyekhez politikája koronként folyamodott, hogy föléleszsze foglya türelmét s eltérítse őt minden más szándéktól. Stuart Mária nem titkolta a közte és fia között fenforgott társas uralkodási tervet, halgatással

mellőzvé a Guise herczeggel, a spanyol királylyal, a pápával és Lennox herczeggel forralt katholikus összeesküvést, melyről azonban Erzsébet kormánya kézre kerített levelek által félig meddig értesítve volt. Stuart Mária ezen csakhamar felfüggesztett bár egészen félben nem hagyott alkudozás folytán mindössze is valamivel több szabadságot s némi új kényelmet nyert börtönében.

Sir Bowes Robert angol követ Skóthonban fölfedezte a protestáns lordok és lelkészek előtt Stuart Máriának társas uralkodására vonatkozó tervét. Aggodalmakat gerjesztett bennök vallásuk és biztosságuk tekintetében. Minek folytán ama Skóthonban szokásos bondok egyike által szövetséget kötöttek Lennox megbuktatása, a királynő visszautasítása s a reformált vallás fentartása végett. Gowrie, Mar, Glencairn, Rothés, Argyle, Eglinton, Montrose grófok, Lindsay, Boyd lordok, Glamis lordfi, Lawson, Lindsay, Hay, Smeton, Polwart és Melvil András lelkészek, mint a presbyteri egyház főnökei képezték ama szövetséget.

A harcz kitörése nem késhetett. Lennox merészebben mintsem óvatósan követvén célját, a szövetkezett lordok elfogatását s lelkész társaik száműzetését tervezte, a király hatalma elleni összeesküvés ürügye alatt. De mielőtt határozatát végrehajthatta volna, a szövetségesek értesítettek szándékáról Walsingham rendelete folytán sir Bowes Robert által, ki annak nyomára jött. Bowes tettere buzdítá őket, ha veszni nem akarnak. Megértették őt és sietve dologhoz láttak. Az ifjú király távol Lennoxtól ki Dalkeithban s Arrantól ki Kinneilban volt, vadászattal töltötte idejét Perth környékén. Az összeesküdtek ezen alkalmat használták fel, hogy személyét hatalmukba ejtsék s két kedvenczétől eltávolítsák. Gowrie gróf meghítta őt ruthveni várába. Midőn VI. Jakab, távolról sem gyanítván ezen hűtlen árulást, oda megérkezett, Mar, Lindsay és Glamis hirtelen összeszedett ezer embernyi csapattal a várba nyomultak, a király őreit lefegyverzették, őt magát le tartóztatták, könyei daczára fogva tartották s nemsokára a stirlingi erősségbe vezették. Arran segítségére rohant, de már későn érkezett. Elfogatott és szoros őrizet alá helyeztetett. Lennox Edimburgba ment, de ott sem lévén maradása, Dumbartonba volt kénytelen menekülni, onnan pedig nemsokára

Franciaországba tért vissza, hol kevésel megérkezése után meghalálozott.

VI. Jakab tehát 1582-ben az angol párt befolyása alá jutott, valamint Stuart Mária 1568-ban. Ezen boldogtalan fejedelemnő fiát fogva, Skóthont pedig ismét ellenségei hatalmába kerülni látván, ismét megfosztatott szabadulásának eszközei és reményétől. Fájdalma ép oly nagy volt, mint Erzsébet öröme. Levelet irt szerencsés vetélytársnőjének, melyben csodálandó ékesszólással fejezé ki keserves panaszait, s kétségbeesésében szívreható esdeklésekre fakadt. Előadván Erzsébet iránt való vonatkozásainak hosszú történetét, Stuart Mária felemlíté, miszerint előzékenysége ellenséges tényekkel viszonztatott, a részére tett ünnepélyes ígéretek titkos csalárdságok által megszegettek, jó híre megszeplősített, országa felháborított, koronája lesujtatott, személye fogságra vettetett, egészsége feldulatott, fia pedig pártos erőszakosságok és kénytető bánásmódnak lett kitéve, melynek maga is áldozatul esett. „Asszonyom, úgymonda, lehetetlen ezt tovább tűrnöm, haldokolva fel kell fedeznem halálom okozóit. . . A börtöneiben sinlődő legaljasabb bűnösök is igazolhatják magukat s vádlóik kiléte s az ellenük emelt vád ismervék előttük. Miért nem hasonló eljárást követnek irányomban is, uralkodó királynő, „fölséged legközelebb rokona és törvényes örököse iránt? Úgy hiszem ez utóbbi minőség fő okot szolgáltatott ellenségeimnek rágalmazásomra, hogy így visszavonást szítván kettőnk között, igaztalan követeléseikkel tért foglalhassanak. Fájdalom, most már kevés okuk és semmi szükségük nincsen, hogy e tekintetből sanyargassanak; mert becsületemre állítom, hogy ma már csak Istenem országát várom, melyet minden múlt bajom és viszontagságaim legjobb végeül látok fentartva számomra.“

Szívreható könyörgésekkel járt közben fiáért, kit szabadságától megfosztva s biztosságában veszélyeztetve látott, s kérte Erzsébetet, bocsássa szabadon őt is, mielőtt meghalna: „Esedezve kérem, úgymonda, teremtőnk és megváltónk Jézus Krisztus kinszenvedésének emlékére, még egyszer kérem hagyjon ezen országból valamely nyugvó helyre távoznom, hogy némi enyhet szerezzek folytonos fájdalmak által megtört szegény testemnek, s lelkiösmeretem szabadságával készíthessem

elő lelkemet Isten iránt, ki azt naponta szólítja... Börtöne már is minden jog és igaz alap nélkül megrontotta testemet... Nem marad egyebem lelkemnél, s hatalmában áll ezt is lekötöztetnie... Részesítsen azon örömben halálom előtt, hogy mindent kedvezőleg eligazítva látván közöttünk, testemtől megszabadult lelkem ne kénytessék Isten elé tárni siralmait azon igazságtalanságok miatt, melyekkel minket itt e földön illetni engedendett, de sőt ellenkezőleg önnel való békében és egyetértésben válván meg börtönéből, szállhasson fel hozzám, kihez fohászkodom, hogy alapos panaszaim és keserveim iránt fölségedet kedvezővé és hajlandóvá tegye."

Azonban kérelmei szintoly sikertelenek voltak mint fondorlatai. A boldogtalan, fogságra kárhoztatva, igazolta magát s nem nyert hitelt, könyörgött s meg nem halgattatott, összeküvéseket forralt és semmire sem mehetett. Utolsó terve, melyet ama váratlan esemény meghiúsított, ábrándkép volt. Hogy mint uralkodótárs léphessen Skóthon trónjára, előbb meg kellett volna szabadúlnia Erzsébet beleegyezésével, vagy erőhatalommal. Erzsébet azonban kevésbbé volt hajlandó mint valaha őt szabaddá tenni, fegyveres beavatkozás pedig Francia- és Spanyolország növekvő egyenetlensége és viszálykodása miatt létre nem jöhetett. Stuart Mária tehát egy gyermek király és két meggondolatlan kedvencz gyöngye támogatására volt szorítva, kik vissza nem helyezhették trónjára, melyet eljátszott, s helyre nem állíthaták azon vallást, mely uralma alatt bukott meg. Miért is ezen valósíthatlan terv szerzői mindjárt első lépéseik után elfogattak, a nélkül hogy a felforgatott katholicismus helyreállítását és az elűzött királynő visszahelyeztetését megkísérlelhették volna. Egy kedvezési tény felemlerte, egy merész fortély megbuktatta őket.

A rutheni várban véghezvitt csin óta több rendbeli forradalmak támadtak Skóthonban. A király képtelen volt azoknak elejét venni. Alig haladta meg tizenhat esztendejét. Korán fejlett elméjű s gyöngye jellemű lévén, értelemre Stuart Máriához, félénkségre Darnleyhez hasonlított. Két tudós tanítója Buchanan G. és Young P. iskolájában csakhamar tág ösmereket és műveltséget szerzett. Hét éves korában fenakadás nélkül fordította a szent írást latinból francziára s francziából angol nyelvre. Hittudományban avatott, okoskodásban éleselmű

volt. De orvosolhatlan gyöngeség és kora tettetés voltak főjellemhibái. Sőt azon háborgások melyek között született és növekedett, csak megrendítették nem edzették lelkét. Tekintély és akarat hijján, változékony hajlammal viseltetvén mulatag kedvenczek iránt, képtelen volt büntetni, de sőt gyakran sajnálatot sem érzett. Nem szerette anyját, nem utálta Erzsébetet, s egyaránt lehetett közeledésre bírni az egyikhez s elidegeníteni a másiktól. Helyzeténél valamint jellemgyöngeségénél fogva idegen befolyásnak lévén alávetve, vonzatva II. Fülöp pénze, indítatva Guise herczeg buzgalma, megrendítve Stuart Mária esedezései, ragadtatva Erzsébet ármányai által, egymásután majd katholikus összeesküvésekhez majd protestáns fondorlatokhoz járult, egyik párthoz sem ragaszkodván őszintén, és senkinek sem engedvén tartós uralmat maga felett.

Azonban a catholicismusnak a szigeten leendő helyreállítására és Stuart Máriának börtönéből való megszabadítására irányzott betörési tervek abban nem hagytak az ifjú király fogsága miatt a Gowrie pártnál. Guise herczeg, ki azokat II. Fülöppel s a pápával egyetértve s pénzük segedelmével valószínű volt, csak irányukat változtatta meg. A betörés Skóthon helyett, most Angolországban lett volna eszközendő. Guise herczeg abban állapotodott meg Lennox herczeg halála és Méneville visszatérte után, kit titkos megbizással küldött Edimburgba, hol terveinek ezen avatott ügynöke la Mothe Fénelon kíséretében érkezett meg, ki VI. Jakabnak hírül hozta anyja hozzájárulását a társas uralkodáshoz s beleegyezését az iránt, hogy a királyi czímet felvehesse s a kormány hatalmat gyakorolhassa.

Tassis K. J. 1583-i május 4-én ezeket írta a spanyol királynak: „A skóthoni ügyekben közbenjött változás óta, Hercules (Guise herczeg) Angolországra vetette szemeit, látni kívánván, vajjon ott nem indíthatná-e meg vállalatát. Anynyira vitte a dolgokat, hogy nem sokára végrehajthatóknak tartja. El van határozva személyesen indulni az angol királynő ellen, s bízik ő szentsége és fölséged támogatásában. Biztos alapra kívánván fektetni vállalatát, hogy azt sikeresen véghez vihesse, száz ezer tallért kér ő szentségétől s fölségedtől,

mely összeg mentől előbb rendelkezésére volna bizandó szükség szerinti használatra.“

Guise herczeg e tárgyban titkos értekezletet tartott a spanyol követtel a pápa küldöttjénél. Elég hatalmasnak s előkészültnek tartván a katolikus pártot, hogy Angolországban működhessék, nem akarta továbbra halasztani a betörést szeptember havánál. Úgy vélekedett, miszerint nehogy a francia király féltékenysége fölébresztessék, a betörés nem a spanyol király nevében intézendő, kinek csupán fegyvereket szolgáltatni s Irlandra melléktámadást intézni kellene, míg ő négy ezer ember élén, fivérével Mayenne herczeggel, s szövetségese a bajor herczeg, kit a rossi püspök 1578-ban Stuart Mária ügyének megnyert, német zsoldosokkal és a Német-Alföldön hozzájuk csatlakozandó angol száműzöttekkel, különböző pontokon Angolországba törnének, hol Allen tudor biztosítása szerint terjedelmes fölkelés támadna. Ámbár pedig a vállalat késleltetése bajjal és veszélylyel járt, Tassis bebizonyítja hogy lehetetlen azt tél előtt megindítani. Minélfogva a betörés a következő évre halasztatott.

Guise herczeg nem sokára megtudta, hogy a skót király a Ménevillel történt titkos megállapodáshoz képest Huntly, Crawford, Argyle és Marshal grófok segedelmével ügyesen szabaddá tette magát a szent-andrei várban s megmenekült az angol párt igája alól. Ezen szabadulási tény 1583-i június 27-én vitetett véghez. Az ifjú fejedelem ekkor ismét magához hivatá Arran grófot, s ismét felvállalta a Lennox féle tervet Stuart Mária érdekében. Augustus 19-én ezt írta Guise herczegnek: „Azon különös jó indulat és barátság, melyet anyám és úrnőm a királynő iránt, valamint irányomban is folyvást tanúsítani méltóztatik, mint azt leveleiből, s anyámnak augusztus 13-án kelt leveléből megtudám, melyben uraságod iránt való rendkívüli bizalmáról értesít s nézeteinek s tanácsának követésére buzdít, arra indítanak, hogy az uraságod részéről tett közleményeket elfogadjam. Mindaz, mit anyám megszabadítása s céljainak elérése végett szándékba vett, igen helyesnek s az előkészített eszközök igen alkalmasoknak látszanak előttem, csak ügyesen kell intézni a dolgot.“ Felkérte, küldenie Skóthoz Ménevillet vagy D'Entraiguest, kik mindketten szolgálai s ügynökei voltak.

Guisse herczeg augusztus 22-én Melino Rikhardot indította útnak Rómába, hogy számot adjon a pápának a vállalatról és segílyt kérjen tőle. Utasításaiban előadá a betörés tervét, s annak mily haderőkkel leendő végrehajtását, az Angolországban várt segílyt s a hozzájárulandók névsorát: „Miután, úgymonda, a skót királynő levele s országa főurainak vélekedésük szerint minden kellőleg el van intézve különösen a skót határszélén, hol majd a spanyol hajóhad partra fog szállani, az határoztatott, hogy négy ezer jó katona is elégséges, ha a spanyol király többet nem küldhetne. De szükséges, hogy ezen hajóhad kellő pénzösszeget hozzon tíz ezer belföldi katonának néhány hónapi zsoldjára, úgy szintén vérteteket, lándsákat s puskákat öt ezernek fölfegyverzésére. Miután pedig az előkészületek és intézkedések nagy változásoknak vetvék alá amaz országban, attól kellvén tartani, hogy az oly sok kézen forgó ügyek titka elhalasztásuk esetében könnyen fölfedeztethetik; miután továbbá a skót király úgy nyilatkozott, hogy szüntelen zaklattatván az angol királynő által, ki minden módon feltámasztani igyekszik pártját Skóthonban, bajosan fogja oly csodálatos módon visszanyert szabadságát Méneville urnak tett ígérete szerint megóvhatni, ha segítséget nem nyer: ennél fogva ő szentsége Guisse herczeg és minden katolikusok nevében felkérendő, miszerint némi bőkezűséggel szolgáltatasson pénzt, mire egyedül van most szükség, s egyszer mindenkorra a vállalat nagyságához mért összeget adjon, egyébiránt pedig Guisse herczegre bizza a mentől előbb s ha lehet még ez idén történendő végrehajtás gondját.”

Értesítette XIII. Gergelyt, hogy a támadási hadsereg Flandriában fog hajóra szállani, honnan aztán segítségére mehetnek; s hogy Anglia éjszakai partjain köt ki, hol a katolikusok örömmel fogadandják. „Ezek oly nagy számmal vannak, tevé hozzá, hogy kevés nap múlva húsz ezeren közülök lóháton csatlakozandnak a támadó hadsereghez, tudni illik: a skót határszél felől Morton gróf három ezerrel, Farnyhirst báró három ezerrel, Dacre báró négy ezerrel, Westmoreland gróf ezerrel, Northumberland gróf három ezerrel, Cumberland gróf ezerrel, Vorton báró és az új durhami püspök két ezerrel; mind ezen főurak Skóthon és azon kikötő szomszédságában vannak, hol a spanyol hajóhad partra száll. Sok más van

még az ország bensejében, mint Ruteland, Biethosburie, Worcester, Avinden grófok, s Montaigu algróf, kik kedveznek a vállalatnak, melynek sikeresítése végett, ő szentsége fölkéretik V. Pius pápa bullájának megújítására az angol királynő ellen, kinyilatkoztatván, hogy a katolikus királyt és Guise herceget bízta meg annak foganatosításával, s bűnbocsánatot hirdetvén mindazok számára, kik abban részt vesznek, s a durhami püspökké nevezendő Allen tudort jelölven ki személyének képviselőjeül a hadjárat alatt, pápai küldött minőségében.

Guise herceg hat nappal azután, augusztus 28-án Angolországba küldötte Mopo álnév alatt Paget Károly menekültet, ki a gall származású Morgan Tamással Stuart Mária özvegyi jövedelmeinek kezelésével volt megbízva Franciaországban s részt vett az érdekében történt valamennyi összeesküvésben. Paget, küldetésében melyet az elnyomott katolikusoknál teljesítendő vala, ime a következőknek kijelentésével volt megbízva utasításaiban: „Biztosítsa őket Hercules (Guise herceg) hitére és becsületére, hogy a vállalat czélja nem egyéb, mint a katolikus vallás helyreállítása Angolországban s ezen ország koronájának a skót királynőre való békés átruházása, kinek az jogszerű tulajdona. Mihelyt a dolog megtörtént, az idegenek kitakarodnak az országból, s ha valamelyik vonakodnék, Hercules fogadja, hogy haderejét a honfiakéval egyesítvén arra kényszerítendi.”

A pápa buzgón karolván fel ezen tervet, melynek végrehajtását a római udvar régen ohajtotta, sürgetve kérte II. Fülöpöt, fogna hozzá késedelem nélkül. II. Fülöp azt válaszoló szentszéki követje Olivares gróf közvetítése által, hogy maga is azt kívánja, de hogy még semmi sincs elintézve, s hogy Angliának hideg és nedves égálja a téli évszak alatt meg nem engedi az ottani táborozást. Egyébiránt biztosítá XIII. Gergelyt, miszerint haladék nélkül Flandriába szállíttatja a Terceire sziget meghódításáról visszatért katonákat, hogy négy ezeret Angolországba küldhessen, mikor majd e célra minden el lesz intézve. S mintha a vállalat sikere iránt kétség sem foroghatott volna fen, hozzátevé, „hogy ha majd Erzsébetet megbuktatták, az egész sziget egy fejedelem uralma alá jut, ez pedig katolikus kell hogy legyen. Szükséges e végből felvilágosítani az ifjú skót királyt tévedései iránt, hittudorokkal

való értekezletek által, s új házasságra indítani anyját, hogy így Angolországnak más örököse születhetvén, az e részbeni aggodalom visszatérítse őt az egyház kebelébe; ha pedig megrogzottnek mutatkoznék az eretnokségben, Isten egy katolikus örököst adjon a királynőnek a dolog orvoslására.“ II. Fülöp egyedül birván viselni a vállalat költségeit, pénzt adott az összeesküdtek rendelkezésére, hogy az előkészületekhez foghassanak.

Azonban ezen terv is felfödöztetett valamint a többi. Erzsébet kormányának ébersége felülmúlta II. Fülöp kormányának tevékenységét. Mindaz a mit egy részről az angol és skót protestantismus ellen koholtak, más részről a katolicismus megrontására irányoztatott. Fortélyt fortélylyal, ármányt ármánynyal, a tervezett betörést nyílt támadással, összeesküvést kémkedéssel vizsongozván, Erzsébet még egyszer alkudozást indított Stuart Máriával, szabadulásának reményével kecsegtetvén, melyet megghiúsítandó volt; VI. Jakabhoz küldé a cselszövő Walsinghamot, hogy ismét magához térítse ezen ifjú és gyöngé királyt; Angus, Mar, Gowrie grófokkal s a többi skót menekültekkel hadjáratot tervezett Skóthon ellen, hogy nyílt hatalommal megbuktassa Arran grófnak újból megalapított hatalmát; pártoltatta a németalföldi fölkelőket Alençon herczeg segítségével, s feldúlatta az indiai gyarmatokat Drake által, saját tartományaiban támadván meg II. Fülöpöt, s végre a katolikusoknak ellene intézett legtitkosabb terveit is ki tudta ügynökei által. Walsinghamnak mindenütt voltak kémei. Megvesztegette Cherellet, Castelnau de Mauvissière francia követ titkárát; megnyerte Douglas Archibaldot, kit VI. Jakab meghitelt Erzsébet udvaránál s ki be volt avatva Stuart Mária bizalmába; eltántorította Fowler Vilmost, Lennox Margit grófnő hajdani szolgáját, kinek hűsége már is gyanús volt a bizalmatlan fogolynő előtt. Stuart Mária levelezése és titkai általok kiszolgáltattak Erzsébet miniszterének.

Ezen kémek segedelmével és függetlenül egy más, Erzsébet személye ellen intézett összeesküvéstől, mely Arden és Somerville nemeseknek s egy Hall nevű papnak tulajdonítatván, halálra ítéltetésüket vonta maga után, Walsingham 1583-ik év végén nyomára jött az Angolország megtámadására vonatkozó nagy tervnek. Megtudta hogy Paget álnév alatt az

országba érkezett, a katolikusok főbbjeivel találkozott, s összebeszélt sir Throckmorton Ferenczczel, Throckmorton János chesteri főbíró fiával, ki csak az imént fosztatott meg hivatalától Leicester befolyása következtében. Walsingham befo-gatta sir Throckmorton Ferenczet. Szintén letartóztatta Percy Henriket az új Northumberland grófot és fiát, a tanács elé idéztette Arundel grófot, nejét, bátyját és fivérét, mialatt Paget lord és Arundel Károly elrémülván a szárazföldre menekültek. Sir Throckmorton Ferencz három ízben vonatott kínpadra, a nélkül hogy valamit vallott volna; azonban negyedszerre min-dent beösmert, kinyilatkoztatván, hogy ő jelölte ki az angol kikötőket, hol a betörésnek történni kellett, s ő szolgáltatta a hozzájárulandó katolikus főurak névsorát, s hogy II. Fülöp, követje Mendoza s Guise herczeg voltak a vállalat tervezői s ez utóbbi lett volna végrehajtója. Ambár pedig utólagosan visz-szavonta vallomásait, s még a vérpádon is ez értelemben nyilat-kozott, Throckmorton mint felségáruló halálbüntetést szenvedett.

Erzsébet elhatározta a spanyol követ elmozdítását, kinek jelenléte államaiban s előjogai személye körül módot nyujtot-tak fondorlatai bátorságos és merész folytatására. Diplomati-kailag négy évvel előtt hasonlott meg II. Fülöppel, mintsem nyílt harcra kelt ellene. 1584-i január 18-án Mendoza An-golország korlátnokához hivatott, kit Leicester, Howard fő-kamarás, Hunsdon és Walsingham társaságában talált. Ez utóbbi emelt szót olasz nyelven, s kijelenté Mendoza előtt, „hogy ő fölsége a királynő igen elégedetlen viseletével, miután felháborítani igyekezett országát, összekötetésbe lépett a skót királynővel, kitől leveleket vett; egyetértve Guise herczeggel meg akarta szabadítani fogságából, s összebeszélt Throckmorton Ferenczczel, s ennek Franciaországából érkezett egyik testvé-rével, valamint Northumberland gróffal; minélfogva a királynő azt kívánja, hogy országából tizenöt nap alatt eltávozzék.” Mendoza zavarodás nélkül felelt, miszerint ezek álmképek, s hogy nem tanácsolhatott a skót királynőnek oly dolgokat, melyek vesztére vezették volna; hogy egy oly állású férfi mint ő nem szokott fontos ügyeket tárgyalni állapotodtság és belá-tás nélküli fiatal emberrel mint Throckmorton; hogy soha sem beszélt Northumberland gróffal, s hogy cselekedetei igen külön-böztek azoktól, melyeket a királynő és miniszterei ura a király

államai ellen intéztek. Elősorolván ezen ellenséges tényeket, hozzátevén, miszerint nem szokása maradni, hol nem szívesen látják, s hogy elhagyja Angolországot, miután e részben futárt indítandott ő katólikus fölségéhez.

Erzsébet miniszterei ekkor felállván kijelentették, hogy haladék nélkül távozzon el, ha úrnőjük által megfenyítettetni nem akar. Mendoza büszkén felelt, hogy sem az angol királynőt sem bárki mást a világon nem illeti a biráskodás viselete felett, melyről egyedül urának a királynak tartozik számot adni; hogy ez alkalommal senki közülök ne merészeljen többre menni ellene, ha csak nem karddal kezében; hogy tréfának veszi a királynő által szándékolható megfenyítetését; hogy szíves örömet fog eltávozni, mihelyt útlevelét megkapta, s hogy miután nem volt vele mint békeministerrel megelégedve, iparkodni fog hogy mint harczminister vivja ki méltánylását.

A büszke spanyol ezen szavak után magukra hagyta s január 29-én Angolországból eltávozott. Megérkezvén Madridban, előadta II. Fülöpnek Skóthon ügyeit, ki igen meg volt elégedve viseletével, s azonnal tizenkét ezer tallért küldött Tassinak Stuart Mária rendelkezésére. II. Fülöp nem sokára más helyütt alkalmazta merész és fondor követjét, hol leginkább mozdíthatta elő terveit Angol- és Francziaországra nézve. Alençon herczegnek 1584-i június 10-én Château-Thierryben történt halála után, Mendozát küldötte Medicei Katalin s III. Henrik üdvözlésére, s csakhamar meghitelte őt udvaruknál Tassis helyébe, ki a flandriai hadsereg főfelügyelőjévé (veedor general) neveztetett. Párisból, hol felindította a Guiseket s lelke volt a ligának, Mendoza gyűlöletével s fondorlataival üldözte Erzsébet királynőt, ki ép oly buzgó mint fáradhatlan ellenséget talált benne.

Ugyanakkor, midőn kiűzte Mendozát s meghíúsította II. Fülöp és Guise herczeg szándékát, Erzsébet maga kísérlette meg felforgatni Stuart Mária pártját Skóthonban, a száműzöttek segedelmével, kik elhagyták menhelyeiket, hogy ott fölkelést támaszszanak. Gowrie gróf Dundeebe ment, Angus és Mar grófok és Glammis lordfi april 22-én ötszáz lovassal Stirlingbe érkeztek. Azonban VI. Jakab és Arran gróf értesülvén tervükről, tizenkét ezer emberrel ellenök indultak.

Gowrie elfogatott s lefejeztetett. Angus, Mar, Glamis s párt-hiveik Angolországba futni kényszerültek, fölségárulóknak nyilvánítottak, s Arran még nagyobb hatalomra vergődven, ellenmondás nélkül kormányozta a skót királyt s királyságot.

A két párt tehát egyaránt kudarczot vallott. Az Angolország ellen intézett katholikus haditerv meghiúsítottatott mielőtt felkarolták volna, Skóthonban pedig a protestánsok betörése mindjárt kezdetiben visszaverettetett. Erzsébet ekkor másképp igyekezett elhárítani azon veszélyt, mely Stuart Mária hosszú fogsága s Arran ellenséges indulata következtében támadhatott ellene. Ezen veszély annál félelmesebbé válhatott reá nézve Angolországban, minthogy egymásután elvesztette az 1584-ki június 10-én Château-Thierryben meghalálozott Alençon herceget, s az Oraniai herceget, kit a spanyolok és jezsuiták egy vakbuzgó bérencze ölt meg Delftben július 10-én. II Fülöp majdnem egyszerre menekülván meg a tiz katholikus tartomány főnökétől s a hét protestáns tartomány stathouder-jétől s elősegítettvén az ügyes parmai herceg által, úgy látszott ismét hatalmába ejti egész Németalföldet, s onnan aztán könnyű szerivel megszállja Angliát. Erzsébet ezen aggályos helyzetben azon volt, hogy megfossza egy időre II. Fülöpöt Stuart Mária hozzájárulásától és Arran közreműködésétől, egyezkedésre lépván velök. Ez nem volt bajos feladat. A nagyravágyó Arran mindent felkarolt mi hatalmát megszilárdíthatá, és Stuart Mária oly igen megúnta börtönét, hogy minden áron kész volt visszaszerezni szabadságát.

Egy felöltő találkozás folytán, mely Foulden Kirken történt Berwick közelében VI. Jakab kedvencze és Hunsdon gróf között, a régi alkudozások ismét megindítottak Angol- és Skóthonnak szorosabb egyesítése s a két királynő kibékítése végett. Az ifjú Gray Patrick ezen kettős célból mint VI. Jakab követje Londonba küldetett. Ezen vonzó szellemű, de kiválóan fondor férfiú Arrannal egyaránt részesült a király kegyeiben. Katholikus volt, a francia udvarnál növekedett, meghitt viszonyban élt a Guisekkel, birta a glasgowi érsek bizalmát, ösmerte Stuart Mária terveit és különös ragaszkodással látszott viseltetni érdekei iránt. Miért is ezen fejedelmű, ki akkor tájban Nau nevű francia titkárát küldötte Londonba szabadulása föltételeinek megvitatására, teljes bizal-

mat helyezett Gray master hűségében. Egészen felhagyni látszott nagyratörékvésével. Egészsége oda volt, türelme kifáradt, képzelete elkomorult. Sokat szenvedett börtönében. Gyalázatos hírek terjesztettek róla Shrewsbury gróf neje által, kinek őrizetére már oly régen bizta volt Erzsébet. Shrewsbury grófnő azt állította, hogy szoros meghittség támadt közte és férje között, s hogy teherbe esett.

Érzékenyen sértve ezen rágalom által, melyet a grófnő kénytelen volt visszavonni, a felindult fogolynő keservesen panaszkodott e miatt. Sőt hogy gyanússá tegye Shrewsbury grófnőt, tudatta Erzsébettel amannak gyalázó közleményeit az angol királynő szerelmeiről, boszút akarván állani két ellenségén, tervszerű haraggal jelentvén fel az egyiket és sértvén a másikat. „Istenemet hívom bizonyságul, így irt Stuart Mária Erzsébetnek, hogy Shrewsbury grófnő következőket beszélt nekem fölségedről, ilyforma kifejezésekkel. . . . Először, hogy az egyik (Leicester gróf) kinek a grófnő állítása szerint palotahölgye előtt házasságot ígért, számtalanszor hált önnel oly szabadosan és meghitten mint férj és nő élnek egymással, . . . hogy házassága véghez nem mehet, s hogy soha sem lesz hajlandó lemondani szabadságáról, mely szerint mindig új meg új kedvesekkel szerelmeskedhessék és mulathasson; sajnálkozva említé tovább, hogy meg nem elégszik master Hattonnal s még egy más belföldivel, hanem egy Simier nevezetű idegen-nel is becsstelenkedett, meglátogatván őt éjszakának idején egyik hölgye szobájában. . . . hol megcsókolta s mindenféle gyalázatos meghittséget művelt vele. . . . hogy hasonló kicsapongást követett el amannak urával Alençon herczeggel, kit egy éjjel szobája ajtaja előtt fogadott egy ingben s hálóköntőseben, s aztán magához bebocsátván, három óra hosszat vele volt.“ Ezen sajátságos levél, melyben Mária mindazt elmondá Erzsébetnek, mit Shrewsbury grófnő beszélt előtte a királynő féktelen szenvedélyéről Hatton alkanczellár iránt, határtalan hiuságáról, melynél fogva szívesen hallotta s hinni látszott, hogy nem mertek szemébe nézni, mert arcza fénylett mint a nap; indulatos viseletéről a személyét környező hölgyek iránt, kik közül az egyiknek eltörte az újját, másiknak pedig asztalnáli szolgálat közben kezét szúrta meg késsel; végre undorító betegségéről, mely nyílt sebben nyilatkozott a lábán, ezen

különös s Erzsébet jóvoltának megnyerésére nem igen alkalmas levél valószínűleg nem jutott ezen királynő kezeihez.

A skót királynő megszabadítása mindazonáltal tárgyalás alá vétetett Londonban Nau titkár és az angol ministerek által. Nau ez utóbbiaknak emlékiratot nyújtott át, melyben a föltételek olyformán alapítottak meg, mint 1569-ben Wingfieldben, s 1570-ben Chatsworthban. Hozzátéteget, miszerint Stuart Mária kieszközli, hogy azon pápai bulla melyel az ő érdekében Erzsébet trónvesztettnek nyilvánított, visszavonassék; lemond minden összeköttetésről ez utóbbinak alattvalóival s nem fogja őket háborúra indítani vallásos vagy politikai ürügy alatt; sem pártolni azokat, kik már is pártütésben bűnösök s mint árulók elítéltetvék; nem fog közreműködni a külföldi fegyedelmekkel Anglia felháborítására, sőt ellenkezőleg ezt kultámadás esetében teljes erejével védelmezendi; Erzsébettel védelmi- és daczszövetségre lép; kezeseket állít további viselkedésének biztosításául eltávoztakor Angolországból; semmi újítást nem hoz be Skóthonba vallás dolgában, a magáénak szabad gyakorolhatását csupán személye és szolgálai részére igényelhetvén; közbocsánatot hirdet minden bántalmakra nézve, melyeket szenvedett; kieszközli a skót száműzöttek visszatérhetését, ha hódolatra térnek, s jó nővére az angol királynő tanácsa és helybenhagyásával házasítandja meg királyi fiát.

Ezen alkudozás folyama alatt Erzsébet még közelebb értesítést nyert az ellene europaszerte forralt összeesküvésekről. Creighton jezsuita és Abdy skót lelkész dán kalóz által elfogatván Walsinghamnak kiszolgáltattak. Irományaik melyeket széttéptek ugyan, de melyeknek darabjai összeillesztettek, s a kintpadra vont Creighton vallomásai, részletesen fölfedezék a szárazföldi katolikus párt terveit, valamint előbb Throckmorton Ferencz vallomásai megösmertették az angolhoni katolikusok intézkedéseit. A protestáns közvélemény hatalmasan felháborodott, s rettenetes viszontorlással fenyegették Erzsébet s a reformált vallás elleneit, bárkik lettek légyen. Társulat létesült és iratott alá az országban, melynek tagjai kötelezték magukat, halálra üldözni azokat kik a királynő élete ellen törnének, sőt azon nő is, kinek érdekében ily merény forratatnék vagy elkövettenék.

Az angol parlament, ezen előzmények után összegyűlvén két billt fogadott el, Stuart Mária és a katolikusok ellen intézettek. Ezen törvények elsejénél fogva a királynő erőszakos halála esetében, Stuart Mária és nemzedéke az angol koronára való minden jogától megfosztatott, a társulat szövetségesei pedig felhatalmaztattak mindazoknak halálos üldözésére, kik a királynő élete elleni merényben egy, huszonnégy biztosból álló törvényszék által bűnösöknék nyilváníttatnának. A második törvény által minden katolikus angol lelkész, kit római püspök szentelt fel, ha negyven nap múlva az országban éretik, fölségárulónak, a ki pedig felfogadná vagy pártolná hűtlennek, az ez iránt tudomással bíró ha fel nem jelenté, a királynő tetszése szerinti pénzbírsággal vagy fogsággal büntetendőnek, a külföldi papnöveldek tagjai, ha ezen törvény kihirdetése után hat hónappal Angolországba vissza nem térnének, árulók gyanánt fenyítendőknék, az engedély nélkül oda művelődés végett távozandók a szüleik utáni vagyonban való örökösödésből kizárandóknak, azon szülők pedig kik gyermekeiket oda küldenek, száz font sterlingnyi bírsággal sújtandóknak nyilváníttattak.

Ezen intézkedések elremítették a skót királynőt, ki halálának előzményeit látta azokban. 1584-i augusztus 25-én Sheffieldből Wingfield várába helyeztetvén át, sir Sadler Ralph és Sommers bizattak meg őrizetével Shrewsbury gróf helyébe. Midőn megösmertették vele a társulati okirat tartalmát, felajánlotta hozzájárulását, mi megtagadtatván, egy hasonló értelmű nyilatkozatot irt alá. Értésére esvén, miszerint Gray master különbséget kezd tenni az ő (Stuart Mária) és fia érdekei között, megirta neki, óvakodjék attól, nehogy kétségbe vonja ama királyi címet, mely róla szállt fiára, kit a kormány hatalom teljes gyakorlásában szándékszik hagyni, csupán az anyai tekintélyt tartván fen maga számára, miután bajai és unalmi kedvét szegték minden egyébre nézve. Azon időtájban csak nyugalomra vágyott. Ez értelemben irt 1585-i január 5-én a glasgowi érseknek oda nyilatkozván, hogy fiára szándékozik bízni Skótország ügyeinek és állapotának kormányzását. "Béke Erzsébettel, hatalom VI. Jakab kezeiben, szabadulás maga részére, im ezek voltak a sokszor megcsalatott fogolynő utolsó vágyai.

Csakúgy járt ezuttal is. Néhány nappal utóbb az alku-
dozások megszűntek, szerény reményei elenyésztek, Gray
master elárulá, fia elhagyta s az angol királynő Wingfield vá-
rából a komor Tutbury várba viteté. Mi volt ezen rögtöni
változás s ez uttal végképeni meghasonlás oka? Új összees-
küvés fölfedeztetése Erzsébet élete és a szárazföldi katho-
likusok egyesülése a protestáns ügy ellen. A gall Parry Vil-
mos Walsingham titkos ügynöke, egyik társát Nevilt felszólí-
totta Erzsébet meggyilkolására. Vajjon vesztét kívánta-e
Nevilnek, jutalmat reménylven ha feljelenti, vagy pedig csak-
ugyan megakarta öletni az angol királynőt, mire állítólag
VIII. Gergely pápa, Raggazoni pápai követ, és Como bi-
bornok s államtitkár felszólították, kikkel földije a szintén gall
származású fáradhatlan Morgan által összeköttetésbe jött? Ba-
jos megfejteti. Hasztalanul hivatkozván kétes mivoltú szolgál-
ataira, Parry a fölségárulók kín halálával bűnhődött, élve fosz-
tatván meg beleitől. Elrémíttetvén ezen összeesküvések által,
s attól tartván, hogy az Oraniai herczeg sorsára jut, Erzsébet
növekvő gyanúval követte a katolikus párt terveit személye,
koronája és ügye ellen, s még nagyobb erélylyel s előrelátás-
sal igyekezett azokat megghiúsítani. Különben is a pillanat
döntő lett reá nézve.

Alençon herczeg halálával a catholicismus új lendületet
nyert Francziaországban s a vallás a királyságon felül emel-
kedett. Akkoráig a koronaörökös mindig katolikus volt.
Először történt, hogy a két alapelv, melyeken az ős franczia
királyság birtoklása eredetétől kezdve nyugodott, a férfi első-
szülöttség politikai elve s a katolikus igazhitűség vallás elve
nem egyesültek ugyan egy személyben; a kálvinista hitű Na-
varrai király levén a korona vérség szerinti örököse. Az erre
támadt elvtusában a vallás elsőbbséget nyert a kormány sza-
bályon. A buzgó katolikusok, kiknek élén a lotharingiai
házból származott herczegek állottak, II. Fülöp indítására
megváltoztatták az elsőszülöttségi rendet, s Bourbon biborno-
kot ösmerték el III. Henrik utódjául. A Liga megalakúlt,
Guisse herczeg és Bourbon bibornok titkon szövetkezve a spa-
nyol királylyal, ki háromszáz ezer aranyat juttatott számukra,
Reimsben kitűzték a polgárháború zászlaját s a nemoursi bé-
kekötés által III. Henriket türelmi közhirdetményeinek vissza-

vonására s a protestánsok ellen irtó háborúra kényszerítették. Ugyanakkor az új pápa V. Sixtus egyházi átokkal sujtotta Navarra királyát és Condé herceget. A pápa, a spanyol király, a savoyai herceg s a liga francia tagjai, részükre térítvén III. Henriket, egyetértettek hogy támadást intézzenek a protestantismus tűzhelye Genf ellen, meghódítsák a németalföldi kalvinistákat, eltiporják a francia hugonottákat, s inkább mint valaha hajlandók voltak felhasználni Stuart Máriát a presbyteriek s angolhitűek ellen Nagy-Britanniában.

A míg így II. Fülöp mint a katholicismus tevékeny és félelmes főnöke tűnt fel, Erzsébet az európai protestantismus élére állott, haladék nélkül öszpontosítván erejét, s szervezvén ellentállását, 1585-i augusztus 10-én szövetségre lépett Németalfölddel, s csakhamar hat ezer embert küldött az egyesült tartományokba Leicester vezérlete alatt. Szorosabb frigyet kötött a navarrai királlyal; megbuktatta Arran uralmát Skóthonban, Angus és Margrófok s a Hamilton nemzetség főnöke Arbroath lord által, kik általa megbékítettvén s pénzzel gyámolittatván, nyolcezer ember élén hazájukba értek s ott könnyű szerivel kivívták a főhatalmat s az ifjú király vezetését. Ezen forradalom által, melynek következtében a számüzött presbyteri lelkészek visszatértek Skóthonba, a protestantismus egész erejében helyreállított, s védelmi és dacszövetség készítettett elő VI. Jakab és Erzsébet között, mely 1586-i ápril 1-én létesült is, oly czélból hogy a sziget ellen intézendő támadás egyesült erővel visszaveressék. A midőn így gondoskodott a protestáns ügy védelméről Németalföldön, Francia-, Angol- és Skóthonban, Erzsébet királynő szorosabb őrizet alá helyezte Stuart Máriát. Sőt miniszterei még többre mentek. Ezen félelmes s a katholicusok által inkább mint valaha királynőül kívánt fogolynő életét saját úrnőjük fenmaradásával ellenkezőnek, az angol koronára emelt igényeit pedig az országra nézve veszedelmeseknek s a vallás tekintetében felforgatóknak tartván; azon voltak, hogy eltegyék láb alól.

Tizedik fejezet.

Az angol kormány újabb szigora Stuart Mária irányában. — Ezen fejedelemnő felindulása és panasza fia ellen. — Tartózkodása Tutburyban és Chartleyben sir Paulet Amyas puritánus őrizete alatt. — Elcsüggedése. — Nem vehet s nem írhat leveleket, s nem fondorkodhatik a nélkül hogy az angol kormány észre vegye. — A katolikus párt újabb cselszövényei a szárazföldön s a szigeten. — Erzsébet megöletésének s arra következő betörésnek terve. — Ballard lelkész és Savage kapitány elindulnak Franciaországból, hogy azt véghez vigyék. — Babington és barátjai hozzájárulnak az összeesküvéshez. Ösztönöztetésük Stuart Mária szárazföldi ügynökei Morgan T. és Paget K. által, s II. Fülöpnek és Mendozának e részbeni értesítettetésük. — Stuart Mária be nem avatattik övéi által az Erzsébet élete ellen forralt merénybe. — Megújított levelezései a betörésre vonatkozólag. — Walsingham államtitkár eszközei, melyekkel Stuart Máriát az összeesküvésbe bonyolítani igyekszik, értesülvén arról kémei által. — Gifford Gilbert árulása, ki közvetítőül szolgált Stuart Mária és az összeesküdtek levelezéseinél. — Az összeesküvés előhaladása. — A Hamilton és Gordon nemzetségek és Guise herczeg ajánlatot tesznek II. Fülöpnek. — Ez megparancsolja a németalföldi kormányzó Parma herczegnek, hogy seregével Angolország felé vitorlázzon, mihelyt megtudta Mendozától Erzsébet halálát. — Az összeesküvés főnöke Babington levele Stuart Máriához és emezé Babingtonhoz. — Ezen levelek Walsinghammal közöltetnek és Phelipps által megfejtetnek. — Ez utóbbi Chartleyben tartózkodik, hogy kéznél legyen a döntő pillanatban. — Walsingham, miután titkos indításai által sikerült Stuart Máriát az összeesküvésbe fenni, s ez iránt elegendő bizonyságokat szerzett, Ballard, Savage, Babington és barátjai elfogatását eszközölteti. — Stuart Mária rögtön Tixalba helyeztetik át; titkárai Nau és Curle elfogatnak s papirosai elkoboztatnak. — Babington és bűntársai ellen indított vádpör. — Vallomásaik, elítéltetésük, haláluk. — Nau és Curle vallomásaik. — Stuart Máriának törvényszék elé állíttatása és elítéltetése elhatározatik.

Mindezen összeesküvések fölfedeztetése után Stuart Mária szigorúbb fogságra kárhoztatott Erzsébet megdöbbsent s felingerült kormánya által. Eltávolíttatván Shrewsbury gróftól, ki tizenöt éven túl szives és nyájas öre volt, hogy sir Sadler Ralph és Sommers szigorúbb felügyeletük alá helyeztessék, 1585-i január 13-án tél közepén a wingfieldi várlakból az om-ladozó Tutbury várba vitetett. Ez volt legkényelmetlenebb lakása hosszú fogsága alatt. Istálló nem létezett, s a használatára szánt tizenhat paripa Sheffielden maradt. Azok nélkül, úgymonda Burghleynek, inkább érzem fogságomat mint valaha. Lábai szerfelett meggyöngyülvén csúz és tétlenség következtében, járni nem birt s szabad levegőt nem élvezhetett. Ezen,

Stafford grófságban, terjedelmes róna közepén fekvő magaslatra épített, s minden oldalról szélről csapkodott, repedezett falú, hideg, nedves, egészségtelen, hiányos butorzatú vár lakhatlan volt úgy reá mint számban megfogyott szolgálira nézve.

S csakugyan beteg is volt ott folyvást. Lakása kényelmetlenségéhez a fogság szigora is járult, midőn 1585-i május elején Sadler és Sommers helyett Paulet Amyas bízott meg őrizetével. Ezen szigorú puritánus egy ideig követ Párisban, Leicester barátja s Erzsébet híve volt, utálta a katholikusokat s nem ösmert szivességet s könyört fogolynője iránt. Stuart Mária csak az ő társaságában sétálhatott tizenhatsz fegyveres kíséretében, kik pisztolyt tartottak kéznél. Sőt alamizsnát sem küldhetett a vár alatti helység szegény lakóinak, s keserűen panaszolta hogy ezen keresztény vigasz megtagadtatott tőle, nem létezvén, úgymonda, oly szegény, hitvány s elvetemedett bűnös, kit abban valaha törvény gátolt volna. Hire futván, hogy Mária menekülési kísérletet tett, Paulet következő szörnyű szavakat írta a lord kincstárnok megnyugtatósaúl: „Mária csak részemről nagy hanyagság esetében szabadulhat ki. Ha erőhatalommal támadtatom meg, Isten kegyességénél fogva biztos vagyok benne, hogy ő előbb hal meg.“

Ezen hajthatlan férfiú őrizete alatt Mária titkos levelezést nem folytathatott. Valamennyi, Franciaországból hozzá intézett s jelbetűkkel irt sürgönyök III. Henrik követje Castelnau de Mauvissière, s elutazása után utódja l'Aubespine de Châteauneuf kezei között maradtak, ez utóbbi 1585-i augusztus vége felé érkezvén Londonba. Mária mint fogoly lehető legboldogtalanabb, mint királynő teljesen reménytelen s mint anya gyötrő búgond martaléka volt. Ez időben fia, Gray master befolyása következtében visszautasította ama társítási tervet, melynek tárgyalására Nau Londonba érkezett, s kevéssel utóbb szövetségi szerződés által Skóthont Angolországgal frigyesíté. Nagyon felindult e miatt, s utóbb mély csüggedésbe esett. Leveleiben boszúsan és fenyegetőleg kelt ki fia viselete ellen, kit elfajúlnak, hálátlannak, engedetlennek s rossz kormányzottak nevezett: „Fiamúl el nem ösmerem, megátkozom s kitagadom mindenből nem csak mit bir, de általam másutt igényelhetne,“ így szólt, azt kívánván, hogy mit a skótok ellene mások indítására elkövettek, mindazt most fia ellen is véghez

vigyék, s külföldiek hódítsák meg országát, melyet átenged részükre. Azután így folytatá: „Nem kétlem sőt bizonyosan tudom, hogy a kereszténységben akár hány örökösöm akad, kik majd erősen meg tudják markolni, mit kezeik közé szolgálatok, aztán pedig nem bánom bármi történiék testemmel, mentől rövidebb az út annál jobb.“

Egyébiránt azt állította, miszerint csupán azért kívánt egyességre lépni fiával, hogy annak rendje szerint reá ruházhassa Skóthon kormányzását, be sem akarván lépni hajdani országába. Csak menekülni ohajtott rabságából, melyben oly sokáig sínlett, s elhagyni azon szigetet, hol annyit szenvedett, lemondván ott minden jogáról. Késznek nyilatkozott minden föltételek elfogadására, csak hogy sanyargatott testének s lelkének némi nyugalmat szerezzen, mielőtt közel végét érne. Azonban igen is jól átlátta, hogy semmi áron sem akarják szabaddá tenni, s éleselműleg s fájdalmasan mondá: „Folyvást a régi mentségeket hozzák fel a múlt időkből, majd változást Skóthonban, majd háborgást Franciaországban, majd ismét összeesküvést Angliában, egy szóval minden legcsekélyebb újítást, mely a keresztény világban előfordulhat; úgy hogy majd akkor fognak visszahelyeztetni, midőn, mint a gyermekek mondani szokták, az egész emberiség egyetért s meg lesz elégedve. Isten segítsen s pártoljon mindenhatóságában, s örök igazságánál fogva ítéljen köztem s ellenségeim között, valamint reménylem hogy előbb utóbb meg fog halgatni.“ Miután egy évig maradt Tutburyban, 1585-i deczember vége felé Chartley várba vitetett Stafford grófságban, hol több kényelmet, de szintoly szigorú fogságot talált.

De nem vehetvén részt pártja fondorlataiban, ez annál nagyobb buzgalmat fejtett ki érdekében. Az összeesküvések természetesen szaporodtak ama rendkívüli körülmények között, midőn Európában a katholicismus és protestantismus két nagy érdeke forgott koczán Németalföldön úgy mint Francia-, Angol- és Skótországban. Az angol menekültek hazájukba visszatérni ohajtván s a számüzött papok, kik a sziget vallásos megtérítését tűzték feladatúl, kedvezőnek tartották a pillanatot, hogy Erzsébetet megbuktassák, és Stuart Máriát trónra emeljék. II. Fülöp, ki valamennyit zsoldjában tartotta, két ezer aranyat adván évenként a reimsi növendékház igazgatójának,

Allen tudornak, hónaponként száz aranyat Westmoreland grófnak s ugyanannyit Paget lordnak, s nyolczvan aranyat Arundel Károlynak, dijjaztatván Paget Károlyt és Throckmorton Tamást, s hónaponként negyven aranyat juttatván Morgannak még a Bastilleban is, előmozdította fondorlataikat Erzsébet ellen, s ismét felkarolá Guise herczeggel Angolország megtámadásának régi tervét. Ez úttal a királynő megöletése katonai betöréssel volt kapcsolatba hozandó.

Végrehajtását legelőbb Savage János katolikus angol vállalta magára, ki mint tiszt szolgált volt a parmai herczeg spanyol hadseregében. Keresztül utaztában Reimsen hontársaival és növendékházbeli hitsorsosaival jött össze s szolgálatairól beszélt Hodgson lelkész és Gifford Vilmos tudor előtt. Ez utóbbi értésére adá, hogy sokkal nagyobb szolgálatot tehetne, megölván a királynőt. Savage eleinte habozni látszott s bajosnak állítá egy ily merény végrehajtását. Gifford Vilmos eloszlatá kétségeit, azt állítván, hogy egy eretnek, vallás-üldöző s a pápa által kitiltott fejedelemlő halála törvényszerű és méltó dolog, s hogy országára nézve hasznosabbat s a mennyei üdv elnyerésére alkalmasabbat nem tehet, mire nézve a többi tudorok is egyetértőleg nyilatkoztak a növelében. Három hét alatt rábeszéltetván, Savage elvállalta hogy megöli a királynőt; abban állapottak meg miszerint törrel vagy gyilokkal fogja kivégezni, meglesván őt egy csarnokban melyen át kápolnájába megy, vagy midőn majd kertjében sétál, vagy végre midőn csupán hölgyeitől környeztetve szabad levegőt szí. Savage, kinek szándéka közöltetett Paget Károlylyal és Morgannal, Angolországba ment hogy azt végrehajtsa.

Ugyanakkor még egy más ilynemű merény is koholtatt. Ballard János lelkész, miután öt vagy hat évig bejárta Angolországot különböző irányban s különböző álöltözetben, s megszilárdította az ottani katolikusokat vallásukban s Erzsébet elleni gyűlöletükben, 1586-i bőjtkor Francziaországba visszatért. Értekezett Paget Károlylyal, Morgannal és Mendozával az Angolország ellen intézendő betörés és a skót királynő megszabadításának eszközei iránt. Ezen értekezlet alkalmával Paget Károly úgy nyilatkozott, hogy a vállalat nem sikerülhet Erzsébet életében. Ballard értesítettván Savage szándékáról, visszatért Angolországba Fortscue kapitány neve alatt, hogy

módot találjon ama czél elérésére, mely után vallás és szenvedély által indítatva küzdött a katolikus párt. Május 22-én Londonba érkezvén, négy vagy öt nap múlva egy ifjú nemes-sel Babington Antallal ösmerkedett meg, ki Dethickből való volt Derby grófságban.

Babington jó házból származott, tekintélyes vagyonnal, élénk elmével s elegendő képzettséggel bírt, buzgón ragaszkodott a római valláshoz s meghitt viszonyban élt a legelőbbkelő ifjú urakkal Londonban és a grófságokban. Négy évvel azelőtt Babington megösmerekdvén Párisban Morgannal s általa a glasgowi érseknek bemutattatván, megnyerett a skót királynő részére, kinek buzgó hive s lovagias szolgálja lón. Visszatérvén Londonba, két éven át közvetítőül szolgált Stuart Mária, a glasgowi érsek, Paget és Morgan levelezéseinél. Mióta azonban Stuart Mária nem volt többé Shrewsbury gróf őrizete alatt, a levelezés félbenszakittatott s Babington vonatkozásai a párisi menekültekkel s a tutburyi és chartleyi fogolynővel megszűntek. Midőn Ballard vele találkozott, igen el volt csüggedve s kész elhagyni Angolországot s valamely szárazföldi katolikus országba vonulni, hogy ott tölthesse hátralévő napjait.

Az összeesküdtek küldöttje csakhamar ismét felbuzdította Babington hűségét Stuart Mária iránt. Csakhogy Babington egy véleményen volt Paget Károlylyal, képtelennek tartván a betörést Erzsébet élteben. Megtudván Ballardtól, hogy a betörést a királynő halála fogja megelőzni, buzgón hozzájárult ezen vállalathoz; de sokkal fontosabbnak tartván, mint sem hogy az egyes személyre bizassék, öt nemest kívánt Savage mellé adadni, kiket barátjai között fogna találni. Rábirta Barnwell Patrickot egy irlandi nemes család ivadékát, a Lancaster grófságból származott Charnock Jánost, s Abington Edvárdot a palotai kincstárnok fiát, hogy a gyilkosságot Savageal elkövessék. Ezen háromhoz csakhamar két mást is csatolt, a királynő egyik díjazott nemesét Tilney Károlyt, kit Ballard nem régiben katolikus hitre térített, és Chidioc Tichbournet, kit élénk vonzalma tett hajlandóvá Babington minden terveire. Több más barátja, mint Windsor lord testvére Edvard; az igen előkelő származású Salisbury Tamás Derby grófságból; a Surreybe való Gage Robert; a Lancaster grófságbeli Travers János; Thomas János az elhunyt Mária királynő egyik régi

ruhatári tisztjének fia; Dönn Henrik, udvari irnok szinte az összeesküvéshez járultak s gyakran összejöttek Szent-Egyed mellett London közelében, sőt Londonban is, hogy végrehajtása iránt megegyezzenek.

Walsingham mindenről értesült mit koholtak. Ezen tevékeny s ármányos országlár szünetlenül szemmel tartotta a katolikus pártot s figyelemmel követte fondorlatait. Azonkívül hogy többeket megnyert Mária régi meghittjei közül, s megvesztegette Cherelles francia követtségi titkárt, ki által a fogoly királynő titkos levelezéseinek s az illető jeliratnak birtokába jutott; nagyszerű kémkedési rendszert is hozott létre. Az összeesküdtek főbbjeinél ügynököket alkalmazott, kik mindenről értesítették s kik a katholicismus és Stuart Mária ügye iránt színtelt buzgalmuknál fogva gyanúba nem eshettek. Olyanokkal is rendelkezett, kik a leginkább üldözött családokhoz tartoztak, sőt a reimsi növendékházból léptek ki. Ezen ügynökök egyike Maud Ballarddal volt minden utazásán, s egy másik Poley névvel, ki több ízben leveleket hozott a szárazföldről, beszínlette magát Babington bizalmába s részt vett az ő és társai alattomos gyülekezeteikben Szent Egyed mellett. Ezen szörnyű kémkedésen kívül Walsingham sikeresen üzött egy más mesterséget is, úgy tudván kézre keríteni a titkos leveleket, hogy azt senki sem gyaníthatta. Két igen ügyes embere volt, Grégory Arthur és Phelipps, az elsőbbi felbonthatta a másik megfejtette a leveleket.

Ezen aljas eszközökkel készítette elő Stuart Mária romlását. Valamint Erzsébet főminiszterei s az új vallás megrémült pártolói ő is azt vélte, hogy a katolikus királynő életben léte már magában véve is folytonos veszély kútforrása a protestansok királynőjére nézve. Valamint pedig az ő és Burghley véleménye szerint bajos volt őt tovább fogva tartani, másrészt kivégeztetni sem lehetett ok nélkül. Az államérdek nem pótolhatta a hiányzó jogot, melynek legalább látszatjára volt szükség. E végből Walsingham befogni igyekezett a boldogtalan fogolynőt az érdekében forralt összeesküvésekbe. Hogy azokkal megösmertesse s hozzájárulásra indítsa, egy fiatal katolikus papot használt, ki Stafford grófság egyik nemes családjából származott. Gifford Gilbertnek hitták ezen gonosz és elvetemedett fiatal embert. Atyja letartóztatott Londonban

vallásos hite miatt; ő maga tizenkét éves korában hagyta el Angolországot, Franciaországban neveltetett a jezsuiták által s a reimsi papnöveldeben szenteltetett fel. Birván előljárói bizalmát, ösmervén Spanyol- és Olaszországot, melyeket beutazott, jól beszélvén különböző országok nyelvén, s leghőbb ragaszkodást színelvén Stuart Mária ügye iránt, ő maga tevékeny, értelmes és biztos közvetítőül ajánlkozott a szárazföldi menekültek és a katolikus angolok között, s főleg a fogoly királynő félbenszakított levelezését akarta újból megindítani ügynökeivel Párisban, Madridban, Rómában, Brüsszelben és Londonban. Nem nagy bajába került megnyerni Morgan, Paget Károly és a glasgowi érsek bizalmát. Ifjúsága és vallása hitelt szereztek őszinteségének s alig volt feltehető, hogy ezen buzgó ragaszkodás színe alatt a legiszonyúbb árulás lappangott.

Vonatkozásai Morganhoz és Pagethez Párisban eredtek az 1585-i nyáron, nyolcz hónappal az összeesküvés kezdete s több mint egy évvel fölfedeztetése előtt. Junius és julius óta Morgan Giffordot és Poleyt úgy ajánlotta Stuart Máriához irt leveleiben, mint kiknek szolgálatát bátorságosan igénybe veheti. Gifford Gilbert csak deczember vége felé indult el Angolországba. A levelezések Pietro, Barnaby és Cornelius Miklós álnevek alatt voltak hozzá intézendők, s még ily elővigyázattal élt hogy állítólag kikerülje az angol kormány figyelmét, Phelippsnél Walsingham titkos ügynökei főnökénél lakott. Bemutatá magát Châteauneuf francia követnél, a glasgowi érsektől, Morgantól és Paget Károlytól nyert levelekkel igazolván kilétét, s azt állítván, miszerint a skót királynő hívei által a végből küldetett Angolországba, hogy kezéhez juttassa a titkos sürgönyöket, mi talán majd sikerülend, miután a vár melyben fogva van, atyja házának közelében fekszik. Hozzátevé, hogy ha majd ekkép értesítettett a franciaországi eseményekről, vele együtt lehet szabadulásának eszközeiről gondoskodni. Châteauneuf elég hidegen fogadá, attól tartván hogy kém, s óvatosságra inté, nehogy kézre kerüljön s elzárassék, ha valóban az kinek magát állította.

Gifford január egész havát Londonban töltötte fondorkodván a katolikus párttal. Levelezésben állott Morgannal, kit a francia követség útján értesített ármányairól s előmeneteléről, s ez viszont Cornelius Miklós czim alatt felelt. Stuart Mária

Chartleybe helyeztetvén át Gifford atyja házának közvetlen szomszédságába, amaz levelet kért Châteauneuftól a skót királynő részére. Châteauneuf még mindig gyanakodván, egy igen jelentéktelent bízott reá, mely, csak fontos közleményeknél használt jelekkel volt írva. Nagy meglepetésére Gifford Gilbert 1586-i márczius 1-jén meghozta Stafford grófságból Stuart Mária feleletét egy egészen új jelirattal, melyet ez jövődö titkos levelezéseknél alkalmaztatni, egy csomaggal, melyet a glasgowi érseknek átküldetni kívánt s azon felszólítással, miszerint Gifford Gilbert teljes bizalomra méltassék, ő fogván ezentúl eljuttatni leveleit és parancsait angolországi és szárazföldi híveihez.

Stuart Mária ekként rátért azon gyászos ösvényre, melyet oly álnokúl nyitottak meg előtte. Óvatosabb volt néhány héttel ezelött, midön Morgan Tamásnak egy levelére, melyet Paulet Amyas hozzá eljuttatni engedett, január 17-én így felelt: „Tartózkodjék kérem oly dolgoktól, melyek terhére rovatnának s növelnék az ön ellen támadt gyanút. . . . A mi engem illet, okom van nem írni mostan, rögtöni fölfedeztetés veszélye miatt. Felügyelőm oly szigorú és pontos rendet hozott be, hogy semmit sem kaphatok vagy küldhetek a nélkül hogy az tudtára essék.“ Bár maradt volna ezen óvatos bizalmatlanságnál! Azonban mihelyt lehetönek látta levelezései folytatását s cselszövényei megújítását, a szabadulási hő vágy ismét tért foglalt keblében, s habozás nélkül követte azon csalóka fényt, melyet ellenségei tüntettek fel előtte, s mely ezúttal őt egész a vérpadra vezette.

Miként sikerült Gifford Gilbertnek elhitetni vele, hogy a hozzá érkezett levelek elkerülték Paulet Amyas figyelmét, ki oly szorosan szemmel tartotta s éjjel nappal ötven fegyveressel őrizte Chartley várát, ki sétáinál is tizenhatsz katonával kísérte felvont pisztolyokkal, s egyik szolgáját sem bocsátotta ki a várból a nélkül hogy valakit felügyeletül vele ne küldött volna? Ime így történt.

Gifford soha sem jött a várba s egyszer sem látta Stuart Máriát, nehogy valamely gyanús kedvezményben részesülvén, elárulja magát. De színleg egyetérteni látszott a serfőzővel, ki a királynő háztartását szokta volt ellátni serrel. Ezen czikkből bizonyos mennyiség hetenkint hor-

dóban szállíttatott, s ebbe Gifford üreges fatokot rejtett, mely a levélcsomagot tartalmazá. Stuart Mária pinczérje kihúzta ezen tartályt és Nau titkárhoz vitte, s visszakapván tőle a királynő válaszával, ismét az üres hordócskába rejtette, melyet a taligás a serfőzőhöz vitt vissza, ki a levelezésekben „becsületes embernek“ hivatott. Gifford magyarázata szerint, melyet Châteauneufnek adott, szomszédbeli katolikus nemesek vitték a serfőzőhöz a csomagokat s hozták el onnan, s biztos emberek szolgáltatták és vették át a követésnél különféle álöltözetek alatt. Ez volt azon eszköz, mellyel Gifford Stuart Máriát megnyugtató s melyet Paulet Amy-assal és Walsinghammal egyetértve alkalmazott. Az egyik szemet húnyt arra nézve, mi a várba jött vagy onnan kiment, a másik pedig, kivel a sürgönyök közöltettek mielőtt a követésnél átadattak vagy a tokba helyeztetek volna, Phelipps által megfejteté s Grégory által ismét bepecsételteté azokat, mire czímükhöz képest pontosan átküldetvén, gyanítani sem lehetett, hogy elfogattak s lemásoltattak.

Stuart Máriának eleinte nem volt tudomása az Erzsébet élete ellen forralt merénnyről. Úgy látszik Morgan különös gonddal igyekezett őt attól távol tartani. Megtiltotta Ballardnak hogy vele közlekedjék. Együttal ő maga figyelmeztette a királynőt, hogy egy ily nevű ügynök Angolországban tartózkodik s érdekében fárad. „Bizonytalan sikerű fontos ügyekben jár el ottan, ezt írta. Míg azokkal foglalkozik, fölséged java meg nem engedi, hogy bármely összeköttetésbe lépjen vele.“ Mindamellett e következő szavak Mária felvilágosítására szolgálhattak: „Kérem az Istent, sikeresítse az általok felkarolt ügyet, s akkor fölséged hatalomra fog jutni Isten segítségével.“ Azonban mindvégig nem követvén azon tartózkodást, melyet oly igen fenyegetett úrnője biztosságára nézve szükségesnek látott, s melyet összeesküvők büszke bizakodásukban többnyire elmulasztanak, június 24-én (új irmodor szerint július 4-én) Curle titkárhoz írt levelében tovább ment. Méltalmatlan czélzást tevén azon gyilkos szándékra, melyet Isten pártfogása alá helyezni nem átalott, ezeket írta Bastilleből: „Ámbár tömlöczben vagyok, még sem mondtam le annyira minden foglalkozásról hogy ne elméljek ő fölsége s azon hű szolgálai helyzetéről, kik mint ön vele szenvednek

becsületükre. Oly sok eszköz van előkészítve azon barom elmozdítására mely zavart okoz az egész világon.“

Azonban Stuart Mária mihelyt biztos levelezést vélt megindíthatni régi barátjaival s a szövetséges fejedelmekkel, ismét felkarolá a skóthoni katolikus forradalomra s az Angolország ellen intézendő spanyol betörésre vonatkozó terveit, melyekre mindig visszatért. Végkép felindúlva fia ellen, a közte és Erzsébet királynő között létesült protestans szövetség miatt, elhatározta az európai katholicismus hatalmas védőjére ruházni át Angolországra vonatkozó jogait. Következő szavakkal tudatá ezen határozatát don Bernardino de Mendozával: „Tekintetbe vevén, miszerint fiam oly igen megrögzött az eretnecségben (melyet higgye el magam bajánál is inkább sirattam éjjel nappal), s előre látván azon nagy veszélyt mely a katolikus egyházat érheti ha majd ő jut ez ország örökségéhez, elhatároztam, hogy azon esetre ha nevezett fiam halálom előtt nem tér át a katolikus vallásra (mihez meg kell vallanom, kevés a reményem míg Skóthonban marad), örökösödési jogomat az említett koronára nézve végrendelet által urára a királyra ruházom, ezennel felkérvén őt, hogy ezentúl teljes pártfogásába fogadjon, úgy szintén ezen ország ügyeit és állapotát.“ Hozzátevé, miszerint a végből teszi azt, hogy lelkiösmeretét fölmentse s a katolikus vallás helyreállítását a szigeten előmozdítsa, a legbuzgóbb s leghatalmasabb fejedelem segítségéhez folyamodván. „E tekintetben úgymonda, inkább tartom magamat kötelezettnek az egyház általános javának mint nemzedékem külön nagyságának tiszteletben tartására. Kérem miszerint igen titkon tartsa ezt, annál inkább, mivel ha fölfedeztetik, özvegytartásom oda vész Francziaországban, Skóthonban meghasonlás történik köztem s fiam között, ez országban pedig végveszedelmem s romlásom idéztetik elő.“

Ugyanaz nap május 20-kán igen nevezetes levelet írt Paget Károlynak a Skót- és Angolhonban kitűzött kettős czél elérésének eszközei iránt. Felszólította, indítaná közbenjárásra testvérét Paget lordot, ki Madridban volt s don Bernardino követet, a spanyol királynál, hogy végrehajtsa azon vállalatot, mely egyedül szabadíthatja meg fogságából, s mentheti meg ezen szigeten a katolikus vallást végromlásától. Könnyebb sikeresítése végett Skóthon közremunkálásával tartotta azt

megindítandónak, kieszközölvén fia hozzájárulását, ha pedig ez rá nem állana, szövetséget hozván létre a főbb katolikus lordok között, kik a spanyol királyhoz csatlakoznának. Ez utóbbi esetre ajánlatot tett, hogy a spanyol király vagy pedig a pápa hatalmába szolgáltassa fiát, kormányzót nevezet Skóth-onban Hamilton Claudius lord személyében, fő lordokból képezendő tanácsot adat mellé, melynek jóváhagyása nélkül mi sem történhetnék bizonyos fontosságú ügyekben. Claudius lord, kinek Paget Károly által levelet akart íratni, mint helytartó kormányozna fia helyett, ki a szárazföldön neveltetnék katolikus hitben, hogy majdan az ő halála után uralkodásra juthasson, főleg pedig hogy üdvözülhessen; „mi, úgymonda Stuart Mária, inkább fekszik szívemen mint egész Európa egyed-urául látni őt. . . . Ezer aggodalommal telvén el szívem azon gondolatnál hogy zsarnokot s a katolikus egyház üldözőjét hagyhatnám magam után.“ Megbizta Pagetet, közölné terveit Hamilton Claudius lorddal, kinek ő maga is irt ez értelemben.

Az ő valláshoz s a fogoly királynőhöz hű maradt skót főnökök megelőzték vágyait: többen közülök nyíltan követék a katholicismust. A Maxwell nemzetségből származott Morton gróf a déli határszél egyik leghatalmasabb főura, misét szolgáltattott Lincludenben a prépostsági templomban. Parsons és Holt jézsuiták s ezen vállalkozó rend több más tagjai Huntly grófnál voltak. Ezen két gróf úgyszinte Montrose gróf, Crawford lord s több más főúr összebeszéltek Hamilton Claudius lorddal, hogy megszabadítják a skót királynőt, elvonják fiát Erzsébet uralma alól s visszahelyezik országukban a katolikus istenimádást. A nem rég Párisból Edimburgba érkezett s Guise herczeg titkos utasításaival ellátott Claudius lord volt lelke ezen ligának, mely II. Fülöphöz folyamodott a lotharingiai herczeg közbenjárásával. Stuart Mária Bruce Robertet küldötte a spanyol királyhoz, Hamilton Claudius, Huntly s Morton leveleivel, melyekben a katolikusok ezen főnökei tudósították, hogy erősebbek ugyan Skóth-onban az ellenpártiaknál, azonban segítségére szorúlnak az angol királynő beavatkozása ellen. „A katolikus köztársaság mentő-jének“ szólíták II. Fülöpöt, s azon meggyőződésben folyamodtak hozzá, hogy helyreállíthatják országukban a katolikus vallást. Azonkívül, így szóltak tovább, hogy fölséged halhatatlan

dicsőséget szerez s különösen előmozdítja Isten ügyét ezen cselekedet által, még azon előnyben is részesül, erejét a mienkel egyesítvén, hogy megtöri az angol királynő hatalmát.“

Bruce Robert Spanyolországban tartván, Franciaországon utazott keresztül, hol Guise herczeg igen sürgős levéllel bízta meg II. Fülöp részére. „Fölséges úr, így szólítá meg ezen fejedelmet a liga főnöke, azon sokféle szövetkezés után, melyeket a katolikus vallásnak Skóthonban leendő helyreállítása végett oly nagy ügygyel hajjal előidéztem és szorgalmaztam, Isten kegyelméből sikerült az ország legfőbbjeit és leghatalmasabbjait ama szent határozatra bírnom és hajlandókká tennem, melyet mindig nagyon szükségesnek tartottam az angol párt legyőzésére, mely annak sikerét mindekkoráig megakadályoztatá.“ Biztosítá a spanyol királyt, miszerint Hamilton Claudius lord, Huntly és Morton grófok, kikkel egyetértett, Skóthon két harmadáról rendelkeznek. Azonban megtámadni az országban uralkodó pártot s ellentállani a szomszéd hatalom erejének „igen bajos feladatnak látszik előtte, úgymonda, fölséged segítsége és támogatása nélkül, kit ezen dicséretes és méltó vállalat támaszául és pártfogójául egyhangúlag megválasztottunk.“ S annál nagyobb érdeket kötött ezen vállalathoz, minthogy az II. Fülöp terveinek előmozdítására szolgált volna Angolországban, mely tervek sikeresítésénél, úgymonda, szerencsésnek érezné magát egész alázatossággal közremunkálni, mint erre kötelezve érzi magát, habár csak mint egyszerű katona, lándsával kezében.“ A herczeg katonai és pénzbeli segítséget kért, melyre szükségük volt, s egyuttal felszólította Mendozát, támogatná a skót főnökök kérését királyi uránál.

Mendoza, kit ekkép mindenről értesítettek mi Angol- és Skóthonban koholtatott, már régóta tudomással bírt az Erzsébet meggyilkolására vonatkozó tervről. Már előbb értesült arról, midőn még csak négy személy vállalkozott végrehajtására, s május 12-én sajátkezűleg irt egy rövid sürgönyt titkos jelekkel, melyben e következőket mondá II. Fülöpnek: „Hirül vettem Angolországból, miszerint négy kijelölt férfiú, kik járatosak a királynő palotájába, elhatározták őt megölni; hogy esküvel kötelezték egymást, méreggel vagy pedig vassal hajtani ezt végre, s majd értesítenek a tett pillanatáról, hogy

megírhassem fölségednek, esedezván, méltóztatnék segítségükre lenni, ha majd a dolog véghezvitetett, s hogy csupán én velem közlik azt, kinek annyira le vannak kötelezve, s kiben oly nagy bizalmat helyeznek.“ Mendoza, miután értesítette a katolikus királyt Stuart Mária szándékáról, reá ruházni az angol koronára való jogát, ha fia tovább is protestans maradna, július 23-án Guise herczeg levelével átküldötte II. Fülöpnek azon czikkeket, melyeknél fogva a skót főurak készeknek nyilatkoztak tethhez látni, míhelyt száz ötvenezer tallérnyi összeg, melyre a táborozáshoz szükségük volt, rendelkezésükre bízatik.

Időközben a katolikus összeesküvés tovább fejlődött Angolországban. Babington és barátjai gyakori gyűléseket tartottak, s június és július hónapokban több ízben jöttek össze London környékén, hogy a szerepeket maguk között kioszszák. Azon hat férfin kívül, kik Erzsébet megölését magukra vállalták, kijelöltettek azok is, kik a tartományok fellázítása végett azokba, és Stuart Mária megszabadítására Chartleybe lettek volna küldendők. Babington, ki rendesen litchfieldi uradalmán tartózkodott a Chartley vár közelében, most gyakrabban járt Londonba, s tovább maradt ki. Sőt Walsinghamnál is volt s felajánlotta szolgálatát azon hiú reményben, hogy sikerül fölfedeznie a ravasz államtitkár fondorlatait s elhárítani magáról gyanúját. Így közelébb ért azon kézhez, mely csak alkalomra várt, hogy őt megragadhassa. Azonban az összeesküdtek részéről, kik eddig csak inkább magukat mint Erzsébetet veszélyeztető értekezletekre szorítkoztak, most egy döntő lépés történt. Stuart Mária vigyázatlanul bele bonyolított. Morgan, kétségkívül Gifford indítására, kinek utazásai Francziaországba ezen időtájban igen gyakoriak voltak, felkérte Stuart Máriát, gerjesztené fel Babington buzgalmát egy igen nagylelkű kifejezésekben irt levél által, melynek fogalmazványát ő maga küldte meg neki a Bastilleből. Ezen levélben melyet Stuart Mária június 25-én az összeesküdtek vigyázatlan főnökének küldött át, nagy barátjának nevezván őt, köszönetét fejezte ki azon ragaszkodásért, melyet iránta mindenkor tanusított s felszólította, miszerint Gifford által juttassa kezeihez a Francziaországból érkezendő csomagokat. Ezen levél is amaz áruló kezeire bízván, Curle titkár e szavakkal intézte hozzá:

„Fölkéretik ő fölsége részéről, miszerint legnagyobb titokban juttassa Babington Antal úr kezeihez.“

Ezen bár jelentéktelen tartalmú levél balságos volt Stuart Máriára nézve, a mennyiben ismét összeköttetésbe hozta Babingtonnal s utóbb Walsingham kényére juttatá. S valóban Babington, mihelyest azt kézhez vette, titkos jeliratú terjedelmes sürgönyt intézett a skót királynőhöz, drága úrnőjének nevezvén, s részletesen tudósítván őt mindenről, mi Ballard megérkezése óta érdekében történt. Azt állítá, hogy frigy társai a keresztény fejedelmek kívánatához képest azon fáradozott, hogy őt kiszabadítsa. Megösmerteté őt az összeesküvés céljával és eszközeivel, mely Erzsébet vesztére s Angolország meghódítására volt irányozva. Felkérte Stuart Máriát, kinek haláláig hiven akart szolgálni, jelölné ki azon személyeket, kik helytartói lesznek s magukkal ragadhatják a népet a gallok tartományában, s Lancaster, Derby és Stafford grófságokban. Hozzátevé: „En magam személyesen tiz nemes úrral s száz más követővel és társsal fogom eszközölni királyi személyének megszabadítását ellenségei hatalmából. A mi pedig a bitorlótól való menekülésünket illeti, nem tartozván neki hódolattal, mióta az egyházból kitiltatott, hat előkelő nemes meghitt barátjaim közül, a katolikus ügy s fölséged szolgálata iránti buzgalmuknál fogva magukra vállalták a szomorú végrehajtást. Hátra van még, hogy hősi vállalatuk fölséged kegyességénél fogva, különös érdemeik szerint méltólag megjutalmazassék ő bennök, ha élükkel megmenekednek, vagy pedig maradékaikban, s hogy ez iránt őket biztosíthassam fölséged nevében.“

Ezen július 6-án (új irmodor szerint 16-án) kelt szörnyű levél Gifford által még az nap Walsinghamnak átadatott. Minthogy pedig Babington Litchfielden szándékozott bevárni a feleletet, melynek szállítása Londonon át sok időbe került volna, a gondos államtitkár attól tartván, hogy az e részbeni késedelem az összeesküdtek figyelmeztetésére s cselszövényeinek megghiúsítására szolgálhatna; ennek elkerülése végett Philippset Chartleybe küldötte, hogy a leveleket ott helyben elfogja és megfejtse. Phelipps 7-én indult el Londonból. Magával vitte Babington levelét, mely a serfőző által jutandott Máriához s oly gyászossá lőn reá nézve. Az így körülhálózott

szegény fogolynő július 12-én kapta meg azt s örömmel fogadá, Paulet állítása szerint, ki 14-én következőleg adá ezt Walsingham tudatára: „A Phelippssel küldött csomag hálával fogadtatott; a felelet idő fogytán rövid volt, de hosszabb írásban ígértetett a „becsületes ember“ visszatértekor.“ Ugyanaz nap Phelipps, ki már is megfejtette Mária egyik sürgönyét, melyet ez Châteauneuf francia követhez intézett, s két írott levelét fogta el Hamilton Claudius lordnak s Courcelles ügyviselőnek szőlókat, átküldvén azokat, így irt Walsinghamnak: „Valódi szándékát jövő levelében várjuk.“

Mig ezen gaz fondorlatok nyomorúlt ügynöke így teljesíté undok tisztét a boldogtalan fogolynő közelében, kinek vesztét okozá, még csak el sem rejtőzött előtte, sőt feléje mosolygott, arra mentében. Nehány nappal megérkezte után Chartleyben, így irt Walsinghamnak: „Tegnap kikocsizott, és én kedveskedve reá mosolyogtam; de eszembe jutott ezen mondat: „Ha üdvözöl, óvakodjál tőle mint ellenségedtől.“ A gyanakodó Mária észrevette ezen új vendéget Chartleyben, s Burghley és Walsingham egyik régi kémének tartotta őt, kit ezek valószínűleg segédül rendelték Paulet mellé, miután ez rendesen beteg volt. Sőt kétségeskedett, vajjon ezen Phelipps nem ajánlatott-e titkos összeköttetései előmozdítójául Morgan által, ki túlbuzgó összeesküvő létére nem igen óvatosan járt el társai megválasztásánál. Levelet írván neki, így rajzolta abban Phelippset: „Termete alacsony s kinézése hitvány, haja sötét sárga, szakállá pedig világos sárga színű, arcza ragyás, rövidlátású s harmincz három évesnek látszik.“ Undorodott ezen visszataszító s ármányos személy láttára; de nem gyaníthatta s annál kevésbbé háríthatta el azon veszélyt, melyet jelenléte okozott reá nézve Chartleyben.

Mária tehát közlekedését folyvást biztosnak, összeesküvését pedig fölfedezetlennek tartván, 17-én válaszolt Babingtonnak. Dicsérte az ő és barátjai buzgalmát, s helyeselte vállalatukat. Részletekbe bocsátkozott a betörés előkészületei s a végrehajtásánál működendő tengeri és katonai erők iránt; azután hozzátevő, mit Erzsébet kormánya ellene később vádúl felhozott, miszerint tekintetbe kell venni „miként akar eljárni a hat nemes s mily módhoz kellend folyamodni, hogy ő megszabadíttassék börtönéből.“

Különösen kiemelés a Bernardino de Mendozávali egyetértés szükségét, figyelembe ajánlván, miszerint semmi sem történjék, mielőtt minden kellőleg elintéztetett bel- és külföldön a katolikus fölkelés s a spanyol betöréshez. Aztán így szólt tovább, vádlói állítása szerint: „Ezek így előkészítettven... a hat nemest utasítani kell, hogy dologhoz lássanak, s úgy intézkedni, hogy szándékuk végrehajtatván, innen azonnal kiszabadíttassam, s hogy haderejük egyszerre táborba szálljon elfogadásom végett, míg a külföldi segély megérkezik, melyet akkor minden módon siettetni kellend. Miután pedig annak végrehajtására, mit a mondott nemesek felvállaltak, bizonyos napot előre kitűzni nem lehet, azt kívánnám, hogy mindig volna velök vagy legalább udvarukban négy bátor lovas, kik ama szándék sikeréről, mihelyt az végrehajtatott, sietve értesítenék azokat, kik megszabadításomat eszközlendik, hogy ideérhessenek mielőtt felvigyázóm az említett végrehajtásról értesített vagy legalább mielőtt időt nyerhetett a ház megerősítésére.“ Továbbá azt kívánta, hogy azon esemény bekövetkeztével, három vagy négy futár küldessék különböző utakon, könnyen megtörténhetvén valamelyiknek elfogatása, mely esetben aztán a másik annál könnyebben érhetne célhoz, s hogy a rendes közlekedés elzárassék a posták és futárok előtt.

Három módját jelölte ki chartleyi fogságából leendő megszabadításának: először, ötven vagy hatvan jól fegyverzett lovassal támadni meg felügyelőjét valamelyik nap, midőn az tizenennyolcz vagy húsz lovasból álló rendes kíséretével sétálni megy ki vele; vagy másodszor, éjjél tájban tüzet vetni a vár istállóira és csüreinre, mely alkalommal Babington emberei bizonyos meghatározott jel után felösmervén egymást, kiszabadíthatnák őt a zavar közepette; végre harmadszor, összeesküdteket küldeni álöltözet alatt azon társzekerekkel, melyek naponta korán reggel érkeztek a várba, feldűttetni azokat a vár nagy kapujában, s akkor aztán hirtelen ott teremni a fegyveres csapattal, benyomúlni s elfoglalni a várat. Stuart Mária ugyanaz nap irt Paget Károlynak, a glasgowi érseknek, Morgan Tamásnak s Bernardino de Mendozának, kik rendes levelezői voltak Párisban, s madridi ügynökének sir Englefield Ferencznek, hogy meggyőződtesse őket a betörés alkalom-

szerüségéről, siettetésére indítsa őket s összeegyeztetését eszközöltesse általuk az angolhoni fölkeléssel.

Kézrekerítván Máriának Babingtonhoz írt levelét, s mindazokat, melyeket ezen boldogtalan fejedelemnő a szárazföldi összeesküdtekhez írt, Phelipps iszonyú örömet érezett. A nemes vad, melyet ura Walsingham oly hévvel és csalárdsággal üldözött, végre láthatlan hálóiiba került. Értesítvén ezen rég óhajtott eredményről Erzsébet titkárát, így szólt: „Reménylem méltóságod gyorsan határozni fog ezen királynő elfogatása iránt, hogy annak folytán rendelkezhessek személyemmel... Most már eleget bír papirosaiból... Kivánom, ha Istennek úgy tetszik, miszerint ő fölsége hősi bátorsággal teljék el, melyet Isten ügyének megboszlása, saját és az állam biztonsága megkíván.“ A puritán Paulet Amyas pedig vakbuzgó vígsággal írt Walsinghamnak: „Isten áldása kísérte fáradozásaimat s örvendek, hogy így jutalmazza hű szolgálataimat. Meg vagyok győződve, miszerint a királynő s bölcs tanácsosai Isten kedvező gondviselését ő fölsége és Angolország javára fordítandják.“ Paulet a buzgó kálvinista csakúgy mint az elvetemedett politikus Phelipps nem gyanították mily iszonyú gonoszságban vettek részt. Elvakítva államtekintetek s vallásérdek által, nem látták mily undok és becestelen dolgot követtek el, tört vetvén egy szegény fogolynőnek, ki különben abba nem esik. Walsingham, miután mindazon eszközöket, melyek ama félelmes királynő vesztére szükségeseknek látszottak, hatalmába kerítette, hajlott Phelipps kívánatára, s néhány nappal utóbb július 22-én őt ismét maga mellé rendelte.

Mig Phelipps Londonba tért vissza, Gifford Párisba utazott Mendozához az angolországi katolikusok azon különös megbizása folytán, tudná meg, vajjon számíthatnak-e fegyveres segítségre II. Fülöp részéről, mihelyt Erzsébet megöletett. A spanyol követ hosszan értekezett Walsingham kémével, ki eleibe tárta az egész összeesküvést, megösmertette Angolország vallásállapotával, közölvén vele egy különös iratban az illető két párt erejét tartományonként, s átnyújtotta azon főszemélyek névsorát, kiket Stuart Mária hiveinek a katolicismus helyreállítása pártolóinak s II. Fülöp szolgálatára készeknek állított. Ezek, kikhez számította Norfolk herczeg fiát, Arundel grófot, két fivérét Howard Tamást és Vilmos lordot, az ifjú Northum-

berland grófot, kinek atyja egy évvel előbb erőszakos halállal múlt ki börtönében, Dacre lordot, Derby gróf fiát, Strange lordot, sir Stanley Vilmos ezredest, Montagu, Compton, Morley lordokat stb. harmincz kilenczen voltak szám szerint. Mendoza megküldé névsorozatukat II. Fülöpnek s tudtúl adá ezen fejedelemnek, hogy Giffordot küldetéséhez méltólag fogadta s hogy az összeesküdtek felbátorítása végett két levelet intézett hozzájuk különböző utakon, az egyiket olasz, a másikat pedig latin nyelven, „felbuzdítván őket ezen, katolikus szellemükhöz s a régi angol vitézséghez oly igen méltó vállalatra, s azt állítván, hogy ha sikerül a királynőt megölniök, kívánságukhoz képest segítettni fognak Német-Alföld felől s biztosíttatnak fölséged pártolásáról. Hitemre és szavamra fogadtam ezt, úgymonda tovább, miután úgy kívánták, és sürgettem őket, siettetnék vállalatuk végrehajtását, oly okokat hozván fel, melyek rábírhatták.“ Mendoza felszólította az összeesküdteket, hogy mihelyest kivégezték a királynőt, öljék meg vagy fogják el Cecilt, Walsinghamot és Hunsdont stb is, s tartóztassák le don Antoniot, ki akkor Angolországban volt s kinek igényeitől Portugálra nézve II. Fülöp még mindig tartott.

II. Fülöp már is büszke örömmel vette hirül, hogy Stuart Mária őt fogja kijelölni örököséül az angol koronára nézve. Július 18-án ez iránt így írt Mendozának: „Ezen királynő nagy tekintélyt nyert nálam ez által s növelte hajlandóságomat, melyel ügyei iránt mindenkor viseltettem.“ Magasztalólag emlité, hogy alárendelte vérsége iránti szeretetét Isten és a kereszténység szolgálatának. Megbízta Mendozát, közölné ezt vele, hozzátevén, miszerint örömet pártolásába fogadja őt, hogy Isten segítségével visszahelyezze azon állásra, mely őt megilleti. Reménye gyarapodott, s határozata szilárdabb lett, midőn megtudta Mendoza leveléből a katolikus összeesküvés minden részleteit. Helybenhagyta, mit követje Giffordnak feleletül adott. „Tekintetbe vevén, úgymonda, az esemény fontosságát, ha Istennek ki most ügyét felkarolá, úgy tetszik, hogy az sikerüljön, helyes volt elfogadni azon nemest s felbuzdítani őt valamint küldőit a vállalat előmozdítására.“

Miután még elővigyázatra intette Mendozát, nehogy fölfedeztessék a titok, mely, úgymonda, többek között forogván nem tartós s bajosan megóvható, hozzátevén: „Végig olvasván

a szövetségesek neveit, néhányra emlékeztem közülök, másoknak pedig atyáikra. Ily személyiségek egyetértése mellett az ügy alaposnak látszik előttem, s én Isten szolgálatára, a katolikusok szabadságára s amaz ország javára, kész vagyok azt előmozdítani. Miért is haladéktalanul megparancsoltam a szükséges segély előkészítését úgy Flandria mint Spanyolország felől. Igaz ugyan, hogy főleg titoktól és serénységtől függvén az ügy sikere, nem nagy zajjal fog történni a haderők összpontosítása s nem is oly nagy mértékben, hogy gyors elindulásuk Spanyolországból és Flandriából az által fenakadást szenvedjen, mihelyt megtörtént a fővégrehajtás Angolországban, melyet Babington és barátjai magukra vállaltak.“ II. Fülöp meghagyta Mendozának, miszerint határozott biztosítást adjon az összeesküdteknek, idővel leendő segélyeztetésük iránt, s Gifford által megüzenje, „hogy a katolikusok biztossága Angolországban a vállalat titkontartásától függ, a vállalat titka pedig gyors végrehajtásától.“

II. Fülöp ugyanaznap egy másik, fontosságánál fogva háromszorozott sürgönyében két levelet intézett párisi követjéhez, a németalföldi kormányzó, páрмаi herczeg számára. Az egyikben készülődésre szólította fel, a másikban pedig eljárást parancsolt. Mendozának rögtön el kellett indítani ezen levelek elsejét s kéznél tartani a másikat, míg nem értesült Babington szándékának megtörtént végrehajtásáról. „Ez esetben, úgymonda II. Fülöp Mendozának, tüstént küldje a herczeghez, hogy elvitorlazzon a segítséggel, nem várván részemről új parancsot, miután ezen második levél, mint azt látni fogja, oly szabatos e tekintetben.“

Azonban nem volt már idő. Az ügyek sokfélesége, a helyek távolsága, a gyanakodás terjedelme, a határozatok lassúsága II. Fülöp beavatkozását mindig elkésétté tévék. Mihelyt Walsingham kezeihez kerítette az összeesküvés irott bizonylatait, s eszközökkel birt azoknak üldözésére, kiket türelemmel és mesterségesen üzött fondorlatai abba bebonyolítottak, a fogoly királynőtől kezdve, kit az angol kormány el akart tenni láb alól, legutolsó szolgáláig, közbenlépett hogy meggátolja folyamát. Erzsébet értesítetvén a személye ellen intézett merénnyről s a tervezett betörésről, eliszonyodott azon s nem engedte továbbra halasztani a befogatásokat, tartván az őt fenyegető

veszélytől. Ekkor Maud följelentette Ballardot, kinek társa és meghittje volt. Azonban egyetértvén Walsinghammal, eleinte csak mint ellenkedő papot jelentette fel, nehogy a többi összeesküdtek is felriadjanak, Mária pedig tudósíttatván az összeesküvés fölfedeztetéséről, megsemmisítse irományait Chartleyben. Erzsébet minisztere tehát csupán az ország törvényeinek megszegése miatt rendelte el Ballard elfogatását Milles titkár által. De ezen befogás bajjal járt. Ballard számtalan elővigyázattal élt, álöltözetét s lakását szüntelen változtatá. Mielőtt elfogták volna, Babington értesült Maud följelentéséről. Nem távozott Litchfieldre, mint azt Stuart Máriának hírül adá, s Londonban maradván, hogy a többi összeesküdtekkel értekezessék, csak július 29-én, tíz nappal kelte után vette a skót királynő levelét. A titkos küldöttnek ki azt áthozá, augusztus 2-ra ígért feleletet. Azonban Maud árulása következtében hirtelen elhagyá Londont, lóháton távozván el ösmeretlen irányban. A szerencsétlen mondhatlanul meg volt zavarodva. A legnagyobb bizonytalanság s legélénkebb aggodalom gyötrötték lelkét. Fusson-e vagy visszatérjen? Ezen kérdést hányta vetette agyában nagy szorongva, nem sejtven mennyire terjedt Maud fölfedezése. Szökése által kockáztatja az összeesküvést s lemond Mária megszabadításáról, ha Walsingham nincs mindenről értesítve, visszatérven veszve van ha az összeesküvés elárultatott.

A remény egy végszíkrajja Londonba térítette vissza, s merészen megjelent Walsinghamnál. A ravasz miniszter szokásos tettetésével fogadta s távozni engedte. Azonban ügynökei közül többeket megbízott, hogy kövessék és szemmel tartsák. Babington, kissé megnyugtatta augusztus 3-án írt Stuart Máriának, értesítvén őt ezen közbejött veszedelmes akadályról, mindamellett reményt fejezven ki, hogy még talán sikerül a bajt eligazítani. Kérte, biznék szándékuk szerencsés kimenetelére. „Úrnöm, így szóla hozzá, az Isten szerelmére ki védpajzsa alá fogadta, s közös javunkra kérem, el ne csüggedjen. Isten, az egyház s fölséged ügye ez s tisztos vállalat Isten és emberek előtt. Mink megfogadtuk, s végrehajtjuk, habár életünkbe is kerülne.” Azonban Ballard másnap augusztus 4-én elfogatván, Babington attól tartott hogy kinpadra vonatik s mindent bevall. Miért is értekezett Savageal, mi

tevők legyenek. „Nem mást, úgymond a Savage, mint tüstént megölni a királynőt. — Igen helyes, viszonz a Babington, menjen hát holnap az udvarhoz s végezzen.“ Savage ellenvetésére, miszerint az öltözet melyben a királynőt megközelíthetné, még el nem készült, Babington gyűrűjét és minden pénzét átadá, hogy még az nap mást szerezzen. Majd ismét attól tartván, hogy a történt fölfedezések által figyelem gerjesztetvén, Savage az udvarnál meg nem jelenhet, ő maga szándékozott a merénnyt végrehajtani a többi összeesküdtekkel. Azonban ő sem merte. Augustus 5-én éjjel megrémült társaival Londonból eltávozott s a Saint-Johni erdőbe rejtőzött. Ott velök együtt fölfedeztetvén, mindnyájan a toronyba vitettek.

Walsingham, miután hatalmába kerítette Ballardot, Babingtont, Savaget s a többi összeesküdteket, nem tartózkodott többé mint büntársnőjükkal bänni Stuart Máriával. Ezen fejedelemlő mit sem tudott az összeesküvés fölfedeztetéséről, nem kapván meg Babington utolsó levelét, mely e részben aggodalmakat költhetett volna benne. Teljes biztosságban érezte magát. Augustus 8-án Paulet Amyas vadászatot indítványozott a szomszéd tixalli erdőligetben. Örömmel állott rá. Egy idő óta a forró évszak s talán a reménység is helyreállították egészségét. Ezen vadászat, a Walsingham által Chartleybe küldött Waad Vilmos és Paulet Amyas között történt előleges megállapodás folytán terveztetett a végből, hogy Stuart Mária más lakba vezettessék a nélkül hogy azt gyanítaná, elválasztassék titkáraitól mielőtt velök összebeszélhetett volna, s megfosztassék irományaitól.

Útközben Chartleyből Tixall felé, sir Georges Tamás váratlanul eleibe jött, tudtára adván, hogy a Babingtonféle összeesküvés fölfedeztetett s hogy neki megparancsoltatott őt Tixall várába helyezni át. Ezen szörnyű hír hallatára elrémült. De csakhamar ismét magához térvén s ijedtsége haraggá változván, indulatos szemrehányásokra fakadt, s azon kérdéssel fordult kíséretéhez, védelem nélkül hagyják-e elragadtatni úrnőjüket? Nau és Curle, kik vele voltak, szinte letartóztatván, külön kíséret alatt Londonba küldettek. A boldogtalan királynő csakhamar ismét szomorú helyzetének s hatalomtalanságának érzetére ébredvén, megnyugodott s Tixall várába vezetteté magát, mely sir Ashton Walter tulajdona volt. Tizenhét

napig maradt ott egy kis szobába zárva, nem érintkezhetvén szolgálival, sem udvari papjával, nem írhatván s csak idegenek által környeztetvén. Távolléte alatt, Chartleyben Waad Tamás és Paulet Amyas megnyitották szekrényeit, kiszedték irományait, ékszereit s pénzét s Erzsébetnek szolgáltatták át. Ezen királynő túláradó örömmel fogadta azokat, s köszönetet mondván Pauletnek ügyes szolgálatai s okos viseleteért, úgy nyilatkozott levelében, hogy élénk hálával viszonzozza hűségét, mely a legnagyobb jutalmat érdemli, de sőt méltólag meg sem jutalmazható.

Miután Chartleyben mindent a legrészletesebb figyelemmel megmotoztak, Stuart Mária augusztus 25-én oda visszavezetett. Elhagyván Tixallt Paulet kíséretében, kit száz negyven környékbeli nemes követett lóháton, néhány szegény vette körül, alamizsnát kérvén. „Semmit sem adhatok, így szóla hozzájuk sirva fakadva; mindenemtől megfosztottak, s koldús vagyok mint ti.“ Azután a házi úr sir Ashton Walter s a többi nemesek felé fordulván, könnyes szemekkel így szólt: „Jó urak, semmit sem koholtam a királynő ellen.“ Midőn Chartleybe érvén, szekrényeit tárva s ládáit megmotozva látta, irományait és ékszereit pedig nem találta, le nem küzdheté felindulását s keserű panaszokra fakadt Erzsébet ellen: „Kettő van, így kiáltott fel, mitől az angol királynő soha sem foszthat meg, a királyi vér, mely jogot ad az angol örökösödésre, s azon ragaszkodás, melynélfogva hőn dobog szivem őseim vallásáért.“

A pör csakhamar megindított az ös-zeesküvők ellen, kik a királynő halálát tervezték s az országot kültámadás előidézése által veszélyezteték. Erzsébet még nem merte közibök soroltatni a skót királynőt, kinek Babingtonhoz intézett levele akkor még eredetiben fel nem találtatott, mint azt reménylették. Különben is Erzsébet rettegetésben élvén attól tartott, hogy ha Máriát vád alá helyezteti, ez által valamely kétségbeesett merényre indítja ezen királynő híveit. Miért is a vád eleinte csak Babington, Ballard, Savage és bűntársaik ellen volt intézve. Meg nem dönthetvén az ellenök felhozott világos bizonylatokat, mindnyájan bevallották bűnösségüket, s a fölségárulók rettenetes kínhalálára ítéltettek. Hogy pedig mindazok, kik példájukat követhetnék, elrémtessenek, az angol törvény által előszabott embertelen kínzások mind véghezvitettek rajtok.

September 20-án Babington, Savage, Ballard, Barnewell, Tilney, Abington, Tichbourne szokott gyűlhelyükre, Szent-Egyed mezejére vitettek, s ott az elrémult s elundorodott nép jelenlétében beleiktól élve megfosztattak. A többi hét kivégeztetése másnap rövidebb és enyhébb módon történt meg.

Bűnösnek vallván magát, Babington elősmerte Stuart Máriával vitt levelezésének hitelességét, s ámbár hozzá intézett s viszont tőle vett levelei csak másolatban lettek előmutatva, formaszerű nyilatkozat által helybenhagyta tartalmukat, s minden lapot saját aláírásával hitelesített. Tichbourne szinte megvallotta, hogy Babingtonnal együtt fejtette meg a skót királynő nagy levelét, melynek másolata Ballarddal és Donnal is közöltetett saját elősmerésök szerint. Ezen levél pedig nem volt Stuart Mária kezeirása. Titkárai Nau és Curle eleinte nem bizonyították hiteles voltát. Ezek Walsingham házába vitettek, s őrizetére bizattak. Magukra is vonhatván úrnőjük büntetését, ha tanuskodnak ellene s ez által saját bűnösségüket is beösmerek, eleinte a félelem úgy mint hűség halgatást parancsolt. Burghley és Walsingham jól átlátták ezt, s ügyüket különválasztandónak tartották a királynő ügyétől, kinek szolgálói voltak s kinek elárulására csak úgy lehettek rábirhatók, ha fölfedezéseik következményeire nézve megnyugtattak.

Nau és Curle tehát kinvallatással fenyegettetvén, másrészt pedig szabadsággal kecsegtetvén, vallomásra indítottak. Ezen két gyarló szolga ekkor felhagyott a lovagias és üdvös halgatással. Fölfedezték, mi módon járt el Stuart Mária titkos levelezéseinél. Bezárkózáván velök ügyszobájába, toll alá mondotta sürgönyei fő pontjait, melyeket aztán Nau fogalmazott s igazítás végett a királynő elé terjesztett. Azután Curlenak adattak át, ki jelekbe szedte s útnak indította. Nau állítása szerint a Babingtonnak szóló levelet úrnőjétől vette, ki azt nagyrészt sajátkezűleg írta, s Curle által jelezteté. Ezen első nyilatkozatok elégteleneknek találtatván, tüzetesebbeket kívántak Mária titkárától, ki attól tartván, hogy a toronyba küldik, hol kinpadon vallatták a foglyokat, csakhamar tovább ment. Bevallotta hogy úrnője mindenben hozzájárult az Angolország megtámadására vonatkozó tervhez; azonban az Erzsébet élete ellen intézett merényről csak tudomással birván, nem igyekezett abba beavattatni s nem tartotta magát följelen-

tésére kötelezettnek. Végre szeptember 21-én a tizennégy összeesküdtnék rettentő kivégeztetésük után történt utolsó valatáskor még formasierűbben nyilatkozott. Megmondotta, hogy Curle fejtette meg Babington levelét, s hogy ő maga irta úrnője előadása folytán a Babingtonhoz intézett válasz fő pontjait, melyek az összeesküdtek által összegyűjtendő haderőkre, gyűlhelyeikre, az Erzsébet kivégzésével megbizandó hat nemes eljárására, ő neki magának a börtönből való megszabadítására, végre az eseménynek hat jó lovas által történendő hírül adására vonatkoztak. Azonkívül Nau irományai között Chartleyben egy általa írott jegyzetet találtak, melyben Babington két levelének és Mária válaszának kivonata foglaltatott, s ezen szó „csapás“ fordúlt elő, melyet Nau Erzsébet megöletésére vonatkozóan állított. Curle hasonló vallomásokot tett, hozzátevén, hogy a királynő meghagyta neki, égetné meg a Babingtonhoz intézett levelek angol másolatjait, melyeknek írásától őt esdekelve igyekezett visszatartóztatni.

Stuart Mária két titkárának vallomásai és a Nau által írott jegyzet, megerősítették Babington és társai nyilatkozatait. Erzsébet azoknak alapján vád alá helyezhetőnek tartotta a boldogtalan királynőt, kit tizenkilencz év óta fogva tartott. De fogja-e merni? Lesz-e bátorsága, saját alattvalói törvényszéke elé állítani egy uralkodó fejedelemlőt s így megtámadni a királyi sérthetlenséget? Miután oly galádul megszegte a népek jogát, megfosztván Stuart Máriát szabadságától államérdek miatt, lábbal fogja-e tapodni az eddig tiszteletben tartott fejedelmi jogokat is, megfosztván őt éltétől, hogy a magáét biztosítsa? Nem fog-e visszariadni azon félelem miatt, hogy valamennyi király haragját idézi fel, s az europai katolikusok hatalmas főnökén kívül ellenségeivé teszi közel szomszédjait s hasznos frigyársait, a francia és skót királyokat, ha az egyiknek sógornéját, másiknak pedig anyját halállal bünteti? Mindezen tekintetek daczára Erzsébet hallatlan merészséggel és csalárdsággal véghez vitte szándékát. Elhatározta törvényszék elé állíttatni, elítéltetni s kivégeztetni azon királynőt, kinek alattvalóit fellázította, bizalmát megcsalta, ajánlatait visszautasította, fiát elidegenítette, kinek jogtalan letartóztatása által jogot adott az összeesküvésre, s kit ministere Walsingham oly álnok módon ejtett kelepczébe, egy már előre is elárult, nem sikerülhető s csak vesztét okozható összeesküvésbe sodorván őt.

Tizenegyedik fejezet.

Az angol titkos tanács vitatkozásai Stuart Mária perbefogatása iránt. — Törvényszék kineveztetése. — Stuart Mária áthelyeztetése Fotheringay várba, hol a törvényszék tagjai megjelennek. — Stuart Mária vonakodik előttük megjelenni. — Reményei védelmére indítják, bár óvást tesz illetőségük ellen. — Megjelenése s szép szavai a törvényszék előtt. — Vád, melyel terheltetik, hogy II. Fülöppel betörést tervezett Angolország ellen, s Babingtonnal egyetértett Erzsébet halála iránt. — Tagadása. — Ildomos védelme. — Walsingham ellen intézett szemrehányásai. — Szóváltása Burghleyvel. — Bevallja hogy külföldi fejedelmekhez folyamodott; Babingtonra és összeesküvésére nézve pedig tagadásánál marad. — A törvényszék bűnösnek itéli s Westminsterben halálos ítéletet mond ki ellene. — Erzsébet kétségei az ítélet végrehajtása iránt. — A parlamenti kamarák vakbuzgó és kegyetlen szorgalmazásai; Erzsébet kitérő felelete. — A halálítélet kihirdetése Stuart Mária előtt. — Ezen fejedelennő bátor és méltóságos magatartása; rendelései, levelei s Erzsébethhez intézett utolsó szavai. — Sógora a francia király és fia a skót király fenyegető közbenjárása megmentése végett. — Ezen kettős közbenjárás sikertelensége. — Kivézetetési warrant, melyet Erzsébet aláír s Davison titkárnak kézbesít. — Walsingham és Davison levelet írnak Paulet Amyasnak, felszólítván őt Erzsébet nevében és érdekében, Stuart Máriának alattomos kivégeztetésére. — Paulet Amyas nemes vonakodása. — Beale R. Shrewsbury és Kent grófok, az angol titkos tanács által kiküldetvén, hogy Stuart Mária kivégeztetésénél jelen legyenek, Fotheringayba érkeznek. — Stuart Mária lelki szilárdsággal fogadja őket s készül a halálra. — Alamizsnása eltávolíttatik. — Ajándékokat osztogat szolgái közé, utóljára ebédel velők, rokonai és barátjaihoz leveleket intéz. — Vallásos előkészületei a kivégeztetés előtti éjjel. — Derülten és méltóságteljesen indul a verpadra. — Szolgái keserve, kik hűn akarják kísérni a végső pillanatig, s kérésére néhányan erre engedélyt nyernek. — Nagy bátorsága, szilárd hite, magasztos végaszavai s halálának szivrázó méltósága.

Azon határozat, törvényszék elé állítani Stuart Máriát, hosszabb vitatások eredménye volt. Az angol kormány, mely már régóta leselkedett ezen boldogtalan királynő élete után, most végre módot talált, menekülni tőle s mindazon veszélyektől, melyeket tizenkilencz évi fogsága idézett elő. Stuart Mária sorsa, miután Erzsébet és Burghley által megvitattatott, a titkos tanácsban volt eldöntendő. Ezen tanács néhány tagja elégségesnek tartották, ha szigorúbb fogságra kárhoztatván egészen ártalmatlanná tétetik; de a többiek úrnőjük életét megóvni s a protestantismus diadalát biztosítani vélvén, halálára szavaztak. Leicester, mint azt ellene vádúl felhozták, alattomos mérgezést ajánlott, Walsingham pedig törvényszéki ítéletet kívánt.

Ez utóbbi vélemény győzött. De mely törvény alapján fogják vád alá helyezni Stuart Máriát? A III. Edvárd uralkodásának huszonötödik évéből származott rendszabály, mely azokat kik merényt koholtak a király, s háborút támasztottak az ország ellen, s egyetértettek az ellenséggel, főségárulók gyanánt büntetendőeknek rendeli, alkalmazhatónak látszott. Azonban jobbnak látták, az előbbi évben alkotott törvényhez folyamodni, mely a híres társulati tényre következett, s mindenkit halálra üldözhetőnek s ítélendőnek rendelt, ki az angol koronára igényt emelni, vagy azt Erzsébet királynőtől külbetörés vagy személye ellen intézett összeesküvés által elragadni merészkednék.

Ezen határozathoz képest Stuart Mária 1586-i október 5-én törvényszék elé idéztetett, melyben Angolhon legfőbb pairjei és méltóságai, a korona legtekintélyesebb tanácsosai s az ország legtehetségesebb főbírái s jogtudósai vettek részt. Ezen bizottmány Bromley korlátnok elnöklete alatt negyvenhat tagból állott, kik többnyire megjelentek a Northampton grófságban fekvő Fotheringay várban, hol ezen hosszúra terjedt szomorújáték befejezendő vala. A királyi vádlottnő október 6-án érkezett oda felügyelője sir Paulet Amyas, sir Mildmay Walter titkos tanácsos és Barker jegyző kíséretében. Ott levelet talált Erzsébettől, ki szemrehányásokkal terhelte, hogy részt vett a személye és országa ellen forralt összeesküvésben s meghagyta, feleljen az előmutatandó bizonylatokra az e végből kiküldött s törvényes hatalommal felruházott bírák előtt, hódolattal tartozván viseltetni azon törvények iránt, melyeknek védpajzsa alatt élt.

Elolvasván Paulet és Mildmay előtt ezen szigorú és parancsoló kifejezésekkel irt levelet, Mária eleinte leküzdötte a keblében dülő érzelmeket. Keserű gúnyorral állítá, hogy nővére rosszúl értesítettett őt illetőleg, s felemlítette a rajta elkövetett sokféle bántalmakat s ajánlatainak történt visszautasítását. Különösnek találván az angol királynő által felvett parancsoló hangot s azon követelést, hogy mint alattvalói valamelyike feleljen bírái előtt, kipirúlt arczczal kiáltá: „Hogyan, úrnőjük tehát nem tudja, hogy született királynő vagyok? s azt hiszi-e, hogy lealacsonyítom rangomat, állásomat, származásomat, fiamat ki örökösöm lesz, a királyokat s külföldi fejedelmeket, kiknek jogai sérelmet szenvednének személyemben,

ha egy ily levélnek engedelmeskedem? Soha. Bár leverettnék látszassam, szivem nagy, s megaláztatást nem tűr.“

Egyébiránt hozzátevém, hogy irományai elszedettek, tanácsosai eltávolítottak, ő maga ellenségek által környeztetik s nem ösmeri az ország törvényeit s rendszabályait, s ott megbírálására illetékes paireket nem találhat; s váltig ártatlannak nyilvánította magát. „Sem nem intéztem, úgymonda végül, sem elő nem mozdítottam valamely merényt úrnőjük ellen. Biztos vagyok benne, hogy ilyesmit ellenem bebizonyítani nem lehet, ámbár őszintén megvallom, hogy ajánlataimat nővérem részéről visszautasítva látván, magamat és ügyemet külföldi fejedelmek hatalmára bízam.“

El nem ösmervén azon törvényhatóságot, melyet fölibe helyezni szándékoztak, Stuart Mária nem csak rangjához méltólag, de személyes biztosságának megfelelőleg cselekedett. Mindvégig ezen eljárást követvén, bajosan ítéltették el kihalgatás nélkül s nem vezethettek vérpadra egy királynőt egy más királynő illetéktelen alattvalói által hozott ítélet következtében. Eleinte, úgy látszik, belátta ezt s csak szobájában fogadá a főbb biztosokat. Többször értekezett a lord korlátokkal és kincstárnokkal s megzavarta őket éleselmű ellenvétsései s erélyes viszonykodásai által.

Értesülvén büszke feleleteiről s makacs szabadkozásairól, Erzsébet meghagyta biztosainak hogy a per tárgyalásához kezdjenek, de ki ne mondják az ítéletet, mielőtt ismét eleibe járultak s az ügy menete iránt jelentést tettek volna. Egyúttal igen ármányos kísérletet tőn Mária határozatának megrendítésére, szigorán keresztül derengő reménysugárt nyujtván boldogtalan foglyának, ha készséggel hajlik kívánatára. „Ön, így szóla hozzá, különféle módon igyekezett életemtől megfosztani, s országom romlását idézni elő vérontás által. Én soha sem voltam oly rossz indulattal ön iránt, de sőt ellenkezőleg óvtam önt, mint második enmagamat. Ezen árulások be fognak bizonyíttatni ön ellen. Ez oknál fogva akarunk az, hogy feleljen nemességemnek s országom nagyjainak, mintha magam volnék jelen. Kötelezem erre, s parancsolom. Értesültem büszkeségéről; legyen őszinte, s kedvezőbb bánásban fog részesülni.“

Ez utóbbi szavak a helyett hogy sértették volna Máriát, megrendítették őt. Azonfelül helyt adott Hatton alkamarás behízelgéseinek. Erzsébet kegyencze s szándékainak gyanítólagos meghittje lévén, Hatton mindenre kérte Stuart Máriát, feleljen nehogy halgatása beösmerésnek tekintessék, s az eljárás távollétében történjék. „Vád alatt áll, így szóla hozzá, de nincs elitélve. Királynő, az igaz, de a királyi méltóság fel nem menti a felelettől egy ily büntett vádjára, melyet sem a polgári sem az egyházi, sem a nemzetközi, sem az észjog megtorlatlanul nem hagyhat. Ha-ártatlan, a királynő biztosai kik okos és igazságos férfiak, teljes szívvél fognak örülni annak bebizonyításán. S maga a királynő is örülni fog azon, elhiheti. Midőn elhagyám, biztosított hogy soha semmit sem fájlalt anynyira, mint oly büntett súlya alá helyeztetve látni. Mellőzze tehát a királyi méltóság ama hiú előjogát, melynek most hasznát nem veheti; jelenjen meg a törvényszék előtt, tartsa fen ártatlanságát, s ne tegye önmagát gyanússá a pörnek kerülése által s ne kockáztassa becsületét, örökös szennyfoltot hagyván azon.“ Burghley hozzátevé, hogy másnap megindítják az eljárást ellene, távollétében is. A kétség hanyattatásaiban töltvén az éjszakát, Mária ráállott megjelenni birái előtt.

Oktober 14-én reggel egy csapat alabárdostól követve, s udvarnagyja sir Melvil András s orvosa Bourgoin karjára támaszkodván, minthogy a járás nehezére esett, lement Fotharingay vár nagy teremébe, hol a biztosok törvényszékké alakulva székeltek. Ezen terem háttérében egy, csupán Angolország czimerével diszített mennyezet alatt üres karszék állott Erzsébet királynő részére fentartva. A mennyezettől két oldalt voltak elhelyezve a különféle biztosok, méltóságuknak megfelelő rendben; jobbra Bromley a korlátnok lord, Burghley a kincstárnok, Oxford, Kent, Derby, Worcester, Rutland, Cumberland, Warwick, Pembroke, Lincoln grófok, és Montagu algróf; balra Abergavenny, Zouch, Morley, Stafford, Grey, Lumley lordok s más főurak, úgy szintén a titkos tanács lordjai Crofts, Hatton, Walsingham, Sadler, Mildmay és Paulet. Valamivel időbb jobbra Angolország legfőbb birái és a kincstári törvényszék első lordja, balra pedig a többi birák és főurak s két polgári törvénytudor foglaltak helyet. Középen egy asztal körül a királynő főattorneyje Popham, szorgalmazója

Egerton s törvényszéki ügyelője Gawdy s Powell Tamás koronai jegyző két őrökkel voltak elhelyezve. Nehány környékbeli nemes bebocsáttatást nyervén, mint halgatók a korlátok mögött állottak.

Midőn Stuart Mária ezen tekintélyes gyülekezet előtt megjelent, nagy méltósággal hajlott meg a lordok felé. A számára előkészített bársony székhez vezettetvén, mely nem a mennyezet alatt, de alantabb állott, zokon vette ezen megaláztatást s büszkén mondá: „Királynő vagyok, franczia királyné voltam, s ott helyem.“ Azután szemeit búsan jártatta végig ezen főurak, államférfiak, jogtudósok komor gyülekezetén, s mielőtt helyet foglalt volna, így szólt: „Fájdalom, nagy számú tanácsosok vannak itt s részemre még sincs egy is közöttük.“

Ekkor Bromley korlátnok fölkelvén, előadá mily okok indították az angol királynőt a skót királynő perbefogatására, s kijelentette, hogy ha nem teszi, méltóan érhetne azon vád, miszerint elhanyagolja Isten ügyét, s hiába viseli az igazság kardját. Erre a korona jegyzője felolvasá a törvényszék alakítására vonatkozó rendeletet. Ezután Stuart Mária szólalt fel, megemlítvén mily roszelelkűleg és méltatlanul bántak vele Angolországban, hova mint barátnő és esedező érkezett s hol fogoly gyanánt letartóztatott. Kijelentette a magas törvényszék tagjai előtt, hogy el nem ösméri birói küldetésük jogérvényességét; hogy szabad fejedelemnő s felkent királynő léte senkitől sem függ Istenen kívül. Hozzátevé, miszerint csak ezen óvás fentartása mellett fog felelni kérdéseikre. Burghley kincstárnok ellenveté, hogy az ország területén mindenki hódolattal tartozik annak törvényei iránt, melyek ellen ki ne keljen, azok szerint fogván megítéltetni.

Gawdy koronai ügynök, elbeszélvén az utolsó összeesküvés történetét, azt állította, hogy Stuart Mária nem csak a betörésre, de az Erzsébet megöletésére vonatkozó tervben is részt vett, melyet ösmert, helybenhagyott s felbátorított. Morgan, Paget, Mendoza, a glasgowi érsek, Engelfield, Lewis, és Allen tudor levelei, valamint az övéi, Babington és a többi összeesküdtek vallomásai, melyek hitelesített másolatokban feküdtek a királynő ügyviselőinek asztalán, Nau és Curle írott nyilatkozataikkal együtt, szolgáltak kettős bűnösségének bizonyítványai gyanánt. Stuart Mária eleinte minden viszonyát

eltagadta Babington irányában. Kijelentette, hogy soha sem látta, leveleit soha nem vette, sem azokra választ soha nem adott. Kérdést tett, miként lehessen bebizonyítani, hogy megkapta Babington leveleit, ha azok valóban léteztek, és állítólagos feleletének bebizonyítására, abbeli leveleinek előmutatását kívánta.

Erre felolvastatott, de csupán másolatban, Babingtonnak július 6-án kelt hosszú levele, melyben közlötté az összeesküvés czélját s végrehajtása eszközeit, úgyszintén a július 17-i levél, melyet a vád állítása szerint, viszont ő intézett Babingtonhoz, hogy őt szándékában megszilárdítsa. Tudtúl adatván továbbá Babington, Tichbourne, Ballard és Donn írott vallomásaik tartalma, a fő attorney s a kincstárnok lord azt állították, hogy mi sem lehet világosabb és kétségtelenebb mint a skót királynő hozzájárulása az összeesküvéshez. Mire Stuart Mária tétovázás nélkül s a legnagyobb élénkséggel közbevágott, hogy ezen állítólagos nyilvánosság csak másolatokon alapszik, melyeknek eredetije nincs meg, s oly emberek mendedmondáin, kiket soha sem látott. Mutassák elő, úgymonda, az eredeti okiratokat ha léteznek, s majd akkor vizsgálóra veszi s megvitatja. Míg ez megtörténék, ünnepélyes óvást tett azon vádak ellen, melyekkel illetetett. „Nem tagadom, tevé hozzá sohajtva, hogy szabadság után vágytam s komolyan igyekeztem azt visszanyerni. A természet kényszerített erre; de Isten bizonyságom hogy soha sem forraltam összeesküvést az angol királynő élete ellen, sem ilyen összeesküvéshez hozzá nem járultam. Megvallom, irtam barátjaimnak s pártfogásukhoz folyamodtam, hogy kiszabadítsanak nyomorú börtönömből, melyben tizenkilencz év óta fogva tartottak. Úgy szintén beösmérem, hogy gyakran irtam a sanyargatott katolikusok érdekében, hogy szívesen megmentettem volna az elnyomástól habár tulajdon vérem ontásával is. De a felmutatott leveleket nem irtam s nem vállalhatok felelősséget ama kétségbeesett emberek szándékáról, kiket nem is ösmerek.“

Stuart Mária ügyes védelme, melyel az ellene felhozott bizonylatokat megdönteni igyekezett, viszonzásra indította Burghleyt a kincstárnokot. Elbeszélte az összeesküvés történetét, azon levelekre támaszkodván, melyeket kétségbe vonni nem igen lehetett; előadta Nau és Curle nyilatkozataik nyo-

mán, miként járt el Stuart Mária titkos levelezéseinél, s mi módon felelt Babingtonnak, valódinak állította azon levelet, melynek átküldését Nau és Curle, kézhezvételét pedig Babington elősmerték, melyről Tichbourne, Ballard és Donn tudomással bírtak, s mely az ő irományai között s Babingtonnál is talált jelminta szerint volt írva; úgy vélekedett, hogy Stuart Mária bűnössége már ezen levél tartalmából is kiderül, mely teljes összhangzásban áll Babington vallomásaival, Nau és Curle nyilatkozataival, s világosan bizonyítja, hogy tudomással bírt az összeesküvésről s azt jóváhagyta. A kincstárnok lord velős okoskodása meg nem zavarta a bátorlelkű skót királynőt.

Mindegy reá nézve, úgymonda, hogy Babington mit vallott. Nincs erről tudomása, s meg nem ítélné vajjon állítólagos vallomása tőle származik-e vagy sem. Miért nem szembesítették vele, mielőtt kivégezték? Ez lett volna módja az igazság bizonyításának. Vagy nem akarták, hogy az kiderüljön? Szintúgy áll a dolog Nau és Curle titkáraival. Kétség kívül élnek még; miért nem jelentek meg, hogy előtte bizonyítsák, mit távollétében állítottak. Curle egyszerű de becsületes ember, kiben nem kételkedik. Nau ügyes és nagytehetségű férfi, de ámbár a lotharingiai bibornok titkára s a franczia király ajánlottja volt, még sem bízik benne, vajjon a veszélytől félelem s a jutalom reménye nem indították-e hamis vallomásra, reá bírván Curlet is, kivel kénye szerint rendelkezett. Igaz, hogy titkárai irták s jelzették leveleit; azonban nem kezeskedhetik az iránt, vajjon más dolgokat is nem ígtattak-e azokba. Könnyen meglehet, hogy visszatartottak számára érkezett leveleket, s ismét másokat irtak nevében s jeleivel, tudta s beleegyezése nélkül? S királynő létemre, tévé hozzá méltósággal s erélyesen, ilyes bizonylatok alapján ítéltessem-e bűnösnek? Nem világos-e, hogy a fejedelmek fönsége és biztossága oda van, ha titkáraik tanúskodásától tétetik függővé? Előjogomra hivatkozom, melynél fogva csak tulajdon szavaim és irataim alapján marasztalhatnak el, s biztos vagyok benne, hogy e részben mit sem hozhatnak fel ellenem.“

Ezen vitatkozás folyama alatt Mária ismételve s igen élénken panaszt emelt, hogy be nem tekinthet irományaiba, melyektől megfosztatott, sőt úgy látszik, azon súlyos váddal

illette Walsinghamot, hogy meghamisította jeliratát, mely tekintetben a boldogtalan királynő védői még három száz év után is terhelik Erzsébet nem igen aggályos titkárának emlékét. Mi biztosít, így szóla feléje fordúlván, hogy ezek az én betüim? S hevesen így folytatá: „Azt hiszi-e titkár úr, nem tudtam, mily ravasz fortélyokkal élt ellenem? Kémei mindenfelől körülvettek, de arról talán nincs tudomása, hogy néhányan közülök hamis tanúságot vallottak s engem arról értesítettek. S ha így cselekedtek, folytatá, az egész gyülekezet felé fordúlván, ki biztosít, hogy ő vesztetre törvén, meg nem hamisította jeleimet? vagy nem áskálódott-e a magam és fiam élete ellen?

Walsingham megilletődött ezen közvetlen és szörnyű vádon, s azonnal felkelvén nagy erélylyel így szólt: „Isten bizonyosságom, hogy mint magánszemély bectelenséget, mint királyi úrnöm szolgálja pedig méltósággal össze nem férő cselekedetet soha el nem követtem. Bűnösségre szavaztam, minthogy a királynő s az ország biztossága mindennekefelett szívemen fekszik. Legnagyobb gonddal nyomoztam a királynő s az ország ellen intézett fondorlatokat, s ha az áruló Ballard e részben segédemül ajánlkozik, bizonyára vissza nem utasítom.“ Némi vitatkozások után a magas törvényszék a következő napra halasztotta a gyűlés folytatását.

Ezen második napon Stuart Mária nem védelmezte magát merő tagadással mint azelőtt. Újra kifogást tett a törvényszék illetősége ellen. Azután folyvást ártatlanságára hivatkozott. „Ohajtottam, úgymonda, megalapíttatni a katolikusok biztosságát, de soha sem kívántam, hogy az vérontás s gyilkosság által éressék el. Inkább vágytam Esther mint Judit szerepére, jobbnak látván Istenhez folyamodni népe javáért mintsem éltétől fosztani meg az utolsó pórt.“ Mindamellett valóknak ösmerte Morganhoz, Pagethez s Mendozához irt eredeti leveleit, melyeket el nem tagadhatott, sőt bevallotta, hogy parancsa következtében titkárai bizonyos jegyzeteket küldöttek Babingtonnak. Ahhoz ragaszkodott, hogy levelei és jegyzetei csupán menekülésére és futására vonatkoztak, melynek előmozdítására betörést is szabad volt intéznie Angolország ellen. Ámde viszonzák Erzsébet jogtudosai, ilyenén eszközökhöz folyamodván szabadulásának elérése végett, megszegte azon ország

törvényeit, melyben tartózkodott, s veszélyeztette a királynő életét. Az ország megtámadása szorosan összefügg a királynő halálával, egyik szükségkép követi a másikat. A betörés sikerültével ő fölsége országától s éltétől fosztatott volna meg. Stuart Mária azonban, ámbár elősmerte hogy a sanyarú szükségétől indítatva, hozzájárult ugyan az Angolország megtámadására vonatkozó tervhez, sőt örökösödési jogát ezen ország tekintetében a spanyol királyra szándékozott átruházni, következetesen tagadta részvétét az Erzsébet élete ellen intézett merényben, folyvást visszautasítván Babington, Nau és Curle vallomásait.

Ezen új vitatkozás alkalmával, melynél ismét az éleselmű Burghley volt fő ellene, nemesen és meghatólag viselte magát. Méltóságának védelme a legékesebb szavakra s szomorú helyzetének érzete gyakran könnyekre fakasztá. „Mily igaztalanul járnak el ellenem, úgymonda. Leveleimet kiválogatták, való értelmüket elferditették; az eredetiektől pedig megfosztottak. Nem vették tekintetbe sem vallásomat sem fölszentelt királynői minőségemet. „Lord urak, ha nem is törődnek személyes érzetimmal, legalább a királyi méltóság iránt legyenek kimélettél, mely meg van sértve személyemben, s gondolják meg, mily példát mutatnak.“ Azután Istent s a külföldi fejedelmeket hitta segítségül a rajta elkövetett igaztalanság ellen, s így kiáltott: „Bizván az angol királynő barátságában s ígéreteiben, jöttem ez országba“; majd egy gyűrűt mutatván fel bírái előtt, melyet újjáról vett le: „Íme lord urak, ezt vettem királyi úrnőjüktől szeretetének s pártfogásának zálogául. Jól nézzék meg. Erre számítván érkeztem közibök. Inkább mint bárki más megítélhetik, miként tartatott tiszteletben-e zálog!“ Az összes parlament előtt kívánt kihalgattatni vagy pedig találkozni Erzsébettel s hozzátevé: „Vádoltatván, ügyvédet kívánok, királynő létemre pedig királyi szavamnak hitelt igénylek.“

Azonban nem jelent meg többé a biztosok előtt és sem a kamarák sem a királynő elé nem bocsáttatott. A biztosok azonnal ítéletet hoztak volna, ha Erzsébet, kinek határozatlansága s késedelmessége Walsinghamot békétlenségre fakasztották, mást nem rendel. Titkos utasításaihoz képest a törvényszék október 25-ig elnapoltatott s Westminsterbe tétetett át. A szegény rabnő, kit Burghley gúnyosan várkirálynőnek

nevezett, Fotheringayban maradt mogorva örével. Október 25-én a biztosok a westminsteri csillagos teremben összegyűltek. Újra megvizsgálták az ügyet s maguk elé idézvén Naut és Curlet vallomásaikat meghitelesítették, Fotheringayban a vádlottnőt tanúk nélkül, Westminsterben pedig a tanukat vádlottnő nélkül halgatván ki.

Ezen eljárás alatt, mely jogtalanul indíttatván meg, a szokásos formák mellőztével folytatott, szembesítés nem történt. Stuart Mária titkárai előszóval megerősítették előbbi vallomásaikat s ugyanaz nap a biztosok egyhangúlag kimondták a boldogtalan királynő halálítéletét. Ezen, valamennyi biztos által aláírott ítéletben előadatott, hogy Erzsébet királynő uralkodásának huszonhetedik évében június 1-je óta Babington Antal és társai különféle merénnyt koholtak ellene a skót királynő tudtával, ki az angol koronára vágyván, részt vett amaz összeesküvésben, mely királyi úrnőjük megbuktatására és megöletésére volt irányozva. A biztosok kérlelhetlen bíraskodásukat államférfiúi ildommal egyesítvén, hogy megóvják a fiút anyja veszedelmétől, Burghley indítására kijelentették, miszerint ítéletük a skót király becsületére és jogaira nézve semmi tekintetben sérelmes nem lehet; s így fenhagyván kilátását az angol trónra, érdekeinél fogva eltérítették anyja iránti kötelességeitől.

Néhány nap múlva a parlament összegyűlt Westminsterben. Megszentesítette a skót királynő elítéltetését, melyet a boszúvágyó de óvatos Erzsébet mint az igazságszolgáltatás és népakarat tényét akart feltüntetni. A lordok és alsóházi tagok hála és vakbuzgalom, ragaszkodás és kegyetlenség vegyes érzelmeiben adtak hálát az isteni gondviselésnek amaz összeesküvés meghiusításaért, mely kitűnő és kegyelmes uralkodónőjük életét s abban egyedüli boldogságukat fenyegette, s mely megrontotta volna egy ily nemes ország virágzó állapotát, az Örökmindenható igazi szolgálót s ezen dicső koronának függetlenségét a római zsarnokságnak vetette volna alá, s azt kívánták hogy a skót királynő végre megbüntettessék ezen undok összeesküvésért s azokért, melyeket előbb forralt. „Elmulasztván ezt, így szóltak Erzsébethhez, az ég haragját vonná magára, s Isten igazságos boszújával sujtatnék, e részben több szigorú példa fordúlván elő a szentírásban.“

Erzsébet feleletében mély hálát fejezett ki az isteni gondviselés iránt, mely oly csodálatosan megmenté annyi veszélytől. Megindulni látszott alattvalói szívélyes ragaszkodásán, kik huszonnyolcz évi uralkodása után több jóindulatot tanúsítottak iránta mint trónralépte napján. Fájdalmasan inkább mint gyűlölettel nyilatkozott a halálra szánt boldogtalanról, s ezen szavakkal végezte szavait: „Ne sűrgessék határozatomat, igen fontos ez ügy, pedig a legcsekélyebb tárgyat is csak kellő meggondolás után szoktam eldönteni. Kérem a Mindenhátót, világosítsa fel elmémet hogy átláthassam mi szolgálhat az egyház javára, népem jólétére és tulajdon biztosságukra.“

Harmadnap kétségektől hányatott elmével s mintegy el nem határozhatván magát ily szörnyű lépésre, a korlátnok lordot az urak házába, Puckeringet pedig a képviselők szószólóját az alsó házba küldötte azon felszólítással, igyekezzenek valamely enyhébb módon gondoskodni biztosságáról, megkímélvén a skót királynő életét. A két kamara újlag megvitattván a dolgot, november 18-kán egyhangúlag azt válaszolták, hogy az angol királynő élete mindaddig veszélyben forog, míg a skót királynő életben marad, bűnbánat részéről nem lévén reménylhető sem őszinte; szorosabb fogság írott ígéreték s kezesség mellett is sikertelenné válhatván, mihelyt az angol királynő megöletett; az országból való eltávolítása pedig azonnal fegyveres betörést fogván előidézni Anglia ellen. „Ha csak tehát, így szóltak a kamarák Erzsébethhez, az ellene hozott igazságos ítélet végre nem hajtatik, fölséged személye nagy veszélyben marad, a vallás közöttünk sokáig fen nem tartható, s ezen ország virágzó állapota végromlásnak néz elébe. Megkímélvén őt, fölséged nem csak Istennek, saját tekintélyének s országának ellenségeit bátorítja vakmerőségre, de sőt elcsüggeszti és kétségbe ejti hűn ragaszkodó népének szíveit, s Isten haragját és sujtoló karját idézi fel.“ A korlátnok lord s Puckering szószóló a szentírásból s az ó- és középkorból merített kegyetlen példák elősorolása után átnyújtván úrnőjüknek Richmond várában a két ház vérszomjas kérvényét, éghöz fohászkodtak, tenné hajlandóvá szívét igazságos kívánataik iránt.“

Erzsébet kétségkívül ezt akarta. Sűrgettetni s kényszerítettnek látszani annál inkább érdekében állott, minthogy így

büntársakat s ezáltal buzgó támogatást nyert alattvalói részéről, sőt reájok hárihatta ezen hasznos kegyetlenséget. Azonban még sem engedett s zavarodottan s kétértelműleg válaszolt. Azt mondá, soha sem volt bajosabb helyzetben, hogy nem tudja szóljon-e vagy pedig halgasson, hogy átalija más ember életét feláldozni saját biztosítása végett, hogy iszonyú tettnek tartja egy ily fejedelemtől sujtani le, s közel rokona vérént ontatni hóhér keze által. Főlemlítvén aztán veszedelmes helyzetét, ellenségei gyűlöletét, lelki kétségeit, szive hányattatásait, ezen szavakkal bocsátotta el őket: „Hajolván kérésükre, többet mondok talán mint sem érezek, ha pedig visszautasítom, magam rohanok azon veszélybe, melytől megóvni akartak. Fogadják kérem köszönetemet s bizonytalanságomat, s vegyék szívesen válaszómat, mely voltaképen nem az.“

Kétségei daczára, melyeket érezett bár túlzott, s melyek szintűgy politikájában mint jellemében rejlettek, Erzsébet Buckhurst lordot és Beale Robertet a titkos tanács jegyzőjét küldötte Fotheringayba, hogy közöljék a fogoly királynővel halálítéletét. Paulet Amyas és Drury Drue társaságában, ki szinte örül rendeltetett Mária mellé, november 10-én hirül adák ezen, végtelen balsorsát rendületlen bátorsággal fogadó fejedelemtől, hogy bírái kimondák halálítéletét; hogy a parlamenti kamarák helybenhagyták azt; sőt haladéktalan végrehajtását kívánták, minélfogva készülnie kell a halálra, miután élete össze nem fér úrnőjük biztosságával s vallásuk fentartásával. Mária zavarodás nélkül hallgatta őket végig, s hálát adott Istennek, hogy alkalmas eszközül tekintetett a katolikus vallás helyreállítására, s vérének ontására hivatott légyen annak érdekében. Erzsébet küldöttjeinek abbeli megjegyzésére, hogy soha sem fog szentnek sem pedig vértanúnak tekintetni, az angol királynő megbuktatására és megöletésére irányzott összeküvésben való bűnösségért lévén elítélve, váltig élénken visszautasította ezen vádat. Szintűgy, szelíden bár de szilárdul ellenezte azon ajánlatot, hogy angol vallású püspököt vagy esperest adnak melléje segédkedésül s házi lelkesze által kívánt előkészíttetni, kit egy idő óta eltávolítottak tőle.

Ezen naptól fogva Paulet, nem tekintve határtalan balsorsát, szemtelen durvasággal járt el irányában. Vakmerően szobájába lépett, kijelentvén előtte, hogy ezentúl nem királynő

módjára fognak vele bánni, hanem mint más közönséges aszszonynyal, ki törvényszerűleg holt, s leromboltatta czimerével diszített mennyezetét. Mária, czimere helyett a fölfeszített Jézus Krisztust mutatta neki, s nemesen válaszolt, hogy Istentől kapta királyi méltóságát s hogy Istennek fogja azt visszaadni lelkével.

Halálához közeledvén s lelkészével még sem érintkezhetvén, irt a pápának, bűnbocsánatot, egyházi áldást s imáinak hathatós közbenjárását kérte tőle. Lelkének üdvével fia szellemi érdekeit is ajánlotta V. Sixtusnak; reá ruházván e részbeni hatalmát, atyáskodó gondjaira bízván őt és főpásztori buzgalmától várván ősei hitére leendő megtérítését; azon ohajtást fejezé ki hogy fia, kormányoztatván a pápa, Guise herczeg és II. Fülöp által, méltóvá tegye magát a katolikus király leányának kezére. „Ime, úgymonda, ez bántja szívemet, s itt végződnek földi vágyaim. Leteszem azokat szentséged lábai elé, melyeket alázattal csókolok.“

Ezen levelen kívül, mely Stuart Mária halála után biztos hirnökkel volt V. Sixtusnak átküldendő, több mást is irt Mendoza, Guise herczeg és a glasgowi érsek számára, melyeket ezek csak egy év múlva kaphattak kézhez. A hű és bátor Mária mindezen levelekben a katolikus ügy érdekeivel s két-ségbeesett szolgálai sorsával foglalkozott, keresztényi s egyszersmind hősi megnyugvással tekintette halálát s szívreható gyöngédséggel búcsúzott el barátjaitól. Szelidsége és vidorsága ösmeretlen fokot ért. Ékesszólása ugyanaz maradt, de gyűlölsége és indulatossága eltűnt. Az élet keservei kivesztek szívéből, s elméje vallásos ihlettségre magasztosult. Szerencsésnek érezte magát, hogy a katolikus hitért halhat meg. „Örülök, úgymonda, hogy az egyház ellenségei kíváratára ontják véretem.“ Tudtúl adá Mendozának, hogy váltig megóvjja érzelmeit ura a király iránt, s reá ruházza jogait, ha fia meg nem tér az igaz vallásra. Végbúcsút vevén tőle, megköszönte ügyeiben tanúsított buzgalmát. „Emléket fog kapni tőlem, úgymonda, azon gyémántot, melyet mint boldogult Norfolk herczeg hűségének zálogát igen kedveltem s mindig viseltem; tartsa meg azt irántam való szeretetből.“

Szintén egy rubinos gyűrűt küldött Guise herczeg számára, s gyöngéd szeretetet s hő vallásosságot tanúsított levelében:

„Kedves jó bátyám, így szóla hozzá, kit leginkább szeretek a világon, búcsút veszek öntől, miután igaztalan ítélet következtében immár halál küszöbén állok, ... ámbár pedig hóhér soha sem mártotta vérünkbe kezeit, ne szégyelje barátom, mert azon ítélet, melyet eretnekek s az egyház ellenségei illetéktelenül mondtak ki ellenem szabad királynő ellen, Isten előtt egyháza s igaz hiveinek javára fog szolgálni; nem ért volna ezen csapás, ha amazokkal tartok. Nemzetségünk minden tagja üldöztetett ezen felekezet által; így édes atyja, kivel együtt irgalmat reménylek nyerni az igazságos bíró előtt. S mindezekért légyen hála az Istennek, szent malasztja szállja meg önt, hogy életfogytiglan hű szolgája legyen az egyháznak s soha el ne tűnjék ezen dicsőség fajunkról, mely szerint fiai úgy mint leányai készséggel ontják vérüket a vallás ügyéért, minden egyéb földi tekintet mellőztével; és a mi engemet illet, mind atyai mind anyai részről méltó vagyok, hogy e részben szívvéreimet áldozzam, s elfajúltni nem akarok.“

Együttal következő szenvedélyes kifejezésekkel tudósította Erzsébetet végóhajtásairól: „Asszonyom, teljes szívemből hálát adok az Istennek, hogy viszontagságos életpályámnak az ön határozata által véget vetett. Nem kívánom, hogy az továbbra nyújtassék, kelletlenül tovább tapasztaltam keserűségeit. Csupán arra kérem fölségedet, hogy miután semmi kedvezést nem reménylhetek bizonyos buzgó miniszterek részéről, kik Angolország kormányának élén állanak, csupán öntől nem pedig másoktól nyerjem e következő jótéteményeket:

Először, miután nem reménylhetem, hogy Angolországban katolikus szertartás szerint temettessem el, mint azt közös őseink, a hajdani királyok gyakorolták s miután Skóthonban erőszakkal háborították őseim hamvait, arra kérem, hogy ha majd ellenségeim ártatlan véremmel lesznek borítva, testem szolgálaim által valamely szent földre vitessék eltakarítatás végett, s leginkább Francziaországba, hol igen tisztelt anyám a királynő csontjai nyugosznak, hogy így eme szegény test, mely míg lelkemmel volt összeforrvá, soha nyugtot nem talált, midőn majd attól elválasztatott, részesüljön abban.

Másodszor, tartván azoknak zsarnokságától, kik hatalmukban tartanak, kérem fölségedet, miszerint ne valamely rejtett helyen végeztessen ki, de szolgálaim s más személyek lát-

tára, hogy tanusithassák az igaz egyház iránt való hitemet és engedelmességemet, s megóvhassák végperczeimet és végső-hajaimat ellenségeim által terjeszthető álhírek ellen.

Harmadik helyen, kívánom, hogy szolgálaim, kik annyi baj és viszontagságon át híven követtek, szabadon és tetszés szerint visszavonúlhassanak s élvezhessék a szegénységem által hagyományozott kedvezményeket.

Asszonyom, Jézus Krisztus vérére, rokonságunkra, közös atyánk hetedik Henrik emlékére, s azon királyi czimre, melyet siromig viselek, kérem, meg ne tagadja józan kívánataimat s biztosítson ez iránt egy sor írással; melyek után valamint éltém úgy holtig maradok jóindulatú nővére és foglya.“

Ezen csodálatraméltó levél felelet nélkül hagyatván, talán nem is jutott Erzsébet kezeibe, ki inkább mint valaha gyötörtetett kétségei által. Ki akarta végeztetni Máriát és nem merte. Az egész világ megdöbbsent és felindult egy királynő perbefogatásán s elítéltetésén. Francia- és Skótország felől, hol Stuart Mária uralkodott, s hol sógora és fia most is trónon ültek, hol közel rokonai s buzgó párthívei voltak, ünnepélyes követségek indítottak Erzsébethez, hogy esedezve s ha szükség fenyegetőleg közbenjárjanak életéért.

Legelőbb III. Henrik követje Châteauneuf lépett fel érdekében, azonban sikertelenül. Erzsébet Wottont küldötte Franciaországba mindazon okmányok hitelesített másolataival, melyek az összeesküvés valódiságát s kiterjedését, Stuart Máriának a spanyol királylyal s a francia ligával volt összekötéseit bizonyítván, különösen alkalmasaknak látszottak III. Henriknek lehangolására s elidegenítésére. Ezen fejedelem, bár nem volt egészen meggyőződve sógornéja ártatlanságáról, Châteauneuf által kifejezteté sorsa iránt viseltetett hő érdekelt-ségét. Hosszú fogságának tulajdonítván fondorlatait, senkit sem tartott feljogosítottnak megítélése s megbüntetésére. Meghagyta tehát Châteauneufnek, miszerint az ő nevében, mint kinek becsülete szinte fenforgott ez ügyben, s tökéletes barátságának kijelentése mellett, kérje Erzsébetet, mutatkoznék kegyelmesnek s irgalmasnak közel rokona iránt.

Értesülvén Stuart Mária elítéltetéséről, Pomponne de Bellièvre küldötte Angolországba éltének megmentése végett. Bellièvre december 1-én érkezett Londonba. A másnapra

kért kihalgatás csak 7-ére lett kitűzve. Bellièvre, ki hosszú beszédjében a történetből vett példákat s állambölcsészeti irányelveket is felhasznált, hogy Erzsébetet könyörrre indítsa, különösen egy indokot hozott fel, melyre inkább kellett volna hajolnia mint bármely másra. Célzást tévén II. Fülöp nagy-ravágyó terveire és titkos vágyaira, így szólt: „Ha azt állítják, miszerint fölséged katolikus alattvalói támaszt bírván a skót királynőben, ezért kevésbbé engedelmesek, bölcsességed igen jól átlátja, hogy egy ily gyöngye támasztól nincs mit tartania; s erre vonatkozólag mint valót hallottam egy tiszteletreméltó személytől, hogy ama, fölséged előtt méltán gyanús fejedelem bizonyos minisztere nyíltan kimondotta, miszerint urára nézve kívánatos a skót királynő kivégeztetése, minthogy ez esetben az angolországi katolikusok egészen urához pártolnak.“

A Bellièvre által tolmácsolt kegyelmezési tanácsok és politikai tekintetek meg nem indították Erzsébetet. Hevesen kikelt Stuart Mária ellen, s úgy nyilatkozott Bellièvre és Châteauneuf előtt, hogy a szükség kényszeríti azon határozatra, nem lévén lehetséges megóvni életét, ha a skót királynő életben marad, s hogy ha módot tudnak találni ezen két érdek összeegyeztetésére, igen le lesz nekik kötelezve.“ Bellièvre hasonló feleletet nyert néhány nappal utóbb Burghley kincstárnoktól, Hatton alkamarástól és Walsingham titkártól. Kijelentették, hogy az egyik élete a másiknak vesztét okozza.

Bellièvre és Châteauneuf megújított kéréseik daczára, kik deczember 15-én második kihalgatáson fogadtatván ez alkalommal Stuart Mária érdekében Erzsébetnél újra közbenjártak, ezen fejedelemnő hajthatlan maradt. Hangos szavakkal s igen élénken panaszlá, hogy III. Henrik megszegte a vele kötött szerződést, megtagadván Morgan és Paget kiszolgáltatására vonatkozó kérelmeit. Beszédét avval végezte: „Hogy több napi gondolkodás után nem találhattak módot a skót királynő életének megóvására s az övének mentesítésére, hogy nem akar kegyetlennek látszani önmaga iránt, s hogy uruk a király méltányosan nem kívánhatja az ő ártatlan halálát, s a bűnös skót királynő megmentését.“

Hogy pedig a külföldi szorgalmazások ellenében a nép buzgó hozzájárulására támaszkodhassék, Erzsébet kihirdetteté London utczáin Stuart Mária halálítéletét. Pembroke gróf, a

városnagyt és az aldermannok jelen voltak ezen kihirdetésnél, mely harangszó s a legindulatósabb néptüntetések mellett ment végbe. A harangok huszonnégy óra hosszat zúgtak Londonban s az egész országban, s örömtüzek gyújtattak helyeslés s vigalom jeléül. III. Henrik követjei a népdüh ezen bösz kitörését látván, attól tartottak, hogy az majd siettetni Mária halálát. Miért is urok nevében Erzsébethez fordultak, hogy az ítélet végrehajtását felfüggesztesse. Tizenkét napi halasztást nyervén tőle, Genlis algrófot, Brulard államtitkár fiát küldötték III. Henrikhez, hogy őt értesítse, miszerint pártolása és tekintélye egyedül menthetik meg a skót királynőt.

III. Henrik meghagyta nekik, hogy mindent elkövessenek Erzsébet határozatának megdöntésére, kijelentvén előtte, miszerint ezen túlszigorú és példátlan ítélet végrehajtását a kereszténység többi fejedelmei és hatalmasságai közös sértésnek tekintendik, ő pedig különösen zokon veendi; valamint másrészt egész hatalmával azon lesz, hogy jövőben ily merényeknek kitéve ne legyen, s hogy sógornéja rokonai emezért kötelezettséget vállalnak s hitükre s becsületükre fogadandják, hogy sem ő sem érette más soha nem fognak merénnyt forralni az angol királynő ellen.

Erzsébet Greenwich várában töltvén a karácsonyt, Bellièvre január 6-án oda ment. Mindenre kérte, hajoljon III. Henrik kívánatára, s fogadja el ajánlatát, inkább biztosíthatván magát Stuart Mária élete mint halála által. „Kerülni vérontást, úgymonda, főkelléke üdvös és boldog uralkodásnak; vér vért kíván; ily kivégzéseknek következményei szoktak lenni.“ Hogy pedig nyomatékosabbá tegye indokolását fenyegetések által s az önérdeket félelem által növelje, így szólott tovább: „Ha pedig fölséged ily fontos tekintetek s urunk a király kérései által sem indíthatnák határozatának megmásítására, ki kell jelentenünk, hogy urunk a királyt azt mint valamennyi uralkodó közös érdekével ellenkezőt s reá nézve különösen sértőt, zokon fogja venni. Ez utolsó szavak felindították Erzsébetet; s alig birván magával, így szólt: „Bellièvre úr, bátyám a király bizta-e meg, hogy ily hangon beszéljen velem? — Igenis, asszonyom, viszonzá Bellièvre, különös meghagyásom van ő fölsége részéről. — S ő maga írta ezen meghatalmazást? kérdé Erzsébet. — Úgy van, fölséges asszony,

jó bátyja a király világosan meghagyta nekem, s megbízott sajátkezűleg írt levelében, hogy a fentebbiekre figyelmeztessem. — En szinte kezeirását kívánom, viszonzza Erzsébet. Bellièvre átszolgáltató a vett parancs másolatát, s remény nélkül vett búcsút tőle. Erzsébet csupán annyit mondott neki, hogy követet küld Párisba, ki vele egy időben fog ott megérkezni s értesíteni a királyt határozatáról a skót királynő ügyeit illetőleg.

Bellièvre januar 13-án indulván el Londonból, 16-án Douvresben hajóra szállt, s Erzsébet III. Henrikhez, kit gyöngébbnek tartott, mintsem hogy biztos frigyárt vagy félelmes ellenség lehetett volna, majdnem ugyanakkor ügyesen tervezett panaszokkal s kevély szemrehányásokkal telt levelet intézett. Azt kérdezte tőle, vajjon ha jólelkűleg s barátilag jár el, kívánhatta-e, hogy ő ártatlan essék egy gyilkosnő áldozatául. Véleménye szerint inkább köszönetet érdemelt, megakarván óvni őt azoknak merészleteitől, kik utóvégre is vesztét okozandják, ő pedig e helyett vakon követi tanácsukat s oly szavakat hangoztat előtte Bellièvre úr által, melyeket nem tud mire magyarázni. „Zokon venni, így szóla tovább, ha életben nem hagyom, ellenséges üzenet ez, melytől soha meg nem ijedek, biztosítom; sőt ellenkezőleg ez csak siettetetheti annyi baj elintézését.“ Felszólította, magyarázná meg követjének, hogyan értelmezze ezen szavakat. „Mert ugymonda, inkább éltemről mondanék le, mintsem bár mely fejedelem kérkedhessék megaláztatásommal, hogy gyalázatomra ily keserű poharat kellett ürítenem.“

A skót király közbenjárása anyja érdekében szintoly sikeretlen volt. Courcelles francia követ felkeresvén Falkland várában az ott vadászattal mulató érzéketlen VI. Jakabot, hogy őt közbenjárásra indítsa Erzsébetnél, eleinte nem igen hajlandónak találta. Ezen ifjú fejedelem, kinek ügyeit az időben Hamilton lord intézte, érzelmeit pedig a gonosz Gray master sugallotta, kinek az áruló Douglas Archibald volt londoni követje, most csak az angol örökösödés biztosítását tartotta szem előtt, s e végből jó viszonyban igyekezett élni Erzsébettel. Szerencsét kívánt neki az új összeesküvés fölfedeztetése alkalmából s értesülvén anyja szomorú helyzetéről, durván úgy nyilatkozott, hogy megszegte az angol királynő iránt fogadott ígéreteit, s hogy meg kell izlelnie az önkészi-

tette italt. Courcelles, Hamilton lord s Douglas György, ki hiven ragaszkodott Stuart Máriához mióta Lochlevenből kiszökteté, kezdetben sikertelenül figyelmeztették, mi bajnak tenné ki magát, ha anyját perbefogadni s elítéltetni engedi.

VI. Jakab kit Erzsébet, küldöttje Beale Robert által értesítettett Stuart Máriának íranta viseltetett s Hamilton Claudius lorddal s a spanyol királylyal tárgyalt szándékáról, azt felelé, hogy anyja nem jobb indulattal volt íranta mint az angol királynő iránt, hogy a darnleyi uradalomra akarta őt szorítani, megfosztván trónjától s kormányzót nevezvén ki Skóthonban; hogy meg van győződve, miszerint az angol királynő nem fogja bántani személyét az ő tudta nélkül, hogy anyja ezentúl semmibe sem elegyedjék, hanem imádsággal töltse idejét. Vонаkodott közbenjárni érte, követet küldvén vagy levelet intézvén Londonba. A skót nemesség felindult, s mintsem hogy eltűnjék Erzsébet méltatlan eljárását hajdani királynőjük ellen s ez által országukra nézve megalázó fensőbbtségét látszassanak elösmerni, Angus, Hamilton Claudius, Huntly, Bothwell, Herries s a főbb lordok inkább fegyvert ragadni s harczy szerencsét próbálni szándékoztak.

Midőn Stuart Mária perbe fogatván, elítéltetésétől kellett tartani, egész Skóthon felzúdult s VI. Jakab elhatározta Keith Vilmost küldeni Londonba, elég szilárd hangon irt levelet intézvén Erzsébethhez s fenyegető jegyzéket Walsinghamhoz. Keithnek meghagyatott, hogy a francia követekkel egyesülten igyekezzék megmenteni kjrálya anyját. Hiven de sikertelenül teljesítette megbízását. Értesítvén VI. Jakabot reménysége csekély voltáról, ez úttal fiúi érzelmekkel és királyi fenyegetésekkel telt levelet kapott tőle. Mindjárt Erzsébethhez vitte, ki elolvassván nagy haragra lobbant, s Keithot el akarta üzni jelenlétéből. Más nap kevély elégedetlenségében levelet irt az ifjú királynak, ki nem állotta ezen merész hangot, s Gray master és Melvil Robert által kislelkű mentségekkel igyekezett őt megengesztelni.

VI. Jakab, követjeinek utóbbi utasításaiban azon kívánsatra szorítkozott, hogy anyja ezentúl szigorú fogság és szoros felügyelet által ártalmatlan helyzetbe tétessék Erzsébet irányában. Ámbár pedig az összegyűlt parlament sürgetve kívánta

hogy hadat üzenjen Angolország ellen, ha a fogoly királynő életétől megfosztatnék, ő rá nem állott. Sőt nem átalotta ki nyilatkoztatni Bothwell gróf és Seton lovag előtt, hogy habár anyja kivégeztetnék, még sem háborodna össze Erzsébettel, hacsak örököségi jogától nem akarná megfosztani Angolországra nézve. Ezen méltatlan és szívtelen ifjú koronás ál-bölcs azt merte állítani asztal felett, hogy a vér kevésbbé kötelezi az embert szülői, mint a barátság szövetségesei iránt, ekkép indokolt cynismussal készülvén fiúi érzelmeinek feláldozására állítólagos királyi kötelességeinek ürügye alatt. A nép értesülvén ezen természet elleni közönyösségről, zúgolódott valahányszor palotájából kilépni látta.

VI. Jakab tehát feláldozta anyját, Gray masterre bízván védelmét. Ez utóbbi csak az általa elárult királynő halálában helyezte biztosságát. Már is irt Walsinghamnak, hogy czélszerűbb volna őt méreggel ölni meg, mintsem nyilvánosan kivégeztetni. Kevéssel Bellièvre eltávozása előtt érkezvén Londonba, nyilvánosan érdekeltetni látszott Stuart Mária iránt, kit alattomban elárult. Gyakran mondá Erzsébetnek, „halott nem harap” s csak azon volt hogy fentartsa fiatal urának az angolországi trónörökösödést. Egyetértvén Melvil Roberttel, kinek közbenjárása hajdani urnője érdekében igazszívü de sikertelen volt, azt kívánta, hogy ezen örökösödési jog elősmertessék a fiú részére anyja lemondása folytán. „Hogyan történhetnék ez? kérdé Erzsébet, jogképtelennek nyilvánítatván, másra sem ruházhat jogot. — Ha nincsenek jogai, viszonzá Gray master, fölséged ne tartson tőle, ha pedig vannak, engedje fölséged, hogy azokat fiára ruházhassa, ki így fölséged örökösének teljes czimét fogja viselni.” Semmi sem költhette fel annyira Erzsébet kaján bizalmatlanságát s boszús felindulását, mint emez ajánlat; miért is haragosan így szólt: „Hogyan, megszabadulván az egyiktől, mást találjak helyébe, ki még rosszabb? Mert igen, az eddiginél nyomorultabb helyzetbe jutnék ez által. Isten kinszenvedésére mondom, akár torkomat metszeném el önmagam; ön és társai egy grófság vagy herczegség reményében perczig sem kétkednének pár kétségsbeesett gazfira bízni megölésemet; nem, Istenemre! ura soha sem jut e helyre.” Hirtelen eltávozott, halasztást sem engedvén a skót királynő kivégeztetésére.

A két király intései csak inkább felindították, mint félelembe ejtették Erzsébetet, ki mégis egy percze visszariadt. De csakhamar átlátta, hogy nincs oka tartani két gyöngye fedelemtől, kik pártos alattvalóikkal vesződtek, s nem akarták kockáztatni egyik várandó örökségét, másik pedig biztosságát, s kik bizonyára belenyugszanak ha majd az általok gátolt végrehajtás megtörtént. Hogy annál inkább czélt érhessen, ármányos hiszékenységgel s színlett rémülettel ragadta meg egy újabb összeesküvés látszatát, mely élete ellen lévén intézendő, azok által födötetett fel, kik hallatlan vakmerőséggel maguk indítványozták azt a francia követnek, őt is bele bonyolítván.

Kevéssel Bellièvre elutazása után, Staffort, a párisi angol követ fivére, kinek anyja huszonhárom év óta Erzsébet udvari hölgye volt, s leányaival lakott, megjelent Châteauneufnél. Rosz hirben álló, kicsapongó életű, gyakran szűkölködő fiatal ember volt. Értesítette a francia követet, hogy az adósok börtönében egy bizonyos Moody kíván vele értekezni a skót királynő életére vonatkozólag, s ajánlatot tett, hogy Newgateba vezeti hozzá Cordaillo titkárt. Châteauneuf, ki épen akkor sürgönyöket íratott Cordaillo által, elég vigyázatlanul a követség egy másik tagját Destrappest küldötte Moodyhoz, ki Staffort jelenlétében azon bűnös és becestelen ajánlatra vetemedett, hogy ha a francia követ megfizeti azon száz húsz tallért, melyért fogva tartják, ő Moody megszabadulván, megöli Erzsébet királynőt.

Ezen ajánlat visszautasított Destrappest által, ki Newgateból tüstént eltávozott, és Châteauneuf által, ki nem engedte, hogy Staffort azontúl a követségnél megjelenjen. Ez száz tallért kért tőle, hogy némi adósságok kifizetése után a szárazföldre menekülhessen, s tagadó választ nyervén, bevádolta, hogy összeesküvést akart támasztani Erzsébet ellen a skót királynő megmentése végett. Az angol kormány valóban vagy csak színleg nagyon felindult e miatt. Destrappest tömlöczbe vettetett, Châteauneuf sürgönyei elfogattak, s ő maga Leicester, Burghley, Hatton és Davison elé idéztetett, kik legalább is azzal vádolták, hogy tudomással birván úrnőjük élete ellen intézett összeesküvésről, azt föl nem fedezte, s Erzsébet Waadet Franciaországba küldötte, hogy bűnös fondorkodással vádolja

III. Henriknél londoni követjét. Egyszersmind elzáratván Angolhon kikötőit, a szárazfölddel való közlekedést hosszabb időre megszüntette. Az ezen képzelt összeesküvés által előidézett izgalom közepette, s midőn nyugtalanító hírek szárnyaltak majd spanyol betörésről, majd Guise herczegnek fegyveres bevonulásáról Sussex grófságba, majd ismét Fotheringay várra intézett merénnyről, s az északi grófságok föltámadásáról, Erzsébet titkos tanácsa több ízben összegyűlt, hogy sürgetve kérje a fogoly királynő ellen hozott halálítélet végrehajtását.

Erzsébet nem hajlott Leicester, Burghley és Walsingham kívánatára, azonban szórakozott és komor lett. Felhagyott rendes időtöltéseivel, a magányt kereste, s gyakran szörnyű szavakat ismételtetett magában. Következő latin mondatot hallottak tőle, mely szorongásait tanusítja: „Sujts, ha sujtatni nem akarsz, ha nem sujtasz, sujtanak.“ Szívesen vette volna, ha alattomos gyilkosság által elhárítják róla a törvényszerű kivégzés felelősségét. E végből ügyesen felszólította minisztereit hogy megöletvén Máriát, kimélik meg őt a kivégzés elrendelésének szomorú kénytelenségétől, s szemrehányásokkal illette, hogy letevén a híres társulati esküt, sokat fogadtak s mit sem tettek védelmére. Azonban ministerei sem akarták elvállalni az általa elhárított felelősséget, jól ösmervén jellemét, tudták azt is, hogy megtagadtatnak, mihelyt szenvedélyének kielégítést szereztek, sőt büntetéssel sujtatnak, s majd az ő terhükre rovatik amaz undok boszútény, melyet hasznára fordítandott de magáévá tenni nem akart. Azért hát nem hajolván indítására, föllépésre kényszerítették a királynőt.

Február 1-én Davison titkár, kit Howard tengernagy által értesítettett, reggeli tíz órakor megjelent előtte a végrehajtási warranttal, melyet Burghley főkincstárnok már előre elkészített. Erzsébet kezébe vette s elolvasta azt, tollat kért s elszántan aláírta, meghagyván Davisonnak, hogy a korlátnok által illesztesse rá az állampecsétet. Titkontartását rendelte s tréfásan így szólt: „Mindazonáltal mutassa meg Walsinghamnak; bár attól tartok megöli a csapás hirtelenében.“ Megtiltotta a kivégzés nyilvános végrehajtását, színhelyéül Fotheringay vár nagy termét nem pedig udvarát tűzvén ki, s elbocsátotta Davisont, megtiltván ezen dolog további felemlítését, melyről mit

sem akart tudni többé, miután azt az ország törvényei s az ész sugallata szerint elintézte.

Midőn Davison épen távozni akart, Erzsébet visszahíta őt, és kikelt Paulet Amyas s mindazok ellen, kik őt ezen thertől megmenthették. Hozzátevé, miszerint annak eszközlése még mindig módjukban áll, ha Walsinghammal levelet írnának sir Amyasnak, hogy őt e részben kipuhatolják. A rossz indulatú vagy szolgálélkű Davison vissza nem utasította ezen iszonyú ajánlatot, s közölte azt Walsinghammal, felmutatván előtte a királynő által aláírt okiratot. Még az nap irtak Fothe-ringayba; s ama korban, midőn a gyilkosság egy felekezet által sem kárhoztatott és semminémű politikával nem ellenkezett, egy hatalmas fejedelemnő miniszterei az ő nevében egy fogolynő örét annak alattomos megölésére merészeltek felszólítani. Az általok Paulethez és Druryhoz közösen intézett ármányos és undok levél így hangzott:

„Szívélyes üdvözetünk után, ő fölségének utóbbi alkalommal ejtett szavaiban úgy találjuk, gond és buzgalom hiányt vett észre önnél, minthogy önmaga (mások indítása nélkül) nem tudott valami módot találni ezen királynő megölésére, tekintve azon nagy veszélyt, melynek ő fölsége folyvást ki van téve míg csak az említett királynő életben marad. Ő fölsége nem is említvén azon szeretethiányt, melyet maga iránt tapasztal, úgy látja, hogy ön tulajdon biztosságát vagyis inkább a vallás, a közjó s a haza felvirulásának fentartását sem tartja kellőleg szem előtt, mint azt az ész s állambölcsesség megkívánják. Lelkiösmerete nyugodt lehetne Isten irányában s jó hire érintetlenül maradna a világ színe előtt, miután ünnepélyes esküvel szegődött a társulathoz, az ezen királynőnek bűnül rótt tények pedig világosan bebizonyítvák ellene. Ezen oknál fogva ő fölsége igen zokon veszi, hogy iránta hűséget valló férfiak mint ön, így elmulasztják kötelességüket s ő reá igyekeznek háritani ezen dolog terhét, jól tudván mennyire irtózik a vérontástól, kivált pedig ily származású, rangú s hozzá közel rokon nővérétől.

„Észrevettük, hogy ezen tekintetek igen bántják ő fölségét, ki is, biztosítjuk önt, különböző alkalommal kijelentette, hogy ha nem viseltetnék nagyobb tekintettel hű alattvalói s derék szolgálai veszedelmére mint a magáéra, soha sem engedné

meg, hogy ezen királynő vére ontassék. Szükségesnek tartottuk értesíteni önt ezen, ő fölsége által nem régen ejtett be-
szédekre, s helyes ítéletére bízni megfontolásukat, egyébbiránt
a Mindenható pártfogásába ajánlván. Jó barátjai.“

Ezen levél melyet, elolvasása után Davison megégettetni
kivánt Paulet által, február 2-án alkonyatkor érkezett Fother-
ringayba. Egy órával azután, Paulet, ki komor hitrajongó,
embertelen börtönőr, de nem aljas gyilkos volt, mély fájdalom
s elnyomott harag érzelmeivel válaszolt Walsinghamnak: „Ma
délutáni 5 óraker vevén tegnap kelt levelét, kivánatához képest
lehető gyorsasággal sietek arra válaszolni. Keserű szívvél te-
szem azt, boldogtalannak érezvén magamat e napon, midőn
kegyelmes úrnőm meghagyása folytán, Isten és törvény által
tiltott cselekvényre lettem felszólítva. Vagyonom, állásom s
életem ő fölsége rendelkezése alatt állanak, s ha kedve úgy
tartja holnap lemondok mindenről, elősmervén hogy csupán és
egyedül kedvező kegyelméből bírom; s csak ő fölsége jóvol-
tából akarom azt élvezni. De Isten nem engedi hogy lelkiös-
meretem ily keserves hajótörést szenvedjen, s ily fertelmes
szennyet hagyják maradékimra, törvényes felhatalmazás s nyil-
vános rendelet nélkül ontván vért. Reménylem, miszerint ő
fölsége, szokásos kegyességénél fogva nem veendi rosz néven
igazelmű feleletemet.“

Erzsébet királynő élénk boszúság jeleivel fogadta Davi-
sontól ezen szép levelet s elolvassván indulatos hangon mondá:
„Utálom ezen ékes szavú, szőrszálhasogató és konok embere-
ket, kik mindent ígérnek s mit sem tesznek s az egész terhet
az én vállaimra rakják.“ Nem maradt tehát egyéb hátra,
mint szabad folyamatot engedni a nyilvános végrehajtásnak. Az
ebbeli rendelet a királynő által sajátkezűleg aláíratván s a kor-
látnok részéről az állampecséttel elláttatván, a titkos tanácshoz
került vissza, melynek tagjai, Erzsébetet avval többé nem ter-
helvén, magukra vállalták végrehajtását. Levél kíséretében,
melyet Burghley, Leicester, Hunsdon, Knollys, Walsingham,
Derby, Howard, Cobham, Hatton és Davison irtak alá, Shrews-
bury és Kent grófokhoz intézték azt, megbizván őket, hogy az
elitelt királynő kivégeztetésénél jelen legyenek. Ezen két ok-
irattal ellátva, Beale, szomorú küldetését teljesítendő Fotherin-
gayba indult.

Stuart Mária, azon harmadfél hónap alatt, mely halálitéletének kihirdetése óta a végrehajtási parancs kiadatásaig telt le, gyötrelmes várakozásban élt. Ismét érintkezhetett ugyan alamizsnásával Préauval s visszakapta Chartleyben elkobzott pénzét és irományait; de ezen komor halgatással nyújtott kedvezmény rögtön alattomos halállal látszott fenyegetni, melyel csak az imént Northumberland gróf végeztetett ki a londoni toronyban. Mindenekfelett félt alattomos végtől, mely kétséget hagyhatott volna fen valódi lélekállapota iránt. Sejtven az ellene intézett iszonyú szándékot, a nélkül hogy igazi forralóját gyaníthatta volna, Erzsébet pártolásához folyamodott ki azt fogamzá, Paulet ellen ki visszautasította. 1586-i deczember 19-én egy utolsó levelet irt az angol királynőnek, felkérven őt, ne tŰrné hogy parancsa nélkül kivégezzék s engedné meg hogy szolgálai jelen lehessenek halálánál, tanúsítandók a katolikus egyház iránti hitét s ragaszkodását s hogy holttestét titkon elvihessék. Levele végén ugyszólván Isten ítélőszéke elé idézte Erzsébetet, mondván: „Ne vádoljon ön-hittséggel, ha elbúcsúzván e világtól s egy boldogabb életre készülvén, emlékeztetem, hogy majdan feleletre vonatik tetteiért csak úgy mint azok, kik előbb költöztek át.“

Ily aggodalmak gyöttrötték Stuart Máriát, midőn Beale Robert február 5-én Fotheringayban megérkezett. Magával hozta Londonból a bakót, s miután közölte Paulettel és Druryval a királynő parancsát s a titkos tanács rendeletét, Kent és Shrewsbury grófokhoz rándúlt, hogy átszolgáltassa a királyi megbizást, mely 8-án reggel volt végrehajtandó. A két gróf, a titkos tanács titkára s Northampton grófság shériffje 7-én délelőtt Fotheringayba érkeztek. Ezen szokatlan csödülés láttára a skót királynő szerencsétlen szolgálai gyanították a közeledő veszélyt s mondhatlan bánat fogta el őket. Mária pedig akkor szokott bajában szenvedvén, ágyhoz volt kötve.

Két óra tájban a grófok szólni kívántak vele; s ő megüzéné hogy betegen fekszik, azonban fel fog kelni, ha a felforgó ügy sürgős volta úgy kívánja. Ezek azt felelvén, hogy az ügy halasztást nem szenved, felöltözött s egy kis dolgozó asztalhoz ülven ágya mellett, legnagyobb nyugalommal várta őket. Hölgyei s szolgálai nagyobb részt körülötte álltak. Anglia főudvarnagya Kent gróf kíséretében s Beale, Paulet és Drury-

tól követve hajadon fővel járult elébe s tisztelettel meghajolván, tudtára adá, hogy a Buckhurst lord által harmadfél hónappal ezelőtt hirül hozott ítélet most végrehajtására vár, úrnőjük a királynő arra kényszerítettven alattvalói kívánata által. Mária zavarodás nélkül végig halgatta, s aztán a kivégeztetési parancsot tartalmazó warrant olvastatott fel előtte Beale által.

Ez megtörténvén, Mária keresztet vetett. „Hála Istennek az áthozott hirért. Nem kaphattam ennél jobbat, mely sanyarúságaim végéről s Isten abbeli kegyelméről értesít, hogy az ő nevének s apostoli római katkolikus hitének dicsőségére halhatok meg. Nem várhattam ily boldog véget azon bántalmak és veszedelmek után, melyeket ez országban tizenkilencz éven át tűrni kénytelenítettem én született királynő, királyok leánya, VII. Henrik unokája, az angol királynő közel rokona s francziaországi özvegy királyné, ki szabad fejedelemnő létemre törvényes ok nélkül fogva tartattam, bár senkinek alattvalója nem vagyok s Istenen kívül más feljebbvalót el nem ösmerek e világon.“ Katholikus hitének áldozatául tekintvén magát, tiszta vértanui örömet érzett, szelíd derűtségre olvadt s mindvégig nyugodt bátorságban maradt. Ujra megtagadta Erzsébet megöletésének tervét s kezét a kis asztalán fekvő evangeliumok könyvére tevén, ünnepélyesen így szolt: „Soha sem terveztem az angol királynő halálát, sem abba nem egyeztem.“

E szavakra Kent gróf vakbuzgó durvasággal jegyzé meg, hogy a könyv, melyre esküdött a pápisták könyve, s hogy esküje nem ér többet könyvénel. „Ez az melyben hiszek, viszonza Mária; vagy azt gondolja-e, őszintebben esküdhetném az önére, melyet átallok.“ Kent gróf felszólította hagyjon fel úgynevezett előítéleteivel s a peterboroughi protestáns esperes segédkedésével okúljon az igaz hitben s készüljön a halálra. Mária erélyesen visszautasítá ezen ajánlatot, mely vallásába ütközött, s alamizsnását kívánta látni, ki tőle néhány nap óta ismét eltávolíttatott. A keményszivű grófok nem szégyelleték megtagadni ezen vallásos vigaszt a halálra szánt királynőtől. Rövid halasztást sem akartak neki engedni, hogy végrendeletét maga írhasa kellő gondnal, s annak rendje szerint tehesse végintézkedéseit. Mária kérdésére, mikor kellend meghalnia: „Holnap, asszonyom, viszonza Shrewsbury gróf, reggeli nyolcz óra tájban.“

A két gróf eltávoztása után Mária vigasztaló szavakat intézett szolgálóihoz, kik könnyekre olvadtak. Sietteté az estebédet, hogy az egész éjjelt írásra s imádságra fordíthassa. Szokás szerint keveset evett. Udvarmestere Melvil András tőle alamiznásával egyidőben eltávolíttatván, orvosa Bourgoín szolgált asztalánál. Mária szóba hozá Kent gróf térítő szándékát, s mosolyogva monda, miszerint más tudorra volna szükség, hogy őt meggyőzze. Vacsorája végeztével mind elhivatá szolgálait, s bort töltvén poharába jólétükre ürité, szívélyesen felszólítván őket áldomásának viszonzására. Mindnyájan térdre estek s könnyes szemekkel s túlárado fájdalommal viszonzák üdvözlétét, bocsánatot kérvén azon sértésekért, melyeket nemtalan ellene elkövettek. Szívesen megigérte, s viszont bocsánatot kért, ha elégedetlenségükre adott alkalmat. Intette, hogy a katolikus vallásnak hívei maradjanak, s békés barátságban éljenek egymás között. Csupán Nauról beszélt keserűséggel, azzal vádolván, hogy gyakran egyenetlenséget támasztott közöttük, halála okozójának mondván őt. Aztán visszavonult s több óráig sajátkezűleg írta leveleit s végrendeletét, melynek fővégrehajtójául Guise herceget nevezte ki. Minthogy pedig hagyományai nagyobbbrészt csak özvegy tartásából voltak fedezendőek, mely halálával a franczia királyra szállott vissza, hön ajánlotta III. Henriknek emlékét és intézkedéseit. „Bizonyítsa be most, így szóla hozzá, irántam való szeretetét melyről mindig biztosított, segédkezet nyujtván kétségbeesett szolgálai jutalmazásánál, mit kegyessége nélkül nem tehetek, meghagyván fizetéseiket s imádságokat rendelvén egy igen kereszténynek nevezett királynőért, ki megfosztva minden vagyonától mint katolikus hal meg.“

Éjjél utáni két óra tájban végezte írását. Egy ládácskába tette végrendeletét s nyílt leveleit, azt mondván hogy nem akar tovább vesződni világi ügyeivel s arra kell gondolnia, miként fog Isten előtt megjelenni. Levelet intézett alamiznásához ki a várban volt, felszólítván, töltené vele az éjt imádságban s küldene számára bűnbocsánatot, miután meg nem engedték, hogy meggyónjon s az utolsó kenet szentségét fölvehesse. Megmosatta lábait s a szentek életírásában, melyet hölgyei estenként felolvastak előtte, valamely nagy bűnös példáját kereste, kinek Isten megbocsátott. A megtért lator

szívreható történeténél állapotott meg, mely az emberi bizalom s Isteni kegy legbiztatóbb példája gyanánt tűnt fel előtte, s melyet Kennedy Johanna által felolvastatott. „Nagy bűnös volt ez, ugymonda, de nem oly nagy mint én: s kérem urunkat kinszenvedésének emlékére, könyörüljön rajtam valamint rajta megkönyörült halála óráján.“

Fáradtnak érezvén magát, lefeküdt, hogy új erőt merítsen az utolsó pillanatra. Hölgyei tovább imádkoztak mellette, s testének ezen végnyugalma alatt, bár szemei hűnyva voltak, ajkainak reszketeg mozgása s az arczán előzőnlött túlvilági kéj bizonyították, hogy ahhoz fohászkodott, kiben most már egyedül helyezte reményét. Virradatkor felkelt, mondván hogy már csak két óráig fog élni. Aranyrojtos zsebkendői közül választott egyet szemkötőül a vérpadon, s komoly pompával öltözött. Maga körül gyűjtven szolgáit, Bourgoin által felolvastatá végrendeletét, melyet aláírt, rájuk bizta leveleit, irományait s a családjabeli hercegeknek s szárazföldi barátjainak szánt ajándékokat. Már az estve kiosztotta közöttük gyűrűit, ékszereit, butorait s ruháit; most fenmaradt öt ezer tallérját kisebb összegekre osztva külön erszényekben adta át. Tökéletes bájjal s megható jósággal vigasztalásokat nyújtott adományaival s bátorságot a halála miatti bánat elviselésére. „Semmi változást sem lehetett észrevenni rajta, mondá egy szemtanú, sem arczán, sem beszédjén, sem viseletén; s mintha csak egy házból a másikba költözött volna át, úgy rendelkezett.“

Ezen, földi emlékeinek szentelt utolsó figyelem után házi oltárához ment, melyen alamizsnása, mielőtt eltávolíttatott, titkon misézni szokott. Térdre borúlt ezen oltár előtt s mély buzgalommal olvasá a haldoklók imáit. Mielőtt elvégezte volna, zörgettek ajtaján. Megüzentette hogy nem sokára elkészül, s tovább imádkozott. Miután már nyolcz óra múlt, újra zörgettek az ajtót, mely ezuttal megnyílt. A shériff lépett be fehér pálczácskával, s Máriáig közeledvén ki el nem fordította fejét, csupán e szavakat mondá: „Asszonyom, a lordok már várják, s önért küldöttek. — Igen viszonzza Mária, fölkelvén, menjünk.“

Midőn épen indulni akart, Bourgoin kezébe adta az oltáron volt elefántcsont feszületet; megcsókolta s maga előtt vitetét. Lábai gyöngesége miatt egyedül nem járhatván, ketten

vezették övéi közül lakosztálya végéig. Oda érvén, e sajnálandó teremtesek saját szerű de úrnőjük által helyben hagyott gyöngédségnél fogva nem akarták őt halálra vezetni; s Paulet két szolgájára bízván támogatását, sírva követték. A lépcsőhöz érvén, hol Shrewsbury és Kent grófok várták Máriát, s melyen át kellett az alsó terembe leszállnia, melynek hátterében állott a vérpad, megtagadták tőlük azon vigaszt, hogy őt tovább kísérhessék. Esedezéseik s zokogásuk daczára, elválasztották tőle nagy bajjal, minthogy lábaihoz omlottak, kezeit csókolták, ruháiba fogództak s nem akarták elhagyni.

Miután eltávolították őket, Mária ismét útnak indúlt, nemes és szelid magatartással s özvegyi köntösében, melyet nagy ünnepélyek alkalmával viselt; rőtbarba bársony ruha volt ez, fekete atlatz derékkal, melyről olvasók s vállfüggők csüngtek alá, s melyet hasonló színű himzett atlasz palást borított hosszú uszálylyal s nyusztprém szegélylyel, felhajtott gallérral s lefüggő ujjakkal; fejről leomló s földig érő fehér fátyol lebegte körül méltóságteljes alakját, királyi fönség s keresztényi jámbor áhitat ragyogott arczán.

A lépcső alján találta udvarmesterét Melvil Andrást, ki engedélyt nyert, hogy tőle elbucsúzhasson, s ki őt a vérpadra menni látván, térdre borúlt, s könnybenázott arczczal fejezé ki keserves bánatát. Mária megölelé őt, megköszönte állandó hűségét s felkérte, mondana el fiának részletesen mindent mit felőle tud, s még látni fog. „A legfájdalmasabb megbízás ez, úgymonda Melvil, melyet valaha teljesítettem, hírül vinni uralkodó királynőm s kedves úrnőm halálát. — Sőt inkább örülnöd kell, jó Melvil, viszonzá Mária, először szólítván ily meghitt modorban, hogy Stuart Mária viszontagságai végére ért. Jól tudod, e világ nem egyéb mint hiú ábránd, baj és hányattatás. Vidd hírül, hogy mint vallásom szilárd hive, igaz katolikus, igaz skót, igaz francia nő halok meg. Isten bocsásson meg azoknak, kik haláloamat kívánták; az emberi titkos eszmék és cselekedetek bírása jól tudja, hogy mindig kívántam Skót- és Angolország egyesülését. Üdvözlödd fiamat, s mondd meg neki, hogy soha semmit sem tettem királyi méltóságának s országa javának sérelmére, sem királyi jogainkat nem csorbítottam.“

Azután fölkérte Shrewsbury és Kent grófokat, hogy titkára Curle kegyelmet nyerjen, s hogy hölgyei jelen lehessenek halálánál. Kent gróf ellenveté, miszerint ily látványok nem nőknek valók s attól tartott, hogy majd zavart okoznak kiáltásaik által sőt botrányra adnak alkalmat, vérebe akarván mártani kendőiket. „Milord, viszonya Mária, szavamra fogadom hogy semmi olyast nem fognak tenni, mit az imént mondott. Hajh, e szegény lelkek meg lesznek elégedve, ha tőlem búcsút vehetnek. S megvagyok győződve hogy úrnőjük, ki szüz királynő, nem tagadná meg egy más királynőtól hölgyei támogatását utolsó pillanatában. Lehetetlen hogy ily szigorú parancsot adott legyen. Sőt többet enged, ha csekélyebb rangú személy vagyok is, pedig tudják lord urak, hogy királynőjük unokahúgom. Szegény hölgyeim nem kívánnak egyebet, mint meghalni látni.” A két gróf percznyi tanácskozás után teljesítették kíváнатát, megengedvén hogy négyet szolgálai közül s két hölgyet szólíthasson maga mellé. Orvosa Bourgoin, gyógyszerésze Gorion; sebésze Gervais s pinczérje Didier; s legkedvesebb hölgyei Kennedy Johanna és Curle Erzsébet lettek általa kijelölve. Elhivatták őket, s a királynő, Melvil András által vitetvén ruhája uszályát, oly bátorságosan és méltóságteljesen lépett a vérpadra, mint hajdan trónjára.

Ezen, harmad fél láb magas és tizenkét négyszög láb széles vérpad Fotheringay vár alsó termében volt felállítva. Fekete angol posztóval vonták be, úgy szintén a széket, vánkost s a törzsököt, hova Máriának leülni, letérdelni s fejét lehajtani kellett. Helyet foglalt ama gyászos széken, szint sem változtatván s mit sem vesztvén szokott bája és méltóságából, jobbra Shrewsbury és Kent grófok ültek, balra a shériff állt, szemben a két bakó, fekete bársonyba öltözve; csekély távolságra fal hosszában szolgálai, a háttérben pedig, mely Paulet és katonái által őrzött korlát által volt elrekesztve, mintegy kétszáz környékbeli nemes, kiket a várba bocsátottak, elzárván aztán kapuit. Erre Beale Robert felolvasta az ítéletet, melyet Mária csendben s oly mély elmerülésben halgatott végig, hogy mitsem látszott gondolni a történekekkel. Az ítélet elolvastatván, keresztet vetett s szilárd hangon így szólt:

„Uraim, született királynő, s törvényeknek alá nem vetett uralkodó fejedelemlő vagyok, az angol királynő közel rokona

s törvényes örököse. Miután sokáig s igaztalanul fogva tartattam ez országban, hol sok bajt és sanyarúságot kellett túrnöm bár senkinek sem volt joga reám, most emberi erőhatalom folytán életem végére érvén, halát adok Istenemnek, hogy megengedte vallásomért halnom meg egy gyülekezet előtt, mely majd tanúsítani fogja, miszerint halálom küszöbén állva úgy mint előbb is bármily magán vagy nyilvános alkalommal óvást emeltem az ellen, mintha a királynő vesztére merényt koholtam vagy ilyenbe beleegyeztem volna.“ Szintűgy tagadta, hogy ellenséges indulattal viseltetett az angol királynő ellen, s fölemlíté, miszerint megnyugtatóására valamint Angolhon békéjének biztosítására alkalmas föltételeket ajánlott fel szabadságának visszanyerése végett.

Ezen, igazolásául felhozott szavak után, imádkozni kezdett. Ekkor Fletcher tudor, peterboroughi protestáns esperes, kit a grófok magukkal hoztak, feléje közeledvén, inteni akarta halálára. „Asszonyom, úgymonda, fölséges urnóm a királynő küldött . . .“ Mária, e szavaknál félbenszakítván őt, így szólt: „Esperes úr, szilárdul ragaszkodom a régi római katolikus valláshoz s érte szándékozom véretem ontani.“ A vakbuzgó esperes további méltalmatlan serkentéseire, mondjon le hitéről, bánja meg bűneit, egyedül Jézus Krisztusban helyezze reményét, ki egyedül képes őt megmenteni, határozott hangon elutasította, kijelentvén hogy nem akarja hallani, s elhalgattatá őt. Shrewsbury és Kent grófok ekkor így szóltak hozzá: „Imádkozni fogunk kegyelmességédért, hogy Isten világosítsa fel szívé utolsó órájában, s hogy így Isten igaz ismeretében haljon meg. — „Lord urak, viszonzza Mária, ha imádkozni akarnak értem, köszönöm, de nem járulhatok imáikhoz, miután különböző vallást követünk.“ A két felekezet közti küzdelem, mely élteinek átka volt, egész a vérpadig tartott.

Fletcher tudor az angol szertartású halotti imádság olvasásához fogott, Mária pedig latinul mondotta el a töredelmes és irgalmi zsoltárokat s buzgó áhítattal csókolta feszületjét. „Asszonyom, monda Kent gróf durván, mit sem használ kezében tartani Krisztus ezen képét, ha szívébe nem véste.“ — „Nem lehet, viszonzza, kézben tartani, a nélkül hogy szívébe fogadjuk, s mi sem illőbb egy haldokló keresztényhez, mint megváltója képe.“

Miután térden állva elvégezte e három zsoltárt, Miserere mei Deus, stb., In te Domine speravi stb., qui habitat in adiutorio stb. angol nyelven kérte az Istent, küldene békét a világra, alapítaná meg az igaz vallást Angolországban, buzdítaná türelemre az üldözötteket s pártolná őt magát is szent malasztjával s világositaná fel elméjét ezen végső pillanatban. Imádkozott a pápáért, az egyházért, a katolikus uralkodók s fejedelmekért, fia a királyért, az angol királynőért s ellenségeiért; s magát a világ megváltójának kegyébe ajánlván, e szavakkal végzé: „Valamint karjaid, uram Jézus Krisztus ki voltak feszítve a kereszten, úgy fogadj engemet is irgalmadnak feltárt karjaiba!” Áhítata oly buzgó, érzetáradása oly megható, s bátorsága oly csodálandó volt, hogy a jelenlevőket majd mind könnyekre fakasztá.“

Imáit végezvén, fölkel. Az irtóztató pillanat elérkezett, s a hóhér feléje közeledvén segíteni akarta, hogy ruhái egy részét letegye; de ő elhárítván, mosolyogva monda, hogy soha sem volt ily komornokja. Magához hitta Kennedy Johannát és Curle Erzsébetet, kik ezen egész idő alatt térden feküdtek a vérpad alján, s vetközni kezdett segítségükkel, megjegyezvén, hogy nem szokta azt mások előtt cselekedni. Az elkeseredett két fiatal leány sírva teljesítették ezen utolsó tisztüket. Meg akarván gátolni fájdalmuk kitörését, újját szorítá ajkaikra s emlékezteté őket, hogy kezeskednie kellett bátor viseletükért.“ Korántsem sirjatok, sőt örüljete, úgymonda; boldognak érzem magamat, hogy e világot elhagyhatom, még pedig ily igazságos ügyért.“ Letette palástját, leoldotta fátyolát, s csak egy vörös bársonyszerű tafota szoknyát tartott meg. Ekkor székére ült s megáldotta siró szolgálait. A bakó térden kért tőle bocsánatot. Mire azt felelé, hogy mindenkinek megbocsát. Megölelte Curle Erzsébetet és Kennedy Johannát, megáldotta őket keresztet vetvén rájuk s miután Kennedy Johanna bekötötte szemét, meghagyta nekik, hogy távozzanak, s ezek zokogva fogadták szavát.

Ugyanakkor nagy bátorsággal térdre esett, s folyvást kezei között tartván a feszületet, oda nyújtá nyakát a bakónak. Fenhangon s a legforróbb bizalom érzetével monda: „Istenem, benned reményltem, kezeid közé adom lelkemet.“ Azt hitte, hogy egyenes állásban pallossal fogják sújtani mint

Franciaországban. A hóhérok felvilágosították tévedése iránt, és segítették a törzsökre hajtani fejét, a nélkül hogy imádságát félbenszakította volna. Az elérzékenyülés általános volt ezen siralmas balsors, ezen hősi bátorság, ezen csodálandó szelídség láttára. Maga a bakó is meg volt indulva s remegő karral csapott le reá. A bárd nyaka helyett feje tövéen találta s megsebesítette, a nélkül, hogy megmozdult vagy egy panasz szót kiáltott volna. A bakó csak második csapással ütötte le fejét, s felmutatván, így szólt: „Isten tartsa Erzsébet királynőt!” — „Így vesszenek ellenségei!” tevé hozzá Fletcher tudor. Csak egyetlen hang hallatszott utána Ament mondván, a komor Kent grófé.

Fekete posztót borítottak tetemeire. A két gróf a szokás ellenére, nem hagyták a bakónak arany keresztyét, melyet nyakán viselt; olvasóit, melyek övéen csüngöttek, sem ruháit, melyekben kimúlt, attól tartván, hogy ezen tisztelt és drága mez szolgálai által visszaváltatván ereklüké ne változtassék. Megégezték tehát. Legnagyobb gonddal megsemmisítettek mindent mi vérrel volt borítva, melynek még nyomait is eltüntették. Fölemeltetvén Mária teste, hogy a vár elfogadási terebébe vitessék bebalzsamoztatás végett, Mária kedvencz kis kutyácskájára akadtak, mely a palást alá bújt megholt úrnője feje és nyaka közé. Nem akart megválni ezen véres helytől, s erőszakkal kellett onnan eltávolítani. A skót királynő hullája, megfosztatván beleitől, melyeket titkon eltemettek, nem épen nagy tisztelettel bebalzsamoztatott, viaszos lepedőbe boríttatott, ónkoporsóba tétetett, s úgy hagyatott míg Erzsébet kijelölendette a temetés helyét.

A vár kapui több óráig zárva maradtak, és senki sem távozhatott el onnan, Talbot Henrik, Shrewsbury főudvarnagy fiának elutazása előtt, ki megvitte Erzsébetnek a Beale által szerkesztett s a két gróf s a főtanúk által aláírt végrehajtási jelentést. 8-án napközben indulván el, másnap reggel Greenwichbe érkezett, hol a királynő tartózkodott. Ugyanaz nap délután híre terjedt Londonban, melynek lakosai azon vakbuzgó rajongással fogadták a skót királynő halálának híré, melyet már néhány hónappal előtt elítéltetése alkalmával tanúsítottak. A város valamennyi harangja megkondult, s örömtüzek gyújtattak minden utcán.

Mily benyomást gyakorolt ezen gyászos és vakmerő kivégzés Europa királyaira, s mik voltak következményei Erzsébetre nézve?

Tizenkettedik fejezet.

Stuart Mária halála által okozott benyomás. — Erzsébet színlett felindulása, ki törvényszék elé állíttatja Davison titkárt, s egy ideig neheztelni látszik tanácsa fő tagjaira mintha tudta nélkül rendelték volna el a Stuart Mária ellen kibocsátott warrant végrehajtását. — Aggodalmi III. Henrik és VI. Jakab irányában. — Ezen két király haragja és szándékaik. — Erzsébetnek sikerül meggátolni a részükröli hadüzenést, bár erre az egyik a katolikusok, a másik pedig országa nemessége által buzdíttatnak. — III. Henrik megbéklítése. — VI. Jakab határozatlansága. — II. Fülöp elhatározza megboszulni Stuart Mária halálát, mint annak katolikus örököse. — Spanyolországban, Portugalban, Olaszországban s Német-Alföldön készülődések történnek Angolország meghódítására. — Erzsébettel család alkudozások indíttatnak meg Német-Alföldön. — II. Fülöp és V. Sixtus megállapodásuk, ez utóbbi egy millió aranyat ajánl fel ezen katolikus vállalat előmozdítására. — Allen tudor bibornokká neveztetik ki s a sziget vallásos megtérítésével bizatik meg nagyszámú lelkészek és barátok társaságában. — II. Fülöp egyezése Guise herczeggel, ki a francia ligapárt feltámasztására s III. Henrik feltartóztatására kötelezi magát, nehogy ez utóbbi Erzsébet segítségére mehessen. — A győzhetlen Armada kivez a Lissaboni révpartról Medina-Sidonia herczeg vezérlete alatt. — Ereje, hajóinak s szárazföldi seregének száma. — A Flistère foknál támadt első vihar. — A flandriai alkudozások félbenszakítása. — Erzsébet késő de sikeres védelmi intézkedései: a Mancheon hajóhada, a szigeten pedig táborozása által. — Az Armada másodízbeni kiindulása, miután hajókárait helyrehozta. — Lassú és méltóságteljes hajózása. — Beérkezése az angol tengerszorosba. — Fenforgó lehetőség, hogy Plymouthnál megsemmisíti az angol hajórajt. — Medina-Sidonia herczeg szoros ragaszkodása II. Fülöp parancsaihoz, ki minden támadást eltiltott, míg a parmai herczeg uszó naszádjai és hadserege meg nem érkeztek. — Az Armada megérkezése a flandriai partokon, megtámadtatva s oldalba kapva Drake tengernagy s az angol hajók által. — Parma herczeg seregének hajóra szállítása Nieuportban megkezdetik. — Az Armada augusztus 9-kén sötét éjjel megtámadtatik angol gyűjtő hajók által. — A parttól való eltávozása tűzvész elkerülése végett. — Második vihar. — Az Armada elszéledése és romlása az éjszaki tengeren s üldöztetése angol hajók által. — Visszatérése a spanyol kikötőkbe. — II. Fülöp fájdalma. — Erzsébet öröme. — Néplelkesedés Angliában. — Az Erzsébet és Stuart Mária ügye közötti küzdelem vége, ennek halála boszúlatlan marad, amaz megújítja szövetségét VI. Jakabbal. — A protestantismus végdiadala Nagy-Britanniában. — Visszapillantás Stuart Mária életére, helyzetének és jellemének megítélése. — Ezen boldogtalan királynő valamint nemzetsége sorsának szoros összefüggése a katolicismus s a korlátlan hatalom ügyével Nagy-Britanniában.

Stuart Mária halála által Erzsébet vágytársnőtől szabadult meg, de nagy gyűlöletnek s veszélyes visszatörlésnek tette ki magát. Miért is félelemből félelembé esvén, roszalta a megengedett kivégzést, sajnálni látszott a részéről utált királynőt, sőt megbüntette a felhasznált tisztviselőket. Szemtelen megtagadás és csalárd fájdalom színlése által igyekezett elhárítani azon fejedelmek boszúját, kiknek kéréseit elutasította, érzelmeit sértette, méltóságukat meggyalázta.

Négy napig nem látszott tudomással bírni a skót királynő haláláról, melyet az egész protestáns Angolország ösmert és zajos örömmel fogadott. Valószínűleg még kétségben volt, miként viselje magát és mily hangon beszéljen. Hétfőn, február 13-kán nagy meglepetéssel látszott értesülni Stuart Mária kivégzettségéről, s felindulást színelvén bösz haragra lobbant. Azt állította, hogy a skót királynőt parancsa nélkül s akarata ellenére végezték ki, hogy Davison titkárnak nem kellett volna végrehajtani az aláírt warrantot, mielőtt az iránt vele újból értekezett; hogy rátétetvén az állampecsétet a korlátnok által, túlsiettetést követett el s túllépte útasításait az által, hogy a titkos tanácshoz vitte a végrehajtás elrendelése végett; s hogy a titkos tanács tagjai a warrantnak Fotheringayba történt alattomos és vakmerő átküldése által sértették szívét és csorbitották tekintélyét. Indulatosan szemükre hányta a királyi hatalom ezen bitorlását, majd ismét kísérletnek nevezé azt, őt gyámság alá helyezni. Letartóztatá Davisont, ki a toronyba záratott s törvényszék elé állíttatott. Elűzte jelenlétéből öreg szolgáját Burghleyt, ki a tanács nevében átadta volt Bealenak a warrantot, s oly rosszúl bánt vele, hogy ez reszketve ajánlá fel hivatalbóli lemondását. Kedvenczei Leicester és Hatton, mivel részt vettek a titkos tanács határozatánál, egy időre eltávolíttattak s kegyvesztésbe estek; Beale pedig, ki a warrantot Fotheringayba átvitte, kevéssel utóbb az államtitkárságtól alsó rendű állomásra helyeztetett át Yorkba. Egyedül Walsingham lett megkímélve ezen indulatos és hazug üldözéstől, minthogy való vagy színlett rosszulléte miatt hozzá nem járult azon tényhez, melyet Erzsébet felhasznált s utóbb megtagadott. Sőt gyászba öltözvén, nagy pompával temetteté el a skót királynőt, kinek tetemei a peterboroughi templomba tétettek le VIII. Henrik első neje Arragoniai Katalin mellé, míg utóbb

fiának Nagy-Britannia trónjára történt felléptével Westminsterbe vitetett át.

Erzsébet így rozlelkűséggel tetézvén az elkövetett merénnyt s gaz módon leplezván kegyetlenségét, a világot elámitani s különösen III. Henrik és VI. Jakab boszúját elhárítani igyekezett. Aggodalommal követte e két fejedelem szándékát, s nem ok nélkül. III. Henrik érzéketlensége s gyöngesége daczára igen rossz néven vette Destrappes letartóztatását, Châteauneuf kikérdeztetését, futárainak elfogatását és sürgönyeinek kézrekerítését. Waade előtt, kit Erzsébet rendkívüli megbízással küldött hozzá, hogy panaszt emeljen a francia követségi tagoknak bűnül rótt összeesküvés miatt, e részbeni hitlenségét s a királynő eljárása által okozott nagy elégedetlenségét fejezte ki. Roger nevű komornokját küldötte volt Londonba Destrappes visszakövetelése végett, hogy őt kikérdeztesse, megbírálhassa s ha bűnösnek találta, megfenyítesse. Vizsgálással élén, nem bocsáttatá maga elé Stafford követet, feltartóztatá Erzsébet futárait és sürgönyeit Dieppeben, s zár alá vetteté az angol hajókat Franciaország kikötőiben.

Stuart Mária halála növelte haragját s még nagyobb zavarba ejtette. Az első pillanatban ketten miniszterei közül, a higgadt Bellièvre s az óvatos Brulard boszuállásra készítették. Az első úgy vélekedett, hogy meg kell mutatni Erzsébetnek, miszerint nem lehet így könnyen kivégeztetni királyokat; a másik pedig kijelentette, hogy be nem lép többé III. Henrik tanácsába, ha számot nem kér ily merényért. Páris lakossága rendkívül felindult, megtudván ama királynő gyászos végét, kit ifjú éveiben Franciaország trónján ülni látott s kit a katolikus vallás vértanújának tekintett. A liga hitszónokai valamennyi templomban kikeltek az angolországi Jesabel ellen, e névvel illetvén Erzsébetet, s boszúra hitták fel ellene Istent és a királyokat. Stafford és Waade nem merték kimenni Párisban. Az elsőbbi, kinek anyja pedig Erzsébetnél volt, tartván az általa felidézett veszélyektől, közel hitte bukását. Elővigyázatból II. Fülöphöz fordult s Mendoza által neki ajánlotta fel szolgálatát. Kijelentette ezen követ előtt, hogy egészen híve a katolikus királynak, nem tartván hosszú életűnek az angol királynőt, miután ily módon végeztette ki Stuart Máriát. III. Henrik pedig jelenlétében ünnepélyes gyászmisét szolgáltatott

Notre-Dameban boldogtalan rokona emlékére s egyetértvén a spanyol királylyal, hajlandónak látszott az angol királynő megtámadására, ki Frankfurtban Pallavicino bankárháznál kétszáz ötvenezer livret utalványozott egy, a navarrai király segítségére küldendő német reiter csapat felszerelésére.

Erzsébet inkább mint valaha szükségesnek látta megbékitését. Elfogadta rendkívüli követjét Rogert, miután tizenöt napig váratta kihalgatásra. Nagy fájdalmi tünetekkel s majdnem könnyes szemekkel nyilatkozván előtte a skót királynő haláláról, megüzenteté III. Henriknek, hogy a kivégzés szándéka ellen s Davison hibája által történt meg, kit felelősségre fog vonni. Csakugyan márczius 28-án a csillagos kamara által tiz ezer font sterling bírságra s a királynő által meghatározandó tartósságú fogságra ítéltetett utasításainak meg nem tartása és hatalmazottságának túllépése miatt. Erzsébet, miután több hónapig nem látta Châteauneuföt, most Walsinghamot küldötte hozzá a Francia- és Angolország közötti jó viszony helyreállítása végett, s nem sokára találkozván vele, ezen értekezésük alkalmával kifejté egész ügyességét.

Karjánál fogva félrevoná III. Henrik követjét, s nevetve mondá: „Íme itt van emberünk, ki meg akart öletni.“ Átlátta aztán, hogy az összeesküvés, melybe őt bebonyolították, két szemtelen gazfi koholmánya volt, kik pénzt akartak tőle zsarolni. Elösmervén Destrappe ártatlanságát, kijelentette, hogy ezentúl szabad s visszatérhet Franciaországba. „Értesültem, úgymonda elmésen, hogy jogtudó s ügyvédkedni akar Párisban. Sajnálom, hogy ily bajba hoztam, melyért élte hosszigan neheztelni fog reám. De ön megmondja neki, hogy nem szándékozom pört indítani Párisban, melynél boszút állhatna rajtam a szenvedett bánalomért.“

Arra térvén, mi leginkább foglalkodtatá elméjét, még nagyobb fájdalommal beszélt a skót királynő haláláról Châteauneuf mint Roger előtt. Úgy nyilatkozott „hogy ez volt éltének legnagyobb szerencsétlensége.“ Erősen állította, hogy csak a nép megnyugtattása végett írta alá a warrantot, hogy azonban el volt határozva életben hagyni a skót királynőt, ha csak külföldi hadsereg nem száll ki Angolországban, vagy jelentékeny fölkelés nem támad érdekében ez országban. Hozzátevén, hogy ha tanácsának azon négy tagja, kik ezen csint elkövették,

mely iránt nem tud megnyugodni, nem volnának oly régi szolgálái s nem az ő személyének s országának érdekében cselekedtek volna, Istenre esküszik, fejüket véteti. Azt mondá Châteauneufnek, miszerint nem oly gyöngé és gonosz, hogy egy Davisonféle szegény titkárra hárítsa a hibát, ha el nem követte volna. Feltüntetvén azután Châteauneuf előtt a francia és angol korona közös érdekét, egyesülten lépni fel a liga tervei s II. Fülöp nagyravágyása ellen, melyek által egyaránt veszélyeztettek, tudtára adá, hogy Draket a spanyol partok megtámadására, Leicestert pedig az egyesült tartományok köztársaságának védelmére küldi; felajánlá ura a király részére négy német fejedelem támogatását, kik egy szavára segítségül jönnek seregükkel, s felszólítá, lenne szorosabb barátságuk eszközlője. „Olyan idők járnak, ugymonda, hogy egyik a másikra inkább rászorúlunk mint bármikor.“

Hitelt nem adván ugyan Erzsébet tagadásainak, de hasonló politikai tekintetek által indítatván, III. Henrik lemondott Stuart Mária halálának megboszulásáról. Az önérdek győzött a rokonsági érzeten, s III. Henrik, nehogy veszélyeztesse koronáját, inkább abbahagyta a királyság közös ügyét. Attól tartott, hogy elősegítvén a szárazföldi katolikusokat Angolhon meghódításánál, győzelemre juttatja őket Német-Alföldön, túlságos hatalomra Franciaországban, s Erzsébet bukása által II. Fülöp nagyságát, a Guisek erejét és saját romlását mozdítja elő. Miután anyja tanácsára néhány hónapot gyászban és neheztelésben töltött, felhatalmazta Châteauneuföt, hogy Walsinghammal egyetértve eligazítsa Londonban a két ország között támadt surlódásokat. Különben is bajos és veszedelmes lett volna reá nézve összeháborodni Erzsébettel. Az 1587-i nyárban Franciaországba benyomúlt német reiterek visszaverésének s a ligapártiak lenyügözésének szüksége, kik 1588-ban torlaszemelések által Párist hatalmukba ejtették, saját védelmére kényszerítvén őt, mást megtámadni nem engedték.

A skót király megengesztelése bajosabbnak látszott, anyja halála méltó haragra indította. Fennen úgy nyilatkozott, hogy egy ily cselekvény boszúlatlan nem marad. Erzsébet attól tartván, hogy amaz ifjú fejedelem szándéka, saját bosszúérzete, alattvalói ellenséges indulata s a szárazföldi fejedelmek tanácsai következtében határozattá válhatnék, ezt meggátolandó,

saját unokatestvérének Hunsdon lordnak fiát az ifjú Carrey Robertet küldötte hozzá, kinek sikerült megnyerni vonzalmát. Carrey Robert Erzsébet részéről egy általa egészen sajátkezűleg irt levelet vitt magával, melyben egyaránt hamis dicséreteket és bánatot fejezett ki. „Azon végtelen fájdalomról szólott abban, melyet ama gyászos s akarata ellenére bekövetkezett esemény miatt érez, s Istent hitta ártatlanságának bizonyoságuúl. Kérte, legyen meggyőződve, hogy ha megparancsolta volna, el is ösmerné. „Nincs oly aljas szívem, úgymonda, látszólagos büszkeséggel, hogy bármely élő lénytől s fejedelemtől való félelem által gátoltassam tenni azt, mit jónak látok, vagy pedig megtagadására indíttassam. Származásom megóv ily aljas gyanútól. Legyen meggyőződve, hogy bármi következményei lennének tetteimnek, nem háritanám azokat mások vállaira.“ Biztosította VI. Jakabot, hogy a királyok közül senki sem viseltetik oly jó indulattal személye, s oly hő érdekekkel országa iránt, mint ő.

VI. Jakab, haragja első hevében meg nem engedte, hogy Carrey Robert Skóthon területére lépjen, hol a nemzeti érzület hatalmasan nyilatkozott Erzsébet ellen. Berwickben kellett megállapodnia, s sir Melvil Robert és Cowdenknowes laird küldettek hozzá a reá bizott üzenet átvétele végett. Még ily gyalázatot ejtett a kevély Erzsébeten, megengedte, hogy a határszéli skót főnökök feldúlják az angol határszéleket, s hogy az uralma alatt álló szigetek lakói segílyt nyújtsanak a Tyronetól vezérlett írlandi fölkelőknek. Sőt közeledni látszott a katolikusokhoz, elfogadván a spanyol király által küldött térítőket, meghalgtván a Jézus rendi atyákat, minden méltóságaiba visszahelyeztetvén a rossi püspököt, és Stuart Mária hú szolgáját a glasgowi érseket nevezvén ki követjeül III. Henrik udvaránál, kitől segítséget kért anyja halálának megboszulására.

Erzsébet nagyon aggodott a skóthoni események miatt. Azonban nem emelt panaszt Farnyhist, Cessford, Bothwell, Angus s Johnston ellen, kik ifjú királyuk beleegyezésével feldúlták a szomszéd területet. Attól tartott, hogy ezen betörések általános háborúvá fejlődnek, miután az egész nemesség fegyvert ragadott, s az éjszaki valamint déli harczosok vad hevükben tüzzel vassal akarták pusztítani Angliát egész New-

castleig. A nemzeti közekeseredés ezen pillanatában a gyölölt Gray master fölségárulással vádoltatott, s csak örökös száműzetés által menekült a haláltól. Erzsébet párthivei halgattak, és senki sem merte védelmezni többé a vele kötött szövetséget.

Azonban ezen fejedelemnő még sem mondott le minden reményről, hogy majd ismét magához téríti a nagyravágyó VI. Jakabot. Ez annál inkább érdekében állott, minthogy nagy veszély fenyegette volna, ha Skóthon nyílt támadása járúl az irlandi fölkeléshez s előmozdítja a spanyol és flandriai partok felől intézendő betörést. Azért hát mint bizonyost tüntette fel előtte az angol koronaörökösödést, ha békében marad, s veszendőnek, ha fegyvert fog. Rendeletére Walsingham ildomos levelet irt VI. Jakab államtitkárának Maitlandnak, melyben ezen nagy örökség dolgát fejtegette. Azt monda, hogy igen ildomtalan s veszedelmes cselekedet volna ura részéről, összeháborodni Angolországgal; hogy ez által a két nemzet között fenforgott s immár feledékenységbe merült ellenségeskedések emléke ismét fölélesztetnék; hogy gyűlöletessé tenné magát az angol nemzetnél s kockáztatná jogait, hogy mint a Guise hercegek közel rokona nem reménylhetne támogatást a franczia király részéről, kinek érdeke természetszerűleg ellenkezik az angol és skót koronának egyesülésével; végre, hogy a spanyol király kezére játszanék, kit inkább igénytársának mint frigyeseinek kell tartania.

Ezen tekintetek meglepték VI. Jakabot, de még meg nem döntötték határozatát. Ámbár meghalatta Erzsébet ildomos tanácsait, titkos összeköttetésben maradt II. Fülöppel, nem akarván lemondani Angolhon trónjáról, sem boszúlatlanul hagyni anyja halálát. Sokáig megtartotta kétértelmű állását s már is igen gyakorlott szineskedéssel tudta biztatni az egymással szemben álló két nagy pártot, egyikhez sem szegődven. Túrte a jezsuitákat, kik szabadon jártak keltek országában, s Huntly, Morton s Crawford grófok a katolikusok főnökei összebeszéltek Parma herczeggel, a II. Fülöp által előkészített hadjárat ügyében.

Egyedül a spanyol király szándékozott komolyan megboszulni Stuart Mária halálát. A katolikus vallás terjesztésének szüksége és saját uralmának nagyobbítására irányzott

szándéka egyiránt arra készítették. Tehát helyreállítani az ó vallást ama szigeten, mely akkor a protestantismus legbiztosabb tüzhelye s az európai forradalmak legerősebb támaszpontja volt; új trónt szerezni; Erzsébetet az elkövetett merény miatt megbüntetni; számot kérni tőle azon támadásokért, melyeket oly sokáig büntetlenül intézett; eltiporni a németalföldi lázadást Angolország meghódítása által: ez volt azon nagy cél, melynek elérésére II. Fülöp államai egész erejét szentelte. Mihelyt nagyravágyása egyezett érzelmeivel, nem habozott többé.

Stuart Mária halála után nem titkolta igényeit a reá szállott kettős örökségre nézve. Követje Mendoza e részben így irt: „Miután Istennek úgy tetszett, hogy ezen átkozott nemzet megrögzött legyen, nem csak vallás dolgában eretnksége által, de világi ügyekben is, mint azt az elkövetett büntény bizonyítja, világos, hogy fölséged sajátjává akarta tenni ezen két koronát.“ A rossi püspök egy iratot bocsátott közre francia, latin és angol nyelven annak bebizonyítására, hogy II. Fülöp az angol trón törvényes örököse, miután a skót király eretnkségénél fogva képtelen arra. A spanyol követ főlemlité a pápai nuncius előtt ura a király jogait, sőt Medicei Katalin előtt is szóba hozni bátorzkodott. Guise herczeg elősmerte azokat. „Sem rokonsági sem bármi más érdek nem ellensúlyozhatja kötelezettségemet és hajlandóságomat, melyel a spanyol király szolgálata iránt viseltetem, ezt írja Mendozának. Valamennyi katolikus, az egész kereszténység s különösen az én atyámnak is tekintem a katolikus királyt.“ Reá bizta Stuart Mária megboszulását s a sziget megtérítését, ő maga Franciaországban fogván kivívni a katolikus ügy diadalát.

II. Fülöp, kinek Olaszország, Portugal és Spanyolhon hajói és tengerészei rendelkezésére állottak, kinek Európa leg-harczedzettebb serege hódolt s az új világ kincsei jövedelmeztek, inkább mint bárki más sikeresíthette szándékát. Azon betörési terv, melyet már 1570-ben forralt s 1583 óta előkészített, példátlan tengeri fegyverkezésre adott alkalmat, nagy erélylyel dolgoztak azon a spanyol monarchia minden kikötőiben. A hajóhad általános gyűlhelyeül a lissaboni révpart jelöltetett ki, hova minden sicziliai, nápolyi, cataloniai, andalusiai, galíciai és biscayai hajók legügyesebb s legbátrabb

tengerészeik kormányja alatt 1588-i tavaszkor voltak beérkezendők. Ezen hajóhad, mely győzhetlen armadának nevezetett, száz harmincz öt különböző nagyságú hajóból állott. Az akkor használt vitorlás és evező hajókon kívül, bizonyos számú galótákat vagy is egyárbóczos gömbölyded gályákat, s négy roppant nagyságú széles hadihajót foglalt magában, melyek erődökkel s több emelet ágyúkkal voltak ellátva. Ezen, nyolcz ezer főnyi legénységgel s húsz ezer szárazföldi katonával meg rakott, mindennemű fegyverrel és löszerekkel s hathónapi élelemmel ellátott hajóraj, mely a sziget megtérítésére egy szentszéki helytartót s száznál több jezsuitát s más koldús szerzetbelieket vitt magával, Santa-Cruz örgróf, tapasztalt és szerencsés tengernagy parancsnoksága alá helyeztetett, ki Terceire mellett két ízben megverte don Antonio de Crato perjelt, midőn ez hatalmába akarta ejteni a portugalli királyságot.

Míg a spanyol félszigeten ily roppant készülétek történtek, Parma herczeg szintén összevoná jelentékeny haderejét a flandriai partokon. Ezen tökéletes hadvezér volt az intézendő betörés katonai főparancsnokául kinevezve. Azon csapatokon kívül, melyek zászlói alatt állottak s az ország különböző őrállomásain voltak elhelyezve, öt ezer embert kapott éjszaki és közép Olaszországból, négy ezeret a nápolyi királyságból, hat ezeret Castiliából, három ezeret Arragonból, három ezeret osztrák Németországból négy század lovassal, úgy szintén a Franche-Comtéban, s a wallonok tartományából. Parancsára a Waësi erdő fája levágatván, nászadók építésére fordítottatott, melyek a folyókon és csatornákon Nieuportba és Dünnkirchenbe, onnan pedig harmincz ezer emberrel meg rakva egész a Temse torkolatjáig valának szállítandók a nagy spanyol hajóhad védelme alatt. Tüzérségi készletek, rőzse kosarak, ostrom szerek, s a hidépítéshez, táborozáshoz, erődítésekhez szükségeltető anyagok szintén Parma herczeg hajóhad csapatával lettek volna szállítandók, ki még ily intézkedéseket tett Angolország megtámadására, azalatt tovább folytatá Német-Alföld meghódítását. Előnyt húzván az egyesült tartományokbeli fölkelők és Leicester között 1586-ban támadt viszálykodásból, ismét hatalmába ejtette Deventert, s a Zutphen előtti erődöt, miután e helyek angol parancsnokai sir

Stanley Vilmos Babington barátja, és sir York Roland seregestől II. Fülöp szolgálatába léptek át Stuart Mária halála után, s elfoglalta Ecluset. Mansfeld grófra szándékozott bízni ezen másodrendűvé vált feladat további teljesítését, elegendő sereget hagyván hátra, maga pedig az armáda s a hajóhad-csapat ötvenezernyi seregével a fő vállalatot ment volna végrehajtani.

II. Fülöp egyetértett a pápával ezen vállalat iránt, mely legnagyobb mértékben érdekelte annak főpásztori hatalmát. V. Sixtus pénzbeli segítséget ígért. Egy millió arany fizetésére kötelezte magát, ha majd a hajósereg Britannia partjaira ért, és II. Fülöp kíváratára bibornok süveget adott a reimsi angol növendékház igazgatójának s a katolikus menekültek főnökének Allen tudornak, s szentszéki követül jelölte ki őt Angolországban. Egy, a partraszállás pillanatáig titkon tartandó bullában V. Sixtus megújítja az Erzsébet ellen V. Pius és XIII. Gergely által kimondott egyházi átkot, trónvesztettnek nyilvánítván őt. Az új pápai követ pedig sujtó kiáltványt készített elő ezen fejedelemnő ellen, felhozván abban becstelen születését, vakmerő eretnokségét, csalárd jellemét, feslett erkölceit s kegyetlen cselekedeteit. Ezen kiáltvány az armáda megérkezéssel nagyszámú példányban lett volna elterjesztendő, hogy Erzsébet kormánya az angol nép gyűlölete és megvetése alatt annál gyorsabb véget érjen a spanyol betörés bekövetkeztével.

A roppant fegyverkezés daczára, melyen országszerte dolgoztak, nagysága és rendeltetése titokban maradt. A vállalat célja iránt csak II. Fülöpnek, V. Sixtusnak, Parma herczegnek, Mendozának és Guise herczegnek volt tudomásuk. Gondosan leplezték azt a francia udvar sőt az ottani pápai követ Morosini előtt is, ki velencei származású lévén, hűn ragaszkodott III. Henrik érdekeihez s pártolta Medicei Katalin politikáját. Tudakolták is Párisban úgy mint Londonban, vajjon ama hadszállítmány Német-Alföld legyőzésére, Angolország meghódítására, vagy pedig Indiákba van-e szánva. Mendoza ügyesen táplálta ezen kétségeket, melyekben hosszabb ideig Erzsébet maga is osztozott.

Belátása és aggodalmai daczára ezen fejedelemnő még mindig azt reménylette, hogy a keletkező vihar nem az ő

országa felett fog kitörni. Az 1587-i tavaszkor, még jóval előbb mintsem a spanyol hajóraj a Tájón egyesülhetett volna, Drake Ferenczet harminczhét hajóval a félsziget partjainak szemmel-tartására küldötte ki. Ezen bátor tengerész túllépven utasításait, benyomult a cadixi öbölbe, sőt a lissabonni révbe is, s ott nagy pusztítást vitt véghez. Azonkívül ugyanazon év nyarán Leicester visszatért Német-Alföldre öt ezer emberrel, segélyt nyújtandó az egyesült tartományok köztársaságának a spanyol haderők ellen. Erzsébet mindamellett alkudozásokat indított II. Fülöppel, sőt hitt azoknak sikerében.

Derby grófot, Cobham lordot, sir Croft Jakabot s Dale és Rogers jogtudósokat mint biztosait 1588. év elején Flandriába küldötte, kik ott értekezésbe bocsátkoztak Aremberg gróffal, Perrenot, Richardot, de Maes és Grenier urakkal, mint II. Fülöp meghatalmazottjaival. Ezen szintoly álnok jellemű, csalárd viseletű s fondorlatait szintoly ügyességgel s több higgadsággal intéző fejedelem elfogadta a megindított béke alkudozásokat, hogy megnyugtassa és meglepje ellenfelét. Az angol biztosok azt kívánták, hogy a burgundi uralkodóház és Angolország között létezett régi frigy helyreállíttassék; hogy Német-Alföldről a külföldi seregek kitakarodjanak, s hogy ama tartományokban lelkiösmereti szabadság engedtessék. A spanyol biztosok ráállottak ama föltételek elsejére, a két utóbbit pedig visszautasították, mint urok érdekeivel s vallásával ellenkezőket s Erzsébet eljárásának meg nem felelőket, ki míg vallástürelmet igénylett a német-alföldi protestansok részére, Angolországban folyvást üldözte a katolikusokat. Meg nem egyezhettek továbbá a németalföldi ország rendek által Erzsébetnek elzálogosított városok visszabocsátása s az Erzsébet részéről előlegezett összegek visszafizetése iránt.

Ezen az 1588-ki év első felén át folytatott alkudozások aggodalomba ejtették III. Henriket, ki nagyon tartott Spanyol- és Angolország közeledésétől, melynek következtében II. Fülöp meghódította volna Németalföldöt és túlnyomó befolyást szerezhetett Francziaországban. Miért is, hogy eltérítse Erzsébetet ezen alkudozásoktól, Spanyolország részéről történhető megtámadtatása esetére az 1574-i szerződés által kötelelességül rótt segélyzés megkészszerzését ígérte. Hosszú értekezlet tartott e részben Staffort követtel, s azt állította hogy a pápa

és II. Fülöp frigyre léptek úrnője ellen s őt valamint a velenczéseket is felszólították hozzájárulásra, mit ők megtagadtak. „Ha az angol királynő békét köt a katholikus királylyal, úgymonda, ezen béke nem tart három hónapig, minthogy a katholikus király minden módon segitendi a ligát, hogy engemet megbuktasson, s elképzelheti aztán, mi lesz úrnőjének fentartva.“ Hogy pedig másrészt még inkább meghiusítsa ezen alkudozásokat, szorosabb szövetséget ajánlott II. Fülöpnek országaikra nézve, s ugyanakkor egy meghitt személyt küldvén Konstantinápolyba, figyelmeztette a szultánt, hogy ha II. Fülöpnek újra hadat nem üzen, ez már is birtokában tartván Német-Alföldet, Portugalt, Spanyolországot s majdnem egész Olaszhont, hatalmába ejti Angliát s úgy aztán egész Europa erejét Törökország ellen fordítja.

II. Fülöp értesült mind ezen fondorlatokról, és serény csapásai által vélte azokat meghiusíthatni. Megvitatta végrehajtandó vállalatának legbiztosabb eszközeit, s miután azt oly fáradságosan előkészítette, nem akarta tovább halasztani. Visszautasította több igen tapasztalt férfiú bölcs tanácsait, melyeknek fogadása késedelemmel járt volna. Megakarván óvni egy oly egyszerű hajórajt mint a minő az armáda volt, egy gyakorta viharos tenger veszélyeitől, sir Stanley Vilmos Irlandot tartotta legalkalmasabb kiszállási helyül, hol az erősítéseket bevárni, s onnan Angolország ellen támadást intézni legczélszerűbb volna. Ellenben Semples skót ezredes és Plato olasz mérnök, ki a britt partok térképét is elkészítette, egyetértőleg Skóthonra szavaztak, hol a nemesség csak alkalomra várt, hogy fegyvert ragadjon, a nép pedig szintén hajlandó volt Stuart Mária halálának megboszulására. Santa-Cruz tábornagy és a pármai herczeg pedig mindenekelőtt egy nagy kikötőről akartak gondoskodni a hollandi vagy zélandi partokon, hol az armáda, midőn majd a la Manchera ért a viharok ellen menedéket találhasson s onnan akadálytalanul Angolország felé evezhessen. II. Fülöp nem fogadta e bölcs tanácsokat. Ezen ovatos fejedelem, ki gyakran meghíúsította terveit késedelmei által, s határozatlansága következtében kudarczot vallott intézkedéseivel, most legnagyobb vállalata sikerét tette kockára, túlsiettetvén azt.

Habár azonban nem is hagyta helyben, hogy a pármái herczeg előlegesen hatalmába ejtse Flessinguet és a Schelde torkolatát, másrészt nem engedte, hogy az armáda elhagyja a lissaboni révpartot, mielőtt Guise herczeg és a francia liga fegyvert ragadtak III. Henrik ellen, s e részről Erzsébet érdekében intézendő melléktámadás lehetetlenné nem vált. E czélból Juan Iniguez Moreo parancsnokot april első napjaiban Soissonsba küldötte Guise herczeghez, Morton gróf pedig, ki katolikus hontársai megbizásából érkezett volt a pármái herczeghez, Semple ezredes társaságában visszatért Skóthonba, felszólítandó VI. Jakabot, boszúlna meg végre anyja halálát, s a skót nemzeten elkövetett gyalázatot. Moreo parancsnok teljesen czélt ért Soissonsban. Háromszáz ezer tallért, hat ezer gyalog katonát és tizenkét száz lándzsát ajánlott fel Guise herczegnek azon esetre, ha III. Henrikkel frigyét bont, s kijelentette ura részéről, hogy ez akkor visszahivatja követjét a francia udvartól, s mást hitel meg a katolikus pártnál. A szerződés ezen föltételek alatt megkötetett, s Guise herczeg bevonult Párisba, hol a ligapártiak várták, s május 12-én kiüzte III. Henrieket a torlaszok emelése által. Két héttel ezen fölkelés után, mely által III. Henrik hatalmától megfosztatván a pármái herczeg szavai szerint, könnyeivel sem segíthette az angol királynőt, saját balsorsának megsiratására szükségelvén azokat, a spanyol hajóraj kievezett a Tajóról s a britt szigeteknek tartott.

Erzsébet meglepetett: tévutra vezettetvén a németalföldi alkudozások által, osztotta a lord kincstárnok békereményeit, kinek szokásos előrelátása ezuttal kudarczot vallott. Figyelembe nem vevén Walsingham és Leicester tanácsait, kik a betörést közelgőnek állították, biztosságát fösvényiségének áldozta fel s csak igen hiányos védelmi intézkedéseket tett. Midőn az armáda sík tengerre ért, Erzsébet hajórajja még meg nem alakult s katonaszedés sem történt Angolország területén. Szerencséjére egy vihar segített baján. Az armáda elhagyván Spanyolhon partjait a Finistère fok magasán szélvésztlő éretett útban, s elszélesztetvén, megrongált állapotban érkezett vissza a biscayai és galliciai kikötőkbe. Egyébbiránt nem volt többé Santa-Cruz őrgróf vezérlete alatt. Ezen tapasztalt tengerész, buzgalma s eredményei daczára nem méltányoltatott türelmet-

len hevű ura által. II. Fülöp nem eléggé serénynek tartotta, s méltatlan szigorral így szólt hozzá: „Rosszúl hálálja meg irányában tanusított jóindulatomat.“ Korlátlan és titkolódzó urának ezen szavai Santa-Cruz halálát okozták. Megtörve gond és fáradoalmak által, kimúlt, s II. Fülöp Alonzo Perez de Gusman Medina-Sidonia herceget nevezte utódjául, ki Spanyolország egyik leghatalmasabb főura, de egy ily hadjárat vezényletére nem igen alkalmas volt. Igaz ugyan, hogy alvezérekül két ügyes tengerész a biscayai Juan Martinez de Recalde és a guypuscoi Miguel Ocquendo adattak melléje.

Mig az armáda ismét egyesült s kijavíttatott a spanyol partokon, Erzsébet végre átlátta a veszélyt egész valóságában, s alkalmas intézkedéseket tett annak elhárítására. Belátásával erélyét is visszanyervén, katonai tanácsot nevezett ki az ország védelmére; katonakötelezettnek nyilvánított a grófságokban minden tizennyolcz évet ért s hatvanat meg nem haladott harczképes férfiút, két hadtest alakítását rendelte meg, az egyik harminczegy ezer kilenczszáz harminczkét gyalog s kétezzer négyszáz lovas katonával az ellenség feltartóztatására volt szánva Leicester alatt; a másik harmincznégyezer négyszáz gyalog s ezer kilenczszáz tizennégy lovas vitézzel s harminczhat különböző fajtájú ágyúval Hundson alatt, királyi személyének védelmére volt fentartva. A spanyolok partraszállását akadályozandó, meg akarta erősíteni a tilburyi állást a Temse torkolatjánál, s Ély szigetre s az ország távolabb részeire bellegbezte a leggyanúsabb katolikusokat, s a többieket szoros felvigyázat alá helyezte. Leicester hadteste junius 28-ára, a Hundsoné pedig julius 28-ára voltak táborba szállandók. Már pedig az armáda, ha szélvész nem éri, sokkal előbb érkezik meg, s még így is a hevenyében összeszedett angol sereg alig lett volna képes a harczedzett spanyol harczosokkal szembe szállani. Azonban a folyvást kedvező szerencse s az angol tengerészek vitézsége helyreütötték Erzsébet késedelmeit s megmenték őt a hiszékenysége s fösvenysége okozta hibák következményeitől.

Hajói száma tekintélyes volt. A londoni City hozzájárulásával, mely harmincznyolczat ajánlott rendelkezésére, s alattvalói buzgó közreműködésével, kik hazájuk és vallásuk védelmére keltek, csakhamar száz kilenczvenegy, habár több-

nyire kisebbszerű hajóra tett szert, tizenötezer kétszáz hetvenkét emberrel. A legnagyobbak Drake, Forbisher, Winter, Hawkins s más merész tengerészek parancsnoksága alatt állottak, kik távol tengereken sikerrel küzdöttek a spanyol hatalom ellen. Ezen számos és fürgé hajóraj, melyen Anglia legelőbbkelő fiai mint önkénytesek sorakoztak a legmerészebb s legtapasztaltabb tengerészekhez, Howard d' Effingham tengernagy fő- és sir Drake Ferencz alparancsnoksága alá helyeztetett. Plymouthban gyűlt össze s a szigetet a szárazföldről elválasztó tengerszoros elején várta az armádát, míg egy erős osztály Seymour Henrik lord és Winter vezérlete alatt a Pas de Calais túlsó részén Lonek hollandi s Nassau Justin zélandi tengernagyokhoz csatlakozott, hogy velök egyesülten megszállja a flandriai partokat, s meggátolja a parmai herczeg hajóhadosztályának egyesülését Medina-Sidonia herczeg armádájával.

Ez július 20-án végre ismét elvitorlázott; hajózása eleinte derült ég alatt s nyugodt tengeren kedvezőleg folyt. Ezen hajóraj, melynél nagyobbat az Óceán még nem viselt, méltóságon haladott, hét ezer ötszáz főnyi legénységet, tizenkilencz ezer bajnokot, s számos papot és szerzetest szállítván Anglia meghódítására és megtérítésére, kik az armádát győzhetlennek tartották. Óriás hajóival s roppant árboczaival tengeri várhoz hasonlított. Miután megkerülte Britannia csúcsát, általános bámulatot gerjesztvén útjában, szemben ért az angol hajókkal, melyek Plymouth előtt horgonyt vetettek. Túlnyomó erejű lévén, s kedvező déli szél által röpítettvén, megronthatta Howard és Drake hajóhadát s egy csapással szabaddá tehetette az angolországi utat. A spanyol vezérek egyhangúlag ezt kívánták, de Medina-Sidonia herczeg összehívván őket, királyi parancsot mutatott fel, melynélfogva tiltva volt csatázniok, mielőtt a parmai herczeggel egyesültek, s a seregeket a Temse partjaira szállították volna. Don Juan de Recalde mindamellett azt állította, hogy támadni kell midőn biztos a győzelem, s hogy a királynak parancsa ellenére is szolgálni szükséges. Azonban a félénk Medina-Sidonia herczeg szigorúan követvén a nyert utasításokat, visszatért a flandriai partok felé. Nagyon is hűn teljesítette ama parancsot, mely távol kelvén a helytől és viszonyoktól, czélszerű nem lehetett,

miután egy részről tiltotta az alkalmas megütközést, más részt pedig nem gátolta a netaláni kedvezőtlen csatározást.

S csakugyan Howard és Drake elkerülvén ezen veszélyt az armáda után indultak, mely lassan haladott, s győzelmesen megtámadták annak utolsó osztályát. Jól ösmervén ezen szoros minden átjáratát, szirtjeit s zátonyait, gyors hajóikkal szélmentében eveztek, s kerülvén az összeütközést ama rop-pant tömeggel, mely alatt múlhatlanul megtörnek, sikerült tetemes kárt tenni benne ügyes melléktámadások által. Augustus 4-én szerencsésen csatároztak Wight sziget közelében s egész a calaisi fokig üldözték az armádát, hol ez 6-án érkezett meg s horgonyt vetett. Csak néhány mértföldnyi távolságra lévén Dünnkirchenhez és Nieuporthoz, küldetése egyik célját már már elérni látszott.

Az armáda közeledtével Parma herczeg félbeszakítván az angol és spanyol biztosok között folyamatban volt alkudozásokot, minden intézkedést megtett az egyesülés eszközlésére. Augustus 7-én és 8-án tizennégyezer embert szállított a nieuporti hajóhadosztályra s onnan Dünnkirchenbe ment a többi csapatok utnak indítása végett. Medina-Sidonia herczeg pedig készüléteket tett, hogy hozzá csatlakozván, naszádjait a Temse torkolatjáig kísérje. De Drake nem engedett arra időt. Makacs és fáradhatlan buzgalmával folyvást üldözte az armádát, s csekély távolságra szintén horgonyt vetett. Az elemek elősegítették támadásait. 8-áról 9-ére éjjel az ég elborult s a tik-kadt légkör vihart jelentett. Drake megrongált hajói közül nyolczat salitrommal, szurokkal s más gyúlékony anyagokkal megrakatott s az éji sötétségben a spanyol hajók közelébe vitetett. Bizonyos távolságra meggyújtatván, a nyolcz hajó hirtelen rémes lángözönnel világította meg a sötét éjszakát s az armáda felé közeledett. Ez eliszonyodott. Tűzvésztlől tartván, melynek néhány évvel azelőtt egy más hajóhad esett áldozatul Anvers előtt, a spanyolok horgonyt szedtek, s elvágván a hajóköteleket, hirtelen elhagyták a partot s zavartan a sík tengerre eveztek. Azonban tűzvészt kerülvén el, viharnak tették ki magukat.

Nagy égiháború keletkezett e pillanatban s dühös szél támadt délnyugat felől. Ezen szélvész következtében a spanyol hajóhad, melyet az angol hajók még más nap is üldöz-

tek s folyvást ágyúztak, Calais és a Schelde torkolatja között parthoz vettetett; s csak nagy ügygyel bajjal bírt menekülni ezen zátonyokról, hol több galóta s egyike a nagy hadijóknak elsüllyedtek. Az armáda már is tizenöt hajót vesztett négy ezer hétszáz kilenczvenegy emberrel, s még nagyobb vésztől tartván, elhagyta ama veszedelmes tengerszorost. A hadjárat meg volt hiúsítva, s Medina-Sidonia herczeg délről éjszak felé hányatván a szélvész által s bizonyos romlás veszedelme nélkül a la Mancheon vissza nem térhetvén, egy más nem kevésbbé koczkáztatott utat tett. Megkerülte Angliát, Skóthont és Irlandot s az éjszaki Oczeánon át tért vissza Spanyolországba. Ezen viharos hajózás alatt, romokkal borította amaz előtte ösmeretlen tengert, s csupán az irlandi partokon tizenhetet vesztett hajói közül.

Mig az armádát ily nagy baj érte, s Párma herczeg leveretve ezen súlyos veszteség által, visszahitta katonáit a naszádokról, a skót király végre elhatározta magát, II. Fülöp-höz vagy Erzsébethhez forduljon-e. Sokáig biztatta mindketőt. Még június hóban kedvezőleg fogadta Semple ezredest, kit a páрмаi herczeg küldött hozzá. Oly kifejezésekben irt ez utóbbinak, melyeknek alapján ez őt jövődö frigyestársnak tekinthette. De midőn Morton gróf a Német-Alföldön történt megállapodáshoz képest, jelt adott a skóthoni katolikusoknak, hogy a spanyol betörés előmozdítása végett fegyvert ragadjanak, VI. Jakab átlátta a veszély közös voltát Erzsébetre s magára nézve. Bármí gondosan titkolták előtte a spanyol ügynökök a vállalat vallásos célját, anyja megboszulásának ürügyével fedezgetvén II. Fülöp nagyravágyó terveit, jól átlátta, hogy Anglia megtérítése az ő hitre s meghódítása a katolikus király uralma alá forog kérdésben. Azért hát nem kétkedett tovább. Úgy nyilatkozott, hogy a spanyol király Polyphemos szerepét játsza irányában, ki megengedte Ulyssesnek, hogy utolsó legyen az elnyelettek között; s fegyvert ragadván Morton ellen, miután Lochmaben várát bevette s Dumfries mellett csatát nyert, őt magát fogságra vetette. Ezen erélyes föllépés gátolt vetett a skót katolikusok terveinek s nagy aggodalomtól szabadította meg Erzsébetet, ki nem helyezte volt védelmi állapotba országa éjszaki határszéleit. Azonnal Ashby Vilmost küldötte az ifju király üdvözlésére, kit

vallása és érdekei hozzá visszatérítettek, s egy herczegséget ajánlott fel számára Angolországban mintegy úttörésül a trónra, öt ezer font sterling évi jövedelemmel s ötven skót nemesből álló testőrosapat ellátásával. Ezen elkötelezés, melyet a veszély pillanatában vállalt fel, s később biztossága helyreálltával nem teljesített, végkép hajlandóvá tette VI. Jakabot. Újra szövetséget kötött Erzsébettel, s nagyravágyásának áldozván fel fiúi érzelmeit, valamint előbb békén tűrte anyja fogságát, most ugyanazon tekintetekből mondott le halála megboszulásáról.

Az angol királynő győzelme teljes volt minden irányban. Ha távolról előre nem látta a veszélyt, de nagylelkű bátorsággal szállott avval szembe. Rendületlenségével s bizalmával lelkesítette Angliát, hadainak élére akart állani s megjelenvén a tilburyi táborban, zajos örömmel fogadtatott. Az angol nemzet hálával s csodálattal telvén el iránta, mint szabadítóját üdvözölte, neki tulajdonítván függetlenségének fenmaradását s vallásának biztosítását.

II. Fülöp pedig, kinek politikai szerencsecsillaga az armáda vesztével letűnt, azon kevély nyugalommal fogadta ezen csapást, mely méltó volt Europa leghatalmasabb uralkodójához. Kedvencz ministere don Christoval de Moura vitte át annak hírét. Don Christoval levélírással találta elfoglalva ügyszobájában. II. Fülöp változatlan arczczal halgatta végig. „Hálát adok Istennek, úgymonda, hogy módot nyujtott, egy ily vesztesség elviselésére s képessé tett hasonló nagyságú más hajórajt ismét tengerre küldeni. A folyó viz elfuthat, csak forrása ki ne apadjon.“ Ismét tollhoz nyúlván, folytatta írását. Pedig, ha Mendoza szavainak hitelt adhatunk, melyeket ez Thou történetíróhoz intézett, az armáda többbe került száz millió aranyból. Romjai september hóban érkeztek meg a santanderi és corognei kikötőkben Medina-Sidonia herczeg vezérlete alatt, ki nem bocsáttatván a király elé, parancsot kapott jószágaira vonulni vissza, don Juan de Ricalde pedig nemsokára megtörött az elviselt fáradalmak alatt. II. Fülöp, keresztény fejedelemhez illő emelkedett és alázatos szavakkal tudósította népeit ezen nagy viszontagságról. Nyilvános imákra szólította fel országa érsekeit és püspökeit ezeket írván: „A tenger esélyei változók, mint azt tudjuk s az armáda csak az imént

tapasztalá.“ Hatalmasabb okoknak tulajdonítván a bekövetkezett szerencsétlenséget, mintsem hogy azt emberi elővigyázat által elhárítani lehetett volna, felszólította őket, kérnék ki számára Isten kegyelmét: „Ajánlják minden tetteimet urunknak, így végezte sorait, hogy isteni fölsége azokat szolgálatának hasznára, egyházának dicsőségére, s a kereszténység fentartására és javára fordítsa. Nem kívánok egyebet.“

Ámbár don Christoval de Mourához intézett szavai egy más hajóraj fölszerelésére látszottak vonatkozni, s Mendoza új hadküldést tanácslott, II. Fülöp nem karolhatta fel ismét azon tervet, mely öt évi munkába, s tizennyolcz évi gondolkodásába került s néhány nap alatt dugába dőlt. Az események nem engedték hogy azt tegye. Guise herczeg és a bibernok halála, kik az 1588-ik év vége felé Bloisban megölettek ugyanazon ügy szolgálatában, melynek Stuart Mária Fotheringayban esett áldozatul, III. Henriknek 1589-ik év közepe táján Saint-Clouban egy barát által történt meggyilkoltatása, s ennek folytán a katholicismus és a királyság ügyének Franciaországban először lett különválása; s a ligapártiak öt évi buzgó és megátalkodott küzdelmük a királyiakkal egyesült protestánsok ellen, mindezen körülmények Angliáról Franciaországra térítették II. Fülöp figyelmét. Pénzével tartotta s fegyvereivel védelmezte a ligát, s mig IV. Henrik megbuktatásán fáradozott, nem fordúlhatott Erzsébet ellen. Ezen fejedelemnő, Stuart Mária halála s az armáda elszéllédeése után teljes biztosságban volt. Többé komoly vállalat nem indított, de nem is terveztetett trónjának megdöntésére s a protestantismus elnyomására Nagy-Britanniában, mely ott mindenkorra meg volt alapítva. Erzsébet, miután megszilárdította országában az atyja VIII. Henrik által véghezvitt forradalmat, a szárazföldön segédkezet nyújtott IV. Henriknek a liga fékezésére s az egyesült tartományoknak, függetlenségük kivívására. Mindenütt, hol II. Fülöp az ó hit helyreállításán fáradozott, ő az újnak fentartását tűzte ki feladatául s ezen tisztét csekélyebb hatalommal, de több ügyességgel és sikerrel teljesítette mint a spanyol király, miután győzelmet szerzett a protestantismusnak Angliában, Skóthonban és Hollandban, s meggátolta bukását Franciaországban. Erzsébet politikája valamint II. Fülöpé csalárdsággal és vérrel volt szennyezve; csak hogy

II. Fülöp óta Spanyolország hanyatlásnak indult, Erzsébet uralkodása pedig Angolország nagyságának alapját vetette meg.

Ez volt a két vallás hosszú és változatos küzdelmének kimenetele Nagy-Britanniában, Stuart Mária megbukott a ré-givel; Erzsébet pedig megszilárdította uralmát az ujjabbal. Stuart Mária, meg nem menthetvén az általa felkarolt ügyet, boldogtalanul élt s boszumatlanul halt meg. Azon mostoha helyzet, mely Skóthonban várt reá, midőn Franciaországól visszatért, s az ő vallás helyreállítására irányzott szándéka, szüntűgy mint szenvedélyei és hibái okozták balsorsát.

Skóthon védelme s kormányzása mindig igen bajos volt. A Stuart házból származott királyai közül öten veszte el, biztosítani akarván függetlenségét Anglia irányában s közhatalmat alapítani a hűbéri nemesség ellen. Mint utolsó, V. Jakab, boldogtalan atyja a még boldogtalanabb Stuart Máriának tört meg ezen feladat súlya alatt. Harmincz éves korában halván meg s hat napos leányát hagyván utódjául az uralkodásban, bús sejtellemmel jósolta meg hazája és nemzetsége sorsát. Háború támadt sajnálandó örökösének bölcsője körül az iránt, vajjon a Valois vagy Tudor fejedelmi házakba fog e belépni; I. Ferencz unokájához vagy VIII. Henrik fiához megy e férjhez; vajjon Skóthon független marad-e Franciaország védelme alatt, vagy Angliával egyesül régóhajtott bekebelezés által. A független párt túlsulyt nyert az egységi párt felett, s Mária még gyermekkorában Franciaországba vitetett. Ott folytak legderültebb s legszebb napjai. Azalatt Skóthonban nőttön nőtt az életét átjajgó vihar. A francia párthoz tartozó Châtellerault herczeg, majd ismét a francia származású Lotharingiai Mária, Guise herczeg nővére kormányzása alá jutván s Franciaországgal szövetkezve harcra kelvén Angliával, Skóthon mindinkább meghasonlott. A régi viszályok meg nem szűnt, sőt az időben ismét előtérbe lépett okaihoz, ujjabbak is járultak: a reformált vallás megszilárdította a hűbéri függetlenséget, s az új hit buzgalmával növelte az érdekszülte régi erélyt. Egyesülést hozott létre a területi főrendek jobbággi s a presbyteri felekezet népuralma között. Ezen nagy esemény Stuart Mária távollétében ment véghez, ki midőn 1561-i őszáján ősei trónjára visszatért, sokkal veszedelmesebb körülmények közé

jutott, mint azok, melyekkel a hajdani királyok eredménytelenül daczoltak.

Mit hozott Stuart Mária Skóthonba, hogy királynőként parancsolhasson ama túlhatalmas nemességnek s fel ne indítsa maga ellen; hogy gyakorolhassa a katolikus istenimádást s meg ne támadtassék a gyanakodó protestánsok által; hogy megóvja fejedelmi teljhatalmát Angolország irányában s kikerülje a nyugtalan Erzsébet ellenséges fondorlatait? Nem ösmerte azon ország szokásait, melynek kormányára hivatva volt, s kárhoztatá vallását. Fényes és művelt udvartól érkezvén, sajnálattal s idegenkedéssel jött Skóthon vad hegységei s nyers lakói közé. Inkább szeretetreméltó mint ügyes s épen nem óvatos viselettel, hő érzelemmel, alkalmatlan bájjal, veszélyes, szépséggel, élénk de változékony értelemmel, nemes de indulatos lélekkel, műizléssel, kalandvágygyal, minden női szenvedélylyel s szertelen özvegyi szabadossággal tért oda vissza. Bátorszívű volt, de bátorsága csak vesztére szolgált, s eszének alig vette más hasznát, mint hogy elmésebben követte el azon hibákat, melyekre körülményei és jelleme adtak alkalmat. Oktalanul cselekedett, midőn igényt emelvén az angol koronára, Erzsébet vágytársnőjeként lépett fel; támaszt és reményt nyújtott a szigeten az elnyomott catholicismusnak, s ez által a reformált párt engesztelhetlen gyűlöletét vonta magára, mely minden áron meg akarta menteni az általa véghez vitt vallásforradalmat.

Ehhez még más is járult. A hatalma gyakorlatával összefüggő, állása igényei s vallásbuzgalma által előidézett veszélyeket gyarló magán viselete által súlyosbította. Darnley iránt támadt hirtelen hajlandósága, szerfeletti meghittsége Riccioval, benne helyezett bizalma, s féktelen szenvedélye Bothwell iránt, gyászosakká lőnek reá nézve. Mint férjt és királyt magához emelvén egy vonzó külsejű de hatalomtalan ifjú nemest, kit csakhamar megutált; titkárává és kedvenczévé tevén egy külföldit és katolikust; s beleegyezvén nőül menni férje gyilkosához, maga döntötte meg hatalmát. Elvesztvén koronáját, vigyázatlanul kockára tette szabadságát is. Biztosítlanul menedéket keresett ellensége országában, s hatalmába esvén, összeesküvést forralt ellene, bár sikert alig reménylhetett. Börtöne mélyéből, melyre igaztalanul kárhoz-

tatott, a katolikus párt segedelmével eszközölhetni vélte szabadulását, pedig csak vesztére dolgozott. Ezen párt nagyon is gyöngé volt a szigeten, s nagyon is zilált a szárazföldön, mintsem hogy érdekében sikeresen feltámadhatott s közbenléphetett volna. Angolhonban 1569 óta történt fölkelései s 1586-ig forralt összeesküvései végromlását, legbátrabb főnökei halálát vagy száműzetését okozták. Az 1570-ik év óta Rómában, Madridban s Brüsszelben tárgyalt, s 1586-ban megállapított Erzsébet megbuktatására és Stuart Mária fölemelésére irányzott tengeri hadjárat korántsem juttatván Nagy-Britannia trónjára a katolikus királynőt, de sőt vérpadra vezette.

A vérpad, ez volt hát vége ama, kora hontalanságban kezdett, viszontagságos, sokszor gyarló, majd mindig fájdalmas s egy izben bűnös, de oly sok bájjal diszített, oly szivreható balsors által sujtolt, oly hosszú bűnhődés után megtisztult s oly nagylelkűleg befejezett életpályának. Stuart Mária, a régi skót hűbériségnek s az új vallás forradalomnak esvén áldozatul, magával vitte a korlátlan hatalom s a katolicismus reményeit. Mindamellett maradékai tizenhat évvel halála után Angolország trónjára jutván, követték őt ama veszedelmes utakon, melyeken ősei közül többen előzték meg. Unokája I. Károly helyre akarván állítani a korlátlan egyedurtságot, mint ő lefejeztetett, s dédunokája II. Jakab a katolicismus megalapítását újra megkísérlvén, a trónról száműzetett. Vele kihalt idegen földön ama Stuart faj, melyet meggondolatlan szelleme, kalandos jelleme s balságos szerepe a történet legtragikusabb jelenségei közé sorozott.

V é g e.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

